İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
2011-2012 AKADEMİK YILI AÇILIŞI ve

ULUSLARARASI

Mehmet Akif Ersoy

Milli Birlik ve Bütünlük

SEMPOZYUMU

12-14 EKİM 2011

BİLDİRİLER KİTABI

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ adına
Rektör
Prof. Dr. Adem ESEN
Editör
Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul ORAL
Grafik-Tasarım
İbrahim YILMAZ

Halkalı-Küçükçekmece/İSTANBUL
T: 0212 692 96 00 (pbx) F: 0212 693 82 29
www.iszu.edu.tr

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayın No:3

Önsöz

Türkiye 2010 yılının ikinci yarısında İstanbul- K.Çekmece Halkalı'da çok güzel bir kuruluşla tanıştı. Yıllardır öğrencilere verdiği önemli miktardaki öğrenim bursu ile Türk Bilim hayatına katkıda bulunan İlim Yayma Vakfı bununla yetinmeyerek çok önemli bir hizmete daha başladı: Üniversite kurmak. Bunu yaparken de kendi kuruluşunu gerçekleştirmede önemi hizmetleri bulunan rahmetli Prof. Dr. Sabahattin Zaim (ki; güzel insan ve hocaların hocası olarak bilinir) adını kurduğu bu yeni üniversiteye vererek vefanın ne demek olduğunu Türk insanına gösterdi.

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi mekân olarak ta çok anlamlı bir yeri seçti: Türk insanının hayatında unutulmaz bir yere sahip olan İstiklâl Marşı şâirimiz merhum Mehmet Âkif Ersoy'un hem öğrencilik hem de öğretmenlik yaptığı Küçük Çekmece İlçesindeki Halkalı Ziraat Okulu'nun da bulunduğu yeri bu güzel hizmetin merkezi olarak seçti. Adeta harabe haline gelen bu okulu ve çevresini bir yıla yakın gayretli çalışmayla mükemmel bir hale getirdi. Şehrin ortasında doğa ile iç içe yemyeşil bir yerleşke oluşturuldu. Günümüzün revaçta olan fakülte ve bölümleri birer birer açılmaya başladı.

Bu güzel üniversitenin en kısa sürede bir dünya üniversitesi haline gelmesi için kollar sıvandı. Türkiye'de sahasında söz sahibi öğretim üyeleri burada toplanmaya başladı. İlk olarak 2011-2012 öğretim yılında öğrenci alındı.

Bu arada İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi hem kuruluşunu geniş kitlelere duyurmak, hem yapılacak ilk etkinliğin iz bırakmasını isteyerek uluslararası bir sempozyum yapmaya karar

verdi. Bu mekânda silinmez izler bırakmış olan milli şairimiz adına **"Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu"**nu düzenledi. Bilim dünyasında büyük ilgi gören sempozyum 12-14 Ekim 2011 tarihlerinde yapıldı.

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nin açılışı ile sempozyum aynı tarihlerde gerçekleşti. Kuruluş aşamasından beri çok kıymetli destekleriyle gönüllerimizi fetheden Başbakanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan Beyefendi açılışımıza katılarak, bizi onurlandırdı. Yaptıkları konuşma ile ufkumuzun daha da açılmasına katkıda bulundular. Kendilerine müteşekkiriz.

Sempozyumu düzenlerken paydaşlarımız vardı: T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Küçük Çekmece Belediye Başkanlığı, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi ve Türkiye Yazarlar Birliği İstanbul Şubesi. Hepsine teşekkür ediyoruz.

Bu kitabı baskıya hazırlayarak tebliğlerin unutulmasını önlemek ve bilim dünyasına katkıda bulunmak istiyoruz.

Bu kitabın tasarımında günlerce çalışarak çok emeği geçen Grafiker İbrahim Yılmaz'a teşekkürü çok özel bir yere koymak gerekiyor. Bazı konuşmaların çözümünü yapan Rumeysa Aydın ile kitabı son defa gözden geçiren Yrd. Doç. Dr. Hasan Basri Yalçın'a da teşekkürü borç biliyoruz.

Kitap hususunda sürekli bizi teşvik eden Sayın Rektörümüz ve Mütevelli Heyet Başkanımıza da şükranlarımızı arz ediyoruz.

Son olarak, düzenlenen bu sempozyuma sundukları tebliğler ile katılan kıymetli bilim adamlarımıza burada teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul ORAL
Editör

İçindekiler

Sabahattin Zaim Üniversitesi Öğrencilerinden Yağmur KARAN'ın Konuşması.....7
Rektör Sayın Prof. Dr. Adem ESEN'in Konuşmaları.....9
Mütevelli Heyet Başkanı Sayın Prof. Dr. Ramazan EVREN'in Konuşmaları.....13
YÖK Başkanı Sayın Prof. Dr. Yusuf Ziya ÖZCAN'ın Konuşmaları.....17
T.C. Başbakanı Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN'ın Konuşmaları.....23
BALKAN SAVAŞLARI / **Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul ORAL**.....33
HAKKIN SESLERİ veya MEHMED ÂKİF'E GÖRE BALKAN HARBİ'NİN
SEBEP VE SONUÇLARI / **İbrahim ÖZTÜRKÇÜ**.....41
MEHMET AKİF'İN EĞİTİM ANLAYIŞI ve
GÜNÜMÜZE YANSIMALARI / **Ahmet MERCAN**.....63
MEHMET AKİF'İN ŞİİRLERİNDE BİRLEŞTİRİCİ VE BÜTÜNLEŞTİRİCİ
BİR UNSUR OLARAK MABEDLER / **Elif KAYA**.....75
MİLLÎ BİRLİK MESELESİNDE ÂKİF'İN İNSANA
YÜKLEDİĞİ VAZİFE / **Prof. Dr. Erdoğan ERBAY**.....89
MEHMET ÂKİF ERSOY'DA BİRLİK VE BERABERLİK FİKRİ / **Funda ÇAPAN**.....99
MEHMET ÂKİF ERSOY'UN SAFAHAT ADLI ESERİNDE GERİ KALMIŞLIĞIN
SEBEPLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ / **Dr. Hasan YÜREK**.....111
YENİ BİLGİLER IŞIĞINDA MEHMED AKİF'İN (BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA)
ALMANYA SEYAHATİ / **Kadir KON**.....129
TÜRK EDEBİYATI TARİHLERİNDE ŞAİR, FİKİR ADAMI
VE "KARAKTER HEYKELİ" MEHMET ÂKİF'E BAKIŞ / **Dr. Mehmet GÜNEŞ**.....147
ŞUARA AYETLERİ KARŞISINDA MEHMED ÂKİF / **Mehmet SÜMER**.....173
M. ÂKİF'TE SOSYAL MESELELER ve
Hz. ÖMER DUYARLILIĞI / **Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK**.....203
MEHMET AKİF'İN MİLLİ BİRLİK VE BÜTÜNLÜK BİLİNCİNİ
GÜNÜMÜZDE OKUMAK / **Yrd. Doç. Dr. Necati DEMİR**.....217

M. AKİF ERSOY VE İSLAM BİRLİĞİ DÜŞÜNCESİ / **Doç. Dr. Nurettin TURGAY**.....241
SAFAHAT'TA İKTİSATLA İLGİLİ KONULAR / **Prof. Dr. Adem ESEN**.....261
ASIM ŞİİRİNDE SOSYAL OLAYLARIN TAHLİLİ / **Selim CERRAH**.....295
MEHMET ÂKİF'İN ŞİİRLERİNDE ORTA ASYA TÜRK DÜNYASI ALGISI / **Servet TİKEN**.....307
"ÜSKÜPLÜ ŞAİR FETTAH EFENDİ'NİN ŞİİRLERİNDE
MEHMET AKİFİN VEFAATI" / **Dr. Süleyman BAKİ**.....319
YENİ BİR MEDENİYET DÜŞÜNCESİNİN KURUCULARI OLARAK
MEHMET AKİF ERSOY VE FARABİ / **Yrd. Doç. Dr. Zübeyir SALTUKLU**.....329
MEHMET AKİF'İN DÜZYAZILARINDA
ÇAĞDAŞ DÜNYA SORUNLARININ ELE ALINIŞI / **Asım ÖZ**.....347
MEHMET AKİF'İN ŞİİRLERİNDE ANAKRONİZM / **Doç. Dr. Cafer ŞEN**.....373
II. MEŞRUTİYET'TE TARTIŞILAN FİKİR AKIMLARI VE MEHMET AKİF ERSOY'UN İSLAMCILIĞA
İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME / **Cem DOĞAN**.....401
BİR TOPLUM KURUCU OLARAK MEHMET ÂKİF'İN ŞAİR TİPLERİ / **Cevat AKKANAT**.....417
MEHMET AKİF ERSOY'DA BİRLİK VE BERABERLİK FİKRİ
Prof. Dr. Hikmet SAVCI / Prof. Dr. Mümin YAMANKARADENİZ.....439
BALKAN HARBİ VE RUMELİ'DEN GÖÇLER, GÖÇLERİN RUMELİ'DE
VE TÜRKİYE'DE ETKİSİ / **Halil DELİCE**.....445
BURDUR MİLLETVEKİLİ MEHMET AKİF'E GÖRE
EĞİTİM ve KALKINMA / **Yrd. Doç. Dr. Mahmut BABACAN**.....455
ABDÜRREŞİD İBRAHİM'İN İZİNDE: "Alem-i İslâm'ın Hâli ve İttihad-ı İslâm'ın
İmkânları Üzerine"/ **Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYGANA**.....467
MEHMET AKİF'İN GELENEK VE YENİLİĞE BAKIŞI / **Nazmi YILDIRIM**.....479
MEHMET AKİF'İN DÜŞÜNCESİNDE DEĞİŞİM TEKLİFLERİ / **Tahsin YILDIRIM**.....491
MEHMET AKİF'İN İTTİHAD-I İSLAM
(İSLAM BİRLİĞİ) İDEALİ **Yrd. Doç. Dr. Nevzat UYAROĞLU / Yusuf TEKE**.....521
MEHMET AKİF'TE VATAN DÜŞÜNCESİ / **Yrd. Doç. Dr. İbrahim Ethem ÖZKAN**.....543
MEHMED ÂKİF ERSOY'UN AÇIKSÖZ GAZETESİNDE YAYINLANAN
ŞİİRLERİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ / **Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ GÜREL**.....551
GÜNÜMÜZ TÜRK GENÇLİĞİNİN MEHMED ÂKİF ERSOY'A YAZDIĞI MEKTUPLAR VE BUNLARLA
İLGİLİ TESBİT VE YORUMLAR / **Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel**.....583

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Öğrencilerinden Yağmur KARAN'ın Konuşması

Saygıdeğer büyüklerim,

Bugün benim için özel ve önemli bir gün. Hayatımın en hassas dönemecinde, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesini tercih etmenin onur ve gururu ile karşınızdayım. Bu tercihimin şimdiden bana; sizler gibi kıymetli bir topluluğa, bitmez tükenmez enerjisi ile biz gençlere örnek olan Başbakanımıza hitap etme şansı vermesinden dolayı da ayrıca mutlu, bahtiyar ve bir o kadar da heyecanlıyım.

Üniversitemi tercih ederken biliyordum ki İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi yeni ama iddialı bir üniversite idi. Yeni bir üniversiteyi tercih etmenin bazı risklerinin olduğunun da farkında idim. Fakat daha ilk günlerde gördüğüm eğitim kalitesi ve üniversitemin imkânlarındaki tarif edilemez zenginlikler bu tereddütlerimi gidermeye fazlası ile yetti. Şu an tarif edilemez bir mutluluk içindeyim.

Buram buram tarih ve yeşillik kokan kampüs ortamı; üniversitemin tüm çalışanlarından ve özellikle hocalarımdan gördüğüm Mehmet Akif azmi ve şefkati; Sabahattin Zaim bilgeliği,

bana geçek manada "Âsım Nesli"nden olmanın kapılarını da açacak diye umuyorum. Tüm bu paha biçilmez imkânlar her şeyden önce bir genç olarak bana, üniversitemizin misyonunda belirtildiği gibi "özel ve önemli olduğumu" hatırlattı.

Evet! Yürekten biliyorum ve inanıyorum ki artık daha "özel ve önemliyim".

Bir yıl gibi kısa bir zaman dilimi içerisinde, büyük gayret ve çalışmalar ile bizlere sağlamış olduğunuz böyle nezih ve eşsiz eğitim imkânları için tüm emeği geçenlere, kurucu Vakfımıza; maddi ve manevi katkılarıyla bu mükemmel ortamı oluşturan Mütevelli Heyetimize; Üniversitemiz yönetimine; özellikle de enerjik Başbakanımıza özel desteklerinden dolayı teşekkürü borç biliriz.

Bize şimdiden hepiniz imrenebilirsiniz. Ne mutlu bana ki büyüleyici atmosferde her günüm bir öncekinden daha güzel, daha kaliteli olacak; bu sayede sahip olacağım kalite, ilim ve irfan ile sadece yurdumun insanına değil tüm insanlığa faydalı bir birey olacağım.

Saygı ve hürmetlerimle, hepinize üniversitemize hoş geldiniz diyorum…

Yağmur KARAN

Öğrenci

Rektör Sayın Prof. Dr. Adem ESEN'in Konuşmaları

Sayın Başbakanım, değerli konuklar, hanımefendiler, beyefendiler, değerli öğrencilerimiz,

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitemizin ilk olarak 2011-2012 öğretim açılış yılına ve Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu'na hoş geldiniz.

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi 2010 yılında İlim Yayma Vakfı tarafından kurulmuş ve dört fakültesi olan Eğitim, Mühendislik ve Doğa Bilimleri, İnsan ve Toplum Bilimleriyle, İşletme ve Yönetim Bilimleri, Yabancı Diller Yüksekokulu, Fen Bilimleri Enstitüsü ve Sosyal Bilimler Enstitüsünden müteşekkil yeni bir vakıf üniversitesidir. Bu yıl ilk olarak altı bölüme öğrenci aldık. Ek kontenjanlarla birlikte öğrenci sayımız 214 olmuştur. Sultan Bayezit Veli Vakfı arazisi üzerindeki tarihi binamız, merhum II. Abdülhamit tarafından Halkalı Ziraat Mektebii Âlisi olarak 1891 yılında açılmıştır. Bir süre eğitim hizmetinde kullanılmış, daha sonra atıl vaziyette iken bu bina üniversitemizle asli hüviyetine kavuşmuştur.

Bu mekteb-i âlinin ilk mezunları arasında milli şairimiz merhum Mehmet Akif de yer almaktadır. Hatta 'Hasta' şiirinin konusu burada yaşanmıştır. Yerleşkemiz İstanbul'un en güzel alanlarından

biridir. Yine yerleşkemiz, içerisindeki 3000'e yakın tescilli ağaçla orman varlığı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Binanın onarım çalışmaları kısa sürede tamamlanmış; derslikleri, laboratuarları, kütüphanesi, diğer sosyal, kültürel ve spor donatılarıyla kısa sürede hazır hale getirilmiştir. Tarım müzesi, konferans salonu ve spor salonu çalışmalarımız devam etmektedir. Sayın Başbakanımızın direktifleriyle inşallah burada Mehmet Akif Ersoy anısına tarım müzemizi de hizmete geçirmiş olacağız.

Bu çalışmalarımızda bize destek veren başta Sayın Başbakanımız olmak üzere Tarım Bakanımıza, Valimize, Büyükşehir Başkanımıza, Vakıflar Genel Müdürümüze ve Bölge Müdürümüze, Küçükçekmece Kaymakamımıza ve Belediye Başkanımıza, Mütevelli Heyet Üyelerimize, emeği geçen ve adını sayamadığım tüm dostlara huzurunuzda teşekkür ediyorum.

Üniversitemize adını veren merhum Sabahattin Zaim Hocamız, kendisini ilme ve güzel insan yetiştirmeye adayan gerçekten güzel bir timsal idi. Kadirşinaslık örneği olarak böyle bir kuruma ismini veren İlim Yayma Vakfımıza ve Başbakanımıza, Hocanın bir öğrencisi olarak teşekkür ediyorum.

Sayın Başbakanım,

Üniversitemiz tecrübeli ve güçlü bir akademik kadroya sahiptir. İlk senemiz olmasına rağmen YÖK'ün bizden istediği tüm kadroları tedarik ettik. İnşallah önümüzdeki yıllarda bu kadroyu daha da büyüteceğiz. Açtığımız bölümlerde marka olmak bizim hedefimizdir. Öğretim sürecinde insan odaklı bir anlayış benimsiyoruz. Öğrencilerimizin burada iyi bir eğitim ve öğretimle beraber, eğitim sonrası istihdam imkânlarının sağlanmasına da özel bir önem veriyoruz. Bu amaçla iş çevreleri ve eğitim kurumlarıyla protokolleri ta başında yapmış olduk. Yine Gıda Araştırmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Mehmet Akif Ersoy Medeniyet Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Yerel Bölgesel Politikalar Araştırma ve Uygulama Merkezini kurduk. İlk günden itibaren akademik camia, diğer eğitim kurumları ve sivil toplum kuruluşlarıyla

görüş teatisinde bulunmaya devam ediyoruz. Bu çalışmalarımız, 2011-2016 Stratejik Planı ile kısa sürede somutlaşmış olacaktır. Yeni bölümlerin ve yeni fakültelerin açılış süreçleri de devam etmektedir.

Üniversitemizin 2011-2012 ilk akademik yılı açılışıyla birlikte milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un anısına Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu düzenlemiş bulunuyoruz. Bu tarihi binada okuyan ve çalışan büyük şairimizi tekrar rahmetle anıyorum. Bu sempozyumumuzda bir kısmı yurt dışından olmak üzere 50 katılımcı tebliğ sunacaktır. Sempozyumda Mehmet Akif Ersoy'un milli birlik ve bütünlük anlayışına vurgu yapan fikirler altı başlık altında ele alınacaktır.Birinci başlıkta, Mehmet Akif'te milli birlik ve bütünlük şuuru; ikinci başlık altında, Balkan Savaşları ve göç; üçüncüsünde İttihad-ı İslam; dördüncüsünde Mehmet Akif'in emperyalizme bakışı; beşincisinde Mehmet Akif'e göre geri kalmışlığın sebepleri ve son başlıkta Mehmet Akif'in toplumsal sorunlara bakışı incelenecektir.

Milleti birlik ve bütünlüğe çağıran büyük şair şöyle haykırıyordu:

"Sen! Ben! Desin efrâd, aradan vahdeti kaldır;

Milletler için işte kıyamet o zamandır.

Mazilere in, mahşer-i edvarı bütün gez:

Kânun-i İlahi, göreceksin ki, değişmez."

Rahmetli Mehmet Akif ifsadla, bozgunculukla, terörle uğraşanlara da şöyle seslenmişti:

"Bir yığın kundakçıdan yangın gören milleti,

Şimdi inmiş zanneder mutlak şu müthiş ayeti!

Ey vatansız ey derbederler, ey deni kundakçılar!

Milletin, az çok duran bir dini, bir namusu var.

Düşme ey avare millet bunların hizlanına;

Vâkıfız biz hepsinin pek muhtasar irfanına;

Şarka bakmaz Garbı bilmez, görgüden yok vayesi;

Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütün sermayesi!...”

İşte rahmetli Mehmet Akif, ifsatçılara ve teröre böyle seslenmişti. İşte biz bugün bu açılışımızda milli birlik ve bütünlüğümüzü vurgulayarak bu fonksiyonumuzu yerine getirmek istiyoruz.

Sayın Başbakanım, değerli konuklar!

İnanıyoruz ki bu çatı altında ülkemize, milletimize ve tüm insanlığa faydalı gençler yetişecek, önemli bilimsel faaliyetler yapılacaktır. İstiklal Marşı şairimiz Mehmet Akif’in deyimiyle “gayesi marifet ve fazilet sahibi güzel insanlar yetiştirmek” olan üniversitemizin kuruluşuna vesile olan Sayın Başbakanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan’a bu vesileyle şükranlarımı arz ediyorum.

Bu duygularla tekrar Sayın Başbakanımıza hoşgeldiniz diyor, saygı ve selamlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Adem ESEN

Rektör

Mütevelli Heyet Başkanı

Sayın Prof. Dr. Ramazan EVREN'in Konuşmaları

Sayın Başbakanım,

Değerli konuklar,

Sevgili öğrencilerimiz,

Hanımefendiler, beyefendiler,

Milli şairimiz Mehmet Akif'in okuduğu bu tarihi mekânda, akademik hayatına ilk öğrencileriyle henüz başlayan üniversitemizin ve Mehmet Akif Milli Birlik Sempozyumunun açılış törenine hoş geldiniz diyor, böyle güzel bir başlangıcı bizimle paylaştığınız için en kalbi teşekkürlerimi, saygı ve selamlarımı sunuyorum.

Üniversitemiz kuruluş tarihi bakımından henüz 'yeni' olmakla birlikte dayandığı entelektüel birikim ve tecrübe açısından oldukça köklü bir kurumdur. Üniversitemiz; gerek kurucu vakfımızın, gerekse mütevelli heyeti üyelerimizin eğitim-öğretimle iç içe yıllara dayanan engin birikiminin ve köklü bir geleneğin ürünü olarak oldukça sağlam temeller üzerine inşa edilmiştir.

Yola henüz yeni çıkmış olsak da anne ve babaların evlatlarını güvenle ve gönül rahatlığıyla teslim edebilecekleri, gençlerimizin de büyük bir istek ve heyecanla tercih edeceği 'model üniversite' olmayı hedefliyoruz.

Amacımız; insan ve toplum bilimlerinden mühendislik ve doğa bilimlerine kadar tüm alanlarda geçmişle geleceği birleştiren, yerel ile evrenseli harmanlayan, gelenekle modern arasında denge kurabilen gençler yetiştirmektir. Ezbere değil anlamaya dayalı; düşünmeye ve analize önem veren sorgulayıcı bir eğitim geleneği oluşturmaktır.

Biliyoruz ki üniversiteler, eğitim-öğretimde sadece teorik bilgi yükleyen kurumlar olmakla değil, gerçek hayatla iç içe olabildikleri oranda başarılı olabilirler. Zira, gelişmiş ülkelerde üniversitelerle iş dünyası arasında kurulan sinerji, gerek ekonominin gerekse eğitimin çıtasının yükselmesinde ciddi katkılar sağlamaktadır.

Bu çerçevede İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, bir yandan tecrübeli kurucu, yönetim ve akademik kadrosu; diğer yandan dünyanın en önemli megapollerinden biri olan İstanbul'daki konumu dikkate alındığında, üniversite-sanayi işbirliği bakımından oldukça avantajlı görülmektedir.

Üniversitemizde kısa zamanda oluşturmayı planladığımız Sanayi ile İlişkiler Birimi, Teknokent, İleri Araştırma Uygulama Merkezleri ile üniversite ve iş dünyası arasında ortak projeler gerçekleştirerek bilimin ve ekonominin gelişmesine katkı sağlayacağız.

Sayın Başbakanım, değerli konuklar,

Son on yılda, ülke olarak tarihi bir değişim ve dönüşüme tanıklık etmekteyiz. Yaşadığımız bu süreci, siyasi istikrar ve ekonomik kalkınma kavramlarının ötesinde daha anlamlı kılan husus; yaşadığımız kültürel açılımların yanısıra, sayısı iki yüze yaklaşan üniversitelerimizdir.

Diğer taraftan ülkemiz bugüne kadar olmadığı seviyede dinamik bir dış politika süreci yaşamaktadır. Türkiye'nin üstlendiği rol ve tarihi misyon, kendisine sadece siyasi, askeri ve ekonomik alanda değil aynı zamanda kültürel alanda da ciddi sorumluluklar yüklemektedir.

Eğitim sistemimizi; yaşadığımız aktif dış politikayı dikkate alarak ve Türkiye'nin artan gücüyle uyumlu bir şekilde tekrar dizayn ederek yakın coğrafyamız için yüksek öğretim alanında

çekim merkezine dönüştürmeliyiz. Bu bağlamda buna uygun eğitim sistemi ve kadroları oluşturmak durumundayız.

Sayıları hızla artan üniversitelerimiz, şüphesiz bazılarımızın zihnine 'kalite' sorununu da beraberinde getirmektedir. O nedenle niceliğin de ötesinde, üniversitelerimizin nitelikli kurumlar olması için azami gayret sarf etmeli ve 'Yüksek Öğretim Reformu'nu bu gerçekleri ve gelişmeleri dikkate alarak hızla gerçekleştirmeliyiz.

Bu çerçevede, Cumhuriyetimizin 100'ncü yılını kutlayacağımız ***2023 yılı hedefleri*** arasında eğitim hedeflerimiz de mutlaka hak ettiği yeri almalıdır.

Sayın Başbakanım, değerli konuklar,

Eğitim anlayışımızın temel parametrelerinden biri olan 'yerelle sınırlı kalmamak ve yurt dışına açılmak' prensibinden hareketle, ülkemizin son yıllarda dış politikada elde ettiği kazanımları da dikkate alan planlamalar yapıyoruz.

Yüksek lisans ve doktora ağırlıklı bir strateji izleyecek üniversitemiz, sadece mühendislik ve doğa bilimlerinde değil, insan ve toplum bilimleri, yönetim ve işletme bilimlerinin yanı sıra eğitim bilimlerinde de önemli bir araştırma ve uygulama üssü olmayı hedeflemektedir.

Gençlerimizin; uluslararası ilişkiler, dış politika, Avrupa Birliği, Ortadoğu, Balkanlar, Kafkaslar gibi alanlarda oluşturacağımız araştırma merkezlerinde karar alıcılara yol gösteren ve kamuoyunu aydınlatan çalışmalar yapmalarını ve kendilerini geliştirmelerini sağlayacağız. Bilgiyi geliştirmeye, eğitimi desteklemeye ve toplumsal ilerlemeye katkıda bulunmayı hedefleyen uygulamalı ve stratejik araştırmalara ağırlık vereceğiz. Özellikle, yoğun siyasi, kültürel ve sosyal değişimlere veya değişim beklentilerine tanık olan yakın coğrafyamızdaki gençlerin yüksek lisans ve doktora çalışmalarına ev sahipliği yapmayı arzulamaktayız. Tarihi ve kültürel hinterlandımızda değişimin öncülerini ve yöneticilerini yetiştirmeyi amaçlıyoruz.

Diğer taraftan Asya'dan Avrupa'ya, Doğudan Batıya seçkin ve kaliteli üniversitelerle akademik işbirliği protokolleri imzalama hazırlıklarımız ve temaslarımız devam etmektedir.

Üniversitemiz öğrencilerinin, ünü ülke sınırlarını aşan prestijli bir eğitim kurumu mezunu olmalarını sağlamak için her türlü gayreti göstereceğiz Kurumumuzun, başarısını kanıtlamış üniversiteler arasında en kısa zamanda yerini alması için tüm gücümüzü seferber etmekteyiz.

Hedefimiz sadece Türkiye'de geçerliliği olan değil, uluslararası ilgili kurumlarca da akredite olmuş, kabul edilme ve diploma denkliği endişesi taşımayan bir eğitim vermektir.

Kısacası,

Bu vesileyle rahmetle andığımız, İstiklal Marşı şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un ifade ettiği gibi 'marifet ve fazilet' sahibi gençler, yine rahmetle ve özlemle andığımız Sabahattin Zaim Hocamızın deyimiyle 'güzel insan'lar yetiştirmek için var gücümüzle çalışacağız.

Biliyoruz, yolun henüz başındayız ve daha yeniyiz. Ancak azimliyiz ve kararlıyız. Bu yeni üniversitemizle gurur duyuyor ve iftihar ediyoruz. Heyecanımızı bizimle paylaştığınız için sizlere son derece müteşekkiriz.

Sayın Başbakanım,

Kuruluşuna vesile olduğunuz, daima desteklediğiniz, yoğun programınıza rağmen ilk açılış programımızı şereflendirdiğiniz için kurucu vakfımız, üniversite mütevelli heyetimiz, kurum çalışanlarımız ve sevgili öğrencilerimiz adına minnet ve şükranlarımızı arz ediyorum.

Ayrıca, Üniversitemizin kuruluşunda ve devamında emeği geçen herkese, bu güzel günümüzde bizimle olmak için buraya teşrif eden değerli misafirlerimize, öğrencilerimize, katkılarını esirgemeyen başta İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Küçükçekmece Belediyesi olmak üzere tüm kamu kurum ve yöneticilerine teşekkür eder, selam ve saygılar sunarım.

Prof. Dr. Ramazan Evren

Mütevelli Heyeti Başkanı

YÖK Başkanı Sayın Prof. Dr. Yusuf Ziya ÖZCAN'ın Konuşmaları

Sayın Başbakanım, çok değerli misafirler, kıymetli akademisyen meslektaşlarım, değerli öğrenciler, basınımızın değerli mensupları,

2011-2012 akademik yılının Sabahattin Zaim Üniversitesi için ve ülkemizdeki üniversiteler için hayırlı uğurlu olmasını temenni ediyorum. Bana ayrılan bu süre içerisinde kısaca YÖK'te bugüne kadar neler yaptık, neler yapmayı planlıyoruz, yapmakta pek başarılı olmadıklarımız veya zaman olmadığı için gerçekleştiremediğimiz bazı durumları sizlerle paylaşmak istiyorum.

Yeni YÖK olarak icraata başladığımız ilk zamanlarda en acil problemimiz, yüksek öğretimin kontenjanları ve üniversite sayıları idi. Kontenjanlarımız liseden mezun olan tüm öğrencilerimizin üniversiteye girmesine maalesef el vermiyordu. İlk olarak kontenjanları artırdık. Hatırlayacağınız gibi ilk yıl yüzde 25, ondan sonraki yıl yüzde 15, ondan sonraki yıl yüzde 13 olmak üzere kontenjanlar artınca 4 kişiden biri üniversite sınavına girerken; dört

yıl önce iki kişiden birinin girmesine yol açacak bir zemin hazırladık. Bunu büyük bir başarı olarak görüyoruz.

Sayın Başbakanımızın ve hükümetimizin katkılarıyla kontenjanların artmasının yanı sıra üniversite sayımız da artırıldı. Biliyorsunuz dört yıl önce 70 küsür üniversitemiz varken bugün 165 tane üniversitemiz var. Bunların 103ü devlet üniversitemiz, geri kalan 62'si vakıf üniversitelerimizdir. Üniversite sayılarımızın artmasıyla kontenjanlar da halledilmiş oldu. Ama hala öğretim üyesi bulma gibi ciddi bir sorunumuz var.

Sizle paylaşmak istediğim bir diğer husus, katsayı konusunda yaptıklarımızdır. Biliyorsunuz bizden önce öğrenciler arasında korkunç bir eşitsizlik, hiçbir zaman kapatılamayacak bir eşitsizlik vardı. İlk yıl bir şey yapamadık ama ikinci yıl herkesin kolaylıkla geçebileceği bir katsayı farkı üzerinde anlaştık. Meclise, katsayının hiç olmamasını sağlayan bir tasarı sunduk. Sayın Başbakanımızın yardımıyla ve oluruyla geçerse katsayıyı tamamen kaldırmayı ve öğrenciler arasında tam bir eşitlik sağlamayı planlıyoruz.

Toplumda takdir gören bir başka icraatımız başörtüsü ve kılık kıyafet serbestisiyle ilgiliydi. Bunu üniversitenin özerkliğinin bir şartı olarak gördük ve yapılan uygulamayı hiçbir zaman tasvip etmedik. Onu da çok şanslı bir olay üzerine yazdığımız tamimle halletmiş olduk. Şimdi üniversitelerimizin hemen hemen tamamında, %99.9'unda diyebilirim, mesele halledilmiştir. % 30-35 civarında bir hocamızın buna karşı duruşu vardır ama onları da yakinen takip etmekteyiz; ümit ediyorum inşallah o mesele de yakında hallolmuş olacak.

Çok başarılı olmak istediğimiz alanlardan bir diğeri de yabancı öğrencilerle ilgili. Ülkemiz üniversitelerine daha fazla yabancı öğrenci çekmek istiyoruz. Bunun için üniversitelerimizle konuştuğumuz her zaman bu yönde telkinlerde bulunuyoruz. Son dört yıl içerisinde yabancı öğrenci sayısı 16.000'den 26.000'e çıkmıştır. Ama bu sayıyı yeterli görmüyoruz. Bizin dışarıya gönderdiğimiz öğrenci sayısı 50 bindir; hiç olmazsa rakamı eşitlemeyi, daha sonra da bunu katlayarak aşmayı düşünüyoruz. Bu, özellikle vakıf

üniversitelerimiz için hayati bir öneme sahiptir. Üstelik yüksek öğretim sistemimizin rekabete açılması ve ne kadar iyi olduğumuzun görülmesi için de son derece elzemdir. Bunu yapabilmek için çok ciddi yapısal bir değişiklik yaptık. YÖS diye bilinen sınavı kaldırdık. Bu sınav, yabancı öğrencilere sanki gelmeyin demekle eşdeğer bir uygulamaydı. Çünkü yabancı öğrenciler önce Türkçe öğrenecek, sonra verdiğiniz Türkçe sınavı başaracak, eğer başarılı olursa yurdumuza gelecekti. Bu, gerçekten gelme demekti. YÖS'ün kaldırılmasıyla bu iyileştirmeler kendiliğinden ortaya çıktı.

Bir başka önemli gördüğümüz mesele, öğrencilerimizin hem yurt içinde hem yurt dışındaki hareketliliğidir. Yurtiçi öğrenci hareketliliğini, öğretim üyesi hareketliliğini artırmak için Farabi adlı programı harekete geçirdik. Başarılı sonuçlar alıyoruz, öğretim üyesi kısımları hariç... Öğrenciler noktasında gayet iyi durumdayız. Öğretim üyesi meselesini de birazcık ücretleri fazla tuttuğumuz için buradan doğuya gönderdiğimiz hocalar doğuda bizzat çalışan öğretim üyelerinden fazla para aldıkları için bir kısmı çok fazla çalışmadı ama onu da düzeltmek için yollar arıyoruz. Fakat öğrenciler kısmı gayet tatminkar gidiyor. Bunu tamamlayabilmek ve dışarıdaki üniversiteler ile Türk üniversitelerinin entegrasyonunu daha iyi yapabilmek için Mevlana adını verdiğimiz bir başka değişim programı ortaya koyduk. Programın her şeyi bitti, yönetmeliği yayınlandı, kullanılmaya hazırdır. Sayın Başbakanımızdan ricamız, ziyaret ettikleri yabancı ülkelerde programın varlığından bahsedip oradaki üniversitelerin Türk üniversiteleriyle anlaşma yapmalarını sağlamak ve bu sayede öğrenci ve öğretim üyesi değişimini başlatmaktır. Programın bütün mali külfeti YÖK'ün üzerindedir; hem gelen öğrencilerin hem de giden öğrencilere bursları YÖK tarafından ödenecektir. Onun için, dışarıdaki üniversiteler için cazip bir olay.

Çok övünerek yaptığımız, şimdi bir yıllık uygulamasında bile başarılarından söz ettiğimiz bir başka programımız da ÖYP programıdır. ÖYP programı, ihtiyaç duyduğumuz öğretim üyelerinin daha çabuk yetiştirilebilmesi için kullandığımız bir programdır. Sağolsunlar Başbakanımız 5000 kadronun yanına, 3500

ilave kadro vermektedirler. Bu ilave kadroları biz de İngilizce şartı aranmaksızın sadece bilimde çok başarılı olan öğrencileri seçerek, İngilizcelerini de kendimiz tamamlatarak kullanıyoruz. Bu çerçeve içerisinde oldukça büyük sayıda öğrencimiz şimdi lisan eğitiminden geçmektedir. Lisan eğitiminde başarılı oldukları takdirde derhal master ve doktora programlarına başlayacaklardır. Ülkemizin ihtiyaçları göz önüne alındığı takdirde 20 bin öğretim ihtiyacı var şu an itibariyle. Bu sebeple ÖYP programı, can simidi gibi bir projemizdir.

Lisan öğrenimi, yabancı dil öğrenimi biliyorsunuz sık sık bahsettiğim ve beni yaralayan bir konudur. Milletçe yabancı dil kullanma alışkanlığımız, bilgimiz, becerimiz yok. Onu ilerletmek için YÖK'te çeşitli programlar hazırlıyoruz. Bunlardan biri, uzaktan eğitimle üniversite öğrencilerimize dil öğretimini sağlamak. Bunun için ulaştırma bakanımızdan oldukça büyük bir miktar para aldık, finansman sağladık. Bu finansmanla aynı zamanda dünyanın en tanınmış programını satın aldık; her üniversitemize ikişer dil laboratuarı kurduk. Yakında Sayın Başbakanımız açılışına lütfederlerse bütün üniversite öğrencilerine ki 3 milyon 800 bin üniversite öğrencimiz var. Bu programı açıp kullandırmak istiyoruz.

Fullbright kurumuyla anlaşma yaptık; geçen yıl 54 bu sene de o civarda Amerikalıyı ülkemize getirdik; üniversitelerimize ikişer üçer dağıttık. Bu da üniversite öğrencilerimizin dil kullanmadaki psikolojik korkuyu yenmeleri adına çok iyi bir gelişme. Gelen arkadaşlar İngilizce dersi vermeyecekler. İngilizce dersinden sonra sınıflara girip pratik yapacaklar. Bunun çok faydalı olacağını düşünüyoruz. Bu programda ikinci yılımızdayız ve çok başarılı şekilde devam etmektedir.

Ulusal öğrenci konseylerine fevkalade önem veriyoruz. Gençlerle olan bütün ilişkilerimizi onların kanalıyla yapmak istiyoruz. YÖK'te kendilerine, ulusal öğrenci konseyi temsilcilerine bir oda ve büyükçe bir salon tahsis ettik. O salonda yakın bir şekilde çalışma fırsatını buluyorlar, çok da faydalı oluyorlar. Öğrencileri temsil ettiğini iddia eden marjinal grupların etkisini biraz daha azaltmak niyetindeyiz.

Yaptığımız hayırlı işlerden bir tanesi de bütün öğretim elemanlarımızın; ki bunlar üniversiteye girmiş master talebeleri, doktora talebeleri, yardımcı doçentler, profesörler, lisanlarını birazcık cilalamak, unuttularsa hatırlatmak ve dışarıdaki bilim adamlarıyla network kurmalarını sağlamak için yurt dışına yollamamızdır. Bu üç ay ile bir yıl arasında geçen sürelerde oluyor. Bazı üniversitelerin bundan haberi yok. Rica ediyorum sizden YÖK'te böyle bir olanak var, lütfen herkes bu olanaktan faydalansın. Bütün finansal yükü de YÖK tarafından karşılanmaktadır. Bunun da 5-10 yıl sonra akademik hayata son derece faydalı olacağını düşünüyoruz.

Bilimsel yayınlar, bizi memnun eden ama henüz ülkemize çok yarar sağlamayan bir noktadaki meselemiz. Bilimsel yayınlarda gayet iyiyiz, bilgi birikimimiz gayet güzel, diğer Batı ülkeleriyle mukayese edilebilecek hatta onların üzerinde bir durumdayız. Avrupa'da yedinciyiz ve son 30 yıldaki istatistiklere bakılırsa bilimsel yayın artış hızında dünyada üçüncüyüz. Ama bu yayınlardan patent çıkarmada çok geri kalıyoruz. Başka ülkelerle karşılaştırdığımızda bir yayından beş yüzün üzerinde patent çıkarılırken biz maalesef 85 tane çıkartabiliyoruz. Ülkemizin kalkınması için sadece bilgi üretmemiz yetmiyor; bir de bunu insanların yararına sunmamız lazım. Bunun için ilk adım patenttir. Patent almamız, sonra da onu teknolojimizde değerlendirerek insanlarımızın hayrına sunmamız gerekiyor. Bu konuda birazcık yardıma ihtiyacımız var. Hafifçe bir yarışma başlattık. Üniversiteler birbirlerinin ne kadar yayın yaptıklarına, ne kadar patentleri olduğuna, bu tür çalışmalarına dikkat ediyorlar. Bu da böyle tatlı bir rekabet ortamı demektir. Devam ederse ülkemiz için çok yararlı olacağına eminim.

Yaptığımız bir başka iyi iş, vakıf üniversitelerinin önünü açmak oldu. İçinde bulunduğumuz vakıf üniversitesi de öyle bir faaliyetle açılmış bir üniversitesidir ki gördüklerim beni son derece memnun etti. İnşallah yakın zamanda buradan çok başarılı sonuçlar elde edeceğiz. Memlekete hayırlı ve güzel insanlar yetiştireceğiz Mehmet Akif Ersoy'un deyimiyle. Ben henüz iki yıllık bir okul olmasına rağmen üniversitenin bu seviyeye gelmesinde başta rektörümüz olmak üzere, mütevelli heyetine, başkanına, herkese çok

çok teşekkür ediyorum. Valimiz ve belediye başkanımız her zaman katkıda bulunuyorlar, yeni kurduğumuz üniversiteler için onlara da müteşekkiriz ama en büyük teşekkürü gerçekten Başbakanımıza yapmamız gerekiyor. Başta Başbakanımız, Avrupa'da ve Amerika'da ekonomik kriz nedeniyle eğitim bütçelerinin kesildiği bir dönemde her yıl bütçemizi artırdı. Şu yıl bile bütçemizi artırdı. YÖK adına Başbakanımıza teşekkür ediyorum. Ve tekrar yeni akademik yılın hayırlı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Yusuf Ziya Özcan

YÖK Başkanı

T.C. Başbakanı

Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN'ın Konuşmaları

Saygıdeğer hocalarım, sevgili gençler, saygıdeğer veliler, hanımefendiler, beyefendiler,

Sizleri en kalbi duygularımla selamlıyorum. Sözlerime başlarken eğitim hayatına henüz başlayan Sabahattin Zaim Üniversitesinin ülkemize ve milletimize hayırlı olmasını Allah'tan temenni ediyorum. İlim aksiyon adamı merhum Prof. Dr. Sabahattin Zaim'in adını taşıyan bu üniversitenin ilk açılış töreninde bulunmak, bizler için gerçekten büyük bir mutluluk. Hocaların hocası Sabahattin Zaim, iftiharla söylemeliyim ki bizim de hocamızdır. Allah gani gani rahmet eylesin. Sabahattin Hocamızın hocalığı, fakülte derslikleri ile sınırlı değildi. O, her zaman, her yerde hoca idi. Bu yüzden 81 yaşına kadar hocamız emekli olmadı. Biz de öğrenme sürecimizi sadece okul sıralarıyla sınırlı tutmamayı, o büyüklerimizden öğrendik.

Binlerce öğrenci ve ilim adamı yetiştiren Zaim Hocanın adını, hatırasını ve ideallerini yaşatacak olan bu üniversite inşallah adına layık olacaktır. Bu büyük hizmeti hayata geçiren bu üniversiteyi şu anda gerek renovasyonuyla gerek restorasyonuyla bu hale getiren İlim Yayma Vakfına özellikle teşekkür ediyorum. Bize düşen görev, milletin emanetini emin ellerde geleceğe taşımaktır. Eğer biz bunu yapabildiysek, yapabiliyorsak ne mutlu bize...

Şu anda attığımız ilk adımlar hayırlı inşallah sonu da hayırlı olur. Burada görev yapacak olan akademik kadroya, üniversite yönetimine, öğrencilerimize en kalbi duygularla sevgi ve muhabbetlerimi sunuyorum. Bu yeni üniversitenin açılış töreninde bulunmanın yanında bizi özellikle heyecanlandıran bir husus da tabi ki bu mekânın tarihi hüviyetidir. Evet, bu binanın Ziraat Mekteb-i Âlisi olduğu günlerde büyük şair, iman ve aksiyon adamı Mehmet Akif bu mektepte okudu ve burada öğretmenlik yaptı. Bu mekânın ve merhum Akif'in hatırasına hürmeten bugün bir vakıf üniversitesi olarak açılmış olması, medeniyet yolculuğunda önemli bir adım. Bu üniversite sıralarında okuyacak gençlerimizin, bu hissiyatı bütün eğitim süreçlerinde hissetmelerini özellikle kendilerinden diliyorum. Onun için milli birlik ve beraberliğiniz daim olsun. İnanıyorum ki bu, sadece sempozyumla kalmayacak, siz bunu bu ülkenin 780 bin kilometre karesinde egemen kılacaksınız. İnşallah Sabahattin Zaim Üniversitesi, bunu dalga dalga bütün Türkiye'ye yayacaktır.

Bize büyük eserler bırakan merhum Mehmet Akif'in ve onun izini süren Sabahattin Zaim hocamızın izini sürmek büyük bir imkan ve büyük bir talihtir. Biliyorsunuz, bu iki rehber insan -burası çok önemli- evlad-ı Fatihandır. İkisi de kökleri itibariyle Balkan coğrafyasındandır. İkisi de medeniyetimizin merkezi İstanbul'a aşıktır, İstanbul'a hayrandır. İkisi de istiklale, ilme, irfana, medeniyete aşıktır. Her ikisi de hayatlarını ideallerine ve gençliğe adamıştır. Geleceği emanet edeceğimiz genç nesillerimiz için bu iki büyük insan birer numunedir. Az önce kızımızı (öğrencimiz Yağmur Karan'ı) dinlerken Adıyamanlı kızımız "Asım'ın Nesli" olmanın aşkı ve heyecanı içerisindeki ifadeleriyle ortaya güzel bir düşünce atmosferi koydu. Biz işte Asım'ın nesillerini inşallah Sabahattin Zaim Üniversitesinde de göreceğiz; ben buna inanıyorum. Hani diyor ya:

"Zulmü alkışlayamam, zâlimi asla sevemem;

Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.

Biri ecdâdıma saldırdı mı, hattâ boğarım!..

- Boğamazsam da

- Hiç olmazsa yanımdan kovarım.

Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam.

Hele hak nâmına haksızlığa ölsem tapamam.

Doğduğumdan beridir âşığım istiklâle,

Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle!

Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?

Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum!

Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim,

Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim!

Adam aldırma da geç git, diyemem aldırırım.

Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım!

Zalimin hasmıyım amma severim mazlumu...”

İşte Akif merhum Asım’ın neslini böyle tarif ediyor, böyle tanımlıyor. Asım’ın nesli böyle olacak! Bir gün merhum Akif’in bir dostu, o da Arnavut, evladını bir kış günü Akif’e gönderiyor; “Git Akif Amcana da sana bir nasihatte bulunsun.” diyor. Gidiyor, “Akif Amca beni babam gönderdi, bana bir nasihatte bulunacakmışsın.” diyor. Akif merhum bir dörtlükle nasihatte bulunuyor:

“İhtiyar amcanı dinler misin, oğlum, Nevruz

Ne büyük söyle, ne çok söyle; yiğit işte gerek.

Lâfı bol, karnı geniş soyları taklid etme;

Sözü sağlam, özü sağlam adam ol, ırkına çek.”

Ve ondan sonra da uğurluyor. İşte Asım’ın nesli bu… Bize öyle lafı bol bir nesil değil; icraatçı lazım, netice insanı lazım. Bize inancıyla, ilmiyle, aklıyla, tecrübeyi birleştirerek onu neticelendirmek için takip eden bir nesil lazım. Ben inanıyorum ki bu nesil, hocalarımızın elinde yoğrularak yetişecektir.

Sabahattin Zaim Üniversitesinin açılış törenin hemen ardından bu üniversite çatısı altında Mehmet Akif adına uluslararası bir sempozyum düzenlenerek bu açılışın yapılmasını da doğrusu son derece anlamlı buluyorum. Özellikle bu günlerde bu iki sembol ismin, tezleriyle ve düşünceleriyle gençliğimiz tarafından bilinmesine büyük ihtiyacımız var.

Sevgili gençler,

Mehmet Akif büyük medeniyetimizin çığlığıdır, feryadıdır. O ki "bülbülün feryadı"nı ve "istiklalin ruhu"nu iliklerimize kadar bize hissettirendir. Yıkılmaya yüz tutmuş, dört bir yandan ağır saldırılara maruz kalmış, gövdesinden büyük parçaların koptuğu büyük ülkeyi yeniden uyandırmak için ruhunuzda\ruhumuzda büyük bir ateşin olması gerekir. Eğer bu ateş yoksa o zaman biz sadece etten ve kemikten bir ceset oluruz. İşte Akif o et ve kemikten olan cesede, o ruhu işleyen insandır. Onuru incinen bir büyük millete; büyüklüğünü yeniden hatırlatan, onu ayağa kaldıran ve ona istiklalin lezzetini duyurandır.

Akif, sadece kudretli bir şair ve bir İslam düşünürü değildir. Aynı zamanda modern bilgiyi alan bir insandır. Doğuyu ve İslam'ın anıt eserlerini bildiği kadar Batıyı da bilimiyle, edebiyatıyla ve felsefesiyle bilen bir insandır. Onun coğrafyasında Hicaz da vardır. Berlin de… Kısacası, Akif bize büyük düşünmeyi ve zor şartlarda teslim olmamayı öğretendir. Onun için

"Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda

Şüheda fışkıracak toprağı sıksan şüheda

Canı cananı bütün varımı alsın da Hüda

Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda…"

Topraktan neyin nasıl yoğrulduğunu verebilmek ancak insanın ruh kökünden gelirse burayı, insanı taşır, yoksa taşımaz. İşte o kimliğini reddeden, redd-i mirasa düşmeden canavarlaşan medeniyeti reddeden en cesur aydınımızdır. Dönemin diğer aydınlarının aksine yenilgi, karamsarlık ve bedbinlik hiçbir zaman

onu teslim alamamıştır. Büyük bir millete mensup olmanın izzetini ruhunda yaşamış; her mısrasıyla, her cümlesiyle yeniden ayağa kalkmanın mümkün olduğunu göstermiştir.

Bu ülkede bütün kavimler, bütün inançlar yüzyıllar boyu bir arada, birlikte, birbirinin hukukunu çiğnemeden yaşamıştır. Türküyle Kürdüyle, Lazıyla, Arnavutuyla, Çerkeziyle, Gürcüsüyle… Peki bugün ne oluyor bize? Demek ki bir yerlerden birileri milli birliğimizi ve beraberliğimiz yok etmek için çalışıyorlar. Bizim birlik ve beraberlik ruhumuza kastedenlerin, hiçbir zaman bu milletin içinden olması mümkün değildir. Onun için bu ülkenin, Türkiye'nin, "İstiklal Marşı"nı kendisi İstanbul'da babası Kosova'nın Suşitsa köyünde doğan Mehmet Akif yazmıştır. Hadi bakalım bu hali neyle izah edeceksin? Bazıları geliyor, kuru kuruya etnik milliyetçilik yapıyor. Bırak etnik milliyetçiliği... Hadi sen Türksün, Türkün "İstiklal Marşı"nı yazan Akif Arnavut. Peki bunu ne ile izah edeceksin?

Asıl olan şu ki bizi asli değerlerimizle bütünleştiren, bizi adeta yoğuran o medeniyetimiz etrafında toplanacağız. Şimdi buna ayrılık düşürmeye gayret edenleri görüyoruz. Kim ne yaparsa yapsın biz bu ülkede, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı paydasında inşallah geleceğe bir ve beraber yürüyeceğiz. İşte bunun manası çok büyük.

Makedonya'nın İstif şehrinde kim doğdu? Sabahattin Hoca doğdu. Hocanın bir ömür bu ülkenin refahına ve kalkınmasına ömrünü adamış olması da bizim için anlamlı değil mi kardeşim? İstif nere, İstanbul nere? Susitşa nere, İstanbul nere? Bizi acaba burada hangi değerler bir araya topladı? Onların ruh dünyasında, onların ilim irfan kokan dünyasında kimler yetişmedi ki! Buradaki hocaların birçoğu Sabahattin Zaim Hocanın elhamdülillah ilim tezgahında dokundu. Çok tanıdıklarım var, biliyorum.

Türkiye'nin istiklalini korumanın bir parçası da işte bu hatıraları ve bu mirası korumaktır. Zira biz ölü bir tarihin değil; yaşayan bir tarihin, yaşayan bir medeniyetin evlatlarıyız. Büyük düşüneceğiz; büyük düşünmeye mecburuz. Büyük düşünmek bizim

kaderimizdir. Büyük düşünmeden köklerimize ulaşamayız. Büyük düşünmeden dünya ile rekabet edemeyiz. Büyük düşünmeden barışın, adaletin, hakkaniyetin öncülüğünü yapamayız. Küllerinden doğrulmayı ve zorlukları aşmayı bize öğreten büyüklerimizin izini sürmek en büyük idealimiz olmalıdır. İşte bu üniversitenin ve bu tarihi mekânın sembolize ettiği mesaj budur. Kızımızın da ifade ettiği gibi hakikaten şurada teneffüslerinizde veyahut da okula geldiğinizde veya ayrılırken şu ufak kampüsün içindeki havayı teneffüs etmek bile sizin büyük düşünmenizin yolunu açacaktır. Çünkü temeli o anlayışla, o inançla atılmış bir mekândır. Siz burada dolaşırken aklınıza Akif'i getireceksiniz. Buradan Akif çıktı diyeceksiniz. Siz burada dolaşırken hemen levhanızda Sabahattin Zaim Hoca var; Sabahattin Zaim Hocayı düşüneceksiniz ve bunun için de büyük düşünmeye devam edeceksiniz. Ve şunu diyeceksiniz: Bizim hiç kimseden bir eksiğimiz yok. Kimseye hayranlık duymak zorunda da değiliz. Kimsenin güdümünde olmadık, olmayacağız. Gençlerimiz tam bir özgüvenle iyi bir bilgi donanımıyla yetişmeli ve aydınlık yarınlara birlikte koşmalıyız.

Aşk ve heyecanımızı diri tutmalıyız. Bir olmalıyız, diri olmalıyız, iri olmalıyız iri olmak zorundayız. Sevgimizi, merhametimizi, dayanışmamızı çoğaltmalıyız. Az önce İstanbul Üniversitesinin açılış töreninde de söyledim. Gelişmiş ülkeler Afrika'ya elini uzatmıyor. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye Somali'ye elini bir uzattı, pir uzattı. Kısa bir zaman içerisinde sadece STK'larımız 300 milyon dolar para ve 30 milyon doları aşkın gönderilen ayni yardım var ve bu yardımlar devam ediyor. Bu neyi gösteriyor? Burada yaşayan bir Müslüman ve bir insan olarak Afrika'nın bir köşesinde bir dara düşen olsa bizim elimiz oraya uzanır. Değerli kardeşlerim,

Bizim elimiz sadece oraya uzanmadı. Bakın bizim elimiz Haiti'ye uzandı, bizim elimiz Srilanka'ya da uzandı, bizim elimiz Açe'ye de uzandı, bizim elimiz Pakistan'a da uzandı. Nerede ne varsa bu Müslümanmış, bu Hıristiyanmış, bu Budistmiş demedik, hepsine uzandık. Bizim TOKİ'miz Srilanka'da Budistlere evler

yaptı. Aynısını Açe'de yaptık. Çünkü biz insanların en hayırlısının insanlara en çok faydalı olanı olduğunu bilen bir medeniyetin çocuklarıyız.

Değerli kardeşlerim,

Türkiye bugün kökleriyle yeniden buluşan; imar ve inşa hamlesini süratle tamamlamaya çalışan bir ülke. Allah'a şükürler olsun ki bu büyük maratonda milletimizle birlikteyiz. Türkiye'nin gücünü 74 milyon vatandaşımız hissediyor. Gücümüzü sadece biz değil bütün dünya hissediyor. Önümüze engeller çıkmıyor mu? Her gün çıkıyor. Bize çelme takarak ülkemizin yürüyüşünü durdurmak istemiyorlar mı? Biz ise ısrarla herkesi en az Türkiye büyüklüğünde düşünmeye çağırıyoruz. En az diyorum, zira bugünkü dünyada Türkiye büyüklüğünde düşünmek yetmez. Dünya ölçeğinde düşünmek zorundayız. Bunun için aldığımız mesafeyi görmek, nereden nereye geldiğimizi özenle takip etmek zorundayız.

Medeniyet yolunda aldığımız mesafe; çalışırsak, gayret edersek, alın teri dökersek neleri başarabileceğimiz bize gösterdi. Dokuz yıl önce Türkiye uçurumun kenarındaydı. Bugün Türkiye dünyanın yükselen yıldızı oldu. O gün kişi başına düşen milli gelir 3400 dolar idi ama bugün elhamdülillah bu rakam 11.000 dolara doğru yürüyor. Bu başarıyı demokratik istikrar ile sağladık. Bu başarıyı milletimizle beraberliğimiz sayesinde elde ettik. Buradan ileriye, daha ileri bir demokrasiyle gideceğiz. Buradan ileriye, milletimize layık yeni bir anayasa ve hukuk düzeni ile gideceğiz.

Türkiye'nin bu büyüme iradesi sadece Anadolu'da, sadece Trakya'da değil bütün dost, kardeş, akraba ülkelerin halkları tarafından da büyük bir ilgiyle izleniyor. Zira biz bu bölgede barışın, adaletin, huzurun teminatıyız. İşte bundan 12 gün önce az önce ifade ettiğim gibi Sabahattin Zaim Hocamızın doğduğu yerde, Makedonya'da, Uluslararası Balkan Üniversitesinin mezuniyet törenindeydik. Bu üniversitenin mütevellisi, buradan giden kardeşlerimiz ve işadamlarımız sağolsunlar orada bir girişimde bulunmuşlar. Orada bir üniversite kurmuşlar. Bir grup arkadaşımız

da gitmişler, Bosna Hersek'te bir üniversite kurmuşlar. Şu anda orada hem mütevelli olarak hem akademisyenler olarak bir gençlik yetişiyor. Oradaki sahiplenme de en az buradaki kadar.

Bu değişimi, zamanın dışında kalanlar anlayamıyor ama Türkiye kendi dinamikleriyle doğru istikamette gelişiyor, kalkınıyor, büyüyor. Bu sevince herkesin ortak olmasını istiyoruz. Emin olun ki yarınki Türkiye'de bugün yaşadığımız dönemsel sorunları da geride bırakacağız. Vatandaşını esas almayan siyaset biçimi, yönetme anlayışı tarihe karışmıştır. Bölgesel adaletsizlikler ve ayrımcılığın her türlüsü bizim iktidarımızda tarih oldu. Bu ülkenin tüm vatandaşları bu ülkenin tüm çocukları bu topraklarda ev sahibidir, hak sahibidir. Türkü de Kürdü de Lazı da Gürcüsü de Boşnağı da Arnavutu da hepsi bu ülkede. Burada misafir yok, bu ülkede ev sahibi var; bu olaya böyle bakın. Devlet milletimizindir ve Allah'ın izniyle öyle kalacaktır. Devlet, milletinin hizmetindedir. Millet devletinin hizmetinde değil. Yani insanın öne çıktığı bir anlayış… Devletin öne çıktığı bir anlayış değil.

Değerli arkadaşlar,

Eğitim en öncelikli meselemizdir. Eğitimin, eğitimde fırsat eşitliğinin önündeki bütün mazeretleri, bütün engelleri kaldırıyoruz. Şimdiye kadar büyük mesafeler aldık; bundan sonra da aynı süratle çalışmaya devam edeceğiz. Hiçbir vatandaşımızın, hiçbir çocuğun, gencin haksız rekabete maruz kalmasını istemiyoruz. Biliyorum ki bu yolda daha katetmemiz gereken çok mesafe var. İşte geçen sene 240 lira burs verdik bu sene 255 lira burs vereceğiz. Kredi bursu için devlete müracaat eden hiçbir üniversite lisans öğrencisini, biz kapıdan çevirmiyoruz, çevirmeyeceğiz. Lisansüstü öğrencileri 420 lira aldı, bu sene yine enflasyon oranında artış olacak. Doktora öğrenci burslarında da aynı şekilde artış olacak.

Bütün bunları niye söylüyorum? Biz milletten toplanan tüm imkanları, tekrar millete iade eden anlayışı devam ettiriyoruz. Bu dönemde de aynen böyle devam edecek. Eğitimin sadece bina ve alt yapı demek olmadığını; eğitimde niteliğin nicelikten, keyfiyetin

kemiyetten önce geldiğini iyi biliyoruz. Hükümet olarak eğitimin alt yapısını düzenlemede ülkemize büyük eserler kazandırdık. İmkansız gibi görünen hayaller bizimle gerçek oldu.

Ta en ücra köşede, güneydoğuda, doğuda benim gencim üniversite okumak için batıya akın ediyordu.

Ama biz şimdi ne yaptık?

Üniversiteyi onun ayağına götürdük.

Niçin?

Ta buralara kadar bin bir türlü masraf yaparak gelmesin, üniversite onun ayağına gitsin diye. Şu anda Hakkari'de üniversitemiz var mı? Var. Muş'ta, Tunceli'de var mı? Var. Türkiye'de üniversitesi olmayan ilimiz yok. 89 üniversite açtık ve 81 vilayetimizi üniversiteye kavuşturduk. Dile kolay 165 üniversiteyle Türkiye'de hizmet veriyoruz. 164 bin derslik yaptık.

Sevgili kardeşlerim,

Büyük adımlar atmak zorundayız. İnşallah el birliğiyle, gönül birliğiyle bütün üniversitelerimizi dünyanın en saygın üniversiteleri haline getireceğiz. Yarınlar için birlikte düş göreceğiz. Yeni bir dünyadayız ve Türkiye bütün imkanlarıyla bu yeni dünya içinde yerini en güçlü şekilde alacaktır. Artık dünya imkanlarıyla hamdolsun yeni fırsatlar doğuyor. Bu gerçeği hiçbir zaman unutmayalım ve geleceğe bugünkü dünya tablosunu, gelişen sektörleri, yeni alanları dikkate alarak yetişelim.

Değerli kardeşlerim,

Şu güzel eserin meydana gelmesinde emeği geçenleri ben burada tekrar tebrik edeceğim, tekrar kutlayacağım. Şu andaki mütevelli heyetimizin mensuplarına, İlim Yayma Vakfının değerli mütevelli mensuplarına, rektöründen akademisyenlerine tüm hayırsever kardeşlerime özellikle teşekkür ediyorum. Yani burası şehrin en güzel yerinde devasa bir alan. Bundan sonrası da İlim Yayma Vakfımızın ve vakfın mütevellisinin sürdüreceği gayretle

inanıyorum ki artık yarın sadece Türkiye'de değil inşallah dünyada eserleriyle temayüz eden gençlerimiz çıkacaktır. ARGE ye verdiğimiz desteklerle, bu ARGE'den nasibini alacak gençlerimiz çıkacaktır. En kısa zamanda Sabahattin Zaim Üniversitesini bu şekilde takip edeceğiz, onunla gurur duyacağız. Ben gerek Akif merhuma gerek Sabahattin Zaim hocama Allah'tan rahmetler diliyorum. Tüm ailelerini tekrar burada rahmetle ve hayatta kalanlarını da saygıyla yad ediyorum.

Sizleri de saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

T.C. Başbakanı

Recep Tayyip ERDOĞAN

BALKAN SAVAŞLARI

Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul ORAL*

1789 Fransız ihtilâlinin bütün dünyaya yaydığı milliyetçilik fikirleri, Osmanlı Devleti'nin teb'ası olan Balkanlı milletleri de çok etkilemişti. Bağımsızlıklarını kazanma yolunda çalışmaları, Osmanlıya düşman devletlerin de teşvikiyle bütün XIX.(on dokuzuncu) yüzyıl boyunca devam etmişti. Balkan savaşları da bu sebeple patlak verecekti. Balkan savaşlarına gelmeden önce, o yıllardaki dünya siyasî tablosuna dikkat çekmek yerinde olacaktır.

1870'lerde İtalya ve Almanya, birliklerini tamamlayarak dünya siyasetine güçlü iki devlet olarak katılıyorlardı. O zamana kadar dünyanın önemli hammadde kaynaklarına sahip memleketleri, İngiltere ve Fransa'nın sömürgeleri durumundaydılar.

İtalya, Kuzey Afrika memleketlerinin kendisine âit olması gerektiğini savunarak 1911'de Trablusgarb'a yâni bugünkü Libya topraklarına asker çıkarmıştı. Osmanlı İmparatorluğu, Trablusgarb'a bir ordu gönderecek durumda değildi. Bazı komutanlar ile birlikte silâh ve mühimmat gönderilerek, o yöre halkının kendilerini savunmaları sağlandı.

* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Öğretim Üyesi.

Bu yıllarda Rusya da, İngiltere'nin gözünde Osmanlı İmparatorluğu gibi güçsüzdü. Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'ya yaklaşması İngiltere için tehlikeli olacağından, Rusya'yı Osmanlı İmparatorluğu'na karşı hareketlerinde serbest bıraktı. Ruslar, isterlerse hem İstanbul'u, hem de Boğazları alabileceklerdi ve İngiltere buna ses çıkarmayacaktı. Fransa da aynı görüşteydi.

Ruslar, bu yeni durumdan yararlanabilmek için Balkan Devletlerini, Osmanlı Devleti'ne karşı birer birer kışkırtıyordu. İkinci Meşrutiyet öncelerinde Balkan milletlerinin bazı dinî meselelerinden ötürü birbirlerine düşmeleri, Bâbıâlice maksatlı ve yerinde olarak sadece seyredilirdi. Birbirlerine düşman bu milletler de Osmanlı Devleti'ne karşı birleşemezlerdi. Fatih'le başlayan bu isabetli politikayı İkinci Abdülhamid Hân da başarıyla uygulamıştı. Fakat İkinci Meşrutiyetle beraber bu milletlerin kilise meseleleri halledilince, bize karşı birleşmelerine hiçbir engel kalmadı. Balkanlı milletlerin efendilerine karşı bir araya gelme faaliyetlerine giriştiklerinde, Osmanlı başkentinde ise Sofya Elçiliğinden Hariciye Nâzırlığına getirilmiş olan Asım Bey, Meclis-i Meb'ûsân'da bir soru üzerine, kürsüde verdiği izahat arasında "Balkanların aleyhimize birleşmeleri tamamen yalandır. Balkanlardan imânım kadar eminim" demişti[1]. Dışişlerinde bu kadar büyük gaf hiç affedilir mi?

Ruslâr'ın, Akdeniz'e inebilmek için takip ettiği politika icabı asırlardır kendi akrabası saydığı ve mânevî evlâtları olarak gördüğü Balkan milletleri Sırplılar, Bulgarlar, Karadağlılar ve Yunanlılar kendi aralarında antlaşmalar yaparak, Balkan savaşlarının sebebini teşkîl eden toprak isteklerini Osmanlı İmparatorluğu'na bildirdiler. İstekleri kabul edilmeyince de 1912 Ekim'inde harp ilân ettiler. Önemle "Ehl-i Salîb" muharebesi yaptıklarını belirtmişlerdir. Hattâ Pierre Loti, bu Balkanlı liderlerden "Ehl-i Salîb muharebesi yapan dört serseri şövalye" olarak bahseder[2].

Osmanlı Genelkurmayı, savaş tehlikesi belirdiği halde silâh altındaki askerlerinin bir bölümünü terhis etmişti. Bu affedilmez bir hata idi. Ayrıca ordunun içinde, komutanlar arasında geçimsizlik te

1 İlhan Bardakçı, İmparatorluğa Veda, s.389, İstanbul 1985.
2 Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi, c.V, s.437, İstanbul 1994.

vardı. Ayrıca bu önemli savaş için hazırlanan herhangi bir plandan da bahsedilemiyor[3]. Bu sebeple hemen hemen her cephede Osmanlı ordusu ağır yenilgilere uğradı. Birbirini takip eden yenilgilerin sebeplerinden birisi de Osmanlı ordusuna komuta eden Nâzım Paşanın yapmaktan utanmadığı yanlış ve moral bozucu hareketleridir. Şöyle ki; binlerce Mehmetçik'in açlık ve koleradan kırıldığı o acı harp günlerinde Nâzım Paşa, Çatalca hattındaki vagonunda devamlı şampanya içti ve boş şampanya şişelerini vagonun penceresinden asker arasına fırlatmaktan hayâ duymadı.

Balkan Savaşı nasıl sonuçlanırdı? 15 Ekim 1912 günü İstanbul'a doğru hızla gitmekte olan Orient Express'in yemekli vagonunu dolduran gazetecilerin birisi hariç hepsi Osmanlının galibiyetinin muhakkak olduğunu söylüyorlardı. Sadece o devrin ünlü Fransız Illustration dergisinin muhabiri Georges Rèmon aksini düşünüyordu[4]. Çünkü bu Osmanlı ordusunun bir yıl önceki orduyla bile hiçbir alakası kalmamıştı. Acemi askerlerin bazıları tüfek dipçiklerini alınlarına, bazıları ise karınlarına dayayarak ateş etmeye çalışıyorlardı.

Birkaç hafta içinde Balkan yarımadasında kalmış olan son toprak parçaları da kaybedildi. Bulgar kuvvetlerinin bir kısmı Edirne'yi kuşattı. Diğer kısmı da Çatalca'ya kadar ilerleyerek İstanbul'u tehdide başladı.

Muhasara altında bulunan Edirne, Mehmet Şükrü Paşa'nın komutasında kahramanca kendini savunuyordu.

Bulgarların İstanbul'a bu kadar yaklaşmalarından telâşa düşen Osmanlı Devleti barış istedi. Bulgarlarla müzakereler başladı. Bulgarlar, muhasara altındaki Edirne'ye yiyecek ve cephane göndermekten vazgeçilmesini istediler. Osmanlı Devleti kabul etmek zorunda kaldı. Sulh antlaşmasının ise Londra'da imzalanması kararlaştırıldı.

Aralık 1912'de Londra'da toplanan konferansa Yunan, Bulgar, Sırp ve Karadağ devletleri ile büyük devletlerden İngiltere, Fransa,

3 Aksun, a.g.e.,s.437.
4 Bardakçı, a.g.e., s.373-374.

Almanya, Avusturya, Rusya iştirak ettiler. Balkanlı müttefikler "Midye-Enez hattının batısında kalan bütün Rumeli arazisinin ve Ege Denizindeki bütün adaların -On iki Ada hâriç- kendilerine teslimini" istediler. Osmanlı temsilcileri gerekli yetkiyi hükümetten alabilmek için bir süre müzakerelere ara verilmesini istediler. İşte bu sırada İstanbul'da bir darbe ile Kâmil Paşa kabinesi devrilerek, başa İttihat ve Terakkî Partisi geçti. Yeni hükümeti Mahmut Şevket Paşa kurdu. Bunun üzerine Balkan devletleri mütarekeyi feshederek tekrar muharebeye başladılar.

3 Şubat 1913 Pazartesi günü Edirne'yi bombardımana başlayan Bulgarlar, Çatalca'dan çekilen kuvvetleri yanı sıra iki tümen Sırp askerinin de takviyesiyle 24 Mart günü başlattıkları şiddetli bir topçu ateşinden sonra ertesi gün umûmî saldırıya geçmişler ve 26 Mart 1913 Çarşamba günü Edirne'ye girmeye muvaffak olmuşlardır.

Edirne müdafiî Şükrü Paşa, şehirdeki korkunç yiyecek sıkıntısına ve hattâ askeriyle birlikte süpürge tohumu yemesine rağmen, bu muhasara günlerinde Bulgar hücumlarına yüz elli beş gün dayanmış, düşmanın teslim tekliflerini şiddetle reddetmiş ve Şükrü Paşa yine o acı günlerde yalnız böyle açlık ve Bulgarlarla değil, içimizdeki düşmanlarla da savaşmıştır.

Beyinsiz ittihatçılardan birisi (Hilâl-i Ahmer müfettişi Dr. Bahaeddin Şakir) muhasaranın olanca şiddetiyle devam ettiği günlerde, Selimiye Camiinin düşman eline geçmemesi için dinamitle havaya uçurulmasını da, Şükrü Paşa'ya teklif etmekten utanmamıştır.

Edirne'ye er rütbesiyle savaşmaya gelen İttihat ve Terakkinin eski Dahiliye Nazırı Talat Paşa da askerlere savaşmamalarını telkin edince Şükrü Paşa tarafından azarlanmış ve Edirne'den kovulmuştur[5].

Edirne'ye giren düşmanın yaptığı mezalim halk arasında derin akisler yaptı. Anadolu'da halk şâirleri bu hadiseye;

"İstanbul'un hanımları

Sedeftendir nalınları

Adı güzel Şükrü Paşa

5 Bardakçı, a.g.e., s.371.

Hep dul koydun gelinleri" diye türküler yaktılar ki hâlen söylenir[6].

Edirne'nin düşmana teslimi ve sukutu, dışarıda da derin akisler yapıyor ve ikinci bir Plevne savunması yapan onun şanlı komutanı Şükrü Paşa yabancıların hayranlığını kazanıyordu. Fransa milleti namına, Şükrü Paşa'ya bir "Şeref Kılıcı" ile yüzlerce imzayı kapsayan bir de "Altın Kitap" takdim edilmiştir[7]. Bu kitabın önsözünde: "Her taraftan tehdit edilen devletinizin en çaresiz göründüğü bir sırada, siz baş kaldırınca hayretler içinde kalan dünya, böyle evlâtlar yetiştiren bir ırkı, takdire mecbur kalmıştır. Sayıca on misli fazla düşmana karşı tarihin kaydettiği müdafaalardan birini yaptınız. Dünyanın size minnet borcu var. Şayet esir olduğunuza üzgün iseniz, hayranlarınız size o teselliyi vermek istiyor" deniliyordu.

Yine, Edirne'yi tesliminden sonra Sofya'ya götürülen Şükrü Paşa'ya Bulgar kralı kılıcını teslim ederken " Sizinle dövüştüğüm ve sizi tanıdığım için hayatımın en büyük şerefini kazandım" diyordu[8].

Türk'e düşman olanların bile bu kadar samimiyetle takdir ettikleri Şükrü Paşa, esaret sonrası trenle İstanbul'a geldiğinde garda kendisini kucaklayıp, bağrına basmak isteyen asîl milletinden kaçırıldı, Yeşilyurt istasyonunda trenden indirilerek, bilinmeyen bir yerde eve konularak uzun müddet kimseyle görüştürülmedi. Çünkü o konuşursa İttihat ve Terakkîcilerin kahramanlık balonları patlayıverirdi.

Edirne elden çıkınca muharebeye devamın lüzumsuz olduğu kabul edildi. Londra'da tekrar toplanan konferansla sulh antlaşması 30 Mayıs 1913'te imza edildi. Osmanlı İmparatorluğu Rumeli'yi Balkan devletlerine terk ile Midye-Enez hattını, hudut olarak kabul etmeye mecbur oldu.

Osmanlı İmparatorluğu ile hesaplaşan Balkan devletleri bu defa da kendi aralarında anlaşamadılar. Bulgaristan'a fazla toprak düştüğünü ileri sürerek Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ, Bulgaristan'a savaş açtılar. Romanya ile fırsattan istifade ederek

6 Tahsin Ünal, Türk Siyasi Tarihi 1700-1958, s.422, Ankara 1977.
7 Ünal, a.g.e., s.423.
8 Bardakçı, a.g.e.,s.372.

Osmanlı Devleti de Bulgaristan'a karşı harbe girdi. Edirne kurtarıldı. Beş taraftan saldırıya uğrayan Bulgaristan yenildi. 10 Ağustos 1913'te "Bükreş Anlaşmasını" imzalamaya mecbur oldu.

Yanya müdafaasındaki Esad Paşa ile İşkodra müdafaasındaki Hasan Rıza paşaların kahramanlıkları da çeşitli ihanetlerle sonuçsuz kalmıştır ki; iyi anlayabilmek için her biri için bir bahis açılmalıdır.

29 Eylül 1913'te Osmanlı Devleti ile de " İstanbul Anlaşması" na imza koyan Bulgaristan, Edirne, Kırklareli ve Dimetoka'nın Türklerde kalmasını ve hududun Meriç nehri olmasını kabul etti. Böylece iki safha halinde cereyan eden Balkan savaşları da sona erdi.

Balkan Savaşlarından en çok kârlı çıkan Balkan devletleri oldu. Yunanistan 50 bin kilometrekare arazi ile 1.600.000 nüfus kazandı. Sırbistan 30 bin kilometrekare arazi ve 1.200.000 nüfus, Bulgaristan 18 bin kilometrekare arazi ve 100.000 nüfus, Karadağ da 5 bin kilometrekare arazi ve 150.000 nüfus kazandı.

Balkan Savaşları sonrasındaki acımız tarifsizdi. Mehmet Akif Bey bu acıyı şöyle dile getiriyordu:

"Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk

Bak, nasıl doğranıyor?.. Kalk baba, kabrinden kalk.

Dedemin sürdüğü, can verdiği toprak gitti…

Öyle bir gitti ki, hem, bir daha gelmez ebedî!.."

O kötü günlerden dersler alınması gerektiğini ise aşağıdaki mısralarıyla ifade ediyordu:

CENK ŞARKISI

"Yurdunu Allâh'a bırak, çık yola:
"Cenge!" deyip çık ki vatan kurtula.
Böyle müyesser mi gazâ her kula?
Haydi levend asker, uğurlar ola.

"Ey sürüden arkaya kalmış yiğit!
Arkadaşın gitti, yetiş sen de git.
Bak ne diyor, cedd-i şehîdin, işit :
"Durma git evlâdım, uğurlar ola.

"Durma git evlâdım, açıktır yolun…
Cenge sıvansın o bükülmez kolun;
Süngünü tak, ön safa geçmiş bulun
Uğurun açık olsun, uğurlar ola.

"Yerleri yırtan sel olup taşmalı!
Dağ demeyip, taş demeyip aşmalı!
Sendeki coşkunluğa el şaşmalı!
Haydi git evladım, uğurlar ola.

"Yükselerek kuş gibi ***Balkanlara,***
Öyle satır at ki kuduz ***Bulgar'a:***
Bir daha Osmanlı'ya güç sırtara!
Git de gel evlâdım… uğurlar ola.

"Düşmana çiğnetme bu toprakları;
Haydi kılıçtan geçir alçakları!
Leş gibi yatsın kara bayrakları!
Kahraman evlâdım, uğurlar ola.

"Balkan'ı bildin mi nedir, hemşeri?
Sevgili ecdâdının en son yeri.
Bir sıla isterdin a çoktan beri
Şimdi tamam vakti… uğurlar ola

"Balkan'ın üstünde sızan her pınar
Bir yaradır, durmadan içden kanar!
Hangi taşın kalbini deşsen: mezar!

Gör ne mübârek yer… uğurlar ola.
"Eş hele bir dağları örten karı:
Ot değil onlar, dedenin saçları!
Dinle: Şehid sesleridir rüzgârı!
Durma levend asker, uğurlar ola.

"Ey vatanın şanlı gazâ mevkibi,
Saldırınız düşmana arslan gibi.
İşte hudâ yâveriniz, hem Nebî.
Haydi gidin, haydi, uğurlar ola.

HAKKIN SESLERİ veya MEHMED ÂKİF'E GÖRE BALKAN HARBİ'NİN SEBEP ve SONUÇLARI

İbrahim ÖZTÜRKÇÜ*

ÖZET

Toplumsal konulara değinmek için manzumelerini bir araç olarak kullanan Mehmed Âkif'in Safahat adlı eserinde Türk tarihinde büyük bir dönüm noktası olan Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı'na dair izler bulmak mümkündür. Mehmed Âkif, Balkan Harbi'nin (8 Ekim 1912- 30 Mayıs 1913) başlamasından itibaren çeşitli camilerde vermiş olduğu vaazlarla halkı ülkeyi savunmaya, Millî Mücadele'ye katılmaya, destek vermeye teşvik etmiş ve millî birlik için konuşmalar yapmıştır. Balkan Harbi sırasında yazılan ve Safahat'ın Üçüncü Kitabı olan Hakkın Sesleri, toplumsal felaketler karşısında insanları uyarmak için Mehmed Âkif'in yazmış olduğu on manzumeden meydana gelmektedir. Tamamı 482 dizeden oluşan on manzumenin sekizi muhtevaya uygun olan birer âyet, bir tanesi ise bir hadis-i şeriften ilham alınarak yazılmışlardır. Hakkın Sesleri'nde Mehmed Âkif, devrin siyasî ve sosyal problemlerine ve din meselelerine gerçekçi ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmış ve çözüm önerilerini sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Balkan Harbi, Mehmed Âkif, Hakkın Sesleri, İttihad-ı İslam, Millî Birlik, Millî Mücadele.

* Araştırmacı, İstanbul. ibrahimozturkcu@gmail.com

ABSTRACT

The Voices of God or The Reasans and Results of Balkan War According to Mehmed Âkif

Mehmed Âkif used his poems as way to mention about social subjects. In his work (of art) Safahat, it is possible to find marks related to I. World War, Independence War and Balkan War which are big turning points in Turk history. From the beginning of Balkan War (8 October 1912-30 May 1913), Mehmed Âkif encouraged the public by preaching in the various mosques for defending the country, for participating and supporting to the National struggle and hemade speeches for National Unity. During the Balkan War Mehmed Âkif wrote the third book of Safahat which was named the Voices of God. It was written to warn the people about social disasters and consists of ten poems which Mehmed Âkif wrote. All of the poems consist of ten poems 482 lines. Eight of the poems were written by inspiring from the verse of the Koran related to the content and one of the poem was written from prophet Muhammed's sayings. In the Voices of God Mehmed Âkif mentioned about political and social problems, religion matters of the era by a realistic and critical point of view and offered his solutions.

Key Words: Balkan War, Mehmed Âkif, The Voices of God, Union of Islam, National Union, National Struggle.

Mehmed Âkif, Türk şairleri arasında, şiirin konusunu en fazla genişletenlerin başında gelir. Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın dediği gibi, onun şiir kitabı Safahat manzum bir romana benzer. (Uğurcan, 1986: 136). Bu manzum romanın şairi olan Mehmed Âkif ise, Süleyman Nazif'in ifadesiyle "Ecdad mirasını, torunlarının vicdanına ulaştırıp emanet edecek birkaç büyük şairimizden biridir." (Nazif, 1971: 13).

Toplumsal konulara değinmek için manzumelerini bir araç olarak kullanan Mehmed Âkif'in Safahat adlı eserinde Türk tarihinde büyük bir dönüm noktası olan Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı'na dair izler bulmak mümkündür. Hatta denilebilir ki, Türk edebiyatında hiçbir şair Mehmed Âkif

kadar toplumsal felaketlerden olan savaşları onun kadar çarpıcı ve etkili bir biçimde ele almamıştır. 1912-1922 yılları arasında adeta fasılasız bir savaş cenderesinin içinde kendini bulan Türk milleti, bu yıkımlardan derinden etkilenmiş ve bir felaketin yaralarını sarmak için fırsat bile bulamadan diğer bir felaketle karşı karşıya kalmıştır. Bu savaşlar, Türk tarihine unutulmaz destanlar kazandırdığı gibi büyük yıkımları ve parçalanmaları da beraberinde getirmiş ve savaş sonrası yılları bu kayıpları telafi ile geçmiştir.

Mehmed Âkif gibi şiirlerinde cemiyetimizin 20. yüzyılın ilk çeyreğinde geçirdiği bütün maceraları büyük bir samimiyet ve açıklıkla anlatan bir şairin, bu savaşlara karşı bigâne kalması imkânsızdı. O, milletimizin yaşadığı bu en galeyanlı günleri aruz vezni ile fakat genellikle manzum-hikâye tarzında yazdığı şiirlerle anlatmıştır. (Uğurcan, 1986: 136) Hakkın Sesleri, Fatih Kürsüsü'nde, Hâtıralar, Âsım ve kısmen de Gölgeler adlı Safahat kitapları bu savaşların canlı, fakat hazin tablolarla anlatıldığı bölümlerdir. Balkan Harbi, Birinci Cihan Harbi, Çanakkale Zaferi, ardından Millî Mücadele, bütün dramatik safhalarıyla yaşanan büyük acılar en derin ifadesini hiç şüphesiz Mehmed Akif'in Safahat'ında bulmuştur. O, vatansever bir aydın olarak, doğduğu toprakların kaybından duyduğu derin acıyı bütün samimiyetiyle mısralara dökmüştür. Balkan trajedisi, Mehmed Âkif olmasaydı, edebiyatımıza hemen hiç yansımamış olacaktı! Bu açıdan Safahat, Osmanlı'nın çöküşü sırasında, günü gününe yazılmış ve tarihe düşülmüş benzersiz notlardan oluşur. (Ayvazoğlu, 1998) Süleyman Nazif'in ifadesiyle söyleyecek olursak "Cemiyetimizin gelecek günleri, hiçbir şairimizi Mehmed Âkif kadar meşgul ve muztarip etmemiştir." (Nazif, 1971: 71).

Tebliğimize konu olan Safahat'ın Üçüncü Kitabı Hakkın Sesleri, toplumsal felaketler karşısında insanları uyarmak için Mehmed Akif'in Kur'ân hükümlerinden ve Hazret-i Peygamber'in hadislerinden nasıl ilham aldığını gösterir.

Tamamı 482 dizeden oluşan on manzumenin sekizi muhtevaya uygun olan birer âyet, bir tanesi ise bir hadis-i şeriften ilham

alınarak yazılmışlardır.[1] Mehmed Akif'in Hakkın Sesleri'ndeki manzumelerinin başına âyet ve hadis koymasını Süleyman Nazif, "sözlerine ilahî bir nağme, semavî bir belağat vermek" olarak yorumlarken" (Nazif, 1971: 73), Hasan Basri Çantay da, "… Âkif'in yazdığı vatanperverâne şiirlerin bilâ-istisnâ hiçbir şaire nasip olmayan yüksek yurt sevgisinin çok coşkun ve ilahî ilhamları" (Çantay, 1966: 23) olduğunu söyler. Hakkın Sesleri'ndeki son manzume ise Hazret-i Peygamber'i bu hadiseler üzerine imdada çağıran hazin bir şiirdir: "Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi"

İlk manzumesi 27 Kânunuevvel 1328 (9 Ocak 1913) tarihinde yazılan Hakkın Sesleri'nin son manzumesi ise 7 Şubat 1328 (20 Şubat 1913) tarihinde kaleme alınmıştır. Bu manzumeler Ocak-Haziran 1913 tarihleri arasında Sebîlürreşad dergisinde yayımlanmıştır. Sonunda Darülfünûn Felsefe Profesörlerinden Ferid (Kam) Bey'in 30 Mayıs 1329 (12 Haziran 1913) tarihli, Mehmed Akif'e hitaben ve onun dilini, sanatını öven bir yazısı vardır.

Hakkın Sesleri'nin birinci basımı Recep 1331'de (Mayıs-Haziran 1913) Sebilürreşad Kütüphanesi'nin yedinci kitabı olarak, İstanbul'da Selanik Matbaası'nda yapılmıştır. 64 sayfadır.

İkinci basımı Recep 1336'da (Mart-Nisan 1918) yapılmıştır. 48 sayfadır.

1 Emin Erişigil, İslamcı Bir Şairin Romanı adlı eserinde Âkif'in manzumelerin başına birer âyet koymasına dair ilginç bir hatıra nakleder: 1919 yılında Fındıklı Sarayı'nın bir odasında dört beş mebusun Hakkın Sesleri'ndeki manzumelerin başına konan âyetleri okuyarak şairin manzumesindeki fikirler arasında bir uygunluk olup olmadığını münakaşa ettiklerini yazar. Girit İsyanı'nda görev alan emekli bir generalin hikâyesiyle konuya açıklık getiren Erişigil, bu âyetlerin lâale't-teyin manzumelerin başına konulduğunu ve böyle bir tartışmanın gereksiz olduğunu ima eder. Manzumelerle âyetler arasında bir uyum olduğunu iddia eden Eski Baytar Dairesi Kâtibi'nin bu hikâye karşısında yüzü kızarır ve iddiasını tekrara mecal bulamaz. Erişigil, bu âyetli hadisli manzumelere dair ilginç bir noktayı da dile getirir: "Yazık ki bu âyetli hadisli manzumeler, Âkif'i tanımayanlara onu bir softa imiş gibi gösterdi durdu!" Bkz. Erişigil, Emin, 1986. İslamcı Bir Şairin Romanı, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, s. 165-166.

Üçüncü basımı İstanbul'da Gündoğdu Matbaası'nda 1928'de yapılmıştır. 38 sayfadır. Bundan sonraki basımları diğer ciltlerle birlikte yapılmıştır.

Hakkın Sesleri'ndeki manzumeler dışında Balkan Savaşı'nın ilk günlerinde Sebîlürreşâd'ın birinci sayfasında ve süslü bir çerçeve içine "Cenk Şarkısı" adıyla imzasız bir manzume yayımlanmıştır. Üstünde "Sebîlürreşâd cerîde-i İslâmiyyesinin kahraman askerlerimize armağanı" ibaresi vardır (Sebîlürreşâd, c. 9-2, sayı 215-33, 4 Teşrinievvel 1328 [17 Ekim 1912]). Bu manzumenin Âkif'e ait olduğunu Safahat'ın yakın tarihteki baskılarından anlıyoruz. Ömer Rıza Doğrul, baskıya hazırladığı Safahat'ta Cenk Şarkısı adlı manzumeye "Balkan Harbi Münasebetiyle yazılmıştı" dipnotunu koymuştur. (Safahat, Haz. Doğrul, 1956: 535) .

Eşref Edib'e göre Hakkın Sesleri'ndeki bu manzumeler Mehmed Âkif'i tanınmasına ve şöhretinin artmasına vesile olmuştur:

"Onun şöhretini artıran, milletin bütün tabakalarına onun sesini duyuran, ruhlarda derin incizâb ve heyecanlar husûle getiren, bilhassa Balkan Harbi şiirleridir. O acı ve ıztıraplı hadiseler karşısında onun feryatları bütün gönüllerde müthiş fırtınalar vücuda getirdi. O elemli kara günlerde yalnız onun şiirleri, feryatları dalga dalga memleketin dört köşesine yayıldı. O acı günlerin ıztırabıyla inleyen hiçbir fert yoktu ki onun göçmüş milletlerin izmihlâl destanları karşısında müteessir olmasın. Onun heyecanlı sesleri, yalnız matbuat sahifelerinde değil, cami kürsülerinde de geniş halk tabaklarının gönüllerini heyecana veriyordu… O, işte hep böyle coşkun feryatlarla, heyecanlı hitaplarla o facialarn matemini terennüm eyledi; gelecek nesillere o kanlı günlerin elîm hatıralarını nakletti…" (Fergan, 1955: 165-166)

Büyük Yangının Habercisi Küçük Kıvılcım: Balkan Savaşı

8 Ekim 1912-30 Mayıs 1913 yıllarında cereyan eden Balkan Savaşı Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ gibi küçük

Balkan devletlerinin[2] Osmanlı Devleti'ne karşı birleşerek, ondan toprak kopartmak, Türkleri Rumeli'den atmak gayesi ile başlattıkları bir savaştır. Yedi ay süren bu savaş, Türk ordusunun içine tefrika sokulduğu, ordu İttihatçı ve Halaskâr Zâbitan olarak ikiye ayrıldığı ve ayrılan taraflar düşman karşısında dahi birbirlerine yardım etmedikleri için kısa sürede yenilgiyle sonuçlanmıştır. Âkif'in Balkan Harbi sırasında çıkardığı Sırat-ı Müstakîm[3] dergisinde ordu içindeki tefrikaya ve Meclis'teki tartışmalara dikkatleri çekecek yazılar neşredilmiştir.[4] İşte bu savaş sonunda Çatalca'ya kadar bütün Rumeli, Balkan devletlerinin eline geçmiş, ancak daha sonra birbiriyle anlaşmazlığa düşen bu devletlerin kendi aralarındaki mücadeleden istifade eden Osmanlı Devleti, Edirne şehrini geri alabilmişti. Türk ordusunun Rumeli'den çekilmesinden sonra, bu topraklarda kalan Türk halkı hunharca öldürülür, altı asır yaşadığımız ve yüksek bir medeniyet kurarak meydana getirdiğimiz bütün eserler yok edilir. Düşman elinden kaçmayı başaran yüz binlerce Rumeli muhaciri İstanbul'u doldurur. Şehir, bu muhâceretin tesiri ile büyük bir ekonomik krizin eşiğine gelir…

Osmanlı Devleti hazırlıksız yakalandığı Balkan Harbi'nde hiç bir varlık gösterememiş ve bütün cephelerde yenilmiştir. Ordunun hazırlıksız olması, cepheler arasındaki kopukluk, istihbarat zaafiyeti

2 Mehmed Âkif bu devletleri zulümlerinin büyüklüğüne uygun gördüğü sıfatlarla tavsif eder: "Karadağ haydudu, Sırp eşşeği, Bulgar yılanı / Sonra Yunan iti, çepçevre kuşatsın vatanı…" Ersoy, Mehmed Âkif, 2007. Safahât (Haz. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 183.

3 Sırat-ı Müstakîm mecmuası tarihe 10 Temmuz İnkılâbı olarak geçen II. Meşrutiyet'in ilanından bir gün sonra 11 Temmuz 1324/24 Temmuz 1908'de Ebülulâ Zeynülâbidin (Mardin, 1881-1957) ve Serezli Hafız Eşref Edib (Fergan, 1883-1971) tarafından kurulmuş ve ilk sayısı 30 Receb 1326/ 27 Ağustos 1908 Perşembe günü yayınlanmuştır. Tamamı 7 cilt ve 182 sayı olan mecmuanın son sayısı 11 Rebiülevvel 1330/16 Şubat 1327/29 Şubat 1912 Perşembe günü yayınlanmıştır. Geniş bilgi için bkz. Sırat-ı Müstakîm (Açıklamalı Fihrist ve Dizin) Haz. Sertoğlu, M. Suat (2008) İstanbul: Klasik Kitap.

4 Örnek olarak bkz. "Artık Ayıptır!" Sırat-ı Müstakîm, cilt VII, sayı 175, 29 Kânun-ı evvel 1327, s. 305-306.

ve liyakate göre idarecilerin seçilmemesi ve ordu içindeki siyasi çekişme (ittihatçı-itilafçı), yenilginin başlıca nedenleri arasında sayılabilir.

Osmanlı Devleti'nin zor durumda kalmasından faydalanan Arnavutlar da Balkanlar'da bağımsızlığını son kazanan millet olarak bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bulgarların Çatalca'ya kadar ilerlemesi üzerine Osmanlı Devleti ateşkes istemek zorunda kalmıştır. Bu ateşkes sonunda imzalanan antlaşma ile Osmanlı Devleti zaten varlık gösteremediği yerlerden resmen çekilmiş oldu.

Çok az sayıda şair ve yazarımız, eserlerinde Türk tarihinin bu en talihsiz safhası olan Balkan faciasını işlemiştir. Balkan bozgunun sebep ve sonuçları üzerine çığlıklar halinde feryat edenlerin başında Mehmed Âkif gelir. Mehmed Âkif, 1913 yılında kaleme aldığı Hakkın Sesleri adlı eserinde Balkan faciasına çağdaşı olan yazarlar gibi tarihî, sosyal, politik ve ferdî açılardan bakar. Ama onlardan ayrıldığı başka bir husus vardır, o da meselenin dinî tarafıdır. Mehmed Âkif'in başta Türkler olmak üzere bütün İslam âleminin o günlerde içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulması için gördüğü tek çare, İslamiyet'in özüne dönülmesidir. Âkif, bu konuda yazdığı heyecanlı şiirlerinden çoğunun başına, Kur'ân'dan birer âyet alıp onun meâlini vermiştir. Bir tanesinin başında ise hadis-i şerif vardır. Bu âyet ve hadislerin manaları ile şiirlerin muhtevaları arasında da organik bir bütünlük bulunmaktadır. Âkif'in Kuran'ın hükümleri ile aktüel meseleleri birleştirmesi, doğrudan doğruya bağlı olduğu ideoloji ile alakalıdır. (Uğurcan, 1986: 136-137). İslam Birliği'ni kendisine mefkûre edinmiş olan Mehmed Âkif, "Milletinin hüsran uyandıran düşüşünü, en çok Hakkın Sesleri ile ayıplamıştır." (Nazif, 1971: 73). O, bu mefkûrenin başka İslam memleketlerindeki temsilcileri gibi, İslamiyet'in menşeindeki sâfiyetine dönülmek lüzumuna inanmıştır. Bu inanış Âkif'i âyet ve hadislerin tefsiri yoluyla eserler yazmaya yöneltmiştir. Bu tarz eserlerin ilk örneğini 1908'de Muhammed Abduh'tan çevirdiği Asr Suresi Tefsiri adlı eseriyle vermiştir. 24 Şubat 1327 (8 Mart 1912)'den başlayarak bu yılda otuz iki ayet ile bir hadisin 1913'te üç, 1919'da bir ayetin tefsini yaptı. Bu çalışmalar Mehmed Âkif'in ayet ve hadislerin tefsirini içine alan manzumeler

yazmasına da yol açmıştır. Üçüncü Safahat'ı teşkil eden Hakkın Sesleri'ndeki manzumelerin –son manzume ve bir hadis-i şerif'in dışında- hepsi âyetlerin tefsirinden ibarettir. (Tansel, 1991: 63-64).

1913'te basılan Hakkın Sesleri'ndeki manzumelerden birincisinde İslam Birliği'ni kuvvetlendirmek, İslam unsurlarını iyimserliğe yöneltmek gayesi güdülmektedir: *"Ya Muhammed, de ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, Sen mülkünü dilediğine verirsin; Sen mülkü dilediğinin elinden alırsın; Sen dilediğini aziz edersin; Sen dilediğini zelil edersin; hayır yalnız Senin elindedir; Sen hiç şüphe yoktur ki her şeye Kâdir'sin!* (Âl-i İmran Suresi, âyet 26)" âyetinden ilham alan Âkif, altı yüz bin Müslüman'ın birden boğazlanmasından dolayı Hakk'a yalvarır. Mülkün Sahibi'ne ehl-i salîbi şikâyet eder. Müslüman'a düşen çalışmak ve Hak'tan ümidini kesmemektir diyen Âkif, manzumenin sonunda *"İnsan için kendi sa'yinden, emeğinden başka bir şey yok!" (Necm suresi, âyet 39)* âyetini hatırlatarak ümit ve iman dolu bir şekilde şiirini bitirir.

"İşte sana, onların kendi yolsuzlukları yüzünden ıpıssız kalan yurtları!..." Neml suresinin 52. âyetinden ilham alan ikinci manzumesinde Mehmed Âkif, Balkanları İslam'ın çiğnenmiş bir diyarı olarak görür ve öyle de resmeder. Hakkın Sesleri'nde bulunan daha sonraki manzumelerde sırasıyla bir hadis, Yusuf suresi (âyet 87), A'raf suresi (âyet 155), Zümer suresi (âyet 9), Âl-i İmran suresi (âyet 110), Bakara suresi (âyet 11-12), Rum suresi (âyet 50) âyetleri zikredilmiştir.

Mehmed Âkif'e Göre Balkan Harbi'nin Sebep ve Sonuçları

93 Harbi sırasında henüz üç-dört yaşlarında olan Mehmed Âkif'in ilk defa ağlayarak şahit olduğu millî felaket, doğuşunu Trablusgarb meselesinin çabuklaştırdığı ve bir parça da hazırladığı kanlı Balkan Savaşı'dır. (Nazif, 1971: 73). Âkif, bu bozguna sebep olan İttihatçıları Hakkın Sesleri'nde "üç beyinsiz kafa" olarak nitelendirirken[5] Safahat'ın bir başka yerinde ise Balkan Harbi'ni

5 Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk / Bak nasıl doğranıyor? Kalk, baba, kabrinden kalk! (Safahât, 181) Zikredilen Safahât'taki bölümler söz konusu

bir yangın, bu yangına sebep olanları da "beş altı sefîl" olarak nitelendirir.[6]

Bu kanlı bozgunun neticesini, en acı şekilde Rumeli'deki Müslüman halk ödemiştir. Âkif'e göre bu savaş sonunda öldürülen Türklerin sayısı altı yüz bini bulmaktadır. Şair onlar hakkında genellikle "masum" sıfatını kullanmaktadır. Kadın, ihtiyar, çocuk… Bu savunmasız insanlar korkunç şekilde boğazlanmış, süngülenmiş, yakılmış, parçalanmış, ismetleri çiğnenmiş, açlıktan öldürülmüştür. Bu insanların kabahatleri, Müslüman olmak ve yenilmiş bir millete mensup olmaktır! Bu vahşet aslında Avrupa'nın Müslüman kanı dökmekten zevk alan tabiatının bir tezahürüdür. Balkan Savaşı'na bu zaviyeden bakan Âkif, sorumlu bir aydın şuuruyla hareket eder. O, Balkan Harbi'nden çıkarılması gereken birtakım dersler olduğu kanaatini taşımaktadır. Bu yüzden Mehmet Âkif, Hakkın Sesleri'nde Balkan Harbi'nin sosyal ve siyasî havasını realist ve sorumlu bir aydın bir bakış açısıyla eleştirdiği manzumelerinde, meseleleri sadece sergilemekle kalmamış, çözüm bulmaya da çalışmıştır. Bu felakete dair Mehmet Âkif'in tespitleri şunlardır:

1-Doğru İslamiyet ve İslamiyet'e Layık Doğruluk

Hakkın Sesleri'ndeki manzumelerin geneline baktığımızda Mehmed Âkif'e göre başımıza gelen bu felaketin birtakım sebepleri vardır. Bunlardan birincisi Müslümanların İslam dinin gerektiği gibi anlayamamış ve yaşayamamış olmasıdır. Bu teze dair Mehmed Âkif'in manzumelerinde birçok örnek vardır. Üçüncü manzumede Âkif, nüfus sayımına gelen memura nâ-mahrem olduğu gerekçesiyle kızlarının ve karısının ismini söylemeyen ve sorulması halinde öldüreceğini belirten er kişilerin, fuhşu i'lâya koşan bir sürü nâmerdin haremlik ve selamlık dinlemeden hanelerine tecavüz ettiğinde nerede olduğunu ve neden sessiz kaldıklarını sorar:

---

kaynaktan yararalanılarak zikredilmiştir: Ersoy, Mehmed Âkif, 2007. Safahât (Haz. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul: Çağrı Yayınları.

6 Siz, ey bu yangını ihzâr eden beş altı sefîl / Ki ettiniz bizi Hırvat'la Sırb'a karşı rezîl! (Fatih Kürsüsü'nde, Safahât, 258)

Hani "Nâ-mahreme ben söyleyemem kızlarımın,

Karımın ismini... Hem öldürürüm, sorma sakın!"

Diye, tahrîr-i nüfûs istemeyen er kişiler!

Hani, göstermediler eski celâdetten eser;

Fuhşu i'lâya koşan bir sürü nâ-merd öteden,

Ne selâmlık, ne harem dinlemeyip çiğnerken! (Safahât, 183)

Bu manzumenin muhtevasına dair Süleyman Nazif'in şu tespiti dikkat çekicidir: "Mehmed Âkif'in hiçbir zaman unutulmayacak ve daha sonra geleceklere nesilden nesile intikal edecek, adını ebedileştirecek eserlerinden biri de bu manzumedir." (Nazif, 1971: 64). Mehmed Âkif İslamiyet'in gerektirdiği sorumluluğu ifa etmemenin de bir gaflet olduğu kanaatindedir.

Yine Hakkın Sesleri'ndeki sekizinci manzumede Mehmed Âkif, milleti ayakta tutan din, namus, hayâ, aile gibi kutsal kavramlar üzerinde durur. Milletin kutsal değerlerinden uzak kalmasının felakete sebep olacağını örneklerle gözler önüne seren Âkif, dinin kutsallarına taarruzda bulunan muslih görünümlü fesatçılara karşı millet uyarır. *"Onlara: Yeryüzünde fesad çıkarmayın" denildiği zaman, 'Biz ıslahtan başka bir şey yapmıyoruz' derler. Gözünü aç, iyi bil ki: Onlar yok mu, işte asıl müfsid onlardır, lâkin farkında değiller." (Bakara suresi, âyet 11-12)* âyetinden ilham alan Âkif, milleti, bir yığın kundakçıdan yangın görenlerin şu müdhiş âyetin yeni inmiş olduğunu zannedeceğini belirtir. Ve milletin din ve namusuna göz diken kundakçılara şöyle seslenir:

Ey vatansız derbederler, ey denî kundakçılar!

Milletin, az çok, duran bir dîni, bir nâmûsu var.

Şimdi nevbet onların... Yansın da onlar, öyle mi?

Târumâr olsun bütün bir Müslümanlık Âlemi! (Safahât, 193)

Âkif'e göre bunlar, hayâ namında bir hissin vücudundan bile pek haberdar olmayan yüzsüz ve hayasız kimselerdir. Âkif, onların içyüzüne dair bir ayrıntıya da yer verir. Milletin din ve namusuna

göz diken kundakçılar en denî bir şöhretin arkasından taklak atan kimselerdir. Âkif, onların artık maskesinin düştüğünü belirtir. Ve artık milletin namusuyla ve vicdanıyla oynamamalarını ihtar eder:

Arkasından taklak attın en denî bir şöhretin;

Düştü takken, çıktı cascavlak o kel mâhiyyetin!

Bir külâh kapmaksa şâyet bunca hırsın gâyesi;

Kendi nâmûsun olur ergeç onun sermâyesi.

Yoksa, nâmûsuyla, vicdânıyla halkın oynama...

Sonra kat kat nâsiyenden sarkacak birçok yama! (Safahât, 193)

Bir kızarmaz çehreden başka sermayeleri olmayan bu canîler, hem bütün dünyayı ifsâd edip hem de muslih görünmektedir. Âkif, niyetlerini sezdiği bu insanlara ait çok ağır ifadeler kullanır. Ancak milletin masum evladını mel'ûn temayüllere sevketmemelerini söyler. Mehmed Âkif'e göre her kutsalı gayesiz bir fikir ile yerle bir olmuş bu milletin yıkılmadık tek bir şeyi kalmıştır: O da ailedir. Âkif, ailenin yıkılmasıyla doğacak felaketlere dikkati çeker:

Lâkin, Allâh etmesin, bir düşse şâyet âilât,

En kavî kollarla hattâ kalkamaz imkânı yok.

Kim ki, kalkar der, onun hayvan kadar iz'ânı yok! (Safahât, 194)

Mehmed Âkif, İslam ailelerinin saadet içinde olmalarını ve tabii şekilde tekâmül etmelerini şiddetle arzu eder. Bu yüzden Âkif'e göre bir yuvanın duvarlarında masum cıvıltıların ve huzur alâmeti neşeli seslerin çınlaması için aile ayakta kalmalıdır. Mehmed Âkif, İslam milletleri içine giren ve aileyi ortadan kaldırmaya neden olacak bir tehlikeye dikkat çeker. O tehlikeyi bize Süleyman Nazif şerh eder: Garb'ın "Büyük" ve Şark'ın "Deli" dediği Rusya Çarı Petro, ülkesinde bir anda örtünmeyi kaldırmıştır. Bu yüzden o geniş ülkede milyonlarca ailenin saadet yapısı temelinden sarsılmıştır. Şimdi ırz ve iffeti ona yakın bir yıkıcı sarsıntı ile tahrip edecek bir ailevî inkkılap bizi tehdit etmektedir. Bu inkılabın önüne geçmek için Şeyhülislamlık, telaş ve hayretle encümenler kurarak ırz ve namusun korunma çarelerini kararlar ve resmî vasıtalarla araştırmaya

ve temin etmeye koyulmuştur. (Nazif, 1971: 72). Süleyman Nazif, "silahsız istila"ya dair bu izahı yaptıktan sonra Mehmed Âkif'in feryatlarını haklı çıkaran şu notu ekler: "Bu satırlar yazıldığı zaman Vrangel ordusunun geri kalanlarıyla diğer Moskof yıkıntıları, zavallı İstanbul'a çılgın ve tahrip edici sefahati henüz sokmamıştı. Bu silahsız istila, Rus ordusunun iki buçuk asrılık, ara vermeyen hücumlarından daha çok memleketimize yıkıntı sebepleri getirdi." (Nazif, 1971: 72).

Mehmed Âkif'e göre aile ile birlikte milletin taarruza uğrayan bir kutsalı daha vardır: Din. Mehmed Âkif, milleti ifsad eden alçakların dine bakışını anlattıktan sonra dünyada dinsiz bir milletin yaşayamayacağını, en büyük kavimlerin dini her şeyden üstün tuttuklarını hatırlatır:

Bir de halkın dîni var sık sık ta'arruzlar gören.

Hâle bak: Millette hissiyyâtı oymuş öldüren!

Dîni kurbân etmeliymiş mülkü kurtarmak için!..

Tut da, hey sersem, bu idrâkinle sen âlim geçin!

Her cemâatten beş on dinsiz zuhûr eyler, bu hâl

Pek tabî'îdir. Fakat ilhâdı bir kavmin muhâl.

Hangi millettir ki efrâdında yoktur hiss-i din?

En büyük akvâma bir bak: Dîni her şeyden metin. (Safahât, 194)

Âkif, âvâre milleti bu alçakların isfadına karşı uyarır. Ve bunların hepsinin irfânına pek muhtasar vâkıf olduğunu belirtir. Şarktan ve garptan haberdar bile olmayan bu insanların bütün sermayesinin kızarmaz bir yüz ve yaşarmaz bir gözden ibaret olduğunu belirtir:

Şark'a bakmaz, Garb'ı bilmez, görgüden yok vâyesi;

Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütün sermâyesi! (Safahât, 194)

2- Fikr-i Kavmiyet, Tefrika ve Particilik

Mehmed Âkif'e göre Balkan Savaşı'nda yenilmemizin bir diğer sebebi, Allah'ın ve Peygamberin de tel'în ettiği "fikr-i

kavmiyet" ile "tefrikacılığa" düşmemizdir. Âkif tefrikacılığın ülkemizde estireceği felaket rüzgârlarına daha Safahat'ın İkinci Kitabı olan Süleymaniye Kürsüsü'nde dikkat çeker:

Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?

Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?

Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,

Aynı milliyyetin altında tutan İslâm'ı,

Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir.

Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.

Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez..

Son siyâset ise Türklük, o siyâset yürümez.

Sizi bir âile efrâdı yaratmış Yaradan;

Kaldırın ayrılık esbâbını artık aradan. (Safahât, 160)

Âkif'e göre İslamiyet tevhid dinidir. Şiirlerinden birinin başına koyduğu bir hadiste[7], insanların birlikte ve beraberlikten ayrılıp kavmiyet fikrine sarıldıkları takdirde, hepsinin felakete uğrayacağı, Allah'ın yardımının üzerilerinden kalkacağı, başlarına kılıç musallat olacağı beyan edilir. Ona göre Türk Arapsız yaşayamaz, Türk Arap'ın hem sağ gözü, hem sağ elidir. Bizim için tek bir milliyet olabilir: İslam. Âkif, devrinin Türkçülük ve Turancılık fikrinin o devirde karşısındadır. Irkçılık fikri ile hareket edenleri "kaltaban" (namussuz) olarak adlandırır… Kendisi aslen Arnavut'tur ama hiçbir zaman kavmiyet davasına düşmemiştir. Balkan Savaşı'nda yenilmemizin sebebi, ordumuzun ortak düşman karşısında bile, kendi arasındaki "particilik" ihtilafından vazgeçmemiş olmasıdır. İşte bugünkü İslam âlemi dininin özü olan "tevhid" fikrinden uzaklaştığı için üzerine "teslis" ile beraber bir zulmet çökmüştür. (Uğurcan, 1986: 140) Hakkın Sesleri'nde tefrikanın bir millet için ne denli

7 Üçüncü manzumenin başındaki hadisin meali şöyledir: "Nizar evladı: Yetişin ey Nizar oğulları! Yemenliler de: Yetişin ey Kahtan oğulları! dedi mi, hemen tepelerine felaket iner, hemen Allah'ın nusreti üzerilerinden kalkar; hepsine birden de kılıç musallat olur." (Safahât, 181).

büyük bir tehlike olduğunu anlatan Âkif'in feryatlarına Süleyman Nazif şöyle dile getirir: "Türkçülük fikrinin henüz billurlaşmadan, ötede Arnavut milliyet cereyanı, bu muazzam cemiyetin temellerini oymaya başlamıştı. Tehlikeyi en evvel görenlerden biri ve en evvel ikaz feryadını koparan dindaş, arkadaş, vatandaş Hakkın Sesleri şairi oldu. Arnavutluk'ta dünyaya gelmiş olan babasının mezarı üstünde:

Üç beyinsiz kafanın derdine, üç milyon halk,

Bak nasıl doğranıyor? Kalk, baba, kabrinden kalk!

Diriler koşmadı imdâdına, sen bâri yetiş...

Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek müdhiş! (Safahât, 181)

imdat sayhasıyla ahret âlemini ayaklanmaya davet ediyordu." (Nazif, 1971: 62-63).

Zaten o, tefrikanın bir kangren halinde bütün bir milleti müzmin bir hastalığa mübtelâ ettiği bir zamanda Kur'ân eczahanesinin ilaçlarından devalar istimal etmeyi Kur'ânî bir prensip olarak görmektedir. *"Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı" (Safahât, 381)* dizeleri bu anlayışın en güzel örneklerindendir. "Medeniyyet"in çoktan beri Müslümanlara diş biledğini belirten Âkif, onların asıl niyetinin evvelâ parçalamak, sonra da yutmak olduğunu ifade eder. Bu meselede Arnavutlar herkese ibret olacakken, hâlâ, bu şûrîde siyâset, ne bu fâsid da'vâyı anlamak mümkün değildir.

İttihad-ı İslam fikrinin müntesiplerinden olan Mehmed Âkif, meseleye sadece millî bir zaviyeden bakmaz, onu bütün İslam âleminin meselesi olarak görür. Âkif, İslam mefkûresi sahibi bir Arnavut olarak tefrikanın ve kavmiyetçiliğin milleti perişanlığa sürükleyeceğinin kendisinden örnek göstererek verir:

Bunu benden duyunuz, ben ki, evet, Arnavudum...

Başka bir şey diyemem... İşte perîşan yurdum!... (Safahât, 184)

3- Cehâlet: Hiç Bilenlerle Bilmeyenler Bir Olur mu?

Mehmed Âkif'in "Son ders-i felâket" olarak nitelendirdiği Balkan Harbi felaketinin bir sebebi de Safahat'ın birçok yerinde müzmin bir illet olarak ifade ettiği "cehalet"tir. *"Hiç bilenlerle*

bilmeyenler bir olur mu?"[8] âyetinden ilham alarak yazdığı manzumede Âkif bu konuya değinir. İnsan ile hayvan bir olmadığı gibi, bilenle bilmeyenin de bir olamayacağını belirten Âkif, milletin en başta "cehâlet" denilen yüz karasından kurtulmaya azmetmesi gerektiğini belirtir. "Kâfî mi değil yoksa, bu son ders-i felâket?" diye soran şair, son ders-i felâketin neye mâl olduğunu düşünen bir kimsenin beyninin eriyip yaş gibi gözünden damlayacağını ifade eder. Son ders-i felâketin neye mal olacağı sorusuna yine şair kendisi cevap verir: "Gelmezse eğer kendine millet, gidecektir!"

Mehmed Âkif, insanlığın coşkun bir ırmağı andıran gelişmişlik seviyesi ile Osmanlı Devleti arasında bir tahlil yapar. Ona göre insanlık coşkun koca bir sel gibi, müstakbale doğru seyrine şiddet vererek koşmaktadır. Dağlar, uçurumlar ona yol vermemek istediği halde o, ne yüksek, ne de alçak demeden her engeli aşmaktadır. Kavimler ise o büyük nehre katılmış birer ırmaktır. Hiç bir millet, bu muazzam akışa kayıtsız kalmazken, bizler ki bu müdhiş, bu muazzam cereyanla, uğraşmadayız... Bu da bizim ne kadar çılgın olduğumuzun bir göstergesidir. Bu durum, kurşun gibi sür'atli, denizler gibi taşkın bir çağlayanın dehşet verici menbaına doğru yüzerek tırmanmaya benzer. Daha sonra, cehaletinin kurbanı olan milleti uyandırmak için seslenir şair:

Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık,

Silkin de: Muhîtindeki zulmetleri yak, yık!

Bir baksana: Gökler uyanık, yer uyanıktır;

Dünyâ uyanıkken uyumak maskaralıktır!

Mehmed Âkif, milletin din ve namus gibi mukaddeslerini ayaklara altına alarak sine-i İslam'a çöken ve kapkara bir kabusu andıran cehalete dikkatleri çeker. Ardından bize düşmanları üstün çıkaran elin, bu hasm-ı hakikinin en evvel öldürülmesi gerektiğini dile getirir:

Eyvâh! Bu zilletlere sensin yine illet...

Ey derd-i cehâlet, sana düşmekle bu millet,

8 Zümer suresi, 9. âyetin bir kısmı.

Bir hâle getirdin ki: Ne din kaldı, ne nâmûs!

Ey sîne-i İslâm'a çöken kapkara kâbûs,

Ey hasm-ı hakîkî, seni öldürmeli evvel:

Sensin bize düşmanları üstün çıkaran el!

Daha sonra cehaletine kurban gidecek millete seslenir Âkif:

Ey millet, uyan! Cehline kurban gidiyorsun!

İslâm'ı da "batsın!" diye tutmuş, yediyorsun!

Allah'tan utan! Bâri bırak dîni elinden...

Gir leş gibi topraklara kendin, gireceksen! (Safahât, 189-190)

4- Ümitsizlik: Âtîyi Karanlık Görerek Azmi Bırakmak...

Âkif'e göre bu musibetin bir başka sebebi, halkımızın içinde bulunduğu durumdur. Balkan Harbi'nde yenilmiş ve şimdi yangının saçakları sardığı bir memlekette yaşayan halkımız, içinde bulunduğu vahim durumun farkında mıdır? Hayır! Bu halk Âkif'in bütün şiir kitaplarında nefretle üzerinde durduğu bir tembellik, âtalet, gevşeklik ve rahatlık içindedir. Adeta dipdiri bir meyyittir, uyanmadığı takdirde de cehline kurban gidecektir. Kendisi sağlam olmasına rağmen hissi ve ruhu ölmüştür. Âkif'e göre dünya uyanıkken uyumak maskaralıktır. (Uğurcan, 1986: 141) Ve geleceği karanlık görerek azmi bırakmak bir alçaklıktır. İmanı olan kimse de bu ümitsizlikle asla ölmemelidir. Hissiz, hareketsiz, acı duymayan ve adeta leş kesilmiş bir topluluk haline gelen insanlar Mehmed Âkif'e hayret vermektedir. Hissiz ve hareketsiz bu kitleyi harekete geçmeye çağırır ve onlara şöyle seslenir:

Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan,

Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.

Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!

Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!

Herkes gibi dünyâda henüz hakk-ı hayâtın,

Varken, hani herkes gibi azminde sebâtın?

Ye's öyle bataktır ki: Düşersen boğulursun.

Ümmîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!

Azmiyle, ümîdiyle yaşar hep yaşayanlar;

Me'yûs olanın rûhunu, vicdânını bağlar.

Ümitsizliğin insanı boğan bir batatlık olduğunu belirten şair, hayatta ve ayakta kalanların sadece azimli ve ümitli kimseler olacağını ifade eder. Elleri böğründe yatan şaşkın insanları da uyanmaya davet eder:

……

Nevmîd olarak rahmet-i mev'ûd-i Hudâ'dan,

Hüsrâna rızâ verme... Çalış... Azmi bırakma;

Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!

Telafi edilecek bunca zarar varken, feryadı bırakıp kendine gelme zamanıdır. Aksi halde, sahipsiz kalan memleketin batması içten bile değildir.

Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;

Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır.

Feryâdı bırak, kendine gel, çünkü zaman dar...

Uğraş ki: Telâfî edecek bunca zarar var.

Feryâd ile kurtulması me'mûl ise haykır!

Yok yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır!

"İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!" deme; yılma.

Ey millet-i merhûme, sakın ye'se kapılma. (Safahât, 185-186)

Bu dizelerle insanlara ümit aşılamak isteyen Mehmed Âkif, milleti ayakta tutan en büyük kuvvetin azim ve ümit sahibi bireyler olduğuna dikkati çeker. Ona göre, milleti çepeçevre saran bu atâlet belasından bir an evvel kurtulmak gerektir. Aksi halde, bu kâbus milletin sinesine çökerse, müzmin bir illete ve düşenin boğulduğu

bataklığa inkılâp edecektir. Süleymaniye Kürsüsü'nde Âkif, ye'si, ümitsizliği en büyük düşman olarak nitelendirir:

...Ben de rûhumdaki zulmetleri artık koğdum;

En büyük hasmım olan ye'si nihâyet boğdum. (Safahât, 156)

Yine Safahat'ın aynı kitabında Mehmed Âkif, zerrece imanı olanın ümitsizliğe düşmemesi gerektiğini Sibiryalı âlim Abdürreşid İbrahim Efendi'nin dilinden anlatır:

Bırakın mâtemi, yâhu! Bırakın feryâdı;

Ağlamak fâide verseydi, babam kalkardı!

Göz yaşından ne çıkarmış? Niye ter dökmediniz?

Bâri müstakbeli kurtarmaya bir azm ediniz.

Ye'se hiç düşmeyecek zerrece îmânı olan;

Sâde siz derdi bulun, sonra kolaydır derman. (Safahât, 163-164)

5- Bin Yıllık Haçlı Kini: Sen ki, Son Ehl-i Salîb'in Kırarak Savletini…

Mehmed Âkif'e göre Balkan yenilgisinin bir başka sebebi ise ehl-i salîb'in, Haçlı zihniyetinin ve Avrupa'nın İslamiyet'e karşı olan bin yıllık düşmanlığıdır. Ehl-i salîb, Batı dünyası, bin yıldan beri İslam âlemini yıkmak ve birliğini bozmak için karşımıza daima birleşerek çıkmaktadır... Bunun için yegâne çare İttihad-ı İslam'dır ki Mehmed Âkif, Mısırlı âlimlerden Cemaleddin Efganî, Muhammed Abduh ve Ferid Vecdî çizgisinde bu anlayışın bizdeki temsilcilerinden sayılabilir.

II. Meşrutiyet döneminde İslâmcılığın ideolojik olmayan yönü ile savunucusu olan Mehmed Âkif'in kaleme aldığı İstiklâl Marşı'nın muhtevası ve mesajlarına baktığımızda "Müslüman Türk" anlayışı olarak değerlendirilecek bir anlayışın tezahürü hemen göze çarpmaktadır. Bu anlayış onun ümmet fikrinden vazgeçtiği ya da bu fikri geri plana ittiği anlamına gelmemelidir.

Mehmed Âkif'in başyazarı olduğu Sırat-ı Müstakîm dergisinin hâkim görüşü İslâmcılık olmakla beraber "Müslüman

Türk" anlayışının desteklenmesi sayılabilecek bir tarzda Türk dünyası ile ilgilenmiştir. Zaten o dönemde İslâmcılık demek bir nevi "Müslüman Türk" anlayışını savunmak demekti. Bu anlayıştan dolayı o neslin aydınları Türk dünyasına bigâne kalmamıştır. Meşrutiyet'in ilk yıllarında İslâmcı ve Türkçü aydınların arasında çok büyük ihtilafların bulunmadığı bilinmektedir. (Kara, … 1409)

Mehmed Âkif, Balkan Savaşı ile ilgili yazdığı şiirlerin hiçbirinden meseleyi sadece Türklük açısından ele almaz. İttihad-ı İslam fikrinin ülkemizdeki en canlı savunucusu olan Âkif, bozgunu bütün İslam âleminin dumura uğrayışı olarak nitelendirir. Sık sık "üç yüz elli milyon can" diyerek, o devirde yaşadığı Müslümanların sayısını verir. Durum böyle devam ederse üç yüz elli milyon Müslüman'ın sonu gelmiş demektir. O Haremeyn gibi, Hicaz gibi dinimizde kutsal olan yerlerin de salibin eline geçmesinden korkmaktadır. (Uğurcan, 1986: 142-143) Balkan savaşı onun bu korkularının haklı olduğunu gösteren bir felaketle neticelenmiştir. Balkan faciasından alınmayan dersin sonucu olarak Birinci Dünya Savaşı, onun korkularında ne kadar haklı olduğunu gösteren bir neticeyle bitecek ve bütün kutsal mekânlar birer birer elimizden çıkacaktır.

Mehmed Âkif'in, Balkan Savaşı'na dair feryadını yansıtan manzumelerin sonuncusu, *Pek Hazîn Bir Mevlid Gecesi* adlı manzumedir. Bu manzumede Âkif, Peygamber Efendimiz'i, güneşli bir geceden matem gecesine dönen İslam âlemindeki üç yüz elli milyon Müslüman'a imdada çağırmaktadır. Harîm-i Pâki Şer'in çiğnendiğini, namusa yabancının mahrem olduğunu, beyninde öten çanın sesinden binlerce minarenin ebkem kesildiğini dile getiren Âkif, ruh-ı pâk-i Nebî'ye yalvarır:

Allâh için, ey Nebiyy-i ma'sûm,

İslâm'ı bırakma böyle bîkes,

İslâm'ı bırakma böyle mazlûm. (Safahât, 197)

Bu manzume ve mısralara dair Süleyman Nazif şöyle der: Balkan Harbi'nde Adriyatik denizinden Marmara ve Adalar denizine kadar her taraftan atılan toplar sustu. Figan eden ağızlarla ağlayan

gözlere topraklar doldu. Birçok yerde ezanlar sustu. Tarihin kayıtsız yâdından başka, oraları hatırlayacak İslamların kalmayacağı bir zaman dahi –ne yazı ki- gelecek. Fakat, şu on üç mısraın titrettiği, ağlattığı gönüller, onun ağlatıcı tesirini nesilden nesile emanet edecektir. (Nazif, 1971: 12).

Sonuç

Çağdaşı yazarlar arasında Balkan faciasını eserlerinde en çok işleyenlerden biri olan Mehmed Âkif, Balkan Harbi sırasında yazılarıyla ve camilerde verdiği vaazlarıyla millî dayanışmayı sağlamaya çalışmıştır. Halkı bu felaketin üstesinden gelmek için ikaz etmiş, tespit ettiği sosyal hastalıkların çarelerini göstermiş ve kurtuluş yolunun haritasını çizmiştir. Ayrıca 1 Şubat 1913'te partiler üstü olarak kurulmuş olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin İrşad Hey'eti Neşriyat Şubesi'nde (Hey'et-i Tenvîriye) Abdülhak Hâmid, Süleyman Nazif, Cenab Şahabeddin, Hüseyin Kâzım ve daha birkaç yazar ile birlikte görev almıştır.[9] Heyetin kâtibi olarak da gazete ilanları ile halkı yardıma ve bu maksatla yapılan toplantılara çağırmıştır. Bu maksatla İstanbul'un Beyazıt, Fatih ve Süleymaniye gibi üç büyük camiinde halka hitap etmiştir.

Vatan topraklarının istilasına ve kaybına kalemiyle feryat eden ve bu feryatlarına Hakkın Sesleri adını veren Mehmed Âkif'in ıztırabını Süleyman Nazif, "Hiç kimsenin hatta Âkif'in vicdanını bile tekzip etmeyeceğine inanarak iddia ederim ki Hakkın Sesleri şairinin kalbinin içinde hissetmediği hiçbir şey, onun şiirlerine karışmamıştır." (Nazif, 1971: 27) cümlesiyle özetlemiştir.

9 Süleyman Nazif, bu heyetin Balkan Harbi'nin son safhasında teşekkül ettiğini, neşriyat şubesinde Recaizâde Mahmud Ekrem'in seçildğini Mehmed Âkif'in de aza olduğunu söylemektedir. "Mehmed Âkif'in sanat yoluna, şiirine derin bir kinle karşı olan bir iki zatın da" mevcut olduğu bu hey'ette Recaizâde, Mehmed Âkif'ten Türk'ün "Şehname"sini yazmasını ister. Müdafaa-i Milliye binasının Bâbıâli yakınlarında bulunduğunu berlirten Süleyman Nazif, o gün Recaizâde ile Bâbıâli'den Beyoğlu'na kadar yürüdüklerini ve yol borunca merhumun Âkif'in şiirleri hakkında, çok beğendiğini anlatan sözler söylediğini anlatır. Bkz. (Nazif, 1971: 13).

Mehmed Âkif'in Balkanlar'ın elimizden çıkışının sebep ve sonuçlarını irdelediği, yaşanan faciaya karşı bütün İslam âlemini harekete geçmeye çağırdığı Hakkın Sesleri adlı kitabı, ders alınmayan bir felaketin daha büyük felaketlerin habercisi olduğunu gösteren en önemli eserlerdendir. Bu eseriyle Mehmed Âkif; bütün İslam dünyasının, içinde bulunduğu asrın ve yaşadığı Osmanlı coğrafyasının meselelerini irdelemeye çalışmış, bu meselelere karşı mefkûresi doğrultusunda çareler göstermiş, teknoloji ve sanayi ile gittikçe güçlenen Batı'yla rekabetin yegâne çaresinin "çalışmak" olduğunu dile getirmiş, devrinin yazarlarına göre toplumsal sorunlara karşı sesini daha çok yükseltmiş, cehalete ve tefrikaya savaş açmış bir münevver ve mütefekkir şair olduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

Ayvazoğlu, Beşir, Kosova ve Mehmed Akif, Zaman gazetesi, 9 Mart 1998.

Çantay, Hasan Basri, (1966). Âkifnâme, İstanbul: Ahmed Sait Matbaası.

Erişigil, Emin, (1986). İslamcı Bir Şairin Romanı, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Ersoy, Mehmed Âkif, (1956). Safahât, (Haz. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Ersoy, Mehmed Âkif, (2007). Safahât (Haz. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul: Çağrı Yayınları.

Fergan, Eşref Edib, (Aralık 1955). "Mehmed Âkif", Sebîlürreşâd, cilt IX, sayı 211.

Kara, İsmail,"Tanzimat'tan Cumhuriyete İslâmcılık Tartışmaları", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, c. 5.

Nazif, Süleyman, (1971). Mehmed Âkif, İstanbul: Miilî Hareket Yayınları.

Sırat-ı Müstakîm (Açıklamalı Fihrist ve Dizin) Haz. Sertoğlu, M. Suat (2008) İstanbul: Klasik Kitap.

Tansel, Fevziye Abdullah (1991) Mehmed Âkif Ersoy (Hayatı-Eserleri), İstanbul: Mehmed Âkif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları.

Uğurcan, Sema, (1986). "Mehmed Âkif'in Şiirlerinde Savaş", Ölümünüm 50. Yılında Mehmed Âkif Ersoy, İstanbul: Marmara Ünv. Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.

MEHMET AKİF'İN EĞİTİM ANLAYIŞI VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Ahmet MERCAN*

GİRİŞ:

Mehmet Akif Osmanlı'nın son dönemini, Milli Mücadele yıllarını ve Cumhuriyetin kuruluş safhasını yaşanmış önemi bir şair ve fikir adamıdır. Şairliğinin etkisiyle öne çıkamayan eğitimci yönü, bugün için dahi ilham alınacak özellikler taşımaktadır. Şüphesiz bir insanın yapıp ettikleri, öncelikle, yaşadığı dönemle daha anlaşılırdır. Akif'in eğitim anlayışını anlamaya çalışırken, hayatını ve özellikle de önemli eseri Safahat'ı merkeze aldık.

METOD:

Eğitim bitimsiz bir çaba olarak her anı ilgilendiren bir süreçtir. Medeniyetimizin," Beşikten mezara kadar" vurgusuyla önem verdiği eğitim, sadece düşünce ve fikirler üzerinden değil, daha ileri bir aşama olan duruş, tavır ve eylem üzerinden izlenerek ortaya konduğunda, daha etkili neticeler elde etmek mümkün olacaktır. Mehmet Akif eğitim – öğretime aid düşünceleri olan çok yönlü bir fikir adamı olduğu kadar, olaylar karşısında sözünü ve tavrını ortaya koymaktan çekinmeyen, bir duruş sahibidir. Dolayısıyle, Akif'in

* Türkiye Yazarlar Birliği İstanbul Şb. Bşk, Yrd.

görüşleri ve tavrı birlikte izlendiğinde, örnek bir şahsiyet, günün tabiriyle "rol model" bir porte tamamlanmış olacaktır.

EĞİTİM:

Yaşamın anlam ve amacı, temel olarak *ne öğretilecek, kime öğretilecek* ve *nasıl öğretilecek* sorunlarını açıklığa kavuşturma eğitimin işidir. Eğitimin farklı kişi ve yaklaşımlar tarafından çeşitli tarifleri mevcuttur. Eğitimin temel çabası, *insanı olduğu gibi değil, olması gerektiği gibi* ele alma gayesiyle anlaşılır. Farklı eğitim felsefelerinin temelinde, varlığı farklı okuyan ontolojik yaklaşımlar söz konusudur. Eğitimin bilgi ve ahlak felsefesiyle kopmaz, aynı zamanda dinamik ve dönemsel olarak değişkenlik gösteren ilişkisi mevcuttur.

Medeniyetleri farklı kılan ontoloji okumalar, kaçınılmaz olarak epistomolojiye de aynı oranda yansır. Öte yandan medeniyetler, farklı ve ortak yanlarıyla, buluşma ve ayrışma halleriyle diyalog içindedirler. Benzeşmeler, eklektik dönemler, taklitler, medeniyetler mücadelesinde inişli çıkışlı istatiki bir mahiyet arzeder. "Günlerin" / devirlerin elden ele, çalışanın; sahiplenenin lehine, değiştiği verili ve izlenen bir gerçektir. İnsanlık tarihi için eğitim adına yalın bir tarif yapılacaksa; *insanda bulunan potansiyeli en üst seviyede eşyaya / hayata yansıtma uğraşı* olarak ifade edilebilir. İnsanı, her alanda ilgilendiren eğitim, bütün dönemlerde önemini korumuş, zamanın şartlara uygun olarak, özümsenip ileriye taşınma gayreti güdülmüştür. Farklı hakikat anlayışlarının meydan okuma çabası, *eğitimin mahiyeti kadar, onun aslına işaret eden yöntemlerini* ihmale mahal vermez bir konuma getirdi.

Günümüz dünyasında eğitim sorunlarla uğraşırken, kendinden kaynaklanan sorunları çözemez halde akışını sürdürüyor.

Çağın temel sorunu hakikatin izafileşmesi ve marifetin fa*zilete ihtiyaç duymaması!*

Tam bu noktada Akif'in içselleştirdiği formülasyon, öncelikle İslama mensup toplumlar için büyük önem arzetmektedir. Marifetin

faziletten ayrılmadan hayata sirayet etmesini öneren M. Akif'in önerisi, aynı zamanda, net bir hakikatin varlığını da kaçınılmaz kılıyor. Bir üst değer olarak, *hakikatin varlığı olmadan faziletin olamayacağı*, çağımızda yaşanan sorunların dilinde net bir biçimde ifadesini buluyor. En büyük soygunlar, en acımasız kararlar, sosyal ve siyasal alanda dünyayı yaşanmaz hale getiren tahakkümler eğitimli, ama faziletten nasipsiz insan profili tarafından ortaya konmaktadır. Yüzyılların acı tecrübesi, gösterdi ki, hakikatsiz, seküler bir algı dünyayı yaşanamaz bir aşamaya getirdi. Sezai Karakoç'un veciz ifadesiyle; *"İnsanlar gökte uçtu, yerde öldüler."* M. Akif'in çözümü bütüncül bir perspektifle önümüze koyuyor. Akif'in fikirleri ve hayat serüveni bize teori ve pratik imkanlar üzerinden eğitim anlayışını izleme imkanı veriyor.

Çok zorlu üç dönemde, marifet ve fazileti koruyabilmiş bir örneklik, kitabi bir söylemin ötesinde izlerine iz koyulması gereken, bedeli ödenmiş bir hayatı önümüze koymaktadır.

Akif ilk olarak, eklemlerinden lime lime ayrılmaya duran koca bir imparatorluğun en dramatik yıllarında, ikinci olarak Avrupa'nın canavar tavrına karşı iman dolu göğüsle karşı koyuşta, üçüncü olarak da; yine dramatik bir biçimde yeni yapılanmanın kurtuluş ruhuyla çelişki arzeden şekillenişinde rol aldı.… Bu üç dönemi sağlam bir omurga ve tek çehreyle ve üst dereceden sorumluluk alarak tamamlayan M. Akif, örnek alınmayı hak eden önemli şahsiyetler arasında yer almaktadır. Yaşadığı üç dönemde de aynı sorumluluk duygusunu, üst derecede çabayı, ona eş değer seviyede gösteren bir başka şair veya yazara rastlayamıyoruz. Peyami Safa'nın bu konudaki sözleri durumu açıklayıcı mahiyettedir:

"Yarınki nesillerin Çanakkale'de ve Sakarya'da bir abide arayan gözleri, bu toprağın altında kefensiz yatanların bir tek tesellisi olarak O'nun şiirini görecektir. Mehmet Akif'siz Boğazlar Müdafaasının ve İstiklal Harbi'nin destanı bir vak'anüvisin kaleminden çıkan alelade ve kupkuru bir zabıt varakası halinde kalacaktı. O tarihlerde bütün Türk şairlerinin ne ile uğraştıklarını soracak olan yarına, Türk edebiyatı namına Mehmet Akif'ten başka hangisi cevap verebilecektir?"

M. AKİF'İ ORTAYA ÇIKARAN EĞİTİM SÜREÇLERİ:

Eğitim, bir anda sonuç alınamayan, uzun bir süreç isteyen çok yönlü bir dönemdir. M. Akif'in karakterini ve anlayışını ortaya çıkaran süreçlere kısaca baktığımızda, önce aileyi görüyoruz. Takva haliyle İslamı yaşayan bir aile, M.Akif'in hayatındaki ender imkanlardan biridir. Alim bir baba, dolayısıyla onun ilk hocası olmaktadır. "Akif" kahvede boşa zaman geçirenlere, aileyi dünyanın en huzurlu hayatı olarak anlatması ve o küçük mekanı feza kadar geniş tarif etmesi, ailesindeki huzurun tadını yansıtıyor.[1] Öte yandan, okuduğu mektepler yanında, çeşitli hocalardan M. Akif'in dersler aldığını görüyoruz. Bu durum öğretimde standardın ötesine sarkmayı, öğrencinin *"talebi"* oranında arzı gerekli kılan bir örnek. *Her öğrencinin kendine özgü bir talep, yönelim ve kapasite ile ele alınması* gerektiğinin işaretleri, M. Akif'in eğitim safhaları ile örnek değeri kazanıyor. M. Akif İslami ilimlerin yanında, Arapça, Farsça ve Fransızca'yı tercüme seviyesinde öğreniyor. Baytarlık ve Ziraat mektebinden mezuniyeti sonrası Akif'in hayatı, ilim ve uğraş yönünden daha da zenginleşiyor. Şiirin özel bir duruma tekabül ettiğini söyleyip istisna tutarsak, Akif edebiyat hocalığı yaparken, Sırat-ı Mustakim'de yazılarını yazarken, ders alma ve ders vermeden geri durmuyor. Ders alma ve ders verme, diğer adıyla öğrenme ve öğretme, öğrenirken zenginleşmeyi, buna bağlı olarak öğretirken öğrenmeyi imkanlı kılan, şuuru açık süreçler olarak, sürdürülmesi gereken metodlar bahsinde tekrar ele alınmayı ve yaygınlaştırılmayı hak etmektedirler. Bütün bunların yanında cami kürsüsünden halka seslenen bir hatip olarak, çok yönlü ve halkın içinde bir eğitimci ile karşılaşıyoruz. Mısır'da bulunduğu son dönemde, üniversitede ders vermekten geri durmayışı, onun eğitime, önemin işaretlerindendir.

Akif'in çok yönlü eğitimci ve tavır adamı oluşunu Safahat'daki şiirlerinde de açıkça görebiliyoruz. Toplumu her yönüyle irdelemek, anlayışları ortaya koymak, yanlış ve doğru üzerine tartışmalar açmak ve bütün bunları aruz veznini kullanarak yapmak, Safahat'a aynı zamanda bir sanat tarihi değeri katıyor. Öte yandan birbirini

bütünleyen kesitlerle, görsel imgelerin şöleni, "icat edilmemiş" sinema izlenimi veriyor. Şüphesiz sanat damarı, eğitimcide aranması gereken zorunluluk değil. Ancak sanatın gücünün eğitimciye çok şey kattığını, Akif değilse de, Safahat bütün açıklığıyla önümüze koymaktadır.

Alem – İnsan Tasavvuru:

Toplumda yakın tehlike, her kesimi imkanı ölçüsünde ilgilendirir ve tedbir almaya yöneltir. Toplumun "bilen"leri, herkesten daha çok sorumlu olarak, toplumu aydınlatmaya, öneriler sunarak insiyatif almaya adaydırlar. M. Akif'in gençlik dönemi Osmanlı'nın Balkanlar'da üst üste yenilgiler yaşadığı, aynı hakikate inanan insanların; cahiliyedeki söylemlerle, birbirinden kopma aşamasına geldiği yıllara rastlar. Irkçılık, sinesi aynı hakikatle çarpan insanları birbirine bigane kılıyor, hatta boğazlatacak duruma getiriyor. Büyük bir yanlış ortaya çıkmış ve doğru diye paylaşılmaya başlanmıştır. Akif Müslüman bir kimlikle, bu ontolojik parçalanmadan coğrafyaların ayrılmasına yansıyan virüsün önüne geçme mücadelesi veriyor.

M. Akif, sen–ben demenin birliğini bozduğuna mezar taşlarını göstererek, tarihten örnekler veriyor[2] Arap'ın Türk'ten ayrılmasına dikkat çekerek, halifeliğin sadece adı kalacağını hatırlatıyor.[3]

"Irkçılık fikrini şeytan mı soktu zihninize?", diye sorar Akif. İslam miletini yıkacak depremin ırkçılık olduğunu belirtir. Ayrılığa düşüleceğini, memleketin elden gideceğini haykırır ve *"uyanın!"* nidasıyla günün batacağını, çan sesiyle uyanılacağını sarsıcı mısralarla ortaya koyar.[4] Akif gitgide sertleşir. Uyuşan milleti uyandırıp, *"leş mi kesildin, sen böyle değildin, elleri böğründe şaşkın adam"* ifadeleriyle uyarmanın ötesine geçerek, sarsma görevini sürdürür.[5]

Yaşanan durum, sadece toprak kaybı ile izah edilebilecek bir durum değil. Savaşın kaybı ve kazancının çok ötesinde, *sineye yerleşecek bölücü bir virüs, önce ontolojiyi yaralayacak,* hata *kabul etmez hakikati, imanı zedeleyecektir.* Akif feryadını gitgide yükseltir, *"*İslamiyet'te ırklar mı olurmuş*"* sorar ve ırkların isimlerini sayıp ırkını ileri sürenin küfre gireceğini şiirine konu eder.[6]

M. Akif Kur'an'ın seslenişinin insana olduğunu ve insanın gücünü kavradığında, önemini bildiğinde neler yapabileceğini, *"cihan sende toplanmıştır."* İfadesiyle ortaya koyuyor. *Allah'ın ışık ışık tecelli ettiği yer* olarak insan kalbini konu ediyor ve *"kudret şiirinin en güzel beyti"* vurgusundan sonra, insanın çalışınca neler yapabileceğini sıralıyor.[7]

*Bir e*ğitimcinin insana inanması, onun sırlarını ve sınırlarını irdelemesi kaçınılmaz bir durumdur. M. Akif kime uyarı yaptığını, uyarılarının nelere muktedir olduğunu, Allah'ın insana atfettiği değerleri konu edinerek ortaya koyuyor. Eğitimde sürekli uyarıların alışkanlık kesbedeceği düşünüldüğünde, Safahat'ın zaman zaman sohbete dönüşen bölümlerinin, bir bilinç dahilinde oluştuğu izlemini uyandırır.

Doğu – Batı Arasında

M. Akif'in anlam dünyası Kur'an merkezlidir. Varlık - insan telakkisinde, aidiyet vurgusunu tereddütsüz ortaya koyduktan sonra, bir dünya değerlendirmesi yapar. Akif çeşitli görevler dolayısıyla, pek çok bölgeyi yakından inceleme fırsatı elde etti. İlim sahibi olmanın getirdiği sorumlulukla her bakışı, çok yönlü analizlere, açılımlara ulaştı. M. Akif halkın içinde bulunduğu şartları, doğuya, batıyı net tanımlamalarla, sanatçıya mahsus çarpıcı biçimiyle ele aldı. *"Ne gördün?"* sorusunu kendine sorarak, Osmanlı coğrafyasının çok yönlü bir tasvirini ortaya koyar. Yıkılmışlık, perişanlık, umutsuzluk, çaresizlik, hurafecilik, yanlış İslam algıları fikirsizlik v.b.[8] Akif'in Şark adına çizdiği bu tablo tam bir *yere serilmişlik halidir. "Ufuklar İslam'ın boynunda bir kızıl çember gibi duruyordu"* ifadesiyle tahlilinin arkasından, geçmiş ümmetlere bağışlanan imkanları hatırlatır. Batıyı teknolojik imkanlarıyla önemsiyor ve Berlin'e yapmış olduğu seyahatte yaşadıklarını çarpıcı bir biçimde ortaya koyar.[9]

Akif için Doğu Batı karşılaştırmasının en çarpıcı örnekleri, fikir adamı namıyla ortaya çıkanların hallerini tasvirde kendini bulur.

M. Akif, millete, *"Kanma bunların yaldızlarına"* diyerek, *"Doğu'ya bakmaz, Batı'yı bilmez, görgüden yok nasibi / Bir*

kızarmaz yüz, bir yaşarmaz göz bütün sermayesi!" dediği aydın tipi, *Avrupa'ya bakınca gözü kamaşan milleti ve değerlerini küçümseyen, İslam'ın ilerlemeye mani olduğunu terennüm eden şekilci bir anlayıştır.*[10]Akif Osmanlı'dan ve Saadet Asrından kesitlerle,[11] önemli bilim adamlarının öncülük ettiği dönemleri, adil hükümdarların insanlığa katkısını, tablolar çizerek sunar[12]

Eğitim ve Eğitimcinin Özellikleri :

M.Akif eğitim anlayışını *zamanın kıymetini bilme* ile başlatmak mümkündür. Geçmişin değiştirilemeyeceğinden hareketle, yaşanan ana dikkat çeker ve geleceğin belirsizliğini ümide dönüştürmenin yolunu azimle çalışmak olarak ifade eder.[13] Çalışmanın birlik halinde toplumsal bir amaca dayalı olarak değerlendirilmesi halinde, sonucun bereketine dikkat çeken Akif, hayret edilen neticelerin ortaya çıkacağını belirtir.[14] Eğitimin tüketime dönük olduğunda yıkıcı bir işlev yükleneceğini ortaya koyan M. Akif,[15] hayatın her yönüne hitap eden, ahenkli bir kavrayışın üzerine yoğunlaşır.[16] Her sıkışmada değişik alanlarda, sürekli Avrupa'dan uzman çağırılması, Akif için can sıkıcı bir durum, düşmana el açma halinin göstergesidir.

Akif yenilginin ölüm olmadığını, asıl ölümün ümidi kaybetmek olduğunu[18] belirterek ümidi harekete geçirecek alanın eğitim olduğunu hatırlatır.[19] Savaşan ve lojistik destek veren bütün sınıfların görevini kamilen yerine getirmesinin eğitime bağlı olduğunu, dolayısıyla *eğitimcinin imanlı, edepli, liyakatlı ve vicdanlı* olması gerektiğinin önemine dikkat çeker.[20] Akif'in bu dörtlü sıralaması aynı zamanda metodik bir eğitim anlayışına işaret etmektedir. *Cehaletle savaşın* eğitim sayesinde kazanılacağını sık sık vurgulayan Akif, göklerin, yerin, bir an durmaksızın çalıştığını örnek vererek, *cehalet hastalığına karşı azimle çalışmanın, ter akıtmanın önemini anlatır.*[21] M. Akif yanlış bir tevekkül anlayışı ile, elleri bağlı oturup duranları kıyasıya eleştirmektedir. Böyle yanların her şeyi Yaratan'dan bekleyerek Yaratıcı ile yaratılanı karıştırdıklarını, eğer sahih İslam böyle olmuş olsaydı, tarihteki gelişmelerin, altın devirlerin yaşanamayacağını anlatır. *"Ekilmeden biçilen tarla nerede var"*[22] sorusuyla bu yapılanın İslama iftira

olduğunu vurgulayarak, *Allah'ın yardımının gayrete bağlı olduğunu, azimin de amaçsız olamayacağını ifade eder.*[23] *Doğru tefekkürün azme yoldaş olduğunda,* Allah'ın yardımına müstahak olunacağını belirterek, tevekkülü, *zafere inanmaktan kaynaklanan dayanma gücü* olarak tarif eder.[24] Bu tarif yanlış olmamakla birlikte, şartların önceliğini dikkate alarak yapılmıştır. Akif, bilginin harekete getirici gücü olarak azmi, ortaya koyarken *tevekkülü de azme yoldaş görmektedir.*

Azmi eğitimde önemli bir katalizör olarak gören ve amaçla bağlantısını kurarak, tevekkülle destekleyen Akif'in, bize işlevini pratikle gösterdiği bir diğer kavram vicdandır.

Akif Allah korkusu ile titremeyen vicdanların, büyük zilletlere müstahak olacağını söyler. Vicdanı ahret bilinciyle ele alan Akif, toplum katmanlarının vahdetinin bu duyarlılıkla sağlanacağına işaret etmektedir. *Haksızlık kabul etmez bünyelerin, zelilliği, aşağılanmayı kabul etmeyeceğine* göndermeler yapar. Batıyı görmüş aydınların bu hasletten uzak olduklarını görür. Aydınlarla milletin arasının açık olduğunu tesbit eder.[26] Vücudun yarası olarak telakki ettiği bu durumda, aydınları milletin beyni kabul eder beyin ile gövde arasındaki iletişimsizliği felç olarak niteler.[27]

Fen bilimleri ile ilgili aydınların şekilci tutkularından dolayı, halkı hakir görmeleri, dini hafife almalarını iletişimsizliğin sebebi olarak gören Akif, halkın suçu fen bilimlerinde bularak ortaya bir nefret ilişkisinin çıktığını tespit eder.[28] *Geleceği karanlık görerek azmi bırakan* çoğunluğun oluşmasında, toplumun fen bilimlerinden uzak durmasını önemli nedenler arasında zikreder.[29]

Çıkış Yolu Arayışı ve Asım

Akif çıkış yolunu, Asım isimli hayali bir karakterle geleceği gönderme yaparak anlatmaya çalışır.[30] Beden olarak sağlıklı, gördüğü kötülükleri düzeltmeye çalışan Asım'ı karşısına alır Akif, onun hasbihal eder. Abduhu, Cemalettin Afgani'yi örnek gösterir. İlim ve teknolojinin önemini ve ahlakla olması gereken bağına

vurgu yapar.[31] Ağaç metaforuyla, kuruyan dalara değil de, köklerin derinine inerek ümitlenmesini ve teknoloji diyarındaki sayısız pınardan içmesini önerir.[32]

Akif *yarının atom enerjisi olacağını* ve dünyanın başka bir seyir izleyeceğini söyleyerek, günümüze isabetli atıflar yapar. Neticede Asım'a, Berlin'e gitmesini teknoloji pınarında içmesini ve sularını ülkeye taşımasını öğütler[33]

Akif, Çanakkale direnişiyle beklediği parıltıyı görmüş, Asım'ı ve neslinin neler yapacağını anlatırken, çabasının boşa gitmediğine şahit olmuştur.

Akif'in Batının ilim ve tekniğini alıp İslam ahlakıyla birleştirme fikri, günümüzde belli periyotlarda tartışmaya açılmaktadır.

Kanaatimce bir anakronizme düşlüyor. Canlı şahitlerini dinlemiş nesil olarak, Akif ve dönemini, hal bahsiyle tam olarak idrak edemezken, ondan günümüzü resmetmesini ve problemlerini çözmesini beklemek ne kadar isabetli olur.

O gün, masum başlangıç olarak görülen trenler, tarıma girme aşamasındaki motorların bugün geldiği merhale aynı olmasa gerek. 18. Yüzyılla hız kazanan teknolojik gelişmeler yirminci yüzyılda hayatı kuşattığında, teknolojinin yararlı mı, zararlı mı olduğu tartışmaya açıldı. 1960'dan sonra ikinci dünya savaşı sonuçlarıyla birlikte, teknolojinin kendi ahlakıyla geldiği, düzenleyici bir güç olduğu ifade edilir oldu. Modernizm bütün "izm"leri etkileyip bir hayat tarzı dayatarak, dışına çıkılamadan yapılan eleştirilere müsaade ediyor. Bilimin kalın çerçevesi, postmodern dönemin eleştirel gücüyle incelirken, yapılan tartışmaların, insanı yalnızlaştıran elektroniğin hakimiyetine çözüm sunabilmiş değil. Sanal dünyanın etkisi, insansız savaş uçakları, gelinen aşamada parçalı bir zihin dünyasını önümüze koyuyor.

Bütün bunarlı, bize niye anlatmadı diye, Akif'e sitem etmeye nasıl hakkımız olabilir? Osmanlı modernleşmesinin ana damarı

savunmacıdır ve varlığı muhafaza etmeye dönüktür. Sıcak çatışma ortamında, yeni silahların savaş üstünlüğünü ele aldığı dönemde, yakın çözümlerin düşünülmesi, yaşanan şaşkınlığa, akıl tutulmasına yönelik söylenenleri insafla karşılamamız görüşündeyim. Sorunu asıl yaşayanlar olarak, kendimize dönük sorumluluğu öteye, hem de geçmişe göndermenin, tutarlı tarafı olmadığı gibi, bir kaçış tehlikesi de taşıma ihtimali sözkonusudur.

SONUÇ:

•Akif, varlığın merkezine ilahi kelamı alan, hakikatten taviz vermeyen alim, aynı zamanda, bir tavır adamı olarak, öncelikle fikirleri yanında eylemleşen bilgisinden dersler çıkarılmayı hak ediyor. Eylem eğitimin, niyet, bilgi, sıralamasını tamamlamış son aşamasıdır.

•M.Akif, İslamın bütünlüğünü bozacak en büyük tehlike olarak ırkçılığı görmüş, onu bela olarak tanımlayıp uyarılarını yapmıştı. Ne yazık ki, bu hastalık yayılarak devam etti. Günümüzde de sürmektedir.

•Mehmet Akif'in, faziletle marifeti birbirinden ayırmayan ilkesi, Müslümanlar için, her dönem vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Günümüzde, faziletsiz yürüyen marifetin tahakkümcü yapısı düşünüldüğünde, bu ilke daha iyi anlaşılacaktır.

•M.Akif çaresizlik yerine, çareyi koyan bir mütefekkirdir. Gözyaşı yerine ter'den yana taraftır. Cehaletle savaşını mekan seçmeksizin sürdürür. Azim, çalışmak, ümit onda toplumun varolmasının şartıdır.

•Akif bir eğitimcide öncelikle dört unsur arar: İman, edep, uzmanlık ve vicdan. Özellikle dördüncü unsur Akif'e özgüdür. Eğitim bahsine vicdanı ihtiyaç olarak görmesi, erdeme verdiği önemin göstergesidir. Vicdan insanın yanındaki, kişisel mahkeme olarak, Allah rızasını gözeterek çalışan bir mekanizmadır. Vicdan aynı zamanda, toplumun bütün katmanlarını iyilik üzerine birleştiren canlı organizmasıdır. Öğretimden ziyade, bir başkası

üzerinden ibret ve ders yoluyla benimsetilecek vicdan kavramını, günümüz dünyasından uzaklaşmasını bütün acımasızlığıyla görüyor ve yaşıyoruz.

•M. Akif'in bir başka başarısı, tevekkül ve kader kavramlarını çarpıklıklardan kurtarak, merkezine çekmesi olmuştur. Azmi amaca bağlayan, doğru tefekkürü azmin dayanma gücü olarak tarif eden Akif, elleri bağlı bir toplumu gayrete getirmiştir.

•M. Akif yazılarıyla, şiirleriyle, cami kürsülerinden vaazlarıyla toplumun içinde bir rehber olarak yer almıştır. Vicdan sahibi alim, şair, sanatçının vatan ve millet dara düştüğünde ne yapacağını onu izleyerek anlayabiliriz.

•M.Akif, fikir adamlarının halktan kopuk olmaması gerektiğinin üzerinde durur. Mütefekkirleri beyin halkı beden olarak görür ve bu kopukluk durumunu felç olarak niteler. Batıyı bilmeyen batıcılardan, dini bilmez dindarlardan gelen zararları sıralar.

•M.Akif'in hayat öyküsünün temelinde ilmin teneffüs edildiği iyi bir aile ortamını görmekteyiz. Aile, eğitimde bütün adreslerin bağlı olduğu merkez hükmündedir. Günümüzde tehlike altında olan aile kurumunun sürdürülmesi ve sorumluluğuna sahip çıkması, eğitim açısından da ayrıca önem taşımaktadır.

•Akif'in fikirlerinden, hayatının hemen her döneminden anlaşılmaktadır ki, eğitim dinamik bir süreçtir kurumlarla kaim değildir. Hayatın her anında eğitimci, öğretme kadar; öğrenme sevgisini de ihmal etmemelidir. Akif'in kurumlara bağlı kalmaksızın aynı gün içinde ders alıp, ders vermesi, öğretirken öğrenmenin önemine işaret etmektedir.

•M.Akif fikirleri, tavır, davranış ve halleriyle bir tutarlılığın modeli olarak, karakter eğitimi açısından istifadeye açık zenginlikler barındırmaktadır. Özü sözü bir, dürüst, mütevazi, merhametli, vefalı, azim sahibi, çalışkanlık özelliklerine sahip olan M. Akif'in, en çetin şartlarda bu özelliklerinden taviz vermemesi, eğitimin hedeflemesi gereken insan profili açısından büyük önem taşımaktadı.

Dipnotlar:

1- Age.s.587 Safahat, Feza Gazetecilik A.Ş. (Orijinal sadeleştirilmiş metin Hazırlayan: Prof. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel, Yrd. Doç. Dr. Rıza Bağcı, Arş. Gör. Fazıl Gökçek), age.s.231 2- Age.s.913 3- Age.s.665 4-Age.s.353 5- Age.s.401,403 6- Age.s.397 7- Age.s.149,151 8- Age.s.895 9- Age.s.617 10- Age.s.421 11- Age.s.603 12- Age.s.827 13- Age.s.285 14- Age.s.521 15- Age.s.657 16- Age.s.653 17- Age.s.765 18- Age.s.523 19- Age.s.523 20- Age.s.527 21- Age.s.467 22- Age.s.497 23- Age.s.137 24- Age.s.503 25- Age.s.587 26- Age.s.359 27- Age.s.361 28- Age.s.361 29- Age.s.401 30- Age.s.857 31- Age.s.881 32- Age.s.885 33- Age.s.885

KAYNAKÇA

• Mehmed Akif – Mithat Cemal Kuntay, Timaş Yayınları

• Safahat / Orginal – Sadeleştirilmiş metin – notlar, - Kurul – Feza Yayıncılık

• Safahat, Haz. Mustafa Miyasoğlu, Konak Yayınları

• Genç Safahat, Haz. Dr. Mehmet Doğan, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı

• İstiklal Marşı ve Mehmet Akif Ersoy, Haz. Abdurrahman Şen, Denizli Belediyesi Kültür Yayınları

MEHMET AKİF'İN ŞİİRLERİNDE BİRLEŞTİRİCİ VE BÜTÜNLEŞTİRİCİ BİR UNSUR OLARAK MABEDLER

Elif KAYA*

Millî birlik ve bütünlük algısını öne çıkardığı şiirleriyle dikkat çeken Mehmet Akif, Osmanlı coğrafyası ve İslam dünyasında kurulmasını arzu ettiği ortak yapı için hem sanatçı, hem de bir dava adamı olarak uğraş vermiştir. Akif'in düşünce dünyasının temelini oluşturan İslam coğrafyasının birliği ülküsü, şiirlerinde de oldukça geniş bir şekilde yer bulmuştur. Bu doğrultuda Akif şiirlerinde, insanlar için dünyadaki en güçlü birleştirici yer olan mabedleri, geniş tasvirlerle ele almıştır. Mabede, şiirlerinde yalnızca bir mekân olarak yer vermenin çok ötesinde, tarihten de devraldığı mirasla içselleştirilmiş bir organizma işleviyle sunar. Camiler, böylelikle Akif'in şiirlerinde nesne boyutundan çıkarak canlı bir özne kimliği kazanırlar. Bu dikkatlerden hareketle tebliğde, Akif'in şiirlerinde mabedlere yüklediği birleştirici ve bütünleştirici işlevler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Mehmet Akif, Safahat, Mabed.

Abstract

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı ABD, Arş. Gör, elify@atauni.edu.tr

Temples as Unifying and Integrating Elements in the Poems of Mehmet Akif

Well known with this poems on national unity and identity Mehmet Akif struggled to built a common pattern in the Ottoman geography and Islamic world both as an artist and a man of action. The target of the unity of Islam geography that formed the basic thought of Akif, has taken place in his poems largely. Accordingly Akif took temples the most unifying places for humanbeings with a wide range of images. Beyong taking the temple as a common place, he presents the temple like a system that carries historical heritage. The mosques are left out of the size of the objects to subject identities in Akif's poems. In this way, this paper emphasizes the unifying and integrating functains that Akif gives in his poems.

Key Words: Poetry, Mehmet Akif, Safahat, Temple.

GİRİŞ

Mekân ile insan arasında güçlü bir ilişki olduğu şüphesizdir, buna bağlı olarak, bir sanatçının eserlerini tahlil ederken mekân tasvirlerine dikkat etmemizin büyük faydası olacaktır. Yaşadığı dönem itibariyle oldukça çalkantılı bir zamanda yaşayan Mehmet Akif Ersoy'un eserlerinde Balkan Savaşlarını, 1. Dünya Savaşını, dönemin diğer önemli olaylarını görmenin yanında bu önemli olayların şehirlere yansımasına da şahit oluruz. Özellikle dönemin başkenti İstanbul'un semtlerinden, camilerinden evlerinden kare kare tasvirler oldukça başarılıdır. Tanpınar, 'Yeni Türk Edebiyatının, Divan Edebiyatının, mazmunlara vesile olmak için kullandığı gazel ve minyatür estetiğinden çıkarak, geniş ve canlı tabiata ulaştığını' söyler. Bu görüş tam da Akif'in şiirlerine uygundur. Akif'in ve dönemin diğer edebiyatçılarında, romantik mekân algılamasından, realist mekân tasvirlerine geçişte savaş ve yoksulluktan sonra yıkılan bir imparatorluğun ardından kurulan yeni devlet düzenin de etkisi söz konusudur.

AKİF'İN MABED'E BAKIŞI

Mabedin, çocukluk hatıraları ve kültürümüzdeki yerini bilinçli bir şekilde eserlerine yansıtan Akif, Safahat boyunca devam edecek

milli düşüncenin anahtarını da bu mekân ile ifadeye çalışacaktır. Safahat Külliyatının ilk şiiri 'Fatih Camii' şiiriyle başlaması bu ilginin de en açık göstergesidir. Toplum meselelerine ilgili bir şairin seçtiği bu camilerde herhangi bir yerde bir cami değil, bir devrin, milletin en ulvi, en kudretli mimarisini yansıtacak Süleymaniye, Fatih, Yeni Camii gibi şaheserlerdir. Bu kutsal mekânlar bir taş yığını değil her unsuruyla Allah'ın gücünü gösteren birer şahittir.

Kol açmış her menârı sanki bir ümmîd-i cür'etkâr!

O revezenler, nazarlardan nihân dîdâra müsteğrak

Birer gözdür ki sıyrılmış önünde perde-i esrar.

Bu kudsî ma'bedin üstünde tâbân fevc fevc ervâh.

Bu ulvî kubbenin altında cûşân mevc mevc envâr.

Tecessüd eylemiş gûya ki subhun rûh-ı mahmûru;

Semâdan yâhud inmiş hâke, Sînâ-reng olup, dîdâr!

Fatih Camii'den alınan bu parça caminin Tanrının yeryüzünde tecelli edişini gösterir. Cami, perişan halka kollarına açmış ümit var eden bir yerdir. Kâzım Yetiş, şiire camiye sokan Akif'in eserini şöyle değerlendirir: 'Safahat'ın ilk şiiri Fatih Camii başlığını taşır. Daha bu başlık bize farklı bir şahsiyetle karşı karşıya olduğumuzu haber verir. Bu ve daha sonraki şiirlerinde Akif, inandıkları ve hissettiklerinin şiir halinde anlatabileceğini şiirle dinin- imanı; naat, tevhit, münacat, hilye mevlit, miraciye yazmadan da birleşebileceğini, imanla sanatın doğrudan bir bütünlük kazanabileceğini, caminin ifade ettiği anlamın, ibadette duyulan huzurun, itminanın hâsılı caminin cemaatiyle beraber şiire girebileceğini gösteren bir kişilik olur. (Yetiş, 2006: 40)

Akif'in çocukluk hatıralarıyla dolu bu mekân dini hüviyeti dışında mimarisi ile de ön plana çıkar. Şairin kurtuluş mücadelesi için vaaz verdiği bu camiler, şiirlerinde ilk önce mimari özellikleriyle tanıtılır. Şair bu mimari dehalar karşısında adeta büyülenir onları çevresindeki kirli, yıkık, dökük çevreden soyutlayarak anlatır. Akif'in yakın arkadaşı Mithat Cemal Kuntay şairin camiler

karşısında duruşunu ve hissiyatını bir bütünlük şeklinde ifade eder. Ona göre Akif camileriyle bir bütündür. 'Köprüden Sarıgüzeldeki evine giderken Akif beş caminin maneviyatında yürürdü: Yeni Cami'nin kutsiyetine dalarak Mercan yokuşunu çıkar, Beyazıt ve Süleymaniye Camilerinin iki kanadına bürünür. Şehzâde Camii'nin nurunda uçar, Fatih Camii'nin şümulünde evine inerdi. Zaten Fatih Camii ve Akif'in evi birbirinin müştemilatı idi; babası namazdan sonra ahbaplarıyla camiinin maksurelerinde görünürdü. Cami evin selamlık dairesiydi, ev de camiin harem tarafı. (Kuntay, 2009: 210)

Geleneksel düşüncenin aksine camiyi beş vakit namaz kılmanın dışında farklı amaçları için kullanan şair, caminin içine girmeden önce okuyucusuna öncelikle muntazam dış yapısıyla görsellik sunar. Süleymaniye Kürsüsünde, şair Süleymaniye Camiisine giderken yol üzerinde gördüğü camileri emsalsiz bir yapıt olarak tasvir eder. Yeni Camii'yi dalgaların kucağından sahile vurmuş bir inci gibi görür. Bu öyle bir yapıdır ki nurdan gülüşü sonsuza kadar sürecektir.

Başka bir sâhile gehvâre-i emvâcından

Böyle şeh-dâne çıkarmış mı yakınlarda zaman?

Ne seher-pâre-i san'at ki ezelden mahmûr…

Leb-i deryâdan uçan bir ebedî hande-î nûr!

Akif'in Süleymaniye Camiisine bakış açısı daha heyecanlı ve takdiranedir. Süleymaniye Kürsüsünde şiiriyle 'Koca Sinan'ın mimarideki Süleymaniye'sine bu manzumesiyle adeta nazire' (Öztürmen, 1990: 67)yapmış gibidir. Muhteşem gördüğü bu mabed bir ışık âlemidir, yeryüzünün her tarafı kirlense bu caminin eteğine bile bulaşmayacak kadar ulvidir, bir deprem bir afet olsa Süleymaniye yine dimdik ayakta kalacaktır.

Durma öyleyse, urûc et o ziyâ âlemine.

O ziyâ âlemi bilmez ki karanlık ne demek

O semâvî yuva kirlenmedi, kirlenmiyecek.

Onu i'lâ eden etmiş ebediyyen i'lâ.

Etse dünyâları tûfan gibi levs istîlâ,

Bu, semâlarda yüzen, şâhikanın pâk eteği,

Karşıdan seyredecektir o taşan mezbeleyi.

Yerin altında sinen zelzeleler fışkırsın;

Yerin üstünde ne bulduysa devirsin, kırsın;

Hakkı son sadme-i kahrıyle bitirsin isyan;

Edebin şimdiki ma´nâsına densin «hezeyan´;

Kalmasın, hâsılı, altüst olarak hissiyyât,

Ne yüreklerde şehâmet, ne şehâmette hayât;

Yine kürsî-i mehîbinde Süleymâniyye,

Kalacak doğruluğun yerdeki tek yurdu diye.

Akif'in camilere mükemmel bir sanat eseri olarak bakışı sadece mimari dehalık değil şairin dindar yaşayışından da kaynaklanır. Bu camiler Akif'e Osmanlı İmparatorluğunun şanlı tarihini hatırlatmak da ve İslam âleminin kötü durumundan kurtulacağını gösteren birer şahit olarak görmektedir.

AKİF'İN ŞİİRLERİNDE MABED

Duyarlı ve halkın sesi olan bir şairin etrafında yaşanan olaylara tepkisiz kalmayacağı kesindir. Akif'in şiirlerine dönemin bir panoraması çizilir. Akif, şiirlerinde hikâyeleştirip anlattığı bu olaylarda daha iyi bir anlatıma ulaşmak için belirgin şahıs ve mekânlar kullanır. Bu mekânların başında şiirlerine başlık olarak da geçmiş 'Camii'ler gelir. Toplanma ve birlik yeri olan camiler Akif'in eserlerinde tam da bu anlama uygun bir çizgide ifadesini bulur. Gerek şiirlerinde, gerekse hayatında camilerle iç içedir. Çocukluğu babasının görev yaptığı Fatih Camisinde geçerken cami onun oyun bahçesi; olgun zamanlarında farklı camilerde verdiği vaazlarıyla ise camiler onun cihat alanı olmuştur. Bu nazarda, Beyazıt Camii, Fatih Camii, Balıkesir Zağnos Paşa Camii, Kastamonu Nasrullah Kadi Camii, Süleymaniye Camii, Âkif'le bütünleşen belli başlı camilerdir.

Mehmet Akif, şiirlerinde adı gecen camilerin sanatkârane üstünlükleri, kutsal ibadet yerleri olması yanında en önemli özelliği olarak Müslümanların hep bir araya toplandıkları yer olması açısından önemli bulur. İnsanların bir arada olması verdiği vaazları kolayca herkese ulaşmasını sağlar. Safahat'ın ikinci kitabı olan Süleymaniye Kürsüsünde kitabını tamamen bu amaca yönelik yazmıştır. Hikâye etme tarzını kullanarak anlattığı şiirinde, şair Galata Köprüsünden Yeni Camiiye oradan da Süleymaniye Camiisine doğru gitmektedir. Camilerin sanatkârane tasviri yanında denizin, Haliç'in pis ve bakımsız görüntüsünü hikâyeleştirip anlatır. Süleymaniye Camiinin Kürsüsünde yaşlı bir hoca oturmaktadır. Bu, Akif'in yakın arkadaşı Özbekistanlı meşhur seyyah Abdürreşid İbrahim'dir. Şiir buradan itibaren bu vaizin gezip gördüğü İslam ülkelerindeki yorumlarından oluşur. 'Akif'in İslâm coğrafyasını ve kavimlerini dikkate alarak İslâm idealiyle (İslamcılık) ilgili fikirlerini dile getiren ilk eseri olması bakımından Süleymaniye Kürsüsünde ayrı bir önem taşır.'(Okay, 1989: 50)

Şair Osmanlı devletinin çöküşü ve yine İslam coğrafyasında meydana gelen yenilgileri İslami kaidelerden uzaklaşmamıza bağlar. Akif'in kürsüde konuşturduğu vaiz'in sözleri ile yakından takip ettiği Abdürreşid İbrahim'in düşünceleri hatta yazarın aynı dönem yayımlanan '*Âlem-i İslâm ve Japonya*'da İntişâr-ı İslâmiyyet' isimli kitabında ele aldığı İslam ülkelerinde yaşananlarla ilgili yazdıkları arasında paralellik bulunmaktadır. Sürekli iletişim halinde bulunan iki yazarın aynı dergide (Sebilürreşad) yazılarının çıkması bu ilgiyi açıklaması açısından önemlidir. Akif'in şiirde geçen Doğu-Batı Türkistan, Çin, Japonya ve Hindistan'la ilgili görüşlerinin Abdürreşid İbrahim'in adı geçen kitaptan faydalandığı gibi hiç kuşkusuz İslami duyarlılıklar ışığında oluşacak birliği değerlendiren mısralar Akif'in yorumlarına dayanır.

Süleymaniye Kürsüsü'nde, Akif'in, İnci Enginün'ün de belirttiği gibi 'dışarıdan'(Enginün, 2000: 179) biri olması, yabancı birinin bakış açısıyla Türk İslam dünyasının içinde bulunduğu sorunları gidermesi açısından getirilecek çözüm önerilerini ifade etmede daha etkili olmuştur. Akif'in diğer şiir kitaplarında ifade

ettiği perişan vaziyetten kurtulmak için terk edilen İslami vazifelerin tekrar sahiplenip hayata geçirilmesiyle olacağını düşünür ve bu sözlerini bir toplanma yeri olan camilerden vaaz ederek halkı uyandırmaya çalışır.

Şiirin ilk kısmında Süleymaniye Kürsüsünde oturan vaiz, orada İslami bilgiler vermek için bulunmadığını söyler.

-Beni kürsîde görüp, va'z edecek sanmayız;

Ulemadan değilim, şeklime aldanmayınız!

Dînin ahkâmını zâten fukahânız söyler,

Anlatır size bir müşkülünüz varsa eğer,

Bana siz âlem-i İslam'ı sorun, söyleyeyim;

Vaaz kürsüsünde oturan Abdürreşid İbrahim camide toplanan Müslüman kitleye burada olmasının sebebinin çöküş içindeki halka doğruyu gösterip kurtuluş çaresinin de ancak birlik içinde olacağını savunur.

Kime dert anlatacaksın? Hadi anlat şimdi…

Ben mi kaldım, neme lâzım! diyerek yan çizdi.

Hüsn-i zanneylediğim bir iki fâzıl hocanın,

İstedim fikrini açmak; dedim: 'artık uyanın!

Memleket mahvoluyor, din de berâber gidiyor;

'Size Kur'an, bakınız sâde uzaktan mı diyor?'

-Memleket mahvolacak, olmayacak… baştakiler,

Düşünürler ona mevcûd ise bir çâre eğer.

Akif bu mısralarda da dağılan Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra ortaya çıkan farklı görüşleri tek bir görüş altında *toplayıp kurtuluşa ermeyi amaç edinmiştir*. Kuşkusuz bu fikir de *'İslamiyetçiliktir'. Akif'in şiirlerinin ana temasını oluşturan milli birlik ve beraberlik ilkesinin İslamiyet'le olacağını düşünür ve bu fikirlerini yaymak için manzum hikâye ta*rzında yazdığı eserlerinde camiyi kullanarak sağlar.

Akif'in müstakil olarak yayımladığı 'Fatih Kürsüsünde' şiir kitabı yine bir mabedden verilen vaazların manzum şekilde anlatılmasıyla yazılmıştır. Tek ve uzun manzumeden oluşan şiirde vaiz 'çalışma' hakkında bilgi vermektedir. Akif, Süleymaniye Kürsüsünde başlayan Müslüman halkın perişanlığı ve yılgınlığının sebeplerini ve nasıl kurtulması gerektiğiyle ilgili düşüncelerine bu kitabında devam eder. Batı ile Müslüman halkın içinde bulunduğu zıtlığı karşılaştırmalarla veren vaiz, İslam dünyasının içinde bulunduğu bu karmaşayı yine İslam akidelerinden uzak kalmamıza bağlar. Fazıl Gökçek vaizin bu fikri 'cehd' ve 'atâlet'(Gökçek, 2007: 16) kavramları etrafında geliştirdiğini söyler. Akif, eylemsizlik ve uyuşukluk içinde olan Müslüman halkın Batı gibi kuvvetli olmasının hurafelerle dolu dini, doğru anlayarak ve uygulayarak mümkün olacağını şiirde vaize söyletir. Fazıl Gökçek, Akif'in bu düşüncesini şöyle yorumlar: 'İslam dünyası çalışmadığı için büyük bir yoksulluk ve zillet içindedir. Buna ahlâkî çöküşünde ilavesiyle bu toplumlar içinde bulundukları aşağılayıcı durumun farkında bile değillerdir. Maddî ve manevî her türlü hastalık Doğu'yu içten içe kemirmektedir. Hem yöneticiler hem de halk büyük bir vurdumduymazlık ve aymazlık içindedir. Vaiz konuşması boyunca, bu tasvir ettiği acı tablonun altında yatan sebepleri teşhis etmek ve tedavi yollarını göstermek istemiştir.'(Gökçek, 2007:)

Akif, caminin toplanma anlamına uygun olarak bir araya ancak bu şekilde gelen halka çalışmanın önemine vurgu yapmak için iki mısrayı vaize sürekli (altı kere) tekrarlatır.

Bekâyı hak tanıyan sa'yi bir vazife bilir;

Çalış, çalış ki bekâ sa'y olursa hak edilir.

Akif'in şiirde geçen bu iki mısrası mabedlerde toplanan yorgun ve perişan halkı uyandırmak içindir. Sadece halkı değil halk ile sürekli bir çatışma halinde olan yönetici ve aydın kesimi de Akif uyarmak ister. Topluma olan sorumluklarını yerine getirmeyen yönetici de, halkı yanlış yönlendiren aydınlar da uğradıkları bu hezimetten sorumludur. Aydınların milli meselelere yabancılaşması o dönemde oluşan fikir ayrılıklarını ve uzun süre sağlanamayacak

birliği bozmuştur. Akif'in de içinde bulunduğu İslamcılık fikri yazarın vaaz kürsülerinden halka dikte ettiği bir fikir olsa da, aydın kesim geleneksel inançlardan uzak, tanımadıkları Batının öğretilerini uygulamayı denemişlerdir. Akif'in İslam dininden uzak Batı'nın yalan yanlış bilgileriyle donatılı bu gençlerin reform yapma çalışmalarını eleştirmiş, kendisi de Berlin Hatıraları'nda özellikle bu aydınlardan Tevfik Fikret'e cevap vermiştir. İki *şai*r arasında yaşanan bu çatışma gibi Fatih Kürsüsünde şiirinin ilk kısmında birbirinden farklı düşüncelere sahip olan iki arkadaşının konuşmalarına yer verilir. Çatışmanın egemen olduğu bu bölümden sonra camiye gelen iki arkadaş vaizi dinler. Vaizin konuşması ikinci bölümü oluşturur ve birinci bölümde yer alan iki arkadaşın çatışması sadece bireyler arasında değil toplumun da iki farklı düşünce yapısında olduğunu göstermek amacı ile kurgulanmıştır.

Süleymaniye Kürsüsünde kitabıyla benzerlik gösteren Fatih Kürsüsünde vaizin konuşmaları İslamcılık anlayışı etrafında bir bütünlük oluşturmaktır; sadece bu kitap biraz daha siyasi konulara yer vermiştir. Neriman Öztürkmen şairin ilk şiir kitabı Safahatta yayımlanan 'Fatih Camii' şiiri ve diğer camii merkezli şiirleri ile Fatih Kürsüsünde şiir kitabını dikkate alarak Akif'in bakış açısındaki farklılığa şöyle değinir: "Safahat'ın ilk şiiri 'Fatih Camii'nde Mehmet Akif, mâbedi daha çok bir dindar gözü ile tasvir etmiştir. Camii, Allah'ın birliğini işaret eden bir müthiş heykel 'heykel-i ikrar' gibi gördüğü, karanlıklar ortasında uyanan bir tabiatın imanı temsil eden biricik unsuru saydığı içini övmüş; çocukluğunun en güzel günlerini hatırlattığı için sevmiştir. Buna mukabil 'Fatih Kürsüsünde' camiye hayli değişik bir zaviyeden bakıldığını görüyoruz. Bu şiirde cami, mâzinin ihtişamı ile hâl'in sefaleti arasında bir mukayese unsurudur. Mehmet Akif'in sanat hakkında düşündüklerini açıklamasına, devrinin zihniyetini tenkidine bir vesiledir."(Öztürkmen, 1990: 81)

Akif, Fatih Kürsüsüne kadar olan şiirlerinde sorunları dile getirmiş ama çözüm yolları sunmamıştır, Fatih Kürsüsünde kitabı bilinçli olarak yazılmış ve Türk milletinin içinde bulunduğu içler acısı durumdan kurtulmak için İslamcılık düşüncesi altında birlik içinde olmamız gerektiğini savunmuştur.

AKİF'İN HAYATINDA MABED'LERİN YERİ

Akif'in şiirleri haricinde özel hayatında da camilerin çok önemli yeri vardır. Yazımızın başında belirttiğimiz Beyazıt Camii, Fatih Camii, Balıkesir Zağnos Paşa Camii, Kastamonu Nasrullah Kadi Camii, Süleymaniye Camii, Akif'in için bir ibadet yeri olmaktan ziyade sıkıntı içeresinde olan halkı uyandırmak için bilgilendirdiği mekânlardır. Akif'in vaazlarda bulunduğu bu camilerden ilki Almanya'da bulunan Almanların Türklerin nazarında iyi görünmek adına Müslüman kölelere yaptıkları Wundsdorf'daki camidir. Almanların Türkleri hoş etmek için davet ettikleri Mehmet Akif, Teşkilat-ı Mahsusa adına 1914'de Berlin'e gitmiştir. Akif, burada olduğu müddet boyunca heyecanlı vaazlar vermiş bu vaazların çoğu kayıt altına alınıp tekrar tekrar asker tarafından dinlenmiştir.

Mehmet Akif'in, Türkiye'ye döndükten sonra da Milli Mücadele için çalışmış farklı şehirlerde verdiği vaazlarla halkı bir ülkü içeresinde toplanmasına destek olmuştur. Ülkenin ferahı için tek yolun yeisten kurtulup Milli Mücadeleye yönelmek ve tek bir çatı altında toplanmak olduğunu gören Akif, Anadolu'da başlayan Atatürk önderliğindeki hareketi desteklediği açıkça ortadır. Bu amaçla Anadolu'nu muhtelif şehirlerinde verdiği vaazlar Türk Tarihi açısından da çok önemlidir.

Milli Mücadelenin başladığı şehirlerden biri olan Balıkesir'e Hasan Basri Çantay'ın daveti üzerine gelen Akif, 23 Ocak 1920'de Zağanos Paşa Camii'nde verdiği vaazla Milli Mücadele'ye destek istemiştir. Çantay, o günleri şöyle anlatmaktadır: "Yunanlıların İzmir'imizi işgalini müteakip Balıkesir'de başlayan millî hareketlerde de Akif'i yanımızda bulduk. O zaman Akif İstanbul hükümetinin Darülhikme a'zasından idi. O, millî hareketi duyar duymaz Balıkesir'e koşmuş, (Zağnos Mehmed*)* Paşa Camiinin kürsüsünde verdiği celadetli hitabesinde 'Ey Balıkesirliler, güzel yurdunuzu çiğnetmeyiniz, müdafaanız meşru'dur, sebat ediniz, yürüyünüz…' demiştir. Bu hitabenin memlekette yaptığı te'sir pek büyüktür. O zaman -hatırımda kaldığına göre (İzmir'e Doğru) gazetesinde de aynen intişar eden hitabe yüzünden- Akif, İstanbul hükümetince me'muriyetten azledilmişti…"(Çantay, 1966: 23)

Eşref Edip de bu olayı şu şekilde anlatır: *"* …Bütün fikirler hercü merc olmuştu. Türlü türlü cereyanlar ortalığı kaplamış, hele İzmir'in işgali (15 Mayıs 1919) büsbütün ye'si artırmıştı. Bütün ümitsizlikler içinde üstad bir an füture düşmedi. O, bu milletin istiklâlsiz kalacağını hatırına bile getirmiyordu. Ayvalık'ta, Karesi'de başlayan harekâtı milliyenin mutlaka büyüyeceğine, bütün memlekete yayılacağına imanı vardı. O taraflarda bir avuç kahramanın müdafaası, bu güzel topraklar için canlarını siper etmesi üstad üzerinde büyük tesir husule getirmişti. Bir gün baktım, idarehaneye çok heyecanlı geldi:- Haydi hazırlan, gidiyoruz, dedi. - Nereye? - Harekâtı Milliyenin başladığı cepheye. Artık burada duramıyorum. Ferdası (ertesi günü) hareket ettik. Balıkesir'e gelip de oradaki Millî Müdafaayı görünce üstad çok heyecana geldi. - Zafer yolu bu yoldur, dedi. Üstadı aralarında gören Balıkesirliler çok sevindiler, halk Zağanos Paşa Camii'ne toplandı. Öyle cemaat doldu ki ayakta duracak yer kalmadı. Herkes üstadı dinlemek istiyordu… "(Fergan, 1938: 51)

Konuşmasına 30 Ekim 1918 tarihinde İstanbul'da yazdığı 'Alınlar Terlemeli' şiiriyle başlayan Mehmet Akif, Milli Mücadelenin kazanılmasında tek yöntemin halkın milli birlik ve beraberlik içinde hareket etmesiyle olacağını iddia etmiştir.

Akif'in, Milli Mücadeleyi destekleyen bu vaazları Balıkesir'den dönüşte Damat Ferit Hükümeti tarafından görevden alınmasına sebep olmuştur. Akif'in görevden alınması onu kurtuluş savaşının başladığı Anadolu'ya geçmesine neden olmuştur.

Akif, Ankara'ya geçtiği dönemde düzenli ordu henüz kurulmamış ve İstanbul Hükümeti de sürekli bu mücadeleyi durduracak engeller ortaya koymaktadır. BMM, 7 Mayıs 1920 tarihinde oluşturduğu ilk 'İrşad Heyeti'nde görev alan şair, Ankara'da da işgal edilene kadar Hacı Bayram Veli'de işgalden sonra da Anadolu'nun işgale uğramayan bölgelerinde Milli Mücadeleyi destekleyen ve bilgilendiren vaazlar vermiştir. Anadolu'nun gittiği her köşesinde coşkuyla karşılanan Akif, eli silah tutan her bireyi şevkle Milli Mücadeleye katılmasını sağlamıştır. Ankara'dan sonra Eskişehir'de ve Burdur'da miting ve vaazlarına devam eden Akif,

canlı üslûbuyla kalabalıkları peşinden sürüklemiştir. Onun samimi ve heyecanlı konuşmaları halkı coşturmuş ve yeniden dirilmesine sebep olmuştur. Kurtuluş Mücadelesinde inançlarını ve hürriyetini hiçbir şeye feda etmeyen Türk halkı için Akif'in vaazları yol gösterici bir ışık olmuştur. Oğlu Emin Ersoy, Mehmet Akif'in Burdur'da yaptığı konuşma ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "Millî Mücadele'nin muazzam bir cihat olduğuna halkı o kadar yakından ikna etti ki, bu vadide öyle mahirane bir üslûp, öyle candan bir ahenk kullandı ki, Anadolu'nun birçok vilayetlerinde, kazalarında hatta nahiyelerinde, camilerde, medreselerde, meydanlarda insan kitlelerine hitap etti. O çok samimi konuşuyor, doğruyu söylüyordu… Onu bir kere dinleyen ve eli silah tutabilen bütün erkekler ailesiyle vedalaşıyor, evini, karısını, çocuklarını Allah'a emanet ederek cepheye koşuyordu. Babamı ilk defa Burdur'da hükümet konağında üç yüz, dört yüz kişiyi aşkın bir cemaate hitap ederken gördüm… İzmir havalisinden sızan kara haberleri, vatandaşlarımıza yapılan işkence ve hakaretleri, kirli çizmeler altında çiğnenen tarihî ve ilahi mabetlerimizi öyle yanık bir dille ifade ediyor, bu fecayiin yürekler acısı sonuçlarını öyle acı bir dille tarif ediyordu ki, ben de dinleyiciler arasında sıkışmıştım. O muazzam kalabalık derin bir sessizliğe gömülmüştü. Lakin öyle bir sessizlik, öyle bir hava idi ki, bu; kasırgalar koparacak ruhların, kellesini koltuğuna almaya niyet eden başların son ve kesin kararından doğuyordu." (Akandere, 2009)

Akif'in buradan sonraki durağı Kastamonu'dur. 4 Ekim 1920'de B.M.M. ye başvurarak Kastamonu'ya gitmek için izin isteyen Akif'in durumu Meclis zabıtlarına "Propaganda" için Kastamonu'ya gönderildiği yazılmıştır. Mehmet Akif 19 Ekim 1920'de Kastamonu'ya geldiğinde burada Müdafaa-i Hukuk ve Gençler Mahfeli tarafından sevgi ile karşılanır. Akif, Kastamonu ve ilçelerinde gezerek halka vaazlar vermiştir. Bunlardan en önemlisi ise Kastamonu Nasrullah Camii'nde verdiği vaazdır.

Sevr Antlaşmasından sonra yapılan vaazın ana teması bu antlaşmanın Milli birliğimizi ve bütünlüğümüzü bozacak olduğu ve bu antlaşma karşısında düşmana tepki olarak tek bir vücut olmamız gerektiğidir. İstanbul'un işgal edilmesiyle Akif'in başyazarı

olarak bulunduğu Sebilürreşad Gazetesi artık Kastamonu'da yayım hayatına devam eder. Nasrullah Efendi Camiisinde verile bu vaaz'ın metinleri gazetede çıkar. Halkın ağlayarak dinlediği bu heyecanlı vaazda Akif, Sevr Antlaşmasının Türk Milletini yok edici maddelerini bir bir açıklayarak, şöyle der: "Sevr paçavrasını mücahitlerimiz şark tarafından yırtmaya başladılar. Bize düşen vazife Anadolu'muzun başka cihetlerindeki düşmanları denize dökmek, o murdar paçavrayı büsbütün parçalamaktır… Milletler topla, tüfekle, zırhlı ile ordularla, tayyarelerle yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki rabıtalar çözülerek herkes kendi başının derdine, kendi havasına, kendi menfaatine, kendi menfaatini temin kaygısına düştüğü zaman yıkılır... Ey cemaati müslimin! Düşmanlarımızın bu gün bizden istedikleri, ne filan vilayet, ne filan sancaktır; doğrudan doğruya başımızdır, boynumuzdur, hayatımızdır, devletimizdir… "(Sebilürreşad, S: 464, 25 Kasım 1920)

İyi bir İslami eğitim alarak yetişen Akif'in bu vaazları perişan ve sıkıntılı günlerde halkı bir arda tutmak, insanların kurtuluş inancını ve manevi duygularını canlı kılmak için çok önemli bir misyon üstlenmişlerdir. Vaazların gazetede basılıp başta Kastamonu olmak üzere Anadolu'nun belli merkezlerine dağıtımı camiilerden halka okunması Mili Mücadeleye verilen desteği artırmıştır. Sadece gazetede değil küçük risaleler halinde basılan bu metinler cephelere gönderilmiş ve askerin azmini artırmada kullanılmıştır.

Sonuç olarak Mehmet Akif, Millî Mücadelenin başarısına kalpten inanarak ve her aşamasında bu inancını muhafaza ederek hareket etmiş, onun fikirlerini halka iletmede de camiiler birinci derecede mekânlar olmuştur. Mehmet Akif' in camiilerde verdiği bu vaazlarının içeriğinde genel olarak anlatılanlar da ana hatlarıyla din kardeşliğinin, birlik ve beraberliğin önemi; ikilikten kaçınılması, vatanın ve milletin barış içersinde olması için Mücadelenin gerekliliği, iman ve amel birlikteliğinin gerekliliği, ilmin önemi, cehaletle mücadele ve modernleşmedir. Camiilerde verilen bu vaazları Akif'in birçok şiirinde bazen ayet ve hadislerle desteklenerek, yalın ve sade bir şekilde de şiir mısralarına aktarıldığını da görürüz.

KAYNAKÇA:

ABDÜLKADİROĞLU, Abdulkerim ve N. Abdülkadiroğlu (1987). *Mehmed Akif Ersoy'un Makaleleri- (Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad Mecmuaları'nda* Çıkan), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

AKANDERE, Osman (2009). "Oğlu Emin Ersoy'un Anlatımlarıyla Mehmet Akif Ersoy'un Millî Mücadele'ye Katılması ve Bazı Hususiyetleri", *I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu*, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayını.

ÇANTAY, Hasan Basri (1966). *Akifname*, İstanbul: Ahmed Sait Matbaası.

ENGİNÜN, İnci (2000). *Safahatta İstanbul'un Romanı*, Araştırmalar ve Belgeler, İstanbul: Dergah Yayınları.

FERGAN, Eşref Edip (1938). *Mehmet Akif*, İstanbul: Sebilürreşad Neşriyatı.

GÖKÇEK, Fazıl (2007). "Fatih Kürsüsünde Hakkında". *Mehmet Akif Ersoy Dördüncü Kitap Fatih Kürsüsünde*. İstanbul: Dergâh Yayınları. ss. 7-16

KUNTAY, Mithat Cemal (2009). *Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul: Timaş Yayınları.

OKAY, Orhan (1998). *Mehmed* Âkif *-Bir Karakter Heykelinin Anatomisi-*, Ankara: Akçağ Yayınları.

*Ö*ZTÜRMEN, Neriman Malkoç (1990). *Mehmet Akif Ersoy ve Dünyası*, Ankara: Kültür Bakanlığı / 1149, Gençlik ve Halk Kitapları/ 43.

YETİŞ, Kazım (2006).*Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy*, Ankara: Akçağ Yayınları.

MİLLÎ BİRLİK MESELESİNDE ÂKİF'İN İNSANA YÜKLEDİĞİ VAZİFE

Prof. Dr. Erdoğan ERBAY*

Özet

Âkif, şuurlu bir Müslümandı. Bir Müslüman olarak, yeryüzündeki vazifesinin de farkındaydı. Bu vazife, İlahî geleneğin ölçüleri içerisinde, telkin ve uyarılarını yapmaktı. Zira bu iki temel vazife yerine getirilmediğinde, hem fert olarak kendisinin, hem toplum olarak herkesin ilahî yükümlülükten kurtulamayacağını bilen basiret ehlindendi. Bu farkında oluş ve basiret, Âkif'i hayatı boyunca duyarlı yaşatmış, aynı duyarlılığın toplumun diğer fertleri için de geçerli ve gerekli olduğunu dile getirmiştir. Âkif'in insana yüklediği vazifeler, bu sorumluluk ve farkındalığın bir neticesidir. Bu yazıda söz konusu vazifeleri ortaya koymaya çalışacağız.

* Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, eerbay@atauni.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Mehmed Âkif, Müslüman, Telkin, Vazife, Şuur, Basiret.

AbstractThe Duties that Âkif Attributed to Mankind In the Issue of National Unity

Mehmed Âkif Ersoy was a concious Muslim. As a Muslim, he was aware of his duty in life. This duty, in the frame of holy tradition, was to teach and to warn. He was one of the foresighted men who knew that when this duty had been neglected, both M. Âkif as and individial and the society couldn't make away with the divine ought. That conciousness and foresight made Âkif to live a sensible life and he put into words that this sensibilty was valid and necessary for other individuals of the society. The duties that Âkif attributed to mankind are the results of this responsiblity and conciousness in this article we tried to explain the aforesaid duties.

Key Words: Mehmed Âkif, Muslim, Teach, Duty, Concius, Foresight.

Dünya, iyi ile kötünün, güzel ile çirkinin, doğru ile yanlışın mücadelesine sahne oluşu ima eder. Bu mücadele, hâkimiyeti esas alan bir mücadelenin adıdır. Bu kavga, birbirlerinin varlığını imleyen, zıtlıkların hükümranlık kavgasıdır. Bu da, dünya üzerinde bir düzenin var olduğunu dikkatlere sunar. Söz konusu düzenin devamının sağlanması, temel hedeftir. Hedefe ulaşabilmek içinse, varolma imtiyazına sahip insanın, bu sorumluluğu üstlenmesinin kayıtsız şartsız bir netice olduğunu kabule kapı aralar. İşte dünya üzerindeki düzen ya da düzensizlik durumu, insanın durduğu yerle alâkalı bir hadisedir. Her hâl ve durumda, kötülüğe meyli daha fazla öne çıkan insan, ahlâkî olanla, arzuları arasında tercihe mecbur bir mahlûktur. Ahlâkî durum, insanın iyi, güzel ve doğru için adım atması gerektiğini emrederken, sonu gelmeyen arzular ise, insanın bile bile kötüye, çirkine ve yanlışa mahkûmiyetini sağlamaya uğraşırlar. İnsanın dünya üzerindeki hâlini, bu iki taraf arasında tercihe mecburiyeti veya mahkûmiyeti belirler. İnsanoğlunun bu

iki durumda takınacağı tavır, hem kendisinin, hem de umumun hayattaki yürüyüşünü tayin edecektir.

Mehmed Âkif'e göre, hem ferdî, hem de umumî çerçevede, neticenin arzu edilen şekilde hâsıl olması için, insana yüklenmiş en temel vazifenin tecellîsi gerekir. Bu tecellî de ancak, "azim" sayesinde hakikatin aynasına yansıyacaktır. Âkif, "Azim" şiirinde bu hakikati gözler önüne serer. Bununla beraber, asırlarca, Şark dünyasına yol göstermek ve irfanını devam ettirmek için sık sık başvurulan, irticalî kültürün çok mühim bir taşıyıcı mekanizması olan "tahkiye"yi kullanır. Âkif, tahkiye yolunu denerken, bir geleneği de ihyaya kapı aralar. Tahkiye geleneğinin üstadı ve asırlar boyunca Şark'ın irfan semasını tenvir eden Sa'dî'den başlar. Bu başlangıç bile Safahat Şairi'nin şahsında, halef-selef münasebetinin nasıl ağ sistemiyle devam ettiğinin güzel bir örneğini de ortaya koyar. Âkif, Sa'dî'den devraldığı insan terbiye etme emanetini, benzer bir ahlâk düsturuyla sürdürmenin peşindedir. Âkif, Sa'dî'den maksadına uygun bir hikâye naklettikten sonra şöyle diyecektir:

İm'ân ile baksak oluyor işte nümâyân.

Sa'dî bize göstermede bir meslek-i irfân:

Bir gâye-i maksûda şitâb eyleyen âdem,

Tutmuşsa bidâyette eğer azmini muhkem,

Er geç bulacak sa'y ile dil-hâhını elbet.

Zira bu şüûnzâr-ı tecellîde, hakîkat,

Tevfîk, taharrîye; taharrî ona âşık;

Azmin de emel lâzımıdır, gayr-ı müfârık.

Olsun da emel azm ü taharrîye mukârin;

Tevfîk zuhûr eylemesin sonra… Ne mümkün!

Ba'zen iki üç haybet olur rehzen-i ümmîd…

İnsan o zaman etmelidir azmini teşdîd…

Ye'sin sonu yoktur, ona bir kerre düşersen

Husrâna düşersin, çıkamazsın ebediyyen!

Mahkûm olarak ye'se şu bîçâre peder de,

Evlâdını şâyed o karanlık gecelerde,

Vazgeçmiş olaydı aramaktan, ne bulurdu?

Elbet biri candan, biri cânandan olurdu!

İnsanın, bulmak adına yola koyulması için, kaybetmesi gerekir. Ancak kaybetmekten daha mühim olan bir hadise vardır ki, o da, elindekinin kıymetinin farkında olmaktır. Bir hakikat daha vardır ki, kaybetmemek ve kıymet bilmekten daha elzemdir. Mesele, bir şeyin yokluğu veya eksikliğinin yozlaşmaya zemin hazırlarken izmihlâli de getirecek olmasıdır. Âlemdeki mahlûkatın nasıl bir ilişkiler bağıntısı ve bağlantısı çerçevesinde varlıklarını anlamlı kıldıklarının farkına varabilmek için, öncelikle dikkatli bakmak ve her şeyi inceden inceye tedkik etme erdemini yakalamalıdır.. Sa'dî'den nakl edilen hikâyenin ardından Âkif, insanın vazifeleri adına şu hususları belirler:

Birincisi: Azim. "Arife tarif gerekmez" fehvasınca, öncelikle ve her zaman şunu bilmeli ki, neticesi hayra varacak bir yolu yürümeye niyet etmiş bir insan, azmi elden bırakmamalıdır. Maksada ermek, azmin zaferidir. Gazi Giray Han'ın, "Erişir menzil-i maksûda âheste giden" sözünün manası da bu değil midir? Ya da Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri'nin, "Ârif ol da seyreyle" dediği durum, gerekli adımlar atıldıktan sonra, aşağı yukarı aynı manayı ima etmektedir. Ârif, zuhurâtın bir sebebe mebnî tecellî ettiğini bilebilendir/görebilendir. Bilebilmek ve görebilmek için de, azmin diriliği ile ayağa kalkmak şarttır. Yitirilmişi bulmak arzusunun ilk basamağı, azimle yola koyulmaktır. Azmetmek, dönmemektir. Dönmek, vazgeçilmezlerin geride bırakıldığı anlamına gelir ki, hakiki hedefe ulaşma yolunda en büyük engeldir.

İkincisi: Bulmak. Bulmayı doğuran şey, kaybetmektir. Herkesin bildiği yerde olsa idi, aramak gereksiz bir eylem hâlini alırdı. "Aramakla bulunmaz, ancak bulanlar arayanlardır" hükmü, hem azmin ve irfanın, hem de bulmanın irtibatının neticesidir. Er-

geç ulaşacağını ya da kavuşacağını ümid ederek çalışmak, "insanın elde edeceği şey, çalıştığı kadardır" hükm-i celîlinin tecellîsidir. Ödenen bedel, neticeyi de belirler.

Üçüncüsü: Hakikati aramak. Hadiselerin tecellîgâhı olan âlemde hakikat şudur ki, herhangi bir işte ya da arayışta muvaffak olmak, doğruyu/hakikati irfanın rehberliğinde aramaya bağlıdır. Bununla birlikte, aramak da muvaffakiyete âşıktır. Çünkü, aramak, aradığın şeye kavuşmaksa eğer, maksat hâsıl olmuş demektir. Sevdiğine mülâkî olanın, gayrısına ihtiyacı yoktur.

Dördüncüsü: Emel. Azmin, olmazsa olmazı emel'dir. Emel, azmin "lâzım-ı gayr-ı müfârıkı" bir durumdur. Yahya Kemâl'in dediği gibi, "İnsan hayâl ettiği müddetçe yaşar." O hâlde, azmin muharriki emel'dir. Zira, geleceğe dair ümit beslemeyen insanın, her ne şekilde olursa olsun adım atması mümkün değildir. İnsanın dünyada bulunuşu, sonsuzluğun hâkimiyetini sağlamak için vasıtalıktır. Eğer azim ve arayışın yanında, bir de emel bulunursa, neticenin arzu edildiği gibi tezahürü beklenmelidir.

Âkif, yukarıda sıralanan değerlerin, insanı nasıl bir noktaya taşıyacağını anlattıktan sonra, çok önemli bir hususun altını çizer. Azmetmek, esrarı çözmek için gayret sarfetmek ve bir de ummak birbirini tamamlarken, zaman zaman ümidin yolunu kesecek korku ve üzüntülerin ortaya çıkması da inkâr edilemez bir hakikat olarak karşımızda durmaktadır. Ahvalin, beklenilenin aksine cereyanı esnasında insan, azim ve gayretini daha muhkem bir yapıya kavuşturmalıdır. Zira, hücum ne kadar şiddetli ise, karşılık da o ölçüde sert ve acımasız olacaktır. Âkif, şiirin devamında başka bir tehlikeye işaret eder. Bu tehlike, ümitsizlik tehlikesidir. Her ne şekilde ve her ne sebebe mebnî olursa olsun, insanın bir defa hissedeceği korku ve ümitsizlik, ebedî bir "hüsran"ın da kapısını aralayacaktır. Çünkü "ye's" öyle bir illettir ki, sonu gelecek ve çare üretilebilecek bir dert değildir. İnsanın içine bir kere ümitsizlik korkusu düşerse, bu duyguyu ortadan kaldırmak ihtimal dâhilinde bile değildir. Ümitsizliğin ardı sıra gelecek olan durum ise, ebediyen kaybetmektir. Böyle bir netice de, inanan insanın karşılaşabileceği durumlardan olmasa gerek.

İşte Âkif'in, Sa'dî'den naklettiği hikâyeden çıkarılacak netice şudur ki; peder, evladını aramak ve bulmak hususunda ümitsizliğe kapılmış olsa idi, hem peder, hem de evlat kaybedecekti.

Mehmed Âkif, "Köse İmam" şiirinde de insanın, insanlığını anlaması için bir takım şartlar ortaya koyar. İnsan denen varlık, sosyal ve gündelik hayatın tanziminden sorumludur. İnsanın bu sorumluluğu, gerçekleştirdiği amel ve ortaya koyduğu işler aracılığı ile somutlaşır. Çevresinde bulunan her eşya ve insandan sorumlu olduğunu bilen Âkif, kendisinde var olan insanî hisleri, diğer insanlarda da görmek ister. Cemiyet hayatının üç önemli unsurunu teşkil eden, bununla beraber muhtaç durumda bulunan ihtiyar, kadın ve küçükler, en çok ihtiyaç duydukları "merhamet"ten mahrum bırakılmamalıdırlar. Merhamet eden de, merhamet gösterilen de, insanlığını ancak bu yolla gerçekleştirebilecektir. Muhtaçlık, insanın iradî kararı sayesinde vuku bulan bir durum değildir. Cemiyetin bu üç unsuru, içinde bulundukları şartların tabii bir neticesi olarak, diğer insanların merhametlerine muhtaçtırlar. Bir de insan, geçmiş ve geleceğini somut bir hakikat, bir resim olarak görebilmek imkânını ancak böyle bir makamda yakalar. Nedeni de şudur; çocuktular, bir anneye ve dolayısıyla şefkate muhtaçtılar. İhtiyarlık, gelecekleridir. Bir gün benzer bir hâlde bulunabilirler. Kadınlar ise, zaten her zaman korunmak ve sahip çıkılmak gibi tabii bir hakla karşı karşıyadırlar.

Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!

İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar

Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;

Yoksa, insanlığı bilmem nasıl anlar insan?

Âkif, "Hasbihâl" şiirinde de insanın başka bir özelliğine ve vazifesine vurgu yapar. Hakikati aramak, insanın yaratılışındaki esrardan birisidir. İnsan tabiatında varolan arama hırsının mahsulü de, âlemde gördüğümüz eserlerdir. Tembellik, fıtratın hükümlerine aykırı bir davranış, bir isyandır. O hâlde insanın, insanlık iddiasında bulunurken yapması gereken yegâne şey, çalışmaktır.

Cibillîdir taharrî-i hakîkat hırsı âdemde,

Onun mahsûlüdür meşhûd olan âsâr âlemde.

Atâlet fıtratın ahkâmına mâdem ki isyândır;

Çalışsın, durmasın her kim ki da'vâsında insandır.

Safahat'ın üçüncü kitabı olan Hakkın Sesleri'nin ilk şiirinde Âkif, insana şu şekilde seslenir:

Şu sessiz kubbenin altında insandan eser yokmuş!

Diyorduk: "Bir buçuk milyar!" Meğer tek bir nefer yokmuş!

Bu hissiz toprağın üstünde mazlûmîne yer yokmuş!

Adâlet şöyle dursun, böyle bir şeyden haber yokmuş!

Bütün boşlukmuş insanlık; ne istersen, meğer yokmuş!

Âkif, yukarıdaki mısralarda, insanın, özellikle de Müslüman'ın çok önemli bir hususiyetinden söz eder. Dert, kime ait olursa olsun ve hangi mekânda ortaya çıkarsa çıksın, Müslümanların birbirlerine el uzatmaları elzemdir. Eğer bir yerde ezilen, hor görülen, zulme duçar olan bir insan, bir Müslüman varsa, diğer Müslümanlar ve insanlar bu durumdan sorumludur.

İlâhî, altı yüz bin Müslüman birden boğazlandı…

Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı!

Ne ma'sûm ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!

Ne bîkes hânümanlar işte, yangın verdiler, yandı!

Şu küllenmiş yığınlar hep birer insan, birer candı!

İslâm'ın, insana dair korumak istediği en temel haklar can, mal ve haysiyettir. İnsanların, hunharca canından edilmesi, mal ve emlâkinin gasb edilmesi, masum çocuk ve ihtiyarların hayvan gibi boğazlanması, dünyada yaşamak için elzem olan ihtiyaçların bile yakılarak ortadan kaldırılması karşısında ses çıkarmayan Müslümanlar, dünya ve ahiret hayatında yaşananlardan hesaba çekileceklerdir. Düzenden sorumlu tutulan insan, insan ve Müslüman olma vasfının gereklerini yerine getirmeyince, bu

vurdumduymazlığın sonucunda vukua gelecek durumdan da sorumluluk yükünün altına girecektir. Âkif'in tasvir kudretini ortaya koyan bu mısralar, aynı zamanda, yirminci asırda Müslümanlara reva görülen muamele ve uygulamanın karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır.

Sus ey dîvâne! Durmaz kâinâtın seyr-i mu'tâdı.

Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?

Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;

Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.

Cihan kânûn-ı sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkâdı!

Ne yaptın? "Leyse li'l-insâni illâ mâ se'â" vardı!...

Şiirin ilerleyen mısralarında Âkif, bir hakikate dikkat çeker. Bu hakikat, insan denen mahlûkun, hayat içerisinde en çok ihmal ettiği vazifedir. O da, insanın gereğini yapmadan, tevekkül şemsiyesinin altına sığınmasıdır. Miskinlik ve tembelliği şiar edinmiş olan insan, hem değerler manzumesini göz ardı eder, hem de iradî adımlarını atmayarak, "hayırlısı Allah'tan" temennisine sığınır. Böyle bir temenninin gereğinin yerine gelmesi, insanın, yeryüzünde vuku bulan hadiselerde üzerine düşeni icra ve ifa meselesinde gösterdiği iradeye bağlıdır. Âkif, feryada cevabın verilmesi şartını, insanın dünyadaki duruşuyla ilişkilendirir. "Fıtrat"ın gereği gayretse, her şeyden evvel bu fiili işlemek mecburiyeti vardır. Gayret himmete, himmetse vuslata sebep olur.

Âkif, Hakkın Sesleri'nde yer alan başka bir şiirde, "azim" meselesine işaret eder. Âkif, azimle gelecek arasındaki alâkaya dikkat çeker. Doğumun gerçekleşmesini beklerken, hazırlık yapmayı da unutmamak gerekir. Âkif'e göre, geleceği karanlık görüp azmi bırakmak, olsa olsa "alçak bir ölüm"dür. İnanan bir insanın, böyle bir ölümle "gebermesi" kabul edilebilecek bir netice değildir. Eylem adamı olan Âkif, hareket etmesi için her türlü imkân sağlandığı hâlde, ölü gibi cansız yatan insana, "leş mi kesildin?" sorusunu yönelterek, insanı ayağa kaldırmak ister. Ayağa kalkmak, bir kıyam'dır. Kıyam ise, bir idealin tahakkuku ve bir hakikatin

hâkimiyetini temin etme kararlılığıdır. Kıyam'a kalkma iradesini göstermek hususunda insan, dışarıdan herhangi bir sebebin tahrikini beklememelidir. Hayat hakkı, yolda yürüyenlerindir. Yolda olmak, sonsuza sevdalıların yegâne fiilidir.

Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan

Tek bir ışık olsun buluver… Kalma yolundan.

Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!

Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!

Herkes gibi dünyâda henüz hakk-ı hayâtın

Varken, hani herkes gibi azminde sebâtın?

Âkif, sosyal bir vazife olarak telakkî ettiği ikazını, üslûbunu daha da sertleştirerek yerine getirmeye devam eder. İnsanın, bir ışık kalmamış olsa bile, cesaretle ayağa kalkması, başkaları için bir ümit ateşi yakması gerektiğini söyler. Ye's, Allah'ın menettiği bir hâldir. Çünkü bu hâl, insanın yakasını bir kere tutarsa, çırpındıkça batacak, kurtulmak ve kurtarmak ümidi ortadan kalkacaktır. Direniş, dirilişi sağlar. Diriliş ise, azim sayesinde neticeye ulaşır. Mücadele tek başına gibi görünse de, hedef insanlık ve geriden gelenler adına olmalıdır. Gelecek nesiller için güzel bir temsil kabiliyeti sergilemek, bahtiyar ve ümitli yarınların geleceğine dair şaşmaz bir işarettir. Dünyada sürekli bir yangına meydan vermemek için ölmeyi dahi göze almalıdır. Gelecek, bugünden kurulur. Bütün kuruluşlar ise, ye'se uğramadan verilen kavganın neticesidir.

Ye's öyle bataktır ki; düşersen boğulursun.

Ümmîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!

Azmiyle, ümîdiyle yaşar hep yaşayanlar;

Me'yûs olanın rûhunu, vicdânını bağlar

……

Hüsrâna rıza verme… Çalış… Azmi bırakma;

Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!

Sonuç yerine: Dünya üzerinde örneğine az rastlanır "cemiyet mistikleri"nden olan Âkif, içinde yaşadığı cemiyetin varlığından ve bu varlığın sürekliliğinden üzerine düşen sorumluluğu çok derinden hisseden insanlardandır. İnsan olarak hissettiği bu sorumluluk, onu, bazen çok munis bir dille yol gösteren, bazen de avazı çıktığı kadar haykırarak uyaran sıfatı ile karşımıza çıkarır. Yaşadığı hayatı eskiterek her gün biraz daha sıradanlaştıran insanoğlu, kendine has kıldığı küçük şahsî dünyası içinde kaosu düzenlemeye uğraşırken, boğulduğu meselelere de çare olacak digergâmlığı ıskalayarak adım atmaya gayret eder. Şahsî olanla, umumî olan arasındaki dengeyi kuramayan insan, tabiatından gelen olumsuzluğa meylin de icbarıyla nemelâzımcılığa teslimiyette tereddüt göstermez. İşte Âkif, insan denen mahlûka, azmederek ayağa kalkmayı ısrarla yeniden telkin ederken, ye's hâlinden de şirk'e benzer olduğu için özellikle uzak durulmasını, içine düşülmemesi gerektiğini öğretir.

MEHMET ÂKİF ERSOY'DA BİRLİK VE BERABERLİK FİKRİ

Öğr. Gör. Funda ÇAPAN*

Özet

Birlik ve beraberlik fikri, insanlık tarihi boyunca milletlerin varlıklarını devam ettirmelerini sağlayan önemli bir güç olmuştur. Avrupa ve Rusya'nın "böl, parçala ve yok et" politikaları 19 ve 20. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti üzerinde etkin bir rol oynamaya başlar. Mehmet Âkif Ersoy'a göre; devleti içinde bulunduğu durumdan kurtaracak olan çare birlik ve beraberliktir. Bu fikir, onun hayatının ve eserlerinin hareket noktalarından birisidir. O, bir milletin aynı amaç uğruna savaşması, aynı maddî-manevî değerler etrafında birleşmesi karşısında hiçbir kuvvetin duramayacağı inancına bağlıdır. İstiklâl ve Safahat şâiri, bu inanç doğrultusunda sadece şiir ve makale yazmakla kalmaz; aynı zamanda vaazlar vererek halkın din ve vatan birliği etrafında birleşmesi için çalışır. Müslümanlar, vaktiyle birlik ve beraberlik içerisinde oldukları için tarihte büyük devletler kurmuşlardır. Ayrılığa düştükleri vakit ise, vatanlarını kaybetmişlerdir. Bir aydın ve dava adamı olarak Mehmet Âkif, bu birlik ve beraberlik fikrinden hiçbir zaman ayrılmaz. Türk-İslâm tarihine ve başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere İslâm dininin temel kaynaklarına dayanan fikirleri, onun edebî şahsiyetinin şekillenmesinde de etkin bir rol oynamıştır.

* İstanbul Aydın Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Abstract

The Notıon Of Unıty And Solıdarıty For Mehmet Akıf Ersoy

The notion of unity and solidarity has been an important force in keeping nations together throughout history. The "divide, disintegrate and eliminate" policies of Europe and Russia played an important role on the Ottoman State during the 19th and 20th centuries. According to Mehmet Akif Ersoy the only solution to save the state it was facing was unity and solidarity. This notion is in a sense the hub of his life and works. He was convinced that nothing could stand in the way of a nation united against a common cause by the same material and spiritual values. The poet of the National Anthem and Phases did not stop at writing poems and articles about this notion he also gave sermons to unite the people around a single religion and state. The unity and solidarity of Muslims of the period opened the way for them to establish great nations. And when they split they lost their nations. An intellectual and man of the cause, Mehmet Akif never turned his back on the notion of unity and solidarity. His ideas constructed on Turkish-Islamic history and the basics of Islam religion including the Koran played a significant role in the maturation of his literary character.

MEHMET ÂKİF ERSOY'DA BİRLİK VE BERABERLİK FİKRİ

Birlik ve beraberlik fikri, insanoğlunda insanlık tarihinin ilk devirlerinden itibaren bir ihtiyaç halinde teşekkül etmiştir. İnsan, eşref-i mahlûkat olmasının yanı sıra çevresindeki diğer insanlar tarafından korunmaya ve onlarla yardımlaşmaya muhtaçtır. İnsanoğlu, varlığını ancak bu surette devam ettirebilir. Toplumlar, bir arada yaşamayı öğrenerek yüksek uygarlıklar inşa etmişlerdir. Aksi takdirde, anlaşmazlıkların, kavgaların ve zulümlerin olduğu bir toplum, yapıcı değil yıkıcıdır. Böyle bir toplumda yaşayan bireyler, kendi toplumları dâhil olmak üzere insanlığa hiçbir hizmette bulunamazlar.

Varlıklarını uzun süreli koruyan toplumlarda, bireylerin kişisel doğruları değil üzerinde ortaklaşa kararlaştırılan sosyal doğrular hâkimdir. Dini, dili ve ırkı ne olursa olsun tüm gruplar, bir ülke içerisinde bazı ortak duygular ve değerler etrafında birleşmek zorundadırlar. Bu toplulukların idaresi, ancak karşılıklı anlayış ve saygıya dayandığı takdirde bir güven ve huzur ortamından bahsedilebilir. Ayrıca, merkezî idarenin ekonomik, siyasî ve askerî bakımdan kuvvetli olması, dış kuvvetlerin o ülke içersindeki bölücü faaliyetlerini engeller. Aksi takdirde, asırlar boyu sürüp giden imparatorluklar dahi tarih sahnesinden yok olup giderler. (Yetiş, 1992: 166-184)

Mehmet Âkif Ersoy'da birlik ve beraberlik fikri, geniş halk kitlelerini yönlendiren bir çağrıya dönüşür. Özelden genele gidecek olursak; sesinin bu kadar etkili oluşu "insan"a verdiği büyük değerden kaynaklanır. (Bolay, 2008: 148-155) Mehmet Âkif, "İnsan" şiirinde insanın tabiattaki başarılarını anlatır. Ona göre, bütün bir cihân insanın içinde gizlendiği halde, insanoğlu sahip olduğu değerin farkında değildir:

Haberdâr olmamışsın kendi zâtından da hâlâ sen,

"Muhakkar bir vücûdum!" dersin ey insan, fakat bilsen…

Senin mâhiyyetin hattâ meleklerden de ulvîdir:

Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir:

Zeminlerden, semâlardan taşarken feyz-i Rabbânî,

Olur kalbin tecellî-zâr-ı nûrâ-nûr-i Yezdânî.

Musaggar cirmin amma gâye-i sun'-i İlâhîsin;

Bu haysiyyetle pâyânın bulunmaz, bîtenâhîsin!..." (Ersoy, 2003: 64)

Mehmet Âkif'in insan anlayışı; natüralist, maddeci, evrimci, yaratılış karşıtı insan anlayışlarının dışındadır. Ona göre insan; bedeniyle değil, "ruhuyla" yüce bir varlıktır. O hâlde, asıl amaç insanın maddî ve manevî esaretlerden kurtularak kendisi olmasıdır. Daha geniş anlamda düşünecek olursak; millî ruhun Mehmet Âkif'in ifadesiyle *"kendi mahiyet-i ruhiyemiz"*in farkında olmak,

şâir için önemlidir. Onun amacı bir yönüyle *"Ölmüş denilen ruhu alevlendirmek"*tir. Mehmet Âkif ve Türk Milleti'nin verdiği kurtuluş mücadelesi de maneviyatın maddeye karşı direnişidir. Savaşın sonunda bütün bir ulusun inancı, maddeye karşı gâlip gelmiştir. Bütün bir ulus, zorluklara karşı tek yürek olmuştur. Türk Milleti, kazandığı zaferi bir yönüyle ülkede sağlanan millî birlik ve beraberliğe borçludur.

"Birleştirme, birlik, Allah'ın birliğine inanma" gibi anlamlara gelen "tevhid" kelimesi, insanı ve kâinatı anlatan bir kavramdır. Birlik ve beraberlik insanın ve milletlerin olduğu kadar kâinatın da nizamıdır. Âkif'e göre; insan evrenin ahengine ve çalışma disiplinine uyarak pek çok şeyi başarabilir; çünkü insanoğlu sınırlandırılamayan kabiliyetlere sahiptir. Mehmet Âkif, Balıkesir Zağnos Paşa Camii'ndeki bir va'azında, hayatta tek başına hiçbir iş yapılamayacağını belirtir. Ona göre, birlik ve beraberlik aynı zamanda güncel bir ihtiyaçtan doğar:

"Bugünkü hayatın, maişetin bugünkü ihtiyâcâtın aldığı tarz itibariyle bir insan tek başına bir iş göremiyor. Bütün işler şirketler, cemiyetler, milletler tarafından meydana getiriliyor. Ne fabrikalar, ne demiryolları, ne vapurlar, ne limanlar, ne hastahâneler, ne câmiler, ne mektepler, ne ticarethâneler, ne de din ve vatanı müdâfaa edecek toplar, tüfekler, cephâneler… Elhâsıl hiçbir şey ferdî sa'y ile, yani tek başına çalışmakla kabil olamıyor. Bugün hayat öyle bir şekil almış ki tek başına çalışan bir adamın alnından damlayan terler, tıpkı gözyaşı gibi dökülüp gidiyor, hiçbir fayda te'min etmiyor. Ne zaman, bir yere gelmiş binlerce alın birden terlerse işte o vakit bu sa'yin yeryüzünde bir eseri, bir izi görülebilir." (Düzdağ, 2004: 207)

Birlik ve beraberliğin korunmadığı toplumlar, bağımsızlıklarını kaybetmeye ve başka milletlerin esareti altında girmeye mahkumdurlar. Dolayısıyla Mehmet Âkif fitne, fesat, nifak ve şikak gibi tehlikelere karşı halkı uyarır. Mehmet Âkif'in Kastamonu'da tarihî Nasrullah Cami'nde 19 Kasım 1920 tarihinde verdiği vaaz, bu hususa işaret eder:

"Milletler topla, tüfekle, zırhlılarla, ordularla, uçaklarla, silahlarla yıkılmıyor, yıkılmaz. ***Milletler ancak aralarındaki***

rabıtalar, bağlar çözülerek *herkes kendi başının derdine, kendi havasına düştüğü zaman yıkılır… İslâm tarihini şöyle bir gözden geçirecek olursak, güneyde, kuzeyde, doğuda, batıda yıkılmış ne kadar Müslüman devletler varsa* ***hepsinin tefrika yüzünden aralarına sokulan fitneler, fesatlar, nifaklar, şikaklar yüzünden*** *bağımsızlıklarına veda ettiklerini, başka milletlerin esareti altına girdiklerini görürüz. Ecdadımız bize kanları, canları pahasına emanet ettikleri, yadigâr bıraktıkları o koca iklimleri, o dünyanın en zengin, en verimli topraklarını vere vere bugün avuç içi kadar yere tıkıldık, kaldık. Haydi diyelim ki evvelce düşman önünden perişan bir halde kaçarken, arkada sığınabilecek barınabilecek bir ocak yahut bir bucak bulabiliyorduk. Fakat gözünüzü açınız, iyice bilmiş olunuz ki artık dinimizi, imanımızı, ırzımızı, namusumuzu, çoluğumuzu, çocuğumuzu barındırabilmek için arkamızda hiçbir yer kalmamıştır. Şayet düşmanların hilelerine, tezvirlerine, yalanlarına kapılarak birbirimize girmeye, birbirimizin kanını içmeye bir süre daha devam edecek olursak, Allah korusun bu son Müslüman ülke de ayaklar altında çiğnenip gidecektir."*[1]

Mehmet Âkif'in fikir dünyasında tüm ömrü boyunca bağlı olduğu İslâm idealinin büyük bir etkisi olmuştur. İlk dinî bilgilerini babası Tahir Efendi'den alan şâir, Müslüman bir çevrede yetişir. Resmî vazifesi veterinerlik sayesinde, memleketin çeşitli yerlerini dolaşarak, halkın içinde bulunduğu ruh halini tanıma fırsatı bulur. Çiftçilik Makinist Mektebinde Türkçe dersleri, Halkalı Ziraat Mektebinde kitabet ve Dârülfünûn'da edebiyat dersleri veren Âkif, eğitimci yönünün yanı sıra fikrî kimliğiyle öne çıkan bir şahsiyettir. İçinde yetiştiği ve yaşadığı Türk toplumu, tarihinin en trajik zamanlarını yaşamakta ve bir varoluş mücadelesi vermektedir. Türk aydınlarını gözlemleyen Âkif, onların gerçek manâda halka öncülük edemediklerini düşünür. Ortaya çeşitli ideolojiler atılsa da aydınların büyük bir kısmı, bir kurtuluş programı hazırlamada yetersiz kalmışlardır. Batı'yı taklit etmek yerine, Türk Milletinin fıtratına uygun çareler aranmalıdır. Bu şartlarda realist düşünmek

1 Bu vaaz, Sebilü'r-Reşad dergisinin 25 Kasım 1920 tarihli 464. sayısında yer almaktadır.

İstiklâl Marşı şâiri için elzem olmuştur. Ona göre, Türk toplumu için şartlar ne olursa olsun, bağımsızlık vazgeçilmezdir:

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.

Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!

Mehmet Âkif'e göre; İslâm dini farklı ırktan ve kültürden milletleri birleştiren bir unsurdur. O, Osmanlı Devleti'nin birlik ve bütünlüğünün devamı için din birliğinin şart olduğunu düşünür. Avrupa ve Rusya'nın "böl, parçala ve yok et" politikaları 19 ve 20. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti üzerinde etkin bir rol oynamaya başlar. Ayrıca, bu dönemde ortaya atılan milliyetçilik sloganları ve çıkartılan isyanlar sebebiyle merkezi otorite de sarsılmıştır. Bu bağlamda, Âkif, milletlerin üstünlük esasına dayanan "fikr-i kavmiyet"in karşısındadır. Âkif'in ırkçılığa karşı çıkışı iki sebepten kaynaklanır: Birincisi, bu anlayışın İslamiyet'le bağdaşmayacağını düşünmesidir. İkincisi ise, bu anlayışın siyasi olarak İslam dünyasını parçalayarak, Avrupa'nın karşısında kolay bir lokma haline getireceği fikridir. (Kılıç, 2008: 178) Osmanlı Devleti'nin bu gibi nedenlerden dağılacağını sezen Âkif, ülke içindeki ayrılıklardan düşmanın istifade edeceğini bilir ve bunu engellemek ister. Zîrâ, memleketi ele geçirmek isteyen düşmanın siyaseti, ülkede karışıklıklar çıkartarak iç düzeni bozmaktır:

"Müslümanlık sizi gâyet sıkı, gâyet sağlam,

Bağlamak lâzım iken, anlamadım, anlayamam,

Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?

Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?

Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,

Aynı milliyyetin altında tutan İslâm'ı,

Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir.

Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.

Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez..

Son siyâsetse bu, hiç böyle siyâset yürümez.

Sizi bir âile efrâdı yaratmış Yaradan;

Kaldırın ayrılık esbâbını artık aradan.

Siz bu da'vâda iken yoksa, iyâzen-billâh,

Ecnebîler olacak sâhibi mülkün nâgâh.

Diye dursun atalar: "Kal'a içinden alınır."

Yok ki hiçbir işiten… Millet-i merhume sağır!

Bir değil mahvedilen Devlet-i İslâmiyye…

Girdiler aynı siyâsetle makbereye.

*Girmeden **tefrika** bir millete, düşman giremez;*

Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.

Bırakın eski hükümetleri, meydandakiler

Yetişir, şöyle bakıp ibret alan varsa eğer.

İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti!

İşte İran'ı da taksim ediyorlar şimdi." (Ersoy, 2003: 161-162)

Mehmet Âkif, burada Osmanlı Devleti idaresindeki Müslümanlara seslenir. Fas, Cezayir, Tunus ve Mısır Osmanlı idaresinden çıkmıştır. Başta İngiltere olmak üzere Batılı devletler ise Ortadoğu'daki petrolün varlığından haberdardırlar. Düşman, Suriye, Irak, Suudi Arabistan ve Arnavutlar'ın Osmanlıdan kopması için çalışmaktadır. Batı'nın hâlâ devam eden korkusu petrole sahip olan bir Türkiye'nin varlığıdır. (Yetiş, 1992: 169) Ayrıca Âkif, Osmanlı hükümetinin ayakta kalmasını dünya üzerindeki diğer Müslümanlar için de bir kuvvet kaynağı olarak görür. Çünkü kuvvetli, bağımsız ve Müslüman bir devlet diğer Müslümanların da haklarını koruyacak ve onlara destek olacaktır.

Mehmet Âkif'in şiirlerinde ve düz yazılarında birlik ve beraberlik fikri, geniş bir şekilde işlenmiştir: Ona göre, bir milletin aynı hedefe yönelmesi için başta idareci ile idare edilenin birliği olmak üzere halkla aydının birliği sağlanmalıdır. Ayrıca, Mehmet Âkif, din sosyologlarının sıkça üzerinde durduğu bir husus olan

"ibadet ve takvanın birleştiriciliği" üzerinde durur. (Kılıç, 2008: 162) Âkif'e göre, ibadet bir toplum için birleştirici ve bütünleştiricidir. Ona göre, insanlar, ibadet atmosferinden ayrıldıkları vakit tefrikaya düşerler. Bu yolla ayrılığa düşenleri tenkit eden şâir, fikir ve gönül birliğine dikkati çeker:

Huzur-i Hak'ta nasıl toplu durdunuzdu demin?

Günâhtır, etmeyin artık, ayıptır, eylemeyin!

...

Çıkınca avluya herkes niçin boğaz boğaza?

Ne Müslümanlığıdır, anlamam ki, yaptığınız?

...

Görünce fesli, atılmak, tasarlayıp bıçağı;

Görünce şapkalı, sinmek, değiştirip sokağı;

Gönüller ayrı olmuş, sîneler bir olsa bile… (Ersoy, 2003: 247-248)

Âkif, dini kültürün bir alt sınıfı olarak görmez. O, dinin "kültür"ü besleyen önemli bir unsur olduğunu savunur. Türk Milletinin en temel kültür değerlerinden biri olan "fazilet" duygusu, din unsuru sayesinde kökleşmiştir:

İçtimâî bütün âmillere, kudretle bak.

Bunların her birinin kuvveti, mâzîye inen,

Kökü mikdârı olur; çünkü bu âmillerden,

En derin köklüsü en sağlamı, en hâkimidir.

Şimdi, sen bizdeki kudretleri eşsen bir bir,

Göreceksin ki; Bu millette fazîlet en uzun,

En derin köklere yaslanmada; hem sonra onun,

Bir mübârek suyu var, hiç kurumaz: Dîn-i mübîn. (Ersoy, 2003: 404)

Mehmet Âkif, toplumsal birlik ve beraberliğin en güçlü faktörü olarak İslâmiyet'i görür. Toplumun içine düştüğü trajik duruma sebep olan yanlış fikir ve uygulamalar, maddî ve manevî

değerlerine bağlı olan Türk Milletinin çoğunluğu tarafından kabul görmemiştir. Türk Milletinin köklü bir mazisi vardır ve düşmanca yapılan uygulamalar, onu mazisinden koparmaya kâfî gelmeyecektir. Bu bağlamda geleceğe umutla bakılmalıdır:

Hâdisât etmesin oğlu, seni aslâ bedbîn…

İki üç balta ayırmaz bizi mâzimizden.

Ağacın kökleri mâdem ki derindir cidden,

O, bakarsın, yine üstündeki edvârı yarar,

Yükselir, fışkırıp, âfâk-ı perîşânımıza;

Yine bin vâha serer kavrulan îmânımıza.

Vâkıa ortada yüzlerce mesâvî yüzüyor;

Sen bu kâbûsu bütün şerre değil, hayra da yor.

Çünkü yoktur birinin kalb-i cemâ'atte yeri;

Arasan: Hep beş on maskara ferdin hüneri! (Ersoy, 2003: 404)

Mehmet Âkif'e göre, imanlı kalplerin birliği ile verilen mücadeleler, Çanakkale Savaşları'nda olduğu gibi zaferle sonuçlanacaktır:

Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz;

Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!

Düşer mi tek taşı, sandın, harim-i namusun?

Meğerki harbe giren son nefer şehid olsun.

Şu karşımızdaki mahşer kudursa, çıldırsa;

Denizler ordu, bulutlar donanma yağdırsa;

Bu altımızdaki yerden bütün yanardağlar,

Aşıp da kaplasa afakı bir kızıl sârsar;

Değil mi cephemizin sinesinde iman bir,

Sevinme bir, acı bir, gaye aynı, vicdan bir;

Değil mi sinede birdir vuran yürek… Yılmaz!

Cihan yıkılsa, emin ol, bu cephe sarsılmaz!" (Ersoy, 2003: 305-306)

Sonuç

Görüldüğü gibi Mehmet Âkif, iman birliğinin, duygu birliğinin, gaye birliğinin ve vicdan birliğinin sağlayacağı yararlardan faydalanılmasını ister. Zira, birlik ve beraberliğin korunması, büyük bir güç kaynağıdır. Âkif, sahip olunan maddî ve manevî değerleri okurlarına hatırlatırken güven aşılamaktan da geri kalmaz. Bu değerleri muhafaza eden Türkler, millî birlik ve beraberlik bilinciyle hareket ettikleri takdirde, sarsılmaz bir cepheye sahip olacaklardır. İstiklâl şâiri, Millî Mücadele yıllarında savaşın manevî ve fikrî cephesini inşâ eden değerli şahsiyetler arasında özel bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

AZİMLİ, Mehmet. (2008), "Arnavut Mehmet Âkif ve Devletin Bütünlüğü", Burdur: Mehmet Âkif Üniversitesi Yayınları, 501-505.

BOLAY, S. Hayri. (2008). "Âkif'in İnsana Bakışı". Haz.: D. Mehmet Doğan, "Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi". Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 148-155.

ERSOY, Mehmet Âkif, 2003, Safahat, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 64, 161-162, 247-248, 305-306, 404.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, 2004, Mehmed Âkif Ersoy, İstanbul: Kaynak Kitaplığı Yayınları, 207.

DEVELLİOĞLU, Ferit, 2001, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

KILIÇ, Ahmet Faruk, 2008, Milli Yürek Mehmet Âkif Ersoy'un Din ve Toplum Anlayışı, İstanbul: Değişim yayınları, 178, 162.

PARLATIR, İsmail. (2008), "İkinci Meşrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri İçinde Mehmet Âkif", Burdur: Mehmet Âkif Üniversitesi Yayınları, 425-428.

OKAY, M. Okay, M. Ertuğrul, Düzdağ. (2003). "Mehmed Âkif Ersoy". Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 28: 432-439.

YETİŞ, Kâzım, 1992, Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yayınları, 169.

YETİŞ, Kâzım, 2006, Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy, Ankara: Akçağ Yayınları.

MEHMET ÂKİF ERSOY'UN SAFAHAT ADLI ESERİNDE GERİ KALMIŞLIĞIN SEBEPLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. Hasan YÜREK*

Özet

Mehmet Âkif Ersoy, Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinden biridir. Onun şiirlerinin çoğu yedi ayrı kitap halinde Safahat'ta toplanmıştır. Şair, kaleme aldığı şiirlerinde toplumla ilgili hususlara, sosyal olaylara oldukça geniş yer verir. Bunun temel sebepleri milletini aydınlatma, ona doğru yolu gösterme, onu daha ilerlemiş, daha uygar görme isteğidir. Şair, buna bağlı olarak da şiirlerinde içinde bulunduğu toplumun geri kalma sebeplerine dair tespitlerde bulunur. Mehmet Akif Ersoy'a göre tembellik, inanç eksikliği, İslâm'dan uzaklaşma, kimi insanî değerlerin yokluğu, birlik olamama gibi sebepler geri kalmışlığı doğurmaktadır. Bunu da Safahat'ta yer alan yedi ayrı şiir kitabının farklı şiirlerinde ifade etmektedir. Ayrıca şair bununla yetinmez ve geri kalmışlığın sebeplerini açıklamanın yanında, çözüm önerilerini de sıralar. Çalışmak ve bunun sonrasında tevekkül etmek, inancın sağlam olması, İslam'dan uzaklaşmama, insanî değerlere sahip olma,

* Öğr. Gör. Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hasanyurek@mynet.com.tr

birlik içerisinde hareket etme önerilen çözümlerdir. Bu çalışmada, belirtilen hususlardan hareketle Mehmet Âkif Ersoy'un Safahat adlı eserinde geri kalmışlıkla ilgili değerlendirmeleri ve çözüm önerleri üzerinde durulacaktır. Çalışma iki aşamada ele alınacak; birinci aşamada geri kalmışlığın sebepleri, ikinci aşamada çözüm önerileri üzerinde durulacaktır. Bu hususlar şiirlerden alınan örnek parçalarla desteklenecektir. Sonuç olarak da Mehmet Âkif Ersoy'un belirtilen hususları ele alarak neyi amaçladığı, milletine kazandırmak istediği unsurlar değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, Geri Kalmışlık.

Abstract

The Reasons for Being an Undeveloped Country and Proposed Solutions in Mehmet Akif Ersoy's "Safahat"

Mehmet Akif Ersoy is one of the prominent poets of Turkish literature. His book Safahat is composed of seven chapters. In his poems he mainly deals with social matters and incidents. The reason for this choice is his will to enlighten his society, show them true way of living, and see them more modern and civilized. Accordingly in his poems he presents the reasons for being an undeveloped country. He claims that laziness, lack of faith, living unaware of Islamic principles, absence of some humanistic values and inability to unite for Muslims are the main reasons for this situation. He expresses these ideas in his different poems. Besides he discusses solutions to these problems. First working hard and then leaving the rest to God, keeping the faith firm, not to be distant from Islam, having humanistic values and acting in unity are suggestions of the poet for solution. Based on Safahat, this paper discusses the poet's evaluations about the country's situation and his suggestions to handle the problems. Thus the paper consists of two parts. First part is about the reasons and the second part explains his suggestions. Both the two parts are supported by sample poems. In conclusion the paper evaluates the aims of the poet by discussing these matters and his contributions for solutions.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, Safahat, backwardness.

Giriş

Türk edebiyatının önemli isimlerinden olan Mehmet Âkif Ersoy, Osmanlı İmparatorluğu'nun zor dönemlerine tanıklık eder; buna bağlı olarak da imparatorluğun düştüğü zor durumdan ve halkın içinde bulunduğu olumsuzluklardan nasıl çıkabileceği konusunda düşünüp değerlendirmelerini sunar.

Onun şiir yazdığı, edebî faaliyet gösterdiği yıllarda millet yokluk sıkıntı içerisindedir. Asırlardır süren bir mücadele ne trajik devresini yaşamaktadır. İngiltere ve Rusya başta olmak üzere bütün bir Batı ve Hristiyan dünyası emperyalist emellerle İslâm dünyasına karşı saldırıya geçmiştir. Müslümanlar cehalet, tembellik ve en tehlikelisi parça parça bölünmüş veya bölünmek durumundadır. Balkan Harbi'nin ardından, I. Dünya Harbi vatan parçalarını teker teker elimizden koparır. İşte böyle bir devirde o, cemiyeti sarsmak, uyandırmak, birlik ve beraberlik içerisinde yaşamak için mücadeleye davet eder. İmanına yapılan saldırıları göğüsler. Millet aç, çıplak ve perişan iken bunlara karşı kayıtsız kalamaz. (Yetiş, 1992: 2)

Duruma kayıtsız kalamayan Mehmet Âkif, belirtilen amaçlar ekseninde sanattan, şiirden faydalanır. O, siyasî, sosyal ve benzeri meselelerle ilgili fikirlerini ifade ederken şiiri kullanır. Bir başka ifadeyle şiirden sosyal fayda sağlamasını bekler. Mehmet Âkif Ersoy için şiir, sanat alanında hüner gösterilecek bir faaliyet olmaktan ziyade dış dünyaya yönelik çeşitli tespitlerin yapılacağı bir türdür. Nitekim kendisi Safahat'ın dördüncü kitabı olan Fatih Kürsüsünde adlı eserinde şöyle demektedir:

Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim…

İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.

Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:

Sözüm odun gibi olsun; hakîkat olsun tek! (Ersoy, 2003: 204)

Buradan da anlaşılabileceği gibi Mehmet Âkif Ersoy, şiiri gördüğü, yaşadığı gerçekleri; düşüncelerini ifade eden bir vasıta

olarak görmektedir. Onun şiiri bu şekilde değerlendirmesi tamamen yaşadığı dönemle ilgilidir. Safahat'ı oluşturan kitaplar ve bu kitapların içindeki şiirler tespitler yapan, çözüm önerileri sunan bir yol göstericinin kaleminden çıkmış gibidir.

Safahat adlı eser aslında Mehmet Âkif Ersoy'un ilk şiir kitabının adıdır, ancak daha sonra bu başlık genelleşir ve şairin bütün kitaplarını kapsar. Safahat, yedi kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitap Safahat, ikinci kitap Süleymaniye Kürsüsünde, üçüncü kitap Hakkın Sesleri, dördüncü kitap Fâtih Kürsüsünde, beşinci kitap Hâtıralar, altıncı kitap Asım, yedinci kitap Gölgeler başlığını taşır. Bu kitaplarda geri kalmışlığın sebepleri ve bunlar karşısında önerilen çözümler şöyle sıralanabilir:

Geri Kalmışlığın Sebepleri ve Çözüm Önerileri

1. Tembellik ve Çözümü

Şair, toplumun genelinde bir tembellik olduğunu düşünmektedir. Ona göre "bütün Müslümanlar bir tembellik, bir miskinlik içerisindedir. (…) Hatta yanlış anlaşılmış bir tevekkül yaygındır." (Yetiş, 1992: 118) O tembelliği ve hiçbir gayret sarf etmeden tevekkül edenleri eleştirmektedir. Şair, Azimden Sonra Tevekkül başlıklı şiirinde şöyle der:

"Allâh'a dayandım!" diye sen çıkma yataktan…

Ma'na-yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!

Ecdâdını, zannetme, asırlarca uyurdu;

Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?

Üç kıt'ada, yer yer, kanayan izleri şâhid:

Dinlenmedi bir gün o büyük nesl-i mücâhid.

Âlemde "tevekkül" demek olsaydı "atalet",

Mîrâs-ı diyânetle yaşar mıydı bu millet?

Çoktan kürenin meş'al-i tevhidi sönerdi;

Kur'an duramaz, nezd-i İlâhî'ye dönerdi. (Ersoy, 2003: 424)

Şiirde görüleceği üzere şair, geçmişte milletinin gayretli olduğunu ve buna bağlı olarak büyük bir hâkimiyet kurduğunu; ancak yaşadığı dönemde gayretli insanların olmadığını, bunun yerini ataletin yani tembelliğin aldığını ifade etmektedir. Ona göre insanların en büyük yanlışlarında biri gayret sarf etmeden tevekkül etmektir. Halbuki şair, önce çalışmanın daha sonra tevekkül etmenin gerektiğini düşünmektedir.

Tembellikten bahsedip eleştiren şairin, bu bağlamda hedefe koyduğu unsur mahalle kahveleridir. O, mahalle kahvelerini çalışmanın önünde bir engel, tembelliğe yol açan bir yer olarak görmektedir. Bu konuda yazdığı Mahalle Kahvesi başlıklı şiirde, belirtilen görüşlerini şu dizelerle dile getirir:

"Mahalle kahvesi!" Osmanlılar bilir ne demek?

Tasavvur etme sakın "Görmedim nedir?" diyecek.

Dilenci şekline girmiş bu sinsi cânîler,

Bu, gündüzün bile yol vermeyen, harâmîler,

Adımda bir, dikilir, azminin gelir, önüne…

Zavallı yolcunun artık kıyar bütün gününe! (Ersoy, 2003: 101)

Şair, insanları tembelliğe iten bir tehlike olarak gördüğü kahvelerin kapatılmasından yanadır.

Bu tembellik karşısında şairin önerdiği çözüm çalışmaktır. Şair, her fırsatta çalışılması gerektiğini söyler. O, çalışmanın milletini geliştireceğini, bulunduğu zor durumdan kurtaracağını düşünmektedir. Süleymaniye Kürsüsünde;

Şu kadar var ki şebâbında ufak bir gayret

Başlamış… Bir gün olup parlayacaktır elbet.

O zaman işte şu toprak yeniden işlenerek,

Bu filizler gibi binlerce fidan besleyecek! (Ersoy, 2003: 152)

Fatih Kürsüsünde;

Binâ-yı milleti i'lâ eden temel sağlam.

Demek ki kurtuluruz biz bugün olursak adam.

Onun da çâresi elbirliğiyle gayrettir.

Çalışmanın o kadar feyzi var ki: Hayrettir! (Ersoy, 2003:242)

diyen şair, çalışmayla birlikte bütün sıkıntıların ortadan kalkacağını, milletin ilerleyeceğini düşünmektedir. Ona göre millette sağlam bir temel vardır; geriye kalan tek husus milleti çalışmaya yöneltmektir.

Şair bu konuda batıyı örnek gösterir. Batının çalışkanlığı sayesinde ilerlediğini ve her tarafa hükmettiğini söyler.

Bakın mücâhid olan Garb'a şimdi bir kerre:

Havâya hükmediyor kani' olmuyor da yere.

Dönün de âtıl olan Şark'ı seyredin: Ne geri!

Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri! (Ersoy, 2003: 225)

2. Cehalet ve Çözümü

Şairin geri kalmışlık hususunda ortaya attığı ikinci etken eğitimsizlik bir diğer ifadeyle cehalettir.

"Sedan"da orduyu teslim eden Fransızlar,

-Ki her zaman vukuâtı yâd edip sızlar

Ne der bilir misiniz? Hem de öyledir inanın:

"Muallim ordusudur harbeden Prusyalı'nın

Muallim ordusu, lâkin, asıl muzaffer olan!"

Bu sözden almalıdır, hiç değilse, ibret alan.

-Ne çâre! İbrete hâlâ heveslidir çoğumuz;

Yetişmemiş gibi dünyâya ibret olduğumuz!-

Şu cehlimizle musîbet mi kaldı uğramadık" (Ersoy, 2003: 243)

diyen şair, cehaleti başa gelen olumsuzlukların bir sebebi olarak görmektedir. Buradan da anlaşılabileceği gibi ona göre asıl

zaferler eğitimle kazanılır. Mevcut olan cehaletin giderilmesi içinse okullar açılması gerektiği belirtilmektedir.

Mahalle mektebi lâzım, düşünmeyin artık!

Mahalle mektebi olsaydı, bizde vaktiyle;

Ya uğrasaydı kalanlar güzelce ta'dîle;

Yarım pabuçla gezen, donsuz üç buçuk zibidi,

Bu Arnavudluk'u isyâna kaldırır mı idi?

Bugün anâsır-ı İslâm'ı bir denî cereyan

Sürüklüyor ki: Bakın nerden eyliyor nebean.

Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;

Bu derde çâre bulunmaz –ne olsa- mektepsiz. (Ersoy, 2003: 243)

Şair, sadece okul açmanın cehaleti gidermediğini de eklemektedir. Ona göre açılan okullar için nitelikli öğretmenler de yetiştirilmelidir. Dolayısıyla Mehmet Âkif'in, eğitimin bir program dâhilinde uygulanması gerektiğini savunduğu söylenebilir. Sadece okul açmak ya da açılan okulları öğretmenlerle doldurmak ona göre yeterli değildir. Şair, Fatih Kürsüsünde nasıl öğretmenler yetiştirilmesi gerektiğini tasvir eder:

Mahalle mektebidir işte en birinci adım;

Fakat; bu hatveyi ilkin tasarlamak lâzım.

Muallim ordusu derken, çekirge orduları

Çıkarsa ortaya, artık hesâb edin zararı!

"Muallimim" diyen olmak gerektir îmanlı;

Edebli, sonra liyâkatli, sonra vicdanlı. (Ersoy, 2003: 244)

O, hem okul açmanın hem de imanlı, edep sahibi, mesleğine hâkim, vicdan sahibi öğretmenlere burada görev vermenin cehaleti gidereceğini dolayısıyla geri kalmışlığın önüne geçebileceğini düşünmektedir. Şairin eğitime verdiği önemi Asım'da da görmek mümkündür. Bu uzun şiirin sonunda Asım eğitim almak üzere evinden ayrılmakta ve şiir burada bitmektedir.

3. İslâm'dan, Kur'an'dan Uzaklaşma ve Çözümü

Mehmet Âkif sadece kendi milletine seslenmez. O, bütün İslâm âlemini dikkate alır.[1] Dolayısıyla da yaptığı tespitler ve sunduğu öneriler de geneldir. Onun geri kalmışlık hususunda ortaya koyduğu tespitlerden bir diğeri de İslâm'la, Kur'an'la ilgilidir. O, İslâm'ın, Kur'an'ın algılanmasında bazı problemler olduğunu düşünmektedir. Bu konuda şairin ön plana çıkardığı hususlardan biri tevekküldür. Tevekkülü hiçbir şey yapmadan her şeyi Allah'tan bekleme şeklinde algılamayı eleştirir. Nitekim bu düşüncesini şöyle ifade eder:

Tevekkülün, hele, ma'nası hiç de öyle değil.

Yazık ki: Beyni örümcekli bir yığın câhil,

Nihâyet oynayarak dîne en rezil oyunu

Getirdiler, ne yapıp yaptılar, bu hâle onu! (Ersoy, 2003: 233)

Belirtilen örnekler veren şair, dinden uzaklaşıldığını düşünmektedir. Bu uzaklaşmanın en belirgin göstergesi de ibadet yerlerinin hali olarak sunulur:

Görünmez âşinâ bir çehre olsun rehgüzârında;

Ne gurbettir çöken İslâm'a İslâm'ın diyarında?

Umar mıydın ki: Ma'bedler, ibâdetler yetîm olsun?

Ezanlar arkasından ağlasın bir nesl-i me'yûsun?

Umar mıydın: Cemâ'at bekleyip durdukça minberler,

Dikilmiş dört direk görsün, serilmiş bir yığın mermer?

Umar mıydın: Tavanlar yerde yatsın, rahneden bîtâb?

Eşiklerden yosun bitsin, örümcek bağlasın mihrâb?

Umar mıydın: O, taş taş devrilen, bünyân-ı mersûsun,

Şu vîran kubbelerden böyle son feryâdı dem tutsun?

(Ersoy, 2003: 415)

1 Ayrıntılı bilgi için bkz.: Kazım Yetiş. (1992) Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s.118.

Umar mıydın? başlıklı şiirden alınan bu dizelerle halkın dinden uzaklaştığı ifade edilir. Şair, şaşkınlıkla gözlemlediği bu durum her alanda görülen geri kalmışlığın sebeplerindendir. Nitekim bu bağlamda şöyle demektedir:

Demek: İslâm'ın ancak nâmı kalmış Müslümanlarda;

Bu yüzdenmiş, demek, hüsrân-ı millî son zamanlarda.

Eğer çiğnenmemek isterseler seylâb-ı eyyâma;

Rücû etsinler artık Müslümanlar Sadr-ı İslâm'a. (Ersoy, 2003: 276)

Mehmet Âkif'e göre bu durumda yapılması gereken ise İslâm'a uymaktır. Çünkü İslâm, yaşanan dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek, geri kalmışlığın önüne geçebilecek niteliktedir.

Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı,

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı. (Ersoy, 2003: 378);

diyen şair, belirtilen düşünceyi dile getirir. Şairin böyle düşünmesinin temel sebebi ise genel görüşün aksine İslâm'ın terakkiye açık olduğunu bilmesidir. Mevcut geri kalmışlığa bakıp İslâm'ın terakkiye açık olmadığını düşünenlere Mehmet Âkif şu dizelerle karşılık verir:

Mütefekkirleriniz dîni de hiç anlamamış;

Rûh-ı İslam'ı telâkkîleri gâyet yanlış.

Sanıyorlar ki: Terakkîye tahammül edemez;

Asrın âsâr-ı kemâliyle tekâmül edemez.

Bilmiyorlar ki: Ulûmun ezelî dâyesidir,

Beşerin bir gün olup yükselecek pâyesidir.

Mündemic sîne-i sâfında bütün insanlık…

Bunu teslîm eder insâfı olanlar azıcık. (Ersoy, 2003: 169)

Bu dizeleri yazan şair devamında İslâm'ın geçmişte yarattığı terakkîden örnekler vererek düşüncesini destekler.

Sonuç olarak şairin, yaşadığı dönemde dinden uzaklaşıldığını ve bunun da geri kalmanın sebeplerinden biri olduğunu düşündüğü söylenebilir. O, çözümü dine dönmede, ona uymada görmektedir.

4. Birlikteliğin Olmayışı ve Çözümü

Mehmet Âkif'in yaşadığı dönemle ilgili yaptığı bir diğer tespit millette birlikteliğin bulunmadığıdır. Şair, diğer hususlarda olduğu gibi bunu da üzüntü duyarak ifade etmektedir. Çünkü kendisi milletinin menfaatini istemekte ve bunun için çalışmaktadır; dolayısıyla da gördüğü olumsuzluklar karşısında hüzünlenmektedir. Şairin belirtilen hususları en iyi ifade ettiği şiirlerden biri Hâlâ mı Boğuşmak başlığını taşır. Şiirin bir kısmı şöyledir:

Ey millet-i merhûme, güneş battı… Uyansan!

Hâlâ mı, hükûmetleri, dünyâları sarsan,

Seylâbelerin sesleri âfâkın enîni,

A'sâra süren uykun için gelmede ninni?

Efrâdı hemen milyar olu bir sürü akvâm,

Te'mîn-i bekâ nâmına eyler durur ikdâm.

Bambaşka iken, her birinin ırkı, lisânı,

Ahlâkı, telâkkîleri, iklîmi, cihânı,

Yekpâre kesilmiş tutulan gâye için de,

Vahdetten eser yok bir avuç halkın içinde!

Post üstüne hem kavgaların hepsi nihâyet;

Hâlâ mı boğuşmak? Bu ne gaflet, ne rezâlet! (Ersoy, 2003: 419)

Görüleceği üzere şair, başka milletlerin bir bütün halinde hareket ettiğini; ancak kendi milletinin içinde çekişmelerin olduğunu söylemektedir. Benzer düşünceleri Fatih Kürsüsünde de görmek mümkündür. "Sizin felâketiniz: Târumâr olan 'vahdet'" (Ersoy, 2003: 247) diyen şair birlikteliğin olmadığını ifade eder.

Şaire göre birlikteliğin olmayışı hususunda yapılması gereken son derece basittir. O da çekişmelerden uzaklaşıp ortak idealler etrafında bir araya gelmektir.

Eğer yürekleriniz aynı hisle çarparsa;

Eğer o his gibi tek, bir de gâyeniz varsa;

Düşer düşer yine kalkarsınız, emîn olunuz…

Demek ki birliği te'mîn edince kurtuluruz.

O halde vahdete hâil ne varsa çiğneyiniz…

Bu ayrılık da neden? Bir değil mi her şeyiniz? (Ersoy, 2003: 247)

dizeleri çekişmeler ve birlikteliğin olmayışı sonucu ortaya konan çözüm önerisini içermektedir. Şairin istediği birlik bütün Müslümanları kapsamaktadır. Ona göre sağlanacak birlik Müslümanları mevcut olumsuz durumdan kurtarıp ilerletebilir.

5.Kavmiyet ve Çözümü

Mehmet Âkif'in seslendiği kitle, daha önce de belirtildiği gibi, bütün Müslümanlardır. O, Müslümanları bir bütün olarak görür ve kavmiyeti, Müslümanların gelişmesini olumsuz etkileyen bir unsur olarak değerlendirir. Şair, kavmiyeti Müslümanlar arasına ikilik sokan, onları birbirinden uzaklaştıran bir akım olarak algılamaktadır.

Müslümanlık sizi gâyet sıkı, gâyet sağlam,

Bağlamak lâzım iken, anlamadım, anlayamam,

Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?

Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?

Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,

Aynı milliyyetin altında tutan İslâm'ı,

Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir.

Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.

Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez…

Son siyâset ise Türklük, o siyâset yürümez.

Sizi bir âile efrâdı yaratmış Yaradan;

Kaldırın ayrılık esbâbını artık aradan.

Siz bu da'vâda iken yoksa, iyâzen-billâh,

Ecnebîler olacak sâhibi mülkün nâgâh. (Ersoy, 2003: 161-162)

Bu dizeler şairin kavmiyete bakışını çok iyi özetlemektedir. Ona göre kavmiyet, milleti birlikten uzaklaştırmakta ve bu da milletin geride kalmasına, başka milletlerin Müslümanların önüne geçmesine sebep olmaktadır.

Bunun çözümü ise kavmiyetin her türlüsünden uzak durmaktır. Hiçbir millet kendi ırkını üstün görmemeli, hepsi İslâm çatısı altında toplanmalıdır. Müslümanlara, "Günâhtır, etmeyin artık, ayıptır, eylemeyin!" (Ersoy, 2003: 247) şeklinde seslenen şair, onları kavmiyetçilikten uzak durmaya davet etmektedir.

6.Yozlaşma ve Çözümü

Süleymaniye Kürsüsünde;

Kör çıban neşterin altında nasıl patlarsa,

Hep ağızlar deşilip, kimde ne cevher varsa,

Saçıyor ortaya, ister temiz, ister kirli;

Kalmıyor kimseciğin muzmeri artık gizli.

Dalkavuk devri değil, eski kasâid yerine,

Üdebânız ana avrat sövüyor birbirine!

Türlü adlarla çıkan nâ-mütenâhî gazete,

Ayrılık tohumunu bol bol atıyor memlekete.

İt yetiştirmek için toprağı gâyet münbit

Bularak, fuhş ekiyor salma gezen bir sürü it! (Ersoy, 2003: 160-161)

Umar mıydın?'da;

Hayâ sıyrılmış, inmiş: Öyle yüzsüzlük ki her yerde…

Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!

Vefâ yok, ahde hürmet hiç, emânet lâfz-ı bî-medlûl;

Yalan râic, hıyânet mültezem her yerde, hak meçhûl.

Yürekler merhametsiz, duygular süflî, emeller hâr;

Nazarlardan taşan ma'nâ ibâdullâhı istihkâr. (Ersoy, 2003: 416)

diyen şair toplumun genelinde, çeşitli alanlarda görülen yozlaşmaya dikkati çeker. Dedikodu, küfür, fitne, hayasızlık, vefasızlık, yalan, hainlik, duygusuzluk toplumun içinde had safhadadır. Şair, bu yozlaşma karşısında çözümü ahlâkta bulmaktadır.

Müslümanlık bizden evvel böyle zillet görmedi!

Hâlimiz bir inhilâl etmiş vücûdun hâlidir;

Rûh-ı izmihlâlimiz ahlâkın izmihlâlidir.

Sâde bir sözdür fakat hikmetlerin en mücmeli:

Bir halâs imkânı var: Ahlâkımız yükselmeli,

Yoksa pek korkunç olur katmerleşip hüsrânımız…

Çünkü hem dünyâ gider, hem din, eğer yapmazsanız.

(Ersoy, 2003: 274)

Mehmet Âkif, görüldüğü üzere, yozlaşmaktan ancak ahlâklı bir insan, bir millet olarak uzaklaşılabileceğini; aksi takdirde ilerlemek bir yana elde ne kalmışsa onun dahi kaybedileceğini düşünmektedir.

7.İlim Eksikliği ve Çözümü

Yukarıda değinildiği gibi şair, eğitime büyük önem vermektedir. Bunun paralelinde düşünebilecek bir diğer husus ilimdir. O, yaşadığı çağda batının ilmî açıdan daha ileride olduğunu görmekte ve adeta gıpta etmektedir. Bunun sebebi geçmişte ilmî açıdan batıdan epey ileride olan Müslümanların şairin yaşadığı dönemde geri kalmalarıdır. Berlin Hatıraları adlı uzun şiirde bununla ilgili dizeler vardır:

Ulûm-ı hâzıradan beklenen menâfi'idir.

Demek, birincisi ilmin: Hayâta nâfi'idir.

O halde bizdekiler sadra hiç değil şâfî.

Fünûn-ı müsbeteden istifâdemiz menfî; (Ersoy, 2003: 300)

Müslümanlar arasında ilim eksikliği olduğunu ve bunun sonucunda geri kalındığını düşünen şair, bu noktada yüzünü batıya döner. Batınının ilme verdiği değeri takdir eder ve doğunun da aynı yolu izlemesi gerektiğini söyler.

Bu noktada önerilen batının ilminden faydalanmaktır. Şair, kimi yönlerini onaylamadığı batının, ilmî açıdan ileri olması sebebiyle ondan yararlanılması gerektiği düşüncesindedir. Nitekim bu hususta şu dizeleri yazar:

Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;

Veriniz hem de mesâînize son sür'atini.

Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız;

Çünkü milliyeti yok san'atin, ilmin; yalnız,

İyi hâtırda tutun ettiğim ihtârı demin:

Bütün edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için,

Kendi "mâhiyyet-i ruhiyye"niz olsun kılavuz.

Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz. (Ersoy, 2003: 170-171)

Şair batının ilminden yararlanılması gerektiğini ifade ederken aynı zamanda uyarılarda da bulunmaktadır. Onun istediği batının sadece ilminden yararlanmaktır; onun dışındaki unsurların taklit edilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Bir başka deyişle Müslümanlara, batıdan ilmi alın; ama onların hayatına özenmeyin, kendi dininizi, kutsal değerlerinizi ön planda tutun çağrısı yapmaktadır. Bunun altında yatan temel düşünce batıdaki manevi değerler ile doğudakilerin farklı olduğunu düşünmesidir. Örneğin batının dini farklıdır. Dolayısıyla şair sadece ilmin alınması gerektiğini söyleyerek Müslümanları, Müslümanlıktan çıkaracak tehlikelerden uzaklaştırmaya çalışır. Mehmet Âkif bu bağlamda Japonlar'ı örnek verir. Japonların batıdan sadece ilim aldıklarını; manevi, ahlâkî değerlerini koruduklarını söyler. Böylece batının bütünüyle taklit edilmemesi, ilmî tarafından yararlanılması gerektiği somut bir örnekle ortaya konur. Japonlar aracılığıyla şair, kendi değerlerimizi kaybetmeden ileri medeniyet seviyesini çıkabiliriz düşüncesini ortaya koyar.

Sorunuz, şimdi Japonlar da nasıl millettir?

Onu tasvîre zafer-yâb olamam, hayrettir!

Şu kadar söyleyeyim: Dîn-i mübînin orada,

Rûh-ı feyyâzı yayılmış, yalınız şekli Buda.

Siz gidin, safvet-i İslâm'ı Japonlarda görün!

O küçük boylu, büyük milletin efrâdı bugün,

Müslümanlık'taki erkânı sıyânette ferîd;

Müslüman denmek için eksiği ancak tevhîd.

Doğruluk, ahde vefâ, va'de sadâkat, şefkat;

(...)

Daha bunlar gibi çok nâdire gördüm orada…

Âdemin en temiz ahfâdına mâlik bir ada.

Medeniyyet girebilmiş yalınız fenniyle…

O da sâhiplerinin lâhik olan izniyle. (Ersoy, 2003: 154)

Şair, Japonlara hayran kalmıştır. Çünkü onlar, medeniyetin temel unsuru ilmi almakla birlikte İslâm'ın üzerinde durduğu temel değerlere, manevi özelliklere sahiptir.

Sonuç

Çeşitli şiirlerinde belirtilen bu unsurlar üzerinde duran şair, milletine karşı sorumlu bir birey olarak hareket etmektedir. Bu sorumluluk onu, var olan olumsuzlukları tespit etmeye ve onlara çözüm önerilerini sunmaya yöneltmektedir. Çünkü şair, milletinin içinde bulunduğu durum karşısında son derece üzgündür. Şairin üzüntüsünü, çaresizliğini Hüsran başlıklı şiirde görmek mümkündür:

Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,

İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım.

Gür hisli, gür imânlı beyinler, coşar ancak,

Ben zâten uzun boylu düşünmekten uzaktım!

Haykır! Kime, lâkin? Hani sâhipleri yurdun?

Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım;

Feryâdımı artık boğarak, na'şını, tuttum,

Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım.

Seller gibi vâdîyi enînim saracakken,

Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.

Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;

İnler "Safahat"ımdaki hüsran bile sessiz! (Ersoy, 2003: 409)

20. yüzyılın başlarında bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu yok olmak üzeredir; diğer taraftan millet içinde ayrılıklar, çekişmeler, yozlaşmalar ön plana çıkmıştır. Bu noktada, Mehmet Âkif, devletin bekasını, gelişmesini sağlama ve milleti olumsuz niteliklerinden uzaklaştırarak ortak idealler etrafında birleştirme çabası içindedir.

Şair, geri kalmışlığın sebepleri olarak tembellik; cehalet; İslâm'dan, Kur'an'dan uzaklaşma; birlikteliğin olmayışı; kavmiyet; yozlaşma; ilim eksikliği gibi hususları ön plana çıkarır. Bununla da yetinmeyip çözüm önerilerini de sunar. Ona göre çalışmak, okumak, İslâm'dan uzaklaşmamak, kavmiyetten uzak durmak, ahlâkî değerleri önemsemek, ilim öğrenmek geri kalmanın önüne geçebilir. Şair bu tespitleri ve çözüm önerilerini bütün İslâm âlemi için sunmaktadır. Şair, geri kalmışlığın aşılması ve ilerlemenin sağlanması hususunda, kimi zaman umutsuzluğa düşse de, genelde umutludur. Bu umudun kaynağı milletine duyduğu güvendir. O, milletinin bütün zorlukları aşabilecek güçte olduğunu düşünmektedir. Yeis Yok şiirinden alınma aşağıdaki dizeler, onun milletine, geleceğe yönelik umutlarını içerir:

Doğduk, "yaşamak yok size!" derlerdi beşikten;

Dünyâyı mezarlık bilerek indik eşikten!

Telkîn-i hayât etmedi aslâ bize bir ses;

Yurdun ezelî yasçısı baykuş gibi herkes,

Ye'sin bulanık rûhunu zerk etmeye baktı;

Mel'un aşı bir nesli uyuşturdu, bıraktı!

"Devlet batacak!" çığlığı beyninde öter de,

Millette bekâ hissi ezilmez mi ki? Nerde!

"Devlet batacak!" İşte bu öldürdü şebâbı;

Git yokla da bak, var mı kımıldanmaya tâbı?

Âfâkına yüklense de binlerce mehâlik,

Batmazdı bu devlet, "batacaktır!" demeyeydik.

Batmazdı, hayır batmadı, hem batmayacaktır;

Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır.

Kâfî ona can vermeye bir nefha-i îman;

Davransın ümîdin, bu ne haybet, bu ne hirman?

Mâzîdeki hicranları susturmaya başla;

Evlâdına sağlam bir emel mâyesi aşla.

Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol…

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol. (Ersoy, 2003: 422)

Sonuç olarak, Mehmet Âkif'in sanatını, şiirini toplumun hizmetine adadığını; toplum yolunda kullandığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda şair, yaşadığı dönemde toplumun geri kalmasına sebep olan hususlar üzerinde durarak onlara çözüm önerileri getirir ve toplumuna yol göstermeye çalışır.

Kaynakça

Ersoy, Mehmet Âkif. (2003). Safahat, (Hazırlayan: M Ertuğrul Düzdağ). 30. b. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Kitabı. (1986). Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.

Uyguner, Muzaffer. (1991) Mehmet Akif. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Yetiş, Kâzım. (1992). Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Yetiş, Kâzım. (2006). Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy. Ankara: Akçağ Yayınları.

YENİ BİLGİLER IŞIĞINDA MEHMED AKİF'İN (BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA) ALMANYA SEYAHATİ

Kadir KON*

Özet/Abstrackt

Mehmed Akif's Germany Travel (During First World War): The Light Of The New Informations

İslamcı şair Mehmed Akif (Ersoy), Osmanlı'nın son döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde fikirleri ve şiirleri yanında İstiklal Marşı'nının yazarı olarak etkili olmuş bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Akif, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı devletinin resmi görevlisi olarak Almanya'ya gitmiştir. Orada dört aylık bir dönem için bulunan Akif, İslamcı Propaganda faaliyetlerine katılmıştır. Bu makalede Akif'in Almanya'da geçirdiği döneme ilişkin bilgiler Alman kaynakları esas alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Giriş

Osmanlı devletinin son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk döneminde İslamcı görüşleriyle tanınan ve Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad gibi dergilerde yayınladığı yazılarıyla Osmanlı ve İslam dünyası kamuoyunda ağırlığı olan birisi olarak Mehmet Akif'in Almanya seyahati ve buradaki faaliyetleri hakkında, bugüne kadar doyurucu bilgiler ortaya konulmuş değildir. Bilindiği üzere Mehmed Akif, Türkiye'nin son yüzelli yılındaki ideolojik

* Arş. Gör. Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/ Bochum Ruhr Üniversitesi Doktora Öğrencisi

ve siyasi akımlar arasında önemli bir yere sahip İslamcılık düşüncesinin simge isimlerinden birisi olmuştur. "İslam şairi" olarak adlandırılacak derecede rengi belli olan Akif gibi bir şahsiyet, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna giden yolda, kritik bir kararla İstanbul'dan Ankara'ya geçmiş ve Anadolu'daki "Kurtuluş Savaşı" mücadelesine katılmıştır. Onun bu faaliyeti "Anadolu Hareketi" tarafından, özellikle de Mustafa Kemal, çok önemsenmiştir. Nitekim bu anlamda kurulan yeni devletin manifestosu olan İstiklal Marşı'nın Akif'in kaleminden çıkması hususunda zamanın hükümeti ve Meclisi tam bir destek vermiştir.

Akif'in önemi ve etkisi Türkiye'nin yakın geçmişiyle sınırlı kalmamıştır. O, güncel siyasi oluşumlardaki etkileriyle de Türkiye'nin düşünce dünyasındaki varlığını hala muhafaza etmektedir. Dolayısıyla Türkiye tarihine malolmuş birisi olması hasebiyle Akif'in hayatındaki bütün faaliyetlerin araştırılması ve bilinmesi son derece tabii bir durumdur. Bu anlamda onun Birinci Dünya Savaşı sırasındaki faaliyetlerinin ortaya konulması Akif'in anlaşılmasına katkı sağlayacaktır kanaatindeyiz.

Mehmed Akif'in siyasi bir görevle Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında gittiği Almanya'da geçirdiği zaman zarfındaki faaliyetlerini konu alan bu araştırmada başlıca iki sorunun cevabını bulmaya çalışacağız:

1) Akif, Almanya'ya tam olarak ne zaman, kiminle, ne şekilde ve ne amaçla gitmiştir?

2) Akif, Almanya'da neler yapmış ve ne gibi izler bırakmıştır?

Bu amaçla konuya ilişkin mevcut literatürün incelenmesi yanında Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nde ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde incelemelerde bulunulmuştur. Elde edilen bilgileri burada sizlerle paylaşmaya çalışacağım.

1. Mehmed Akif'in Almanya'ya Gidişini Hazırlayan Tarihi Süreç: Birinci Dünya Savaşı ve İslamcılık

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerek Avrupa'da gerekse de Osmanlı devletinin siyasal ve entellektüel çevrelerinde

sözedilmeye başlanan "Panislamizm" veya "İttihad-ı İslam" kavramı yüzyılın sonunda daha somut bir hal almaya başlamıştır. Avrupa'da "söz"ün ve diplomasinin bittiği yerde patlak veren Birinci Dünya Savaşı bir ittifaklar kamplaşması şeklini almış ve Osmanlı devleti de Almanya'nın başını çektiği kampta, biraz gecikmeli de olsa, yerini almıştır. Bu savaştaki Osmanlı-Alman İttifakı, bir anlamda son elli yıldır bir şekilde gündemde olan Panislamizm düşüncesinin Osmanlı devleti üzerinden uygulamaya sokulması anlamına geliyordu. Özellikle İtilaf Devletleri olarak adlandırılan İngiltere, Fransa ve Rusya bloğundaki devletlerin idaresindeki müstemlekelerde on milyonlarca Müslümanın yaşıyor olması, genel savaş stratejisi içinde bu Müslümanlara yönelik geliştirilecek planlara ve stratejilere Almanya'nın ayrı bir önem vermesini zorunlu kılmıştır.[1] Bu stratejinin ana hedefini genel olarak, İtilaf devletleri idaresindeki Müslümanların ayaklanmalarını sağlamak ve bu sayede de ana cephelerde Osmanlı-Alman-Avusturya bloğunun yükünü hafifletmek olarak tanımlayabiliriz. Sözkonusu ayaklanmaların gerçekleştirilebilmesinin en önemli şartlarından birisi, oralardaki Müslüman halklara ulaşmak ve onları ayaklanmaya ve isyana teşvik etmekti. Bunun için ise ciddi bir propaganda faaliyeti gerekiyordu.

İttifak devletleri bloğunun en önemli gücü olan Almanya'nın İslam dünyasına yönelik planları 1890'lardan sonra yoğunlaşmaya başlamıştır, ancak yine de Almanların elinde 1914 yılında hemen uygulamaya sokacağı derli toplu bir İslam stratejisi bulunmuyordu. Bu eksikliği gidermek için Almanlar, İslam stratejisini belirleme görevini Almanya Dışişleri Bakanlığı bünyesinde uzun süre görev yapmış, ancak 1913 yılı itibariyle görevinden ayrılmış olan Max von Oppenheim'ı[2] görevlendirmişlerdir. Max von Oppenheim, uzun yıllar Alman Dışişleri'nin Kahire temsilciliğinde İslam dünyasına yönelik gözlemler yapmak ve bu gözlemlerini Berlin'e rapor etmek

1Bu stratejiler konusunda bkz. Fritz Fischer, Griff nach der Weltmacht: Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/18, Droste Verlag, Düsseldorf 1964 (Dritte verbesserte Auflage)

2 Max von Oppenheim'ın hayatı ve siyasal faaliyetleri konusunda bkz. Gabriele Teichmann, Gisela Vögler, (Hgg), Faszination Orient. Max von Oppenheim: Forscher, Sammler, Diplomat, Köln 2001; Kadir Kon Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman Esir Kampları (1914–1918), yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 22-57.

üzere görevlendirilmiş birisiydi. Nitekim bu görevi kapsamında Oppenheim, 1896-1909 yılları arasında, merkez Kahire olmak üzere, nerdeyse bütün İslam dünyasını dolaşmış ve akla gelebilecek hemen her konuda Berlin'e beşyüze yakın rapor göndermiştir. Sıradışı bir kişiliğe sahip olan Oppenheim, mükemmel Arapça bilgisi ve İslam'a ve Müslümanara olan sınırsız ilgisiyle görev yaptığı süre boyunca İslam dünyasındaki yerel aktörlerle de iyi ilişkiler geliştirmiş bir şahsiyetti.

1914 yılı Ağustosunun başında Berlin'de Dışişleri Bakanlığı bünyesinde tekrar göreve başlamış olan Oppenheim, birkaç aylık bir çalışma sonunda Almanya'nın Şark stratejisine ilişkin düşüncelerini 136 sayfalık bir memorandumla 1914 yılı Ekim ayında Almanya Dışişleri'ne sunmuştur.[3] Fas'dan Hindistan'a, Kafkaslar'dan Arabistan'a kadar bütün İslam dünyasına yönelik uygulanacak politikaların ortaya konulduğu bu memorandumda, İtilaf Devletleri safında Almanya'ya karşı savaştırılan Müslüman askerlerin Alman-Osmanlı İttifakı lehine kazanılması konusuna da geniş şekilde değinilmiştir.

Memorandumda, İngiltere, Fransa ve Rusya adına savaşan Müslüman askerlere yönelik iki yönlü bir propaganda çalışması dile getirilmiştir. Bunlardan birincisi cephe propagandası, ikincisi de cephe propagandası sonucu Alman tarafına geçen veya savaşta esir düşen Müslüman askerlerin Osmanlı devleti ve halife adına kazanılması şeklinde idi. Berlin yakınlarında Müslümanlara mahsus oluşturulacak esir kamplarında[4] eğitime ve propagandaya tabi tutulacak esir Müslüman askerlerin Osmanlı-Alman ittifakı lehine kazanılmasıyla Osmanlı ordusunda cihad edecek gönüllü birlikler meydana getirilmesi hedeflenmiştir. Hem Müslüman esirlere yönelik projenin hem de genel anlamda uygulanacak İslam stratejisinin en önemli ayağını propaganda faaliyetleri oluşturuyordu.[5]

3. Max von Oppenheim, Denkschrift betreffend Die Revolutienierung der islamischen Gebiete unserer Feinde, Berlin 1914, Hausarchiv des Bankhauses Sal. Oppenheim jr.&Cie. (HBO), Nachlass Max von Oppenheims, Nr. 42 (NL MvO/42)

4. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Gerhard Höpp, Muslime in der Mark. Als Kriegsgefangene und Internierte inWünsdorf und Zossen, 1914-1924, Verlag das Arabische Buch, Zentrum Moderner Orient, Berlin 1997; ayrıca hem esir kampları hem de bu esirlerin Osmanlı devleti topraklarına nakli konusunda bkz. Kon, a.g.eser.

5 Çok yönlü propaganda faaliyetleri kapsamında Berlin'de ilk olarak Max

Bu kapsamda Berlin'de Dışişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Şark İstihbarat Birimi (Nachrichtenstelle für den Orient/ NfO) gibi propaganda kurumları Almanya dışına yönelik çalışmalar yürüttüğü kadar Almanya içine yönelik de bir takım faaliyetler yapıyordu. Özellikle Şark İstihbarat Birimi'nin faaliyetlerinde görev alan kimseler Alman akdemisyen ve şarkiyatçılardan oluşmakla birlikte, Osmanlı devleti tarafından gönderilen dini yönü ağır basan şahsiyetler de burada görev yapmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa kanalıyla gönderilen kimseler arasında Mehmed Akif, Abdülaziz Çaviş, Abdürreşid İbrahim, Şeyh Salih Et-Tunisi, Halim Sabit, Alimcan İdris gibi kimseler yer almıştır. Bu bağlamda Osmanlı devleti adına Almanya'ya ilk gönderilenler ise Sebilürreşad'ın baş muharriri ve şair Mehmed Akif ile İslam alimi Şeyh Salih Tunusi olmuştur.

2. Mehmed Akif'in Almanya'ya Gidişi: Ne Zaman ve Nasıl Gitti?

Bugüne kadar Mehmed Akif'in Almanya'daki faaliyetleri hakkında bir takım bilgiler ortaya konulmuşsa da, onun Almanya'ya tam olarak hangi tarihte ve ne şekilde gittiği konusunda tatmin edici bir malumat verilememiştir. Bu konuya en ciddi şekilde değinen araştırmacı M.Ertuğrul Düzdağ olmuştur.[6] 2004 yılında yayınlanan "Mehmed Akif Ersoy" adlı çalışmasında Düzdağ, Sebilürreşad dergisinin 1914 yılı Aralık sayıları üzerindeki incelemelerinden hareketle, Mehmed Akif'in Almanya'ya gidiş tarihi olarak Aralık ayının ortalarını tespit edebilmiştir. Ancak yaptığımız araştırmalarda Akif'in Almanya'ya gidişinin daha erken olduğunu gördük. Yeni bulgularımıza göre bu tarih Kasım ayının 17'si ile Aralık ayının başına denk gelmektedir.

---

von Oppenheim'ın girişimleriyle bir "Tercüme Bürosu" meydana getirilmiştir. Ancak bu "Tercüme Bürosu" sonradan daha profesyonel bir birim halini alarak "Nachrichtenstelle für den Orient" (NfO) (Şark İstihbarat Birimi) adını almış ve Birinci Sarvaşı'nın sonuna kadar varlığını sürdürmüştür. Bu konuda bkz. Kon, a.g.e.; Wolfdieter Bihl, Die Kaukasus-Politik der Mittelmachte,, T. 1. Ihre Basis in der Orient-Politik und ihre Aktionen 1914-1917, Wien ; Köln ; Graz : Bohlau, 1975; Tilman Lüdtke, Jihad made in Germany. Ottoman and German Propaganda and Intelligence Operations in the First World War, Lit Verlag, Munster 2005; Maren Bragulla, Die Nachrichtenstelle für den Orient. Fallstudie einer Propagandainstitution im Ersten Weltkrieg, Saarbrücken 2007; Herbert Landolin Müller, Islam, Gihad ("Haeiliger Krieg") und Deutsches Reich. Ein Nachspiel zur wilhelminischen Weltpolitik im Maghreb 1914-1918, Frankfurt/Main 1991.

6 Ertuğrul Düzdag, Mehmed Akif Ersoy, İstanbul, Aralık 2004, dipnot 106, s. 54.

Tespit ettiğimiz bu tarihe ise ne Osmanlı Arşiv belgelerinde ne de Alman arşiv belgelerinde rastladık. Bu tarihe biz, Akif'i İstanbul'dan Almanya'ya götüren bir Alman Dışişleri Bakanlığı çalışanının hatıratında rastladık.[7] Karl Emil Schabinger von Schowingen[8] adlı bu görevli 1914 yılı 14 Kasım'ında İstanbul'da yapılan "Cihad İlanı" törenlerine yetiştirilmek üzere özel bir görevle, beraberindeki on dört Müslüman savaş esiri ile birlikte Almanya'dan trenle hareket etmiş ve maceralı bir yolculuk neticesinde 12 Kasım'da İstanbul'a ulaşmıştı.[9] Schabinger, beraberinde getirdiği Müslüman esirleri İstanbul'daki 14 Kasım törenlerinde Alman elçiliği balkonundan, elçilik önündeki coşkulu kalabalığa takdim etmiş ve bir müddet daha İstanbul'da kaldıktan sonra Berlin'e gitmek üzere trenle İstanbul'dan ayrılmıştır. Alman görevli, 14 Kasım'dan sonra İstanbul'da ne kadar daha kaldığı konusunda net bir şey

7 Schabinger, kaleme aldığı hatıralarında bu seyahatten bahsettiği gibi özellikle Tunuslu Şeyh Salih'in Almanya'da yaptığı faaliyetlerden ayrıntılı şekilde bahsetmiştir. Bu bağlamda İstanbul'dan hareket ettikleri kesin tarihi vermemekle birlikte İstanbul'daki cihat ilanı törenlerinin ardından Alman elçisi Wangenheim'la görüşmüş ve ardından kısa süre içinde hareket etmiş olmalıdır. Zira bu yazı içinde vereceğimiz gibi, Alman şarkiyatçı Martin Hartmann'dan Schabinger'e gönderilen 5 Aralık tarihli mektupta Hartmann, Şeyh Salih ve Mehmed Akif'le Berlin'deki ilk görüşmesinden bahsetmiştir. Mehmed Akif'le Şeyh Salih 5 Aralık'ta Martin Hartmann'ı ziyaret ettiklerine göre İstanbul'dan çıkış tarihleri bu tarihten en az bir hafta on gün kadar öncesine rastlamış olmalıdır ki, bu tarih daha da erkene alınabilir. Zira İstanbul ile Berlin arası tren yolculuğu o dönemde normal şartlarda üç-dört gün sürüyordu. Savaş durumu dolayısıyla yollarda meydana gelebilecek gecikmeler yanında, Almanya'ya vardıklarında ilk önce Berlin'deki Türk yetkililerle görüşme, tanışma ve yerleşme için ayrılan vakit de hesaba katıldığında Mehmed Akif'le Şeyh Salih'in İstanul'dan ayrılma tarihlerini 25 Kasım gibi de kabul edebiliriz. Seyahatle ilgili olarak bkz. Karl Emil Schabinger von Schowingen, Weltgeschichtliche Mosaikssplitter, Erlebnisse und Erinnerungen eines kaiserlichen Dragomans, Baden-Baden 1967, s. 111.

8 Mehmed Akif ve Şeyh Salih et-Tunusi'yi İstganbul'dan Almanya'ya götüren Karl Emil Schabinger von Schowingen Almanya Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Birinci Dünya Savaşı öncesinde Fas'ta tercüman olarak görev yapıyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra döndüğü Almanya'da yine bir süre tercüme işlerinde çalışmakla birlikte sonradan Max von Oppenheim'in kurduğu Nachrichtenstelle für den Orient bünyesinde çalışmaya başlamıştır. Oppenheim'ın 1915 yılı ilkbaharında İstanbul'a görevlendirilmesi üzerine Sachabinger NfO'nun başına geçmiş ve bu görevini bir yıl kadar sürdürdükten sonra 1916 yılı Mayı'ında Filistin'e gitmiş ve orada Filistin'in İngilizlerin eline geçmesine kadar Yafa şehrinde konsolos olarak çalışmıştır. Bkz. Schabinger, a.g.eseri.

9 Müslüman esirlerin İstanbul'a getirilişleri ile ilgili olarak bkz. Schabinger, a.g.e., s. 104-107; Tanin gazetesinin Müslüman esirlerin İstanbul'a gelişiyle ilgili verdiği haber için bkz. Kadir Kon, a.g.e., dipnot 217, s.58.

belirtmemişse da bu sürenin çok uzun olmadığı anlaşılmaktadır. Schabinger'in Berlin'e dönüş yolunda, kendi ifadesiyle, "refakat etmek durumunda kaldığı" iki kişi vardır. Önce isim zikretmeden ilk olarak bu yolculukta tanıştığı Şeyh Salih Tunusi'den bahseden Schabinger, onunla sonradan gelişen dostluğundan bahsettikten sonra, onun Enver Paşa ile olan yakınlığından ve İtalyanlara karşı yapılan Trablusgarp savaşında Enver Paşa'ya yaptığı yardımların öneminden bahsetmiştir. Yine herhangi bir isim telaffuz etmeden beraber seyahat ettiği ikinci kişi için ise, "Gerçek bir Türk olan ikinci refakatçiyi bana kimin getirdiğini şimdi tam hatırlamıyorum. O, İstanbul'daki dini bir derginin muharriri idi" şeklinde bir ifade kullanır. Alman görevlinin bahsettiği ikinci kişi Mehmed Akif'tir.

3. Mehmed Akif'in Almanya'daki Faaliyetleri ve Akif'e Dair Bir Mektup

Almanya Dışişleri Bakanlığı için kaleme aldığı hatıralarında[10] Schabinger, Şeyh Salih'le[11] ilgili bir çok faaliyetten bahsederken Almanya'ya beraber gittikleri Mehmed Akif'in faaliyetlerinden neredeyse hiç bahsetmemiştir. Doğrusu Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nde döneme ilişkin binlerce belge arasında da Akif'in ismine, bir iki istisna dışında, neredeyse hiç rastlanmamaktadır. Buna karşın, Şeyh Salih Tunusi ile ilgili bir çok bilgi mevcuttur. Yine aynı arşivde Şeyh Salih Tunusi yanında, Osmanlı devleti adına Almanya'ya giden görevlilerden Abdülaziz Çaviş, Abdurreşid İbrahim, Alimcan İdris, Halim Sabit, Halil Halid ve Emir Abdulkadir gibi şahsiyetlerin faaliyetleri hakkında çok sayıda belgenin var olduğu tarafımızdan yapılan araştırmalarda görülmüştür.[12]

Akif'in Berlin'deki varlığından ve oradaki ilk faaliyetlerinden bizi en erken tarihte haberdar eden bilgiye, dolaylı yoldan, yine

10 Politisches Archiv des Auswaertiges Amtes, Nachlass von Schabinger U2.3.06.b, Regal 1, Karton 1193.

11 Şeyh Salih Tunusi ilgili olarak bkz. Peter Heine, "Salih Ash-Sharif At-Tunusi, A North African Nationalist in Berlin
During the First World War", Revue de L'occident Musulman et de la Méditerranée, 33 (1982-1), s 89-95; Tunusî'nin hayatı ve Almanya'daki faaliyetleri hakkında bir değerlendirme için bkz. Herbert Landolin Müller, a.g.e., s. 270-280.

12 Berlin'deki Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nde (PA AA) özellikle Nachrichtenstelle für den Orient (NfO) ile ilgili belgeler arasında bu konuda çok sayıda belge bulunmaktadır.

Schabinger'in hatıralarında rastlıyoruz. Schabinger'in üniversite yıllarından da hocası olan ünlü Alman şarkiyatçısı Prof. Martin Hartmann'ın[13] Schabinger'e gönderdiği 5 Aralık 1914 tarihli mektupta Hartmann, Şeyh Salih Tunusi ve Mehmed Akif'le tanışmasını ve ilk izlenimlerini aktarmıştır. Hartmann'ın Schabinger'e gönderdiği mektubun[14] Türkçe tercümesi aynen şöyledir:

"Bugün, sıradışı enteresan bir karşılaşma oldu: Size her iki adamı bana getirdiğiniz için teşekkür ederim. Şeyh Salih aslında sıradan birisi değil; zavallı Türk'se (Akif) onun tam tersi. Salih ne istediğini biliyor ve istediği şeyi başarılı şekilde anlatmasını da. Böyle bir adamla çalışılabilinir. Şeriat'ın doğruluğuna olan inanmışlığına rağmen onunla bir anlaşma zemini sağlanabilir. ... Müslüman hocalarla eğitim verecek Almanya'da İslâmî bir üniversite kurulması düşüncesi hoştu! Bilim konusundaki bu idraksizliğe daha sert bir tepki göstermediğim için sabrıma hayran kalmışlardır herhalde! Bilimin ne olduğu konusunu bu sınıflara açıklamanın tabii ki hiç bir faydası yok ve bir süre daha bu böyle geçecektir (Almanya'da da ondan (bilimden) anlayan pek yok ya). Şayet bizim Topluluk, (Ön Asya Topluluğu Derneği) düzenleyeceği akşamda bu her iki seçkin yabancıyı misafir ederse mükemmel bir etkide bulunurlar düşüncesindeyim. Bugün seminerde beni ziyaret eden Mehmed Akif'le Mehmed Emin üzerine öğretici bir görüşme yaptım. O (Mehmed Akif) yeni zamana ayak uyduramamış Türk dar kafalılığının bir temsilcisi olarak, eski usullere göre verimsizce çalışmak istemekte... Ne mutlu ki bana oldukça sakin kaldım, sonuçta böyle insanlarla kavga etmenin getireceği hiç bir şey yok..."

Bu mektup, Mehmed Akif'in Almanya'daki faaliyetleri ve orada, İslami bir üniversite kurmak gibi planlarıyla ilgili bazı bilgileri

13 Martin Hartmann (1951-1918), Berlin'deki Şark Dilleri Enstitüsü'nde Arapça dersleri veren Hartmann, bir süre Almanya'nın Edirne konsolosluğunda ve İstanbul'da tercümanlık da yapmıştır. Bu görevinden ayrıldıktan sonra ölümüne kadar Berlin'de hocalık yapmış ve Şark ve İslam üzerine kitaplar kaleme almıştır. Aynı zamanda Türkiye uzmanı da olan Hartmann, Birinci Dünya Savaşı sırasında bu sıfatıyla Şark İstihbarat Birimi'nin Türkçe kısmının başına getirilmiştir. Eserlerinden bazıları: Arabischer Sprachführer für Reisende. Leipzig 1881 Islam, Mission, Politik. Leipzig 1912, Reisebriefe aus Syrien. Berlin 1913.

14 Schabinger, a.g.e., s. 109; Mektub'un Türkçe tercümesinde parantez içinde yazılan ifadeler tarafımdan eklenmiştir.

ihtiva etmesi bakımından önemli olduğu kadar, yazıldığı 5 Aralık tarihi itibariyle de önemlidir. Buradan Aralık ayı başında Akif'in Almanya'da faaliyetlerine başladığı sonucu çıkmaktadır. Öte yandan Hartmann'ın buradaki ifadelerinden, Mehmed Akif'le arasında bir soğukluk meydana gelmiş olduğu hemen sezilmektedir. Hartmann, yer yer hakaret sayılabilecek ifadelerle eleştirdiği Akif'in İslamcı görüşlerinden pek hoşlanmamışa benzemektedir.[15] Bunun yanında İslami bir üniversite kurulması gibi kendinden emin ifadeler, zaten "kibirli" olan Hartmann'ı epey kızdırmış olmalıdır. Öte yandan oriantalist bakış açısıyla da İslâm konusuna eğilen Hartmann, bir bakıma İslâm'a "müdahelecei" bir şekilde yaklaşıyordu. Martin Hartmann, kendi görüşlerine "uygun" bir İslâm anlayışına sahip olduğunu düşündüğü kimi yazar ve şairleri idealindeki İslâm ve Müslüman olarak görüyordu. Bu bakımdan o, Türkiye'de irtibatta olduğu Halide Edib, Mehmed Emin gibi Türkçü yazar, şair ve gazetecilerle irtibat halindeydi ve Osmanlı devletindeki gelişmeleri de Türkiye'deki bu irtibatları üzerinden değerlendirmekteydi.[16]

3.1 Almanya'daki Propaganda Çalışmaları

Mehmed Akif'in Almanya'daki faaliyetleri arasında bahsedilen Müslüman esirlere yönelik propaganda çalışmaları konusunda da pek bir bilgiye rastlayamıyoruz. Bu alanda Alman tarihçi Gerhard Höpp'ün Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman esirler üzerine yazdığı kapsamlı çalışmasında[17] da maalesef Akif'le ilgili çok az bilgi verilmiştir. Höpp, Akif'e ilişkin

15 Akif'le Hartmann arasındaki hoşnutsuzluğun bir sonucu olarak kabul edilecek bir gelişme de Martin Hartmann'ın Türk şairleri üzerine kaleme aldığı ve ölümünden hemen sonra yayınlanan kitabından takip edilebilmektedir. Bu kitapta Hartmann, Mehmed Akif'i Türk şairleri arasında göstermemiştir. Bkz. Dichter der neuen Türkei; mit einem Bildnis des verewigten Verfassers und zehn Bildnissen türkischer Dichter (1919).

16 Nitekim Schabinger, İstanbul'a geldiğinde Alman elçisi Wangenheim'la yaptığı görüşmede, Martin Hartmann'ı referans göstererek Türkiye'deki "Panturancı" fikir akımlarının önemi konusunda elçiyi bilgilendirdiğini söylemiştir. Dolayısıyla Türkiye'deki tek gücün İslam ve İslamcılar olmadığını, Türkçülerin de toplumda etkili olduğu konusunda Wangenheim'ın dikkatini çekmiştir..Bkz. Schabinger, a.g.e., s. 108.

17 Gerhard Höpp, Muslime in der Mark. Als Kriegsgefangene und Internierte in Wünsdorf und Zossen, 1914-1924, Verlag das Arabische Buch, Zentrum Moderner Orient, Berlin 1997, s. 101.

olarak yalnızca Şark İstihbarat Birimi tarafından Müslüman esirlere yönelik propaganda için çıkartılan farklı dillerdeki El Cihad[18] adlı gazetenin Türkçe redaksiyonundan sorumlu olmak üzere Akif'in Berlin'e geldiği bilgisine eserinde yer vermiştir.[19]

Almanya Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi'nde yaptığımız araştırmalar sonucunda Akif'le ilgili yalnızca bir belgede onun ismine tesadüf ettik. 27 Şubat 1915 tarihli bu belgede,[20] Berlin'de bir Orient-Press-Büro (Şark-Basın-Bürosu) kurulması konusundaki görüşler dile getirilirken, oluşturulacak basın bürosunda görev alacak Alman üyeler yanında, Şarklı üyelerin de isimleri verilmiştir. Sözkonusu Şarklı isimler, Şeyh Salih Tunusi ve (H)Akif Bey'dir.[21] Almanya içinde ve Şark'ta bu büro üzerinden gazetelere ve ajanslara gönderilecek haber ve yorumlarla kamuoyunun İttifak Devletleri lehine kazanılması amaçlanmıştır. Ancak bu büronun faaliyete geçtiği yönünde herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Muhtemelen öngörülen faaliyetler, Şark İstihbarat Birimi (NfO) çatısı altında ve aynı birimin "Korrespondenzblatt" adındaki periyodik yayınlarıyla gerçekleştirilmiştir.[22] Yine, ulaşabildiğimiz kaynaklarda Mehmed Akif'in planlanan bu çalışmalara katıldığına yönelik bir kanıta da rastlayamadık. Kaldı ki Mehmed Akif'de bu olaydan kısa süre sonra, 18 Mart 1915 tarihi itibariyle, Şeyh Salih Tunusi ile birlikte İstanbul'a dönmüştür.[23]

Elde ettiğimiz bu bilgilere göre, Mehmed Akif'in Almanya'da geçirdiği süre yaklaşık dört ay kadardır. Almanya'daki bu dört aylık

18 Bu konuda bkz. Kon, a.g.e., s. 107-112; Ayrıca bkz. Gerhard Höpp, Arabische und islamische Periodika in Berlin und Brandenburg,Verlag Das Arabische Buch, Berlin 1994.

19 Höpp, a.g.e., s. 101.

20 Politisches Archiv des Auswärtiges Amtes (PA AA), R 1501, Nr: 13633.

21 Belgede Mehmed Akif'in ismi yanlışlıkla "Hakif Bey" olarak yazılmıştır.

22 "Korrespondenzblatt" ilk sayısı 30 Nisan 1915'de yayınlamış olup 1917 yılı Nisan ayına kadar bu isimle yayınlanırken, bu tarihten itibaren daha kapsamlı bir dergi şeklinde ve "Der Neue Orient" adıyla yayınlamaya başlamıştır. Korrespondenzblatt'ın ilk on üç sayısının fotokopisi şahsi arşivimizde yer almaktadır.

23 Mehmed Akif'in İstanbul'a dönüş haberi başmuharriri olduğu Sebilürreşad dergisinin 18 Mart 1915 tarihli nüshasında şu şekilde haber verilmiştir: "Baş muharririmiz Mehmed Akif Beyefendi ile fâzıl-ı muhterem Şeyh Salih eş-Şerif et-Tunusî hazretleri Almanya'dan avdet buyurmuşlardır." Bkz. Ertuğrul Düzdağ, Mehmed Akif Ersoy, İstanbul, Aralık 2004, dipnot 106, s. 54.

dönemle ilgili yukarıda verilen bilgilere, Akif'in sonraki dönemlerde yakın arkadaş çevresine anlattığı bazı anekdotları ilave edebiliriz. Burada dikkatimizi çeken bir husus da Akif'in Almanya'da geçirdiği süre boyunca oradaki faaliyetler hakkında ne kendi gazetesinde ne de başka bir yerde bir şeyler yazmamış olmasıdır. Her şeyden önce bir şair olan Akif, muhtemelen Berlin'de görüp yaşadıklarını kalp süzgecinden geçirip sadece şiirlerinde ifade etmeyi tercih etmiş olmalıdır. Nitekim Akif, "Berlin Hatıraları" şiirinde bir Alman kadına hitabeder şekilde kaleme aldığı mısralarda Fransız ordusunda savaşırken Almanlara esir düşen Müsülüman esirlerin durumunu konu etmiştir:

"... Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta
Tunus'ta, sonra Cezayir'de, sonra Kafkas'ta?
Götür de kalbine bir kerre ey kadın elini;
Düşün zavallıların sernüvişt-i erzelini!
Ne ibtila!Ne musibet! Cihan cihan olalı,
Bu ızdırabı, eminim ki çekmiş olmamalı.
Hesaba katmıyorum şimdilik bizim yakada
Sönen ocakları; lakin zavallı Afrika'da,
Yüz elli bin kadının tütmüyor bugün bacası.
Ne körpe oğlu denilmiş, ne ihtiyar kocası,
Tutup tutup getirilmiş –Fransız askerine
Siperlik etmek için- saff-ı harbin önlerine.
O ümmehatı, o zevcehat-ı bir düşünmelisin:
Kimin hesabına ölmüş, desin de inlesin,
Anarken oğlunu, bîçâre, yâhud erkeğini?
"Kimin hesabına?.." Bir söz ki:Parçalar beyni!
Bakınca kasdolunan gâyenin şenâ'atine,
Ne olsa çıldırır insan işin fecâ'atine.

Ne milletin şerefiyçin, ne kendi şanın için!

Feda-yı cân edeceksin adüvv-i cânın için!

Geber ki sen: baba yurdun, harîm-i namusun

Yabancı ökçeler altında çiğnenip dursun!

Gebermek istemiyorsun değil mi?Bak ne olur:

Rehin bıraktığın efrad-ı ailen tutulur

Birer birer ezilir. Hem nasıl vesaitle:

Yanardı havsalan imkân olaydı tahlile. ..."[24]

Mehmed Akif'in Almanya'ya çağırılış sebebi olarak, gerek Osmanlı devleti içinde ve gerekse de İslâm dünyasında o zamanın en popüler dergilerden birisi olan Sebilürreşad'ın baş yazarı olmasının etkili olduğu muhakkaktır. Zira Eşref Edib, büyük ihtimallle Akif'in anlattıklarından hareketle, kaleme aldığı Mehmed Akif'in Almanya hatıralarında bu seyahatle ilgili şunları yazmıştır:

"Harbiye Nezareti'ne merbut Teşkiât-ı Mahsûsa kendisine mühim vazifeler tevdi etti. Bunun üzerine Berlin'e gitti. Almanya'da İtilaf Devletleri ordularından alınmış bir çok Müslüman esirler vardı. Almanlar bunları diğer esirlerden ayırmış, bunlara mahsus kamplar yapmışlardı ... Almanlar bunları me'lûf oldukları hayatta yaşatıyorlardı. Müttefikleri Türkiye'ye karşı bir cemîle olmak üzere Müslüman esirlere husuî bir itina gösteriyorlardı. Onlara mahsus camiler yapmış, mektepler açmışlardı. İmamlar, muallimler, hafızlar, vaizler getirmişlerdi. Ayrı ayrı lisanlarda Araplara, Hintlilere, Rusya Müslümanlarına mahsus gazeteler çıkarıyorlardı. Bu bir siyaset ve cemîle idi. Alman hükümeti Müslüman esirlere karşı yapılan müstesna muameleyi İslâm aleminin duymasını, bilhassa Türkiye'nin görmesini, bilmesini pek arzu ediyordu. Bunun için muhtelif milletlere mensup Müslüman muharrirler davet ediyor, Müslüman esirlerine yapılmakta olan itinayı göstemek istiyordu. Almanlar bunu faydalı bir propaganda addediyorlardı. İşte üstad

24 Bkz. Mehmed Akif Ersoy, Safahat, Safahat ve eklerini neşre hazırlayan, kitabın baş tarafına şairin hayatı hakkında geniş bir araştırma yazan, M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 2005.s.293, 294.

(M.Akif) Müslüman esirlerinin geçirdiği hayatı görmek onlara bazı şeyler söylemek üzere Berlin'e gitmişti. ... buradaki Teşkilât-ı Mahsûsa İslâm alemi ile temas hususunda Alman vasıtalarından, Alman teşkilatından, bilhassa Alman tahtelbahirlerinden Müslüman muharrirlerin İslâm alemine hitaben yazdıkları beyannameleri taa Cava'ya kadar götürüyordu. ..."[25]

Almanların esirlere iyi muamele etmesinin propaganda amaçlı olduğu ve Türkiye ve İslâm dünyasına yönelik bir "cemile" olduğu şeklindeki tespit temelde doğrudur. Fakat Almanlar bu gibi uygulamalarla bazı pratik faydalar sağlamak amacını da gütmüşlerdir. İslâm dünyasında propaganda yapacak yazarların seçilmesi ve bu anlamda Akif gibi popüler birinin çağırılması son derece isabetli görünmekle beraber, Akif'in bu mevzuyu yazılarına konu etmemiş olması kafalarda bazı soru işaretleri oluşturmaktadır. Hassas bir zamanda ve önemli bir görevle gittiği anlaşılan Almanya'daki faaliyetleri hakkında Akif'in ancak dost sohbetlerinde veya savaştan sonra Kurtuluş Savaşı sırasındaki vaazlarında bahis açması gerçekten enteresandır.

3.2 Akif'in Hartmann'a "Cevabı"!

Yukarıda Martin Hartmann'ın, Akif'le karşılaşmasını anlatan mektubunu vermiş ve Hartmann'ın Akif'e karşı düşüncelerinin pek de olumlu olmadığını görmüştük. Meselenin bir de Akif tarafının olduğunu ve Akif'in de Hartmann'la ilgili düşüncelerini dost sohbetlerinde dillendirdiğini görüyoruz. Burada iki şahsiyet arasındaki tatsızlığın tek taraflı olmadığı anlaşılmaktadır:

"Bir gün Akif'e Berlin'deki müsteşrikler sorulur. Akif de onların en büyüğü Hartmann'mış. Şu göklere çıkarılan adamı bir tanıyayım dedim. O da beni görmek istiyormuş, konuştuk. Bu meşhur müsteşrik her ilim dalaverecisi gibi benim gözümü boyamak isteyen bir takım umumi laflar etti. Ben dediklerini dinler gibi

25 Eşref Edib, Mehmed Akif, Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, 1. Cilt, 1938, s. 39, 40, 41. Yukarıdaki satırlarda, Almanya'daki Müslüman esir kampları meselesinin can alıcı noktaları son derece isabetli şekilde ifade edilmiştir. Yalnız, Akif'in Almanya'dan dönüşünden sonra gerçekleşen bazı gelişmelerin de, örneğin Müslüman esirler için cami inşası gibi, anlatılmış olması bize bu bilgilerin sonraki bilgilerle güncellendiğini göstermektedir.

göründükten sonra, 'En iyi bildiğiniz Türk şairi kimdir?' dedim. O tereddütsüz 'Fuzuli' diye cevap verdi. Sonra şunu ilave etti: 'Ben şimdi bunu yazmakla meşgulüm.' Bir de gördümki herif yüzünden Fuzuli'yi okuyamıyor, hele hiç anlamıyordu. Artık tahammülüm kalmadı, 'Ben, dedim, bilgilerinizin sınırını takdir edecek durumda değilim, fakat size bir şey söyleyeyim mi, fakat sizin en bilmediğiniz ve anlamadığınız Türk şairi Fuzuli'dir, buna emin olun.' ... Herif iki gün sonra Fuzuli'nin 'su' kasidesini öğretmemi benden ricaya gelmesin mi? ..."[26]

Bu hikayenin doğruluk payı yüksek olmalı, zira Akif'le Hartmann'ın görüştükleri ve birbirlerinden hoşlanmadıkları iki tarafın da beyanlarıyla sabittir. Aralarındaki görüşmeyi her iki taraf da kendi bakış açılarından aktarmış ve karşı tarafı küçük gösterirken de bunu farklı şairler üzerinden yapmışlardır. Hartmann, Mehmed Emin'le ilgili konuştuk derken; Fuzulî konusundan bahsetmemiştir. Akif de Mehmed Emin konusuna değinmemiştir. Hartmann, Akif'i dar kafalılıkla suçlarken, Akif de onu cahillikle itham etmiştir.

Mehmed Akif'in Berlin'le ilgili bir başka hatırası da Alman Katoliklerinin taassubuyla ilgili olanıdır.[27] Gerçekten de Almanların bir kısmı Birinci Dünya Savaşı'nda Müslümanlarla ittifak edilmesini, üstelik de bunun Hıristiyan Avrupalılara karşı yapılmasını, bir türlü hazmedemiyorlardı. Bu yüzden de Almanlar

26 Mithat Cemal'le aralarında geçen sohbetten aktarılan bu hikaye için bkz. Emin Erişirgil, Mehmet Akif. İslamcı Bir Şairin Romanı, Cilt III., Ankara Maarif Yayınevi, İstanbul İnkılap Kitabevi, s. 307, 308.

27 "Ben mühim bir vazife ile Berlin'e gitmiştim. O aralık Almanya hükümeti bize dedi ki, ,Bizim Meclis-i Mebusanımızdaki Katolik mebuslar kıyamet koparıyorlar. Almanlar gibi mütemeddin bir millet, nasıl olur da Müslümanlar gibi, Türkler gibi *vahşilerle ittifak ediyorlar? Bu bizim için zul değil midir? Diyorlar. Aman,* makaleler yazınız, biz onları Almanca'ya tercüme ettirelim. Ta ki Müslümanlığın da bir din, Müslümanların da insan olduğu, bunların nazarında taayyun etsin.' Almanya hükümeti haklı idi. Çünkü Alman milleti nazarında Müslümanlar vahşilerden başka bir şey değildi. Onların gazetecileri, romancıları, hele müsteşrik denilip de Şark lisanlarına,Şark ulum-u fününuna, Şark ahlak ve âdâtına vakıf olan adamları mensup oldukları milletin efkarını asırlardan beri bizim aleyhimize o kadar zehirlemişler ki, orada bir anlaşma husuluna imkan yoktu. Biz o sırada kendimizi onlaratanıtmak için, tabii elden geldiği kadar çalıştık. Lakin tamamıyla muvaffak olduğumuzu asla iddia edemem. Taassubları yamanem ." Bkz. Eşref Edib, a..g.e., s. 45.

savaş sırasında içe yönelik propagandaya da çok önem vermişlerdi. Bu anlamda gerçekleştirilen bir çok faaliyetler ve yayınlar arasında, cihad fikrinin Almanlar tarafından da anlaşılması amacıyla, Şeyh Salih'in cihadla ilgili kitapçığından bahsedebiliriz. Bu kitapçık Schabinger tarafından Almanca'ya çevrilmiştir.[28]

Öte yandan Almanların kendi yazar ve düşünürleri de Osmnalı devleti ile olan bu ittifakı Almanlara kabul ettirmek için çok çaba sarfediyorlardı. Bu anlamda Osmanlı devletinin Avrupalı bir devlet olduğunu, ayrıca Müslümanların Merkez Devletleri'yle aynı düşmana karşı savaştıklarını ama bunu kendileri için yaptıklarını öne sürüyorlardı. Bu arada propaganda faaliyetlerinde (NfO bünyesinde) aktif rol alan Martin Hartmann ve Carl Heinrich Becker gibi Şarkiyatçılar ırkçı ve mutaassıb Almanları yumuşatmak için "Kulturislam/Medeni Müslümanlık" ve "Negerislam/Zenci (ilkel) Müslümanlık" gibi tasnifler yapma zorunluğunu hissediyorlardı.[29] İki millet arasındaki müttefikliği dostluğa çevirmek için yazarlar kadar şairler de çaba sarfediyordu. Mehmed Akif'in Berlin Hatıraları'nda[30] Alman kadının duygularıyla kurduğu ve onu Müslüman anaların acılarına ortak etmeye çalıştığı satırların benzerleri Almanlar tarafından da kaleme alınmıştır.[31]

28 Shaich Salih Aschscharif Attunusi, Haqiqat Eldschihad, Die Wahrheit über den Glaubenskrieg, Aus dem arabischen übersetzt von Karl E. Schabinger, Berlin 1915. 18 sayfalık bir broşür formatında yayınlanan kitapın gelirinin Kızılay'a verileceği eserin iç kapağında belirtilmiştir.

29 Höpp, Muslime in der Mark ...., s. 20.

30 „… Değil mi bir anasın sen? Değil mi Almansın?/ O halde fikr ile vicdana sahib insansın./ O halde, Asyalıdır, ırkı başkadır…' diyerek,/ Benât-ı cinsin olan ümmehâtı incitecek/ Yabancı tavrı yakışmaz senin faziletine…/ Gel iştirak ediver şunların felâketine./ Ya, Paylaşıldı mı artar durur sürûr-i beşer;/ Kederse, aksine: Ortakla eksilir' derler./ …" , Mehmed Akif Ersoy, Safahat, yayına hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 2005, s. 295.

31 Meşhur Alman savaş gönüllüsü Fritz Klopfer'in kaleme aldığı ve 1915'de Leipzg'de basılan eserde yer alan şarkı sözleri: „Bir Alman savaşçının Müslüman arkadaşına söylediği şarkı": „Ich bin Christ, und Du bist Muslim,/ Doch das schadet kaum! Unser Sieg ist festgeschlossen,/ Unser Glück kein Traum!" (Türkçesi: „Ben Hıristiyan, sen Müslüman,/ Bunun bir zararı yok ki! Zaferimiz kesin,/ Mutluluğumuz hayal değil!"), bkz., Höpp, a.g.e., s. 20.

Sonuç

Dört aylık bir Almanya seyahati ardından İstanbul'a 18 mart 1915 tarihinde Şeyh Salih Tunusi ile birlikte dönen Mehmed Akif'in Almanya'da savaş sırasındaki faaliyetlerini ele almaya çalıştığımız bu makale ile konuya ilişkin yeni bilgiler ortaya koymuş olmamıza rağmen hala aydınlanamayan bir çok hususun varlığı aşikardır. Akif'le birlikte Almnaya'ya giden Şeyh Salih, Almanya'da lüks otellerde kalıp, Almanların ileri gelen topluluklarına konferanslar verirken ve onlarla iyi ilişkiler kurarken orada adeta "yıldızlaşmış" idi. Şeyh salih'in aksine, Mehmed Akif'in bu kadar sessiz ve "iz bırakmadan" görevini tamamlamış olması neyle açıklanabilir? Belki Akif'in şairliğiyle, belki mizacıyla, belki de şimdilik bilemediğimiz başka bir sebeple açıklanabilir. Akif'in Almanya'daki "sessizliği"nin, onun mizacıyla ve dünya görüşüyle ilgili olduğunu kabul edebiliriz. Şöyle ki Akif, Berlin'de Alman Dışişleri Bakanlığı'nca kendisinin kalması için tahsis edilen lüks bir otelde kalmayı kabul etmemiş ve ikinci sınıf, ucuz bir otelde kalmayı tercih etmiştir. Buna gerekçe olarak o, kendi devletinin de ortak menfaatinin bulunduğu bir olayda bütün masrafları Almanlara yüklemenin doğru olmayacağını öne sürmüştür.[32]

Öte yandan bir fikir adamı ve şair olan Akif, Birinci Dünya Savaşı'ndaki faaliyetiyle bir eylem adamı olduğunu da göstermiştir. Mehmed Akif'in Almanya'da Müslümanlara yönelik propaganda faaliyetlerine katılması onun İslamcı, daha doğrusu İttihad-ı İslamcı görüşlerinden ve isminden yararlanılması amacına matuftur. Nitekim Almanya'dan döndükten sonra Teşkilat-ı Mahsusa kanalıyla Arabistan'a gitmekten geri durmadığı gibi, Anadolu'da bir kurtuluş hareketi başladığında da buna ilk önce katılanlardan birisi Akif olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndaki ve Almanya'daki tecrübelerinin, onun Kurtuluş Savaşı'ndaki faaliyetlerinde mutlaka etkisi olmuştur. Almanya'da, propagandanın ve gazeteler yoluyla halkın düşüncelerini etkilemenin ne kadar önemli olduğunu görmüş bir Akif, gazeteciliğini Anadolu'ya taşımış ve inandığı davası uğruna kalemini ve hitabetini kullanmaktan geri durmamıştır.

32 Eruğrul Düzdağ, Mehmed Akif Ersoy, İstanbul, Aralık 2004, s. 56, 57.

KAYNAKLAR

4.1 Arşiv

4.1.1 Politisches Archiv des Auswärtiges Amtes (PA AA)

•R 1501 Nr. 13633

•Nachlass von Schabinger U2.3.06.b, Regal 1, Karton 1193

4.1.2 Hausarchiv des Bankhauses Sal. Oppenheim jr.&Cie. , Köln (HBO)

•Max von Oppenheim, Denkschrift betreffend Die Revolutienierung der islamischen Gebiete unserer Feinde, Berlin 1914, Hausarchiv des Bankhauses Sal. Oppenheim jr.&Cie. (HBO), Nachlass Max von Oppenheims, Nr. 42 (NL MvO/42)

4.2 Literatür

•**Bihl, Wolfdieter,** Die Kaukasus-Politik der Mittelmachte,, T. 1. Ihre Basis in der Orient-Politik und ihre Aktionen 1914-1917, Wien ; Koln ; Graz : Bohlau, 1975.

•**Bragulla, Maren,** Die Nachrichtenstelle für den Orient. Fallstudie einer Propagandainstitution im Ersten Weltkrieg, Saarbrücken 2007.

•**Düzdağ, Ertuğrul,** Mehmed Akif Ersoy, İstanbul, Aralık 2004.

•**Düzdağ, M. Ertuğrul,** İstiklal Şairi Mehmed Akif Ersoy, Fide yayınları, İstanbul 2006.

•**Erişirgil, Emin,** Mehmed Akif, İslamcı Bir Şairin Romanı, Cilt III., Ankara Maarif

Yayınları ve İstanbul İnkılap Yayınları (Tarihsiz).

•**Ersoy, Mehmed Akif,** Safahat, Safahat ve eklerini neşre hazırlayan, kitabın baştarafına şairin hayatı hakkında geniş bir araştırma yazan, M. Ertuğrul Düzdağ,

İstanbul 2005.

•**Eşref Edib,** Mehmed Akif. Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, Asar-I İlmiye

Kütüphanesi, 1. Cilt, Ġstanbul 1938.

•**Fischer, Fritz,** Griff nach der Weltmacht: Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen

Deutschland 1914/18, Droste Verlag, Düsseldorf 1964 (Dritte verbesserte Auflage).

•**Heine, Peter,** "Salih Ash-Sharif At-Tunusi, A North African Nationalist in Berlin

During the First World War", Revue de L'occident Musulman et de la Méditerranée,

33 (1982-1), s 89-95.

•**Höpp, Gerhard,** Muslime in der Mark. Als Kriegsgefangene und Internierte in

Wünsdorf und Zossen, 1914-1924, Verlag das Arabische Buch, Zentrum Moderner

Orient, Berlin 1997.

•**Höpp, Gerhard,** Arabische und islamische Periodika in Berlin und Brandenburg,

Verlag Das Arabische Buch, Berlin 1994

•**Kon, Kadir,** Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman Esir Kampları (1914-1918), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2011.

•**Lüdtke, Tilman,** Jihad made in Germany. Ottoman and German Propaganda and

Intelligence Operations in the First World War, Lit Verlag, Munster 2005.

•**Müller, Herbert Landolin,** Islam, Gihad ("Haeiliger Krieg") und Deutsches Reich. Ein Nachspiel zur wilhelminischen Weltpolitik im Maghreb 1914-1918, Frankfurt/Main 1991.

•**Teichmann, Gabriele;** Gisela Vögler, (Hgg), Faszination Orient. Max von Oppenheim: Forscher, Sammler, Diplomat, Köln 2001.

TÜRK EDEBİYATI TARİHLERİNDE ŞAİR, FİKİR ADAMI VE "KARAKTER HEYKELİ" MEHMET ÂKİF'E BAKIŞ

Dr. Mehmet GÜNEŞ*

Özet

Mehmet Âkif şair, fikir adamı ve "karakter heykeli" olarak Türk toplumunda oldukça önemli bir şahsiyettir. Türk edebiyatı tarihlerinde Mehmet Âkif'in Türk şiirindeki, fikir hayatındaki önemine ilişkin oldukça önemli bilgiler ve değerlendirmeler bulunur. Bazı eserlerde ise Âkif'e haksızlık edilmiş, oldukça kişisel değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu çalışmada İsmail Habip Sevük'ün Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi (1924) adlı eserinden İnci Enginün'ün Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyete 1839-1923 (2006) adlı eserine kadar Türk edebiyatı tarihi çalışmalarında Mehmet Âkif'e nasıl bakış yöneltildiği, yazarların onun hangi yönüne daha çok eğildiği üzerinde durulmuştur. Komisyon tarafından hazırlanan Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000 ve II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı adlı eserlerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat tarihi, edebî dönem, şiir, nazım, karakter, fikir, dil ve üslûp, biçim.

* Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mgunes@marmara.edu.tr.

Abstract

Mehmet Akif; a poet, intellectual, the statue of the character, is a very important figure in Turkish society. Literary historians argue original ideas about his poems and ideas. In this study, focuses, in Turkish literary history works from "Türk Teceddüt Tarihi (1924)" written by İsmail Habip Sevük to "Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e 1839-1923 (2006)" written by İnci Enginün, what writes about Mehmet Akif and the writers what thinks about him. Moreover, it has been partly benefited from the books prepared by the commission "Yeni Edebiyat El Kitabı 1839-2000" and "II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı".

Key Words: Literary history, literary period, a poet, intellectual, the statue of the character, poetry, character, language, style, format, theme.

Giriş

Edebiyat tarihçisi, eserle birlikte eseri oluşturan insan; eserin etkilendiği edebiyat anlayışı, hitap ettiği edebî zevk, oluş ve şekillenişinde etkili olan edebiyat akımları ve fikir hareketleri, içinde doğduğu sosyal ve kültürel çevreyle de ilgilenir (Akün, 1990: 13). Edebiyat tarihlerinde şahsiyetler ele alınırken yazarın bakış açısıyla birlikte izlediği yöntem de etkili olur. Tasnifte türleri esas alan ya da dönemin siyasî yapısını ve fikir hareketlerini ayrıntılı olarak irdeleyen yazarlar, çok yönlü şahsiyetleri birden çok başlık altında incelerler. Dönem ya da şahsiyetlere göre tasnif yapan edebiyat tarihçileri ise şahsiyetleri bir başlık altında değerlendirirler. Ancak bu tür edebiyat tarihlerinde de şahsiyetin hayatı, fikirleri, kişiliği, sanatı vb. özellikleri bazen iç içe bazen de ayrı başlıklar altında ele alınır. İsmail Habip Sevük'ün Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi'nden İnci Enginün'ün Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923) adlı eserine Türk edebiyatı tarihlerine bakıldığında Mehmet Âkif'in, farklı yöntem ve bakış açılarıyla ele alındığı görülür. Bu eserlerde Âkif'in şairliğine ilişkin değerlendirmeler daha geniş yer tutmakla birlikte fikirleri ve karakteri hakkındaki görüşler de azımsanamayacak derecede önemli bir yer alır; hatta

bazı edebiyat tarihlerinde onun fikirlerine, şiirlerinden daha çok değinildiği görülür.

Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi'nde Mehmet Âkif'in fikirlerine geniş yer veren İsmail Habip Sevük, Edebî Yeniliğimiz'de ise Âkif'in sanatına yoğunlaşır. Âkif'in fikir adamlığını, sanatkârlığı ve karakterindeki kendine özgülüğü onun yetişme şartlarıyla açıklar. Âkif'in, Türkçe'yi "İstanbul telaffuzuna uygun", "pürüzsüz" kullandığını sürekli vurgular; Âkif'e ilişkin kişisel kanaatlerini ifade ederken onun eserlerinden deliller sunar. İsmail Hikmet Ertaylan ise Türk Edebiyatı Tarihi'nde Âkif'e ağır eleştiriler yöneltir, haksızlık eder. Sevük, Âkif'te dinî ve millî olmak üzere iki cephe olduğunu söylerken, Ertaylan ise Âkif'in, "din çerçevesi" içinde sıkışıp kaldığını iddia edip onu samimiyetsizlikle suçlayarak her yönüyle olumsuz bir Mehmet Âkif portresi çizer. Mustafa Nihat Özön'ün Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi'nde Âkif'e ilişkin değerlendirmeler oldukça kısa olup birkaç metin seçkisi vardır. Yazar, eserinin Son Asır Türk Edebiyatı (1941) adlı baskısında ise değerlendirme kısmını biraz daha genişletir. Özön, Âkif'in şiirlerini dil ve teknik olarak başarılı bulurken şiire özgü iç unsurlar bakımından çok güçlü bulmaz. Hıfzı Tevfik Gönensay'ın Tanzimat'tan Zamanımıza Kadar Türk Edebiyatı Tarihi'nde Âkif'e bakışı Mustafa Nihat Özön'le benzerlik gösterir. Gönensay da Âkif'e ilişkin görüşlerini oldukça özlü biçimde ifade eder.

Nihad Sami Banarlı'nın Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nde Âkif'e hayranlık ve takdir ifadeleri kendisini açıktan hissettirir. Banarlı, Âkif'i Türk edebiyatında -Nâmık Kemal gibi- "hayatı sanatının ve sanatı hayatının eseri" olan nadir sîmalardan biri olarak niteler. Âkif'in biyografisine ilişkin bilgileri aktarırken şiirlerinden de örnekler vererek hayatıyla şiirlerindeki fikirler arasındaki paralelliğe dikkat çeker; dipnotlarla başka kaynaklara da atıf yapar. Vasfi Mahir Kocatürk, Türk Edebiyatı Tarihi'nde Âkif'in şiirlerinden hareketle fikirlerine ve karakterine ilişkin tespitlerde bulunur. Âkif'in fikirlerini, karakterini ve sanatkârlığını iç içe ele alır. Ahmet Kabaklı, Türk Edebiyatı'nda Vasfi Mâhir Kocatürk gibi Âkif'in şiirlerinin cilt cilt/kitap kitap genel değerlendirmesini

yaptıktan sonra şiirlerinin içerik ve biçimlerine ilişkin hükümler verir; Âkif'in sanat anlayışı, fikirleri ve karakteri hakkında oldukça geniş değerlendirmeler yapar. Kabaklı da -İsmail Habip Sevük ve Vasfi Mahir Kocatürk gibi- hükümlerini desteklemek için Âkif'in şiirlerinden bol sayıda mısralar alıntılar. Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri adlı eserinde klasik tasnifi esas alan Kenan Akyüz, Âkif'in biyografisine ilişkin uzun bilgi verdikten sonra, eserlerini ise ana hatlarıyla değerlendirir. O da hükümlerini -Mustafa Nihat Özön, Hıfzı Tevfik Gönensay gibi- oldukça özlü biçimde ifade eder. Seyit Kemâl Karaalioğlu'nun Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi-Cumhuriyet Edebiyatı'nda ise Âkif hakkında özgün değerlendirme neredeyse hiç yoktur. Eserde geniş metin seçkisi, Yusuf Ziya Ortaç'ın hatıralarından ve Kenan Akyüz'ün Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri'nden alıntılar bulunur. Şükran Kurdakul Çağdaş Türk Edebiyatı 1'de Âkif'in biyografisine ve edebî hayatına ilişkin kısa bilgi verdikten sonra eserlerini cilt cilt ele alır. Şiirlerinden hareketle/örneklerle onun sanat anlayışını değerlendirir. Görüşlerini ispatlamak için şiirlerden örnekler sunar. Bölüm sonunda Âkif'e dair kısa kaynakça da bulunmaktadır. Eserde özgün değerlendirmeler çok azdır.

Âkif hakkında bir kitap, birçok makale kaleme alan Orhan Okay, Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı'nda da ona geniş yer verir. Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı'nda "Fikirler", "Türler", "Topluluklar" ve "Temalar" olmak üzere özgün bir tasnif geliştiren Okay, Mehmet Âkif'e bu tasniflerin hepsinde de yer verir. Âkif'i "Millî Edebiyat" akımı içerisinde inceleyen Okay, onun hangi yönleriyle bu eğilim içerisinde yer alması ya da almaması gerektiğini dikkate değer tespit ve yorumlarla açıklar. Tasnifte türleri esas alan İnci Enginün de Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923) adlı eserinde Âkif'ten diğer türlerde de bahsetmekle birlikte onu geniş olarak "Dergiler" bölümünde "Mehmet Âkif: Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşad"; "Şiir" bölümünde de "İslamcılar" başlığı altında değerlendirir. Âkif'e ilişkin görüşlerini makalelerinden hareketle belirtmekle birlikte, bazen de şiirlerinden de örnekler sunar. Dipnotlarda da Âkif üzerinde yapılan çalışmalarının büyük çoğunluğunu anar.

Türk edebiyatı tarihlerinde Mehmet Âkif'in ele alınışı bu çalışmada "Edebî Dönemler ve Eğilimler Karşısında/İçerisinde Mehmet Âkif", "Sanatkâr Olarak Mehmet Âkif", "Fikir Adamı Olarak Mehmet Âkif", "'Karakter Heykeli' Olarak Mehmet Âkif" başlıkları altında değerlendirilmektedir.

1.Edebî Dönemler ve Eğilimler Karşısında/İçerisinde Mehmet Âkif

Edebî toplulukların oluşumunda siyasî, dinî, sosyal ve ekonomik birçok etmen etkili olur. Türk toplumunda büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, bir milletin varoluş mücadelesi verdiği yıllarda yaşayan Mehmet Âkif, doğrudan bir edebî topluluğa dâhil olmaz. Edebî eserleri teknik, tema ve üslûp bakımından oldukça renkli ve zengin olan Âkif, gerek edebî eserlerinde gerekse düşünce yazılarında özgün fikirler ileri sürer ve bu fikirlerini şiddetle savunur. Eserlerinin içeriği, tekniği, biçim, dil ve üslûp özellikleri dolayısıyla birçok edebiyat tarihçisi onu "Millî Edebiyat" akımı/eğilimi içinde değerlendirir. Bazı edebiyat tarihçileri ise onu edebî topluluklardan bağımsız olarak ele alır.

Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi'nde Âkif'i "Bugün'ün Edebiyatı" başlığı altında inceleyen İsmail Habip Sevük, "gözleri bugünü görüyor, ruhu maziye bağlıdır" diyerek Âkif'in eserlerinde hem "eski"yi hatırlatan hem de "yeni"ye özgü unsurlar olduğunu belirtir. Sanatında eski ve yeninin bir ara bulunuşu dolayısıyla onu Muallim Naci'ye benzetir. Sevük, sekiz yıl sonra yayımladığı Edebî Yeniliğimiz adlı eserinde ise "Meşrutiyet Devri ve Fecr-i Âti" başlığı altında inceler, Âkif'in herhangi bir topluluğa dâhil olmadığını söyler.

Tasnifte türleri esas alan Mustafa Nihat Özön, Âkif'i "Nazım" bölümünde "Millî Edebiyat Mücadeleleri ve Bugünkü Edebiyat"; Hıfzı Tevfik Gönensay ise "1908'den Sonra Edebî ve Fikrî Hareketler Harf ve Dil Devrimleri"; Şükran Kurdakul "Öteki Edebiyat Hareketleri ve Meşrutiyet Döneminde 'Millî Edebiyat Akımı'"; Seyit Kemâl Karaalioğlu ise Âkif'i "Fecr-i î Âticiler" başlığı altında inceler. Vasfi Mahir Kocatürk Mehmet Âkif'i -Yahya

Kemâl ve Rıza Tevfik gibi- "Fecr-i Âti Dışındaki Yazarlar" başlığı altında ele alır.

Mehmet Âkif'i "Servet-i Fünûn Dışındaki Edebiyat" başlığı altında inceleyen Kenan Akyüz, o dönemde Servet-i Fünûncuların tarzı dışında şiir yazanları 4 farklı kategoride değerlendirir; Mehmet Âkif'i dâhil ettiği ve onu "biricik temsilcisi" olarak nitelendirdiği kategoriyi "Nazım şekillerini ve vezni Divân şiirinden, dilini de Osmanlıca ile konuşma dilinden alan şiir" şeklinde ifade eder.

Nihad Sami Banarlı yirminci asırda şiirleri ve manzum hikâyeleriyle "İslamî Türk milliyetçiliği"ni temsil ettiğini söylediği Âkif'i "19. Asır Türk Edebiyatının Müstakil Sanatkârları" başlığı altında inceler. Bu başlık altında incelediği Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Refik Halit vd. sanatkârların buluştukları ortak noktanın eserlerinde memleket dava, sarsıntı ve kalkınmalarının -açık veya kapalı- kuvvetli akisler bırakıp Türk dilinin ve edebiyatının olgunlaşmasına olumlu yönde hizmet etmeleri olduğunu ifade eder (Banarlı, 1971: 1151). Ahmet Kabaklı, Âkif'in eser verdiği dönemdeki Genç Kalemler, Fecr-i Âti, Dergâh, Şairler Derneği gibi edebî topluluklardan kısaca söz ettikten sonra, o yıllarda bu topluluklar ve fikir akımlarına rağmen 1908'den sonra belirli edebiyat akımı olmadığını söyler. Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin'den Türkçülük akımının önde gelen "sanat" ve düşünce adamları" olarak söz eden Kabaklı, Servet-i Fünûn'dan 1940 yıllarına kadar eser verilen dönemi "Millî Edebiyat" olarak nitelendirip Mehmet Âkif'i de Rıza Tevfik, Ahmet Haşim, Yahya Kemal, Faruk Nafiz, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Muhip Dıranas, Necip Fazıl, Cahit Sıtkı vb. şair ve yazarlarla birlikte bu tasnifte değerlendirir. Orhan Okay ise bazı paradoksları göze alarak "Batıcı" Tevfik Fikret ve Abdullah Cevdet gibi "İslamcı" Mehmet Âkif'i de Millî Edebiyat akımın hazırlayıcıları ya da mensupları arasında göstermenin mümkün olacağını söyler[1](Okay, 2005: 163,

1 Orhan Okay'a göre "Millî Edebiyat" akımının zaman olarak sınırlarını, şahsiyetlerini, eserlerini net bir şekilde belirtmek kolay değildir. "Millî Edebiyat" kavramının tarifi de bu akımın gelişme süreci içerisinde az çok değişikliğe uğrar. "Millî edebiyat" ile "milliyetçi edebiyat" birbirine karışır. Bu karışıklıklara rağmen Millî Edebiyat akımı, özellikle 1910-1923 yılları arasındaki edebî faaliyetlerin odak noktasını oluşturur, bu tarihlerden sonra da uzun süre gündemde kalmaya devam eder. Bu nedenle Millî edebiyat akımını tam değerlendirebilmek için, onun

197). Âkif'i "II. Meşrutiyet Dönemi" bölümünde "İslamcılar" alt başlığında değerlendiren İnci Enginün ise Sırat-ı Müstakim ve Sebilü'r-Reşâd dergilerinde faaliyetleri yoğunlaşan İslamcıların en önemli temsilcisinin "kültür ile dini ve çağdaşlaşmayı birleştiren Mehmet Âkif Ersoy" olduğunu ifade eder (Enginün, 2006: 590).

2. Sanatkâr Olarak Mehmet Âkif

Mehmet Âkif edebiyatı toplumun hizmetine sunar, eserlerine sosyal işlev yükler. Eserlerinde İstanbul'un seçkin zümresinin Türkçesiyle birlikte sıradan insanların Türkçe kelime telaffuzlarını da kullanır. Şiirlerindeki bu tarz özellikler bazen takdir edildiği ve başarı göstergesi olarak görüldüğü gibi, bazen de şiiri bayağılaştırmakla suçlanmasına neden olur.

---

terkibini oluşturan fikir ve edebiyat akımlarının da ihmal edilmemesi gerekir. Bu fikir akımları arasında Türkçülükle birlikte gelişen ve dergileri, yayın organları, neşriyatı ve mensuplarıyla yaygınlaşan akım "İslamcılık"tır. Bazı edebiyat tarihlerinde rastlanıldığı gibi "İslamcılık" akımını milliyetçiliğe, özellikle Millî Edebiyat akımına tamamen zıt göstermek de yanlıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı, s. 155.

Hülya Argunşah da Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000 adlı eserde Âkif'in Türk medeniyeti için de gerekli olan Batı medeniyetine tenkitçi bir tavırla bakarak gerekli görülen hususlarda örnekler alınması konusunu teklif ettiğini belirtir. Şerif Aktaş'ın da onun bu tavrının Mutavassıtlarla örtüştüğünü düşündüğünü ve onu Mutavassıtların 20. asır başlarındaki temsilcisi olarak gösterdiğini söyler. Bu ve benzer nedenlerle Âkif'in "millî edebiyat" kadrosu içerisinde düşünülmesi gerektiğini ifade eder. İstiklâl Marşı'nı yazan, aruz veznini sokakta konuşulan Türkçeyle birleştirerek ona adeta millî bir kimlik kazandıran Âkif'in, Safahat'ta topladığı şiirlerle Türk milletinin değerlerini dile getirdiğini vurgular (Argunşah, 2004: 208).

İsmail Çetişli de II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı adlı eserde Âkif'in manzumelerinde aruz veznini kullanmış olması veya dünya görüşü bakımından daha çok İslamcılık sınırları içerisinde kalması dolayısıyla "Millî Edebiyat"ın dışında görmeye kalkışılmasının edebiyat bilimi objektifliğine aykırı olacağını savunur (Çetişli, 2007: 276). İsmail Çetişli de Şerif Aktaş'ın bu hususa ilişkin görüşlerinden de alıntılar yapar: "İstiklâl Marşı yazarı, Safahat sahibi, "Asım"ı kaleme alan Mehmet Âkif Ersoy'u "Millî Edebiyat" sınırları dâhilinde ele almamak, en azından bize göre doğru değildir. Zira Millî edebiyat'a vücut veren husus vezin, terkipsiz dil değil, bizi biz kılan değerler bütününü hissetmek ve bunları edebî eserlerde işlemektir. (…) Âkif, sahip olduğumuz kıymetlerin farkına varmamızı ve onlardan hareketle ferdî ve sosyal hayatımızı akıl ve irademizle düzeltmemizi ister. (…) Öyleyse Âkif, bütünüyle Millî Edebiyat dönemi sanatkârları arasında düşünülmelidir. Zaten Âkif'siz Millî Edebiyat eksik kalmaya mahkûmdur." (Aktaş, 1996/II: 190).

2.1.Sanat Anlayışı ve Sanatındaki Tesirler

Mehmet Âkif'in eserleri bazı yönleriyle kendisinden önceki şair ve yazarlardan izler taşır, sanata bakışı Batı ve Doğu edebiyatından bazı şahsiyetlere benzerlik gösterir. Türk edebiyatı tarihçileri Âkif'in sanat anlayışını ve sanatındaki tesirleri farklı yönlerden ele alırlar. Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi'nde Mehmet Âkif'i "kalemine kudreti halden, ilhamına gıdayı dünden aldı" şeklinde ifade eden İsmail Habip Sevük'e göre, Âkif'in sadece din şairi olarak gösterilmesi yarısının inkâr edilmesidir. "İctimâi Mehmet Âkif"le, "vâiz Mehmet Âkif"in ayrılması gerekmekle birlikte her iki yönü birbirinden tamamen de bağımsız olmayıp sosyal içerikli şiirlerinde dinî, dinî içerikli şiirlerinde de sosyal bir yön kendisini hissettirir. Edebî Yeniliğimiz'de Âkif'in sanatkâr yönüne daha çok eğilen Sevük, Safahat I. Kitaptaki mukaddimede "Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bizarım!" vb. mısralarındaki samimiyete dikkat çeker. Sevük, Âkif'in Türkçe'yi oldukça başarılı biçimde kullanmasını İstanbul'da büyümesiyle; toplumun ızdırabını gözlemlemesini örgün eğitim görmesiyle; güçlü bir İslamî inanca sahip olmasını da köklü ve kuvvetli medrese eğitimi alması ve İslamî kültüre bağlı aile çevresinde yetişmesiyle ilişkilendirir. Hayatındaki ve eğitimindeki bu üç yönlü tesirin, edebî şahsiyetine de üç türlü cephe verdiğini ifade eder. Kenan Akyüz de Âkif'in şiirlerindeki temalarda yetişmiş olduğu çevre ve aldığı dinî eğitimin etkili olduğunu ifade eder. Akyüz'e göre siyasî bakımdan "ümmetçi" olan Âkif, duyguları bakımından "halkçı" ve "milliyetçi"dir. O, bu şahsiyeti ve edebiyat anlayışı dolayısıyla -Mehmet Emin gibi- "sosyal hizmet yanlısı bir şair" olup "edebî eserlerinin en kalın çizgisi" de "halk için ve halkın hayatını veren bir edebiyat yaratmak"tır. Bu nedenle de eserinde içinde yaşadığı toplumun/halkın hayatı bütün yönleriyle yansır. Kuvvetli bir gözlemci, büyük bir tasvir ve tahkiye kabiliyetine sahip olan Âkif, İstanbul'un fakir semtlerinin hayatını, yoksulluklarını, ızdıraplarını "tam bir doğrulukla" aktarır; Türk şiirine "gerçek realizm" onunla girer (Akyüz, 1995: 139). Şükran Kurdakul da Âkif'in gerçekçi gözlemelere dayanan çevre tasvirleri yaptığını, insanı da çevreden soyutlamayıp eşyadan araçlardan da ayırmadığını ifade eder. Ancak onun şiirlerindeki tasvirlerde "doğayı yansıtacak

renk"lere rastlanmayıp daha çok insan karakterini belirten "hain, sersem, sarhoş, satılmış, melek hayâsız" vb. sıfatları kullandığına işaret eder (Kurdakul, 1992: 160).

Ahmet Kabaklı'ya göre Mehmet Âkif, Sebilürreşad dergisinin ilk sayısında yayınladığı "Edebiyat" makalesiyle kendi şiirinin ve "istediği edebiyat"ın ilkelerini ortaya koyar. Bu makale onun "şiir anlayışının bildirisi" gibidir.[2] Kabaklı da -Kenan Akyüz gibi- Âkif kadar yaşadığı devri bütün genişlik ve derinliğiyle eserine yansıtan başka şair olmadığına dikkat çeker. Somut gerçekçiliği esas alan Âkif'in eserlerini oluşturma sürecini "Önce görür, inceler, not eder veya aklında tutar ve birtakım şiir taslakları yapmaya başlardı. Daha sonra şiirini planlaştırır ve kâğıda dökerdi." (Kabaklı, 1985: 126) şeklinde özetleyen Kabaklı, -Kenan Akyüz ve Şükran Kurdakul'un da belirttiği gibi- onun gözlem ve kompozisyona verdiği önemi, somut gerçeği esas aldığını sıklıkla tekrarladığını belirtir. Kabaklı'ya göre Safahat, 20. yüzyılın ilk çeyreğini, bütün acıları, sevinçleri, umutları ve düşkünleri ile anlatması yönüyle "manzum bir tarih, bir roman, bir destan" görünümü alır; bu eserde çağını yansıtan bütün kişiler, çevreler ve konular bulunur. Âkif, soyut kavramları bile cisimleştirir; çevreyi ve nesneleri resimsi, heykelimsi tasvirler hâlinde sunmaktan zevk alır. Âkif, sanat anlayışı bakımından realistlere benzemekle birlikte, biçime verdiği değer bakımından parnasyenleri andırır, Emile Zola'yı da çok seven şair, bazı şiirlerinde ise natüralistlerle birleşir. O, çevreye ve halka hep "ahlâkçı, onarıcı, ülkücü gözler"le bakar, çirkinlikleri ortaya koyması da onları ortadan kaldırılmak içindir. "Tarafsız bir gözlemci" olan Âkif, realist değil natüralisttir. İsmail Habip Sevük gibi Kabaklı da onun şiirlerinde "yerlilik"in göze çarptığına işaret eder; şiirlerindeki bu özelliği yetiştiği Müslüman ve fakir çevreyle ilişkilendirir. Şiirlerindeki bu özellikte Türk edebiyatından örnek aldığı Muallim Naci, Ahmet Midhat Efendi ile birlikte "ibretli hikâyeler yazan" İranlı Şeyh Sadi, "dinî

2 Âkif' bu makalede "ecnebi mallarını yerli malı yerine satan" ifadesiyle "seçkinler için yazan" Servet-i Fünûncuları ve onları izleyen Fecr-i Âticileri eleştirir. Onun "ahlâksız edebiyat"a düşman; samimiyetsizliğe, sahteliğe ve taklitçiliğe de tepki gösterdiğini belirten Kabaklı, eserinde toplumun dertlerini samimi bir edayla dile getirdiğini vurgular.

coşkunluğu ve insan sevgisi"ni işleyen Fransız Lamartine ve küçük hikâyelerinde Paris'in "zavallı insanlarını ve yoksul semtlerini" işleyen Alexandre Dumas Fils etkilidir (Kabaklı, 1985: 127-128).

Mehmet Âkif'in Şinasi'den itibaren devam eden "şiirin faydacı olması gerektiği" görüşüne bağlı olduğunu söyleyen İnci Enginün'e göre, "kendi şahsî üslûbunu kuran" Mehmet Âkif'in Batı'dan olduğu gibi Doğu'dan da etkilendiği şahsiyetler vardır. Sâdi'yi "ahlâkçı" olduğu için model olarak kabul eden Âkif, Arapça ve Farsça'yla birlikte Fransızca'yı da iyi bildiği için, Fransız edebiyatından Hugo, Lamartine, Daudet ve Zola'yı çok okur, manzum hikâyelerinde sosyal meseleleri işlemesinde bu yazarların tasvir ettikleri yoksulluk sahnelerinden etkilenmiş olması ihtimali yüksektir. Âkif, manzum hikâye formuyla yazdığı şiirleriyle "şehrin romanı"nı yazar (Enginün, 2006: 595). Türk edebiyatında ironik anlatım tarzını geniş anlamda kullanan[3] Âkif'in şiirlerinde çok çeşitli ifade şekilleri bulunur. Aruza hâkimiyeti, ona günlük hayatın basit diyaloglarını bile şiire yerleştirme imkânı sağlar. Âkif'in tonu, şiirlerde işlediği konu ve temaya göre değişir; taklit, tasvir, sohbet, fıkra, hikâye, vaaz, küfür, argo, nutuk gibi her türlü ifade türü onun şiirlerinde yer alır. Safahat, "baştan sona realist roman sahnelerini ihtiva eden, yer yer lirik ve yer yer epik boyuta ulaşan bir kitap"tır (Enginün, 2006: 602).

2.2.Dil ve Üslûp

Mehmet Âkif'in şiirlerindeki dil ve üslûp bakımından başka şairlerden farklılık gösterdiği gibi, şiirden şiire, hatta şiir içerisindeki bölümlerde bölümlere bile farklılık gösterir. Onun şiirlerindeki -özellikle manzum hikâyelerindeki- dil ve üslubunda da kendine özgülük hissedilir. Dil ve üsluptaki özgünlük, bazı edebiyat tarihçileri tarafından olumlu karşılanırken bazıları tarafından da eleştirilir. İsmail Habip Sevük Edebî Yeniliğimiz'de Türk toplumunda daha çok "din şairliğinin bayraktarı" olarak tanıtılan Âkif'in, Türkçülük'ü/ milliyetçiliği zararlı bulmasına karşın Türkçe'yi oldukça başarılı biçimde kullandığı için onda "koyu bir Türkçü" yön bulur. Muallim

3 Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. İnci Enginün. (1991). "Mehmet Âkif'te İroni". Yeni Türk Edebiyatı Araştırmalar. İstanbul: Dergâh Yayınları. 562-569.

Naci'nin nesir sahasında kolayca başardığı tabii dille yazmayı, Âkif'in daha güç olan nazım dilinde başardığını "yalnız sade ve temiz Türkçe'yi değil, bütün İstanbul şivesiyle Türk hançeresini aruza mıhlayacak tarzda yaptı" (Sevük, 1932: 363) şeklinde ifade eder. Sevük, Tevfik Fikret'in de aruzu Türkçe'ye uydurmak için büyük hizmetler yapmasına karşın, "kendi telaffuzumuz"a değil kelimenin imlâsındaki telaffuza riayet ettiğine; Âkif'in ise Türkçe'ye yerleşen Arapça ve Farsça kelimeleri "Türk hançeresi"yle söylediğine dikkat çeker. Onun "Hasta", "Küfe", "Meyhane", "Seyfi Baba" ve "Mahalle Kahvesi" vb. sade dil ve tabiî üslûplu şiirlerini/manzum hikâyelerini Meşrutiyetten sonra, Türkçülük akımından önce yazdığını vurgular. Bu şiirlerde söz konusu ettiği mekânlara ait kişileri kendi dilleriyle konuşturduğunu belirtir. Örneğin "buyurun" yerine, "buyrun" ("Hasta"), "Ağa" yerine "Â" ("Seyfi Baba") demesini savına delil olarak gösterir. Şükran Kurdakul da manzum hikâyelerinde konuşanlara göre değişen dil örgüsü içinde İstanbul ağzına özgü deyimler kullandığını şiirlerinden örnekler vererek gösterir. Diyalogların günlük konuşma dili içerisinde geçen sözcüklerden oluşup anlatımın doğallığını bozmadığını söyler (Kurdakul, 1992: 160). Mustafa Nihat Özön'e göre de Tevfik Fikret'in "nesre en yakın nazım" rüyasını Âkif gerçekleştirir. Düşünce olarak birbirine oldukça karşıt olan bu iki şair, Türk edebiyatı tarihinde "yekdiğerini tamamlayan birer şahsiyet"tirler, Fikret'in nazma soktuğu konuşma tarzını, Türkçe kelimelere verdiği önemi Âkif tamamlar. Safahat'ın altıncı kitabındaki manzum arzuhal ve fıkralar Âkif'in nazım tekniğindeki başarısına örnektir (Özön, 1934: 140). Hıfzı Tevfik Gönensay'a göre de Âkif, dile hâkim olup nazım tekniğini iyi bilir, Tevfik Fikret'in "Türkçe'ye ısındırdığı" aruzu o, halkın diliyle ifade eder (Gönensay, 1944: 228-229). Ahmet Kabaklı da hafif ve ince mizah/ironinin Âkif'in birçok şiirine sindiğine, onun şiirlerindeki bu özelliğin Türkçe'nin imkânlarının ustalıkla kullanılmasından doğduğuna işaret eder. Onun şiirlerindeki "sert ve amansız" hicivlerin kişileri değil "kötülükler"i hedeflediğini söyler.

İsmail Habip Sevük, Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi'nde Muallim Naci'nin Arapça ve Farsça kelimelerin arasında "en fasîh Türkçe"yle yazışı gibi Âkif'in de nazmında da benzer özellikler

görüldüğüne işaret eder. Sevük, Edebî Yeniliğimiz'de de Âkif'ten Türkçe kelimeler için aruzun "sanki ezelden beri kendi yatağıymış gibi bir manzara hâsıl oldu" şeklinde söz eder, onun kuvvetli bir nâzım olduğunu genel kabul görmesiyle birlikte, "en iyi Türkçe yazan bir şair" olarak tanınmamasını eksiklik olarak değerlendirir. Mustafa Nihat Özön de Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi'nde Âkif'in en basit halk konuşmalarını bile aruzun kalıpları içerisine sokabildiğine, en "külfetsiz" bir ifadeyle manzum fıkralar yazdığına, hatta bir dilekçeyi vezinli söyleyebilecek kadar hüner gösterdiğine dikkat çeker. Nihad Sami Banarlı da Âkif'in aruz veznini kendisine kadar görülmemiş bir "tabiîlik"le kullandığını, bu vezni "pürüzsüz bir halk Türkçesi"yle ve halkın konuşma diliyle birleştirdiğini söyler (Banarlı, 1971: 1158). Vasfi Mahir Kocatürk de Âkif'in aruz ölçüsüyle "canlı halk diliyle" halkın hayatını ve sorunlarını anlattığına işaret eder. Şükran Kurdakul'a göre de Âkif, aruz ölçüsünün tekdüze uyumundan sıyrılıp "içyapı güzelliğini sağlayan öğeler"e özen göstermiştir (Kurdakul, 1992: 163). Ahmet Kabaklı da Türk edebiyatında Türkçe'yi aruza en kolay, en ustaca Âkif'in uyguladığını vurgular (Kabaklı, 1985: 129).

Âkif'e ilişkin neredeyse hiç olumlu kanaat belirtmeyen İsmail Hikmet Ertaylan onun "sade" ve "kuvvetli" bir dille yazdığını kabul etmekle birlikte bazı şiirlerinde halkın kelimelerini ya da telaffuzunu kullandığı için onu dili bayağılaştırmakla suçlar. Onun kelimeleri vezne yerleştirmek için kendisini zorlamadığını, fikrini ifade etmek için düşünmediğini bu ve benzeri nedenlerle "muhitinin şairi" olarak kaldığını iddia eder. Ona göre Âkif, lisanında "tasvir kudreti", "tahkiye kabiliyeti" olup bazen güzel şiirler de yazmakla birlikte çoğu şiirinde ise ilham eksiktir (Ertaylan, 1925: 232).[4]

2.3.Biçim, Teknik ve Tema

Mehmet Âkif, şiirlerinde toplumun ızdırabını işler; özgün teknikler geliştirir, aynı şiir içerisinde farklı nazım biçimleri ve aruz

4 Mehmet Âkif'in şiirleri; dil, üslûp, biçim ve tekniğindeki farklılık/özgünlük dolayısıyla daha Safahat I. Kitab'ı yayınlandığında edebî münakaşaların oluşmasına neden olur. Celâl Sâhir, Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Midhat Cemal, Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Ispartalı Hakkı, Süleyman Necip münakaşa katılırlar. Bu hususa ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. M. Fatih Andı (2000): "Safahat-Birinci Kitab"ın Devrinde Uyandırdığı Akisler", Edebiyat Araştırmaları I, İstanbul, s. 233-259.

vezni kullanır (Okay, 1990: 176-183) Türk edebiyatı tarihlerinde Âkif'in şiirlerinin biçimsel, teknik ve tematik yapısı ayrıntılı olarak irdelenir. Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi'nde Mehmet Âkif'in "ictimâi" yönünün kendisini "Küfe", "Mahalle Kahvesi", "Köse İmam" vd. sosyal içerikli manzumelerinde hissettirdiğini belirten İsmail Habip Sevük, Edebî Yeniliğimiz'de de Âkif'in "mahallî rengi" manzumelerine başarılı biçimde yansıtmasını, "Türkçülüğü"nün ikinci önemli tarafı olarak görür. Hüseyin Rahmi'nin romanlarında ve Ahmet Rasim'in makalelerindeki gibi Âkif'in de "Küfe", "Meyhane", "Bayram", "Seyfi Baba", "İstibdad" vd. manzumelerinde eski İstanbul'un birçok hususiyetlerini, halkın örf ve adetlerini başarılı biçimde yansıttığını belirtir. Sevük, Âkif'in şiirlerinin Türklüğü/Türk kültürünü yansıtmadaki ustalığını ve önemini vurgulamak için onun söz konusu manzumelerini Türkçü yönüyle öne çıkan/çıkarılan Mehmet Emin Yurdakul ile karşılaştırır:

Türk Sazı"nda böyle canlı parçalar yerine mücerret mevzular vardır; orada dilenen dilenciye on para vermemiz söylenir. Burada ise meselâ bir kûfeci çocuğun hayatındaki ve nasibindeki merâret anlatılır. "Türk şairiyim" diyenin şiirinde Türk hayatından levhalar yok; "Din şairiyim" diyen Safahat nâzımında ise bunlar bol bol ve kucak kucak var (Sevük 1932: 365).

Sevük'ün bu ifadeleri göstermektedir ki Mehmet Âkif, Türk kültürüne ilişkin ayrıntıları, Türk halkının acılarını oldukça canlı biçimde, çarpıcı üslûpla yansıtmaktadır. Sevük söz konusu eserinde bu savını kanıtlamak için Mehmet Âkif'in şiirinden metin örneklerini delil olarak sunar. Örneğin "Küfe" şiirinden aldığı "-Ne istedin küfeden yavrum? Ağzı yok, dili yok,", "Kuzum ayıp mı çalışmak, günah mı yük taşımak?" vb. mısralar o dönem İstanbul halkının diyaloglarını ve ızdıraplarını yansıtması bakımından dikkate değerdir. Sevük, Mehmet Âkif'in manzumelerinin Türk kültürü hayatından oldukça canlı kesitler sunduğunu vurgulamak için onu sosyal merhamet konulu manzum hikâyeler yazan Tevfik Fikret'le de karşılaştırır. Tevfik Fikret'in "Balıkçılar"ındaki mücerretliğe, Mehmet Emin'in Türkçe Şiirler'indeki fakirlik ve sefalet manzumelerinin "sanatsız"lığına karşın Mehmet Âkif'in

manzumelerindeki tasvirlerinin -özellikle "Küfe"de- somut ve gerçekçi olduğunu ifade eder. Bu manzumedeki kişiler olabildiğince doğal bir dille konuşur; bu şiir sokaklarıyla, çocuğuyla, kadınıyla Türklüğü yansıtır. Türklere ait olan/Türk kültürünü yansıtan bu şiirlerin "millî şiirler" olarak değerlendirilmesi gerekir. Sevük'ün "hiç Türkçü olmayan Mehmet Âkif de millî şair olabiliyormuş!" şeklindeki ifadesi onun Âkif'in eserlerini ideolojik bakış açısından sıyrılıp değerlendirdiğinin göstergesidir. Sevük, "Bülbül" şiirindeki "O zümrüt tahta kondun bir semavî saltanat kurdun,/ Cihanın yurdu hep çiğnense çiğnenmez senin yurdun!" vb. mısraları da savına delil olarak gösterir. İsmail Hikmet Ertaylan'ın da Âkif'e ilişkin nerdeyse tek olumlu hükmü -millî duyguların öne çıktığı, güçlü bir lirizme sahip olan- "Bülbül" manzumesini edebî niteliği güçlü şiir olarak göstermesidir.

Sevük'e göre Mehmet Âkif'in "dindar ve temiz imanı"nın Türk edebiyatına iki önemli katkısı olur. Birinci olarak Âkif "İstibdad", "Küfe", "Meyhane" vb toplum hayatını canlı ve sade biçimde yansıtan sanatsal olarak da güçlü manzumeleri kazandırır. İkinci olarak da onun "din şairliği" sayesinde Türk edebiyatı dinî heyecanlı çok değerli manzumelere sahip olur. Sevük, "Safahat şairi"nin sosyal içerikli şiirlerindeki tahkiye tarzına bakanların, o tarzın gereği olarak onu hep kuru ve ritimden mahrum zannettiklerini, oysaki Âkif'in kendine göre çok kuvvetli lirizmi olduğunu savunur.

Mustafa Nihat Özön'e göre Âkif'in eserleri teknik olarak başarılı iken "şiirin istediği iç kıymetlerden uzak", "ruh itibariyle de muhafazakâr bir zihniyetin mahsulleri" olduklarından yeni şiirin örnekleri diye telakki olunamamaktadırlar. O, "İstiklâl Marşı"nı yazmasına, zaman zaman lirik parçalar da söylemesine rağmen, ilhamını çoğunlukla "din zihniyeti"nden ve "dinî tehassüs"lerden aldığı için Türk edebiyatının son asırdaki yenileşme hareketinde etkili olamaz (Özön, 1941: 95). Hıfzı Tevfik Gönensay'a göre ise Mehmet Âkif, şiirlerinde yalnızca dinî duyguları ifade etmekle kalmaz. O, halkın arasındaki "hayat tabloları"nı da canlı biçimde tasvir eder, Tevfik Fikret'in tabiatı objektif gözle seyretmesi gibi o da toplum hayatını aynı gözle görür (Gönensay, 1944: 229).

Vasfi Mahir Kocatürk, Âkif'in millet ve vatan duygularıyla birlikte Müslümanlık sevgisinin de hâkim olduğu şiirlerinin dil ve ruh bakımından Türk edebiyatının en millî ve değerli eserleri arasında yer alması gerektiğini savunur. Ahmet Kabaklı'ya göre de Âkif'in başarısı da gerçek hayat safhalarını, fikirleri, olayları ve her sınıftan halkı iyi bilmesinden, deyim ve söz hazinesinin zenginliğinden ileri gelir. Âkif'in nazımda Fransız düşünürü Alain'in arzu ettiği "biriken, sıkışan, yoğunlaşan", olaydan, fikirden ve duygudan daha önce dikkati çeken, süs ve yapmacıklıktan uzak, fazlalıklardan arınmış, "dipdiri halk sözlerinden kurulmuş çekici bir anlatışı" olan bir üslûp kendisini hissettir. Âkif, ömrünün sonuna kadar halk Türkçe'sini arar; Safahat'ın her kitabında "daha yalın ve bol kelimeli bir Türkçe" bulunur, Asım ise "halktan alınan bu üslûbun şaheseri"dir. Aşırı özleşmeye ve yapma dile karşı olan Âkif, tasfiyecileri de halk diline yabancı sayar, dilindeki sadelik de Tanzimat'tan itibaren halka seslenen Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Midhat Efendi ve Muallim Naci'nin Türkçelerinin devamıdır. Realist ve natüralist tasviri nazma sokan ilk şair olan Âkif, bu çekici üslûbu sağlamak için "tahkiye", "tasvir", "hitap" ve "söyleşme" gibi anlatım tekniklerinden yararlanır (Kabaklı, 1985: 130). Orhan Okay da Gökalp'in Türkçülük programını nazma döken örnekleriyle Mehmet Emin'in millî heyecanları ve bazı sosyal problemleri yansıtan şiirlerinin çoğunun lirizmden mahrumluğuna karşın Mehmet Âkif'in, bazı manzum hikâyelerinin dışında, özellikle İslam'ın dünya nizamını değil, dinî duyguları ifade ettiği şiirlerinde lirizme yükseldiğine dikkat çeker (Okay, 2005: 67).

Orhan Okay, "İslamcılık Akımının Edebiyata Yansıması" başlığı altında Mehmet Âkif'in şiirlerinin İslamcılık anlayışını en geniş biçimde ifade eden edebî bir metin olduğunu söyler. Âkif, fikirlerini ifade ederken otokritik/özeleştiri yapar; Safahat da İslam dünyasının bir Müslüman şair tarafından yapılmış en ağır tenkitlerini içerir (Okay, 2005: 234-235). Âkif'in şiirlerinin biçim olarak orijinal olduğuna dikkat çeken Okay, Safahat I. Kitap'ta bazı manzum hikâyelerin baş taraflarında sadece kafiye düzeni bakımından gazele benzeyip -diğer şiirleri gibi- Meşrutiyet dönemin getirdiği fikirleri içeren parçalar bulunan "Fatih Camii", "Meyhane", "Bayram"

vb. şiirler olduğuna dikkat çeker. Yine aynı eserde "Mezarlık", "İstibdad" ve "Ezanlar" şiirlerinin şekil olarak muhammes, "Ahret Yolu"nun ikinci bölümünün de murabba olduğunu belirtir.[5]

3.Fikir Adamı Olarak Mehmet Âkif

Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi'nde Mehmet Âkif'in Müslüman Türk halkının başına gelen felaketleri dinî inançlardan uzaklaşılmasıyla ilişkilendirmesine karşı çıkan İsmail Habip Sevük, Edebî Yeniliğimiz'de de "Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;/ Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır." mısralarındaki yaklaşımını da eleştirir; onun idealindeki bütün hatanın da bu yaklaşımından ileri geldiğini savunur. Ancak Sevük'e göre Mehmet Âkif "din şairi" olmakla birlikte "zahit bir dindar şair" değildir. O, dindarlığı toplumu kuvvetlendirmek için kullanmakta, İslamiyet'te "ıslahatçılık" yapmak istemektedir. O, "Bakın mücahit olan Garb'a şimdi bir kerrre:/ Havaya hükmediyor kani olmuyor da yere/ Dönün de âtıl olan Şark'ı seyredin: ne geri!/ Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri!" gibi mısralarla Şark ve Garb'ın farklarını açıklayarak Müslümanları uyarmaya çalışır. Âkif'in Şark'ı geri kalmışlıktan Hz. Muhammed zamanındaki İslamî anlayışa/ algılayışı esas alarak kurtulacağı düşüncesini de eleştiren Sevük, bu düşüncenin uygulamaya geçirilmesine imkân olmadığını söyler. Sadece din kuvvetiyle kitlelerin medeniyete sürüklenemeyeceğini; yeryüzündeki üç yüz milyon Müslüman'ı din birliğiyle birleştirmenin mümkün olmadığını ifade eder. Milliyetçiliğin Müslümanlığı dağıtacağı fikrinin aksine Müslüman milletlerin kendi aralarında güçlü bir millet olmayı başarmaları durumunda Müslümanlığın da güçleneceğini savunur:

"Milliyet dinden o kadar kuvvetlidir ki, Safahat şairinin ırkdaşları nasıl kavmiyet namına bize hançer çekmişlerse Peygamberimizin ırkdaşları da ordumuzu arkadan vurdular ve hepsinden beliği Köse İmam'ın oğlu Asım Çanakkale'de en çok Hint Müslümanlarıyla boğazlaştı!" (Sevük, 1932: 369).

5 Orhan Okay "Mehmet Âkif'in Bazı Şiirlerinde Şekil Muhteva Münasebetleri" başlıklı makalesinde bu hususu ayrıntılı olarak irdelemektedir. Bkz. Sanat ve Edebiyat Yazıları, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, s. 176-183.

İsmail Hikmet Ertaylan, Âkif'in bakış açısının din merkezli/"dar" olduğunu, sadece Müslümanların dertleriyle ilgilenip masum, mazlum diğer halkların ızdıraplarına karşı duyarsız kaldığını iddia edip din merkezli bakış açısının onu insanî boyuttan uzaklaştırdığını savunur. Ona göre Müslümanların elemlerinden, yaralarından bahsederken din mensuplarının yaptığı işkence, zulüm ve vahşetleri görmezden gelmiştir.

Vasfi Mahir Kocatürk'e göre ise Âkif, Müslüman Türk mazisinin heyecanını benimser, eski devirlerin saf ve temiz imanının özlemini çeker. Nasıl ki Ziya Gökalp Türkçülük düşüncesiyle bir akıma öncülük etmişse Mehmet Âkif de "Panislamizm" akımıyla karşıt bir görüşü savunur. Bu görüş o günkü tarihî gerçeklere aykırı olmasına rağmen Mehmet Âkif gibi "imanlı ve heyecanlı bir savunucu" bulur. Âkif'in şairliğini de bu ideale vasıta yaparak belirli bir kitleye hitap ettiğini ifade eden Kocatürk, onun Balkanlardaki milliyetçilik hareketlerinin hızlanması sonucu daha da şiddetle benimsediği bu fikirlerin Şarkın önemli düşünürleri olan Cemaleddin Efgâni ve Muhammed Abduh'tan mülhem olduğunu söyler, Âkif'in bu şahsiyetlerin fikirlerine eserlerinde zaman zaman yer verdiğini belirtir (Kocatürk, 1970: 765-766). İnci Enginün de Âkif'in, "Mısır'ın en muhteşem üstadı" olarak nitelendirdiği "modernist İslamcı" Muhammed Abduh'un tesirinde kaldığını onunla Cemalettin Efgânî'nin yenileşmeyle ilgili görüşlerini anlattığı şiirinde "İnkılap istiyorum, ben de fakat, Abduh gibi" mısraında da Abduh'a olan hayranlığını açıkça ifade ettiğini belirtir (Enginün, 2006: 593).

Nihad Sami Banarlı, dönemin şartları içerisinde Âkif'in milliyetçilik akımına karşı çıkmasını isabetli bulur. Banarlı'ya göre Âkif, Avrupalıların Osmanlı devletini ve Müslüman ülkeleri parçalamak için milliyetçilik düşüncesini hızlandırdıklarını fark ettiği için İslam birliğini çare olarak görür. Osmanlı Devletinin çöküş devrinde "İslam birliği gibi muazzam bir kuvvet"in önünde ve üstünde yaşamanın Şark dünyası için biricik kurtuluş çaresi olabileceğini düşünür. Âkif, o tarihlerdeki Türkiye için "açık bir Türkçülük siyaseti"nin siyasî zararlarını Ziya Gökalp'ten önce fark

eder, bu yoldaki "müfrid Türkçüleri" uyarır (Banarlı, 1971: 1153). "Fikr-i kavmiyeti tel'in ediyor Peygamber" mısraından hareketle Âkif'in millî yönünün olmadığı değerlendirmelerinin yapılmasını hatalı bulan Banarlı, bir Türk aydını olarak "İslam birliğine dayanan kuvvetli bir Türkiye" isteyen Âkif'in İslam birliği emelinde de -Namık Kemal'in Osmanlıcılık idealinde olduğu gibi- "derûnî bir milliyetçilik" görüldüğünü söyler (Banarlı, 1971: 1158). Mehmet Âkif'in fikirlerinin "millet ülküsü" ve "İslamlık ülküsü" olmak üzere iki esas noktaya dayandığını söyleyen Ahmet Kabaklı'ya göre bu iki düşünce, Safahat'ta iç içe olarak birbirini tamamlar. Âkif, Türk milletinin İslamlığın öncü ve kurtarıcısı olduğuna inanır; ona göre Türklük yıkılırsa İslamlık da sönecektir. "Ümmetçilik" terimi Âkif'i tanımlamakta yetersiz kalır. Osmanlı İmparatorluğunun "nazik şartları" içerisinde Türk-Arap-Arnavut gibi unsurların "kavmiyet" güdüsüne kapılarak birbirlerine düşman edilmeleri ihtimalinin devletin felaketi olacağını düşünen Âkif, "dine bağlı milliyetçilik" fikrini savunarak sadece "ırkçılık"a karşı çıkar. Kabaklı da -Banarlı gibi- "Fikr-i kavmiyeti tel'in ediyor Peygamber" diyerek bölücülüğe karşı çıkan Âkif'in "Türk töresi", "Batıcılık", "kültür milliyetçiliği"yle ilgili yaklaşımlarının Ziya Gökalp'ten çok farklı olmadığını savunur. Kabaklı'ya göre Âkif'in Osmanlı Devleti içerisindeki İslamî unsurları/Müslüman kavimleri eşit görmek istemesi, "vicdanlı bir aydının devleti korumak için harcadığı çabalardan ibarettir.". Onun o tarihlerde Türkçülerle tartışması da bu yaklaşımından kaynaklanır. Kabaklı'ya göre Gökalp ve arkadaşlarına "Türkçü-milliyetçi" dendiği gibi, Âkif ve arkadaşlarına da "İslamî-milliyetçi" denmesi gerekir (Kabaklı, 1985: 116-117). Kabaklı, Gökalp'in "hars ve medeniyet" ayrımı gibi, Âkif'in de çağdaş millet görüşünü "marifet ve fazilet" kavramları üzerine kurduğunu ifade eder. Âkif'in "marifet" kavramına bakışının da Gökalp'in "medeniyet ve tezhip" kavramlarına bakışıyla benzerlik gösterdiğini savunan Kabaklı, Tevfik Fikret'in oğlu Haluk'u "İskoç ülkeleri"ne göndermesi gibi, Âkif'in de kahramanı Asım'ı Avrupa'ya ilim tahsili için gönderdiğine dikkat çeker. Âkif'in "fazilet" kavramına bakışının Gökalp'in "hars" kavramıyla benzerlik gösterdiğini ifade eden Kabaklı, "Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar"

ve "Medeniyet denilen maskara mahlûku görün,/ Tükürün maskeli vicdanına asrın tükürün!" mısralarından hareketle Âkif'in medeniyet düşmanı olarak değerlendirilmesini de yanlış bulur. Medeniyet adına insanlığı katleden emperyalizme karşı olan Âkif, "milletin cevherine uygun bir medeniyet" ister. Gökalp gibi o da halk ve aydın arasındaki uçurumun, birbirlerine karşı tereddütlerinin ortadan kalkması gerektiği fikrini savunur (Kabaklı, 1985: 119).

Mehmet Âkif'i İslamcı görüşün şiirdeki temsilcisi olarak nitelendiren Orhan Okay'a göre Âkif'in Batı medeniyetini Doğu'ya üstün kılan bütün ilimleri, İslam ahlâkına aykırı olmamak şartıyla yaşama tarzını benimsemek hususundaki fikirleri İslamcılığın önemli bir parçasıdır. Osmanlı Devleti'nin bölünme tehlikesiyle karşılaştığı o yıllarda Âkif'in ırk esasına dayanan milliyetçi/Türkçü görüşü benimsememesinin yadırganmaması gerekir. "Vatan toprağı"na, "bayrak"a, "milletin faziletleri"ne, diline, sanatına onun kadar bağlı çok az insan bulunur ve bu vasıfları dikkate alındığında Mehmet Âkif'in milliyetçi bir şair olarak düşünülmesi gerçeklere de aykırı olmaz. Safahat dikkatle incelendiğinde Âkif'in de Ziya Gökalp gibi Türkçü olmamakla birlikte, "kültür ve inanç temeline dayalı bir milliyet görüşü"ne sahip olduğu kanaatine varılabilir. Okay'a göre II. Meşrutiyet yıllarında Mehmet Âkif ile Türkçüler arasında samimiyet vardır. Sebilürreşad ve Sırat-ı Müstakim dergilerinde dış Türklerle özellikle de Rusya Türkleriyle ilgili yazılar, Türkçü dergilerden daha çok olup bu dergilerde Rusya Türklerinden gelen ve ezilen Müslümanların çektiği sıkıntıları dile getiren bir yığın mektup da yazılı belgeleri oluşturur. Türkçü ve Turancı dergilerde yazan Rusyalı Türklerden Ahmet Ağaoğlu, Abdürreşid İbrahim, Yusuf Akçura, İsmail Gaspıralı, Ayaz İshaki gibi yazarların İslamcı dergilerde yazmaları İslamcılarla Türkçüler arasındaki samimiyetin delilidir. İttihad ve Terakki genel merkez üyesi Ziya Gökalp ve arkadaşlarının, İslam düşüncesini arka plana iten bir Türkçülük mefkûresinin doğuracağı tehlike Âkif'i endişelendirir. Âkif, itilafları ortadan kaldırmak için teşebbüste bulunup gazetelerdeki "manasız ve tehlikeli polemikler" yerine bir salonda ilmî münakaşa ve mübahase yoluyla aradaki ihtilafları ortadan kaldırmayı teklif

eder, ancak destek bulamaz.[6] Mehmet Âkif'in o yıllarda "Türkçülük ve İslamcılığın daha sağlıklı bir milliyetçilik düşüncesinde birleşebilmesi hülyası" gerçekleşemez (Okay, 2005: 157-158).

Okay'a göre Mehmet Âkif gibi İslamcı, Gökalp ve Mehmet Emin gibi Türkçü şairlerde bile değişen oranlarda "Batılılaşma eğilimleri" vardır. Safahat'ın altıncı kitabı olan "Asım"da Asım'ın şahsında Türk gençliğine yapılan tavsiyeler, Fikret'in Haluk için söylediklerinden farksızdır. Fikret'in "aşırı veya mutlakçı Batıcı"lığına karşın Âkif "Sadece Garb'ın ilmine dönsün yüzünüz" diyerek Batı'nın yalnız ilmini tavsiye eder. Batı medeniyetinin olumsuz yönlerine birçok şair/yazar gibi Âkif de karşı çıkar; Süleymaniye Kürsüsünde, "Berlin Hatırları", Asım ve Hakkın Sesleri'ndeki bazı parçalarda onların insanlığa ve merhamete aykırı davrandıklarını ifade eden şiirler yazar (Okay, 2005: 189).

İnci Enginün, Âkif'in "İstibdad" şiirinde geçen "O birkaç hayme halkından cihangirâne bir devlet/ Çıkarmış, bir zaman dünyayı lerzan eylemiş millet" mısralarından hareketle vatan ve hürriyet kavramlarına bakışında Namık Kemâl'in tesiri olduğunu savunur. Enginün'e göre Âkif, "kavmiyet cereyanı" dediği milliyetçilik akımına karşı olmakla birlikte Arnavudların isyanı karşısında büyük hayal kırıklığı yaşar. İslam âleminin perişanlığı ve Batı ülkelerinin sömürgesi olması karşısında acı duyan Âkif, bu durumun nedenini Müslümanların İslamiyet'in ruhundan uzaklaşmaları ve tembellikleriyle ilişkilendirir (Enginün, 2006: 593).

4."Karakter Heykeli" Olarak Mehmet Âkif

İsmail Habip Sevük, Mehmet Âkif'in her yönden başarılı olmasını samimiyetiyle ilişkilendirir. Nihad Sami Banarlı'ya göre Âkif, kendi şahsiyetinden çok inandığı faziletlere/değerlerine saldıranlara -özellikle dine, Kur'an'a, Hz. Muhammed'e küfredenlere- karşı tepki gösterir. Tevfik Fikret'le aralarındaki

6 Hülya Argunşah Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000 adlı eserde Mehmet Âkif'in, İslam'ın kavmiyeti reddettiğini, Türkçülerinse kavmiyeti önemsediklerini belirterek bu görüşten yana görünmemesine rağmen Türkçü anlayışta olanlarla özellikle de Ziya Gökalp'la halkın önünde tartışarak bu iki görüşü birbirine yaklaştırma arzusunda olduğunu, ancak onun bu uzlaşmacı tavrının cevapsız kaldığını ifade eder (Argunşah, 2004: 207).

tartışmalar da kutsal değerlere saldırı nedeniyle çıkar. Âkif, Servet-i Fünûn'un "fuhuş edebiyatı" cephesine -bilhassa Mehmet Rauf'un Zambak adlı müstehcen hikâyesine- de aynı nedenlerle tepki gösterir (Banarlı, 1971: 1159).

Safahat'ın muhtelif yerlerine "müsbet ahlâk" telkin eden öğütlerin büyük yer tuttuğuna dikkat çeken Vasfi Mahir Kocatürk'e göre, öğüt içeren "Oturup kör gibi, nâmerde el açmak iyi mi?/ Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası:/ Dostunun yüz karası, düşmanın maskarası" ("Seyfi Baba"), "Hayatı hak tanıyanlar yorulmuyor", "İhtiyar amcanı dinler misin, oğlum, Nevruz?/ Ne büyük söyle, ne çok söyle; yiğit işte gerek!.../ Lafı bol, karnı geniş soyları taklid etme;/ Sözü sağlam, özü sağlam, adam ol, ırkına çek!" vb. mısraları bir bakıma Mehmet Âkif'in karakter yapısını gösteren belgelerdir. "Prensiplerine bağlı ve dürüst" bir şahsiyet olan Âkif, şiirlerinde de dürüstlüğü telkin eder. "Zulmü alkışlayamam; zâlimi asla sevemem/ Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem./ (…)/ Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâle;/ Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle,/ Yumuşak başlı isem kim demiş uysal koyunum?/ Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boynum." vb. mısralar onun "karakter adam"ı olduğunun bariz işaretleridir (Kocatürk, 1970: 767). Ahmet Kabaklı da Mehmet Âkif'in, bu mısralarla şahsiyetini orta koyduğunu, kendisini anlattığını ifade eder. Âkif'i "her ülkede az yetişir soydan bir ahlâk ve ülkü adamı" olarak niteler, karakter özelliğinin de Safahat'ın her mısraına yansıdığını belirtir (Kabaklı, 1985: 113). Yine Kabaklı, Kocatürk gibi onun prensiplerine uygun yaşadığını, ilkeli davrandığını; çelebi mizaçlı, kimseyi incitmek istemeyen Âkif'in kötülük ve haksızlıklarla mücadele ederken ise oldukça sert üslûp kullandığını belirtir[7] (Kabaklı, 1985: 114). Âkif'in şahsiyeti, Fatih semtinde İslamî terbiyeyle yetişmesinden ileri gelir. Onun yoksullara acıması, başkalarının derdi için mücadele etmesi, halkın yararını gaye edinmesi hep aile ve çevresinden aldığı eğitimle

7 İsmail Çetişli II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı adlı eserde Mehmet Âkif'in bir insan olarak en çok dikkati çeken yanının "örnek alınacak bir karakter ve ahlâk"a sahip olması olduğu ifade eder. Onun dünya görüşü ve sanatını beğenmeyenlerin bile, karakter ve ahlâkı önünde saygıyla eğildiklerini; karakterinin önemli ölçüde sanatı ve eserlerine de yansıdığını belirtir (Çetişli, 2007: 266).

ilişkilidir. Âkif'i tanıyanlar da hep onun çalışkanlığına, haram helal kavramlarına gösterdiği özene, din ve mezhep farkı gözetmeyişine vurgu yaparlar. Âkif, dost olarak gördüklerinin -Neyzen Tevfik gibi- zaaflarına da katlanır, kaba sofuluk gibi kaba dinsizlikten de rahatsız olduğu, hangi şartta olursa olsun verdiği sözü tuttuğu, kuvvet önünde eğilmeyip zorbalara da yüz vermediği vb. karakter özellikleri onu tanıyan ve ona karşı ön yargılı davranmayan kişilerin tümü tarafından da tekrarlanır. Kabaklı onu "Türk-İslam- Batı ahlâkının soylu değerlerini nefsinde toplamış bir yüce insan örneği" olarak niteler (Kabaklı, 1985: 115-116). Seyit Kemâl Karaalioğlu, da onun hayatı boyunca inançlarından en ufak bir "sapkınlık" göstermediğini belirtir.

İsmail Hikmet Ertaylan Âkif'in karakterine ilişkin hüküm verirken de oldukça saldırgan bir tutum içerisinde olup ona büyük haksızlık eder. Ona göre II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Dârülfünûn Edebiyat müderrisliğine atanan Âkif, bu muhite alışmakta zorlanır; buradakilerin bazılarına kin ve nefretle bakar. Kendi zihniyetinden olan "üç beş yardakçı"yla "ağız birliği" yaparak "ileri gelen üdeba, şuara ve fuzala"ya küfür eder. Ertaylan; Âkif'in sadece Fikret'e değil bütün ediplere, bütün şairlere, bütün faziletlilere, gençlere ve gençliğe sövdüğünü iddia eder. Tevfik Fikret'in ise onun "çirkin ve miskince bühtanlı hücum"larına, "Ben utanmam yüzüm ak, alnım açık/ Sen utan yaptığın işten be alık" şeklindeki mısralarıyla "asilâne" bir cevap verdiğini savunur (Ertaylan, 1925: 226).

Sonuç

İsmail Habip Sevük'ün Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi (1924) adlı eserinden İnci Enginün'ün Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923) (2006) adlı eserine kadar yazılan Türk Edebiyatı tarihlerinin hepsinde Mehmet Âkif Ersoy'a yer verildiği görülmektedir. Bu eserlerde Âkif farklı yönleriyle, farklı yöntem ve bakış açılarıyla ele alınmaktadır. Eserlerdeki farklılık yazılış tarihinden çok bakış açısıyla ilgilidir. Örneğin tasnifte türleri esas alan Mustafa Nihat Özön, Âkif'ten sadece "nazım" bölümünde söz ederken, türlere ve eğilimlere göre tasnif yapan Orhan Okay ve İnci Enginün'ün eserlerinde ise Âkif, birden çok başlık altında ele alınır.

Türk edebiyatı tarihlerinde İsmail Hikmet Ertaylan (Türk Edebiyat Tarihi- Osmanlı Kısmı Yirminci Asır) dışında Âkif'e olumsuz bakış ya da düşmanca tutum sergilenmemektedir. Ertaylan'ın eseri oldukça öznel yargılardan oluşması, kişisel tepkileri açıktan hissettirmesi yönüyle diğer Türk edebiyatı tarihlerinden ayrılır. İsmail Habip Sevük, Mustafa Nihat Özön, Hıfzı Tevfik Gönensay da Âkif'in fikirlerini, sanat anlayışını ya da sanatkârlığını eleştirseler de eleştiri ya da karşıt görüşler, kişisel tepkilerden çok bakış açısıyla ilgilidir.

İsmail Habip Sevük, Vasfi Mahir Kocatürk, Ahmet Kabaklı, Âkif'e ilişkin hükümler verirken onun eserlerinden alıntı metinler verir. Kenan Akyüz ise hiç alıntı yapmaz. Orhan Okay ve İnci Enginün'ün eserinde de metin alıntısı çok azdır. İsmail Habip Sevük, Âkif'in bazı fikirlerine karşı çıkmakla birlikte eserlerindeki millî yön, Türk'e özgülük dolaysıyla Âkif'i takdir eder. Eserlerinde ve sanat anlayışındaki bu özelliği yetiştiği çevre ve aldığı eğitimle ilişkilendirir. Vasfi Mahir Kocatürk, Ahmet Kabaklı, İnci Enginün ise şiirlerinden hareketle fikirlerini ele alır. Âkif'i "Millî Edebiyat" dönemi içerisinde değerlendiren Orhan Okay fikirlerinin/ hükümlerinin nedenlerini ayrıntılı olarak açıklar.

İsmail Habip Sevük ve Kenan Akyüz, Mehmet Âkif'in Türkçe'yi kullanmasındaki başarısını ve toplumun dertlerini tespit ve ifade etmede gözlem gücünü vurgulamak için onu sosyal içerikli şiirler yazan Tevfik Fikret ve Mehmet Emin (Yurdakul)'la karşılaştırırlar. Âkif'in Türkçe'yi daha başarılı biçimde kullandığı ve Türklüğe ait değerlerini daha iyi yansıttığı hususunda İsmail Hikmet Ertaylan dışındaki Türk edebiyatı tarihçileri aynı fikirdedir. Âkif'e önyargılı yaklaşan bazen düşmanca tutum sergileyen Âkif, diğer Türk edebiyatı tarihçilerinin takdir ettiği yönü "bayağılık" olarak niteler.

Yine İsmail Hikmet Ertaylan dışında diğer Türk edebiyatı tarihçileri, Âkif'in fikirlerinde İslamî inancı, Kur'an-ı Kerim'i esas aldığı hususunda aynı fikirdedir. Örneğin İsmail Habip Sevük, Âkif'in bazı fikirlerine karşı çıkmakla birlikte, bakış açısının sınırlı olduğunun söylenilerek eleştirilmesine karşı çıkar. Nihad Sami

Banarlı, Vasfi Mahir Kocatürk, Ahmet Kabaklı, Orhan Okay; Âkif'in milliyet ve medeniyet düşmanı olarak gösterilmesine karşı çıkıp onun millî duygularına ve terakkiyi yücelten fikirlerine eserlerinden de örnekler sunarlar.

"Bir Karakter Heykeli" olan Mehmet Âkif, edebî eserleri ve fikirleriyle birlikte örnek kişiliğiyle de kendisinden oldukça söz ettirir. Karakterine ilişkin en geniş bilgi ise Ahmet Kabaklı'nın eserindedir. Ahmet Kabaklı, Vasfi Mahir Kocatürk, Nihat Sami Banarlı'nın -şiirlerinden de örneklerle- Âkif'in sağlam bir karakter yapısına sahip, "özü sözü bir" olduğu hususunda aynı fikri savunmalarına karşın, İsmail Hikmet Ertaylan ise tamamen aksini savunmakta, Âkif'i karalamaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse, daha hayatta iken hakkında biyografi yazılan (Süleyman Nazif, Mehmet Âkif), edebî siyasî hatırlarda çok yönlü bir şahsiyet olarak söz edilen, sağlam karakterine vurgu yapılan, Midhat Cemal Kuntay'ın Üç İstanbul romanında roman kişisi olarak kurgulanan Mehmet Âkif'e Türk edebiyatı tarihlerinde de geniş yer verilmiş; farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiştir.

Kaynakça

AKTAŞ, Şerif. (1996/II). Yenileşme Devri Türk Şiir ve Antolojisi I. Ankara: Akçağ Yayınları.

AKÜN, Ömer Faruk. (1990). "Bir Edebiyat Tarihi Yazmak Mümkün müdür?", Dergâh, sayı: 1, Mart 1990, s. 12-13, 18-19.

AKYÜZ, Kenan. (1995). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

ANDI, Fatih. (2000). "Safahat-Birinci Kitab'ın Devrinde Uyandırdığı Akisler". Edebiyat Araştırmalar I, , İstanbul: Kitabevi Yayınları. 233-259.

BANARLI, Nihad Sami. (1971). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

ÇETİŞLİ, İsmail vd. (2007). II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yayınları.

DUYMAZ, Recep. (2008). Türk Edebiyatı Tarihinde Millî Edebiyat Dönemi (1911-1923), İstanbul: 3F Yayınevi.

ENGİNÜN, İnci. (2006). Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923). İstanbul: Dergâh Yayınları.

(ERTAYLAN), İsmail Hikmet. (1341/1925). Türk Edebiyat Tarihi- Osmanlı Kısmı Yirminci Asır, Bakü: Azer Neşriyat.

GÖNENSAY, Hıfzı Tevfik. (1944). Tanzimat'tan Zamanımıza Kadar Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

KABAKLI, Ahmet. (1985). Türk Edebiyatı ///. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemal. (1985). Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi-Cumhuriyet Edebiyatı, Ankara: İnkılâp Kitabevi.

KOCATÜRK, Vasfi Mahir. (1970). Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara: Edebiyat Yayınevi.

KORKMAZ, Ramazan-ARGUNŞAH, Hülya vd. (2004). Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000. Ankara: Grafiker Yayınları.

KURDAKUL, Şükran. (1992). Çağdaş Türk Edebiyatı I-Meşrutiyet Dönemi I. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

MUTLUAY, Rauf. (1976). 50 Yılın Türk Edebiyatı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

OKAY, Orhan. (1990). "Mehmet Âkif'in Bazı Şiirlerinde Şekil Muhteva Münasebetleri". Sanat ve Edebiyat Yazıları,. İstanbul: Dergâh Yayınları, 176-183.

OKAY, Orhan. (1998). Mehmed Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi. Ankara: Akçağ Yayınları.

OKAY, Orhan. (2005). Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı, İstanbul: Dergâh Yayınları.

ÖZÖN, Mustafa Nihat. (1934). Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.

ÖZÖN, Mustafa Nihat. (1941). Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Maarif Matbaası.

(SEVÜK), İsmail Habip. (1340/1924). Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Matba-i Âmire.

SEVÜK, İsmail Habip. (1932). Edebî Yeniliğimiz II, İstanbul: Devlet Matbaası.

ŞUARA AYETLERİ KARŞISINDA MEHMED ÂKİF

Mehmet SÜMER*

Özet

Kur'an'ı hayatının bütünü için merkezî metin olarak konumlandırmış bir şair olan Mehmed Âkif, o zamana kadarki bütün uygulamaları bir tarafa koyup doğrudan doğruya Kur'an'dan ilham almayı teklif eder. Bu teklif şüphe yok ki sanat için de geçerlidir. Bilindiği gibi Kur'an'ın Şuara Sûresi'nde şairlerle ilgili pek de olumlu olmayan ifadeler vardır. Âkif gibi Kur'an'la iç içe yaşayan bir şairin sanatını bu ayetler karşısında nasıl temellendirdiği konusu, onun sanatını anlamak için yeni bir perspektif getirmektedir. Yapılan incelemede görülmüştür ki Âkif, Kur'an'ın akılcılığıyla pozitivizm arasında bir telif yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Âkif, Şuara Sûresi, gerçekçilik

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, e-posta: mehmet.sumer@marmara.edu.tr

Abstract

Mehmed Âkif Versus The Shu'arā (The Poets) Verses

Mehmed Akif is a poet who positioned Quran as a central text for his all life. He offers to put away all applications with direct inspiration of Quran. Certainly this offer is effective for art too. As known there are some statements about poets that are not positive in Surat ash-Shu'arā (The Poets). How does argue his art confront of these Verses a poet who is living crowded with Quran as Akif. This subject is puting a new perspective on understanding his art. After the examination has been seen that Akif is reconciling rationalism of Quran and positivism.

Key words: Mehmed Akif, Surat ash-Shu'arā (The Poets), realism

"Cevdet Paşa Kur'an nâsiridir, Akif Kur'an şâiri. Ancak ikisinin arasında fark var: Kur'an, Cevdet Paşa'nın yalnız kültürünü, Akif'in kültürüyle beraber seciyesini de yaptı."

Mithat Cemal Kuntay

Kur'an'ı hayatının bütünü için en merkezî metin olarak konumlandırmış bir şair olan Mehmed Âkif, o zamana kadarki bütün uygulamaları bir tarafa koyup doğrudan doğruya Kur'an'dan ilham almayı teklif eder. Kuşkusuz yüzyıllar içinde birtakım dışarıdan ve tasavvuf gibi daha içerden sayılabilecek etkilerle şekillenmiş İslam toplumlarındaki sanat pratiğini, Âkif'in bu görüşlerinin haricinde tutmak mümkün değildir. Kendisinin Safahat'ın farklı yerlerinde ve farklı şekillerde defalarca vurguladığı bu görüşleri, en somut hâliyle şu mısralarında özetlenir:

Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı,

Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı (Ersoy, 1987:381)[1]

Âkif, bu mısralarında hayatın her alanında olduğu gibi şiirde de doğrudan Kur'an'ın referans alınıp çağa uygun bir şekilde yorumlanması gerektiğini öne sürmektedir. Bu durumda Kur'an'ın

1 Safahat'tan yapılan bundan sonraki alıntılar için de bu baskıdan yararlanılmıştır. Alıntının sonundaki rakam sayfa numarasıdır.

şiire bakışının Âkif'te nasıl yankı bulduğu önem kazanır. Dolayısıyla rahatlıkla denilebilir ki Âkif için en ideal hayatın doğrudan doğruya Kur'an'ın şekillendirdiği Asr-ı Saadet Müslümanlığı oluşu gibi en makbul şiir de Kur'an'ın çerçevesini çizdiği ve yollarını gösterdiği şiir olmalıdır. Bu şekilde Âkif'in şiir dünyasını anlamak, bir yönüyle de Kur'an'daki şiir hükümlerini nasıl anladığını ve nasıl yorumladığını anlamakla mümkün olacaktır.

Yakup Kadri, daha 1922 yılında yazdığı bir yazıda, her şairin bir mihveri, "vasf-ı mümeyyiz"i olduğunu söyler. Örneğin Namık Kemal'in mihveri vatanperverlik, Abdülhak Hamid'inki bireyin his ve fikir hummalarıdır. Mehmed Âkif'in mihveri ise dindir. (Karaosmanoğlu, 1938:406). Yakup Kadri, Âkif'e kadarki Türk şiirini ise Şuara ayetlerini andıran gerekçelerle eleştirirken Âkif'i över. (Karaosmanoğlu, 1938:407-408).[2] Yakup Kadri'nin din olarak belirttiği mihver, aslında daha özelde Kur'an'dır. Âkif'in hayatında Kur'an'la nasıl bir ilişkisi olduğunu, hakkındaki biyografiler ayrıntılı olarak anlatmaktadırlar.[3] Yalnızca Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni hükûmetin Kur'an'ın Türkçe'ye çevirisi için dönemin onca âlimi arasında Mehmed Âkif'i en uygun kişi olarak görmesi bile, şairliği kadar ve belki ondan fazla Kur'an'la olan ilişkisinin en açık delilidir. Hatta Süleyman Nazif, bu haberi işittiğinde "Kur'an'ı Cenab-ı Hakk, Türk lisânıyla inzâl etmeyi murâd etseydi, Cebrâil'i, bî-şüphe Safahât şâiri olurdu" (Nazif, 1991:133) diyerek onun sanatı ile Kur'an arasındaki ilişkiyi de veciz bir ifadeyle açıklamış oluyor.

Bilindiği gibi Kur'an'ın çeşitli yerlerinde şiirle ve şairlerle ilgili çoğu olumsuz kabul edilen bazı ayetler vardır. Bu ayetler, İslam toplumları içinde şairlerin bir biçimde hesaplaşmaları gereken bir metin olmuş ve sonuçta şairler, ya kayıtsız kalarak onu hayatının dışına çıkarmış veya bir biçimde yorumlayarak sanatını meşrulaştırma yoluna gitmişlerdir. Daha çok dinî duyarlılığı olan

2 Yakup Kadri yazıda şöyle diyor: "Kuvvetsiz ve adî şairler onlardır ki muhitlerinin tabiî mahsulleri olmıyan bir takım sahte ve yabancı tahassüs mihverleri etrafında puyandırlar. Bu dalâletzedeler, arkalarına takılan ruhları birbirinden acaib, biribirinden makûs bin türlü manevî, fikrî maceralara sürüklerler, bir giriveden öbür giriveye saptırırlar. Otuz senedenberi Türk güzideleri böyle bir irfan ve vicdan serseriliği içinde perişan kaldılardı."

3 Bu konuda yazılmış birkaç da makale var: Bkz. Yıldırım, 1988 ve Bilgiz, 2003.

şairlerde görülen bu hesaplaşma, kuşkusuz daima doğrudan ve açıkça olmuş değildir. Ama pek çok şairin zımnî olarak bu ayetlere karşı sanatıyla bir yorum çabasına giriştiği de görülebilmektedir.

Burada Kur'an'ın şiirle ilgili ayetlerini tefsire kalkışmayı amaçlamıyorum. Böyle bir iş, edebiyatın dışında dinî ilimlerin alanına girer. Mehmed Âkif'in bu ayetleri tefsir usûlü açısından nasıl yorumladığı da yazının konusu dışındadır. Ama Âkif'in sanatıyla bu ayetler arasında nasıl bir uyum sağladığı ve poetikasının oluşmasında bu ayetlerin nasıl bir rol oynadığı sorusu doğrudan doğruya sanat anlayışıyla ilgilidir. Bu amaçla yazıda, geniş anlamda Kur'an ile şiir arasındaki ilişkiye, şiirin dinî hükmü gibi konulara girmeden çerçeve, Kur'an'ın şairleri en açık anlattığı ve şiire bakışını en geniş şekilde veren Şuara Suresi'nin son ayetleriyle sınırlanmıştır. Zira bu ayetler Kur'an'ın şairleri ve onların özelliklerini anlatarak eleştirdiği tek ayetlerdir. Fakat unutulmamalı ki Kur'an'da şiirin nasıl görüldüğü ve nasıl bir şiir telkin edildiği konusu da doğrudan doğruya Kur'an'ın nazil olduğu toplumda şiirin nasıl anlaşıldığıyla ilgilidir. Dolayısıyla öncelikle eski Arap toplumunda şiirin nasıl görüldüğüne kısaca bakmak gerekmektedir. Zira Âkif'in şiiri açısından eski Arap şiiri ileride görüleceği gibi önemli kaynaklardan biridir.

Kur'an'ın Gördüğü Şiir

"Şi'r" kelimesi, sözlükte "bir nesneyi hoşça fehmedip zekâ ve zihin ve fetânetle mezâyâ [meziyetler] ve dakîkasına [inceliklerine] varıp iyice idrâk eylemek ma'nasınadır." (Firuzabadi, 1272: 915)

Nihad M. Çetin, şiir (şi'r) ve şair (şâ'ir) kelimelerinin türediği kökün iptidaî manası ve bunların taşıdıkları son manaları kazanışlarına kadar geçirdikleri merhaleler hakkındaki fikirlerin bir takım tahmin ve kıyaslara dayandığını söyler. Çetin'in F. Krenkow'dan aktardığına göre bize bu kelimelerin kökenindeki manayı aydınlatacak izler çok eski devirlerde silinmiş, kaybolmuştur (Çetin, 1973:2). Nitekim F. Krenkow, kelimeyi İbranice'de "dinî merasimlerde okunan ilâhî" manasında "şîr" kelimesiyle ilişkilendirse de Nihad Çetin bu bilgiye yaptığı düzeltmede bunun C. Brockelmann'ın işaret ettiği gibi zayıf

bir ihtimal olduğunu söyler (Bkz. Krenkow, 1970:291). Krenkow, "şâ'ir" kelimesi ile "sezmek ve sezişle bilmek" manasındaki "şa'ara" fiili arasında mana akrabalığı kurmakla yetinilmesi gerektiğini belirtir (Krenkow, 1970:291).

Nihad Çetin, İslamiyet'ten önceki dönemde gerçekleşen gelişmeleri takip etme imkânı verecek yazılı vesikalar olmadığı için birdenbire gelişimini tamamlamış bir şiir diliyle karşılaştığımızı söyler. Gelişimini tamamlamış olan bu şiir sanatının İslam öncesi geleneği, büyük bir değişikliğe uğramadan İslamî devirde de bir müddet devam etmiştir. İslamiyet bu geleneğe karşı men edici bir tavır takınmamış, aksine şiir, özellikle içerik yönünden gittikçe gelişme imkânları bulmuştur (Çetin, 1973:4).

Şiiri şiir yapan şeyin kafiye, vezin, his, hayal gibi unsurların yanında "kasıt ve niyet" olduğu belirtilmektedir. Örneğin Firuzabadi Kaamus'unda şiirin kaynağındaki "zihin ve fetanet" üretiminin muteber olduğunu, bunun da kasıt ürünü olması gerektiğini söyler. Bu şekilde şiir kastı olmadığı için vezinli ayet ve hadislere şiir denilmeyeceğini de ekler (Firuzabadi, 1272: 915).[4] İsmail Durmuş da aynı noktayı vurguladıktan sonra bunun nedenini de "[ş]iirde mânalar lafızlara tâbi iken âyet ve hadislerde lafızlar mânalara tâbidir" (Durmuş, 2010:144) şeklinde açıklar. Bu nokta, eski kültürdeki şiir ile şair arasında kurulan bağın gücünü ve metnin şairinden bağımsız değerlendirilemeyeceği düşüncesini göstermektedir. Bu düşünceye göre metni değerlendirmenin yegâne ölçütü de metin sahibinin niyetidir. Metin ile sahibi arasında güçlü bir bağ kuran bu düşünce, bir yönüyle de kişinin bütün faaliyetlerini maksat veya sonuçlarına göre değerlendirilen birer "amel" olarak algılayan anlayışın sonucudur. Dolayısıyla bu ölçüye göre amellere değer kazandıran ilk ölçütün niyet oluşu gibi vezinli ve kafiyeli de olsa bir söze şiir hükmü kazandıran şey de yine şiir kastıdır.[5]

4 Metindeki orijinal ifade şöyle: "Şârih der ki vech-i mezkûr üzere şi'rin me'hazında i'mâl-i zihn ve fetânet mu'teber olup oldahi kasdın eseri olmakla ittifâkı âyat ve ehâdis-i mevzûneye şi'r ıtlâk olunmaz."

5 Metnin şiir olarak nitelendirilebilmesini "şiir kastı"na bağlayan bu düşüncenin, manzum olmadığı halde edebî özellikler taşıyan Kur'an'a şiir diyen müşriklerin iddialarına set çekmek amacı taşıdığı da düşünülebilir.

Eski Arap şiirinin doğduğu çevreyi gerçekçi, yalın, açık ve abartısız biçimde tasvir etmekle Arapların içinde yaşadığı muhite, hayat, örf ve âdetlere ilişkin sağlıklı bilgiler saklayan bir ilim hazinesi konumunda olduğunu bildiren Durmuş, eski Arap şiirinin çoğunlukla inşadına sebep olan vakanın hikâyesiyle birlikte nakledildiğini belirtir (Durmuş, 2010:146-47). Bu durum da eski Arap şiirinin daha gerçekçi ve daha yalın bir şiir olduğunu gösterir. Nihad M. Çetin de miladi V. yüzyılın sonları -ve daha ihtiyatlı bir tahminle- VI. yüzyılın başlarından itibaren yazılı vesikalar olmadığı halde yalnızca hafızalarda üç asır boyunca mevsuk bir biçimde korunabilmesini Cahiliye devri şiirlerinin hayata, toplumun müşterek duygularına sıkı sıkıya bağlı olmasına bağlar. Çünkü bu devirde toplumsal hayatta şiirin pek büyük ve hayatî bir tesiri olduğunu, şiirin toplumsal hayatın en aslî tezahürlerinden biri olduğunu belirtir (Çetin, 1973:9). Çetin, eski Arap şiirinin bu konumunu şu özelliğiyle açıklar: "Şairin eserinin kaynağı, çoğu zaman kendi hissiyâtı ile muhîtinin hissiyâtının birleştiği noktalardadır." (Çetin, 1973:9). Şairin hisleriyle toplumun hislerinin birleşmesi, şairlerin bireyselci, içlerine ve köşelerine kapanık bireyler olmadığını, toplumsal hayatın içinde rol alan ve toplumun duygularına önem veren kişiler olduklarını gösterir. Bu da şiirin melankolik bir lirizm veya mekanik bir natüralizm içinde değil, duygudan da ödün vermeyen bir realizm üzerinde olduğu anlamına gelir.

İslam öncesi eski Arap kabileleri için şiir, şan ve şereflerini koruyan, mâzide başardıkları büyük işleri unutulmaktan kurtaran, hatıralarını canlı tutan ve yayan tek bilgi kaynağıdır. Bu nedenle kimi bilginler şiiri, Arapların en büyük ilimleri olarak nitelemekten kendilerini alamamışlardır. Dahası şiir, kabileler arası düşmanlıkların dile getirildiği tek enstrümandır. Bu yüzden bir kabilenin şairlerinin olmaması kabul edilemez büyük bir eksiklik, bir utanç olarak algılanıyordu. Çünkü düşman kabile şairlerinin açtığı yaranın ancak aynı tarzda karşılık vermekle kapanabileceğine olan inanış son derece güçlüdür (Çetin, 1973:11).

Şairin buraya kadarki algılanış biçimi, İslamiyet açısından pek fazla sorun oluşturmuyor olmalıydı. Fakat şairin özelliklerine

ve taşıdığı güçlere dair olan ve inanca da ilişen bazı düşünceler, şairliğin Kur'an nazarında pek de makbul olmayan bir iş görülmesine sebep olmuş olmalıdır. Söz konusu inanış, şairlerin aynı zamanda kâhinler olarak algılanması ve gelecekten haber verebileceğine inanılmasıdır. Nitekim Nihad M. Çetin'in de belirttiğine göre bazı şairler kendileriyle dostluk kurdukları cinleri olduğunu, kendilerini bu dünyanın ötesinde sihirli bir âleme bağladıklarını belirtir (Çetin, 1973:12-13). Kur'an'da şiirden söz eden ayetlere bakıldığında zımnî olarak bu inanışın Hz. Muhammed için de dile getirilmesine karşı çıkılır ve onun söylediklerinin şiir olmadığı vurgulanır.

Yine de eski Arap şiiri, İslamiyet'in doğuşundan sonra da toplum içerisinde gördüğü ilgiyi yitirmemiş, dahası Kur'an'ın yorumlanmasında bu şiire sıkça başvurulmuştur. Hatta Kur'an tefsirinde kullanılan yöntemlerden biri de bu şekilde kelime ve kavramların önceki şiirlerde nasıl kullanıldığına bakılarak yapılan şiirle tefsir yöntemidir.[6]

Kur'an'ın Gösterdiği Şiir

Kur'an'da şiir kelimesi bir kere, şair kelimesi de biri çoğul olmak üzere beş defa geçer. "Şiir" kelimesi 36/69'da, "şair" ise 69/40-41, 21/5, 37/36-37, 52/30-34 ayetlerinde geçer. Konuyu asıl olarak ele alan ayetler ise Şuara Sûresi'ndeki 224-226 ayetleridir (Özalp, 1994). Mehmed Âkif'in de yakın arkadaşlarından olan meal sahibi Hasan Basri Çantay, söz konusu bu ayetleri şöyle çevirmiştir:

224- Şâirler (e gelince), onlara da sapıklar uyarlar.

225, 226- Onların her vâdide hakıykaten ifrata (mübâlağaya) düşegeldiklerini ve hakıykaten yapmayacakları şeyleri söyler (insanlar) olduklarını görmedin mi?

227-Ancak îman edib de iyi iyi amel (ve hareket)de bulunanlar, Allahı çok zikredenler ve zulme uğratıldıklarından sonra öclerini alanlar böyle değildir. O zulmedenler yakında hangi inkılâb ile sarsılacaklarını bilecekler. (Çantay, 1957: 640 (672)-(673) 641)[7]

6 Bu konuda yapılmış bir çalışma için bkz. Öğmüş, 2010.

7 Kitabın basımından kaynaklanan bir hata nedeniyle sayfa numaraları bu şekilde ikili verilmiş.

Kuşkusuz bu ayetlerin İslam tefsir geleneği ve fıkha dayalı anlam dünyası içerisinde bazı hadislerle de açıklığa kavuşturulan çok çeşitli açıklamaları vardır. Konumuz bu ayetlerin tefsiri değildir. Yalnızca Mehmed Âkif'in modern dünyada yaşayan ve bir ölçüde pozitivizmin etkisiyle şekillenen modernist İslamî bakışı tarafından nasıl yorumlandığıdır. Bu yorumlama iki açıdan önem taşımaktadır: ilki, dindar bir şairin şairlik ile dindarlık arasındaki bağı nasıl kurduğu, ikincisi de Âkif'in sanat anlayışına İslamî referanslar çerçevesinden bakıldığında nasıl bir katkı getirdiğidir.

Hasan Basri Çantay, Beyzâvi'den aktardığına göre, ayette geçen "ifrata düşmek" fiili çoğu hakikati olmayan hayallerden ibaret, büyük ölçüde soya, şerefe sövmek, batıl ile böbürlenmek, övgüye layık olmayanlara dalkavukluk etmek ve bu hususta ifrata, yani mübalağaya düşmek anlamındadır. Çantay, yapmayacakları şeyleri söylemekle ilgili ilginç bir de anekdot aktarır:

Şâir (Ferezdak) bir şiirinde bir çok kızlarla güreşerek onları yere çarpdığını ve kilidlerini çözdüğünü söylemişdi. (Süleyman bin Abd-ül Melik) bunu haber alınca şâiri huzuruna çağırdı: 'Bu beyit senin mi? Dedi. O, 'Evet' cevabını verdi. Bunun üzerine (Süleyman) bunu i'tiraf sayarak şâir hakkında hadd-i şer'î tatbıyk edilmesini emretdi. Şâir dedi ki: 'Ben ma'suumiyyetime Kur'andan delîl getireceğim' ve derhal bu âyeti okuyarak cezâdan kurtuldu. (Çantay, 1957: (673) 641)

Gerek Çantay'ın aktardığı bu anekdot ve gerekse konuyla ilgili aktarılan hadisler, şiirin kişinin konuştuğu ve bildirişim amacı taşıyan dilden farklı görülmediği ve dolayısıyla şiirin de her söz gibi ve bir "amel" olarak iyi, faydalı veya kötü, zararlı şeklinde estetiğin dışında bazı ölçütlerle değerlendirildiğini göstermektedir.

Burada ayette geçen "vâdi" kelimesi üzerinde de durulabilir. Ömer Nasuhi Bilmen "vâdi" kelimesinin içinden suların aktığı iki dağ arasındaki açık mevzi olduğunu ve istiare yoluyla burada "mezheb", "tarikat" ve "uslûp" manasında kullanıldığını söylemektedir (Bilmen, 1964:2514).[8] Muhammed Esed de bu ibare üzerinde durur

8 "Vâdi" kelimesinin üslûp ve tarz anlamında Hasan Basri ile Âkif arasındaki bir konuşmada kullanıldığını görüyoruz. Yedinci kitap Gölgeler'de yer alan

ve "hâme fî vidyân" (vadilerde gezdi) deyiminin pek çok müfessirin belirttiği gibi, sözcüklerle ve hayallerle (ya da düşüncelerle) belli bir gerçeklik fikrine bağlı olmadan amaçsız ve çoğu zaman da tutarsız bir biçimde oynamak anlamında kullanıldığını ve böylece şiir ile Kur'an arasında bir mukayese yaparak Kur'an'ın mükemmelliğine dikkat çekilmek istendiğini belirtir (Esed, 1999:760). Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ise şiirde esas olanın hüküm değil sadece nefsin hissiyatını ve zevkini veya istikrahını gıcıklayacak duygular olduğunu, onun için şairlerin eğri doğru, iyi kötü her konuya dalıp her vadide otladığını ve ifadede ne kadar hayret ve garama dalarsa o kadar etkili olacağından iyi ve kötü her vadide sarhoşça dolaştıklarını ve üstelik sözleriyle işlerinin birbirini tutmadığını ve bu yüzden arkalarına çapkınlar ve sapkınların düştüğünü söyler (Yazır, 1936:3649-50).

Bu yorumların dikkat edilirse buluştuğu ortak nokta, şiirin gerçeklikle bağı olmayan bir hayal oyunu olarak algılandığıdır. Fakat ayetlerin indiği bağlam düşünülecek olursa, Kur'an'ın da şiir kabul edilip hayata müdahaleye ilişkin olmayan bir söz ve hayal oyunu olarak gösterilme çabasına karşı bir savunma ve reddetme çabası fark edilir. Dolayısıyla şiirin ve şairlerin anıldığı her ayette, şiirin nasıl olması gerektiğine dair bir teklif veya şiirin ne olduğuna dair savunma veya eleştirme amacı taşımayan nötr bir tespit değil, doğrudan doğruya Kur'an'a yönelik haksız bir saldırıya karşı şiir ile Kur'an'ı veya şair ile Peygamberi kıyaslayarak yanlışlama görülmektedir. Nitekim böyle bir bağlamdan uzak olan hadislerde şiirin daha makbul görüldüğü ve hatta övüldüğü görülmektedir. Bu nedenle pek çok şairin, şiiri pek makbul bir iş görmeyen ayetlerin yerine kendilerine hadislerden dayanaklar bulduğu görülmektedir.

Burada asıl sorun, İslam'ın şiiri gerçeklikle ilişkisi olmayan estetik bir dil yerine günlük dil gibi doğrudan gerçeklikle ilgili ve

"Hicran" şiirini 1925 sonlarında Âkif'ten dinleyen Hasan Basri, "Üstad, siz vâdiyi değiştiriyorsunuz, sanırım?" diye sorunca, Âkif de "Hayır kardeşim hayır. Benim asıl vâdim budur. Neşrettiklerim, cemiyet-i beşeriyeye hizmet için yazılmış manzûmelerimdir." şeklinde cevap verir (Bkz. Düzdağ, 1987:XLVI). Bu ifade, aslında Âkif şiirinin Safahat'ta da farklı şekillerde sıkça vurgulanan bir özelliğine işaret etmektedir: Akif şiiri şartlarına sıkı sıkıya bağlı ve o şartlarla birlikte ele alınması gereken bir şiirdir.

bildirişim amaçlı bir dil olarak görüp görmediğidir. Öyle görülüyor ki bu ayetler, İslamî şiir geleneği içerisinde birbirinden farklı iki kanalın oluşmasına neden olmuştur. Birincisi daha gerçekçi ve hikmetli söz geleneği, diğeri de asıl şiir geleneği denebilecek şiiri gerçeklikle doğrudan ilişkili olmayan bir dil ve hayal ürünü gören kanal. Fakat bu yolu izlediklerini söyleyebileceğimiz egemen şiir akımının da ileriki yıllarda tasavvuf gibi sembolik bir alana girmesi, onların Tanrı'yla ve dolayısıyla hakikatle kurdukları bağı belli bir sistem içerisinde sürdürmeleri imkânını doğurmuştur.

Türk edebiyatında başından itibaren Kur'an'ın bu temel koyucu ayetlerinin nasıl yorumlanması gerektiği konusunda şairlerin bir izah çabasında oldukları ve şairliklerini İslamî ve estetik zeminden kopmadan temellendirmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu çaba en belirgin bir biçimde eski edebiyatta şairlerin poetikaları kabul edilen divan dibacelerinde gözlenmektedir. Nitekim Türkçe divan dibacelerini inceleyen Tahir Üzgör bu konuda şöyle demektedir:

Dîvân dîbâcelerinin bizce en mühim yönlerinden birisi, şiir ve şaire karşı, islâmiyetin birbirine ters gelen iki farklı tutumunu ortaya koymasındadır. Ali Şîr Nevayî'den itibaren dîbâce yazan şairlerimizin çoğunun bu konuya girerek şiirin ve şairin müdafasını yapma mecburiyetini hissetmeleri, islâm dünyasının genel olarak bir kısım şiir ve şaire karşı menfî bir tavra sahip olduğu fikrini doğurmaktadır. (Üzgör, 1990:24.)

Üzgör'ün belirttiği "Ali Şîr Nevayî'den itibaren dîbâce yazan şairlerimizin çoğunun bu konuya girerek şiirin ve şairin müdafasını yapma mecburiyetini hissetmeleri" hususu, kanaatimce şairlerin şairlikleri ile Kur'an'ın bu ayetleri arasında bir uyum ve temellendirme arayışından kaynaklanmaktadır. Örneğin Fuzulî gibi divan şiirinin zirve isimlerinden biri, Divan'ının mukaddimesinde bu sorunu tartışır. Kur'an'ın "şairlere ise ancak sapıklar uyar" ayetiyle, şiir denizi sakinlerinin gemisinin ümitsizlik anaforunda batacakken "Ancak iman edenler…" istisna zinciriyle güvenli bir kurtuluş sahiline çıktığını söyler (Fuzûlî, 1990:11, ayrıca Üzgör, 1990:271). Bu sorunun modern çağda da pek çok şairi meşgul ettiğini düşünebiliriz. Örneğin Necip Fazıl Kısakürek, Hz. Muhammed'in hayatını

anlattığı kitabında, bir bakıma kendi şairliğini temellendirmek maksadıyla şiire de bir bölüm ayırmış ve konuyla ilgili ayetlere hiç değinmeden yalnızca hadislere başvurmuştur. Sonuçta şiirin bizzat Hz. Muhammed tarafından övülen bir iş olduğunu ayetleri hiç mevzubahis etmeden şair sahabeleri ve şiirle ilgili hadisleri delil göstererek savunmuştur (Kısakürek, 1969:451-60). Kuşkusuz bu yorumlarda ayetlerin şiiri makbul bir iş olarak görmeyen bakışına karşı bir sanatını temellendirme çabası görmemek mümkün değildir. Daha sonra Sezai Karakoç da Kur'an'ın gösterdiği şiir meselesiyle meşgul olmuş ve sonuçta kendi şairliğinin de dayanaklarını oluşturan şu görüşe ulaşmıştır: Kur'an'ın peygamber hakkındaki şairlik iddiasını reddi, şairliğin tüm reddi anlamına gelmiyor. Eğer böyle olsaydı İslam, cahiliye devri inançları gibi şiirini de yok edebilirdi. Oysa o devrin büyük şairleri büyük eserleriyle yaşatılmış ve bu şiir, İslam şiir geleneğinin de temel taşlarından olmuştur. Öyleyse Şuara Suresi'nin bu ayetleri, şiirin özünü belirtip onu vahiyden ayırmak içindir. Buna göre vahiy, mutlak hakikati belirler. Şiir ise ilke olarak mübalağayı benimser. Şiirin bu özelliğini belirtme, onu küçültmek için değil, öz doğrultusundan sapmamasını, büyük fonksiyonunu yerine getirmesini sağlamak içindir. Şiir, şiir olarak kalmalı, dinin yerine geçmeye kalkmamalıdır (Karakoç, 1997:42-44).

Yukarıda da değindiğim gibi Kur'an'ın kurucu bir metin olarak merkezinde durduğu bir medeniyetin bütün şairleri bir biçimde alenî veya zımnî olarak şiirle ilgili bu ayetlerle hesaplaşma yoluna gitmişlerdir. Bunlardan bir diğeri de aslında dinî olarak bir bağlılık duymayan Cemal Süreya'dır. Şuara Sûresi'nin bu ayetlerini ele aldığı yazısında, Kur'an'ın üç tür şiir gördüğünü söyler: Dinsizliğe, küfre yönelen şiirler, din düşüncelerini ve duygularını kollayan şiirler, bir de onların dışında kalan şiirler. Cemal Süreya'ya göre Kur'an, ikincisi hariç diğer tüm şiirleri lanetlemiştir. Bu aşağılamada öne sürülen gerekçeler Eflatun'un Devlet'inden şairleri kovarken gösterdiği gerekçelerin aynıdır. Eflatun da şairleri gerçekler değil gölgeler yarattıkları ve dilin aldatıcı özelliklerinden yararlandıkları için yadsıyordu. Cemal Süreya'ya göre bu durumda "gaybın anahtarları şairlerin elindedir" gibi hadisler de Hz. Muhammed, Kur'an'la çelişemeyeceğine göre doğru olmamalıdır (Süreya,

1991:53-56). Bu şekilde o da bu ayetlerle hesaplaşmakta ve sonuçta sanatıyla Kur'an arasındaki meşruiyet bağını koparmaktadır.

Son olarak İsmet Özel'i örnek gösterebiliriz. İsmet Özel de bu ayetlere karşı kendisini konumlandırma çabasına girişmekte ve şiirini, ayetin saydığı istisna olan üç grup şairin üçüncüsünden, yani ayetin ifadesiyle "zulme uğratıldıklarından sonra öclerini alanlar" grubundan saymaktadır (Özel, 2006:141-142).[9]

Âkif'in Kur'an'dan Gördüğü Şiir

Yukarıda da değinildiği gibi Kur'an, eski Arap şiirini yasaklamak ve yok etmek gibi bir girişimin içinde olmamıştır. Aksine bu şiirin zenginleşmesine ve daha da gelişmesine katkı sunmuştur. Dolayısıyla eski Arap şiirinin estetik anlayış olarak Kur'an'la pek fazla çeliştiğini söyleyemeyiz. Fakat Kur'an'ın müdahalesi, şairin insanüstü güçleri olan, gelecekten haber veren ve bu yönüyle peygamberlere rakip bir kişi olarak algılanmasına karşıdır. Diğer taraftan şairlerin her türlü hakikati göz ardı ederek yalnızca duyguları harekete getirmek için iyi veya kötü her şeyi söylemelerinedir.

Bilindiği gibi Âkif, uzun süre Sırât-ı Müstakîm ve Sebilü'r-reşâd dergilerinde Kur'an ayetlerine tefsirler yazmıştır. Âkif'in Kur'an'dan seçip yorumladığı bu ayetler, hep bir yönüyle onun ömrü boyunca meşgul olduğu konularla ilgili ayetlerdir. Bu ayetler arasında, toplum içerisindeki sorumlulukları konusunda Âkif'in

9 İsmet Özel şöyle diyor: "Şiirin ne olduğu meselesini sağlam bir kaynaktan öğrenmek için Kur'an-ı Kerim'e başvurmak zorundayız. Zorundayız, diyorum ama bu zorunluluk herkesin riayet ettiği bir zorunluluk değil tabii. Kur'an-ı Kerim'in 26. suresi Şuara suresi… Ve o surenin son ayetleri, 224. ayetten başlayarak şu mealle bize ulaşıyor: "Şairlere ise azgınlar uyar. Veyahut, 'Şairler ise gerçekten, onlara azgın sapıklar uyar.' Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaşmakta olduklarını görmedin mi? Ve onlar yapmadıklarını söylemektedirler. Ancak iman edip salih amel işleyen, Allah'ı çokça anan ve haksızlığa uğradıktan sonra öçlerini alanlar müstesna. Zulmedenler, zulmetmekte olanlar, nasıl bir inkılaba uğrayıp devrileceklerini pek yakında bileceklerdir." Demek ki bu şairlerin yaptıkları iş pek parlak bir iş değil. Yani onlara uymak pek tekin değil. Çünkü onlara sapkınlar ve azgınlar uyar, diyor Kur'an-ı Kerim. Ama üç tane istisna zikrediyor. Şairler eğer Allah'ın adını çok anan kişilerse veya salih amel işleyen kişilerse veyahut -ki ben o kategoriye kendimi sokmak hevesindeyim- uğradıkları haksızlığın öcünü almak üzere şiir yazıyorlarsa, onlara Kur'an-ı Kerim cevaz veriyor. Yani onların yazdıklarına uyanlar sapkın ve azgın olmuyorlar." (Bkz. Özel, 2006: 141-142)

şiirlerinde de daima eleştirdiği şairleri konu alan Şuara Sûresi'nin söz konusu ayetleri de vardır. Bu bakımdan Âkif'in Şuara Sûresi içerisinde bu ayetlerle ilgilenmiş ve onları tefsire çalışmış olması, kendisinin de bir şair olarak konumunu belirleme çabası içerisinde olduğunu gösterir. Âkif, bu ayetleri şöyle çevirir:

Şâirlerin arkasından ancak sapıklar gider. Görmüyor musun ki onlar her vâdîde dolaşıyorlar. Hem yapmadıkları şeyleri söylüyorlar. Yalnız, îmân ederek a'mâl-i sâlihada bulunanlarla Allah'ı sık sık hâtırlayanlar; bir de zulüm gördükten sonra intikaam alanlar için söz yoktur. Zulmedenler ise nasıl bir 'âkıbete uğradıklarını anlayacaklardır. (Ersoy, 1328:313)[10]

Âkif'e göre Kur'an'ın burada kastettiği şairler "her vâdiye dalıp çıkan; yalancılıktan başka sermâye-i san'atı olmayan; mevzû' tükendikçe ötekinin berikinin nâmûsuna hücûm eden; herkesin harîm-i serâ'irini açmak için dilini maymuncuk gibi kullanan; bir mazmûn, bir kâfiye uğrunda bin hakîkati, bin hikmeti kurbân ediveren; bir nükte hâtırı için, hâtıra gelmeyecek, rezâile âgûş açan[lardır.]" (Ersoy, 1328:313). Âkif'e göre gerek bu mahiyetteki şairler ve gerekse onların yardakçıları, mensup oldukları millet için birer musibettirler. Hatta bunların miktarı toplumsal yıkılışın en sağlam ölçütüdür. Çünkü din adına, ahlâk adına, Allah korkusu adına kalbinde hiçbir his taşımayan, zulme, haksızlığa karşı içtenlikle karşı çıkmayan şairler bir toplumda fazla ise Allah o toplumun

10 Âkif, bu tercümeden hemen sonra sehven bu ayetlerin Şu'ara Sûresi'nin başında olduğunu söylemektedir. Halbuki bu ayetler surenin son ayetleridir. Âkif'in dergilerde kalan tefsirlerini ve vaazlarını toplayan üç kaynağın birincisi olan Ömer Rıza Doğrul, cümleyi, surenin başından alınan ilk ayetleri çıkararak ve herhangi bir not düşme gereği duymadan kendince düzeltmiş (Bkz. Ersoy, 1944:61). Daha sonra Av. Suat Zühtü Özalp de sanki dergiyi hiç görmeden hazırladığı için aynı hatalara düşmüş (Bkz. Ersoy, 1968:37). Son örnek ve en sadık derleme Abdulkerim Abdulkadiroğlu ve Nuran Abdulkadiroğlu çiftinin hazırladıkları kitaptır. Bu kitaba da metinlerde geçen bütün ayetlerin mealleri, Arapça ve Farsça kelimelerin karşılıkları dipnotlarda verildiği hâlde bu kadar basit bir hatayı bir dipnotla düzeltmedikleri için eleştiri yöneltilebilir (Bkz. Ersoy, 1992:44). Kuşkusuz bu çok küçük bir hatadır ama söz konusu derlemelerin daha nasıl hatalarla malûl olduklarını bu küçük örnek dahi sanırım ki yeterince göstermektedir. Bilhassa Ömer Rıza Doğrul'un derlemesi, Fevziye Abdullah Tansel'in çok erken bir tarihte gösterdiği gibi hatalarla doludur (Bkz. Tansel, 1945:332-35). Yine Ertuğrul Düzdağ bu derleme hakkında "Doğrul tarafından yazılarda değişiklik yapıldığından, kaynak olarak kullanılamaz." demektedir (Bkz. Düzdağ, 1989:20).

belasını verecek değil, vermiş demektir (Ersoy, 1328:313). Âkif, bu tür şairleri Safahat'ında da sık sık eleştirir. Toplumsal ve ahlakî bir duyarlılık taşımayan eski divan şairleri ve sanatın sanat için olduğunu savunan dönemin şairleri onun eleştirilerine sık sık maruz kalırlar.

Âkif'e göre bir milletin ruhu öncelikle şiirlerinde görülür. "Rûh-ı ictimâ'îsi yüksek olan bir milletin sînesinde bu gibi esâfil türese de üreyemez." der (Ersoy, 1328-313). Öyleyse bizim toplumumuzda bu tür şairler çıkıp çoğalıyorsa, bu "rûh-ı ictimâ'î"mizin yüksek olamamasından kaynaklanmaktadır. Dikkat edilirse bu ifadeler, edebiyatın yazarların bağımsız entelektüel ürünleri olmadığı, içinde yaşadıkları toplumun ruhsal dışavurumu olduğu gibi temelleri Hippolyte Taine'e kadar giden bir görüşe dayanmaktadır. Taine, "bir milletin mânevî tarihini vücûde getirmek ve vak'aların kendisine bağlı bulunduğu ruhî kanunlar hakkında malûmat elde etmek için, bilhassa edebiyatları tedkik etmelidir." dedikten sonra kendisinin de yazdığı edebiyat tarihiyle "bir kavmin rûhiyâtını aramaya teşebbüs etti[ğini]" belirtir (aktaran: Köprülü, 1986:19). Farklı usûllerle de olsa Âkif'in çağdaşı olan Lanson ve ondan hareket eden Fuat Köprülü de aynı şekilde edebiyatın toplumun ruhiyatının bir çeşit röntgeni olduğunu düşünürler. Dolayısıyla bu röntgeni inceleyerek içinde üretildiği toplumun psikolojisi ve manevî durumu hakkında tespitler yapılabilir. Adı geçen bu ilim adamları tespitle yetinseler de Âkif tespit etmekle kalmaz, topluma karşı sorumluluk hisseden ve üstelik idealleri olan bir şair olarak teklif aşamasına da geçer. Çünkü madem edebiyat toplumun ruhunu yansıtıyor, o halde erdemli ve yüksek bir edebiyatla, toplumun ruhu da düzeltilebilir. Nitekim aynı yerde bu teklifi de yapar:

Saniyen efrâd-ı milletin terbiye-i ictimâ'iyesini yükseltmek; 'ulvî, bununla beraber sağlam fikirleri belîğ bir beyânın te'sîr-i sâhiriyle kalblerde his hâline getirmek ancak şâ'irlerin vazifesidir. Bu vazifenin ihmâli milletin izmihlâlidir. (Ersoy, 1328-313).

Âkif'e göre edebiyat ile toplum arasındaki ilişki karşılıklıdır. Yani ilkin toplumun ruhiyatı edebiyat olarak açığa çıkar ve sonra da o ruhiyat, okunarak yaygınlaşır ve güçlenir. Öyleyse edebiyatın bu

işlevinden yararlanmalıdır. Burada asıl sorumluluk da şairlerindir. Çünkü şiirin ruhla ilişkisi daha doğrudan ve daha güçlüdür. Dikkat edilirse burada edebiyata, daha özelde şiire, Tanzimat'tan beri süren modernleşme çabalarında olduğu gibi toplumun terbiyesi yolunda önemli bir işlev yüklenmiştir. Fakat Âkif'te şiire yüklenen bu işlev, onun Müslüman toplumların modernleşmesi projesinden ayrı düşünülemez.

Âkif'in bu ayetlerle meşguliyeti sadece bu tefsir yazılarıyla sınırlı kalmaz, Safahat'ta da sürer. Safahat'ın zirvesi kabul edilen altıncı kitap "Asım"da, Köse İmam'ın ağzından Kur'an'ın şairliği makbul görmediğini dile getirir ve sonra kendi savunmasını yapar. İmam ile Hocazâde arasındaki konuşma şöyledir:

Hani kırk altı yılın eldeki mahsûlünden?

Hangi bir fende teâlî edebildin, evlât?

Hangi san'atte rüsûhun göze çarpar? Anlat!

Ulemâdan mı sayıldın? Fukahâdan mı?

- Hayır.

- Ya siyâsî mi nesin? Kendine bir meslek ayır.

- Şâirim.

- Olmaz olaydın: O ne yüzler karası!

Bence dünyâdaki işsizlerin en maskarası.

- Af edersin onu!

- İmkânı yok etmem, ne demek!

Şi´re meslek diye, oğlum, verilir miydi emek?

Âh, vaktiyle gelip bir danışaydın Köse'ne,

Senin olmuştu bugün belki o kırk altı sene.

- Ama pek hırpaladın şi'ri...

- Evet, hırpaladım:

Çünkü merkep değilim, ben de mürekkep yaladım,

Ben de târîh okudum; âlemi az çok bilirim.

"Şuarâ" dendi mi, birdenbire oynar sinirim.

İyi gün dostu herifler, o ne yardakçı gürûh,

O ne müstekreh adamlar! Hani bakmak mekrûh.

Dalkavukluktaki idmanları sermâyeleri...

Onlar azdırdı, evet, başlıca pespâyeleri.

Bu sıkılmazlara "medh et!" diye, mangır sunarak,

Ne erâzil adam olmuş, oku târîhi de bak!

Edebiyyâta edebsizliği onlar soktu,

Yoksa, din perdesi altında bu isyan yoktu:

Sürdüler Türk'e "tasavvuf" diye olgun şırayı;

Muttasıl şimdi "hakîkat" kusuyor Sıdkı Dayı!

Bu cihan boş, yalınız bir rakı hak, bir de şarab;

Kıble: Tezgâh başı, meyhâneci oğlan: Mihrab.

Git o "dîvan" mı, ne karn'ağrısıdır, aç da onu,

Kokla bir kerre, kokar mis gibi "Sandıkburnu!" (326-27)

Köse İmam'ın eleştirilerine bakıldığında, aslında bu eleştirileri Âkif'in de yaptığını görürüz. Zaten Âkif, dramatizasyon yeteneği çok güçlü olmasına rağmen yarattığı bütün karakterler az çok kendisi olan bir şairdir. Yahut da bütün şiirsel araçlarını yalnızca inandığı doğruları anlatmak için kullandığından ileride daha ayrıntılı görüleceği gibi başka türlü konuşmayı samimî bulmaz. Bu mısralarda da Köse İmam'ın eleştirileri, aslında Âkif'in eleştirileri olarak da okunabilse bile o, Âkif gibi bir ayrıma gitmez ve şiiri bütünüyle "müstekreh" görür. Oysa Âkif, ayetleri tefsir ederken de yaptığı gibi olumsuz şiiri saydıktan sonra İslam'ın olumladığı şiiri de anlatır. Çünkü ona göre İslamiyet, "şiirin temizini makbûl, murdârını medhûl görür." (Ersoy, 1328-313). İmam'ın eleştirilerini çözümlediğimizde şunları söylediğini görürüz. Şairler, iyi gün dostudur, yani yalnızca toplumun iyi günlerinde çıkıp şiirler

söylerler. Oysa kötü günlerde de çıkıp şiirleriyle toplumlarına moral vermeli veya onların acılarını paylaşmalıdırlar. Yardakçıdırlar; yani hep iktidar sahiplerine yaranacak sözler söylerler. Tek sermayeleri dalkavukluklarıdır. Bununla geçinir, bununla makam mansıp kazanırlar. Bu yüzden aslında beş para etmez pek çok iktidar sahibini azdırıp, pek çok rezilin tarihte adam sayılmalarına sebep olmuşlardır. Oysa şairin egemenlerin haksızlıklarını da dile getirmesi ve onlara karşı çıkması gerekir. Sonra ismi gereği edeple ilişkili olan edebiyata edepsizliği onlar sokmuştur. Üstelik bunu da çoğu zaman din perdesi altında yapmışlardır. Söyledikleri şundan ibarettir: Bu dünya boş, yalnız bir rakı ve şarap hak. Tezgâh başı kıble, meyhâneci oğlansa mihrabtır. Bu eleştirilerin asıl olarak üç noktada odaklandığı söylenebilir: Şiirin toplumun sıkıntılarına duyarsız kalması, iktidar sahiplerine yaranmak için onların haksızlıklarını örtbas edip yalnızca onlara övgüler dizmesi ve gerçekliği anlatmak yerine sembolik olduğu iddiasıyla gayri ahlakî bir yaşamı meşrulaştırması ve yaygınlaştırması. Daha çok İslam toplumlarındaki şiir geleneğine yönelik olan bu eleştirilerin, bu geleneğin dar bir zümrenin beğenisine sunulmuş olmak, toplumun meselelerine de beğenisine de duyarsız kalmak ve yukarıda bahsettiğim hikmeti esas alan şiir kanalı yerine hakikati sembolik olarak anlattığını iddia eden tasavvufî sembolizme başvurmak gibi özelliklerini hedef aldığı anlaşılmaktadır.[11]

Burada Köse İmam'ın zımnen Şuara ayetlerinden hareket ettiğini düşünebiliriz. Zira orada sıralanan eleştiriler ile Köse İmam'ın eleştirileri pek çok noktada uyuşmaktadır. Fakat Köse İmam, ayetin saydığı istisna şairleri ya şiir tarihimizde göremez veya onları şair kabul etmez. İşte burada asıl Âkif'i temsil eden Hocazâde'nin devreye girdiğini ve bu eleştirilere karşı "öyle şiir

11 Yeri burası olmadığı için ayrıntılarına giremediğim bu ve benzeri eleştirilerin Safahat'ın pek çok yerinde olduğunu ve hemen hemen aynı noktalarda yoğunlaştığını söyleyebilirim. Âkif'in eski ve yeni edebiyata yönelik eleştirilerinin toplu bir değerlendirmesi için bkz. Gür, 1997:79-101. Gerçekte Namık Kemal'den başlayarak 1950'li yıllara kadar aşağı yukarı aynı gerekçelerle yürütülen bu eleştirilerin, temelde o şiirin üretildiği atmosfere yukarıda da değindiğim Batı rasyonalizmiyle doldurulmuş bir zihinle ve anakronik bir biçimde yaklaşmaktan kaynaklandığı açıktır. Âkif'in bu genel yaklaşımdan ayrı tutulması gereken tarafı ise onun Kur'an'la kurduğu bağdır. Bu bağın niteliği, onun bu yazıda açıklamaya çalıştığım kendine özgü yönünü oluşturmaktadır.

vardır ki hikmettir, öyle beyan vardır ki sihirdir" şeklindeki bir hadise gönderme yaparak kendini savunduğunu görürüz. Hadisten referans alarak yapılan bu savunma, yukarıdaki örneklerde de gösterdiğim gibi şairlerin konumlarını gerekçelendirmede en çok başvurdukları yöntemdir. Bu durumda Köse İmam'ın yalın nassı temsil ettiğini, Hocazâde'nin savunmasının da Âkif'in bu ayetlere getirdiği tefsiri veya bir şair olarak geliştirdiği argümanları olduğunu düşünebiliriz. Fakat Köse İmam, onun şiiri savunmasının anlamsız olduğunu, çünkü kendisinin pek çok kimse tarafından şair sayılmadığını söyler. Bu nokta, Âkif şiirinin gerçeği fazlaca vurgularken sanatı ikinci üçüncü sıraya itmesinin edebî kamuoyu tarafından onun şairliği konusunda yarattığı kuşkuların Safahat diliyle de tekrarlanmasıdır. Zaten pek çok yerde Âkif, bu kuşkuyu hem küçümseyerek hem de olumlayarak kendisinin sanat yapmadığını söyler.

Bu noktada denilebilir ki Âkif'in edebiyatla ilgili görüşleri, bu ayetlerin doğrultusunda ve çağın egemen somut düşünceleriyle şekillenmiştir. Daha doğrusu Âkif'in devrin koşulları ve kendi kişilik özelliklerinin birleşmesinden oluşan sanat görüşüyle bu ayetleri yorumladığını ve böylece bir terkibe ulaştığını söyleyebiliriz. Zira Âkif'in bu ayetlerden çıkardığı ilk sonuç, şiirin her vadiye girip çıkmayan doğrucu ve gerçekçi olması gerektiğidir. Bu sonuç, Âkif şiirinin belki de en büyük özelliğidir. Çünkü bu sonuçta, "mum gibi dosdoğru" konuşmaktan söz eden Âkif'in birer kişilik meziyeti olan doğruluk ve sadakat ile hakikat ve gerçeklik gibi felsefî kavramları birbirinden ayırmadığını görürüz. Zira Kur'an'ın düzenleyici gücüne duyduğu iman, hayatının her safhasını ona uygun hale getirmesini gerektiriyordu. Öyle ki Âkif'te ayetin "yapmadıkları şeyleri söylüyorlar" saptaması o kadar güçlü bir etki uyandırmış olmalı ki Mithat Cemal'in söylediğine göre duygulanmalarının da gerçek olaylara dayanmasını ister, kurmaca olanla ağlayamaz. Bu yüzden Mithat Cemal onun hakkında şöyle der: "Gözü ile şâirdir. Duyduğu felakete gördüğü felaket kadar müteessir olmamak: Bu hem zaafıdır, hem kuvveti." (Kuntay, 2011:117). Bu bağdaştırmacılık onun şiiri ile kişiliği arasında büyük bir paralellik kurmasını sağlamıştır. Fakat Âkif'in şiiri, Kur'an'dan aldığı doğruculuk

ve samimiyet gibi kavramların tam karşılığında devrin en güçlü sanat akımı gerçekçiliği buluyordu. Dolayısıyla da güçlü bir akım olan ve kendi şiirlerinde de uyguladığı gerçekçilik ile bu ayetlerin maksadı olan gerçekçiliğin temellendikleri anlayış itibariyle aynı olmadığı ortadır. Bu bakımdan Âkif'in gerçekçiliğini yalnızca bu ayetlerin yönlendirmesine bağlamak doğru değildir. Âkif'te bir sanat tutumuyla beraber giderek bir kişilik özelliğine ve karaktere dönüşmüş (bu dönüşümün tersinden olduğu da söylenebilir) bu gerçekçilik meselesi, sanatın da en önemli kavramlarından biridir. Bu konuyu irdelemek, onun sanatını anlamak açısından da önemli bir imkân sağlayacaktır.

Kuşkusuz hiçbir sanatçının gerçeklikten bütünüyle kaçınamayacağı muhakkaktır. Fakat sanatçının gerçeklikle nasıl bir ilişki kurması gerektiği sorununa bulduğu çözüm, sanatının ana ilkesini oluşturur. Gerçekçilik, genel ve en basit anlamıyla gerçeğe uygun olmak, yani eser ile gerçeklik arasındaki mesafenin en kısa ve doğrudan olması demektir. Fakat gerçeğin ne olduğu konusu son derece zor bir felsefe sorunudur. Çünkü gerçeklik kavramı tarihin çeşitli dönemlerinde farklı biçimlerde anlaşılmıştır. Nitekim Ian Watt, "gerçekçilik"in aslında Ortaçağ skolastik filozoflarından gelen bir kavram olduğunu fakat bu kavramın modern düşünceyle birlikte tersyüz edildiğini bildirir. Nitekim skolastik filozoflara göre "gerçekler" duyularla algılanan tikel ya da somut nesneler değil, tümeller, sınıflar ya da soyutlamalardır. Modern çağın ürünü olan roman, temellerini René Descartes ve John Locke'un attığı ve Orta çağ mirasını reddetmek eğiliminde olan modern çağın düşüncesiyle şekillenmiştir. Modern çağ ise gerçekliğin duyularla algılanan nesneler olduğunu savunur. Watt, romanın bu şekilde bireyci ve yenilikçi yönelimi en iyi yansıtan edebiyat biçimi olduğunu ve roman tarihçilerinin ise romanı, daha önceki kurmaca yapıtlardan ayıran en önemli özellik olarak "gerçekçilik"i kabul ettiklerini bildirir. Bu yeni gerçekçilik anlayışı, sözcükler ile gerçeklik, dolayısıyla da kurmaca yapıtlar ile yaşam arasındaki bağlantıya dikkatleri çekmiştir (Watt ve Barthes, 2006:7-15). Watt'ın bu ifadelerinden de anlaşılabileceği gibi gerçekçiliğin kaynağı, insanoğlunun metafizikle bağlarını kesip her şeyi gözlemlenen somut dünya içerisinde aramasında yatmaktadır.

Bu da ister istemez insanı, bütün davranışlarının kaynağını çevresinde aramaya yönlendirmiştir. Nitekim Boris Suchkov da gerçekçiliğin yaratıcı bir yöntem olarak insanın entelektüel gelişmesinin belli bir evresinde, insanların doğayı ve toplumsal gelişmenin yönünü anlamaya zorladıklarını duymaya başladıkları bir zamanda, insanların önce belirsiz, sonra daha açık şekilde, insan eylemlerinin ve duygularının vahşi tutkulardan ya da tasarlanmış bir tanrıdan gelmediğini, bunların gerçek ya da daha doğrusu maddî nedenlerle belirlendiğini kavramaya başladıkları zamanda ortaya çıkmış tarihsel bir olgu olduğunu söylüyor (Suchkov, 1976:13). Bu anlayış, pozitivizmle zirvesine ulaşmış, artık gözlemlenemeyen ve deneylenemeyenin var olmadığı savunulmuştur. Dolayısıyla gerçekçilik fikri, doğrudan deney ve gözlem fikrinin şekillendirdiği bir akımdır.

Âkif de yaşadığı dönem itibariyle her şeyin bilimsel verilerle ölçülüp açıklanacağına inanılan bu güçlü eğilimin etkisinden kurtulamamıştır. Nitekim o da en doğru sanat yolu olarak gerçekçiliği gördüğünü ve kendi şiirinde bunu uyguladığını şöyle vurgulamaktadır:

Benim şiirlerimde böyle yüksek hayaller bulunmaz. Ben şiirde, hayale dalmam. Ben âdi şeylerden bahsederim. Meselâ bu, taş. Ona taş derim. Hacer-i semâvî demem. Bu, tahta. Ona tahta derim. Taht demem. Eşyanın hakikatlerini hayal kuvvetiyle değiştirip, mafevkattabia bir şekle koymam. Her şeyi olduğu gibi görür, göründüğü gibi tasvir ederim. En fukara muhitlere gider, onları bir ressam gibi aynen tesbit etmeğe çalışırım. Benim şiirimi beğenenler varsa bundandır.

Bence, en güzel yazdığım eserlerden biri, Mahalle Kahvesi'dir. Çünkü o şiirde, bir mahalle kahvesinde olan şeyleri, olduğu gibi görürsünüz. Hattâ, muayyen bir kahveyi tasvir ettim. Kahve sahibine o şiiri okudukları zaman:

- Bu herif, muhakkak böyle kahvelerde yetişti, demiş.

Benim şiirlerimin bir vasf-ı mümeyyizi, işte budur. Her şeyi olduğu gibi görmek ve göstermek! (Fergan, 1938:168)

Bu sözleri Eşref Edib'ten aktaran Fevziye Abdullah Tansel, onu parnasyenlerden sayar. Tansel'e göre Batı dünyasında XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra, şiir çeşitli kollara ayrılmış gibi görünse bile, dikkatle bakıldığında bütün bu şiir akımları esas olarak ikiye ayrılır. Birinci grup, çağdaş psikoloji çalışmalarından etkilenen ve dış dünyayı tanımanın yegâne yolunun onun bize yansıyan hayalini bilmek olduğunu öne süren Kant felsefesi ve idealizm gibi fikir akımlarının etkisinde kalan sembolistler; ikinci grup ise pozitivizm akımı etkisinde kalan parnasyenlerdir. Tansel'e göre Âkif'i parnasyenlere dâhil edebiliriz. Çünkü o da tıpkı parnasyenler gibi klasik şekillere bağlıdır; vezni, lisanı itinalı kullanır, manada vuzuha ehemmiyet verir ve objektif konuları ele alır (Tansel, 1945:193-194). Safahat'ın başka bir yerinde hayallerle değil de gerçeklikle ilgilendiğini kendisi de şöyle belirtir:

Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim…

İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.

Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:

Sözüm odun gibi olsun; hakîkat olsun tek! (s. 208)

Âkif'e göre gerçeği olduğu gibi yazmak, sanatın tek değilse de en önemli yoludur. Çünkü anlatılan gerçeklik, doğrudan hayatla ilgili olduğundan hayatın düzeltilmesi ve kişinin ahlakî açıdan yararlanması için pek çok fayda içerir. "Tasvîr" başlıklı yazısında ise şöyle söyler:

Birçok levhalar vardır ki şiiri içinde olduğundan şâirin bütün san'atı, bütün vazîfesi onları aynen nakletmekten ibaret kalır. Lâkin bu o kadar kolay bir iş değildir. Zira bir kere o levhaları gayet muhit, gayet nâfiz bir nazarla görmek; sonra da o sûretle gösterebilmek lâzım. (Ersoy, 1990:134)

Âkif, görüldüğü gibi şiirin gerçekliğin içinde olduğuna inanmakta ve sanatçının rolünün tıpkı Stendhal'ın kullandığı ifadeyle ona "ayna tutmak" olduğunu düşünmektedir. Fakat bunun hiç de kolay olmadığını vurgulayarak sanatçının rolünün küçümsenmemesi gerektiğini de eklemektedir. Gerçekliğin olduğu gibi aktarılması

işinin sanıldığı gibi kolay bir iş olmadığı hususu, gerçekçilik üzerinde çalışan kuramcıların da vurguladıkları bir konudur. Zira öncelikle onu algılamak ve ardından da neresinden başlayarak ve nasıl bir üslup ve sırayla anlatmak gerektiğini belirlemek gerekir. Bu durumu herhalde en iyi sinema yönetmenlerinin anlayabilir. Nitekim Lukacs, gerçekliği anlatmanın bir perspektif sorunu olduğunu söyler. Ona göre doğrudan gerçekliği anlatan sanatçının bile ayıklama ilkesine bağlı bir perspektifi vardır. Yani dış dünyadaki ayrıntılar arasından bir seçme yapmak zorundadır. Bu ayrıntıları ayıklama tutumu da Lukacs'a göre kişiliğin bir işlevidir (Lukacs, 1979:60-61). Yani sanatçının tevarüs ettiği özellikler ile eğitim, sosyal ortam gibi çevresel etmenlerin birleşiminden oluşan donanımın algıyı belirlemesidir. Nitekim Âkif'in kişiliğinin de onu gerçekçiliğe yönlendirdiği ve çevresinden belli bir duyarlılıkla tablolar seçmesinde etkili olduğu inkâr edilemez. Onun kişiliğini oluşturan etmenlere bakıldığında ise öncelikle gördüğü eğitim dikkat çekmektedir. XIX. yüzyılın sonunda İslam toplumunda yaşayan bir gencin, Sezai Karakoç'un da dikkat çektiği gibi (Karakoç, 2007:16) baytarlık gibi tabiata, realist bakışa, gerçeği olduğu gibi görme ve olanı olduğu gibi gözlemlemeye dayalı bir eğitimden etkilenmemesi düşünülemez.

Âkif'e göre hayalle uğraşmamak ve yalnızca gerçeği anlatmak, hem o devirde içinde bulunulan toplumsal koşullar için bir zarurettir hem de samimiyetin gereğidir. "Koşullar" ifadesi, Âkif şiiri için en açıklayıcı ifadelerden biridir. Çünkü pek çok yazısında, şiirlerinin pek çok yerinde sanatının koşulların kaçınılmaz sonucu olduğunu söyler. Yine pek çok yerde daha iyi koşullarda yaşamış olsa böyle yazmayacağını belirtir. Örneğin bir şiirinde gül devrini bilseydi bülbül olacağını söylerken, başka bir yerde de milleti inlerken başka türlü yazamayacağını bildirir. Nihayet Mısır günlerinde gerçekleşen Hasan Basri Çantay'la konuşmasında, bu hususu yeniden dile getirir ve asıl tarzının bu olmadığını ama koşulların onu buna mecbur ettiğini tekrarlar. Samimiyet konusunda ise yukarıda da değinildiği gibi ayetin "yapmadıkları şeyleri söylüyorlar" hükmünü bir "samimiyet" meselesi olarak anladığı görülmektedir. Nitekim yazdıklarını hiçbir zaman hayalle süslemediği için yeteri kadar edebî bulunmayacağını düşünerek şiirinin tek "hüneri"nin samimiyet olduğunu söyler.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Âkif gibi inançları gereği pozitivizm ve materyalizmle bağdaşması düşünülemeyecek dindar bir şairin aslında koşulları gereği ondan etkilenmiş olmasıdır. Fakat bu etki, ilginç bir durum olsa da tek başına onun sanatını açıklayamaz. Çünkü çağın koşulları ve etkilendiği Cemaleddin Afganî, Muhammed Abduh, Ferid Vecdî gibi İslam modernistleri, bir savunma refleksiyle İslam'ın bilime uygun rasyonel bir din olduğu konusunda yoğun bir çaba sarf ediyorlardı. Nitekim Âkif'in en azından kendisi gibi bu isimlerden etkilenmiş çağdaşı Said Nursi'den farklı olarak yalnızca Batı'ya karşı kendini konumlandırmakla yetinmediğini, geriye dönüp İslam geleneğini de bu etkiyle sert bir dille eleştirdiğini görüyoruz. Âkif'in İslam geleneğine karşı bu anakronik eleştirilerinin kendisini ulaştırdığı nokta, Kur'an'ın da son derece gerçekçi bir kitap olduğu görüşüdür. Kur'an'a bu şekilde ulaştıktan sonra Âkif, oradan hareket edecek ve bütün görüşlerini yeniden inşa edecektir. Bu açıdan tıpkı sanatındaki gerçekçiliğin yalnızca Kur'an'dan kaynaklandığının ileri sürülemeyeceği gibi Âkif'in sanatını salt Batılı anlamda bir gerçekçilik olarak görmek de tek başına yeterli değildir. Onu gerçekçiliğe yönelten şey, Batılı formasyonudur ama gerçeğin hangi yönünü hangi şekilde ele alması gerektiği konusunda, görüşlerine son kertede şekil veren, İslam inancı ve düşüncesidir. Nitekim Seza Karakoç da bunu şöyle vurgulamaktadır:

Âkif'in şiirini –baştaki birkaç denemesi ve sonraki birkaç şiiri müstesna- belli bir dönemde, belli bir topluluğun tarihî-sosyolojik realitesiyle, o toplumun temel değerlerinin bütünü olan İslâm karşısındaki durumu, işte bu iki unsur kurar. İslâm ve realite. İşte bu iki kelime, Âkif'in bütün şiirini özetler. (Karakoç, 2007:39)

Realite fikri, hiç şüphe yok ki onun Batılı yönünü oluşturur. Fakat o, bu realite fikrini Şuara ayetlerinin hiçbir sorumluluk duymayan hayalciliği eleştiren beyanlarıyla birleştirerek geleneksel tasavvuf edebiyatından uzaklaşır ve bu gerçekçiliğe ulaşır. Karakoç, daha sonra Âkif'in gerçekçiliğiyle Zola gerçekçiliğini karşılaştırır. Ona göre Zola gerçekçiliği sırf bir sanat tekniğidir ve bununla toplumu bir noktaya götürmeyi hedeflemez. Oysa Âkif, gerçekçiliği idealinin

yedeğinde bulundurmakta ve onu bir vasıta olarak kullanmaktadır (Karakoç, 2007:39). Karakoç'un bu tespitinde söylediği, Âkif'in eleştirel gerçekçiler gibi yalnızca toplumsal sorunları yansıtmakla kalmadığı, bunlara çözümler bulmayı da amaçladığıdır. Her ne kadar Hilmi Ziya Ülken onu "İslam sosyalisti"(Ülken, 1992:218) saysa da düşünce ve çözüm önerilerinde sosyalizm olarak nitelendirilebilecek somut bir veri olmadığından, yalnızca bu tespitten yola çıkarak onu toplumcu gerçekçi saymak da mümkün görünmemektedir. Onun tutumunu en iyi Nevzad Ayas açıklamaktadır. Mehmed Âkif hakkında yazdığı kitapta Ayas, onun sanat ve düşünce tutumunu İslamî rasyonalizm olarak nitelendirir. Ona göre "umumiyet itibarile yazılarında ve bilhassa manzumelerinde görülen düşünce tarzı aşağı yukarı, rasyonalizm görüşüle islamî prensiplerin uygun düşenlerini birleşdirmek ve böyle olmıyanları da uzlaştırmak gayretinden doğan islâmî rasyonalizme tekabül eder." (Ayas, 1938:544)

Diğer taraftan Âkif'in bu perspektifle eğildiği Doğu ve Batı edebiyatından kendine yakın bulduğu isimler de bu terkibi besler. İran edebiyatını pek sevmese de örneğin Sadi-yi Şirazî, erken dönemlerden ölümüne kadar daima sevdiği ve eserlerinde söz ettiği bir isimdir. Araştırmacılar, Âkif ile Sadi arasındaki yakınlık konusunda her ikisinin de kısa hikâyelerle halka ibretler gösterme, hikmetli söz söyleme, şiirde terbiyeyi amaç edinme gibi pek çok etmen saymaktadırlar (bkz. Kortantamer, 1986:89-91). Âkif de bir yazısında ondan söz etmekte ve onun Dumas Fils'in La Dame Aux Camelias'sıyla beraber kendisine küçük şeylerle büyük hakikatler işlenebileceğini, tıpkı bir çocukta mündemiç olan koca bir insan veya bir parça beyinde saklı düşünme yetisi gibi bir sanat sırrı gösterdiklerini söyler. Dolayısıyla büyük hikmetler için uzun vakalara gerek olmadığı, her gün görülen ve her gün görüldüğü için dikkati çekmeyen olayların sınırsız konular oluşturabileceğini anlamıştır (Ersoy, 1990:108-111). Bunun yanında onun İslam edebiyat gelenekleri içerisinde daha çok eski Arap şiiriyle ilgilenmesinin nedenini bu şiirin yukarıda da anlatılan, çevresini açık, yalın ve abartısız biçimde tasvir etmesi, inşadına sebep olan vakanın hikâyesiyle birlikte nakledilmesi ve şairin duyguları ile toplumun duygularının birleşmesi gibi nedenlerde aramak gerekir.

Nitekim kendisi de bu şiirin "daima elvâh-ı tabiatı, âlem-i bedâveti musavver" (Ersoy, 1990:47) olduğunu söyler. Fakat bütün bu olumlu yanlarına rağmen Âkif'in bu şiirde gördüğü hikmet eksikliği, onu da makbul bir örnek olmaktan çıkarır.

Âkif, realist ve toplumsal duyarlılık taşıyan bir şair olmasına rağmen hamasî şiirden hoşlanmaz. Ona göre Kur'an'ın meydana getirdiği değişimle, İslam şairleri hamaseti yeterli görmeyerek hikmeti de önemsemiş ve bu açıdan daha uygun bir yol tutmuşlardır. O, hiçbir fayda gütmeyen, insanı ve toplumu yokmuş gibi farz eden saf şiiri de beğenmez. Bu iki yolun birincisinin İslam öncesi hikmeti içermeyen Arap şiiri, ikincisinin de hayatla ve toplumla ilişki kuramayan İran şiiri olduğunu söyleyebiliriz. Onun asıl hoşlandığı şiir, bu iki damar arasında kalan ve hikmeti öne çıkaran şiirdir (Ersoy, 1990:4-7). Hiç şüphe yok ki bu da Âkif'in Kur'an'dan gördüğü şiirdir. Bu anlamda denilebilir ki Âkif, gerçekçi fakat hikmetli, duygusal fakat toplumun duygularına tercüman olan bir şiir arzusundadır. Oysa biz, ona göre en yanlış olanı taklit etmişiz. Bizim taklit ettiklerimiz ise insanı ya miskin yapar ya ahlaksız. Âkif'e göre bugün Batı edebiyatını taklit ederken de düştüğümüz hata aynıdır (Ersoy, 1990:6).

Buraya kadarki anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi Mehmed Âkif'in sanatının iki yönlü bir çizgi izlediği görülmektedir. Birinci çizgi, onun en genel anlamda pozitivizmden kaynaklanan realizmle karşılaşması ve yeni bir zihinsel donanımla İslam'ın ilk çağına doğru gitmesidir. Geriye doğru işleyen bu çizgide, onun bütün eski şiiri eleştirdiği ve bu şiiri, öncüleri olan Tanzimat devri şairleri ve pek çok çağdaşı gibi sosyal ve ahlakî çöküntünün nedeni olarak suçladığı görülür. İkinci çizgide ise gelenekte doğal olarak bulunmayan Batılı bir formasyonla ulaştığı İslam'ın ilk asrından aldığı "ilham"la çağına döner ve onu yeniden yorumlamaya girişir. Nitekim Batı edebiyatıyla ilişki kurarken İslam sanat geleneğinin daha uyumlu olabileceği sembolizm yerine realizm veya onun şiirdeki yansıması olan parnasizm gibi daha kuralcı ve daha nesnel sanat akımlarına ilgi duyması bundandır. Bu iki yönlü hareketin nedense ilk kısmı çokça işlenmiş, onun hangi Batılı akımlardan etkilendiği ayrıntılı

olarak değerlendirilmiş olmasına rağmen sanatının bu ikinci hareketi üzerinde yeterince durulmamıştır. Oysaki yukarıda da gösterilmeye çalışıldığı gibi pek çok yazı ve şiirinde, sanatını asıl sorumluluk duyduğu kaynağın karşısında temellendirme çabası içinde olduğu görülmektedir. Bu açıdan onun hayatta da sanatta da en büyük referansı Kur'an'dır. Dahası sanatını kişiliğinden ayrı düşünmeyen Âkif'in şiiri, denilebilir ki bütün Batılı etkilere rağmen son tahlilde bu ayetlerin doğrultusunda şekillenmiş gibidir. Her vadide dolaşmamış, asıl vadisi olmadığını söylediği halde ömrü boyunca bir tek vadide yürümüştür: özü sözü bir olmak. Bu açıdan o, hem kişiliğiyle hem de şiiriyle ayetin istisna saydığı şairlerdendir: Salih amellerden vazgeçmemiş sağlam bir mümin, daima Allah'ı anmaktan geri durmamış bir münzevî ve şiiriyle zulme uğratılmış İslam ümmetinin gür sesli sözcüsü olmuştur.[12] Bu bakımdan Hüseyin Cahit'in yerinde ifadesiyle onun "hayatı daha büyük bir şiir"dir (Yücebaş, 1958:106).

12 Zulme karşı bir mukabele aracı olarak şiir konusu, Âkif'in sanatı bağlamında üzerinde durulması gereken bir diğer hususdur. Örneğin "İstibdâd" şiirinde, bir akşam çıkıp dolaşırken evlerden yükselen çeşitli sesler arasında bir acı ses duyar ve "acaba ne var?" diyerek koşan herkesin bucak bucak kaçmaya başladığını görür. Birden bütün evlerde mumlar kısılır ve sesler kesilir. Bu durumu anlayamayan şair merakla yaklaşırken beş on adamın bir fakirin ellerine yapışıp sürüklediklerini görür. Öteden bir kadın bırakın kocamı diye bağırır. Kadının yalvarışlarından adamın büyük oğlunun askerde öldüğünü, ikinci oğlunun da Yemen'de sürgünde olduğunu öğreniriz. Kadın yalvararak kocasını bırakmalarını ister. Anlaşılan adamın, o devirde henüz veliahd olan ve padişahın kâbusu olan Reşad Efendi ile ilişkisi olduğu hükmüne varıldığından Abdülhamid'in emriyle sürülecektir. Kadın komşularına da sitem ederek mücadele ederken düşüp bayılır. Bütün bu olup biteni izleyen şair ağlayarak utanç içinde eve döner ve şöyle der:

"Ağlasın inlesin de bir mazlûm,
Olayım seyre sâde ben mahkûm!" (s. 78)

Bu ifadelerle Âkif, aslında zulme karşı susmadığını ve haksızlığa bir biçimde tepkisini dile getirmek gerektiğini söyler. Bu tepkinin Âkif için en öneli aracı şiirdir. Bu açıdan onun şiiri hem bu tür bireysel olaylardan hem de İslam dünyasının maruz kaldığı haksızlıklar, işgaller ve savaşlar karşısında yazdığı destansı şiirlerle ayetin "zulüm gördükten sonra intikaam alanlar" sınıfına dâhil edilebilir. Bu zulme karşı çıkma fikri, Safahat'ın pek çok yerinde görülen bir konudur. Âkif, şiiri bu karşı koyma eyleminden ayrı düşünmez. Hatta denilebilir ki asıl pek çok şiirini bu haksızlığa karşı koymak fikriyle yazmıştır. Diğer bir yerde kullandığı şu ifade de bunu açıkça göstermektedir: "İşitmem başka bir ses, milletim eylerken istimdâd."

KAYNAKÇA

AYAS, Nevzad. (1938). "Mehmed Akif: Zihniyeti ve Düşünce Hayatı", Mehmed Akif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları içinde.

BİLGİZ, Musa. (2003). "Mehmet Âkif'in Şiir ve Düz Yazılarında Kur'an'dan Temalar, EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler -, cilt: VII, sayı: 15, s. 159-178.

BİLMEN, Ömer Nasuhi. (1964). Kur'anı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri, İstanbul: Bilmen Yayınevi, c. 5.

ÇANTAY, Hasan Basri. (1957). Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, İstanbul: Ahmed Said Matbaası, c. 2.

ÇETİN, Nihad M. (1973). Eski Arap Şiiri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

DURMUŞ, İsmail. (2010). "Şiir", DİA, İstanbul, c. 39.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul. (1989). Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar 2, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları.

DÜZDAĞ, M. Ertuğrul. (1987). "Mehmet Âkif Ersoy: Hayatı ve Eserleri" Safahat içinde.

ERSOY, Mehmed Akif. (1987). Safahat, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

(ERSOY), Mehmed Âkif. (1992). Mehmed Âkif'in Kur'an-ı Kerim'i Tefsiri, Mev'ıza ve Hutbeleri, (Haz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu- Nuran Abdulkadiroğlu), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

(ERSOY), Mehmed Âkif. (1990). Mehmed Akif Ersoy'un Makaleleri, (Haz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu- Nuran Abdulkadiroğlu), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

(ERSOY) Mehmed Âkif. (1328). "Tefsîr-i Şerîf", Sebilü'r-reşâd, 12 Recep 1330/14 Haziran, cilt: 8-1, sayı: 199-17, s. 313-314.

ERSOY, Mehmet Âkif. (1944). Kur'andan Âyetler ve Nesirler, (Haz. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul: Yüksel Yayınevi.

ERSOY, Mehmed Âkif. (1968). Kur'ân-ı Kerîm'den Âyetler (Meâl-Tefsir), Mev'izeler (Balkan Harbinde-Millî Mücadelede), (der. Suat Zühtü Özalp), Ankara: Sevinç Matbaası.

(FERGAN), Eşref Edib. (1938). Mehmed Akif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları, c. 1.

Firuzabadi. (1272). Kaamûsu'l-Muhît, (terc. Mütercim Asım Efendi), [y.y., y.y.], c. 1.

Fuzûlî Divanı. (1990). (Haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur), Ankara: Akçağ Yayınları.

GÜR, Muhammet. (1997). "Mehmed Âkif Ersoy'un Edebiyat Anlayışı", Vefatının 60. Yılında Mehmed Âkif Sempozyumu Bildirileri, İstanbul: İSAR yayını (ayrı basım), 79-101.

KARAKOÇ, Sezai. (2007). Mehmed Âkif, İstanbul: Diriliş Yayınları.

KARAKOÇ, Sezai. (1997). Edebiyat Yazıları I: Medeniyetin Rüyası Rüyanın Medeniyeti Şiir, İstanbul: Diriliş Yayınları.

(KARAOSMANOĞLU), Yakup Kadri. (1938). "Şiirde Dindarlık", Eşref Edib, Mehmed Akif: Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları içinde, İstanbul: Asâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, c. 1.

KISAKÜREK, Necip Fazıl. (1969). Çöle İnen Nur, İstanbul: Toker Yayınları.

KORTANTAMER, Tunca. (1986). "Mehmet Akif ile Sadi Arasında Muhteva ve Anlatım Tekniği Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi", Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

KÖPRÜLÜ, Fuat. (1986). "Türk Edebiyatı Tarihinde Üsûl", Edebiyat Araştırmaları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KRENKOW, F. (1970). "Şâir" İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, c. 11.

KUNTAY, Mithat Cemal. (2011). Mehmed Akif: Hayatı-Seciyesi-Sanatı, İstanbul: Timaş Yayınları.

LUKACS, György. (1979). Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı, (çev. Cevat Çapan), İstanbul: Payel Yayınları.

Muhammed Esed. (1999). Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir, (çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İstanbul: İşaret Yayınları, c. 2.

ÖĞMÜŞ, Harun. (2010). Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri : (II. / VIII. Asır Çerçevesinde), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları.

ÖZALP, Ahmet. (1994). "Şiir-Şair", Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Şamil Yayınevi, c. 6.

ÖZEL, İsmet. (2006). "Şiir Kokusu" Çenebazlık, İstanbul: Şûle Yayınları.

SUCHKOV, Boris. (1976). Gerçekçiliğin Tarihi, (çev. Aziz Çalışlar), İstanbul: Bilim Yayınları.

Süleyman Nazif. (1991). Mehmed Âkif, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul: İz Yayıncılık.

SÜREYA, Cemal. (1991). "Şuara Suresi", Şapkam Dolu Çiçekle, İstanbul: Yön Yayıncılık.

TANSEL, Fevziye Abdullah. (1945). Mehmed Akif: Hayatı ve Eserleri, İstanbul: Kanaat Kitabevi.

ÜLKEN, Hilmi Ziya. (1992). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul: Ülken Yayınları.

ÜZGÖR, Tahir. (1990). Türkçe Dîvân Dîbâceleri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

WATT, Ian ve Roland Barthes. (2006). Gerçekçilik ve Romansal Biçim, (çev. Mehmet Sert) İstanbul: Yirmidört Yayınevi.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi. (1936). Hak Dini Kur'an Dili: Yeni Mealli Türkçe Tefsir, İstanbul: Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı, c. 5.

YILDIRIM, Suat. (1988). "Mehmet Âkif'in Kur'an Anlayışı", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, , sayı: 8, s. 1-17.

YÜCEBAŞ, Hilmi. (1958). Bütün Yönleriyle Mehmet Akif, İstanbul: Dizerkonca Matbaası.

MEHMET ÂKİF'TE SOSYAL MESELELER ve Hz. ÖMER DUYARLILIĞI

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK*

Özet

Mehmet Âkif, ilk şiirlerinden itibaren toplumun içinde bulunduğu yoksulluk, sefalet, tembellik, duyarsızlık gibi konuları işlemiş, bu sorunları örnek olaylar üzerinden halka duyurmaya çalışmış bir şairdir. Zaman zaman da tarihten seçtiği bazı örnek olayları ve isimleri zikrederek, millî bilinci uyanık tutmaya gayret etmiştir. Bunlar içerisinde kişilik olarak Hz. Ömer'e sık sık göndermelerde bulunur. İlk Safahat'ta yer alan "Kocakarı ile Ömer" şiiri bunlardandır. Sonraki kitaplarında ise tevekkül, kader, neme lâzımcılık gibi kavramlara bakışımızı değerlendirirken yine ondan örnekler verir. Bu durumu işte Hz. Ömer duyarlığı olarak izaha çalıştık.

Anahtar kelimeler: Mehmet Âkif, Hz. Ömer, şiir, İslâm tarihi, duyarlılık

SOCIAL ISSUES AND CALIPH OMER SENSIBILITY IN MEHMET AKIF'S WORKS

* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Erzurum, mtorenek@yahoo.com

Abstract

Since his first poems, Mehmet Akif is a poet who handled the social problems such as poverty, misery, laziness,and tried to publicise these issues with examples. He also tried to keep the national conscience alive by mentioning historical events and figures. In this regard, he frequently made references to Caliph Omer. His poem "Kocakarı ile Ömer" which takes place in the first Safahat, is among these. In his later poems, he continued to make references to him while he is evaluating our views on the matters such as resignation, destinyand self indulgence.This paper tries to explain this sensibility of Mehmet Akif towards Caliph Omer.

Keywords: Mehmet Âkif, Caliph Omer, poem, The history of İslâm, sensibility

Mehmet Âkif, şairliği yanında en çok da İslâmî duyarlılığı, devrinin sosyal meseleleri karşısındaki çıkışları, feryadı ve uyarıları yönüyle anılır. Bu özelliğiyle zaten o bir cemiyet adamıdır. Vaaz eder, şiir yazar, dergi çıkarır, önemli görevler üstlenir, kavga ortamında da meydana atılır. İşte bu özellikleri nedeniyle Orhan Okay onu "cemiyet mistiği" olarak ifade eder.(Okay, 1989:44) Nurettin Topçu ise ondaki bu duyarlığı "bir mesuliyet ideali" olarak tanımlar.(Topçu, 1970:33).

Âkif, birinci Safahat'tan başlayarak toplumun içinde bulunduğu yoksulluk, sefalet, ahlâkî çöküntü, tembellik, duyarsızlık gibi konularda düşüncelerini dile getirmiş, bu toplumsal sorunları örnek olaylar üzerinden halka duyurmaya çalışmış, şiirini bu amaçla oluşturmuş bir şairdir. O, bu problemlere sadece bir toplumsal sorun olarak bakmamış, bunları İslâmî duyarlık çerçevesinde ele almış, yanlışlıkları inanç noktasında sorgulamış biridir. Vurduğu neşterle toplumu uyarmayı beklerken, ardı ardına gelen savaşlar, siyasi çekişmeler, fikir ayrılıkları bu sorunları daha da kangren hale getirmiş, şairin ıstırabını azaltmayıp artırmıştır.

Nedir onu böylesine duyarlı kılan dediğimizde, hemen herkesin İslâm'a olan bağlılığı cevabını vereceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. O, inandığı dinin içine düştüğü zilleti kabullenememiş, tarihe hükm

etmiş bir mazinin özlemini çekmiş, Allah'a imanın gereğinin yerine getirilmeyişinden bîzar olmuş biridir. Bunun için tarihe gitmiş, İslâm tarihini bir bütün olarak ele almış, o tarihten seçtiği bazı örnek olayları ve isimleri yeri geldiğinde zikrederek, millî bilinci uyanık tutmaya çalışmıştır.

İlk Safahat'ta yer alan "Kocakarı ile Ömer" şiiri bunlardandır. Âkif, bu şiiri bir hikâye olarak seçmiş ve İslâm tarihinin örnek olayı olarak anlatmayı tercih etmiştir. Ancak hem bu hikâyeyi seçmiş olması, hem de daha sonra zaman zaman Hz. Ömer'e yaptığı göndermeler, onunla ilgili anmalar, Âkif'te bir Hz. Ömer hayranlığının varlığını düşündürtmektedir.

Böyle bir ayrım belki doğru değildir, çünkü o seçkin halifeler arasında bir ayrım yapmamış, onları ve dönemlerini bir fazilet, bir kemal devri olarak anmaktan çekinmemiştir. İslâm'ın terakkiye engel olmadığını, en büyük medeniyetlerin İslâm'ın parlak dönemlerinde ortaya çıktığını, kısa sürede insanlığı vahşetin ortasından alarak harikalar ortaya çıkardığını, velhasıl "otuz yılda otuz bin senelik bir terakki"yi insanlığın yaşadığını, devrinin insanına anlatmaktan geri durmamıştır. Nitekim "Süleymaniye Kürsüsünde" şiirinde bu düşünceyi işlerken diğer halifeleri de sayar:

"Nasıl olmuş da o fâzıl medeniyyet, o kemâl,
Böyle bir kavmin içinden doğuvermiş derhâl?
Nasıl olmuş da zuhûr eyleyebilmiş Sıddîk!
Nereden gelmiş o Haydar'daki irfân-ı amîk?
Önce dehşetli zıpırken, nasıl olmuş da, Ömer,
Sonra bir adle sarılmış ki: Değil kâr-ı beşer?
Hâil olsaydı terakkîye eğer Şer'-i mübîn,
Devr-i mes'ûd-ı kudûmiyle giren asr-ı güzîn,
En büyük bir medeniyyetle mi eylerdi zuhûr? (Ersoy, 1994:177)[1]

1 Bundan sonraki alıntılar bu eserdendir ve sadece sayfa numaraları verilecektir.

Ancak onun Hz. Ömer'de bulduğu birçok örnek hadise, ister istemez anılmasını gerektirmektedir. Adil bir devlet adamı olarak, hassas bir kalp olarak, İslam'a bağlılık olarak, herkese meydan okuyan insandan bir kula dönüş olarak, sorumlu bir insan olarak vb. birçok vasıf, onu öne çıkarmaktadır. Malıyla ve canıyla kendini Hz. Peygamber'in yoluna adadığı, çok sert mizaçlı olmasına rağmen mesuliyet duygusunun sonraki yıllarda onu sert ve haşin davranışlardan uzaklaştırdığı, kul hakkına riayet hususunda çok hassas davrandığı, valilerini bu konuda uyardığı bilinen ve hemen her kaynakta zikredilen özelliklerinden birkaçıdır.(Fayda, 2007:47) Yine o İslam'ın fetih sancağını uzaklara taşıyan, Kur'an'ı toplatan, devlet sistemini kurumlaştırma yolunda adımlar atan biri olarak, İslâm tarihi içerisinde ayrı bir yere sahiptir. Onun döneminde İslâm ordusu büyük fetihlere girişmiş, İran, Irak, Azerbaycan ile Suriye, Filistin ve Mısır bölgeleri İslâm ülkesine katılmıştır.

"Kocakarı ile Ömer" şiiri, bir kıssa olmanın yanında, hem ondaki sorumluluğu ifade etmek için aktarılmakta, hem de İslâm'ın kişiye yüklediği sorumluluğu vermek için zikredilmektedir. Âkif'in Hz. Abbas'ın naklettiği olayı manzume halinde dile getirirken vurguladığı şeyler, yine Ömer'e ait vasıflardır. Ömer bir "sıyanet-i Hak" olmuş, gezmektedir. O gece çıkıp beldeyi dolaşırken, belde huzur içinde uyumaktadır. Şöyle devam eder Âkif:

"O semâlar kadar yücelmiş alın,

Çakarak sînesinden âfâkın,

Bir zaman sönmeyen nigâhiyle,

Necm-i sâhirde sanki bir hâle!

Duruyor her evin önünde Ömer,

Dinliyor, bî-haber içerdekiler.

Geçmedik en harâb bir yapıyı.

Yokladık sağlı sollu her kapıyı."(s.86)

Bu kıssanın bir özelliği, Ömer'in duyarlığı kadar acizlenmiş ihtiyarın söylediği sözlerdir. Çocukları avutmak için taş kaynatan

ihtiyar kadın, Hz. Ömer'le karşılaşınca, öfkesini bu tanımadığı adama karşı çekinmeden dile döker. Ömer'in, bilinmeyen biri olarak, 'adam gidip Emir'e durumu anlatmaz mı' sözüne o, beddualarla birlikte, ne yapması gerektiğini de söyler. Ki zaten o bunu yapmaktadır. Ancak beddualar, sorumluluğun yükünü ortaya çıkarmak için verilir ki, önemlidir.

"Emîr'e öyle mi? Kahretsin an-karîb Allah!

Yakında râyet-i ikbâli ser-nigûn olsun...

Ömer, belâsını dünyâda isterim bulsun!

- Ne yaptı, teyze, Ömer, böyle inkisâr edecek?

-Ya ben yetîm avuturken, Emîr uyur mu gerek?

Raiyyetiz, ona bizler vedîatu'llâhız;

Gelip de bir aramak yok mu?... "

Ömer'in işi çoktur, zaman bulamamıştır şeklindeki yumuşatma sözlerine de aldırmaz:

Zavallının işi çokmuş!... Nedir, muhârebe mi?

İşitme sen de civârında inleyen elemi,

Medîne halkını üryan bırak, Mısır'da dolaş...

Gazâ! Gazâ! diye git soy cihânı, gel paylaş!"(s.87)

der. Çocukların inlemesi arttıkça onun da öfkesi kabarır. Her söz Ömer'i yerlere batıracak ölçüde ağırdır.

"—Şu nevhalar ki çıkar tâ bulutların içine;

Ömer! Savâik-ı tel'în olur, iner tepene!

Yetîmin âhını yağmur duası zannetme!

O sayha ra'd-ı kazâdır ki gönderir ademe!"(s.87-88)

Sonrasında Medine'nin zahire anbarına varış, un dolu çuvalı yüklenerek kadının yanına dönüştür söz konusu olan. Bu yükü Abbas'la da paylaşmak istemez Hz. Ömer. Çünkü yük onun omuzlarındadır. Bunun için onu, bir kahraman olarak

konuştururken, sorumluluk hissini aksettirdiği kadar, acizlenişlerini, iç sorgulamalarını da duyarız:

"—Hayır, yorulsa değil, ölse yardım etme sakın:
Vebâli kendine âiddir İbni Hattâb'ın.

Kadın ne söyledi, Abbas, işitmedin mi demin?

Yarın, huzûr-i İlâhî'de, kimseler, Ömer'in

Şerîk-i haybeti olmaz, bugünlük olsa bile;

Evet, hilâfeti yüklenmiyeydi vaktiyle.

Kenâr-ı Dicle'de bir kurt aşırsa bir koyunu,

Gelir de adl-i İlâhî sorar Ömer'den onu!

Bir ihtiyar karı bî-kes kalır, Ömer mes'ûl!

Yetîmi, girye-i hüsrân alır, Ömer mes'ûl!

Bir âşiyân-ı sefâlet bakılmayıp göçse:

Ömer kalır yine altında, hiç değil kimse!

Zemine gadr ile bir damla kan dökünce biri:

O damla bir koca girdâb olur boğar Ömer'i!

Ömer duyulmada her kalbin inkisârından;

Ömer koğulmada her matemin civârından!

Ömer halîfe iken başka kim çıkar mes'ûl?

Ömer ne yapsın, İlâhî, beşer zalûm ü cehûl!

Ömer'den isteniyor beklenen Muhammed'den...

Ömer! Ömer! Nasıl aldın bu bârı sırtına sen?(s.88-89)

Âkif'in İslâm tarihinden örnekler verişi, saadet asrıyla başlayan bilincin, duyarlılığın, hakkı gözetmenin ne ölçüde kalplerde yer ettiğini göstermektir. Bu konuda belki istese yüzlerce hikâye anlatacaktır. Ancak şiir ortamında dile getirilenler çok fazla değildir. İlk kitapta şairin İslam tarihinden seçtiği bir olayı kurguladığı diğer şiri ise "Dirvas"tır. Bu şiirde de bir hak arama ve hakkın teslimi

söz konusudur. Çoğunluğunu Meşrutiyet'ten önce yazdığını tahmin ettiğimiz ilk kitaptaki bu şiirler, şairin sosyal hayatın olumsuzlukları karşısındaki duyarlığını aksettiren metinler olarak, "Hasta", "Küfe", "Meyhane" gibi şiirlerle birleşmektedir. Hemen hepsinde yoksulluğun, sefaletin çaresizliği ve boyutları hissettirilmek istenmiştir. Orhan Okay hocanın ifadesiyle ilk Safahat, cemiyetin teşrih masasındaki tasviridir.(1989: 58)

Safahat şairi, yoksulluğu, sefaleti, miskinliği şiirine taşırken, toplumun bu yaralarına parmak basarken, bazen gerçeği tasvirle yetinir, olayın kahramanının çaresizliğini göz önüne sererek, bir ortak duygu uyandırmak ister. Merhamet, inanmış insanın ortak vasfıdır. Bazen de bu olayla birlikte, olması gerekeni göstermeye çalışır. İçinde yaşadığı toplumda gördüğü aksaklıklar, onların tembelliği, bilgisizliği kadar, dini yanlış anlamaları ve dine aykırı tutumlarından kaynaklanmaktadır. "Fatih Kürsüsünde" şiirinde işte böyle bir tablo çizer. Kürsüdeki vaizi uzun uzadıya konuşturduktan sonra içe döner ve toplumun sahip olduğu miskinliğe, uyuşukluğa dokunur. Hem de ne dokunuş!

"Çalış!' dedikçe şeriat, çalışmadın, durdun

Onun hesabına birçok hurafe uydurdun!

Sonunda bir de 'tevekkül' sokuşturup araya

Zavallı dîni çevirdin onunla maskaraya!"(s.243)

Bu çerçevede neşter vurduğu kavramlar tevekküldür, kaderdir, neme lâzımcılıktır. Çünkü bunların yanlış yorumlanması tembelliği, uyuşukluğu, nemelazımcılığı ortaya çıkarmıştır. İşte aynı şiirde, 'dinle bak, ashab kaderi nasıl anlardı' deyip, Hz. Ömer'in Ebu Ubeyde'ye yardım için Şam seferine çıkışını anlatır. Yine örneği ondan seçer. Hz. Ömer Şam'a vardığında, şehirde veba salgını olduğunu öğrenir ve şehir dışında konaklayarak, ne yapılması gerektiğini, önce Muhacirîn'e, sonra Ensar'a sormayı tercih eder. Onları tereddütlü görünce bu sefer Muhacirîn'in "müsinn" olanlarını çağırarak onların görüşünü alır. Onlar da "Vebaya karşı gidilmek hata olur" deyince, orduya 'geri dön' emrini verir.

Mehmet Âkif, bu olayı anlatırken, İbn Hattab'ın Peygamber sözü karşısındaki hassasiyetini, ona uymaktaki bağlılığını işler. İkide bir kullandığımız kader kavramı da, öyle rast gele kullanılacak bir kelime değildir.

"«Yarın dönün» diye Ashâb'a emri verdi Ömer.

Ale's-seher düzülürken cemâatiyle yola,

Ebû Ubeyde çıkıp: «Yâ Ömer, uğurlar ola!

Firârınız kaderu'llâhtan mıdır şimdi?»

Demez mi, Hazret-i Fârûk döndü: «Doğru, dedi,

Şu var ki bir kaderu'llâhtan kaçarken biz,

Koşup öbür kaderu'llâha doğru gitmedeyiz.

Zemîni otlu da, etrâfı taşlı bir derenin

İçinde olsa deven, yâ Ebâ Ubeyde, senin;

Tutup da onları yalçın bayırda sektirsen,

Ya öyle yapmayarak otlu semte çektirsen,

Düşün: Kaderle değildir şu yaptığın da nedir?»

Ömer bu sözde iken İbn-i Avf olur zâhir,

Hemen rivâyete başlar hadîs-i tâûnu.

Ebû Ubeyde tabîî susar duyunca bunu.

Muhâcirîn-i Kureyş'in, kibâr-ı Ashâb'ın,

Şerîat'in koca bir rüknü: İbn-i Hattâb'ın;

Kader denince ne anlardı hepsi, anladın a!...

Utanmadan yine kalkışma Hakk'a bühtâna. "(s.246-247)

Mehmet Âkif'in şikâyeti o günün toplumunun, yani bizim İslâm anlayışımızdandır. Toplum kendini İslâm'a uyarlayacağı yerde, dini kendine göre değerlendirmiş, ortaya tembellik, acizlik, sefalet ve geri kalmışlık çıkmıştır. Aynı şiirin biraz ilerleyen kısımlarında tek tek bunları sayar.

"Bakın ne hâle getirmiş ki cehlimiz dîni:

Hurâfeler bürümüş en temiz menâbi'ini.

Değil hakâikı Şer'in, bugün, bedîhiyyât

Bilâ-münâkaşa ikrar olunmuyor... Heyhat!

Kitâb'ı, Sünnet'i, İcmâ'ı kaldırıp attık;

Havâssı maskara yaptık, avâmı aldattık.

Yıkıp Şerîat'i, bambaşka bir binâ kurduk;

Nebî'ye atf ile binlerce herze uydurduk!(s.251)

Bu türden konular onun hemen her şiirinde bir şekilde vurguladığı, eleştirdiği olumsuzluklardır. Yine "Fatih Kürsüsünde" toplum olarak yanlış anlam yüklediğimiz tevekkül anlayışını eleştirirken de örneği Ömer'den seçer.

"Ömer, tevekkülü elbet bilirdi bizden iyi...

Ne yaptı «Biz mütevekkilleriz» diyen kümeyi?

Dağıttı, kamçıya kuvvet, «Gidin, ekin!» diyerek.

Demek: Tevekkül eden, önce mutlaka ekecek;

Demek: Tevekküle pek sığmıyormuş, anladın a,

Sinek düşer gibi düşmek şunun bunun kabına. "(s.250-51)

Bilindiği üzere, Hz. Ömer'in bir vasfı da celadeti, öfkesidir. Ondaki bu sert mizaç, birçok olayın İslâm hakikati ile telifi noktasındaki gevşekliği gidermiş, kalplerin îslâm'a daha güçlü sarılmasını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Mehmet Âkif'in de zaman zaman böyle bir öfkeyle var olan olumsuzluklara yaklaştığını görmekteyiz. Böylesi sert bir tavrın, birçok insanı kendine getirmek için geçerli olduğu ayrı bir gerçekliktir. Aynı konuyu bir vaazında da işleyen şair, önce tesbiti yapar, sonra örneği ondan seçer: "Kanaati, tevekkülü, sabrı… hepsini yanlış anladık. Sîret-i Resûlü, sîret-i Ashabı gözetmez olduk. Ashab-ı Kiram nasıl çalışıyorlardı? İ'lâ-yı din için ne kadar mücahedede bulunuyorlardı. Hz. Ömer'in İslâm'daki mevkii malûm. İkinci halife. Hz. Peygamberin o kadar

iltifatına mazhar olmuş ki: 'Benden sonra Peygamber gelseydi Ömer gelirdi.' buyurmuşlar." dedikten sonra, onun miskin oturan bir insana müdahale edişini ve tevekkül anlayışımızdaki yanlışlığı orda da dile getirir. (Şengüler, 2000:218)

"Fatih Kürsüsünde" şiirinin sonraki sayfalarında, yine bir vesileyle onun sözüne yer verir. Bu dikkatler onda Hz. Ömer'e karşı bir hayranlığın olduğunu, onun hayat hikâyesini ve İslâm tarihi içindeki yerini çok iyi bildiğini göstermektedir. Bilgisizliğin, inançsızlığın ortaya çıkardığı olumsuzlukları eleştirirken şöyle der.

"Fakat bu maskaralıklar devam edip gitmez;

'Adam, benim neme lâzım!' demekle iş bitmez.

Tecellüd eylemesinden yılıp da zındîkın,

Ağırca alması, bir fitnedir ki, sıddîkın:

Cenab-ı Hakka sığınmış o heybetiyle, Ömer.

Emin olun, bizi me'yûs eden felaketler,

Vazife hissine bîgânelik belâsı bütün;"(s.255-56)[2]

"Berlin Hatıraları" şiirinde yine bizdeki gevşeklik ve tembellik üzerinde dururken, onu en çok üzen batı karşısındaki ezilmişlik halidir. O, ilerlemiş, maddeye, ışığa hükmetmiş, dünyayı kendine ram etmenin gayretine düşmüştür. Bunları gördükçe yine zaman zaman tarihe döner. Ama biz hep onu unutmuş, ondan güç almayı düşünmemişizdir. Bu nedenle şair son ümidini Çanakkale'de savaşanlara bağlarken, Ömerlerin evladı olanlardaki vefasızlığa sitem eder:

"Bilirsiniz ki, hemen, yüz yüzelli yıldır, biz,

Ne varsa elde verip muttasıl çekilmedeyiz!

Ömer'lerin, Yavuz'un biz vefâsız evlâdı,

Sıyânet eylemedik yâdigâr-ı ecdâdı.

Ne yâr-ı candı o, lâkin biz olmadık ona yâr;

2 Şairin telmihte bulunduğu Hz. Ömer'e ait söz şudur: "Zındıkların atılganlığından ve sıddıkların gevşekliğinden Allah'a sığınırım."

Sonunda parçalanıp yurdumuz, diyar diyar,

Küçüldü öyle ki: Yoktur yaşatmak imkânı, (s.324)

Onun "Âsım" şiiri de birçok toplumsal problemin konuşulduğu bir "uzun" hikâyedir. Şairin kendisini temsil eden Hocazâde ile baba dostu Köse İmam gündelik ilişkilerden başlamak üzere her yaraya parmak basarlar. İşte konuşmaların bir yerinde, İslâm'ın yaşanması ve bizdeki gevşeklik konuşulurken, şair Köse'ye, madem ki bu din, "dîn-i beşer, dîn-i hayat"tır. İnsanın görevi de insanlıktan ayrılmamaktır, der.

"Beşerin hakka refik olmak için vicdânı

Beşeriyetle beraber yürümektir şânı".

İmânın güçlü olduğu zamanlarda, yerkürenin baştan başa tevhid ile dolduğu söylenir. Sonra hakka imanın gereği ve kazanacağı dereceler konuşulur. Bir zalime hakkı ihtarın en büyük cihad olduğu, telmih yoluyla hatırlatılır. Devamla, yine büyük bir imân abidesi olan Hz. Ömer'in bir hutbesindeki sözler hatırlanır. Onun sözüyle fiilinin uygunluğuna dikkat çekilir.

«-Ömer'in hutbesi aklında mı bilmem?

- Bilmem...

-«Eyyühe'n-nâs, ederim taptığım Allâh'a kasem, Yoktur aslâ şu cemâ'atte ki hiçbir âciz,

Benim indimde sizin olmaya en kadiriniz,

Bir kavînizde olan hakkını kurtarmam için.

Bir kavî kimse de yoktur ki bu ümmette, bilin,

En zaîf olmaya nezdimde, tutup kendinden,

Âcizin hakkını ısrâr ile isterken ben.»

Ömer'in işte, Hocam, çizdiği meslek buydu.

- Lâkin akvâline ef'âli bi-hakkın uydu.

Sallanan çünkü kılıçlardı; ne kuyruk, ne kavuk!

Öyle bir devr-i şehâmette kolaydır ululuk. (s.398)

Konu Ömer'e gelmişken, onun devri ile bugün karşılaştırılır. Bugün sallananlar kuyruktur, kavuktur. Kimi hayasız, kimi "müzevir, mutabasbıs, kallâş", kimi kumarbaz, edepsiz ve rezildir. Böyle bir yığın olumsuz sıfatlar saymaya devam edilir. Bunları söylerken de "Bu muhîtin bakalım şimdi içinden çıkabil;/ Ne yaparsın? Ömer olsan, yine hâlin müşkil." der. Devamla eleştirileri cüppelilere, sofulara çevirir. Ellerinde tesbihlerle, kavuk ve hırkalarıyla riyânın bütün görüntüsü tekmildir. İnsanlıktaki bozulma, Müslümanlardaki bozulma şairi bunaltmış gibidir. Köse'ye, böyle bakınca da şöyle dersin der:

Dış yüzünden Ömer'in devri muhîtin gûyâ.

Kimi sâim, kimi kaim, o tavanlar, yerler,

«Kul hüva'llâhu ehad» zemzemesinden inler.

Sen bu coşkunluğa istersen inan, hepsi yalan,

«Hüve»nin merci'i artık, ne «ehad»dir, ne filân.

Çünkü mâdem yürüyen sâde senin saltanatın,

Şimdilik heykeli sensin tapılan menfa'atın.

Kanma, hey kukla kıyâfetli adam, hey sersem,

Herifin ağzı «samed», mi'desi yüzlerce «sanem!» (s.399-400)

Yine şiirin devamında Köse İmam, Asım'dan dert yanarken, ondaki sert tavrı, celâdeti Hz. Ömer'i örnek vererek açıklar. Çünkü Âsım, kötülükleri eliyle düzeltmeye koyulmuş, her yerde kavga çıkarmakta, her olumsuzluğa müdahale etmektedir. Böylece de Hz. Ömer'in bir diğer cephesi vurgulanmış olur; öfkesi galip, sert, haksızlığa tahammül edemeyen, korkusuzca ortaya çıkabilen bir iman abidesi. Şairin gönlünden geçen de budur ama devir değişmiştir. Bu nedenle Köse önce şöyle yakınır:

Çileden çıkmışım akşam, dedim:

«Asım, bana bak!

Yol yakınken geri dön, nâfile çıkmaz bu sokak.

Koşuyorsun, be çocuk, çarpacak alnın duvara;

Dağılır sonra kafan, etme, çekil bir kenara.

Ne demir leblebi meslek bu, Ebû Zer-vâri?

Ömer'in zâbıta me'mûru geleydin bâri!

Sen o meyhâneyi basmakla mükellef miydin?

Ya kumarbazları ma'nâsı nedir tehdîdin?

Toplanıp cünbüş ederken elin evlâdı, gece,

Hangi bir hakla gidip hepsini dövdün delice?

Na'ra atmış diye sarhoşları, tut sen, kovala...

Bâri git bekçi yazıl, aylık alırsın budala!

Niye cebren ayırırsın kocasından kadını? (s.414)

Sonra Asım yaptıklarını anlatır. Bunlar işte şairin yapmak isteyip de yapamadığı şeylerdir. Bir tarafta açlık, sefalet varken, eğlenenmek olmaz diyerek onların meclislerini dağıtmış, aldıklarını ihtiyaç sahiplerine vermiş, bütün bunları bileğinin gücüyle yapmıştır. Ancak o bunlara razı olmaz ve Köse'ye, kuvvetin hakkının 'kanun' olduğunu söyletir.

Sonuç olarak Mehmet Âkif'in İslam tarihinden örnek olaylar ve davranışlar seçerken Hz. Ömer'e gitmesi doğaldır. Çünkü onun ortaya koymaya çalıştığı adil bir yönetim anlayışı, sorumluluk bilinci, ister istemez örnektir, modeldir. İdeali arayanlar için her zaman en üsteki, en iyisi model olduğuna göre, o da bunu yapmıştır. Bu tavır, bu duyarlık aynı zamanda iman konusundaki hassasiyetin göstergesi, şairin İslâm tarihiyle olan içiçeliğinin bir tezahürüdür.

KAYNAKÇA

Ersoy, Mehmet Âkif (1994), Safahat, Ankara, Akçağ yayınları

Fayda, Mustafa (2007), "Ömer", DİA, C.34, İstanbul, s.44-51

Okay, Orhan (1989), Mehmet Âkif , Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Ankara, Akçağ yayınları.

Şengüler, İsmail Hakkı (2000), Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmet Âkif Külliyatı, C.9, İstanbul, Hak yayıncılık.

Topçu, Nurettin (1970), Mehmet Âkif, İstanbul, Hareket yayınları.

MEHMET AKİF'İN MİLLİ BİRLİK VE BÜTÜNLÜK BİLİNCİNİ GÜNÜMÜZDE OKUMAK

Yrd. Doç. Dr. Necati DEMİR*

Özet/Apsract

In the Present Read of Concience of Union and Integrity of Mehmet Akif Ersoy

İmparatorluk bakiyesi bir coğrafyada çok dinli ve ırklı bir toplum yapısıyla birlik ve bütünlük içinde yaşamak günümüz dünyasında bile oluşturulamadığına bakılırsa toplumsal yetkinliğin oldukça üstün bir düzeyi olsa gerekir ki, bu, Osmanlı Devleti içinde belli bir dönem gerçekleştirilmiştir. Birlikte yaşama iradesinin harici ya da dahili şartlarla zayıfladığı, postmodern söylemle en küçük toplumsal grupların bile kendilerini ifade etme ve yaşama mücadelesi içine girdiği günümüzde millet olarak bir ve beraber nasıl yaşanılacağı konusunda Osmanlı toplum yapısı bir model teşkil edebilir mi? Günümüz Türkiye'sinde problemle ilgili tartışmaların yoğunluğu çözümün anayasal bağlamda pekiştirilmesini gerekli kılmaktadır. Sivil anayasa yapma iradesinin gündeme geldiği şu günlerde Sabahattin Zaim Üniversitesinin gerçekleştirmekte olduğu M. Akif Ersoy'da Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu'nda sunulacak bildirilerin bu çözüme katkı yapmasını dilerim. Bu düşünceyle sempozyuma bendeniz de Mehmet Akif Ersoy'da Milli Birlik ve Bütünlük Bilincini Günümüzde Okumak başlıklı bildiri ile katılıyorum.

* *Yrd. Doç. Dr. Necati DEMİR KSÜ İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Öğr. Üyesi. Kahramanmaraş. ndemir@ksu.edu.tr*

Mehmet Akif Ersoy 20. Asrın ilk çeyreğinde Osmanlının yıkılış ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş aşamasında hem resmi hem de sivil çevrelerde etkin olmuş önemli bir simadır. O öncelikle "İstiklal Marşı şairi olarak anılıp Türk edebiyatında bir ahlak ve fazilet timsali, bir dinî iman sanatkârı ve bir milli heyecan şairi"[1] olarak bilinir.

"Akif, Türk tarihinde tıpkı Namık Kemal gibi, hayatı sanatının, sanatı hayatının eseri olan simalardan biridir" (Banarlı, 1978; 1151).

"Mehmet Akif bir 'şimdiki zaman şairidir'. Çağının çetrefil sorunlarını enine boyuna kavramayı deneyen bir gelecek zaman işaretçisidir"[2] Onun Safahat isimli eseri, koca bir imparatorluğun içinde kaybedilmiş vakitlerin, yitirilmiş toprakların, dağılmış bir anasır-ı ümmetin, yağmalanmış geniş coğrafyaların nasıl geri derlenebileceğine ilişkin işaretler ve remizlerin olduğu bir eserdir, (Boz, 2008, 84).

A. Mehmet Akif'te Milli Birlik ve Bütünlük Bilinci

Ölümünden 75 yıl sonrasında, yani günümüz Türkiye'sinde Mehmet Akif'in milli birlik ve bütünlük şuurunu nasıl okumak gerekir? Onun milli birlik ve bütünlük şuurunu bir toplumu teşkil eden muhtelif unsurların dünya ve hayat görüşlerini belirleyen ortak bir üst kimlik etrafında kenetlenen yaşama iradesi olarak anlamak gerektiği kanısındayım. Mehmet Akif bu üst kimliği Müslümanlık olarak görmektedir. Bu kavramın unsurları olan Türk, Arap, Fars, Hint, Afgan, Tacik, Kazak, Türkmen, Kırgız, Kürt, Çerkez, Arnavut, Boşnak, Makedon, Malezyalı ve Zenci vs Müslüman toplulukların ortak dünya ve hayat görüşleri olan dini üst-kimlik hem kuşatıcı hem de duygu birlikteliğini ortaya koymaktadır. Bu yüzden M. Akif; ırkçılığı şöyle betimler:

1 Nihat Sami Banarlı, "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi", 1978, Fasikül 15, s. 1151). (Banarlı, 1978, Fasikül 15, s. 1151.

2 (Derleyen Duran Boz, "Bir Şimdiki Zaman Şairi Mehmet Akif Ersoy", "Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı Ruhunun Diriltilmesi", (Erdoğan Aydoğan, 2008, s. 84).

Hani milliyetin İslam idi… Kavmiyet ne?/ Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyetine

Arnavutluk ne demek? Var mı şeriatte yeri/ Küfr olur, başka değil kavmini sürmek ileri

Arabın Türke; Lâzın Çerkes'e, yahud Kürde;/ Acemin Çinliye rüçhanı mı varmış? Nerde!

Müslümanlıkta anasır mı olurmuş? Ne gezer!/ Fikr-i kavmiyeti telin ediyor peygamber

En büyük düşmanıdır ruh-u nebi tefrikanın;/ Adı batsın onu İslam'a sokan kaltabanın![3] der.

Bu mısraların günümüz Türkiye'sinde milli birlik ve bütünlük şuurunun teşvik unsuru olup olamayacağı ve sorunun çözümünde bir açılım getirip getirmeyeceği önemsenir hale gelmiştir. İçerik olarak olmasa da biçimsel bakımdan etnik temele dayandırılan mevcut devlet paradigmamız yeni ortaya çıkan sorunlara cevap vermekte zorlanmaktadır. Devlet kavramının tanımı bir toplumsal gurubun ya da bireyin aidiyet duygusuna açık olmalıdır. Çünkü milli birlik ve bütünlüğün bu aidiyet kavramıyla direkt ilişkili olması devlete bağlılıkla sahiplenme ve koruma duygusunu da yanında getirmektedir. Aksi takdirde toplumsal grupların ve bireylerin devlete bağlılıklarına ve milli birlik ve bütünlük düşüncesine katılmaları güçleşmektedir.

A.1. Mehmet Akif'in Dünyası

M. Akif'in içinde yetiştiği 19.asrın son çeyreği ve 20. asrın ilk çeyreğinde üç büyük imparatorluğun dağıldığı ve sanayi devrimini gerçekleştiren batılı ülkelerin dünyanın henüz elde edemedikleri zengin hammadde kaynakları bulunan ülkeleri ve toprakları gözü dönmüşçesine işgal ve yağmaladıkları bir dönemdir. Akif de çöküp dağılan bu üç imparatorluktan biri olan Osmanlı devletinin bir sorumlu düşünürü ve şairi olarak döneminin toplumsal ve siyasal bunalımları içinde hayatını sürdürmüştür. Rus ve Avusturya-German İmparatorluğu gibi Osmanlının da yıkılış dönemi Avrupa'da Milliyetçilik çağının zirve yaptığı dönem olan

3 *Mehmet Akif Ersoy, "Safahat", DİB Yayınları, Ankara, 1992, . 171-172.*

19. Asrın son çeyreği ile 20. Yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiştir. Akif'in de içinde bulunduğu pek çok Osmanlı aydını ve düşünürü öncelikle imparatorluğun yıkılmaması için, akıbetin kaçınılmaz hale gelmesinden sonra da Türkiye Cumhuriyetinin kurulması için azami çaba gösterdiler. Mehmet Akif'te ve milli birlik ve bütünlük denildiğinde onun çarpıcı beyitleri zihinlere ve gönüllere kazılır. "Girmeden tefrika bir millete düşman giremez/Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez" (Ersoy, 1992; 150).

Mehmet Akif'e göre, Müslümanlar için birlik ve bütünlük ancak; "Ey iman etmiş olanlar, ey Müslümanlar, içinizden olmayanlar (size yabancı olanlar) kimseleri dost ittihaz etmeyiniz", "İçinizden olmayanlar, sizlere karşı zarar vermekten, aranızda fitneler çıkartmaktan, fesat sokmaktan hiçbir vakit geri durmazlar. Ellerinden gelen kötülüklerden hiçbirini sizden esirgemezler"[4] ayetlerinin uyarısına riayetle mümkün olabilir.

Mehmet Akif 19 teşrinisani 1920'de Kastamonu Nasrullah Camisinde verdiği hutbede bu ayetlerin yorumlarını Avrupa, Asya ve Afrika'ya yaptığı yurtdışı gezilerindeki kendi tecrübelerini de katarak yapmıştır. Akif'e tecrübeleri ve dönemin Avrupa ve Amerika'yı incelemiş Müslüman yazar ve düşünürlerden dinlediği kanaatler de yol göstermiştir. Bunlardan en çarpıcı olan anekdotu burada ifade etmeyi gerekli görüyorum.

"Dünyada Avrupalıları hakkıyla anlayan ve anladığını da iki cümle ile özetleyen bir Müslüman varsa o da Hersekli Hoca Kadri Efendi merhumdur. Mısırlı Prens Abbas Halim Paşa bir gün konuşma esnasında demişti ki: Hoca Kadri Efendiyi zaten Mısırdan tanırım. İrfanına, yüksek şahsiyetine hayran olurdum. Bir aralık Fransa'ya uğramıştım. Paris'te ilk işim bu muhterem Müslüman'ı ziyaret oldu. Kendisine sordum: Hocam! Senelerden beri burada oturuyorsun. Şarkın, Garbın ilimlerine, tekniklerine cidden vakıf olan nadir kişilerden birisin. Yâkînen gördüğün şeyler tabiidir ki, tecrübeni, görgünü artırmıştır. Öğrenmek isterim. Avrupalıları nasıl buldun?

4 Mustafa Kara, Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi, Cilt I, Dergah Yayınları, İst., Tarih? Mehmet Akif Ersoy, Nasrullah Kürsüsünden Türk Milletine Hitap" Cilt I. S. 496-497),

-Paşa! Bu adamların güzel şeyleri vardır. Evet pek çok güzel şeyleri vardır. Lakin şu bilinmelidir ki, o güzel şeylerin hepsi, evet hepsi yalnız kitaplarındadır". (Kara, S. 498).

Hersekli hocanın ifadeleri bana şu belirlemeyi hatırlattı: batı yaşamadığını bile yazar ama Osmanlı yaşadığını bile yazmaz. Akif imparatorluğun ırka dayalı milliyetçilikle yıkılması nedeniyle kavmiyetçiliği "Müslümanlıkta anasır mı olurmuş? Ne gezer!/ Fikr-i kavmiyeti telin ediyor peygamber, (Ersoy, 1992, s. 171-172) diyerek imparatorluğun içinde ayrılığa ve parçalanmaya neden olan en büyük tehdit ve tehlike olarak gördü. Arnold Toynbe yıllar sonra Akif'i doğrulayarak "Gerçekte milliyetçilik, Müslümanların içine düştükleri bir oyun; Müslümanlığın büyük bir çoğunluğu için milliyetçiliğin kaçınılmaz sonucu Batı dünyasının proleter kalabalığı içinde erimek olacaktır,"[5] diyecektir. Bu ifadelerin reel karşılığı 'Batı İslam dünyasını ırkı temele alan milliyetçilikle yıktı', olmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan itibaren imparatorluk bakiyesi bir devlet yapısından ulus devlet modeline doğru evrilince, 'din ile milliyet birdir'[6] anlayışı, yani Akif'in hayal ettiği İslam Birliği düşüncesi pratik zeminini kaybetti.

Akif'i teyit eden düşünürün İngiliz asıllı Arnold Toynbee'nin olması onun iddiasına batılı bir düşünür kanalıyla da desteklendiğini ortaya koymaktadır. "Bizim tehdidimizin kurbanı olan Türk, ne yaparsa yapsın gözümüze girmeyeceğini kitabımız Kitab-ı Mukaddes'ten alıntılar yaparak gösterilebilir. 'Biz size kaval çaldık siz oynamadınız, biz ağıt yaktık siz ağlamadınız[7]'(Luka, 7;32). Tehdidimizin kaba olması, aynı zamanda yanlış olmasını gerektirmez. Bu sarfedilen emek boşuna olmasa ve çok dikkatli Türk herodyanları amaçlarına tam tamına ulaşsalar bile, bu, medeniyet hazinemize ne ekleyebilir?"(Toynbee, 1991, s. 177.) Tüm Kur'anları yaksak, tüm camileri yıksak, Hıristiyan olup istavroz çıkarmadıkça batı bizi kendinden kabul etmez, sözünün anlamı burada ortaya çıkmaktadır[8].

5 Arnold Toynbee, "Medeniyet Yargılanıyor", Ağaç Yayıncılık, İst., 1991, s. 186

6 Osman Ergin, "Hüseyin Kâzım Kadri", Sinan matbaası ve neşriyat Evi, İst., 1949, s. 24.

7 Kutsal Kitap, Luka, 7/32, Yeni Yaşam Yayınları, İst., 2008, s. 1092.

8 Endülüs Müslümanlarının başına gelen durumdan esinlenilmiş olsa gerekir.

Akif'in Osmanlının yıkılışını Müslümanların hasımları olan Avrupalıları dost edinmeleriyle açıklamasını ve milletin yeniden dirilişini de Avrupalılarla mesafeli durmakta görmesinin irdelenmesi gerektiği düşüncesindeyim. Akif'in bu düşüncesini 80-90 yıl sonra, yani günümüzdeki AB ilişkileri bağlamında nasıl yorumlayabiliriz? Namık Kemal'in "Hakikat şimşeği fikirlerin çarpışmasından doğar" özlü sözünden hareketle ilkemizi ortaya koyalım: İşlenmeyen düşünce ölür, velev ki bu dini düşünce bile olsa. Önce bu yaklaşıma itiraz noktalarını belirlemek gerekiyor, sanırım. Koca bir imparatorluğun batışı birçok nedenlerle ve unsurlarla açıklanması gerekirken tek nedene indirgenmesi, herhalde o dönemin trajik hadiselerinde bize en çok zarar veren -İttifak devletleri (Avusturya-German İmparatorluğu ve Bulgaristan) olsun İtilaf devletleri olsun- Avrupalıların olmasıyla açıklanabilir. Yine genel ilkemizi ortaya koyalım. Her düşünürün, yazarın kendi ülkesinin ve mensubu bulunduğu uygarlık dairesinin özel şartlarıyla belirlenen sınırları aşması oldukça güçtür. Biz nasıl ki TC'nin özel şartları içinde düşünce üretmek ve çözümler getirmek durumundaysak, Osmanlı aydınlarının da sorun belirlemede ve çözüm üretmede kendi dönemlerindeki özel şartların etkilerine tabii olmaları kaçınılmazdır. Ancak bu tutumun bazı sakıncaları vardır. Çünkü düşünce labirentlerini aşamayanlar sorun belirlemede etkili olamadıkları gibi onların çözüm önerileri de pek isabet kaydetmemektedir.

Yine toplumsal alana ilişkin genel ilkelerden birini daha ileri sürelim: "Diriler yaşar ama onları ölülerin düşünceleri yönetir". Günümüzün gözde kavramlarından olan adalet, daha ilkçağ Yunan düşünürlerinin, kardeşlik Ortaçağın semavi dinlerinin temel kavramlarıydı. Özgürlük ve eşitlik ise aydınlanma döneminin temel kavramları olarak ortaya çıktı.[9] Akif'in, ayetin yorumundan hareketle ileri sürdüğü gerekçelere bakıldığı zaman 21. Asırda bile Avrupalıların çoğu -genelleştirmemek gerekse de- doğu-İslamları hakkında pek olumlu vaziyetalışlar taşımadıkları ama ticari ve ekonomik zorunluluklar nedeniyle irtibat kurma gereği duydukları görülebilir. Çünkü pek çok örnek bu yargıyı doğrulamaktadır. Akif'in Hatıralarında Osmanlının İhtilaf Kuvvetleri karşısında yenilmesine

9 *H. Ziya Ülken, "Siyasi Partiler ve Sosyalizm", Anıl Yayınevi, İst., 1962, s. 93.*

Almanların bira içerek kutladıkları söylentilerine bakılırsa, yine 1949'da Hasan el Benna'nın bir suikastla öldürülüşünün ABD'de nasıl bir büyük şenliğe ve sevince sebep oluşuna[10], 1956 yılında Fransa'nın Cezayir'i, 1967 Arap-İsrail Savaşından sonra Filistin topraklarının önemli bir kısmının ve Golan Tepelerinin İsrail tarafından işgaline Bosna'nın Sırplar tarafından alenen soykırıma uğratılmasına genel anlamda ses çıkartmamaları, Irak ve Afganistan'ın işgal edilmesine destek vermeleri Akif'in kanaatinin hiç de yabana atılır cinsten olmadığını ortaya koymaktadır.

Akif'i doğrulayan bir anekdotu yine Nasrullah Camisindeki hitabında görüyoruz. "Yukarı Mısır'da geziyordum. Orada aklı başında bir Müslüman'la görüştüm. Konu siyasete gelince; Şaşıyorum. Onbeş milyonluk koca Mısır'da yabancı asker olarak az kuvvet gördüm. Nasıl oluyor da bu kadarcık kuvvetle koca bir iklim korunabiliyor? O zat dedi ki: o yabancı devletin ricalinden birine bu suali samimi olduktan sonra ben de sordum. 'Günün, yahut senenin birinde mesela Osmanlı kırk elli bin kişilik bir ordu hazırlayarak Mısır'a sevk edecek olursa siz ne yaparsınız? Hiçbir şey yapmayız. Savunma imkanı olmadığı için Mısırlarını teslim eder çıkarız. Yalnız şurasını biliniz ki, biz hiçbir zaman Osmanlıların Mısır'a kırk bin kişi değil kırk kişi sevkedebilecek derecede yakalarını, paçalarını toplamalarına meydan bırakmayız. Memleketlerinde bitmek tükenmez meseleler çıkarırız. Onlar birbirleriyle uğraşmaktan göz açamazlar ki bir kere olsun Mısır'a dönüp bakmaya vakit bulabilsinler."(Kara, s. 505-506). Arap Baharının kışa değil de yaza dönüşme aşamasının ufukta belirdiği, ülkemizin yeniden eski görkemli günlerinin kapısını araladığı günümüz Türkiye'sinde Rumların uluslar arası deniz hukukuna aykırı olarak Doğu Akdeniz'de doğalgaz aramaları ve terör olaylarının yağmur gibi artması, Akif'i haklı çıkartmıyor mu?

21 milyon km 2'lik geniş imparatorluk sınırlarının hep baki kalacağı inancı bizi 'Başını sıcak tut ayağını serin/Gönlünü ferah tut düşünme derin', anlayışıyla. rehavete, ardından da tembelliğe ve miskinliğe götürmüş ve koca bir imparatorluk elden çıkmıştır. Bu yüzden Mehmet Akif bu durumu şu beyitleriyle yermekte ve

10 Muhammed Kutub, "İslam Düşüncesinde Sanat", Çev., Akif Nuri, Fikir Yayınları, İst., 1979, s. 13.

20. asrın ilk çeyreğinde batı uygarlığı ile Doğu-İslâm medeniyeti arasındaki karşıtlığı tespit etmesinin yanında İslam dünyasının üç asırlık geride kalışının temellerine vurgu yapmaktadır.

"Dünya koşuyorken yolun üstünde yatılmaz; Davranmayacak kimse bu meydana atılmaz.

Müstakbeli bul, sen de koşanlarla bir ol da; Maziyi, fakat yıkmaya kalkışma bu yolda.

Ahlafa döner, korkarım, eslafla hücumu; Mazisi yıkık milletin atisi olur mu?" (Ersoy, 1992; 394).

Bu üç dizenin günümüzdeki anlamı bizce şudur: Günü gününe eşit olan zarardadır, ziyandadır. Yani ilerlemeden yana tavır koymak: Toplumsal alanlar hareketli alanlardır. Hareketli alanlarda mevcudu korumak bile geriye düşmek anlamına gelir.

Yine onun "Bırakın matemi yahu! Bırakın feryadı/Ağlamak faide verseydi, babam kalkardı. Gözyaşından ne çıkarmış? Niye ter dökmediniz?/Bari müstakbeli kurtarmaya azmediniz", dizeleri çalışmayı bırakan ve tevekkülü yanlış anlayan Müslümanlara serzenişidir. (Ersoy, 1992; 152).

A.2 Milli Birlik ve Bütünlüğün Düşünsel İrdelemesi

Bir toplumun iki temel öğesi olmalıdır. Bunlardan ilki o toplumun kendi olarak kalmasını sağlayan kadim gelenekleri, inancı, dünya görüşü, diğeri de o toplumun yerinde saymayıp ileriye hamle yapmasını sağlayıcı değme yetisidir. Bu iki öğe birbiriyle çatıştırılmamalı kaynaştırılmalıdır. Asıl olan; geçmiş ile geleceği birbiriyle çatıştırmak değil uzlaştırmak eski deyimle bunları mecz etmektir. Gelenekler bir toplumun kendi olarak yaşamasını, değişim öğesi de ilerlemesini sağlar. Yılan nasıl ki baharda derisini değiştiremediği zaman ölüyorsa, toplumsal sistemler de değişen ve gelişen zaman içerisinde özü korumak için biçimde değişiklikler yapabilmelidir. Mecelle'nin genel hükümlerinden biri olan Ezmanın tagayyürüyle ahkâmın tagayyürünün inkar olunamazlığı[11] dikkate alınmalıdır. Eğer gelenekle değişim öğeleri birbirleriyle çatıştırılırsa, ne gelenekçiler ne de değişimciler bir mesafe alamazlar. "Gelenek,

11 Ali Himmet Berkî, "Açıklamalı Mecelle", Cihan Matbaacılık, İst., 1982, s. 22.

birey ve toplumu, değişmenin yol açtığı belirsizliğin yarattığı güvensizlik hissinden kurtarır. Bundan dolayı muhafazakârlar geleneksel kurumların yerine, akıl yoluyla soyut olarak tasarlanan yenilerini koyma girişiminin beklenmedik zararlı sonuçlar ortaya çıkaracağından endişe ederler."[12] "Gelenek asıl, yenilik elzemdir. Yerel değerleri önemsemekle birlikte modernliği filtreden geçirerek yaşamak ister." (Erdoğan, 2004; 30). Bir toplumun ileriye ciddi atılım yapabilmeleri için arkaya, geriye, maziye, atıflar yapabilmesi gerekir.

Geçmişin önemine ilişkin, Cassirer 17. yüzyıl Alman düşünürü Leibniz'in ileriye hamle yapmak için 'On recede pour mieux sauter,' 'daha yükseğe sıçramak için belli bir mesafe geriye çekilme', uyarısına dikkat çeker. "Yine, Herakleitos'un, 'Hodos anô katö mie': Yukarı çıkış ve aşağı iniş bir ve aynıdır. Aynı önermeyi bir anlamda tarihsel dünyaya da uygulayabiliriz. Tarih bilincimiz bile, "zıtların bir birliğidir". Bu bilinç, zamanın zıt kutuplarını birleştirir ve bize öylece insan kültürünün sürekliliği duygusunu verir".[13] Sokrates ihtiyar Kephalos'a "... yaşı çok ilerlemiş insanlarla sohbet etmeyi severim, bence onlar bizim de belki yürüyeceğimiz bir yolda epeyce ilerlemişlerdir, onun için bu yolun nasıl bir yol olduğunu onlardan öğrenmeliyiz, "[14] der. "Romalıların nazarında, atalar, hayat yolunda kendilerinden önce yürümüş insanlardır; onların geçtikleri yoldan kendileri de, çocukları da geçeceklerdir"[15]. Mehmet Akif de; 'Atiyi karanlık görerek azmi bırakmak/Alçak bir ölüm varsa, eminim budur ancak', (Ersoy, 1992, s.173. der. Yine o, "Sahipsiz olan memleketin batması haktır/Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır" (Ersoy, 1988, s. 174).

A.3 Toplumsal Sistemin Anaöğe ve Parçaöğe İlişkisi Üzerine

Sistem, öğeleri arasında organik bağıntı bulunan yapı

12 Mustafa, Erdoğan, "Muhafazakârlık: Ana Temalar", Uluslar Arası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu, İstanbul, 2004, s. 27.

13 Cassirer Ernst, "An Essay on Man", Yale University Press, 21. Baskı, 1970, s. 179.

14 Eflatun, "Devlet", Çev. Heyet, MEB, Ank., 1946, Cilt 1, 328 e.

15 Dr. Samim Sinanoğlu, "Romalılarda Antiquitas Mefhumu", Yeni Matbaacılık, Ankara, 1950, s. 14.

anlamına gelir. Bir sistemin anaöğesi bir de buna göre işlev gören, parçaöğeleri olur. Bunlar sistematik bütünlük gereği birbirlerinin işlev ve rollerini üslenemezler. Ne anaöğe parçaöğeler gibi, ne de parçaöğeler anaöğe gibi işlev ve rol üstlenemez. Aksi durumda sistematik bütünlük, işlev birliği ve rol düzeni bozulur. Bir ulus, belli bir coğrafya üzerinde yaşayan anakütle ve parçaöğeleriyle bir toplumsal sistem bütünlüğü arzeder. Bir ulusal yapıda anakütle ile parçaöğelerin doku uyuşması içinde olmalıdır. Eğer anakütle ile parçaöğelerin konum ve rollerini doğaları gereği özümseme yerine birbirlerinin konum ve rollerine soyunurlarsa sorun çıkacak demektir. Parçaöğenin anakütleden kopma rolüne soyunmasından çatışma ve ayrışma, anakütlenin parçaöğelerin konum ve rolüne soyunmasından da merkezi çökertip kendi organlarını gövdeden (anabünye) koparması sonucunu doğurur. Sistematik bütünlük arzeden bir toplumsal yapıda, anakütlenin kendi varlığını parçaöğelere sanki bir parçaöğeymiş gibi öne çıkarması onun kendi konum ve rolünü bilmediğinin göstergesidir. Anakütle parçaöğeleri sisteme raptetme konum ve rolünü üstlenmeli, etnik yapıların, yani parçaöğelerin birbirleriyle çatışmasında taraf olmamalıdır. Zaten ülkenin ve devletin iskeletini kendisi oluşturmuştur. Örneğin Rusya'da parça öğeleri teşkil eden Türk, Fin, Alman, Romen ve Moğol grupların kendi varlıklarını Rusya içinde etkin kılmak adına çaba göstermeleri kısmen hoş görülebilir ama Rusya içinde Rusların, anakütle oluşunu göz ardı edip, bir parçaöğeymiş gibi etnik ulusçuluk yapmaları kendi anakütle konumlarını bilmemeleri anlamına gelir. Bir ulusun anakütlesi ve kurucu öğesini oluşturan toplumsal grubun –örneğin Türk öğesi- ulus içinde değil de, Türk öğesinin parçaöğeyi temsil ettiği ülkelerde, yani Rusya, Balkanlar, Irak, İran ve Batı Avrupa'da etnik ulusçuluk yapması anlam bulabilir. Ülkemizde anakütle ve kurucu öğe konumunda Türk öğesi yurt içindeki etnik grubun ayrılıkçı meydan okumasına bir parçaöğeymiş gibi etnik ulusçulukla değil, bir üst kimlikle mukabele edip etnik ulusçuluğun hararetini düşürüp anakütleye raptetmede hakem konumunu üstlenmelidir.

Osmanlının son dönemlerinde Batılıların teşvik ve ayartmaları sonucunda imparatorluk içinde mantar gibi etnik ulusçuluklar baş göstermesine karşın II. Abdülhamid'in hall'ine kadar Türk öğesi ayrılıkçılığı devlet politikası olarak görmemiş

imparatorluk içinde toparlayıcı ve kucaklayıcı anakütle rolünü sürdürmüştür. İmparatorluk dağılıp kurtuluş savaşını yaptıktan sonra bile Cumhuriyet Türkiye'si, bir ırkı –bu anakütle de olsa etnik grubu değil, coğrafyayı –Türkiye- temel ittihaz etmiş, Türk olmayan müslim öğeleri, 'azınlık' ve 'öteki' olarak görmeyip ulusun asli öğesi sayarak etnik ulusçuluğu benimsememiştir. İmparatorluklar kurmuş bir toplumsal öğe tarihsel misyonu içinde etnik ulusçuluk yapmayı kendisine yakıştıramaz. O, kendi çatısı altındaki etnik öğelerin hasmı değil hamisi rolünü üstlendiğinden öldürmekten ve sömürmekten değil barındırmaktan ve korumaktan haz duyar. Onun savaşı ne kişilerle ne de etnik uluslarla değil, kavramsal bağlamda zulüm ve zorbalıklara karşıdır. O, hiçbir halkın, ırkın ve dinin düşmanı değildir. O insan hakları ihlallerinin, gaspın, zorbalığın ve haddini aşanların (tuğyan) hasmı, sömürülenlerin, mazlumların ve kendi halinde yaşayanların hamisidir. O mazlum gayrımüslimi, zalim müslime tercih eder.

Bir ülkede anakütle olmak, toplumun ve ulusun iskeletini oluşturmak; 'öteki'ni kendi içinden çıkartarak yani, etnik ulusçuluk yaparak mümkün olamaz, yüzyıllar içinde ülkenin ve toplumun varlığını düşmanlarına karşı canları, kanları ve tüm varlıklarını ortaya koyarak ve birçok parçaöğeyi anabünyeye raptetmekle, farklı dinden ve ırktan birçok etnik grubu, oluşturduğu fikri çatı altında barındırmakla mümkün olur. Devlet ve ulusun anakütlesi olabilmek yurt içinde anakütleden, toprak koparmak biçiminde değil, mevcudu koruyarak başka etnik grupları anakütleye raptetmekten geçer. Kaybedilen yurt topraklarını ve etnik öğelerimizi hangi toplumsal grup ekonomik ve kültürel olarak anakütleye raptedebilirse anakütleyi temsil rolünü o üstlenir. Küçültmekle, mevcudu parçalamakla ne ulus olunabilir ne de anakütle rolü üstlenilebilir. Avrupa'da Hıristiyan dünyası birleşiyor, bu birliği sağlayan –Almanya, İngiltere, Fransa ya da başka bir Avrupa ulusu- hangi ulus olursa, anakütle rolünü o üstlenecektir. Bizim dünyamızda da, gelecekte Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkas ve Türkî Cumhuriyetler diye isimlendirilen soydaşlarımızı ekonomik ve kültürel işbirliğine kim kavuşturursa 'Gerçek birlikteliğin mimarı o ulus olacak, değilse bu sayılan coğrafya içindeki onlarca ulus ya da etnik toplumsal

grubun, etnik bağımsızlık ateşiyle mikro-ulusçuklara ve kolayca yutulacak lokma biçimindeki devletçiklere bölünmeleri kaçınılmaz olacaktır.

Bir etnik grubun amacı 'benim olsun ama küçük olsun' düşüncesi, yani birleşme, büyüme değil de küçülme ve mikro-etnikçilik ise, bölünmenin ve küçülmenin sonu gelmeyecektir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlıdan kopan Arap toplumundan günümüzde kaç ülkecik/devletçik çıktığı ve aralarında derin uzlaşmazlıklar oluşturulduğu göz önüne alınmalıdır. Batı dünyası bütünleşmek için asırların kanlı mezhep davalarının üzerine sünger çekecek olgunluğa ulaşırken, İslam dünyasının da etnik ayrımcılıklarla sürekli kan kaybedip 'öteki'ni kendi içinde çıkarmağa çalışması, gözde deyimle akıl tutulması gibi bir şeydir. Devlet kurmak asırların onulmaz acılarının yaşandığı bir toplumsal deneyim laboratuarındaki birikimle mümkün olabilir. Başkalarının hediye edecekleri yapay bir devletin ne onuru ne de geleceği olabilir. Paylaşmayı beceremeyenlerin ne güçlü bir devlete, ne de büyük bir ülkeye sahip olduklarına tarih tanıklık etmemektedir.

Anakütleye ebeveyn, parçaöğelere de çocuk rolü biçmek göreceli bir durumdur. Bu günün çocuğu yarınların büyüğü olur. Ebeveynliğe kim layık olur, evi, barkı, yurdu yuvayı dağıtmadan kim daha bir toparlayıcı tutum sergilerse o ebeveynliğe doğal olarak soyunacaktır. Çocuk, aklı başında olursa evin yönetiminden aciz olan ve evi dağıtmaya çalışan ebeveynden almasını da bilir. Yeter ki ataevini dağıtmasın, eve yeni gelinler ve damatlar getirerek hane halkını birbirine raptedebilsin. Ulus içindeki anakütle ve parçaöğeler olarak -toprak işgal etmek değil de- ülkenin ticari ve kültürel hinterlandını biraz daha genişletmek, hem komşu halkların hem de dünya uluslarının gönlünü kazanmak için yarışmalıyız. Yoksa kendi yavrularını yiyen yaban kedilerine ve kendi evlerini yıkan şaşkın ev sahiplerinden benzeriz.

Bu ülkenin yüzyılların acı-tatlı hatıralarıyla yoğurduğu, düşünce ve gönül adamlarının çerçevesini çizdiği ve temellerinin kan ve irfanla atıldığı düşünsel bir çatısı –intelijansiyası- vardır. Anadolu coğrafyası, asırlardır, mazlum insanların, yersiz ve

yurtsuz bırakılan kimsesizlerin ve sahipsizlerin güvenli yurdu ve emin beldesi olmuştur. Bu coğrafyaya kastetmeye çalışmak, dünya mazlumlarının hayat hakkına ve güvenliğine kastetmek anlamına gelir. Günümüzde misakı milli sınırları içinde yapay da olsa bir etnik ayrışma endişesi oluşturulmuştur. Oysaki bu ulusun fikri çatısında –intelijansiya- övgüye değer yönetim tarzı; dağıtma, küçültme ve parçalama değil, büyütme, bütünleştirme ve kaynaştırma temel ilkedir. Etnik ulusçuluk çatışmalarından, siyasal ikbal, servet ve itibar umanlara; bu çirkin işin iç-savaş, kıyım, yıkım ve gözyaşından başka bir şey getirmeyeceğini, herkes için vatanın yedeği olmadığını anımsatmayı sorumlu bir yurttaş olarak kendimize görev sayıyoruz. Toplum kesimleri arasında yapay da olsa oluşturulan bu husumetlerin fikri çatımızın içinde –intelijansiya- aklıselim ve kalbiselim ile giderilip insanımızı topyekûn yeniden birbiriyle kaynaştırma ve bütünleştirmenin bir yolunun bulunacağına olan inancımız tamdır. Telaş ve paniğe de gerek olmadığını, bu ülkenin uzun geçmiş tarihi içinde ne büyük badireleri atlattığını, bu toplumun ne büyük felaketlerin altından kalktığını akıldan çıkarmamak gerekir. Bize husumet besleyenlerin yıkılış çatırtıları olmasını umdukları bu seslerin, ulusumuzun yeniden doğuş sancıları olduğunu kanıtlamak bize düşmektedir.

B. Pratik Çözüm Nasıl Olabilir?

Milletlerin gelişme ve çözülme nedenleri toplumsal eğilimlerin uzlaştırılamaması, yani zıtların ahenkli birliğine ulaşılamayış yüzündendir. Bunun da en önemli nedeni 'düşüncede rakip, eylemde refik (dost) olamayıştır.

B.1 Egemenlik ve Değer İlişkisi

Bir toplumun birlik ve bütünlüğü egemenliğin toplumun tüm bireylerince içselleştirilebilmesi, özümsenebilmesiyle doğrudan bağlantılı olduğu inkar edilemez. Bunun için önce varlık ve sembol kavramlarının değer alanında neyi ifade ettiklerinin kavranması gerekir.

"Değer, söz konusu olduğunda işe; mutlaka öznenin, kişiliğin karışması gerekir; öte yandan, değer, öznenin ya da zihnin kuramsal

bir tavır ya da yöneliminden çok, pratik bir tavır ya da yöneliminin ifadesidir."[16] Değerler, biçimsel olarak: olumlu ve olumsuz, göreli ve salt, öznel ve nesnel değerler olarak ayrılırlar. İçerik bakımından: nesne değerleri (hoş, yararlı, kullanışlı), mantıksal değerler (doğru, yanlış), ahlaksal değerler (iyi, kötü) sanat değerleri (güzel, çirkin) diye ayrılırlar.[17] Değer hükümlerini genel olarak gerçek, itibari ve mutlak olmak üzere üçe ayırmak gerekir. Her türlü gıda ve giyecek maddelerinin, araç-gereçlerin, araba ev, tarla, bahçe, arsa gibi taşınır ve taşınamaz malların değeri gerçek değer kavramının kapsamına girer. Yine gerçek değer malın miktarının azlığı ya da çokluğu ile değer kazanıp değer kaybeder. İtibarî değerlere gelince, bunlar, bizatihi bir değerleri bulunmadığı halde toplumun değerli gördüğü ama nesnesi olmadığından onların toplum nezdinde somut ve cisimsel hale getirilmesi işinde sembol (remz) olarak kullanıldıkları için bir değere haiz addedilen değerlerdir. Bayrak, sancak, ibadet kurumları, devlet ve milletin itibar ettiği kişilerin manevi şahsiyetleri gibi. Mutlak değerler ise, insanlık için –inan ya da inanmayan fark etmez- Tanrı'nın kadîm yasalarıdır. Tanrı'nın varlığı ve birliği, insanın canının, kanının, ırzının (nikah ve evlilik kurumunun) haramlığı ile haysiyet ve şerefinin, emeğinin kutsal sayılması gibi.

Konumuz olan milli birlik ve bütünlük bağlamında asıl üzerinde durmak istediğimiz bayrağın da içinde değerlendirildiği itibari değerle ilgilidir. İtibari değer bir nesneye bizatihi o nesne olduğu için değil de başka şey ya da şeylerin sembolü olması yüzünden atfedilen değerdir. Değerler içinde nesnel olmayan değerleri kavramakta güçlük çeken, fizikselliğin ve fizik-üstünün ayrımını yapamayan insanlar, itibari değerleri ya reel değerlere indirgeyerek salt maddeciliğe ulaşırlar ya da itibari değerleri mutlak değere dönüştürerek birincilerin yaptığı yanlışı ters yönde yaparlar. Yani sembol addedilen nesneleri mutlak değerler haline getirerek onları kutsal addedip eşya fetişizmi[18]ne yönelirler. Değer verilen şeyi, değer veren insanın ve toplumun önüne çıkarırlar. 'Değer verilen şey olmazsa, değer verenler de olmayacaktır', diyerek kendi öz varlıklarını değer hükümlerinin gerisinde bırakırlar.

16 Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Ekin Yayınları, Ank., 1996, s. 123-124.

17 Bedia Akarsu, Felsefe Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, AÜ Yayınevi, Ankara, 1975, s. 44

18 Bazı nesnelere ruhi güçler atfetmek

Bayrağı yere atarak, yırtarak, bayrak dediğin de nedir ki, bir bez parçası değil mi? Bayrağın kırmızı ya da mavi olması neyi değiştirir, gibi bireyci anarşizmin uçarılıklarıyla her şeyi reel değere indirgeyerek yeter ki, karnım doysun, işim gücüm olsun, evim barkım olsun anlayışıyla ya da etnik ulusçu cüretkârlıkla o bayrağın temsil ettiği devlete ve ulusa hakaret amacıyla bayrak yakmakla, yırtmakla bir yere varılamayacağını anlamak gerektiği gibi, bu bayrak için gözümü kırpmadan herkesi linç etmek, taş taş üstünde koymamak, harabeye çevirmekle birey ne kendine ne de mensubu olduğu topluma katkı yapabilir.

B.2 Milli Birlik ve Bütünlük Nasıl Çiğnenir?

Sorunu doğru belirlemek gerekir. Bayrak yırtıldığı zaman mı birlik ve bütünlük yıpratılır, yoksa birlik ve bütünlük yıprandığı zaman mı bayrak yırtılmış olur? Eğer birincisi diyorsak eşya fetişizmi bizim benliğimizi sarmış olduğundan büyük bir yanılgı içindeyiz, demektir. Çünkü bir milletin birlik ve bütünlüğü gücünü bayraktan değil, bayrak gücünü milletin birlik ve bütünlüğünden alır. Bayrağa, değeri/önemi, insan verir, toplum verir. Bayrağın kendini bilmez birkaç kişi tarafından örselenmesi bir sonuçtur, burada sebep, birlik ve bütünlüğün bireyler nezdinde yıpranmasıdır.

Eğer bir ülkedeki gelir pastasının % 10'u % 85'lik kesime, % 90'ı da %15'lik kesime aktarılırsa sessiz çoğunluğun devlete ve bayrağa saygısını törpülemekteyiz, demektir.

Bir ülkede suç işleyenlerden yalnızca güçsüz olanlar yargılanıyorsa adalet duygusu toplumda yara almış ve birlik ve bütünlük yıpranmış demektir. Bankayı soyan hortumcuları cezalandıramayıp baklava çalan çocukları ağır cezada yargılıyorsak devletimiz ve bayrağımız zaten hırpalanmıştır.

Kadın nüfusunun önemli sayılabilecek bir kısmının emeğini değil bedenini pazarlayarak geçimlerini sağladığı bir toplumsal yapı kanıksanır hale gelmişse zaten devletimiz ve egemenliğimiz yaralanmış demektir.

Halkın bir kesimini ilerici diyerek yedeğimize, diğerini gerici diyerek karşımıza alıp, askeri darbe ile anayasayı askıya alıp ülkenin

demokratik yolla iktidar olmuş meşru hükumetine el çektirip başbakanı ve bakanları astırdığımızda, egemenlik zedelenmiş, yani bayrak hırpalanmış demektir.

Bir ülkede birileri yurttaşlarından bazılarını bağımsız mahkemelerde yargılamadan öldürüp faili meçhuller dosyasını kabartıyorsa, insan hakları ihlalleri yüzünden ülke sürekli İHM'ye maddi tazminat ödemeye mahkum ediliyorsa egemenlik de bayrak da hırpalanmış demektir.

Tarihin, uygarlıklar kurmuş, başına felaket adına gelmedik kalmamış bir ulusa, dışarıda akranları karşısında tırstığı için evde kendinden küçük kardeşlerini dövmeğe kalkışan huysuz evlat rolü verilip sağcıyı, solcuyu, Türkü, Kürdü, Sünniyi Aleviyi, Müslimi, Gayrimüslimi, her birine bir kulp takarak, suç yükleyerek, fişleyerek, hırpalayarak, ezmeğe kalkışarak, yurttan kovarak bu bayrak dalgalanmaz. Dünya, birlikten, bütünlükten can, kan alırken, biz birbirimizi boğmakla kurtulamayız.

B.3. Böyle Nazik Bir Dönemde Ne Yapılabilir?

Talihin ülkemizin kapısını bir kez daha araladığı şu günlerde eylemde değil düşüncede rakip olmaya özen gösterilmelidir. Sağduyulu okur-yazar, asker-bürokrat, düşünür, aydın bilim, din, sanat, iktisat, hukuk ve siyaset adamları arasında milli birlik ve bütünlük bilincinin oluşturulması için konuyla ilgili inceleme ve araştırması olanlar aralıklarla bir araya getirilip çözüm projeleri üretmeleri için imkanlar hazırlanmalıdır.

Particilik, bölgecilik, etnik asabiyetçilik, mezhep bağnazlığı ve dindarlık adına devlete küskünlüğün asgariye indirilmesi, dar gelirli ve yoksulluk sınırının altındaki halk kesimlerinin beddualarından kurtulmak için onların acil ihtiyaçlarının giderilmesi ve tüm kesimlerin temsilcilerinin katılımıyla yapılacak toplantılarda bir ortak toplumsal bilincin oluşturulması gerekmektedir. Bu ülkenin sorumlu bir bireyi olarak birlik ve bütünlüğün sağlanabilmesine katkı olabileceğini umduğum bazı önerileri gündeme getirmek istiyorum.

Şeyh Edebali'nin Osman Bey'e yaptığı söylenen nasihatinde: 'Ey oğul işin ağır, işin çetin, gücün kula bağlı, insanı yaşat ki, devlet

yaşasın' uyarısı yöneticilerin düşünce ve tutum belirlemelerinde önemli bir ipucudur. İnsanı, gözardı eden hangi din, hangi düşünce, hangi devlet, hangi ulus olursa olsun kendi temel dinamiklerini kaybediyor, demektir.

Bin yıl bir coğrafyayı ortak yurt edinenler, birbirleriyle hısım ve akraba olanlar, ülkenin kuruluşunu ortak gerçekleştirenler, devleti ortak yönetenler, sınırları ortak koruyanlar, ülkeyi ortak eğitenler, aynı topraklarda ortak mezarlıklarda yatanlar, doğal afetlerde yaralılarını ve cenazelerini enkazın altından ortak çıkaranlar ve kabristana ortak defnedenler, ülkenin ırmaklarında ortak serinlenenler ve boğulanlar, barajlarından ortaklaşa tarlalarını sulayıp ortaklaşa harman kaldıranlar, sülün gibi minareli camileri ortaklaşa yaptırıp omuz omuza namaz kılanlar, kurban ve ramazan bayramlarını birlikte kutlayanlar, Edirne'den Hakkari'ye, Muğla'dan Kars'a kadar serbestçe gezebildiğimiz geniş vatan coğrafyasını Urfa'dan Diyarbakır'a, Tunceli'den Erzincan'a dikenli teller arasından açılabilecek sınır kapısında pasaportla geçilecek hale getirmeye hangi sağduyu sahibi ve insaflı yurttaşlar katlanabilir? Dünya Savaşı yıllarında gayrimüslim ve müslim unsurları birbirine karşı kışkırtan müstevliler şimdi de Müslim unsurları hasım yapmak istemektedirler.

B.4. Biz ve Öteki'nin Sınırı Nereye Kadar Gider?

M. Akif'e göre, "aramıza sokulan fitneleri, fesatları, fırkacılıkları, komitacılıkları, daha bin türlü ayrılık gayrilik sebeplerini ebediyen çiğneyerek el ele, baş başa vereceğiz. Hep birlikte çalışacağız. Çünkü bugün dünya, dünyadaki hayatın tarzı, büsbütün değişmiş. Yalnız başına çalışmakla bir şey yapamazsın", (Kara, s. 501-502). Büyümek istemeyen toplumlar, mevcudu bile koruyamaz, hele küçülmek isteyen toplumlar ise büyüklerin ya yemi, ya maşası ya da kölesi olur.

Ötekileştirmek marazi bir durumdur. Bir ülkede, ana-kütleden bir kıymık koparmağa çalışanların akıbetleri kendilerinin dışlanmasıyla sonuçlanmaktadır. Ötekileştirmek de marazidir. Önce gayrimüslimler, sonra müslim unsurlar, daha sonra da Gayrı Türk unsurlar vatandan uzaklaştırılırsa, bu 'biz' ve 'öteki' ayrışmasının

önüne geçilemez. Korkarım, bu küçültme operasyonu bu kez Türk unsurlar içinde devam ettirilecektir, Türkiye'de. Afşar, Varsak, Yörük, Elbeyli, Akar, Hayran, Çandırlı, Sincar gibi Türk boyları birbirini 'biz' ve 'öteki' olarak algılamaya başlayacaktır. Tıpkı Türkî Cumhuriyetlerdeki Kazak-Kırgız-Özbek-Türkmen-Tacik ayrışmasının yapıldığı gibi. Çünkü bir coğrafyada/vatanda bir ve beraber yaşayanların etnik ve dini kimlikleri ne olursa olsun 'biz' ve 'öteki' ayrımı yapma lüksleri yoktur. Aynı yurdun içinde 'biz' ve 'öteki'den söz edilemez.

İnsan öğesini elden kaçırmamak gerekmektedir. Değilse ülkenin geleceği parlak olmayacaktır. Asıl olan insanların gönlünü kazanmaktır. Bir ülke dışarıdan ciddi bir tehditle karşı karşıya geldiğinde ülkeyi ne dağlar, ne ovalar ne kamu binaları korumayacaktır. Gönlünü fethettiğiniz insanlar koruyacaktır. Sağcıyı, solcuyu, Türkü, Kürdü, Sünniyi, Aleviyi, Müslimi, Gayrimüslimi hırpalayarak, her birine bir kulp takıp, suç yükleyip ezmeğe kalkışarak, yurttan kovarak ülke korunamaz, vergi alınamaz, hizmet ürettirilemez, ülke kalkındırılamaz. Asıl olan sorun çıkarmak değil, çözüm üretmektir.

B.5. Yöntemsizlik Hata Yaptırır

'Usûl, asıldan mukaddemdir', 'Vusülsüzlüğümüz usûlsüzlüğümüzdendir', ve 'Kem aletle kemâlât olmaz', diye özlü sözlerimiz vardır. Yöntemsiz yapılan her iş, ortaya konulan her düşünce iyi sonuç vermez. Düşünceye düşünce ile karşı çıkma yerine aykırı söylemi olan kişileri siyasal ve sosyal baskı altında alarak, vatan haini ilan etmeye, yurda sokmamağa, kitaplarını yakmağa[19] kovmaya çalışmak gibi bir yol seçilirse, bayrağı aşağılayan suçlular unutularak milletin tarihine leke sürmeye çalışan şöhret düşkünü bu kişiler, madur hale getirilir, haklı tepkiler –yöntemsizlik nedeniyle- saldırganlığa, çapulculuğa dönüşebilir. Aşırı ve toplum vicdanını en ağır şekilde rencide eden ifadeleri ve olayları bile soğuk kanlı, itidal içinde vakur ve adil hakim tavrı ile dinleyip zihnimizde irdeledikten sonra gereği yapılmalı, haklı iken haksız, madur iken saldırgan durumuna düşülmemelidir. Çünkü insanı hayvandan ayırt eden en önemli özelliği tepkisini erteleyebilen bir varlık olmasıdır.

19 Bir yazarın kitaplarını yaktırma emri vermeye kalkışan kişi kaymakamlık kavramını iyi irdelemelidir.

Toplumu tahrik ediyorlar', 'tahrik oluyorum', 'kendimi kaybediyorum' türünden tepkilerin haklı görülür duygusal bir açıklaması olsa da sağduyuya aykırıdır. Her sıradan olay toplumsal bir olaya dönüşmeyebilir ama bir de dönüşürse faturası ağır olur. Çünkü toplumsal olayların önü her zaman denetim altına alınamaz. Birey olamayan kişiler, kendi düşünsel dinamikleriyle hareket edemezler, her türlü dış tepkiye açık oldukları için iradeleriyle değil de içgüdüleriyle yaşarlar, hep başkalarınca mutlu edilirler ya da tahrik edilirler. "Bir topluma olan kininiz sakın ha sizi adaletsizliğe itmesin"[20], ilahi uyarısından hareketle tarihimizde Hz. Ali'nin altına aldığı bir müşrikin yüzüne tükürmesi nedeniyle öldürmekten vazgeçme duyarlılığı iyi irdelenmelidir. Tahriklere kapılmakla ancak kötü niyetlilerin ekmeğine yağ sürülmüş ve fırsat verilmiş oluyor. Hani bizim üç bin yıllık devlet geleneğimiz vardı, sokakta dehşet saçmak, çapulculuk etmek yoktu? Suçlu adaletin pençesinden kurtulamazdı? Bu millet ödediği vergilerle ülkede asayiş ve huzuru korusun diye oluşturulan profesyonel kolluk güçlerinin görevini mi üstlenmek istiyoruz. Adalet kolluk güçleri ve yargıçlar eliyle sağlanacak şeydir. Her birey adaleti kendi gerçekleştirmek istediğinde orada hak ve hukuktan söz edilemez.

Belli kesimler ülkede felaket senaryoları üreterek bilinçli ya da bilinçsiz olarak yıkıma davetiye çıkarmağa çalışıyorlar. Sosyal çatışmanın ortaya konulması, senaristlere, aktörlere ve figüranlara havale edilip oynanması iradi olabilir ama sonuçta ne tür yıkımlara neden olabileceği önceden kestirilemeyecek denli denetim dışıdır. Bu senaryo uygulamaya konulursa, bu ülkede ne Türk ne de Kürt unsuru, şimdiye kadar elde ettiği kazanımları bir daha eline geçiremeyeceği gibi aynı vatanda iki hasım olmaları da yanlarına kar kalacaktır.

Bir kısım bireyler ya da gruplar hassas oldukları konularda sağduyuya pek başvuramazlar, çünkü bu sorunun üzerinden siyaset yapmışlar, fikir üretmişler, kendi bireysel ve grupsal varoluşlarını güçlendirmişler, kendi bakış açılarının haklılığını kanıtlamaya çalışmışlardır. Bu yüzden konuyla ilgili ve taraf olanların düşünce, tutum ve eğilimleri dikkatle irdelenmelidir. Doğrulara ulaşılmak

20 ALTINTAŞ, Halil-Muzaffer Şahin, "Kur'anı Kerim Meali", DİBY., Kur'an, Maide/8, Ank., 2009, s. 107.

isteniliyorsa, sorunların geniş açılardan, kuş bakışı ve labirentin dışına çıkarak incelenmesi gerekir. Enerjimizin birbirimizi yıpratmada değil de kendimize gönüllü dost ülke ve komşular hinterlandını güçlendirmede harcanması gerektiğine birbirimizi ikna etmeliyiz. Dünyada ortak kültürel değerleri taşıyan uluslar bir araya gelmenin, birer birlik oluşturmanın yollarını ararken devlet bizim etnik öğenin olsun da varsın küçük olsun çapsızlığı ve sığlığı ile hareket edilmemelidir.

B.6. Hırs Gelir Göz Kızarır/Hırs Gider Yüz Kızarır.

Birbirimizi yargılarken, hatta suçlarken bile ölçüyü elden bırakmamak gerekiyor. Grek dünyasının 7 bilgesinden biri olan " Lindos'lu Kleobulos diyor ki; ölçü en iyi şeydir"[21]. Kürtlerin tümünü terörist, bölücü, Türklerin tümünü de şovenist, ırkçı olarak nitelendirirsek, en büyük bölücü biz olmuş oluruz. Hastalıklı toplumsal bir ruh halini yaşayanların kendi marazi kanaatlerini -bazı lokal olumsuz örnekleri göstererek- genelleştirmeye ve yaygınlaştırmaya çalışmasına prim ve fırsat verilmemelidir.

Bu ülke, içinde yaşayan ana kütleyi, tüm etnik gurupları ve halkları içinde barındırabilecek bir anayasal yapıya kavuşturulmalıdır. Artık, biz güçlüyüz diye zayıfın temel insan haklarını gasp etmeye elinden almaya ve yasaklamaya kalkışmanın küreselleşen ve kocaman bir köye dönüşen dünyada olumlu tepki bulmayacağını algılamalıyız. Çünkü günümüzde hiçbir ülkenin dahilî mahremiyeti kalmadığı için meydana gelen olumsuz, hoş olmayan bir olay anında dünyanın gözleri önünde tekrar tekrar ekranlara getirildiği ve yazılı medyaya taşınabildiği için insan hakları ihlallerine dünyanın en uzak köşelerinden bile tepki geldiğini bilmeliyiz. İç politikaya yönelik mesaj verelim derken, dünya kamuoyunu gözden ırak tutmayalım.

Tarihi ve siyasi ihmallerle[22] mayası çalınan kısmi, lokal ve mevzi olan etnik nefret ateşi söndürülmeli ve etkisiz hale getirilmelidir. Aksi takdirde bu toplumsal yıkımın yurt sathına yaygınlaştırılması işinde her iki kesimin de piyon ya da maşa

21 Hamdi Ragıp Atademir, "Filozoflara Göre Felsefe", Atademir Yayınevi, Konya 1947, s. 34.

22 I. Dünya savaşında İngilizlere karşı Kürt unsuru bizim kozumuzdu, şimdi ise ABD ve Batılılar, bize karşı Kürt unsurunu koz olarak kullanabiliyorlar, nerede hata yaptığımızı anlamalıyız.

olarak kullanılma ihtimali yüksektir. Bu da kötü niyetlilerin işini ve ortamını kolaylaştırıp, bildik kesimlerin etnik nefret üzerinden mali, itibari, siyasi vurgun vurmalarına ve ülkenin dışarıdan kuşatma altına alınmasına neden olacaktır. İnsanın temel hak ve özgürlükler, kadîm hukuk yasaları olduğundan ulusal değerlerimize temel olmalıdır. Bunlar önemsenmediği zaman insani bir toplum olma yolunda aşama yapılmış sayılamaz. İnsani hak, hukuk ilkelerinden çok devletin bekasını düşünürsek, devletin bekasını tehlikeye atıyoruz, demektir. İnsanını mutlu etmeyen hiçbir devlet kendini güvenceye alamaz. Hak ve özgürlükleri özümseyen insanların oluşturduğu devlet, hak ve özgürlüklere itibar etmeyen insanların kurduğu bir devletten daha adil ve kalıcı olacaktır. Bilinçli halk, neyi kaybettiğinde başına hangi belaların geleceğini, neyi elde ettiğinde de hangi kazanımları elde edeceğinin bilincinde olan topluluktur. Hak etmeden özgürlük almanın bir teberru ve bağış almaktan başka bir şey olmadığını, ileride bağış yapanlara mutlak itaati gerektireceğini, ama özgürlüğü, insani düşünce ve çabayla alanların ise kimseye minnet borcunun olmayacağı için iradeleri vesayet altına alınamayacak denli sağlam zeminlere oturacağı bilinmelidir.

B.7. Sorunları Çözmede Yüz Yüze Konuşmanın Önemi

Karşıt gruplar arasındaki uzlaşmazlığın kaynaklarından biri de diyalogsuzluğa (yüzyüze görüşememe) dayanır. Hayvanlar koklaşarak insanlar konuşarak anlaşır, birbiriyle ünsiyet kurabilir. Hasımlar, yüz yüze karşı karşıya birbirleriyle konuşursa ilk etapta aralarında muhabbet oluşmasa bile birbirlerine olan husumetleri, kinleri, bilinçaltındaki olumsuz kanaatleri, yargıları, hatta hakaretleri birbirlerine yansıtabilecekleri için bir psikolojik rahatlama olacaktır. Hasım gurupların ya da kişilerin oluşturacağı diyalogun ilk basamağı; karşı karşıya gelip bir hakem (otorite) in nezaretinde içlerinden neyi geçiriyorlarsa birbirinin yüzüne söylemeleri ortamıdır ki bu onların rakiplerinin cezasını verdikleri, haddini bildirdikleri duygusuna ulaştıracaktır. Husumet ve kinleri dağılan rakipler hırs ve heyecanlarından arınmış olacaklardır. Diyalogun ikinci basamağında, sakin bir havada birbirlerini anlama ve anladıkları tezlere makul cevap verme ortamı oluşacaktır. Böylelikle duygu ve ihtiraslardan soyutlanarak sağduyu ile düşünce

üretme aşamasına gelen muhataplar birbirlerini ikna etmenin uygar ölçülerine riayet edeceklerdir. Üçüncü aşamada da muhataplar -sadece kendi taraflarından, yönlerinden bir bakışla ulaştıkları yargıların ölçüsüz, indi ve yanlı olduğunu fark ederek- birbirlerine hak verir hale gelip, ortak akılla görüşlerini düzeltme imkânı bulabileceklerdir. Bunda şaşılacak bir durum da yoktur. Tanrı insanın yüzünü semaya müteveccih yarattığı[23] için onun yüzü kutsal sema biçimindedir. Kutsala bakan insanın kalbi incelir, gönlü yumuşar. Yüz yüze konuşan hasımlar dost olur, görüşemeyip, konuşamayan dostların arasına nifak girip husumet oluşur. Gözden ırak olan gönülden de ırak olacağı, gönülden ırak olanların da sevgiden pay alamayacakları gibi ırakta kalanlara sevgi de beslenilmez olur. 'Uzaktan sevmektense yakından dövüşmek daha iyidir', denilir. Bu sosyo-psikolojik gerçeğe dikkat ederek, birbirini hasım, kanlı kinli düşman görenlerin ilk yapacağı iş, rakipleriyle hesaplaşmak için yüz yüze konuşma ve irtibat kurma ortamı oluşturmalarıdır. 'En iyi dostluklar önce okkalı bir döğüşle başlar', sözünün gereği olarak rakipler belki de karşıt görüşlü dost olabilirler.

KAYNAKÇA

AKARSU Bedia Felsefe Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, AÜ Yayınevi, Ankara, 1975.

ALTINTAŞ Halil-Muzaffer Şahin, "Kur'anı Kerim Meali", DİBY., Kur'an, Maide/8, Ank., 2009.

ATADEMİR Hamdi Ragıp, Filozoflara Göre Felsefe, Atademir Yayınevi, Konya 1947.

BERKİ Ali Himmet, Açıklamalı Mecelle, Cihan Matbaacılık, İst., 1982.

CASSİRER, Ernst, An Essay on Man, Yale University Press, 21. Baskı, 1970.

CEVİZCİ Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Ekin Yayınları, Ank., 1996.

23 Os homini sublime detid.

EFLATUN, Devlet, Çev. Heyet, MEB, Ank., 1946, Cilt 1, 328 e.

ERDOĞAN, Mustafa, , "Muhafazakârlık: Ana Temalar", Uluslar Arası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu, İstanbul, 2004.

Ergin Osman, "Hüseyin Kâzım Kadri", Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, İst., 1949.

ERSOY Mehmet Akif, Safahat, DİB Yayınları, Ankara, 1992.

KARA Mustafa, Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi, Cilt I, Dergah Yayınları, İst.,

Kutsal Kitap, Luka, 7/32, Yeni Yaşam Yayınları, İst., 2008.

KUTUB Muhammed, İslam Düşüncesinde Sanat, Çev., Akif Nuri, Fikir Yayınları, İst., 1979.

SİNANOĞLU Dr. Samim, Romalılarda Antiquitas Mefhumu, Yeni Matbaacılık, Ankara, 1950.

TOYNBEE Arnold, Medeniyet Yargılanıyor, Ağaç Yayıncılık, İst., 1991,

ÜLKEN H. Ziya, Siyasi partiler ve Sosyalizm, Anıl Yayınevi, İst., 1962.

http://www.cnnturk.com.tr/HABER/haber_detay.asp?PID=318&HID=1&haberID=83952.17/5/2009.

MEHMET AKİF ERSOY VE İSLAM BİRLİĞİ DÜŞÜNCESİ

Doç. Dr. Nurettin TURGAY*

ÖZET

Safahat ile İstiklal Marşı'nın yazarı olan Mehmet Akif Ersoy, çok yönlü bir bilim adamıydı. O, bir baytar, büyük bir şair, bir din bilim adamı, bir yazar, bir vaiz, bir siyasetçi ve bir sosyolog idi. Mehmet Akif'in en çok önem verdiği konu, Müslümanların kendi aralarında birliği sağlamalarıydı. Onun çalışmalarının arasında, bunu çeşitli örneklerini görüyoruz. Dârü'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinde Öğretim üyesi olarak çalıştığı zaman, ilk derste Muallim Naci'nin "Tevhid" şiirini açıklamıştır. Milli Mücadele yıllarında İstanbul'un çeşitli camilerinin yanında, Kastamonu'nun Nasrullah Camisi, Balıkesir'in Zağanos Paşa Camisi ve diğer çeşitli yerlerdeki camilerde, halka Kur'ân'dan ayetler okuyarak vazetti. Vaazlarında zaman zaman nesir ve zaman zaman şiir halinde konuşan Mehmet Akif, sürekli bir şekilde halkı birliğe davet etti. O, 6 Şubat 1920 Cuma günü, Balıkesir'in Zağanos Paşa Camisinde yaptığı konuşmada, Alu İmran Suresi'nin birlik mesajı veren 103'üncü ayetini okuyup anlattı. Onun bu konuşması, çeşitli kitaplarda yazılı bulunmaktadır. Mehmet Akif, bu konuşmasında Müslümanlar için birlikten başka çarelerinin olmadığını anlatmıştır. Ancak bu birliğin sağlanması gereken yer ve şartlar, büyük önem

* *Dicle Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi. Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. nurettin.turgay@hotmail.com*

arz etmektedir. Müslümanların bunu çok iyi tespit etmeleri gerekir. Akif, bu birliğin Kur'ân ilkelerinin çerçevesi dâhilinde olmasının gerektiğini vurguladığı gibi, hiçbir kişi, parti, cemaat ve benzeri topluluklarının menfaatlerinin bunda ön plana çıkmamasının gerektiğini özellikle dile getirmiştir. Müslümanların birliği için, bu adalet ve eşitlik ilkesinin uygulanması gerekir. İslâm birliğinin, başka türlü sağlanması mümkün değildir. Mehmet Akif Ersoy, bunun üzerinde önemle durmuştur. Günümüz Müslümanlarının, buna çok ihtiyacı vardır. Mehmet Akif'in bu konudaki açıklamaları, bu günkü İslâm Âlemi'nin içinde bulunduğu problemlerin en sağlıklı reçetesidir. Bu tebliğimizde, Mehmet Akif Ersoy'un bu konudaki açıklamalarını anlatmaya çalışacağız. Bu sempozyumu düzenlediği için, Sabahattin Zaim Üniversitesi mensuplarına teşekkür ediyorum. Maddi- manevi emeği geçen tüm kişilerden Allah razı olsun.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, İslam Birliği, Kur'ân, tevhid.

ABSTRACT

Mehmet Akif Ersoy, İslamic confederation, Koran and unification.

Mehmet Akif Ersoy, is İstiklal Marşı and Safhats writer. He was a big scientist. He was a vet, a big poet, a relegious functionary, a preacher, a writer, a politician and a sociologist. He was studying for islamic confederation. We can see a lot of examples fort his studying in his life. When hi was a teacher at Dârü'l-Fünûn Theologhy Faculty, he he had been explained Muallim Nacis poem "Tevhid" in first lesson. He had been preachered duaring Milli Mücadele years in a lot of mosques in İstanbu, Kastamonu, Balıkesir and uther years. He had been spoken about Alu İmran surah article 103 in 06.02.1920 in Zağanos Paşas mosque in Balıkesir for islamic confederation. His speech, is written in many books now. Today, ewry Muslims have to tis confediration in the Korans basis. They have to be on the Korans justice on this way. There are not any another liberations way for Muslims. I'll explain this matter in my communicating. Thank you Sabahattin Zaim University fort his Sempozyum.

Giriş

Mehmet Akif Ersoy, hakkında çok şey söylenen ve pek çok şey de yazılan bir şair ve yazardır. İstiklal Marşı ve Safahat'ın yazarı olan Akif, aynı zamanda bir mütefekkir ve bir dava adamıdır. Bütün bunların yanında, onu diğer ünlü şahsiyetlerden farklı kılan başka hususiyetleri de vardır. T.B.M.M' de alınan bir karar ile kendisine bir Kur'ân mealinin yazılması görevi verilmiş. O, duyduğu bazı siyasi endişeler nedeniyle bu meali teslim etmemiş, teslim etmiş olduğu bölümleri düzeltmek bahanesi ile geri almış ve bunun karşılığında aldığı parayı da iade ederek anlaşmayı feshetmiştir. (Cündioğlu, 2000, 191, 366; Şengüler, 2000, X, 228) Buna benzer pek çok maddi ve manevi imkânları elinin tersi ile itmiş. İnancı ve insanlığı açısından tasvip etmediği konularda asla taviz vermeyen Akif, hayatı boyunca çeşitli zorluklara katlanarak pek çok sıkıntıları yaşamıştır. İnancındaki samimiyeti ve dürüstlüğü ile bilinen böyle bir adamın görüşleri, saygıya değerdir. Bu nedenle onun, Müslümanların bu gün son derece ihtiyaç hissettikleri İslam Birliği hakkındaki görüşleri, önem arz etmektedir. Onun bu görüşlerini ortaya koymak gayesi ile bu konuda çalışmayı düşündük. Çalışmamızı, onun şiir, nesir ve vaazlarını inceleyerek hazırladık.

A – Mehmet Akif Ersoy

Mehmet Akif Ersoy, 1873 yılının Aralık ayında, İstanbul'un Fatih ilçesinin Sarıgüzel semtinde dünyaya gelmiş. Annesi, Buhara asıllı Emine Şerife Hanım (1836–1926) ve babası, Fatih Medresesi müderrislerinden (profesörlerinden) Arnavutluklu Mehmet Tahir Efendi'dir (1826–1888). Mehmet Tahir Efendi, bütün çocuklarına küçük yaştan itibaren dini bilgileri öğretmiş ve onları ibadete alıştırmış. Mehmet Akif Ersoy, "O, benim hem babam, hem hocamdır. Ne biliyorsam, kendisinden öğrendim" (Düzdağ, 1996, 5; Günaydın, 2011, 24) diyerek onun babası olmakla beraber, aynı zamanda kendisinin ilk öğretmeni olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca şiirlerinde de dini ve ahlaki temel eğitimini babasından aldığını dile getirmiştir. Mehmet Akif, dört yaşlarında iken mahalle mektebine, bugünün adıyla anasınıfına başlamış ve sırasıyla eğitimine devam etmiş. O, daha talebeliğinde şiire ilgi duymuş. Mehmet Akif,

Arapça, Farsça ve Fransızcayı bilyordu. Yüksek Baytar Mektebini birinci olarak bitiren Mehmet Akif, Umur-i Baytariye (baytarlık işleri) Müdüriyetinde memurluk yapmış. Mehmet Akif, memuriyeti sırasında yirmi beş yaşlarında İsmet hanımla evlenmiş. Onun Cemile, Feride ve Suat adlı üç kızı ile İbrahim Naim, Emin ve Tahir adında üç erkek çocuğu dünyaya gelmiş. Bunlardan bazıları küçük yaşta vefat ederken, bazıları uzun yaşamış. Mehmet Akif, fazla mal ve servet biriktirmediğinden dolayı, çocuklarına pek miras bırakmamış. Onun küçük kızı Suat Hanım, 1990 yıllarında 84 yaşında yoksul bir halde ortaya çıkmış. Zamanın Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın himmetiyle kendisine bir ev temin edilmiş. (Kaytancı, 2007, 21 vd.) Akif, dil ve edebiyata olan merakı nedeniyle çeşitli okullara öğretmenlik, Edebiyat fakültesi ile Dârülhilâfe Medresesi Darülfünun şubesinde Osmanlı Edebiyatı Profesörü olarak çalışıp üniversitede der vermiş; ayrıca Burdur ve Biga milletvekilliğini de yapmış. (Düzdağ, 2006, 5 vd.) 27 Aralık 1936 yılında bir Pazar günü İstanbul'da vefat eden Mehmet Akif Ersoy, Edirnekapı mezarlığında defnedilmiştir. (Kaytancı, 2007, 42).

Aslında baytar olan Mehmet Akif, bununla beraber bir fikir, mücadele ve aksiyon adamı idi. O, Kur'ân'dan aldığı ilhamla fikir ve düşüncelerini ileri sürmüş, her fırsatta Kur'ân'ı ve tefsiri okumakla meşgul olmuştur. Milli mücadele yıllarında halkla beraber olan Akif, yer yer dolaşarak halkı dini alanda, birlik ve beraberlik konusunda aydınlatmaya çalışmıştır. Bu arada o, camilerde vazederek tebliğ görevini yerine getirmeye çalışmıştır. Onun, camiler ve vaizlik (Ersoy, 1994, 279) hakkında söylediği önemli açıklamaları vardır. Bu arada damadı da onun Kur'ân'a olan bağlılığını dile getirmiştir. (Ersoy, 1994, 4).

B – Mehmet Akif'te İslâm Birliği Düşüncesinin Dayanakları

İslâm birliği düşüncesine sahip olan Mehmet Akif, her şeyden önce Müslümanların temiz bir tevhit inancına sahip olmalarının gerektiğini savunmuştur. O, Darülfünunda Osmanlı Edebiyatı müderrisi (profesörü) olarak görev yaparken (Ergin, 1977, 279; Düzdağ, 2006, 6; Kaytancı, 2007, 19) ilk derste, Muallim Naci (ö.

1310/1893)'nin meşhur Tevhid şiirini okumuş (Banarlı, 1971, II, 989), bir ders boyu bu şiiri açıklamış ve öğrencilere yazdırmıştır. Nitekim Mithat Cemal Kuntay, "Her çocuğun bir büyük adamı vardır. Çocukluğunda Akif'in de büyük adamı, Muallim Naci'dir" (Kuntay, 1990, 354) diyerek onun Muallim Naci'ye olan saygısını dile getirmiştir. Akif'in çok önem verdiği ve Tevhid'i iyi bir şekilde anlatan bu şiirin başlangıcı şöyledir:

Allah ki mucid-i cihandır

Bin türlü nikabdan ayandır. (Naci, 1996, 7; Tarakçı, 1994, 49; Hayber ve Özbay, 1997, 69; Kasır, 1997, 93).

İman esaslarının başında, Allah'a iman gelir. Kur'ân'daki tüm bilgiler, Kur'ân'ın ilk suresi olan Fatiha suresinde özetlenmektedir. Bu sureye de Bismillah ile başlanmakta ve Elhamdu lillah ile devam etmektedir. Bu durum, tek Allah inancının Kur'ân'daki ve dolayısıyla İslâm dinindeki önemini ortaya koymaktadır. Onun için olacak ki Muallim Naci, şiir kitabına Tevhid başlıklı şiiri ile başlamış ve bu şiirine de Allah lafzı ile devam etmiştir. O, bu şiirinin girişinde Allah'ın, cihanın yaratıcısı olduğunu ve herhangi bir kusurunun bulunmadığını dile getirmiştir. Sanki o, "Elhamdu lillahi Rabbilalemîn", (Hamd, tüm âlemlerin Rabbi olan Allah'adır) (el-Fatiha ½) ayetinden aldığı ilham duygusu ile bu satırları yazmıştır. Muallim Naci, şiirinde Tevhidin akli yönüne de dikkat çekmiş, Allah'ın varlığı ve birliğini çok yönlü anlatmış, her şeyin Allah'tan olduğunu ve her şeyin O'nun emrinde bulunduğunu dile getiren şu mısralarla şiirini bitirmiştir:

Senden bu nefes, dehen de senden

Şair de senin, sühan de senden. (Naci, 1996, 7; Tarakçı, 1994, 49; Hayber v. d., 1997, 69; Kasır, 1997, 93).

Mehmet Akif Ersoy'un, Muallim Naci'nin bu şiirine bu derece ilgi göstermiş olması, onun tevhit anlayışına olan anlayış ve yaklaşımını ortaya koymaktadır. O, Müslümanların tevhit inancında birliği sağlamalarını arzu etmiş ve bu birliği kaybetmeleri neticesinde düştükleri perişanlıkları nedeniyle hep acı duymuştur. Bu nedenle, Müslümanları uyarmış ve başkalarının sağladığı birlikten ders ve ibret almalarını istemiştir:

Nasıl yekpare milletler var etrafında bir seyret,

Nasıl tevhidi ahenk eğliyorlar, bak da al ibret. (Ersoy, 1968, 157).

Akif, "Vahdet" başlıklı şiirinde Müslümanların, bu tevhit inancı neticesinde bir vücut misali kardeş haline geldiklerini, İslâm tarihinden misal vererek açıklamış ve sonunda duygularını şöyle dile getirmiştir:

Şarkın ki mefâhir dolu, mazi-i kemali,

Ya Rab, ne onulmaz yaradır şimdiki hali!

Şirazesi kopmuş gibi, manzume-i iman,

Yaprakları yırtık, sürünür yerde perişan.

"Vahdet" mi şiarıydı? Görün şimdi gelin de:

Her parçası bir mel'abe eyyamın elinde!

Tarihine mev'ûd-i ezelken "ubudiyet",

"Nisyan"a çıkan yolda mı kaldın gümrah?

Lâ havle ve lâ kuvvete illa billâh! (Ersoy, 2010, 441, 442).

Mehmet Akif Ersoy, pek çok yazılarında Müslümanların kardeşliği ve birliği üzerinde durmuştur. O, müminlerin kardeş olduğunu bildiren bir ayetin (el-Hucurât 49/10) tefsiri yaparken, özet olarak şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

"Gerçek anlamda Müslüman olanlar, birbirlerine kardeş nazarı ile bakarlar. Müslümanlar arasındaki bu kardeşlik bağının, ciddi ve kuvvetli olması gerekir. İslam dini ve onun ana kaynağı olan Kur'ân dikkatle incelendiği zaman, daima Müslümanlar arasında birlik ve kardeşliği güçlendirdiği görülmektedir. Örneğin namaz, oruç, hac, zekât, aynı kıbleye yönelme ve benzeri hususlar, hep Müslümanların birliğini sağlayan vasıtalardır." (Ersoy, 1968, 81).

Mehmet Akif Ersoy'un, İslâm birliği düşüncesinde üzerinde genişçe durduğu bir ayetin anlamı şöyledir:

"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün (hatırlayın).

Hani siz birbirinize düşmanlar idiniz de Allah kalplerinizi birleştirdi ve O'nun (bu) nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi Allh kurtarmıştı. İşte Allah, size ayetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz." (Alu İmrân 3/103).

Bu ayette geçen "ip" kelimesi için, Allah'ın kitabı (Kur'ân), İslâm dini, tevhit inancı, İslâm cemaati, Allah'ın verdiği söz ve eman gibi tanımlar yapılmıştır. (Mukâtil, 2003, I, 184; Mâverdî, 1992, I, 413; Cevzî, 2002, I, 350; Rıza, 2005, IV, 17). Bu tanımlar, birbirlerine yakın anlamları ifade etmektedir.

Hz. Muhammed (s.a.v.) Kur'ân'ı, "Allah'ın gökyüzünden yeryüzüne sarkıtılmış ipidir" diye tarif etmiştir. (Tirmizî, Menâkib, 31; Müslim, Fedâilü's-Sahabe, 37; İbn Hanbel, 1969, III, 14, 17; İbn Kesîr, 1969, II, 73). Diğer bir hadiste, bu konuda şöyle söylemiştir: "Kur'ân, Allah'ın sağlam ipi ve O'nun dosdoğru yoludur." (Tirmizî, Sevâbü'l-Kur'ân, 14; Dârımî, fedâilü'l-Kur'ân, 1).

Bu ayette, "Allah'ın ipine sarılın" derken, "be" harfi kullanılmış. Bu harf olsa da olmasa da manada herhangi bir değişiklik olmaz. Arap şiirinde, bu fiil "be" harfi ile beraber kullanıldığı gibi, onsuz da kullanılmıştır. (Ferra, tsz. I, 228). Müfessirlerden el-Kurtubî (ö. 671/1272), bu ayette geçen ve sarılma diye tercüme edilen "ve'tesimû" kelimesini savunma, korunma, direnme, mukavemet gösterme, dayanma gücü ve benzeri anlamlarda yorumlamıştır. (el-Kurtubî, 1988, IV, 102). Merhum Seyit Kutup (ö. 1386/1966) ise, Allah'ın ipine sarılmayı, önceki ve sonraki ayetlerin bütünlüğü içerisinde değerlendirmiştir. O bu ayetleri yorumlarken, Müslümanların İslâm dini gelmeden önce birbirleri ile düşman olduklarını, birbirlerini öldürerek bir nevi cehennem ateşini yaşadıklarını, İslâm dininin onları birbirlerine sarılan kardeşler haline getirdiğini, dolayısıyla günümüzde de Müslümanların bu şekilde İslâm birliğini sağlamalarının gerektiğini dile getirmiştir. Kutup, 1971, II, 5).

Mehmet Akif Ersoy, bu ayet ile ilgili yazmış olduğu bir yazısında, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Kur'ân'ı, "Allah'ın

gökyüzünden yeryüzüne sarkıtılmış ipidir" diye tarif ettiği (Tirmizî, Menâkib, 31, Müslim, Fedâilü's-Sahabe, 37; İbn Hanbel 1969, III, 14, 17; İbn Kesir, 1969, II, 73). hadise yer vererek bu ayette geçen hablullah'tan gaye Kur'ân olduğunu ve bundan da İslâm'ın anlaşıldığını savunmuştur. (Ersoy, 1968, 92). O, bu yazısında özetle şu hususları dile getirmiştir:

"Yalnız bu ayet değil, Kur'ân'ın daha pek çok ayeti, Müslümanların dünya ve ahiret perişanlığından kurtulmaları için Kur'ân'da ve dolayısıyla İslâm dininde birliği sağlamalarını emretmektedir. Ancak bu inanç sayesinde Çin surlarındaki bir insan ile Alp dağlarındaki bir insan arasındaki birlik sağlanabilmektedir. Arabistan'da asırlarca birbirleri ile savaşan kabileler, Kur'ân sayesinde İslâm birliğini sağlayarak kardeş oldular. İşte Kur'ân'ın bu ayeti, Müslümanlara bu birliği emretmektedir. Bu birliği sağlamak, bir nimettir ve bunu sağlamayıp tefrikaya düşmek, cehennemi yaşamaktır." (Ersoy, 1968, 92, 93).[1]

Mehmet Akif Ersoy, Mili Mücadele yıllarında Kastamonu, Çankırı, Balıkesir ve benzeri yerlere davet edilmiş ve buralarda Kur'ân ve sünnetten örnekler vererek Müslümanları birliğe davet etmiştir. Onunla dostlukları 1908'li yıllara dayanan Hasan Basri Çantay, onu Balıkesir'e davet etmiş. Oraya, Sebilürreşad dergisinin sahibi ve müdürü Eşref Edip Bey'le beraber gitmiş. Mehmet Akif'in yakın dostu Hasan Basri Çantay, o günleri şöyle anlatmış: Yunanlıların İzmir'imizi işgalini müteakip Balıkesir'de başlayan milli hareketlerde Akif'i yanımızda bulduk. O zaman Akif, İstanbul hükümetinin Darülhikme azasından idi. O, milli hareketi duyar duymaz, Balıkesir'e koşmuş, Zağanos Mehmet Paşa Camisinde halka vazetmiştir." (Çantay, 1966, 23; Büyüker, 2011, 28). Mehmet Akif, 6 Şubat 1920 Cuma günü, Balıkesir'in Zağanos Paşa Camisinde Cuma namazından önce, yukarıda anlamına yer verdiğimiz ayeti okuyup izah etmek suretiyle halka hitap etmiş, vaaz ve nasihatte bulunmuştur. O, bu ayetin tefsiri ile ilgili açıklamalarda bulunmadan önce, 21 beyitlik bir şiir ile duygularını dile getirmiştir. Onun bu şiirinin başlangıcı şöyledir:

1 Mehmet Akif Ersoy'un bu yazısı, 13 Eylül 1328 (25 Eylül 1912) tarihinde yazılmıştır.

Cihan alt üst olurken seyre baktın, öyle durdun da,

Bugün bir serserisin, derbedersin kendi yurdunda!

(Ersoy, 1968, 156).

Mehmet Akif Ersoy bu mısralarında, Müslümanların İslâm birliğini kaybetmenin neticesinde düştükleri acı sonuca dikkat çekmiş ve cemaatin duygularını kamçılayarak, onları uyarmaya çalışmıştır. O, şiirinin ortalarında da İslâm birliğinin önemine dikkat çekmiş ve Müslümanları bu konuda ne yapmalarının gerektiği hususunda uyarmıştır:

Şu vahdet tarumar olsun diyip saldırma İslâm'a;

Uzaklaşsan da imandan, cemaatten uzaklaşma!

İşit, bir hükmü katî var ki istinafa yok meydan:

"Cemaatten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allahtan."

(Ersoy, 1968, 157).

Mehmet Akif Ersoy, burada yer verdiğimiz son beyitte, cemaatten yani İslâm birliğinden uzaklaşmanın, Allah'tan uzaklaşmak olduğunu kati bir hüküm halinde ifade etmiştir. Mehmet Akif Ersoy bunları, Kur'ân ve sünnetten aldığı duygularla dile getirmiştir. Tefsiri üzerinde durduğumuz ayetin anlamından bu mana anlaşıldığı gibi, başka nakillerden de anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Muhammed "Allah'ın eli, cemaatin üzerindedir" (Menâvî, 1938, VI, 459, hadis no: 10004) diyerek, insanları bu konuda uyarmıştır. İnsanlar, her konuda olduğu gibi bu konuda da sosyal hayatta meydana gelen olaylardan ders ve ibret almalıdır. İnsanlar arasında meydana gelen her olay, anlayabilen insanlar için bir nasihat kaynağıdır. Mehmet Akif Ersoy, bu şiirinin bir yerinde bu konuda Müslümanlara uyarmış ve diğer milletlerin kendi ideallerinde ortaya koydukları birlikten ders ve ibret almalarını istemiştir:

Nasıl yekpare milletler var etrafında bir seyret,

Nasıl tevhidi ahenk eğliyorlar, bak da al ibret. (Ersoy, 1968, 157).

Müslümanların, sosyal hayatta en çok ders ve ibret almaları gerenken hususların başında, elbette bu konu gelmektedir. Çünkü

bundan ders almazlarsa ve kendi aralarında gereken birliği sağlamazlarsa, başka milletlerin boyunduruğu altında köleliği yaşaya mahkûm olurlar. Mehmet Akif Ersoy, bu şiirinin sonlarına doğru, birliği kaybedip başkalarının egemenliği altında ezilmenin verdiği acı ve ızdırabı dile getirirken, insanın şerefli bir şekilde ölmesinin, bu köleliği yaşamaktan daha güzel ve daha büyük bir saadet olduğunu vurgulamıştır:

Zimamın hangi ellerdeyse artık onlarınsın sen;

Behimî bir tahammül varlığından en büyük hissen!

Ezilmek, inlemek, yatmak, sürünmek var ki adettir;

Ölüm dünyada mahkûmîne en son bir saadettir.

Desen bin kere "insanım" o, kanmaz, hem niçin kansın?

Ya sen hürriyetin, hakkın masun oldukça insansın!

(Ersoy, 1968, 157).

Mehmet Akif Ersoy bu beyitlerin sonuncusunda, hak ve hürriyeti korunduğu zaman insanın gerçek anlamda insan olabileceğini dile getirmiş ve bunu da ancak birlik gücü ile sağlanabileceğine işarette bulunmuştur. Allah, tüm insanlara bazı tabii hakları eşit düzeyde kabul etmektedir. Mehmet Akif Ersoy, şiirinin son beyitinde Müslümanların, bu hak ve hürriyetin temini için çalışmalarının gerektiğini, bunu sağlamaları için birlikte hareket etmelerini vurgulayarak şiirini noktalamıştır:

Bu hürriyet, bu hak bizden bugün ahengi sa'y ister;

Değil üç dört alından, hep alınlardan boşalsın ter.

(Ersoy, 1968, 157).

Mehmet Akif Ersoy, birlik mesajı veren bu ayetin tefsirini önce şekilde şiir halinde anlattıktan sonra, bu ayeti yorumlayarak konuyu açıklamaya geçmiştir. O, bu konuyu açıklamaya başlarken, önce, dünya milletlerinin ilerlediğini, bunun yanında Müslümanların hem din hem dünya işlerinde geri kaldıklarına dikkat çekmiş ve dünya hayatında hak denilen mefhumun, herkes için vazgeçilmez

olduğunu vurgulamıştır. Mehmet Akif Ersoy, bu konuda özet olarak şunları söylemiştir:

"Hayat, herkesin hakkıdır. Evet, Allah'ın yarattığı bütün varlıklar, hayat hakkına sahip bulunmaktadır. O halde Allah'ın yarattığı diğer varlıklar arasında biz de yaşama hakkına sahip bulunmaktayız. Fakat bildiğiniz gibi haklı olmak başka, haklı çıkmak yine başkadır! Herhangi hak olursa olsun ihkak olunmadıkça (hak olarak yaşatılmadıkça) sahibine hiçbir menfaat temin etmez. Bu gün için, dünyanın herhangi bir yerinde mahkemeye gittiğiniz zaman, elinizde kuvvetiniz varsa derdinizi anlata bilirsiniz. Aksi takdirde, derdinizi anlatamazsınız, ağlarsınız, oradakilerin merhametini diler, onlara sığınırsınız. Bunun da hiçbir tesiri olmaz, sonuç alamazsınız. Bu gün, Müslümanlar olarak yerde emekleyen bir çocuğun durumunu yaşıyoruz. Çevremizdeki milletler ise, gökte uçuyorlar. Biz, Bandırma'dan İstanbul'a vapurla rahat bir şekilde gidemiyoruz. Onlar, Büyük Okyanus'un altından geçiyorlar; Nivyork'tan dalıyorlar, Hamburg'tan çıkıyorlar. Onlar bu gücü, birliğin neticesinde elde etmişler. Müslümanlar ise, birliği kaybetmenin neticesinde bu hale düşmüşler." Ersoy, 1968, 158).

Mehmet Akif, bu hakkı elde etmek ve dünya milletleri arasında geri kalmışlıktan kurtularak ileri bir düzeye gelmek için şöyle devam etmiştir:

"İşte şimdi biz derdimizin başını bulduk. Başkaları, zarureti görünce birleşmişler. Biz ise, o zarureti görmediğimiz için bu birliği vücuda getirmemişiz yahut gördüğümüz halde birliği temin etmek cihetine yanaşmamışız. Bu günkü hayatın, maişetin, bugünkü ihtiyaçların aldığı tarz itibariyle bir insan tek başına bir iş göremiyor. Bütün işler şirketler, cemiyetler, milletler tarafından meydana getiriliyor. Ne fabrikalar, ne demir yolları, ne vapurlar, ne limanlar, ne hastaneler, ne camiler, ne mektepler, ne ticaretler, ne de din ve vatanı müdafaa edecek toplar, tüfekler, cephaneler, kısacası hiçbir şey, ferdin sayi (gayreti) ile, yani tek başına çalışmakla kabil olamıyor.", "Mademki tek başına sarf olunan mesainin kıymeti yoktur. Biz de aramızda vahdeti temin ederek topluca çalışmaya koyulmalıyız." (Ersoy, 1968, 159).

Geçmişe esefle bakmanın fayda vermeyeceğini söyleyen Mehmet Akif, özetle şunları söyleyerek konuşmasına devam etmiştir:

"Biz, kendi aramızda birliğimizi sağlamadığımız, ilerlemek için beraber çalışmayı terk ettiğimiz zaman, hayat hakkımızı kaybederiz. O zaman bizi egemenlikleri altına alanlar, bizi hayvandan farksız görmezler. Biz sığırlarımızı, beygirlerimizi nasıl kullanıyorsak, onlar da bizi kendi menfaatleri için öyle kullanırlar." (Ersoy, 1968, 160).

Mehmet Akif Ersoy, daha sonra cemaate yönelik soru sormuş ve cevabını da kendisi vermiştir. Bununla çok çalışmanın, tembelliği bırakmanın ve ümitsizliğe düşmemenin gerektiğini dile getirmiştir:

"Acaba biz Müslümanlar niçin bu hale düştük? Ben, bunun sebebini şöyle görüyorum: Doğduğumuz günden itibaren babalarımız, analarımız, hocalarımız, siyasilerimiz, ediplerimiz, şairlerimiz, yazarlarımız, bize geleceğe yönelik ümit verecek bir şey söylemediler. Ben çocukluğumdan beri, "Biz yaşamayız. Avrupalılar ilerlemiş. Siz çok kötü günler göreceksiniz!" nakaratından başka bir şey işitmedim. "Çocuklar, siz geceli gündüzlü çalışınız ki bu memleket kurtulsun" diye bizleri çalışmaya, mücadeleye sevk edecekleri yerde, her gelen ruhlarımıza, kalplerimize ümitsizlik mayası aşıladı. Batının ilerlemesinden bahsederken, "Gençler, gördüğünüz gibi Avrupalılarla aramızda çok mesafe var. Bu mesafeyi ortadan kaldıracak şekilde çalışınız. Aksi takdirde, daha çok geride kalıp yok olursunuz. Sakın ha, azminiz kırılmasın!" demeleri gerekirdi." (Ersoy, 1968, 160).

Akif, Ardından da bu hatanın, Müslümanların sinirlerini uyuşturduğunu ve onların ruhlarında Kur'ân'ın şiddetle reddettiği azimsizlik ile ümitsizliği yerleştirdiğini anlatmış, açıklamalarının bu noktasında Kur'ân'dan ayetler (Yunus 12/87; el-Hicr 15/56) okuyarak, ye'se (ümitsizliğe) düşmenin şirk, haram ve küfür olduğunu haykırarak ilan etmiştir. (Ersoy, 1968, 161).

Bunun ardından Mehmet Akif, el-Ankebût suresi 69'uncu ayeti okuyarak Allah yolunda, İslâm çizgisinde ihlâs ve samimiyetle

çalışmanın ve bu yolda birliği sağlamanın önemi üzerinde durmuştur. O, ani olan her şeyin geçici, yalnız Allah'ın baki olduğunu, Müslümanların ona sarılarak, ona dayanarak, onun yolunda birlik halinde hareket ettikleri dönemlerde, çok büyük başarıları elde ettiklerini söylemiştir. Mehmet Akif, bunları anlattıktan sonra Hz. Muhammed (s.a.v.)'in zamanında meydana gelen bir olayı örnek olarak verip açıklamıştır. Bazı Yahudiler, Medine'de, Mekke'den gelen muhacirlerin arasına fitne sokmaya çalışmışlar; onlar da oyuna gelerek nerdeyse birbirleriyle kavgaya tutuşacak hale gelmişler; Hz. Muhammed (s.a.v.), onları teskin ederek etkili bir konuşma yaparak büyük bir kavgayı önlemiş ve bunun üzerine bazı ayetler (Alu İmrân 3/100, 101, 102) nazil olmuştur. Bu ayetlerde, İslâm düşmanlarının oyununa gelmemenin, her türlü fitne, fesat ve tefrika gibi kötülüklerden korunmanın, Kur'ân ilke ve prensiplerinde, İslâm'da birliği sağlamanın önemi anlatılmaktadır. Mehmet Akif, bu ayetleri açıkladıktan sonra, "Fırkacılık, komitacılık… Bunlar artık susmalı." diyerek, Kur'ân ölçülerinin dışında kalan her şeyi reddetmiş ve ancak Kur'ân'da birliği sağlamanın insanlara yarar sağlayabileceğini ifade etmiştir. (Ersoy, 1968, 161-166). Mehmet Akif, sonuçta, "Bu hususta hiçbir fert, kenara çekilerek seyirci kalamaz" (Ersoy, 1968, 166) diyerek, her kişinin bu istikamette çalışmasının gerektiğini vurgulamıştır.

Mehmet Akif Ersoy, Sebilü'r-Reşâd ve Sırat-ı Müstakim dergilerinde halka yönelik olarak yazdığı makalelerinde de çeşitli ayetlere yer verip onlarla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. O, bu dergilerde yazdığı birkaç makalede burada anlamı üzerinde durduğumuz ayetle ilgi özlü açıklamalara yer vermiştir. Onun bu makalelerde yer alan açıklamalarından bazı cümleler şöyledir:

"Hepiniz birden habl-i ilâhi'ye; dine sarılınız yani ahkâm-ı Kur'âniyyeden ayrılmayınız. Sakın tefrikaya düşmeyiniz; sonra mahvolursunuz." (Sebilü'r-Reşâd, IX/230, 24 Kânûn-i Sânî 1328, s. 373. Mehmet Akif Ersoy'un, bu ayet hakkındaki diğer bazı yorumları, bu derginin başka sayılarında da bulunmaktadır. Bkz. Sebilü'r-Reşâd, IX/212, 12 Eylül 1328, s. 62; XI/286, 20 Şubat 1329, s. 409; XVIII/458, 12 Şubat 1336, s. 186).

"Ey müminler! Hepiniz, Allah'ın habl-ı metinine (sağlam ipine), din-i celil-i İslâm'a elbirliği ile sarılınız. Allah'ın ve Resulünün emirlerine itaat, nehiylerinden ictinab ediniz (kaçınınız/korununuz). Hiçbir zaman ayrılmayınız. Kalpleriniz, ruhlarınız daima sımsıkı birbirinize bağlı olsun!" (Sırât-ı Müstakim, V/116, Teşrin-i Sânî 1326, s. 205).

Mehmet Akif Ersoy, Bu dergilerde yayınladığı makalelerinde, insanların sosyal hayattaki problemlerine yer vermiş ve bu problemlerle ile ilgili olan bu tür ayet ve hadislerle çözüm yolları üretmiştir. O, bu tür davranışları ile halkı hem sözlü hem yazılı tebliğleri sayesinde irşat etmeye çalışmıştır.

Mehmet Akif Ersoy, tüm Müslümanların milliyetlerinin İslâm olduğunu, Müslümanların bu noktada birliği sağlamalarının gerektiğini savunmuştur. Ona göre, bundan kopanın milliyeti yoktur. Irkçılık davası ile hareket ederek insanları kamplara bölüp birbirine düşürmeyi küfür olarak değerlendirmiş:

Hani, milliyetin İslâm idi. Kavmiyet ne!

Sarılıp sımsıkı dursaydın a milliyetine.

"Arnavutluk" ne demek? Var mı şeraitte yeri?

Küfür olur, başka değil, kavmini sürmek ileri!

Arap'ın Türk'e; Laz'ın Çerkez'e yahut Kürt'e;

Acem'in Çinliye rüçhanı mı varmış? Nerde!

Müslümanlıkta "anâsır" mı olurmuş? Ne gezer!

Fikr-i kavmiyeti tel'in ediyor Peygamber.

En büyük düşmanıdır ruh-i Nebi tefrikanın;

Adı batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın! (Ersoy, 2010, 183, 184).

Mehmet Akif Ersoy, milletin birlik ve bütünlüğünü İslâm dininde görmüş. Onun için o, İslâm'ın pek çok etnik gurubu bir araya getirerek sağlam bir millet haline getirdiğini ifade etmiş ve bu birliği bozan ırkçılık duygusunu şiddetle kınayıp tenkit etmiştir:

Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam,

Bağlamak lazım iken, anlamadım, anlayamam,

Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?

Fikr-i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize?

Birbirinden müteferrik bu kadar akvamı,

Aynı milliyetin altında tutan İslâm'ı,

Temelinden yıkacak zelzele kavmiyettir.

Bunu bir lahza unutmak ebedi haybettir.

Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez.

Son siyaset ise Türklük, o siyaset yürümez.

Sizi bir aile efradı yaratmış Yaradan;

Kaldırın ayrılık esbabını artık aradan.

Siz bu davada iken yoksa iyâzen-billâh,

Ecnebiler olacak sahibi mülkün nâgâh. (Ersoy, 2010, 161, 162).

Müslümanları bu derece İslâm birliğine davet eden Mehmet Akif Ersoy, bu birliğin bozulmasında son derece etkili olan ırkçılığa bu derece dikkat çekmekle beraber, başka bazı önemli hususlara da dikkatleri çekmeye çalışmıştır. Müslümanlar, kendi aralarında birliği sağlamaya çalışırken, belli bir kişinin, topluluğun, partinin, cemaatin, gurubun veya benzeri bir kuruluşun menfaatinin ön plana çıkması, son derece tehlikelidir. Bu gibi duyguların yaşadığı toplumlarda, insanların birbirlerine güveni sağlanmaz ve aralarında birliğin sağlanması mümkün değildir. Mehmet Akif'in bu konudaki yazılarını, önemi nedeniyle olduğu gibi aktarıyoruz:

"Ey cemaati Müslimin! Memleketlerinizi kurtarmak için devam eden mücahedatınızda bir noktaya son derece dikkat etmelisiniz! Bu hareketlerin, bu himmetlerin sırf müdafaa-i din ve vatan gayesine müteveccih olduğu yar ve ağyar nazarında tamamıyla anlaşılmalıdır. Fırkacılık, menfaatçilik, komitacılık gibi hislerden külliyen Müberra olduğuna yakındakilere uzaktakilere tamamıyla

kanaat gelmelidir. Bu kanaati zerre kadar sarsacak bir harekete, bir söze kimse tarafından meydan verilmemelidir. Hususi emeller, hususi içtihatlar, yine hususi olarak sahiplerinin kafasında, kalbinde kalmalıdır. Çünkü gaye birdir. Efrad tarafından o müşterek gayeye karşı gösterilecek ufacık bir inhiraf son derece muhtaç olduğumuz vahdeti temelinden sarsmaya kâfidir. Onun için bundan son derece sakınılmalıdır." (Ersoy, 1968, 166).[2]

Mehmet Akif'in burada işaret ettiği hususlar, Müslümanların birliğinin sağlanması için son derece önemlidir. Çünkü bir kişinin, bir topluluğun veya bir milletin menfaatinin ön plana çıktığı yerde, başkalarının güveni biter ve birliğin sağlanması imkânsız hale gelir. Akif, pek çok yazılarında Müslüman olarak herkesin, bu konuda kafa kafaya vererek beraber ter dökmelerinin gereğini dile getirmiştir. (Sebilürreşad, 12 Şubat 1920, c: 18, no: 458). Akif, Müslümanların en çok ihtiyaç hissettikleri terbiyenin, bu esaslar üzerinde şekillenecek bir İslam birliği terbiyesinin olduğu vurgulamıştır. (Sıratımüstakim, 5 Ekim 1910, c: 5, no: 109).

Sonuç

İstiklal Marşı ve Safahat'ın yazarı Mehmet Akif Ersoy, bir şair olduğu gibi bir din bilim adamı ve bir hatipti. O, tevhit inancına samimi bir şekilde bağlı idi ve her türlü makama, paraya, maddi ve manevi menfaate iltifat etmeyip hepsini elinin tersi ile iten bir kişiliğe sahipti. Akif, Müslümanların bu inanç çerçevesinde Kur'ân ve sünnet ölçüleri dâhilinde birliği sağlamalarını istiyordu. Yapılması gereken de budur. Müslümanların, bundan başka seçenekleri yoktur. Akif, halkı Kur'ân ve sünnetten deliller getirerek bu konuda aydınlatmaya çalışmıştır. Onun şiirleri, düz yazıları, vaaz ve irşatları, hep bunu göstermektedir. Bu birliğin sağlanması için, her şeyden önce Müslümanların arasında mutlak bir adaletin sağlanması gerekmektedir. Bunun tek çıkar yolu da, Müslümanların Kur'ân ilkelerinde birliği sağlamalarıdır. Akif, bunun sağlanması için hiç bir fert, topluluk veya milletin menfaatlerinin ön plana çıkmamasının gerektiğini belirtmiş, herkesin hak ve menfaatlerinin eşit bir şekilde

2 Mehmet Akif Ersoy'un konuşmalarından alınan bu paragrafa, önemi nedeniyle 2011 yılında "Kürsüdeki Şair Mehmet Akif" adı ile Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan kitapçığın dış arka sahifesinde olduğu gibi yer verilmiştir.

tutulmasının gerektiğini vurgulayarak dile getirmiştir. Bu ilkelere uygun hareket edilmediği durumda, onun da belirttiği gibi İslâm birliğinin sağlanması mümkün değildir. Bunun sağlanması için tüm Müslümanların, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in şu hadislerine kulak verip ona göre hareket etmeleri gerekmektedir: "Sizden biri, kendi şahsı için istediğini kardeşi için istemedikçe, hakiki manada iman etmiş olamaz," (Müslim, İman, 71, 72; Buhari, İman, 7; Tirmizi, Kıyame, 59; Nesai, İman, 19,33; İbn Mace, Mukaddime, 9; Darımi, Rikak, 29; İbn Hanbel, 1969, III, 176, 177). "Kendi nefsin için arzu ettiğin şeyleri, insanlar için istemedikçe, Müslüman olamazsın!" (Tirmizi, Zühd, 2; İbn Mace, Zühd, 24; İbn Hanbel, II, 310; III, 473; IV, 70, 77). Bu hadislerde dile getirildiği gibi tevhit inancına sahip tüm kişilerin, maddi ve manevi bütün değerleri için arzu ettiği her türlü hak ve hürriyetleri, bütün insanlar için istemeleri gerekmektedir. Aksi takdirde, İslâm birliğinin sağlanması mümkün değildir. Ayrıca bu hadislerde haber verildiği gibi hem iman hem de İslâm, ancak böyle hareket edildiği takdirde söz konusu olabilir. Bu ilkelere uygun hareket etmeyen kişilerin, iman ve İslâm sahibi olduklarını söylemeleri, hiçbir anlamı ifade etmemektedir.

KAYNAKLAR

BANARLI, Nihat Sami, (1971), Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.

BUHARÎ, Muhammed b. İsmail (1990), el-Câmiu's-Sahih, Beyrut.

BÜYÜKER, Kamil, (2011), "Mehmet Akif'in Vaaz Haritası", Kürsüdeki Şair Mehmet Akif, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı.

CEMAL, Mithat, (1997), Mehmet Akif, İstanbul, Timaş Yayınları.

CEVZÎ, Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, (2002), Zâdu'l-Mesîr fî ilmi't-Tefsîr, thk. Ahmed Şemsuddin, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

CÜNDİOĞLU, Dücane, (2000), Bir Kur'ân Şairi, İstanbul, Bîrun Kültür Sanat yayıncılık.

ÇAKAN, İsmail Lütfi, (2005), Dini Hitabet, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

– (2006), "Halk Eğitimi açısından Camiler ve Akif", Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ÇANTAY, Hasan Basri, (1966), Akifname, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası.

DARIMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahim (1992), es-Sunen, İstanbul.

DÜZDAĞ, Mehmet Ertuğrul, (2006), "Mehmet Akif Ersoy Hayatı ve Eserleri", Bilim ve Aklın

Aydınlığında Eğitim, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

– (1996), Mehmet Akif Ersoy, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

ERGİN, Osman, (1977), Türk Maarif Tarihi, İstanbul, Eser Matbaası.

ERSOY, Mehmet Akif, (1994), Kur'ân'dan Ayetler Nesirler, nşr. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul.

– (1996), Safahat, yayına hazırlayan: Cemal Kurnaz ve diğerleri, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

– (2010), Safahat, yayına hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

– (1968), Kur'ân-ı Kerim'den Ayetler (Meal – Tefsir) Mev'izeler (Vaaz'lar), derleyen ve yayınlayan: Suat Zühtü Özalp, Ankara, Sevinç Matbaası.

FERRÂ, Yahya b. Ziyâd (tsz.), Meâni'l-Kur'ân, basım yeri yok, Dâru's-Surûr.

GÜNAYDIN, Selma, (2011), "Vaiz Mehmet Akif'in İlham Kaynağı Şahsiyetler", Kürsüdeki Şair Mehmet Akif, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

HAYBER, Abdulkadir ve Hüseyin Özbay, (1997), Muallim Naci'nin şiirleri, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları.

İBN KESÎR, İsmail (1969), Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

İBN MACE, Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (tsz.), Sunenu İbn Mace, Mısır, İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâuh.

İBN HANBEL, Ahmed b. Muhammed (1969), el-Müsned, Beyrut.

KASIR, Hasan Ali, 1997), Mevla Şiirleri, İstanbul, Denge Yayınları.

KAYTANCI, Ali, (2007), Mehmet Akif İstiklal Marşımız ve Milli Ruh, Niğde, İnegöl Belediyesi.

KUNTAY, Mithat Cemal, Mehmet Akif Ersoy, İş Bankası Yayınları, Ankara 1990.

KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed (1988), el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

KUTUP, Seyid, (1971) fî Zilâli'l-Kur'ân, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

MAVERDÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib (1992), en-Nuketu ve'l-Uyunu, Beyrut, Muessesetu'l-Kutubi's-Sakafiyye.

MENÂVÎ, Muhammed Abdurrauf, (1938) Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Camii's-Sağîr, Mısır, Matbaatu Mustafa Muhammed.

MUKÂTİL b. Süleyman, (2003), Tefsiru Mukatil b. Süleyman, thk. Ahmet Ferid, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-ilmiyye.

MÜSLİM, Ebû Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî (1954), Sahihu Müslim, Beyrut.

NACİ, Muallim, 1996), Şiirler (Ateşpare ve Şerâre), İstanbul, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul.

NESÂÎ, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (1986), Sunen, Halep.

RIZA, Muhammed Reşit, (2005), Tefsîru'l-Menâr, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

SEBİLÜ'R-REŞÂD Dergisi.

SIRÂT-I MÜSTAKİM Dergisi.

ŞENGÜLER, İsmail Hakkı, (2000), Mehmet Akif Külliyatı, İstanbul.

TARAKÇI, Celal, (1994), Muallim Naci Efendi ve Eserlerinden Seçmeler, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (1992), Sunen, İstanbul.

SAFAHAT'TA İKTİSATLA İLGİLİ KONULAR

Prof. Dr. Adem ESEN*

Özet:

Mehmet Akif, kendisi sıkıntılı bir hayat yaşadığı gibi Doğu toplumlarının ve yaşadığı toplumun da sıkıntılarını dile getirir. Safahat'ta sosyal olayları ve çareleri şiirleriyle anlatır. İlham aldığı çevre İslami değerleri ön plana çıkarmakla beraber Batının ilmini ve sanatını almayı önerir. Milletimiz (ümmet) dünyayı şanla doldurduktan sonra rehavet içinde atalete dalmış ve varlığını koruyamayacak hale gelmiştir. Bunun için kalkınmanın yolu eğitimden geçer. O'na göre dinle eğitimin aynı hedefe odaklanmasının en güzel örneği Almanya'dır.

Şair, durmanın atalet ve cehaleti getireceğini, insanın ancak çalıştığının karşılığını alacağını belirtir. Dünya hareket üzerine kuruludur. Azimle amel ayrılmaz bütündür. Zira Allah'ın yardımı azimle gelir. Hurafelere karşıdır; taklitçilik yerine de ilim ve sanatı tercih eder. Çünkü ilim ve sanatın milliyeti olmaz. Tevekkülün hakiki anlamda başarıya götürdüğüne ancak, halkta şirk anlamında bir tevekkül olduğuna işaret eder. Halk-aydın uyuşmazlığı, ediplerin zararlı fikirleri, aydın taklitçiliği ve İslam'ın iyi anlaşılmamış olmasının gerilemeye yol açtığını söyler.

Yönetimde adalet olmalıdır. M. Akif sosyal devlete daha yakın durur. Liberalizme uzak olduğu şüphesizdir. Bir yandan Batıya 'tek dişli canavar' derken, diğer yandan teknik gelişmeleri sağlayanları 'mücahit' olarak niteler.

* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü. ademesen@iszu.edu.tr

Geri kalmışlıkta kamu borçlarının ve Duyun-u Umumiye'nin etkisini belirterek milli iktisattan yanadır.

Son şiirlerinden birinde insanların dünyalıkları üzerinde durmuştur. Böylece insanların dünyalıkları yani iktisadi hayatları çeşitli olup bunun hikmeti, yaratılış sırrını keşfetmektir.

Kelimeler: Mehmet Akif, iktisat, atalet, tembellik, geri kalmışlık.

Giriş

Mehmed Akif, babasının küçüklüğünde ölmesiyle sıkıntılı bir hayat içinde büyümüştür. Nitekim on dört veya on beş yaşlarında babası gırtlak vereminden vefat etmiş, Akif'le annesi ve kız kardeşi çaresiz kalmışlardır. Böylece hayatının bu ilk devresinde çile çekmiştir. (Düzdağ, Ertuğrul. Safahat. İz yayıncılık, s. 559) Bunu şu mısralarıyla dile getirir:

"Geldi sa'âdetle fakat nev-bahâr

Bende ne ol neşve, ne ol şevk var

Annemin ıssızca kalan lânesi,

Kardeşimin eşk-i yetîmânesi

Mevce-ger oldukça hayâlimde âh

Görmez olur âlemi artık nigâh!

Güç ise de, ben nasıl olsam olur

Vâlidem ammâ ne teselli bulur?"

M. Akif, mezunlarına hemen iş verilmesi imkanı olduğundan Baytar Mektebine gitmeyi tercih etmiştir. Baytar okulunu bitirince 1893 yılında 750 kuruş maaşla baytar ve hayvan ıslahı memurluğuna atanmış, Rumeli ve Anadolu illerinde bir süre görev yapmıştır.

M. Akif'in hayatında sadeliğe önem verdiği bilinmektedir. Hatta İstiklal Marşının ödülünü paltosu olmadığı halde almamış, hayır kurumuna bağışlamıştır.

M. Akif'in yaşadığı dönem, devletin ve milletin en sıkıntılı yıllarıdır. Osmanlı devletin ve toplumun içinde bulunduğu iktisadi

şartların gerilik M. Akif'in ele aldığı konuların başında gelir. M. Akif, hem Safahat'ta hem de nesir yazılarında iktisadi konuları değerlendirmiştir. Ancak burada sadece Safahat'taki görüşlerine yer verilecektir.

I. İlham Aldığı Çevre

Kişilerin fikirlerini olgunlaşmasında yetiştiği çevrenin ve beraber oldukları, eserlerini okudukları, mütalaa ettiklerinin önemli etkileri vardır.

M. Akif, babasından dini eğitim almıştır. Ayrıca dini makalelerin çoğu Hindli Şeyh Şibli, Mısırlı Ferid Vecdi ve Muhammed Abduh'dan terceme yapmış veya bunların görüşlerini almıştır. Efgani'nin özel derslerinde geniş konferanslarından etkilenmiştir.

M. Akif makalelerini Sa'di mahlasıyla: Müslümanların atalet sebepleri, Sa'yü amelin İslam nazarındaki yeri, ataletin doğurduğu sonuçları ele almıştır.

Ziraat Mekteb-i Alisinde iktisat ve işletmeye denk gelen dersler tarımsal konularda verilmiştir. M. Akif'in okuduğu Baytar Mektebinde iktisat, işletme, hukuk, sosyoloji dersleri bulunmamaktaydı.

M. Akif, Safahat'ta "iktisat" kelimesini "israf"ın zıttı olarak kullanmıştır:

"Bu ihtişama, bu vâsi' bu müdhiş isrâfa;

O, iktisâdı bırakmazdı yoksa bir tarafa."

M. Akif, Asım şiirinde halkı aydınlatmak amacıyla Balkan Savaşlarının ardından halk için faydalı kitaplar hazırlamak maksadıyla kurulan Hey'et-i İrşadiye çalışmalarına yer verir. Hüseyin Kazım Kadri Bey (1870-1934) tarımla uğraşmış ve köylüyü aydınlatmak için bedava (meccanen) dağıtılacak kitaplardan bahsetmiştir.

Osmanlı toplumunda bilimsel faaliyetleri tartışıldığı cemiyet türü örgütlere fazla rastlanmamaktadır. (Sayar, A. G. 1986)

M. Akif'e göre edebiyat, bir süs olmayıp sosyal ve ahlaki görevi olan bir araçtır. Çünkü sosyal sorunları ortaya çıkarmaktan

da hiçbir zaman çekinmemek gerekir. Şiirlerinde hayallere dalmaz. Böylece her şeyi olduğu gibi görür ve gösterir. Bunun için müşahede (gözlem) metodunu sıkça kullanır.

Buhran yıllarında edebiyatçılar yazılarında, sosyal sorunları dile getirdiler. Bunlardan Tevfik Fikret hatayı, batılılaşmanın samimi ve köklü olmamasında, samimiyetsiz dincilikte ve riyakar politikalarda bulmaktaydı. Buna karşılık bozulmayı gelenekten ayrılma ve inançların kaybolmasında bulanların başında M. Akif geliyordu. O, yalnız batıcılığa karşı hücum eden şair olarak görmek doğru değildir. Vatanseverlik ve yobazlığa karşı olmakta Tevfik Fikret'le aynı çizgidedir. "Fikret'in insaniyetçiliğine karşı Akif, Müslüman sosyalisttir. Birinci Dünya savaşında geçerken tasvir ettiği sefaleti hiçbir şair tasvir etmemiştir. Batıya karşı aldığı tavıra gelince, bu "Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar" demesine rağmen bu, medeniyet düşmanlığı değildir. Böylece, daha çok doğuyu istilaya hazırlanan emperyalist batıdan nefreti ifade etmektedir. Bunun için İslamcılar ve batıcıların bu iki şairi her zaman kendi fikir çevrelerinin her şekline sıkıştırmaları doğru değildir. Şair olarak onlar, ideolojilerin mantıki çerçevesini aşarlar. Bir sisteme sıkıştırılmazlar, fakat umumiyetle birinin İslami geleneğe bağlılığı, ötekinin her şeyden önce insaniyetçi, terakkici oluşu, İslamcı ve batıcı görüşler tarafından benimsenmelerine sebep olmaktadır". (Ülken, Hilmi Ziya s. 156, 213)

II. Sosyal Olaylar Karşısında Mehmed Akif

M. Akif eser verdiği dönemde, realizm cereyanı ile yazılı eserlerde sosyal olaylara yer vermeye başlamıştır. O, Küfe şiirinde Fatih semtini ve hamallık yapan birisini tasvir eder. Sosyal manzumelerin bazısında sosyal yaraların tedbirlerini söyler. Mesela muhtaç çocukların öğrenimi hususunda çaresizlik karşısında susmayı tercih eder.

Kahvelerin ve meyhanelerin maddi ve manevi bütün kötülüklerin olduğu yerler görür. Tembellik ve işsizlerin yatağı olarak değerlendirir. Küfe, Mahalle Kahvesi ve Meyhane şiirlerinde bu konuları işler.

1910 yılında neşredilen Kocakarı ile Ömer şiirinde halifelerin kimsesizlerle ilgilenmesini anlatır. Dirvas da aynı nitelikteki şiiridir.

Süleymaniye Kürsüsü'nde Müslümanların geriliği konusuna temas eder.

Akif'e göre aydınlar Avrupa'yı taklide, halk ise göreneğe fazlasıyla bağlıydı. Dolayısıyla aralarında ciddi fark olmuştur.

Berlin Hatıraları'nda ülkemiz ile Almanya'nın trenlerini, sokaklarını, otellerini karşılaştırır. Onların üstünlüğünü memleketimizin geriliği anlatır. Buna karşılık Avrupalının, ruhu sağır, kalbi her hisse kapalı, bize düşman bir ümmet gibi bir anlayışımızın yanlışlığı, Almanların medeni üstünlüğü, milli ve insani hislerinin kuvvetinin olduğunu belirtir.

Yine Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki sıkıntıları Hüsran şiirinde anlatmıştır. İstiklal Savaşı M. Akif için bir ümit oldu; gelecekteki bağımsız, kuvvetli Türkiye, Doğu alemini uğradığı felaketlerden kurtarabilir ve Müslüman birliğin önderi olabilirdi. Ancak olaylar onun ümidini kırmıştır. Bu sebeple M. Akif, 1922 yılından sonra buhranlar içinde sarsıldığı yıllarda pek az eser verebilmiştir.

1926-1936 yılları arasında Mısır Üniversitesi Türk Dilinde öğretim üyesi olarak çalışmış, Hilvan'da yaşamıştır. Mısır'a dışarıdan göç eden Rum, Yahudi, Ermeni, Rus gibi yabancı gayri müslim unsurlar ilkin hiçbir şeye sahip değilken, sonradan büyük sermayelere kavuşmuştur. Her biri önemli yer edinmiştir. Buna karşılık İslam aleminden gelenler çok zor durumda kalmışlardı. Demek ki, Müslümanlar girişimciliklerini kaybetmişlerdi.

"M. Akif Ersoy merhum, sa'y'i bir canlılık, bir değişim, bir dönüşüm, evrensel bir oluşum ve gelişim, bir medeniyet kurma, bir insan olma, canlılık ve dinçlik içinde düzenli yaşama, mesuliyetinin ve insanlık şuurunun sınırlarını zorlama anlamında evrenin düzenine uygun bir faaliyet olarak anlamaktadır. Bunu da meskenet içindeki Şark'ı ayağa kaldırmak ve kervana yetiştirmek için yapmaktadır. O, hayatında bu ideallerinin tahakkukunu göremedi, gamlı, kederli bir şekilde ayrıldı, bu dünyadan…" (Bolay, S.H. s. 753)

Almanlar, dinle ilmi el ele vererek kalkınmıştır. Akif'e göre kalkınma için örnek alınması gereken bu yaklaşım tarzı, mekteple (okulla) mabedin birbirlerine cephe oluşturmadan aynı istikametlere yönelik olmalarıdır. Bu sebeple din ile eğitime aynı derecede öncelik verilmelidir.

"Berlin Hâtıraları'ndaki Alman ve Almanya imajı son derece olumlu olduğu halde buna mukabil; İtilaf Devletleri arasındaki İngiltere ve Fransa'yı çok sert eleştirir. Çünkü bu iki ülke fakir ülkeleri sömürmekte ve onurlarını ayaklar altına almaktadır. Almanya'ya olumlu yaklaşımının bir sebebi, savaşta Almanlarla aynı cephelerde bulunmamız ve Almanya'nın geç sanayileşen bir Avrupa devleti olmasından dolayı sömürgelerinin çok az olması görülebilir.

M. Akif, ahlakın temellerini dinden başka esaslara dayandırmak isteyenleri eleştirmiş, dini vicdanlarda kaldırdıktan sonra insanlığın "menfaat" denilen ma'buddan başka bir şey tanımayacağını anlatmıştır. Akif'in bilgisi, tek cepheli olmayıp Avrupa ve dünya ilimlerinden haberdardır. O, Farsça ve Arapça yanında Fransızcayı takip ederdi. Ancak O, mesleği itibariyle fen adamı olmasına karşılık müzmin sosyal konular kendisine mesleğini terk ettirecek derecede şiddetle etki etmiştir. (İz, M. Mahir. s. 26, 27)

M. Akif'e göre bir milletin kalkınabilmesi için ferdin ruhunda iki büyük kuvvetin yerleşmesi gerekir: şuurlu bir iman, tükenmez bir azim… Bu sayede millet bütün dünyaya karşı hakkını her zaman savunabilecek ve varlığını koruyabilecek bir hale gelir. Fazilet, insanlık, hakiki medeniyet milli varlığı sarıp, sinelere sindikten sonra, batının teknik üstünlüğünü bu olgun ruhların hamlesiyle fethetmek zor değildir. O'nun çalışma düsturu şöyledir:

"*Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini*

Veriniz hem de mesainize son sür'atini… "

Fennin gelişmesi Kur'an-ı Kerimin daha iyi anlaşılmasına yardım eder. (İz, M. Mahir s. 88). O, yurt içini ve yurt dışını gezdi, okudu, yazdı, dinledi şu kanaate ulaştı: "Bu millet, harika denecek fütühatı yaptıktan ve bütün dünyaya şanla şerefle kendisini tanıttıktan

sonra, asırlar boyu devam eden zaferlerin neşvesi ve refahı içinde, gene asırlarca tedricen, geçmiş üstünlük şöyle dursun, hemen hemen varlığını koruyamayacak bir hale gelmişti". (İz, M. Mahir. s. 28, 29)

M. Akif, tasavvuf hakkında yazdığı,

"Sundular Türk'e "tasavvuf" diye olgun şırayı;

Muttasıl şimdi "hakikat" kusuyor Sıdkı Dayı!"

mısraı, tasavvuf aleyhine bir yazı olarak görülmeyip dönemindeki durumu anlatmaktadır. (İz, M. Mahir. s. 120)

Hasta şiirindeki hisleri de toplumun düştüğü sıkıntıları anlatmaktadır.

M. Akif, Cebriye mezhebine mensup değildir. Kendisi bunu, "Cebri değilim… Olsam İlahi ne suçum var?" diyerek durumunu anlatır.

Hassas duygulu M. Akif, "Küfe" şiirinde sosyal problemler üzerinde durur; babası ölen bir çocuğun, okula gidemeyip babasından kalma küfe ile hamallık yapmasını tasvir eder. Çalışmak, yük taşımak ayıp ve günah değildir. Ancak el işlerken, ayak yürürken dilencilik etmek ayıp ve günahtır. Buna karşılık çocukların eğitimi de önemlidir. Toplumun bu tür ihtiyaç halindeki ailelere ve çocuklara destek olması gerekir. Bunu belirterek şöyle der:

"O, yük değil, kaderin bir cezâsı ma'sûma...

Yazık, günâhı nedir, bilmeyen şu mahkûma!"

Şirazlı Sa'di'den mülhem Durmayalım! şiirinde; istikbali koşulacak yere, milletleri kervana, maziyi (geçen zamanı) çöle benzetir. Bu şiirinde Bostan ve Gülistan sahibi Sa'di Şirazi'den naklederek; bir gece kervan ağır ağır ilerlerken bir çölden geçildiğinde yolcular rahatlarını feda eder. Yorulmuş bir piyade uykuya dalar. Ancak kafile yolcuyu beklemez. Bunu gören deveci seslenir: Kalk ey zavallı yolcu! Kervan uzaklaştı. Yolda uyku derdine düşen kendi derdine kalır. "Eğer maksadına ulaşmak istersen tutup gittiğin yol tükenmek bilmese de yürümene devam et, yolda kalmaktan sakın. Kararını vermiş, himmetli, gayreti kimseler için

uzak yakın yoktur. Hangi zor bir iş vardır ki, onu yapmak isteyenin karşısında kolaylaşmasın. Hangi korkulu şey var ki, insanoğlundan korkmasın. Çalışkan adamların, meydana getirdikleri eserlere bak! Dağlar deviren erlerin dayatmasına, dağlar karşı koyamaz". Bölük bölük insanlar istikbale doğru akmaktalar (İz, Mahir. 167). Kervan denilen şey milletler, çöl mazi (geçmiş zaman), tembellik yol kesici insanı yolundan alıkoyan ejderhadır.

Durma! Çünkü geçen zaman korkulu bir dikenliktir. Sen yoluna devam et, gelecekte korku yoktur. O kutsal bir yerdir. Bu yolda yani hayatta çok zahmetlere katlanılacaktır.

Yolda durmak, gitmemek, intihar etmek, canına kıymak değilse, gökten meleklerin bir saltanat arabasını indirmesini beklemektir. Halbuki Allah:

"Leyse li'l-insâni illa mâ seâ"[2] *derken Hudâ;*

Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha;

Davran artık kârbânın arkasından durma, koş!

Mahv olursun bir dakikan geçse hattâ böyle boş.

Menzil almışlar da yorgun, belki sendin bîmecâl!

Belki yok, elbette öyle! Sen ne etmişsin hayâl?"

İnsan dikkatlice dünyaya baktığında, yerde ve gökte ne varsa hepsi devamlı çalışmaktadır. Yer ve gökte zerreler çalışıp dururken, insan bundan sıkılmayıp utanmazsa oturur. Zira:

"Mâsivâ bir şey midir, boş durmuyor Hâlik bile:

Bak tecelli eyliyor bin şe'ni gûnâgûn ile.

Ey, bütün dünya ve mâfihâ ayaktayken, yatan!

Leş misin, davranmıyorsun? Bâri Allah'tan utan."

Yani medeniyet alemi dev adımlarla ilerlerken M. Akif, Şarkın (Doğunun) geri kalmasına tahammül edememektedir. Bu sebeple çalışmayı teklif etmektedir. Adaletli olmak da kuvvetli olmakla mümkündür.

2 Necm surese (53) 40-41.

III. Yaşadığı Toplumun İktisadi Hayatı ile ilgili Tespitleri

M. Akif, Safahat'taki şiirlerinde yaşadığı toplumun sorunları içinde iktisadi hayatını da ele almıştır.

Hasır şiirinde Yayla civarındaki bir attardaki alışverişi, mahallede beş ay yatalak hastası olan ve ölen kimsesiz ihtiyar bir kadın ölüm sonrasında kefenlenmesi için gerekli hasırdan bahseder. Burada da toplumun umursamazlığı ve kayıtsızlığı dile getirilmiştir. Oysa bir kimse inanıyorsa fakirlere yardım dini bir borçtur; inanmıyorsa, insanlıktan doğan bir görevdir (İz, Mahir. s. 174). Dirvâs şiirinde Emevi Halifesi Hişam dönemindeki bir olay anlatılır. Kuraklıktan dolayı üç yıl ekin olmayınca emsali görülmemiş sıcaklarla çadırlar kapanır; şehirleri besleyen kabileler büyük sıkıntıya girerler. Kıtlık sebebiyle çölde insanlar ölür. Bunun üzerine halk halifeye gitmeye karar verir ve devletin afet hallerindeki görevlerini hatırlatır.

Geçinme Belası şiirinde Sa'di'nin doksan yıllık ömrünün sonunda "Kıymetli ömrüm, yazın ne yiyeceğim, kışın ne giyeceğim düşüncesi ile heba olup gitti" sözüyle yaşama kavgasıyla geçen dünya, nasıl bir alemdir? Sözüyle başlar. Sa'di'nin fikrindeki hürriyet ile geçim uğrundaki mücadelesini belirterek hayatın çelişkisini belirtir.

Meyhane şiirinde toplum hayatının en korkunçlarından birisi birçok ailenin felaketine sebep olan, ev-bark yıkan, ocakları söndüren meyhane felaketini tasvir etmiştir.

Azim şiirinde yine Sa'di'den bir vakıayı anlatarak çocuğunu kaybeden bir adamın çabası ve bu çaba sonunda oğluna kavuşması anlatır. M. Akif başarıya giden yolu şu beyitlerde belirtir.

"Tevfik, taharriye, taharri ona âşık,

Azmin de emel lâzımıdır, gayri müfârık.

Olsun da emel azm ü taharriye mukarin;

Tevfik zuhur eylemesin sonra… Ne mümkin!"

Allah'ın yardımı araştırmayla, araştırma da yardımla ilgilidir. Azimle emel ayrılmaz parçalardır. Emel ise azim ve araştırmayla ilişkilidir. Artık bundan sonra Allah'ın yardımı kendisini gösterir. Yani başarıya ulaşılır.

Seyfi Baba şiirinde yaşadığı dönemdeki sosyal ve fiziki çevrenin özeliklerini tasvir eder. Yollar batak, yağmur yağdığında bele kadar çamur, kaldırım taşlarının üzerine basıldıkça hortlaması, yollarda su birikintilerinin oluşturduğu göller; duvarları sıvasız, çatıları çökmüş evler, harap mabetler; eve ve barksız binlerce kişi; kocalarından ayrılmış binlerce kadınlar ve babasız çocuklar; suçlara batmış varoşlar…

Acem Şâhı şiirinde İran'ı harabeye çeviren, Rusya'dan Kazak (Kusak) canileri çağırarak pek çok ileri geleni astıran Acem Şâhına nasihatlerini anlatır. M. Akif, tek adamlı yönetim anlayışına karşı olduğunu şu satırlarında anlatır:

"Bin mülkü, milleti yok eden pençe-i felek,

Bir şahsı şüphesiz ebedî kılmamak gerek."

Kocakarı ile Ömer şiirinde, Halife Hazreti Ömer'in sahabeden Abbas ile Medine sokaklarında geceleyin yaptığı teftişi anlatır. Bu şiir M. Akif'in devlet felsefesini de gösterir. Ömer halife olarak yetimlerle bizzat ilgilenir ve ihtiyaçlarını karşılar. Bu bakımdan M. Akif, sosyal refah devleti felsefesine sahiptir diyebiliriz.

Mahalle Kahvesi şiiri toplumsal problemlerin ele alındığı parçadır. Mahalle kahvesinin ahırla farkı buraların yemliksiz olmasıdır. Tamamen gayri sıhhi binası ve içindekilerle yapı üç kattan oluşmaktadır. Birinci katta sülük beslenen büyük bir kavanoz, kan almak için boynuzlar; ikinci katta peruklar ve dişçilik aletleri; üçüncü katta ise havlu bohçaları, tablolar bulunur. Kahvehaneler demek ki, o kadar yaygınlaşmış ki, hastaneler, imaretler fonksiyonlarını kaybetmiştir. Kanallar kaybolmuş, köprüler harap olmuş ve çeşmeler akmaz olmuştur. Oysa kahvehanelerdekiler "Ne gîrûdâr-ı ma'îşet (geçim kavgası) bilir, ne kedd-i yemîn (el emeği)" vardır.

Süleymaniye Kürsüsü'nde Türkistan'daki iktisadi durum ve zihniyet ele alınır. Bir zamanlar büyük bilim adamlarını yetiştiren Türkistan, artık bilim adamı yetiştiremeyip hurafelere sapmıştır. Bunu şu sözlerle ifade eder:

"O rasad-hâne-i dünyâ, o Semerkant bile;

Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzîsiyle:

Ay tutulmuş, "Kovalım şeytanı kalkın!" diyerek,

Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!"

Yine burada Japonya'yı anlatır. Hatta şiirin sonlarında Japonların gelişme (terakki) sebeplerini, onların taklitçi olmamalarında arar. Buradaki taklitçilik, kültürel ve inanç anlamındadır. Yoksa ilmin, sanatın milliyeti olmaz. Manevi kuvvet ise kılavuz olur:

"Kendi "mâhiyyet-i rûhiyye"niz olsun kılavuz.

Çünkü beyhudedir ümmid-î selâmet onsuz."

M. Akif, liberal anlayışa karşı çıktığı anlaşılmaktadır. Hatta "libr pansör" (serbest düşünen) geçinen hür düşünce sahiplerinin İslam'a düşmanlıklarını anlatır.

O, iktisadi determinizme karşı koyar. Ona göre, iktisadi gelişmeyi Avrupalıyı taklit ederek sağlamak mümkün değildir. Halbuki ülkemizin aydınları iktisadi determinizmi savunur. Dine karşı tutum izlenmesi de, bu düşüncelerden kaynaklanmaktadır.

M. Akif'e göre Müslüman toplulukların zillete düşmelerinin temel sebebi, cehalettir. "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"[1] ayetinden ilham alarak şunları söyler:

"Bir baksana: Gökler uyanık, yer uyanıktır;

Dünyâ uyanıkken uyumak maskaralıktır!

Eyvâh! Bu zilletlere sensin yine illet…

Ey derd-i cehâlet, sana düşmekle bu millet,"

Vaiz Kürsüde şiirine "Onlar Allah'ın göklerdeki ve yerdeki hakimiyetini görmüyorlar mı?"[2] ayetiyle başlar. Kainatın işleyişini şu tekrarla ifade eder:

"Bekâyı hak tanıyan, sa'yi bir vazife bilir;

Çalış çalış ki bekâ sa'y olursa hakkedilir".

Allah, yaratmakta bir an geri durmaz. Ayet mealini şu mısralarla ifade eder:

1 Zümer suresi, 9

2 Ahzab suresi, 56.

"İrâde hep ezelî sa'yidir, bakılsa, onun;

Kimin? O kudret-i mahzın, o sırr-ı meknûnun!

Ne dinlenir, ne de âtıl kalır, velev bir an,

Şu'ûn-i hilkati teksif edip yaratmaktan."

Batıyı "tek dişi kalmış canavar" olarak vasıflandıran M. Akif, teknik buluşlarından dolayı da "mücahid" olarak nitelemiştir. Buna karşılık teknik gelişme yapamayan Doğu dünyasını yermiştir:

"Bakın mücâhid olan Garb'a şimdi bir kerre:

Havâya hükmediyor kani' olmuyor da yere.

Dönün de âtıl olan Şark'ı seyredin: Ne geri!

Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri!

Nedir şu bir sürü fenler, nedir bu san'atler?

Nedir bu ilme tecelli eden hakikatler?

Sefineler ki yarar kıt'a kıt'a deryâyı;

Şimendüfer ki tarar buk'a buk'a dünyâyı;

Şu'ûn ki berke binip seslenir durur ovada;

Balon ki rûh-i kesifiyle yükselir havada…

Hülâsa, hepsi bu âsâr-ı dehşet-âkînin,

Bütün tekâsüfüdür toplanan mesainin."

Askeri gelişmeler, refah artışı hep çalışmanın eseridir. Bunları şiirinde şöyle belirtir:

"*Refâh içinde ömür sürmeler, meserretler;*

Huzur-i hâtıra makrun büyük saâdetler;

Te'eyyüd etmiş emeller, nüfuzlar, şanlar;

Küçülmeyen azametler, sürekli umranlar…

Eder neticede sa'yin tecessümünde karar."

Geriliğin sebebini "atalet"e bağlayan M. Akif, iktisadi geriliğin göstergelerini, kamu borçlarını, belediye hizmetlerinin eksikliklerini gözetleyerek şöyle anlatır:

"Zaman zaman görülen âhiret kılıklı diyâr;

Cenazeden o kadar farkı olmayan canlar;

Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar;

Sürünmeler; geberip gitmeler, rezâletler;

Nasibi girye-i hüsrân olan nedâmetler;

Harâb olan azamet, târumâr olan ikbâl;

Sukût-i rûh-i umûmî, sukût-i istiklâl;

Dilencilikle yaşar derbeder hükûmetler;

Esaretiyle mübâhî zavallı milletler;

Harâbeler, çamur evler, çamurdan insanlar;

Ekilmemiş koca yerler, biçilmiş ormanlar;

Durur sular, dere olmuş helây-ı cariler;

Isıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sâriler;

Hurâfeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;

Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağlar…

Atâletin o mülevves teressübâtı bütün!"

M. Akif, bu geriliğin örneğini "Nümûne işte biziz…" diyerek Osmanlı Türkiye'sini göstermiştir. Hatta eleştirisinde o kadar ileri giderek,

"Yabancılar ediyormuş- eder ya- istikrâh:

Dilenciler bile senden şereflidir billâh."

Halbuki bizim şanlı bir geçmişimiz vardır."

Milletin kalkınmasının sebebi, çalışmaktır. Çalışma bırakıldığı takdirde zillet ve esaret başlar:

""İşitmedim" diyemezsin; işittin elbet;

"Tevakkufun yeri yoktur hayât-ı millette".

Sükûn belirdi mi milletin hayâtında;

Kalır senin gibi zillet, esâret altında."

Devletin borçlanmasını 'dilencilikle' açıklar. Hatta borç almak için devlet ricali İngiliz ve Fransızlardan medet ummaktadır. Halbuki bunlar, bir zamanlar Osmanlıların önünde eğilmekteydiler.

IV. Kader ve Tevekkül

İktisadi kalkınmanın önündeki en büyük engellerden birisi kader ve tevekkül inancı görülmektedir. Bu kavramlar üzerinde çok tartışılmakla beraber M. Akif'in değerlendirmeleri ve toplumun anlayışını şöyle değerlendirebiliriz.

O'na göre çalışmayarak din adına hurafe uyduranlar, tevekkülü yanlış anladılar:

"Dilenci mevki'i, milletlerin içinde yerin!

Ne zevki var, bana anlat bu ömr-i derbederin?

Şimâle doğru gidersin: Soğuk bir istikbâl,

Cenûbe niyyet edersin: Açık bir istiskâl!

"Aman Grey3! Bize senden olur olursa meded…

Kuzum Puankare4! Bittik… İnâyet et, kerem et!"

Dedikçe sen, dediler karşıdan: "İnâyet ola!"

Dilencilikle siyâset döner mi, hey budala?

Siyâsetin kanı: Servet, hayâtı satvettir,

Zebun-küş Avrupa bir hak tanır ki: Kuvvettir.

Donanma, ordu yürürken muzafferen ileri,

Üzengi öpmeye hasretti Garb'ın elçileri!

O ihtişâmı elinden niçin bıraktın da,

Bugün yatıp duruyorsun ayaklar altında?

"Kadermiş!" Öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru;

Belânı istedin, Allah da verdi… Doğrusu bu.

3 Grey: Dönemin İngiliz dış işleri bakanı.

4 Puankare: Fransız başbakanı.

Taleb nasılsa, tabî'î, netîce öyle çıkar,

Meşiyyetin sana zulmetmek ihtimâli mi var?

"Çalış!" dedikçe Şerîat, çalışmadın, durdun,

Onun hesabına birçok hurâfe uydurdun!

Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya

Zavallı dîni çevirdin onunla maskaraya!"

M. Akif, tevekkül anlayışı üzerinde çok fazla durmuş ve yaşadığı toplumun tevekkül (işlerine Allah'a bırakılması) anlayışını örnekleriyle dile getirmiştir:

"Bırak çalışmayı, emr et oturduğun yerden,

Yorulma, öyle ya, Mevlâ ecîr-i hâsın iken!

Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini,

Birer birer oku tekmîl edince defetirini;

Bütün o işleri Rabbim görür: Vazîfesidir…

Yükün hafifledi… Sen şimdi doğru kahveye gir!

Çoluk çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak…

Silâhı kullanan Allah, hududu bekleyen O;

Levâzımın bitivermiş, değil mi? Ekleyen O!

Çekip kumandası altında ordu ordu melek;

Senin hesabına küffârı hâk-sâr edecek!

B*aşın sıkıldı mı, kâfi senin o nazlı sesin:*

"Yetiş!" de, kendisi gelsin, ya Hızr'ı göndersin!

Evinde hastalanan varsa, borçludur: Bakacak;

Şifâ hazînesi derhal oluk oluk akacak.

Demek ki: Her şeyin Allah… Yanaşman, ırgadın O;

Çoluk, çocuk O'na âid: Lalan, bacın, dadın O;

Vekil-i harcın O; kâhyan, müdîr-i veznen O;

Alış seninse de, mes'ûl olan verişten O;

Denizde cenk olacakmış… Gemin O, kaptanın O;

Ya ordu lâzım imiş… Askerin kumandanın O;

Köyün yasakçısı; şehrin de baş muhassılı O;

Tabîb-i âile, eczâcı… Hepsi hâsılı O."

Demek ki, o günkü toplumda devletten, askeriyeye, sağlığa ve fertlere kadar bu tür bir tevekkül anlayışı hakim olmuştur. M. Akif, böyle bir tevekkül anlayışını İslam'a saygısızlık olarak görür:

"Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!

Biraz da saygı gerektir… Ne saygısızlık bu?

Hudâ'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ;

Utanmadan da tevekkül diyor bu cür'ete…Ha?"

Böyle bir tevekkül anlayışı insanı şirke (Allah'a eş ortak koşmaya) götürür. Yani böyle bir tevekkül anlayışı ahmaklık olduğu gibi sorumluluğu Allah'a yıkmaktır.

M. Akif, yaşadığı toplumun "tevekkelna- tevekkül ederiz" diyerek ilimden, irfandan ayrı kalmanın sonucunda Müslümanların dünyanın en cahil topluluğu olarak kaldığını söyler: "Cebânet, meskenet, dünyâda, sığmaz rûh-i İslâm'a…

M. Akif, bu arada kaderden ve tevekkülden ne anlaşılması gerektiğini de anlatır:

"Sarılmadan en ufak bir işinde esbaba,

Muvaffakiyete imkan bulur musun acaba?

Hamâkatn aşıyor hadd-i i'tidâli, yeter!

Ekilmeden biçilen tarla nerde var? Göster!

"Kader" senin dediğin yolda Şer'a bühtandır;

Tevekkülün, hele, hüsrân içinde hüsrandır.

Kader ferâiz-i îmâna dâhil… Âmennâ…

Fakat yok onda senin sapmış olduğun ma'nâ.

Kader: Şerâiti mevcûd olup da meydanda,

Zuhura gelmesidir mümkinâtın a'yânda.

Niçin, nasıl geliyormuş… O büsbütün meçhûl;

Biz ihtiyârımızın suretindeniz mes'ûl.

Kader nedir, sana düşmez o sırrı istiknâh;

Senin vazifen itâ'at ne emrederse İlâh."

M. Akif, sahabe-i kiramın tevekkül anlayışını da bir olayla anlatır: Hazreti Ömer, Şam yönünde Serg tarafına fethe giderken, burada veba hastalığının olduğunu haber alır. Bunun üzerine buraya gidilip gidilmemesi konusunda farklı görüşler ortaya çıkar. Tecrübeliler, vebaya karşı gitmenin yanlış olacağını söyleyince Ömer, bu görüşe uyar ve gitmemeye karar verir. Buna karşılık Ebu Ubeyde, bunun kaderden kaçmak olduğunu söyleyince Ömer, bunun Allah'ın bir kaderinden yine Allah'ın başka bir kaderine kaçmak olarak nitelendirmiştir.

O, "beyni örümcekli cahillerin" tevekkülü yanlış anlayarak ve anlatarak dine karşı rezil bir oyun oynadıklarını belirttikten sonra, aslında tevekkülün imanın şiarından (işaretlerinden) olduğunu söyler. Tevekküle, meskenet anlayışı yerleştikten sonra ülke de harap olmuştur:

"Yazık ki: Rûhuna zerk ettiler de meskeneti;

Cüzâma döndü, harâb etti memleketi!"

Halbuki Mekke'den fışkıran İslam dininin, kısa sürede Çin'den Endülüs'e kadar yayılmasının sırrı tevekküldür. Eğer tevekkül azimle birlikte olursa başarı bunu takip eder:

"Nedir bu harikanın sırrı? Hep tevekküldür:

Ki i'timâd-ı zaferden gelen tahammüldür.

Tevekkül olmaya görsün yürekte azme refik,

Durur mu şevkine pervâne olmadan tevfik?

Cenâb-ı Hak ne diyor bak Resûl-i Ekrem'ine:

"Bütün serâiri kalbin ihâta etse, yine,

Danış sahâbene dünyaya âid işler için;

Rahîm ol onlara… Sen, çünkü, rûh-i rahmetsin.

Hatâ ederlerse aldırma, affet, ihsân et;

Sonunda hepsi için iltimâs-ı gufrân et.

Verip karârı da azm eyledin mi… Durmayarak,

Cenâb-ı Hakk'a tevekkül edip yol almaya bak".

M. Akif, dünya işleriyle ilgili olarak Peygamberimizin sahabeye danışmasını da örnek göstermektedir. Bunlar Al-i İmran suresi 159'ncu ayetin tercümesidir.

O halde, peygamber azm etmekle görevli olursa, insanlar da bununla görevlidir. Eğer azm ve tevekkül olursa başarı olur.

M. Akif, Sa'di'den bir kalenderi hikayesiyle tevekküle örnek verir: bir kalenderi köyden çıkar, kazanç arar. Köye dönemeyip, kırda geceler. Yere yatmak zor olunca bir ağaca çıkar. Adam ağaçta iken, bir kötürüm tilkinin iniltisini duyar. Aç olan bu hayvan, yiyecek arayacak güçte de değildir. Bu sırada bir arslan ağzında bir ceylanla görünür. Arslan, avından doyunca tilki artığa yanaşır. Arta kalandan doyar. Kalenderi, bunları görünce "Allah, canlıların rızkını ayaklarına gönderiyor. Bu dünyada dolaşmak beyhude… Dolaşmaya değmez… onun için insan çalışmadan elini çekmeli, tevekkül etmeli… " diyerek adam, bir mağaraya gider. Ebedi bir i'tikafa niyet eder. Ancak birinci gün bakınır; ne gelen var, ne giden… İkinci gün, açlık basar, erir, süzülür. Üçüncü gün uyuşuk bir sinek gibi büzülür. Sonrasını M. Akif şöyle anlatır:

"Ölüm mü, uyku mu her neyse âkıbet uzanır;

Fakat işittiği bir sesle silkinir, uyanır:

"Dolaş da yırtıcı arslan kesil behey miskin!

Niçin yatıp, kötürüm tilki olmak istersin?

Elin, kolun tutuyorken çalış, kazanmaya bak,

Ki artığınla geçinsin senin de bir yatalak".

M. Akif, tevekkülle ilgili satırları Hazreti Ömer'le ilgili bir hadiseyle süsler: "Biz mütevekkilleriz" diyen bir grubu Hazreti Ömer, "Gidin, tarlaları ekin" diyerek kamçıyla dağıtmıştır.

O, milletin geriliği ve iktisadi sektörlerdeki durumunu da şöyle belirtir:

"*Zavallı milletin idrâki, târumâr olalı:*

Muhît-i ilme giren yok, diyâr-ı fen kapalı;

Sanâyi'in adı batmış, ticâret öylesine,

Zirâ'at olsa da… Âdem nebî usulü yine!

Hülâsa, hepsi çalışmak, yorulmak isteyecek.

Fakat çalışmak için önce şart olan: İstek.

O yoksa, hangi vesileyle biz ilerleyelim?"

M. Akif, zındıkların atılganlığının, sıddıkların (doğru olanların) medeni cesaret eksikliğinin fitneye sebep olduğunu söyler:

"Fakat bu maskaralıklar devâm edip gitmez;

"Adam, benim neme lâzım!" demekle iş bitmez.

Tecellüd eylemesinden yılıp da zındîkın,

Ağırca alması, bir fitnedir ki, sıddîkın:

Cenâb-ı Hakkk'a sığınmış o heybetiyle, Ömer."

M. Akif, Hazreti Ömer'den şu sözü nakleder: "Zındıkların atılganlığından ve sıddıkların gevşekliğinden Allah'a sığınırım". Aslında bu durum, görev bilincinin eksikliğini de beraberinde getirmektedir. Milletin duyarsızlığını da şöyle anlatır:

"Vazîfe hissine bîgânelik belâsı bütün;

Küçük, büyük "ne vazifem!" desin de iş yürütün!

O hâle geldi ki millet vazîfesizlikten:

Vazîfe hissi de kâfi değil, bugün, cidden.

Evet, onun daha fevkinde ihtiyâc artık…

O ihtiyâc ise: Milletçe fedakârlık."

M. Akif, yanlış tevekkül anlayışına sahip, duyarsızlığa örnek olarak Mevlana'dan bir hikaye nakleder: Harap bir evde oturan bir kişi evinin bu haline karşılık, "Aman yıkılma, çoluk çocuk içinde oturuyoruz" der. Ancak bu tavırlarıyla yıllar geçer, tedbiri almaz. Bir gün ev yıkılır ve çocukları bunun altında kalır. Bunu göre adam, "Bunca niyazima rağmen, aldanmışım. Halbuki evin yıkılmayacağını ümit etmiştim" der. Eve de, "yıkılmadan önce bana haber verecektin" diye sitem eder. Bu sözlere gizli bir sesle cevap veren taş yığınları şöyle der:

"Zavallı âdeme der: "Haksız infiâli bırak!

Geçip de karşıma feryâd eder misin şimdi?

Haber mi vermedim, amma kulak veren kimdi!

Duvarlarımda yarık sandığın ağızlarından,

Birer zebân-ı tezallüm uzattım, ey nâdan!

Fakat çamurla kapardın da her gün ağzımı sen,

Ziyâde söyleyemezdim susardım artık ben!..."

Ancak Şairimiz, milletin binasını temelsiz saymaz. Milletin binasının temeli sağlam olduğundan elbirliği ile gayret sonunda, hezimetten sonra dirilmek mümkündür. Böylece iyimser bir bakışa sahiptir.:

"Çalışmanın o kadar feyzi var ki: Hayrettir!

Hezimetin sonu ölmek değildir elbette.

Düşenler oldu zamanıyla aynı âkıbete:

Fakat bugün yaşıyorlar, hem eskisinden iyi."

Milletin esaret altına girmesinin sebeplerini tartışan aydınlar (zev'il-ukul) bazıları siyasetten, bazıları askerlerden, ilimden, sanattan, paradan yana oldular. Her kafadan bir ses çıktı. Ancak kalkınmaya mahalle mektebinden başlamayı tercih eder:

"Sonunda: "Kuvvetimiz, şüphesiz, ilerlemeli;

Fakat düşünmeli her şeyde önceden temeli.

Teammüm etmesi lâzım ma'ârifin mutlak:

Okur yazarsa ahâli, ne var yapılmayacak?

Donanma, ordu birer ihtiyâcı mübrimdir,

O ihtiyâcı, fakat, öğreten "muallimdir!"

Deyip karârını vermiş ki, aynen icraya,

Konunca ortaya çıkmış, bugünkü Almanya."

Şiirdeki mahalle mekteplerini teklif eden ihtiyar bir adamdır. Bunun sözüne 'bunak' denilerek pek iltifat edilmemiştir, oysa bu kişi tecrübeyi temsil etmektedir. Bu tecrübe, Almanya'nın kalkınmasına da uymaktadır.

1870 yılında Sedan'da Fransızları yenen Prusya ordularının özelliği, eğitimli (muallem) olmasıdır. Bu ordu aynı zamanda, muallimdir (öğreticidir)., Şairin tespiti bu satırları yazdığı yıllardaki Balkan Savaşındaki durumumuzu maalesef anlatmaktadır. Nitekim bu savaşa katılan Türk subaylarının çoğu bilgisizdi. Komutanlar Prusya ordusundakiler gibi harp kurallarını bilmiyorlardı. Toplum fakirdi ve genel bir cahillik sürüyordu. Bu savaşta din hususunda dikkatsizlik olmakla beraber, esasen dünya işleri de yetersizdi. Ayrıca bazı subaylar kendi görevlerinin dışına çıkarak hükümete müdahale etmeye kalkışmıştır (Muhtar, Mahmud. s. 163-188).

M. Akif'e göre, mahalle mektepleri zamanında açılsaydı veya güzelce değişiklik yapılsaydı ülkemiz cahil kalıp bu kadar musibete uğramazdı. İlme ilk adım mahalle mekteplerinde atılır. Sonra da öğretmenin özellikleri üzerinde durur. O'na göre öğretmende olması gereken özellikler şunlardır: imanlı, edebli, liyakatli ve vicdanlı olmaktır.

Ülkenin düştüğü sıkıntılar cehaletten kaynaklanmakta olup, okullar açılmadan sorunlar çözülemez:

"*Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;*

Bu derde çâre bulunmaz –ne olsa- mektepsiz.

Ne Kürd elifbeyi sökmüş, ne Türk okur, ne Arab;

Ne Çerkes'in, ne Laz'ın var bakın, elinde kitâb!

Hülâsa, milletin efrâdı bilgiden mahrum.

Unutmayın şunu lâkin: "Zaman: Zamân-ı ulum!".

...

Evet, ulumunu asrın şebâba öğretelim;

Mukaddesâta, fakat, çokça ihtirâm edelim."

V. Toplumdaki insanların Sınıflandırması

M. Akif halkın kanaatlerini deerlendirerek bunları sınıflandırır. Birinci zümre 'avam'dır. Bu topluluk uykuya devam etmek isteyen, gününe razı olan, kuru bir tevekkül anlayışında olanlardır.

"Birinci zümreyi teşkil eden zavallı avam,

Bıraksalar edecek tatlı uykusunda devam.

Bugün nasibini yerleştirince kursağına,

"Yarın" nedir? Onu bilmez, yatar döner sağına.

Yıkılsa arş-ı hükûmet, tıkılsa kabre vatan,

Vazîfesinde değil: Çünkü "hepsi Allah'tan!"

Ne hükmü var ki esâsen yalancı dünyanın?

Ölürse, yan gelecek Cennet'inde Mevlâ'nın.

Fenâ kuruntu değil! Ben derim, sorulsa bana:

"Kabul ederse Cehennem ne mutlu, amca, sana!"

İkinci zümre, hayata küskün olanlardır. Bunlar umutlarını kesmişlerdir. Bunun sebebi de atalettir. Halbuki Allah'ın rahmetinden ümit kesilemez.

"İki*nci zümreyi teşkil eden cemâ'at ise,*

Hayâta küskün olandır ki: Saplanıp ye'se,

"Selâmetin yolu yoktur... Ne yapsalar boşuna!"

Demiş de hırkayı çekmiş bütün bütün başına.

Bu türlü bir hareket mahz-ı küfr olur; zîrâ:

Taleble âmir olurken bir âyetinde Hudâ,

Buyurdu: "Kesmeyiniz rûh-i rahmetinden ümîd;

Ki müşrikin olur ancak o nefhadan nevmîd."

Üçüncü grup, kendilerine genç aydınlar denilen 'zübbeler'dir. Bunlar aile, vatan ve mukaddese saldırmışlardır. Bunlar sefahetle vakit geçirmekteler, Avrupa'nın Fransız'ın ahlakını ve fuhşunu, ilhadını (inançsızslığını) Alman'ın birasını almışlardır. Halbuki bunlar Avrupanın ilmi, sanayii ve edebiyatını alsalardı ülkenin çehresi değişirdi.

"*Heriflerin, hani dünyâ kadar bedâyi'i var:*

Ulûmu var, edebiyyâtı var, sanâyi'i var.

Giden birer avuç olsun getirse memlekete;

Döner muhitimiz elbet muhit-i ma'rifete."

Geri kalan dördüncü grup ise ülkede önemli sıkıntılar olduğu hallerde bile günlerini zevk içinde geçirenlerdir.

"Ne kaldı arkaya? Dördüncü kısmın efrâdı.

Bu zümrenin de sefâhet hayât-ı mu'tâdı.

Hem i'tiyâdını hiçbir zaman değiştiremez;

O nazlı sineye, zîrâ, acıklı bir şey giremez!"

M. Akif yine çareyi eğitimde görür. Ülkenin düştüğü sıkıntılar cehaletten kaynaklanmakta olup, bu okullaşma olmadan çözülemez:

"Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;

Bu derde çâre bulunmaz –ne olsa- mektepsiz.

VI. Geri Kalmışlığın Sebepleri

Rusyalı Müslüman olan Abdürreşid İbrahim tüm Şark'ı dolaşmış ve Müslümanların geri kalış sebeplerini incelemiştir. Müslümanlar Batının ilmini ve fennini almalı, ama kendi ruhlarının yapısına uygun bir usul takip etmelidirler.

Abdürreşid İbrahim'in diliyle Mehmet Akif'e göre gerilik sebeplerini dört gruba ayırmak mümkündür (Düzdağ, M. Ertuğrul. M. Akif Hakkında Araştırmalar. s. 88-93);

Birinci sebep: fikir adamlarıyla halkın (avamın) arasının açık olmasıdır. "Sizde erbab-ı tefekkürle…" Batıcı aydınlar din ve diyanete karşı olduklarından aşırı gitmekteler (Mütefekkir geçinenler ne diyor sizde bakın:…)

Buna karşılık halk dinsizlik korkusuyla faydalı ve faydasız tüm yeniliklere karşı çıkmaktadır: (Gelelim şimdi, ne merkezde avamın hissi…) böylece halk-aydın düşmanlığı meydana gelmiştir.

İkinci sebep: ediplerin, yazarların ve şairlerin zararlı yol tutmaları, eskiler oğlandan bahsederken bunların bira, fahişe, dinsizlikten bahsetmeleridir. Bunlar, yabancıdan daha yabancı olmaktadırlar. (Üdebanız hele gayretle bayağ mahlukat… Kudretim yetse eğer, on yedisinden yukarı,..)

Üçüncü sebep: aydınların ilerleme için taklide başvurmalarıdır. (Şimdi bir kavmin içinden mütefekkir geçinen…)

Dördüncü sebep: aydınların, İslam'ı ve onun ilme yakın ve teşvik ediciliğini anlamamış olmalarıdır. (Mütefekkirleriniz dini de hiç anlamamış…)

Uyan! adlı şiirinde (18 Şubat 1915) Doğu dünyasının içinde bulunduğu miskinlik hali dile getirilmiştir:

"Ey koca Şark, ey ebedî meskenet!

Sen de kımıldanmaya bir niyyet et.

Korkuyorum, Garb'ın elinden yarın,

Kalmayacak çekmediğin mel'anet"

M. Akif, Berlin'e seyahat etmiştir. Berlin Hatıraları şiirinde başında, İstanbul ile Berlin şehirlerini, otellerini, yollarını karşılaştırılır.

M. Akif, Duyun-u Umumiye binasını çok sevimsiz bulur. Çünkü M. Akif, dış borçlara karşıdır. Hatta bunu menhus (uğursuz)

olarak nitelendirir. Ülke, ödünç alarak çalışmadan hazinesinde dengeyi sağlamaya çalışmaktadır. Halbuki bu durum, milletin acılarını artırmaktadır:

"... Kim "gel" demişti menhusa?

Bırakmak isteyedur, sen, bırakmıyor ki seni...

Nasıl! Ödünç alarak bol tutar mısın keseni?

-Dalıp da milletin âlâm-ı bî-nihâyesine,

Çevirme bahsi, birâder, yılan hikâyesine!"

Hindistan'ı sömürge olarak hakim olan İngilizler, oradaki halkı birkaç lordun emrine vermiş ve ya vergiyle ya da askere almayla onlara tahakküme mahkum etmiştir:

"Bütün hazâini Hind'in, o muhteşem yurdun,

Gider de hırsını teskîne üç şakî lordun;

Zavallı yerliyi kıtlık zaman zaman kemirir;

Bu, kan tükürmeye baksın... O, muttasıl semirir!

Hukuk-i millete hâkim denî bir istibdâd."

Kuzey bölgesine hakim olan Rusların zulümlerini de Neron'dan daha kötü bulur. Köy basma, şehir yakma ve harbe sürülmeler Rusların yaptıkları işlerdir:

"Şimâle doğru çıkarsan vasiyy-i sânînin,

Neron rezilini mahcûb eden, şenâ'atini"

M. Akif, Almanları İngilizler ve Ruslardan farklı görür:

"Değil mi bir anasın sen? Değil mi Almansın?

O halde fikr ile vicdâna sâhib insansın."

Almanlar 1870 yılında Fransızlara karşı Sedan savaşını kazandıktan sonra uzun yıllar savaşa girmemiştir. M. Akif, bunu hatırlatarak barış döneminde Almanların el ele vererek gece gündüz çalıştıklarını bu sürede nüfuslarını iki kat, ilimlerinin ise on kat arttığını ve büyük bir ilerleme sağladıklarını belirtir:

"Siz elli yıl oluyor, belki, harbe girmediniz.

Geçen muharebeden şanlı bir celâdetle

Çıkınca verdiniz evlâd-ı memlelek elele;

O, Almanya'nın kalkınmasının temelinde eğitime yaptıkları yatırımı görür. Ayrıca üst tabaka ile alt tabaka arasındaki uyum sağlandığından milli birlik de temin edilmiştir. Düşünceler farklı olsa da gayeler bir olunca başarı ortaya çıkmıştır:

"Ma'ârif oldu umumun gıdây-ı müştereki."

M. Akif, Almanya'daki kalkınmanın aynı zamanda dini temelli olduğunu ifade eder:

"Deyip sarılmada asla tereddüd etmediniz.

Nasılsa mektebiniz tıpkı öyle ma'bediniz."

Almanya din ile dünyayı dengelemiştir. Akif bunu şöyle anlatır:

"Ne çan sadâsı boğar san'atin terânesini,

Ne susturur medeniyyet bu âhiret sesini."

M. Akif, yetişen neslin hayatı tanımamasını da eleştirmekte ve ülkemizde eğitimin sadece tüketici sınıf yetiştirdiğine işaret etmektedir:

"Hayâtı anlamıyor… Çünkü görmüyor, okuyor;

Zavallı kırkına gelmiş de ağzı süt kokuyor!"

İngilizler, Osmanlıya "Üzülmeyin, yaşamaktan kesin ümidinizi!" diyerek İslam alemi üzerindeki politikasını açıklar: Mısır, İslam dünyasının sıska gövdesi üzerindeki kafası mesabesindedir. Hind ise bu dünyanın hassas kalbidir. Osmanlı ise kımıldamak isteyen koludur: "Ki boş bırakmaya gelmez, ne olsa korkuludur!". İngilizler bunu bildiklerinden beyne pençeyi takarak göğse yerleştirmişler. Çullanacakları bir kolu kalmıştır. Bunu da "kavmiyet" (ırkçılık) ile kıskıvrak bu gayeye hizmet eder. Bu zehirli tohum Arapla Türk arasına atıldı mı, ne çırpınan kolu kalır, ne de kanadı…

M. Akif, Kartal Kurna'da olan bir köy düğününde anlattığı gözlemleri dönemin köylüleri, güreşçileri (sporcuları) geçim düzeyi hakkında detaylı bilgi vermektedir. Köylüler başta beslenme yetersizlikleri sebebiyle bitkindir:

"Bet beniz sapsarı bîçârelerin hepsinde;

Ne olur bir kişi olsun görebilsem zinde!"

M. Akif, bahsettiği Kartal bölgesinin otuz veya kırk yıl önce gayet verimli olduğunu belirtir. İklim ve yağış şartlarına sıkı sıkıya bağlı olan kırsal kesim şiddetli kuraklıktan dolayı ciddi sıkıntıya girmiştir:

"Geçti rü'yâ gibi, Allâh'ım, o günler neydi!

Şu bayırlarda –ki vaktiyle bütün bağlardı-

Aynı konuyu yani Kartal'daki manzarayı anlatırken M. Akif, eski dönemdeki köylü hayatını da tasvir eder: Gündüz köyde kimse görünmez, herkes tarlada çalışır. Akşam olunca insanlar cemaatte toplanır. Müslümanlar yalçın kayalar gibi birbirleriyle saf tutar, ibadetlerine yaparlar. Tabii ki böyle bir toplumsal yapı güçlü olur.

M. Akif, böyle çalışkan ve dindar bir köylünün yerine fakir ve ahlaksız bir topluluğun geldiğini, evlerinin bakımsız, tarlalarının rehinde, icralık olduğunu, topraklarının bakımsız kaldığını söyler. Eğer verim yükselirse köylünün 'kudurarak' har vurup harman savurduğunu, camilerin boş olduğunu, hatta imama anbarlık olduğunu yine içki ve fuhuşun getirdiği hastalıkların çok yaygın olduğunu belirtir:

"Köylünün bir şeyi yok, sıhhati, ahlâkı bitik;

Bak o sırtındaki mintan bile tiftik tiftik."

Milletin milyonları ile açılan Mülkiye, Tıbbiyye, Bahriyye, Baytar, Ziraat ve Mühendishane acaba yeterli eleman yetiştirmekte midir?

"Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız.

İşimiz düştü mü tersâneye, yâhud denize,

Mutlaka âdetimizdir, koşarız İngiliz'e.

Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;

Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir.

Meselâ büdce hesâbâtını yoktur çıkaran…

Hadi mâliyyeye gelsin bakalım Mösyö Loran."

Asım şiirinde dönemindeki bazı batıl inançlara da yer vermektedir: Bir maskara vaiz, cami kürsüsünde vaaz ederken yerin altında öküz, onun altında da balık, onun altında ise kayalık bir deniz olduğunu anlatır. Bunun doğru olup olmadığını soran cehaleti temsil eden Kürd'e, Hoca susmasını aksi taktirde kızıl bir kafir olacağını söyler. O da böyle bir durumda ölmenin daha doğru olacağını söyler.

M. Akif, geçmişe sövenlerden olmadığı halde, geçmişi tenkit etmekten de çekinmez. Çünkü okulda çocuklara ümit yerine karamsarlığı aşılamışlardır. Ürkek nesil yetiştiren okullar, hissiz, fikri bozuk ve azimsiz nesil yetiştirmektedir. Oysa ümitsizlik (ye's) taşımak küfürdür:

"Daha mektepte çocuktuk, bizi yıldırdı hayat;

Oysa hiç korku nedir bilmeyecektik, heyhat!"

Hatta M. Akif, İslam dünyasının karamsarlığı resmi din haline getirdiğini söyler:

"Ya senin âlem-i İslâm'ın ye'se;

Dîn-i resmîsi odur, vazgeçmez kim ne dese!'

Oysa İslam dini azim ve sebat dinidir. O, hayat dinidir. Ümitsizliği din ile bağdaştırmak mümkün değildir. İslam alemi Rumi 1000 senesinden beri güçsüz bir haldedir:

"Ah o din nerde, a azmin, o sebâtın dîni;

O yerin gökten inen dîni, hayâtın dîni?"

Bu dalgın ve yalnız, bir tabirle de leş olan İslam alemini kaldırmanın yani iktisadi kalkınma için bazı tedbirleri sıralar: sa'yı medid (uzun süreli çalışma) şarttır. Sonra Tevfik (Allah'ın yardımı)

buna bağlıdır. Çünkü kul, çalışmakla sorumludur. İnsan çalıştığında emekleri boşa çıkmaz. "Oturup dil dökecek yerde gidip döksene ter!" sözüyle de çalışmanın önemini bir kat daha vurgular.

İslam'ı taviz vermeden yaşamaya çalışmış olan Ebu Zerr'den de bahseden M. Akif, onun görüşlerini demir leblebi olarak değerlendirir:

"Ne demir leblebi meslek bu, Ebû Zer-vâri?

Ömer'in zâbıta me'mûru geleydin bâri!"

Toplumda aydınlatmaya yakıt bulunamadığı bir ortamda kulüplerde sefahet için kullanılmasını O'na göre, önemli bir israf kaynağıdır. Herkes bakkaldan gülyağı gibi azar azar gazyağı alırken, kulüplerde haftada bir sandık gaz yakılır. Üstelik buralarda kumarbazlar faydalanır. Halbuki millet evlerde ışıksız kalmıştır. Sokaklar geceleri karanlık kalmıştır. Bu muhtekir grubu (karaborsacılar) utanmazlardır. Millet aç ve sefil inlerken, yüzlerce ölen ve hesapsızca sürünen insanlar varken bu karaborsacılar zevklerinin peşindedirler:

"Gelelim şimdi kumarbazları tehdide. Evet,

Bütün evlerde ışıksız bunalırken millet,

O kulüpten sırıtan şenliğe insan duramaz:"

M. Akif, milletlerin talihini (ikbalini) iki unsura bağlar: marifet ve fazilet. Bu ikisi birbirini tamamlar. Marifete sahip olmayıp sadece fazilet sahibi olanlar zaafa düşerler. Bizim durumumuz buna örnektir. Marifeti olup da faziletten mahrum kalanlar ise en kötü hastalıklara maruz kalırlar. Son üçyüz yıldır marifetten mahrum kalan millet, fenden mahrum kaldığından Batının emrine girmiştir.

M. Akif, Batının ilminden faydalanmayı ister. Hatta bunun için gece gündüz çalışmalı, gerekirse onların ülkelerine gidilmelidir. Geleceğin ilimleri ile meşgul olunmalıdır. O dönemde kudret-i zerriyye (zerrenin, atomun gücünü) öğrenmeyi tavsiye etmiştir:

"Sâde Garb'ın, yalınız ilmine dönsün yüzünüz.

O çocuklarla berâber, gece gündüz, didinin;

Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin."

Alınlar Terlemeli şiirinde Batı alemi ile yaşadığı dünyanın gelişme farkını anlatır. Burada toplumcu bir anlayışı benimser yani, sadece bireysel çalışmayı yeterli bulmayıp, dönemin cemiyet (toplum) dönemi olduğunu söyler:

"Bugün ferdî mesâînin nedir mahsulü? Hep hüsran;

Birer beyhude yaştır damlayan tek tek alınlardan!"

Afrika bir münzevi olan Şair, Roosvevelt'in oğlu Mr. Archibald Bullok Roosvelt'e Mekke Şerifinin oğlu ud sanatçısı Şerif Muhyiddin Targan'a ilgisinden dolayı yazdığı San'atkâr adlı şiirinde Amerika ile ilgili iktisadı ilgilendiren bazı duyumlarından bahseder.

Şam'da yazdığı Bir Mektup'ta insanların rızıklarındaki farklılıkları anlatır. Hasbihal türünden yazdığı mısralarda insanların farklı hallerinden bahseder:

"Gel de gör Hâlik'ın ne kulları var,

Şu hayâtın ne sa'b yolları var?

Kimi han kûşesinde paslanıyor,

Kimi âgûş-i hâke paslanıyor.

Kimi düşmüş firâş-ı mevte esîr

Kimse duymaz ölür gider de fakîr!

Kimi eyler hayâta istiğnâ

Kimi uzlet-güzîn-i fakr u fenâ

Kiminin karnı aç, fakat gözü tok

Zannedersin cihana minneti yok!

Kimi hâir fezâyı zillete,

Kimi dâir muhit-i hayrette

Kimi olmuş da borca müstağrak

Ona bir intihâr var yapacak!

Kimi icbâr-ı rüzgâr ile âh

Âr u ırzından eylemiş ikrâh

Kimi pûyân hevây-ı gaflette

Kimi beyhude bir nedâmette

Kimi âtîye rabt-ı kalb etmiş

Kimi yolsuz harâb olup gitmiş

Kimi bîzâr-ı cân iken, ne garîb!

Kemi ser-der-hevâ-yı vasl-ı habîb!

Kimi dünyây-ı anlamış, yanıyor

Kimi ümmîde düşmüş, aldanıyor

Kimi ikbâl için zelil oluyor

Kimi şân istiyor sefîl oluyor

Kimi sa'y eyliyor harâb oluyor

Kimi nâgâh feyz-yâb oluyor

Bin garâbet ki böyle mevc uruyor

İşte idrâki, aklı durduruyor!

Böylece M. Akif, insanlar arasındaki iktisadi farklılıkları saydıktan sonra bunun hikmetini de aynı şiirin devamında, hakikati öğrenmek, yaratılış sırrının irfan ve alemin tasavvuru olduğunu belirtir.

Değerlendirme

Milli Şairimiz M. Akif Ersoy'un İstiklal Marşında verdiği mesaj Safahat'taki görüşlerinin bir hasılasıdır.

Milli Şairimizin babası ulemadan olup, kendisi ilkokula giderken vefat etmiş ve aile olarak iktisadi sıkıntılarla başbaşa kalmıştır. Bu nedenle ileride hemen memur olmak için Baytar Mektebini tercih etmiştir. Hayatı boyunca sırf kendisinin ve çevresindekilerin iktisadi refahını yükseltmek için gayret etmemiş, İstiklal Marşı ödülünü kışın paltosu olmadığı halde bir hayır kurumuna bağışlamıştır.

M. Akif'in okuduğu Baytar Mektebinde iktisat v.b. dersler mevcut değildi. Safahat'taki iktisadi konular daha çok toplumun çektiği sıkıntıları ele alırken yer almıştır. Bunlardan atalet (tenbellik) en çok işlenenidir. Bunun sebepleri arasında toplumsal yapı, kadercilik anlayışı, kahvehaneler yer alır. M. Akif, kader anlayışının gerilemenin temel sebepleri arasında olmasını özel olarak ele alır. Babası, tasavvufa mensup iken kendisinin buna çok sıcak bakmadığı hatta olumsuz yönlerini ele aldığını söyleyebiliriz.

O, İslam ülkelerinin sömürülmesi, Almanya ve Japonya'nın ileri gitmesi sebepleri arasında dini ve milli değerlere yer verilmesini göstermiştir. Böylece O, dini ve milli değerlerin iktisadi gelişme içindeki yerinin önemli olduğunu belirtmiştir. Çünkü din ve ilim birbirlerini tamamlar.

M. Akif, liberal devletten yana olmayıp, bugünkü anlamıyla sosyal devleti benimser. Nitekim Kocakarı ile Ömer şiirinde bunu anlatır. İktisadi gelişmenin ana hareket noktası temel eğitimdir. Burada Almanya'yı örnek gösterir.

İslam toplumların birliğinden yanadır. Bunun için Düyun-u Umumiyi yerer. Hatta devletlerin borçlanmalarını "dilencilik" olarak görür. Oysa, bir zamanlar Avrupalılar Osmanlıya boğun eğiyordu.

Toplumların ilerlemelerinde aydınlarla halkın aynı hedeflere yönelmelerinin zorunluluğunu vurgular. Gelişmiş ülkeler bu birlikteliği savundukları halde İslam toplumlarında aydınlar batı taklitçiliğine, halk da batıl itikatlara ve bağnazlığa sarılmıştır. Halbuki din/gelenekle ilim el ele vererek kalkınma sağlanmalıdır, Almanya ve Japonya gibi...

KAYNAKLAR

- Altın, Hamza. II. Abdülhamid Devrinde Öğretmen yetiştirme Meselesi. Devr-i Hamid. Sultan II. Abdülhamid. C.2. Erciyes Üniversitesi yayını. Kayseri, 2011. (C. 1 s. 275.)

- Arpacı, Seyfullah. Sultan II. Abdülhamid Bibliygrafyası. Devr-i Hamid. Sultan II. Abdülhamid. C.1. Erciyes Üniversitesi yayını. C. 5. S. 341. Kayseri, 2011.

- Bahadır, Osman. Erken Cumhuriyet ve Bilim. Türkiye Bilimler Akademisi. Akademi Forumu 37. İkinci baskı, Ankara, 2005.

- Bayyiğit, Mehmet. Mehmet Akif'te Din ve Toplum Sorunu. Hakikat Adamı Mehmet Akif'e Armağan. Editör: Mehmet Babayiğit. Konya 2011. s.149-171

- Behar, Cem. İstanbul'un Bir Mahallesinin Portresi: 16.-19. Yüzyıllar. Türkiye Bilimler Akademisi. Akademi Forumu 43. Ankara, 2006.

- Bolay, Süleyman Hayri. "Mehmet Akif'te Say (İş/Çalışma) Felsefesi." (s. 747-753) Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi. Uluslar arası 1. Mehmet Akif Ersoy sempozyumu Bildiriler Kitabı, 19-21 Kasım 2008.

- Düzdağ, M. Ertuğrul. M. Akif Hakkında Araştırmalar III. İstanbul 2006.

- Düzdağ, M. Ertuğrul. Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar. I-II-III. M.Ü. İlahiyat Fak. Mehmet Akif Araştırmaları Merkezi yayınları. İstanbul-2006.

- Ersoy, Mehmet Akif. Safahat, Eski ve yeni Harflerle Karşılaştırmalı Neşir ve Safahat Dışında Kalmış Şiirler. Neşre hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık. İstanbul, 2009.

- Fevziye Abdullah Tansel- Mehmet Akif Ersoy Hayatı ve eserleri, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1945.

- Güvenç, Bozkurt. Osmanlı'dan Cumhuriyete Kültürümüzde Batı Etkileri. Türkiye Bilimler Akademisi. Akademi Forumu 12. İkinci baskı, Ankara, 2004.

- İz, Muallim Mahir. Üstadım M. Akif. Hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür yayını 1. Baskı, Ocak 2011.

- Kara, İsmail; İbanoğlu, Fulya. Sessiz Yaşadım, Matbuatta Mehmet Akif 1936-1940. Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayını, No. 20. 1. Baskı, İstanbul, 2011.

- Kara, İsmail. "Akif'in Aktif Din ve Ahlak Anlayışı". Vefatının 75. Yılında Uluslararası Mehmet Akif Ersoy sempozyum Bil-

dirileri. 12-13 Mart 2011. Hazırlayan:Vahdettin Işık. Zeytinburnu Belediyesi kültür yayınları no: 21. İstanbul, 2011.

- Muhtar, Mahmud. Balkan Harbi. İstanbul, 1979. Tercüman 1001 Temel Eser.

- Özalp, Ömer Hakan. Mehmet Akif Ersoy Firaklı Nameler Akif'in Gurbet Mektupları. Timaş yayınları, İstanbul, 2011.

- Pamuk, Şevket. Dünyada ve Türkiye'de İktisadi Büyüme (1820-2005) Türkiye Bilimler Akademisi. Akademi Forumu 49. İkinci baskı, Ankara, 2007.

- Sayar, A. G. Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması. İstanbul, 1986

- Sinmez, Ç. Çağlar; Yaşar, Aşkın. Veteriner Yönüyle Mehmet Akif Ersoy. Hakikat Adamı Mehmet Akif'e Armağan.editör: Mehmet Babayiğit. Konya 2011. s.339-355.

- Tabakoğlu, Ahmet. Sultan II. Abdülhamid Dönemi İktisadi Yapı. S. 173-205. Sultan II. Abdülhamid Dönemi Ekonomisi. S. 206-243. Devr-i Hamid. Sultan II. Abdülhamid. C.1. Erciyes Üniversitesi yayını. Kayseri, 2011.

- Tekin, Mustafa. Mehmet Akif'in Doğu ve Batı Algısı. Hakikat Adamı Mehmet Akif'e Armağan. Editör: Mehmet Babayiğit. Konya 2011. Ss. 173-195.

- Ülken, Hilmi Ziya Ülken. Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi. Ülken yayınları, ikinci baskı, İstanbul-1979.

ASIM ŞİİRİNDE SOSYAL OLAYLARIN TAHLİLİ

Selim CERRAH*

Her insan aslında kendi döneminin çocuğudur. Allah zamana ve olaylara müdahale etmek için Peygamberler göndermiş, vahiy yoluyla toplumları irşad etmekle bu elçilerini görevlendirmiştir.

Çağlar boyunca milletimiz içinden, toplumun temel sorunlarını çözebilecek fikir ve dava önderleri yetişmiş, çağlara ışık tutacak eserler bu vesileyle doğmuştur. Dede Korkut, Mevlana, Yunus Emre, HaCI Bekaş-ı Veli, Şeyh Edebali ve oralardan süzülerek akan tarih, Mehmet Akif'e oradan çağdaşı ve takipçisi diğer dava önderlerine uzanarak, içinde yaşadıkları toplumun sorunlarına, kendi medeniyetlerinin ışığında, kendi kültür ve irfanları içinde çareler aramışlardır.

Meşrutiyet döneminin genel karakterinden doğan bir anlayış sonucu, o dönem aydınları sorumluluk şuuruyla hareket ederek, Dünyanın gidişatına da bakarak, **'vatanın ve milletin geleceği nasıl şekillenecek'** sorusu çerçevesinden hareketle, sınırların korunması ve farklı etnik yapıların bir arada tutulabilmesi için neler yapılabilir konusundaki arayışlarını yoğun bir şekilde devam ettirmişlerdir.

* Ankara İl Gnl. Meclis Üyesi Eğitim Kom. Başk. İlim Yayma Cemiyeti Ankara Şb. Bşk. Yrd.

Akif; Alem-i İslam'ın **'Cehalet, Taassup, Hamaset, Tembellik'** gibi hastalıklarından muzdarip olarak yaşıyor. Vatanını, Milletini seven, gördüğü yanlışlıkları en sert bir üslup ile tenkit eden, Milletin kurtuluşu için gerekli çözüm yollarını dile getiren ve bu konularda yaşadığı hemen hemen her dönemde yönetim muhalifi olan ama muhalefetini suskun bir edayla yürütürken, tenkitlerini daha çok şiir diliyle ifade eden bir şahsiyettir. **Muhalif kimliği aleni olmasına rağmen saygınlığını koruyabilmesi ise ayrıca dikkate değerdir.** Bu saygınlığı sebebiyle olacak ki eleştiri ve tenkitleri bugün bile dikkate değer görülüyor, çözüm önerileri ve teklifleri bugün bile sosyal ve siyasal meselelere ışık tutmaya devam etmektedir.

Akif; şiiri, hayatın ve sosyal olayların akışı içinde karşılaştığı sorunların teşhisi için bir vasıta olarak kullanmıştır. İlim, Marifet, Fazilet, Say'u gayret ve elbette ki şefkat ve merhamet yüklü bir üslubu kuşanmış olması ise Akif'i hepimiz için çok daha özel bir konuma yükseltmiştir.

Asım şiirinde ön planda 3 temel karakter görünmektedir. Bunlar; **Köse İmam, Hocazade ve Asım'dır;** aslında bu karakterler Akif'in farklı yönlerinin birer tahlili, karakterinin farklı boyutlarının analizi gibidir. Biraz modern, biraz da muhafazakar yönleri olan Akif; bu iki yönünü Asım'ın şahsında bir araya getirmek suretiyle aradığı, beklediği genç profilini bizlere sunmaktadır.

Asım; Akif'in zor şartlar altında da olsa yetişmesini istediği gençliğin bir örneğidir. Yaşadığı müddetçe ahlaklı bir insan olmayı temel bir ilke olarak kabul eden Akif; gençliğe örnek olmasını istediği Asım'ın da bir **'Ahlak İnsanı'** olmasını arzulamaktadır. Toplum meselelerini Adalet ekseninde çözmeye çalışacak, hukuksuzluğa ve ahlaksızlığa prim vermeyecek, haksızlıklara karşı sesi gür çıkacak bir kişidir Asım.

Daha önce eğitim için batıya gidenler bir nevi **'Tersine Devşirme'** haline gelmiş, güya aydınlar ise toplumunu ve değerlerini hor görerek batılı yaşam tarzı için ülkeyi terk etmeye başlamışlardır. Onlar batıdan ilim irfan getirmek yerine, yaşam tarzı

getirmişlerdir. Akif, Asım'ı Avrupa'ya gönderirken o toplumlar ile iletişim kurmasını tavsiye ediyor, orada bulunan doğruları almasını, ilim öğrenmesini, ilerleme yollarını keşfetmeye çalışmasını tavsiye ediyor, Millet yararına çalışacak faydalı evlatlardan olmasını kendisinden ve arkadaşlarından bekliyor. İlim öğrenmek için bir an önce yola koyulmalarını, eğitimlerini tamamlayınca ise hiç vakit kaybetmeden geri dönerek Vatana ve millete hizmet etmelerini istiyor.

Asım şiiri; toplum meselelerini şiir diliyle ve hikaye tarzında dile getirmek suretiyle çözme çabası olarak görülebilir. Şiir içinde ve Safahat'ın diğer bölümlerinde bu tarz anlatım çok kullanılmıştır. 'Mahalle kahvesi, Küfe, Seyfi baba, Hasır, Meyhane, Selma, Köse imam, Azim, Sanatkar, vb.' hikaye tarzında inşad edilen şiirler, hayatın içinde var olan sorunlara teşhis ve tedavi arayışları olarak görülebilir.

Asım şiiri Akif'in özlediği geleceğin şiiridir. Şiirde önce **'içerisinde yaşanılan şartların tahlili yapılarak, kurtuluş yolunu yeni bir neslin inşa edebileceği'**düşüncesi bizlere anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu geleceğe dönük adımlar sıralanmadan önce ise başta aile ve evlilik kurumu olmak üzere sosyal hastalıklar teşhis edilmeye başlanmış, köy hayatının geldiği acıklı durum, spor müsabakaları ve sporcuların acziyyet içindeki hali de resmedilerek yapılması gereken daha çok iş olduğu hakikati bizlere hatırlatılmaktadır.

Bütün bu halledilmesi gereken konular, 2 eski dostun penceresinden tahlil edilmek suretiyle biri geleneksel metotlarla, diğeri ise geleneği yeni şartlara uygun olarak yorumlayıp, yeni bir bakış açısıyla çözmeye çalışmalarına şahit oluyoruz. Bütün bu sohbetlerin merkezinde **'nasıl bir çıkış yolu'** bulmalıyız sorusu cevaplanmaya çalışılmaktadır.

Akif şiire kendi oğlunun adını vermeyip kadim dostu Ali Şevki hocayı canlandırdığı Köse İmam'ın oğlu Asım ismini vermiş olmasını da iyi tahlil etmeliyiz. **Ali Şevki hoca** hiç evlenmemiştir ve evladı da yoktur. Belki de Akif, kendi evladı da dahil olmak

üzere mağlubiyet zamanlarının yetiştirdiği her bir genci, içinde yetiştirildikleri maarif sisteminin kurbanları olarak gördüğü için onları görkemli İslam Medeniyetinin geleceğini inşa edecek yetkinlikte göremediği için böyle davranmıştır.

Asım, muhayyel bir kişilik olsa da onun vasıtasıyla bizlere model bir gençlik önerilmektedir İsmini peygamberlerin İsmet sıfatından alan bu genç, sıradan bir kişilik değildir. Bu nesil; sahici, ayakları yere basan, ilim-irfan sahibi ve azimle, tuttuğunu koparabilen şahsiyetli insanlardan oluşmalıdır. Akif'in diliyle; **''Dört başı mamur, … Ne büyük hilkat o asım ne muazzam heykel'** ifadeleri ve devamında Asım aranan **'İyi insan'** dır diyebiliriz.

Akif büyük bir **ideal ve dava** adamıdır. Kendi devrini gözlemleyerek dile getirdiği sorunların bir kısmı ise bu gün bile çözüm beklemeye devam etmektedir. Bu durum ise ayrıca üzerinde düşünmeye değer bir haldir. Bu konuyu anlayabilmek için başlangıç olarak şu 3 tespiti yapabiliriz.

1- Akif; toplumun yakalandığı hastalıkları, öncelikle Kur'an'ın bize öğrettiği temel hastalıklar penceresinden yola çıkarak değerlendirmiş, buna uygun çözümler aramıştır.

2- Sorunların bir kısmının hala çözülememiş olması ise, (hatta güncelliğini sürekli koruması) Akif'in derinliğini ve büyüklüğünü bizlere göstermektedir.

3- Aradan geçen yaklaşık yüzyıllık bir zamana rağmen bu sorunlardan bir kısmını hala aşamamış olmamız ise bizim cehaletimizin ve dine karı önyargılı halimizin bir göstergesidir.

Bu girişten sonra çok uzun bir metin olan Asım şiirinde hikaye ve fıkra tarzında anlatılan olayların üzerinde durarak sosyal hadiseleri nasıl tahlil ettiğini tespit etmeye, bu konudaki görüşlerimizi ifade etmeye çalışacağız.

ASIM ŞİİRİ BAĞLAMINDA TOPLUMSAL MESELELERE BAKIŞ

İki eski dost bir araya gelip halleşip dertleştikten sonra 'Nesl-i Hazır' denen acayip mahlukun durumunu dile getirmek

suretiyle muhabbeti koyulaştırırlar, bu sırada kuşaklar arasında oluşan farklılıkları dile getirerek konuşmayı sürdürürler. Köse İmam Hocazade'ye sitem ederek babasının ilmine talip olmayıp 'Şair' olmasını eleştiriyor ve özellikle toplum ahlakını tahrip eden bazı şairler ile yozlaşmış bazı tasavvufi akımların şiir yoluyla yaptıkları tahribatların peşinden gitmemesini salık verir.

Toplumun birikmiş onlarca sorunu varken, baytarlık eğitimi almış bir kişinin tarım, ziraat ve hayvancılık konularında çalışması gerekiyorken, boş işlerle (Şiirle) uğraşması doğru değildir, **'bize insan hekiminden daha lazım baytar'** diyerek sözünü devam ettirir, onun bu eleştirilerine karşılık Hocazade ise; Sadi ve Attar gibi Peygamber'i Hikmete talip olan şairlerin yolundan yürüyerek yol almak istemenin ve dünyayı doğru okuyarak olaylara çare aramanın gerekliliğini cevap olarak zikretmektedir.

Sonrasında Asım'a geçmeden hemen önce Hocazade oğlu Emin'e seslenerek ondan çay istiyor, böylece kendi oğlunu da şiire katıyor ama ondan beklentisi bir nevi gündelik işleri yaptırmaktır. Sıra burada Köse İmam'ın oğlu ve geleceğin mimarı olacak olan Asım'a gelmiştir.

1- Onun dertleri önemlidir, amma önce toplumun dertleri konuşulmalıdır. O günkü şartlarda en iyi eğitim almış olması gereken kesiminden olan emekli bir paşanın yaşadığı ailevi buhranları ve nefsine esir olarak yaşadığı hovardalıkları konuşarak konuya girilir. İyi bir eğitim almış olması düşünülen bir paşanın aile hukukunu yok sayarak şehvetine esir düşmesi, acı sonuçlarıyla beraber hikaye edilmek suretiyle bizlere, ailenin nesil yetiştirmede ne kadar önemli olduğu hatırlatılmakta gibidir. Aslında başlangıçta bir imam evladının şair olmasının kınanması da sanki bu amaca matuf gibidir. Savaş sonrasında birçok ailenin başsız kalmış olduğu gerçeğini de göz önüne aldığımız zaman burada paylaşılan derdin büyüklüğünü de anlamış oluruz.

Aile kurumu zedelenince bu vatana sahip çıkacak, yeni Ertuğrul Gazi'ler, Süleyman Şah'lar yetişemeyecek ve tarih sahnesinde yeniden mefahir dolu sayfalar açamayacaktır.

2- Yol bir kır düğününe varır ve Kartalda bir köy meydanına varılır. Köylünün beti benzi sararmış, pehlivan diye çayıra sürülen biçarelerin ise bırakınız güreşmeyi, yürümeye bile mecali kalmamıştır. Böylece güçlü kuvvetli olması gereken güreşçilerden hareketle savaşın toplumu ne hale getirdiği hatırlatılmakta ve 30-40 yıl önceki halimiz zikredilerek, **'Müselsel İman'** dolu bir cephenin özlemi dile getirilmektedir.

Bir düğün ve onun eğlencesi olan güreş müsabakaları nazara verilerek toplumun hali anlatılmaktadır. Evlenip aile kurmanın zorlaştırılması, İlim ve İrfan'ın terk edilmesi, çalışıp üretmek yerine har vurup harman savurma zihniyetinin yayılması sonucu, geleceğe daha güvenle bakabilme imkanı kayboluyor, evlilikler yerini gayrı meşru ilişkilere terk ediyorsa, çalışmak terk edilmiş, üretim azalmışsa mutlu olamayız, sadece geçmiş ile avunarak yaşayabiliriz dersi bu hikayenin mihveri gibidir.

3- Oruç ikliminin sıcaklara denk geldiği bir mevsimde bir **kır ağasının** hikayesi ise bizlere işimize gelen hususlarda ne kadar uyanık! olduğumuzun işareti gibidir. Köy köy gezerek seferiyim deyip oruç yemekle geçen günler arasında rahatça yaşayan bu densiz, gördüğü rüyayı birazda baskıyla yorumlattığı kendi halinde bir vatandaş olan **'Çarıkçı Emmi'** tarafından adeta rezil edilmiştir.

Bu dersi; fikir yoksunu, kötürüm, beyinsiz kişilerin halini anlayabilmek açısından iyi okumalıyız. Böylece Din'in emirlerini keyfine göre yorumlayan kişilerin hali bizlere anlatılmakta ve bu tutumları yerilmektedir. Ayrıca aynı bölümde ilim adamlarını; ıskatçı, çerçi, leşçi gibi adlarla karalamaya çalışan nadanlara da dersleri verilmiş oluyor…

Hikaye bizlere memleketin halini anlatmaktadır. Hükümet şımarık bir deliyi bir şehre Vali tayin eder, Vali geri kalmışlığın sorumlusu olarak günün eğitim kurumlarını suçlayarak söze başlar. Hocalardan biri şımarık yöneticinin, devletin mühendis, kalfa ve sanatkar yetiştirmemesinin faturasını hocalara kesmesine karşı çıkar ve Vali efendiye ilme karşı çıkma işini yap, der.

Bu gidiş pek hayra yorulamayacak gibidir. Millet gittiği yolu bilemez, fikri kaybolmuş bir haldedir. Kırbaç altında şikayet

edemez duruma getirilmiştir. Hastalık belli ama tedavi edecek doktor yok gibidir. Atalarına sövüp hakaret etmeyi marifet sayan yüzsüzler elinde duyguları köreltilmiş gençlerin halini bu hikayede görebilmekteyiz.

4- İlim adamlarımızın da bu eleştirilerin yapılmasında biraz payı var gibidir. **En azından ilmin haysiyetini koruyamayanların.** İlim kaybolmuş medreseler çürümüş gibidir ve artık medreselerin ıslah edilmesi elzem bir hal almıştır. Toplumun düzelebilmesi için öncelikle ilim yuvası olan medreselerin ıslahı gerekmektedir.

Konya'nın bir köyünde ahalinin muallimi kovması üzerine kürsüye çıkan Hoca, ahaliyi bir güzel haşladıktan sonra, yaptığı duaya köylünün pek cılız bir sesle katılmasına içerlemiştir. Köylü evet okumamıştır amma, irfan sahibidir. Vaaz sonrasında eve doğru yola çıkılmıştır. Neden bize sormazsın der Mestanlı dayı, mahkeme, iki tarafı dinlemeden karar vermemeli der ve kovdukları muallimin namazsız niyazsız, oruç nedir bilmeyen ve hatta çocuklara iman ve ahlak konularında yanlış yollar gösteren bir kişi olduğunu, ibadetsizliği tamam da daha önce köye gelmiş olan gayri Müslim su mühendisleri kadar bile milletine ve milletin inancına saygısı olmadığını söyler. Köye su şebekesi getiren gayr-ı Müslim çalışanlar hakkında; **'Dinleri batılsa da adamlar insan'** denilerek olay değerlendirilmiş, köylünün ilme ve kalkınmaya değil yobazlığa karşı olduğu, bizlere anlatılmıştır.

Hikayenin ardından biraz ilerde anlatılan eşekler ve acemi semerci hikayesi ile; Milletin imanına ve ahlakına saldırmanın **'Herze Yemek'** anlamına geldiği, ilerlemek için ise adam olmak gerektiği bizlere anlatılmıştır.

5- Söz döner dolaşır ve halimizi tasvir eden bir başka hikaye ile tecrübesiz bir kaptanın harita ve pusula olmadan denizde yakalandığı bir fırtına örneğiyle, bir anlamda son devirde 'İttihat ve Terakki' yöneticilerinin basiretsizliğine gelir. Onlar güya hürriyet isteyerek yönetimi bir darbe ile devralmışlardır. **'Devr-i Sabık'** oluşturmaya çalışan bu acemi hürriyetperverler vasıtasıyla Bab-ı

Ali yokuşunun; hayasız, arsız, ahlaken tükenmiş (köpeklerden bile düşkün hale gelmiş) cahil sofulardan beslenen, vaiz geçinen bazı maskaralar elinde dinin özünden uzaklaştırılan milletimiz, kimliğini yitirmeye, memleketimiz ise batmaya başlamış, ecdada sövmeyi marifet sananlar köşe başlarını tutmuşlardır.

Böyle bir hal sonucunda; milletimizin fertlerinde ümit kapılarını kıran, ye'si millete zerk eden, hissi mefluç olmuş, fikri kaybolmuş bir kitle meydana gelmiş, adeta damarlarındaki kan bile uyuşturulmuş, iradeleri yok olmuştur.

6- Bu ataletten kurtuluşun yolu; **' Azmin ve sebatın dinini'** diriltmek, **'Kur'anın ruhunu'** yeniden keşfetmektir. Bu uğurda Sa'y-u gayret ile çalışmaktır. Gelecek zamanı inşa edecek nesli inşa edebilmek için ziraat, sanat vb. alanlarda milleti aydınlatacak eserler yazılarak köylere kadar ulaştırılmalı, tarım faaliyetleri geliştirilerek artırılmalıdır.

Hikayenin sonunda anlatılan **eşekler ve acemi semerci** hikayesini de aynı bağlamda değerlendirebilir, iş bilmeyen zavallıların ülkeye ve millete verdiği zararları görebilmemiz gerektiği bizlere hatırlatılmaktadır.

7- Şaşkınlığımızın resmini anlatan bir başka tablo ise bağa giren hırsız ile bekçinin hikayesidir. Devleti ve milleti korumakla görevli olanlar işgalcileri engellemek yerine millete eziyetle meşgul olmaktadırlar. Temsilde anlatılan hikayede, hırsızın eli serbest bırakılıp ayakları bağlamaktadırlar, hırsız ise akıl edip elleriyle ayaklarını çözerek kaçabilecek iradeden yoksun bir hale gelmiştir.

Hoca Mandal bir iman abidesidir ve millete lazım olan onun imanıdır. Ne çare ki bu iman ve ilim aşıkları sürgünden sürgüne gönderilerek cezalandırılmaktadırlar. Hoca, Zalim yönetim tayfası camiye gelmediği için bu işi dert edinir ve idarecilerin yanına giderek gerekli ikazları yapmaktadır.

Medreseler çürümüş, din hayat dini olmaktan uzaklaşmış, ashabı kiramın bize emanet bıraktığı insanlık anlayışı kaybolmuş vaziyettedir. Onlar Asr suresini okumadan birbirlerinden

ayrılmazlardı. Yani Dini hayatın dini olarak anlayıp yaşarlardı. Bu gün ise dalkavuklar yol almış, sahte sofular boy boy tespihlerin kurbanı haline gelmiş, namus anlayışı yıkılmaya yüz tutmuş, hayasızlar etrafı sarmıştır.

8- Artık ümitler kırılmıştır. Anlatılan hikayelerin çizdiği manzara kötüdür ve ecdat ise insanlara ümit aşılayacak işler yapamaz hale gelmiştir. Toplumun hemen her kesimi bu başıbozukluktan nasibini almış, işler adeta karmakarışık bir hale gelmiştir. Köse İmam tüm bu manzaraların ümidini tükettiğini yaşanılan halin insanı kahrettiğini söyleyerek; bu gidiş nasıl düzelir? Buna kim dur der? Bir çıkış yolu nasıl bulunabilir? Konularında endişelidir.

' Ah o din nerde, o azmin, sebatın dini;

O yerin gökten inen dini, hayatın dini?

Bu nasıl dar, ne kadar basmakalıp bir görenek?

Müslümanlık mı dedin?... Tövbeler olsun, ne demek!

Hani Kur'an'daki ruhun şu heyulada izi,

Nasıl islam ile birleştiririz kendimiz?

…'

Bu arada sürgüne gönderilen oflu hocanın hikayesi de ayrıca iyi okunmalıdır. Alim zulme başkaldırmazsa ve devletin ulufesini reddetmezse, ahali doğru yolu bulamaz… İbn-i Sina, Gazali ve Razi gibi alimleri yetiştirmeden bu iş olmaz. Ancak onların ilmiyle 'Asrın idrakine İslamı söyletebiliriz' yoksa sadece dipnot ve haşiye okuyabilenlerden olmakla bu iş olmaz… Eğer asr suresini ashabın anladığı gibi anlamaz ve sürekli olarak dertli olandan yana olmazsan sadece okumak hangi yaraya merhem olmuş ki…

Hocazade kurtuluşun **'Asım'ın Nesli'** eliyle gerçekleşeceğine inanmaktadır. Bu neslin bu misyona aday olmasının delili ise 'Çanakkale Destanı' ile anlatılmaya çalışılır.

Köse İmam, Çanakkale'de yaşanılanları kabul ediyor, fakat savaş sonrasında Asım'ın durumunun iyi olmadığını, nasihat

dinlemediğini, kaba kuvvetle işleri halletmeye çalıştığını; Ramazan ayında oruç tutmayanları veya orucunu bozanları kendi elleriyle cezalandırdığını, gördüğü yanlışlıklara müdahale ederek insanları cezalandırdığını, işret ehlini dövüp tehdit ettiğini, kumarbazları tehdit ederek dövdüğünü, işleri kanun yoluyla değil yumruk marifetiyle halletmeye çalıştığını söyleyerek bir toplumun geleceğini böyle bir anlayışla şekillendirmenin mümkün olmadığını söylüyor.

Hocazade ise bu konuda ümitvar olmaya devam ederek, savaş sonrasında bu hallerin görülebileceğini, **'Kuvveti kanuna vererek'** bu işlerin hallolabileceğini, bu konuda Asım ve arkadaşlarına nasihat etmek, onları yarım kalan eğitimlerini tamamlamak üzere batıya göndermek gerektiğini düşünmektedir. Asım ve arkadaşları nasihat yoluyla bu fitneden kurtulabilir düşüncesi bugün için de geçerliliğini sürdürmektedir.

9- Artık söz **'Çanakkale Şehitleri'** isimli o muhteşem kahramanlık destanına bırakılmıştır. Bu destanın manevi kahramanların biri olarak resmedilen ve vatanı kurtarma gayesiyle eğitimini yarım bırakan Asım ve arkadaşları için şimdi daha büyük bir görev vardır. Nasihat dinleyecekler, yarım kalan eğitimlerini tamamlayarak ülkesine dönecek ve şarkın yüzyıllardır beklediği kalkınma hamlesini gerçekleştireceklerdir. Hocazade Asım'a ciddi işlerimiz var diyerek nasihatler ediyor, Muhammed Abduh gibi nesilleri tedricen yetiştirecek bir inkılap istediğini söylüyor. Bab-ı Alileri basarak, adam asmak suretiyle bu işlerin olamayacağını ona anlatıyor. Gerçek ınkılabın yıkmak dökmek değil yarım kalan tahsili tamamlamak ve ülkeye, millete hizmet etmek demek olduğunu söylüyor. Ver kudreti kanuna ki vahdet yürüsün, diyor.

Milletin ikbali ve istikbali için **'Marifet ve Fazilet'** namına iki kudrete sahip olmak gerektiğini, bunların ise bir arada bulundurmak gerektiğini söylüyor. Bunu temin için yarım kalan eğitimlerini tamamlamak üzere bir an önce Avrupa'ya gitmelerini ve atomu parçalayacak ilmi öğrenmek de dahil olmak üzere oradaki ilmi çalışmalarını bitirir bitirmez millete hizmet için geri gelmelerini tavsiye ediyor.

Asım şiiri böylece; Akifimiz'in geleceğimiz açısından ümitvar olabilmemiz adına; İlim, Şecaat, Marifet ve Fazilet sahibi gençlere, yani **'Asım'ın Nesline'** ihtiyacımız olduğunun bir hatırlatması olarak okuyabiliriz. Bu neslin tüm olumsuzluklara karşı ilmin rehberliğinde bir yeniden yapılanma ve inşa anlayışının temsilcileri olması gerektiğini bizlere öğretmektedir. Bir toplum yakalandığı hastalıklardan ancak iyi yetişmiş insan gücünün çabalarıyla kurtulabilir.

Asım şiiri bizlere böylece şiir tadında hikayeler ve fıkralarla örülmüş bir toplum röntgeni sunmaktadır... Şiirin sonunda Akif'in oğlu Emin bir daha görünmekte ve ilim öğrenmeye gidecek olan Asım'a evin kapısını açmaktadır. Asım artık beklemeden ilim yoluna koyulmuştur…

MEHMET ÂKİF'İN ŞİİRLERİNDE ORTA ASYA TÜRK DÜNYASI ALGISI

Servet TİKEN*

Özet

Mehmet Âkif, şiirlerinde İslâm coğrafyasının yaşadığı birtakım olumsuzlukları gerçekçi bir bakış açısıyla dile getirir. İçinde bulunduğu toplumun sorunlarına duyarsız kalmayan şair, hem sorunların kaynaklarına eğilir, hem de çeşitli çözüm önerileri üretir. Bu doğrultuda Âkif, İslâm dünyası coğrafyası içinde varlığını sürdüren Türk dünyasına da kayıtsız kalmaz. Türk dünyasında meydana gelen acıları, kıyımları, yoksullukları ve cehaletleri şiirlerinde dile getiren şair, Türk dünyasını da kapsayan bir kimlik algısını dikkatlere sunar. Süleymaniye Kürsüsünde'de Abdürreşid İbrahim'i konuşturarak coğrafyanın sorunlarını gündeme getirir. Âkif'in şiirlerindeki Orta Asya Türk dünyası dikkatlerinden hareketle bildiride, şairin milli birlik ve bütünlük algısı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif, Türk Dünyası, Abdürreşid İbrahim, Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde.

Abstract

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı ABD, Arş. Gör. servettiken@atauni.edu.tr

Perception of Central Asian Turkish World in Mehmet Akif's Poems

Mehmet Akif mentions about some negations, which Islamic geography has, with a realistic perspective in his poems. The poet, who does not remain insensitive to the problems of the society where he lives, both cares about the sources of the problems and produces various solutions. Accordingly Akif is not indifferent also to the Turkish world subsisting with the Islamic geography. The poet, who mentions about the massacres, poverty and illiteracy that took place in Turkish world in his poems, presents to the attention an identity perception covering also Turkish world. He brings forward the problems of the geography by making Abdürreşid İbrahim speak in Süleymaniye Kürsüsü. Based on the attentions of Central Asian Turkish World in Akif's poems, the poet's perception of national unity will be emphasized in the paper.

Key Words: Mehmet Âkif, Türk World, Abdürreşid İbrahim, Safahat, Süleymaniye Kürsüsünde.

Giriş: Âkif'in Orta Asya Türk Dünyası Algısı

Yaşantısı, düşünceleri, mücadeleci kimliği ve edebiyat ürünleriyle hem siyasal tarihin, hem de edebiyat tarihinin üzerinde en çok durması gereken isimlerden biri olan Mehmet Âkif, yaşadığı topluma karşı sorumluluk hisseden ve çağın sorunlarına duyarsız kalmayan aydın kimliğiyle dikkat çeker. Gerek yaşadığı toprakların, gerekse uzak coğrafyaların yaşadığı acılara, yıkımlara ve yoksulluklara sessiz kalmayan Âkif, sorunların kaynaklarına eğilerek çeşitli çözüm önerileri üretir. Bu anlayışı doğrultusunda şairin ilgisiz kalmadığı coğrafyalardan biri de, İslâm Dünyası'nın ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü Orta Asya Türk Dünyası olur.

Âkif'in düşünce dünyasına yansıyan Türk dünyası, kültürel, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla Türk entelektüel ve siyasal tarihinin önemli konuları arasında yer alır. Türk dünyası kavramının siyasal bir açılım kazanması, "Turan" düşüncesinin doğuşuyla gerçekleşir. Farsça kökenli bir sözcük olan Turan terimi, önceleri belirsiz bir biçimde İran'ın kuzey ve doğusundaki bölgeleri adlandırmak için

kullanılır. Daha sonra Orta Asya halklarının yaşadığı anayurdu tanımlayan Turan, siyasal bir düşünce olarak Macar kimliğini temsil eden Pencermenizm ve Panislavizme tepki anlamında Macaristan'da doğar (Georgen, 1999: 50). Coğrafya anlamının dışında, etnik bir sıfat olarak da kullanılan Turan terimi, Hint-Avrupa ve Sami dillerinden hiçbirine ait olmayan Avrupa ve Asya dillerine genel bir ad olarak karşılık bulur (Özdoğan, 2002: 389). Coğrafi ve etnik tanımlamalarıyla Turan terimi, II. Meşruiyet'ten sonra siyasal düşünce akımlarının filizlendiği Osmanlı'da da gündeme gelir. Bu bağlamda Turan, Türk dünyası ve Türkçülük gibi kavramların Osmanlı siyasal düşünce hayatına girişi birbirleriyle bağlantılı bir süreci takip eder.

Orta Asya Türklüğünü tanımlamak için kullanılan Türk dünyası ve Turan ifadelerine yönelik ilginin Osmanlı'da ortaya çıkışı, Orta Asya kökenli aydınların öncülüğünde gerçekleşir. Gaspıralı İsmail, Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu gibi düşünürler, Orta Asya Türk dünyası varlığının tanınmasında etkili olurlar. Böylelikle Türk dünyası, siyasal düşünce akımlarının gelişmeye başladığı XX. yüzyılın başlarında dikkat çeken konulardan biri haline gelir. Türk dünyasının siyasal ve ekonomik sorunlarına eğilmeye başlayan Osmanlı aydını, bu coğrafyada siyasal ve kültürel bir birlikteliğin nasıl gerçekleşeceği konusunda da çeşitli düşünceler ileri sürerler.

II. Meşrutiyet sonrasında, Türk dünyası coğrafyasının içinde bulunduğu sorunlara duyarsız kalmayan aydınlardan biri de Mehmet Âkif'tir. Dünyadaki bütün Müslüman topluluklarını tek bir millet olarak algılayan Âkif, İslâm coğrafyasının uzun yıllar göz ardı edilen önemli bir parçası olan Türk dünyasını bu düşüncesinden hareketle ele alır. Bu bakımdan şairin Türk dünyasına bakışı, dönemin etkili siyasal akımları arasında yer alan Türkçülük düşüncesinin dışında gelişir. Âkif'in Türk dünyası algısına Türkçü-Turancı düşünce akımının öncüsü olan Akçura ve Ağaoğlu gibi Orta Asya kökenli aydınların düşünceleri yön vermese de,[1] Türk dünyasına bakışında

1 Âkif, siyasal anlamda Türkçülüğü savunmasa da, Türkçülük düşüncesinin gelişmesinde öncülük eden Orta Asya kökenli aydınlarla irtibat içinde olmuştur. Eşref Edib'in anlattıklarına göre, Gaspıralı İsmail, Yusuf Akçura, Ayaz İshaki ve Ahmed Ağaoğlu gibi yazarlar Âkif'le İstanbul'da bir araya gelmişlerdir. Sırat-ı

bir başka Orta Asyalı gezgin ve düşünür Abdürreşid İbrahim etkili olur. Özbek asıllı bir Türk olan Abdürreşid İbrahim'in[2] gözlemleri ve düşüncelerinden etkilenen Âkif, Türk dünyasında yaşanan sorunları dile getirir ve bu sorunların çözüm yollarına ilişkin önerilerini sunar.

Âkif'in Türk dünyasına yönelik ilgisi, savunucusu olduğu İslâm milletlerinin ilerlemesi ve gelişmesi düşüncesi ekseninde, bir parça-bütün ilişkisi arz eder. Nurettin Topçu'nun "Türkün Müslümanlıktan, milliyetçiliğimizin İslâm'dan ayrılmayacağını bize öğreten o oldu" (Topçu, 1970: 55) dediği Âkif, savaşlar ve yoksulluklardan harap düşmüş Türk dünyasını, İslâm coğrafyası duyarlılığına eş bir algıyla değerlendirir. Şiirlerinde de Türk dünyasını bu bakış açısı çerçevesinde ele alan şair, bölgenin geri kalmışlığına, yoksulluklarına ve uğradığı yıkımlara dikkat çeker.

Âkif'in Şiirlerine Yansıyan Türk Dünyası

Âkif'in Türk dünyası algısı, Safahat'ın ikinci kitabı olan Süleymaniye Kürsüsünde'de[3] belirgin bir şekilde yer bulur. Süleymaniye Kürsüsünde'de Âkif, Asya gezilerini kitaplaştıran, Sırât-ı Müstakîm ve Sebilürreşad'da yazılar yayımlayan Abdürreşid İbrahim'in gözlemlerini şiire taşır. Âkif'in kürsüde konuşturduğu vaiz Abdürreşid İbrahim, Türk dünyasının yaşadığı sorunların kaynaklarını tespite yönelir. Şiirde bütün İslâm coğrafyasını

Müstakîm'in birçok nüshası da Türk dünyasında büyük ilgiyle karşılanmıştır (Eşref Edib, 1962: 9–10).

2 Aslen Buharalı Özbek bir aileden gelen Abdürreşid İbrahim, 23 Nisan 1857'de Sibiya'da Tobolsk ilinin Tara kasabasında doğar. 1897 yılında İstanbul'dan başlayarak üç yıl süren bir seyahate çıkan Abdürreşid İbrahim, Mısır, Hicaz, Filistin, İtalya, Avusturya, Fransa, Bulgaristan, Sırbistan, Batı Rusya, Çin Türkistan'ı, Sibirya ve Tara'yı dolaşır. 1907'in sonlarında Batı Türkistan, Buhara, Semerkant ve Yedisu civarını içine alan bir yıllık bir gezi yapar. 1908 Eylül'ünde ise Kazan'dan başlayan, Sibirya, Moğolistan, Mançurya, Japonya, Kore, Çin, Hindistan, Hicaz ve Ortadoğu üzerinden İstanbul'da son bulan seyahatini tamamlar. Seyahatleri ile ilgili gözlem ve hatıralarını Âlem-i İslâm adıyla yayımlayan Abdürreşid İbrahim, Sırât-ı Müstakîm'deki yazılarında da seyahat anılarına yer verir. İslâmiyet'in yayılması için dünyanın birçok yerinde mücadele veren seyyah, 17 Ağustos 1944'de Tokyo'da vefat eder (Uzun, 1988: 295–296).

3 Süleymaniye Kürsüsünde'nin tamamı dokuz sayıda tefrika edilir. Sırat-ı Müstakîm, 183. sayıdan sonra adını değiştirerek Sebilürreşad adıyla çıktığı için ilk dört tefrika Sırat-ı Müstakîm'de, diğerleri Sebilürreşad'dadır. İlk tefrikasının 175. sayıda, son tefrikanın ise 208. sayıda yer aldığı Süleymaniye Kürsüsünde, 11 Ocak–29 Ağustos 1912 tarihleri arasında tamamlanır (Gökçek, 2007: 7).

gezdiğini söyleyen vaiz, esaret altındaki Türk dünyasının yaşadığı felâketleri anlatılır:

"O zaman Rusya'da hâkimdi yaman bir tazyik…

Zulmü sevdirmek için var mı ya bir başka tarik?

Düşünen her kafanın mutlak ezilmekti sonu!

Medenî Avrupa bilmem, neye görmezdi bunu?

Süngü, kurşun gibi kestirme ölümlerle, ölen;

Yâhud işkenceler altında ecelsiz gömülen:

Ne soluk var, ne ışık var, ne otur var, ne durak,

İki üç yüz kulaç altında zemînin çıplak,

Aç, susuz işletilen kanları donmuş canlar,

Size milyonla desem, fazlası yok, eksiği var!"

(Ersoy, 2009: 147–148)

Zengin Tatarların gençleri eğitim için Avrupa'ya gönderdiklerini söyleyen vaiz, Avrupa'dan dönen gençlerin bir kısmının yaşadıkları ahlakî çöküntünün Türk dünyasını daha büyük olumsuzluklara sevk ettiği kanaatindedir. Manevi değerlerine yabancılaşarak Avrupa'dan gelen Tatar gençlerinin, toplumun geri kalmasının nedenini inançta bulmalarını eleştiren vaiz, İslâm ve Türk coğrafyasının ortak sorunu olan yanlış batılılaşmaya vurgu yapar. Vaizin eleştirilerini sıralarken inanç değerlerine yabancılaşmanın sonucu olarak millî kimliğin de kaybedileceği vurgusunu yapması, din ve millet kavramlarının eş bir algıyla değerlendirildiğini gösterir:

"Geldi bir tânesi akşam, hezeyanlar kustu!

Dövüyordum, bereket versin, edebsiz sustu

Bir selâmet yolu varmış… O da neymiş: Mutlak,

Dîni kökten kazımak, sonra, evet, Ruslaşmak!

O zaman iş bitecekmiş… O zaman kızlarımız,

Şu tutundukları gayet kaba, pek mâ'nâsız

Örtüden sıyrılacak… Sonrada erkeklerden,

Analık ilmini tahsîl edecekmiş… Zâten,

Müslümanlar o sebepten bu sefâlette imiş

Ki kadın "sosyete" bilmezmiş, esârette imiş!

Din için, millet için iş görecek alçağa bak:

Dîni pâmâl edecek, milleti Ruslaştıracak!

Bunu Moskof da yapar, şimdi rızâ gösterelim,

Başka bir ma'rifetin varsa haber ver görelim…"

(Ersoy, 2009: 149–150)

Türk dünyasının yaşadığı sorunlar, otoriter Rus yönetiminin uygulamalarından da kaynaklanır. Şiirde, Rusların Müslüman Türklere yönelttiği baskı ve takip Abdürreşid İbrahim'in yayım faaliyetlerinin engellenmesi ile örneklenir. Rusların müdahaleci tutumunun, Türk dünyasının gerilemesindeki etkisine vurgu yapılır:

"İşte biz böyle didinmekte, çalışmakta iken,

Bir sabah üç tanıdık, seslenerek pencereden,

Dediler: "Şimdi hükûmet basacak matba'anı…

Durmanın vakti değildir. Hadi kaldır tabanı!"

Bir işâretle çocuklar çekilip tâ geriye,

Daldılar hepsi birer sesleri çıkmaz deliğe…"

(Ersoy, 2009: 150)

Şiirde, bir dönemler kültür ve medeniyet merkezi olan Türk dünyasının içine düştüğü cehalet büyük bir üzüntüyle dile getirilir. Bir zamanlar astronomi, fizik, coğrafya, tarih, edebiyat gibi alanlarda başı çeken bir milletin hâldeki zavallı durumunu tahlille çaresizliğini ortaya koyar (Erbay, 2011: 81). Türkistan'da büyük bir medeniyet kuranların torunları, artık hurafelere inanan eğitimsiz yığınlar haline gelmiştir:

"Gece gündüz yürüdüm bulmak için Taşkend'i;

Geçtiğim yerleri ta'dâda mahal yok şimdi.

Uzanıp sonra Buhârâ'ya, Semerkand'e kadar;

Eski Dünyâda bakındım ki ne âlemler var?

Sormayın gördüğüm âlemleri, hiç söylemeyim:

Yâdı temkînimi sarsar da kan ağlar yüreğim.

O Buhârâ, o mübârek, o muazzam toprak;

Zilletin koynuna girmiş uyuyor müstağrak!

İbni Sînâ'ları yüzlerce doğurmuş iklîm,

Tek çocuk vermiyor âgûşuna ilmin, ne akîm!

O rasad-hâne-i dünyâ, o Semerkand bile;

Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzîsiyle…"

(Ersoy, 2009: 151)

Vaizin Türk dünyasının sorunlarına değinirken üzerinde en çok durduğu konu, burada yaşayan insanların ürkütücü boyutlara varan cehaletleridir. Bölgenin geri kalmışlığı sadece bilim ve teknik alanında olmamış, inanç düzleminde de etkili olmuştur. İslâm algısının ve Müslüman yaşantının oldukça zayıfladığına, hurafelerin dinin yerini aldığına işaret edilen Türk dünyasında, manevi değerlerin yozlaştığı ifade edilir. Bu coğrafyada artık, dinin temel işlevinden yoksun bir hal alarak sadece bir gelenek haline geldiği anlatılır:

"Bu havâlîdekiler pek yaya kalmış dince;

Öyle Kur'an okuyorlar ki: sanırsın Çince!

Bütün âdetleri âyîn-i Mecûsîye karîb;

Bir şehâdet getirirler, o da oldukça garîb."

(Ersoy, 2009: 153)

Savaş, yoksulluk ve cehalet yüzünden geri kalan Türk ve İslâm dünyası, kurtuluş ümidini ise Osmanlı'ya bağlamıştır. Vaiz, onların bu beklentisini, bir Hintlinin sözleri aracılığıyla anlatır. Şiirde, Türk kimliğinin kurtarıcı bir imaj olarak algılandığını ifade

eden sözlerle, Türk ve İslâm dünyasının yeniden yükselişe geçeceği ümidi tazelenir:

"Âh biz hayra yarar unsur-ı îman değiliz…

Hind'in İslâm'ını pek Türk'e kıyâs etmeyiniz.

Onların rûh-ı şehâmetle coşan kanları var;

Bizde yok öyle samîmî asabiyyet, o damar.

Bu ağır zillete ukbâya kadar mahkûmuz…

Duymuyor çektiği hüsrânları zîrâ çoğumuz!

Varsa ümidimiz Osmanlıların şevketidir.

Onu bir kerre işitsek… Bu sa'âdet yetişir."

(Ersoy, 2009: 155)

Abdürreşid İbrahim'in gözlemleri doğrultusunda Türk dünyasının sorunlarını gündeme getiren Âkif'in seyyahı vaiz kimliğiyle şiire konuk etmesi ve mekân olarak da camiyi seçmesi toplumsal duyarlılık oluşturma amacını yansıtır. Kazım Yetiş'in tespitiyle Âkif, düşüncelerini bir din adamına söyletmekle, hem bir din adamını hareketin içine sokmuş, hem de din adamının nasıl olması gerektiğini göstermek istemiştir (Yetiş, 2006: 198). Âkif'in konuşturduğu vaiz, Türk dünyasının içinde bulunduğu durumu anlattıktan sonra, İslâm'ın birleştirici ve bütünleştirici işlevine vurgu yapar. İslâm dünyasında ayrılıklara sebep olacak her türlü bölgesel ve etnik ayrımcılığın getireceği tehlikelerden söz eder:

"Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?

Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?

Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,

Aynı milliyetin altında tutan İslâm'ı,

Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir…"

(Ersoy, 2009: 161)

Orta Asya Türk dünyası ile ilgili gözlemleri, üzüntü, dilek ve temennilerini dile getirdiği şiirinde Âkif, İslâmî duyarlılığı ile

yoğrulmuş mısralara yer verir. Âkif'in Türk dünyasına yönelik dikkatleri, "milliyetçi" ya da "ümmetçi" diye tanımlanan algıların dışında gerçekleşir. Her şeyden önce insan olmanın sorumluluğunu taşıyan Âkif, ırkı, dini, milleti ne olursa olsun bütün insanların yaşadığı acılara karşı aynı hassasiyeti taşır. Kızına yazdığı bir mektubunda, "Bugün dünyanın garbı, şarkı, cenubu, şimali gûn-â-gûn buhranlarla kıyamete dönmüş; yüzlerce milyon benî Âdem sefaletin, işsizliğin, ümidsizliğin pençeleri altında kıvranıyor; mahşer meydanı gibi kimse nefsinden başkasıyla katiyyen meşgul değil; hiçbir ferdin diğerine dönüp bakacak hâli yok…"(Özalp, 2011: 119) sözlerine yer veren Âkif, bütün insanlığı kuşatan duyarlılığını dile getirir. Âkif, bu bakış açısıyla İslâm hümanizminin birleştirici ve bütünleştirici özelliğini de gözler önüne serer:

"Şark'ı baştan başa yıllarca dolaştım, gezdim;

Hem de oldukça görürdüm.. Kafa gezdirmezdim!

Bu Arabmış, Bu Acemmiş, Bu Tatarmış, demedim;

Müslüman unsurunun hepsini gördüm kendim."

(Ersoy, 2009: 170)

Âkif'in Süleymaniye Kürsüsünde adlı kitabı ile Abdürreşid İbrahim'in aynı yıl yayımlanan Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişar-ı İslâmiyet adlı kitabındaki İslâm coğrafyası arasındaki bilgiler benzerlik gösterir. Objektif bilgiler dışında İslâm'ı asrın idrakine söyletmek için yapılan yorumlar ise, Âkif'in düşüncelerinden kaynaklanır (Okay, 1989: 50). Bu bağlamda Türk ve İslâm dünyasının panoramasının çizildiği şiirde, bütün İslâm coğrafyasının kurtuluş ümidi dile getirilir. Şiirin sonunda, II. Meşrutiyet sonrası hızla çözülme sürecine giren Osmanlı'nın ayakta kalabilmesinin, İslâm dünyası için ne denli önemli olduğu ifade edilir:

"Müslüman mülkünü her yerde felâket vurdu…

Bir bu toprak kalıyor dînimizin yurdu!

Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek Şer'-i mübîn;

Hâk-sâr eyleme yâ Rab, onu olsun…"

(Ersoy, 2009: 172)

Orta Asya'daki Türk varlığının sorunlarını ele alan Âkif'in, Türk dünyasına yönelik ilgisinin siyasal boyutta olmadığını gösteren mısralar, Safahat'ın son kitabı olan Gölgeler'deki "Hâlâ Mı Boğuşmak?"[4] başlıklı şiirinde yer alır. Şairin "Turan" kavramına yaklaşımı, aynı zamanda siyasal bir eleştiri olarak dikkat çeker. Âkif'in bu eleştirisi, onun milli birlik ve bütünlük algısının çok daha geniş bir yelpazede olduğuna işaret eder:

"Cem'iyyete bir fırka dedik, tefrika çıktı;

Sapsağlam iken milletin erkânı yıktı.

"Tûran İli" nâmiyle bir efsane edindik;

"Efsâne, fakat gâye!" deyip az mı didindik?

Kaç yurda vedâ etmedik artık bu uğurda?

Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda!"

(Ersoy, 2009: 420)

Âkif'in Türk dünyası ekseninde kaleme aldığı mısralar, onun bireysel ve toplumsal duyarlılığını yansıtan ifadeler içerir. Siyasal açıdan oldukça çalkantılı bir dönemin aydını olan Âkif, Orta Asya Türk dünyası konusunda da, insanları bilgilendirme ve toplumsal bilinç uyandırma görevini üstlenir.

Sonuç

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kaleme alınan Süleymaniye Kürsüsünde, dönemin siyasal ve toplumsal gelişmeleri eşliğinde ele alındığında dikkat çekici sonuçlar ortaya çıkarır. Kitap, çeşitli düşünce akımlarının gelişme imkânı bulduğu, göreli bir özgürlük ortamının oluştuğu bu dönemde öne çıkan konulardan biri olan Türk dünyasının, Âkif'in düşünce dünyasında edindiği yeri dikkatlere sunar.

Türk dünyasının sorunlarını gündeme getiren Âkif, şiirlerinde millî birlik ve beraberlik vurgusu yapar. Dünyada eziyet gören, yoksul ve cahil bırakılan bütün milletlerin acılarını hisseden Âkif, Türk dünyasına da bu algı çerçevesinde yaklaşır. Âkif'in bu duyarlılığının

4 Âkif'in "Hâlâ Mı Boğuşmak?" başlıklı şiiri 1918 yılında Sebilürreşad'da yayımlanır. Safahat'ın son kitabı Gölgeler ise, kitap olarak 1933 yılında Mısır'da basılır (Gökçek, 2011: 7).

bir sonucu olarak, XX. yüzyılın başlarında Türk dünyası ile önemli bir bağ kuran Türk Yurdu'nun yanında Sırât-ı Müstakîm ve Sebilürreşad da yer alır. Âkif, Türk Yurdu'nun savunuculuğunu yaptığı düşünce akımını belli ölçülerde benimsemese de, Türk dünyasına benzer duyarlılıklarla ilgi duyar. Orta Asya'nın tarihsel ve kültürel mirasının önemini dile getiren Âkif, burada yaşayan insanlarla aramızdaki ortaklıklara vurgu yapar. İslâm coğrafyasının ayrılmaz parçası olan Türk dünyasında yaşananlara duyarsız kalınmaması çağrısı yapan şair, İslâm milletlerinin yeniden yükselişe geçeceği günlerin geleceği ümidini dile getirir.

Âkif'in Orta Asya Türk dünyası algısı, onun hem yaşantısından hem de hayata bakışından izler taşır. Şairin toplumsal duyarlılığını yansıtan mısralar, millî birlik ve bütünlük anlayışından dikkat çekici bir kesit sunar.

KAYNAKÇA

ERBAY, Erdoğan (2011). Mehmed Âkif -İnsan ve Medeniyet-, Erzurum: Fenomen Yayınları.

ERSOY, Mehmed Âkif (2009). Safahat, (Haz. M. Ertuğrul Düzdağ), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.

Eşref Edib (1962). Mehmed Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları, 1. cilt, İstanbul: Sebilürreşad Neşriyatı.

GEORGEN, François (1999). Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876–1935), (Çev. Alev Er), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

GÖKÇEK, Fazıl (2007). "Süleymaniye Kürsüsünde Hakkında", Mehmet Âkif Ersoy, Safahat İkinci Kitap Süleymaniye Kürsüsünde, İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 7–22.

GÖKÇEK, Fazıl (2011). "Gölgeler Hakkında" Mehmet Âkif Ersoy, Safahat Yedinci Kitap Gölgeler, İstanbul: Dergâh Yayınları, ss. 7–20.

OKAY, Okay (1989). Mehmed Âkif -Bir Karakter Heykelinin Anatomisi-, Ankara: Akçağ Yayınları.

ÖZALP, Ömer Hakan (2011). Mehmed Âkif Ersoy Firaklı Nâmeler -Âkif'in Gurbet Mektupları-, İstanbul: Timaş Yayınları.

ÖZDOĞAN, Günay Göksu (2002). "Dünyada ve Türkiye'de Turancılık", Modern Türkiye'de Diyasî Düşünce C.4 Milliyetçilik, (Ed. Tanıl Bora), İstanbul: İletişim Yayınları.

TOPÇU, Nurettin (1970). Mehmet Âkif, İstanbul: Hareket Yayınları.

UZUN, Mustafa (1988). "Abdürreşid İbrahim", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss. 295–297.

YETİŞ, Kâzım (2006). Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy, Ankara: Akçağ Yayınları.

“ÜSKÜPLÜ ŞAİR FETTAH EFENDİ’NİN ŞİİRLERİNDE MEHMET AKİFİN VEFAATI”

Dr. Süleyman BAKİ*

“Bir şâir-i mülhem idi Âkif, o büyük zât

Âkif gibi üstâd-ı beyân geldi mi, heyhât

Âdâb edebiyyât ile zıd addedilirken

Feyzinle bunun zıddını sen eyledin ispât”

Fettah Efendi

Üsküp, 1391 yılından Osmanlı Devleti tarafından fethedilerek Türk ve Müslüman bir belde olduğu günden itibaren Müslümanlar’ın yoğun olarak yaşadığı ve İslam kültürünün yaygın olduğu bir şehirdir. Yine Üsküp, Osmanlı Devleti hakimyeti altına girdiği zamandan itibaren Balkanlar’da önemli bir İslam kültür, sanat ve siyaset merkezi olmuştur.

*Ensar Kültür Yardımlaşma Derneği Başkanı Üsküp-Makedonya

Şair ve müderris olan Fettah Efendi (Abdülfettah Rauf) 1910 yılında Üsküp'te dünyaya gelmiş, babası Üsküp'ün Hacı İshak sülalesinden ve tanınmış şahsiyetlerinden manifaturacı esnafından Rauf Efendi annesi yinde Üsküplü Refiye Hanımdır.

Fettah Efendi, medrese eğitimini Üsküp Türk Çarşısı'nda bulunan Osmanlı medreselerinden Meddah Medresesi'nde hocası başmüderris Ataullah Efendi'den 1934 yılında icâzet alarak görmüştür. Medrese 1946 yılında komünist rejim tarafından kapatılmıştır. Fettah Efendi, mezun olduğu bu medresede medrese kapatılana kadar uzun yıllar İslami İlimler'de (kelam ve akaid) hocalık yapmış ve talebe yetiştirmiştir. Dha sonra medresenin Başmüderrisi olarak tayin edilir. 1944 yılında mezuniyet töreninde kendisinden icazet alan öğrenciler arasından Marmara İlahiyat Fakültesi hocalarından Prof.Dr. Bekir Sadak Hoca da vardı. Dönemin sosyalist rejimi tarafından 1947 senesinde 7 yıl ağır hapis cezasına mahkum edilmiş, hapisten çıktıktan sonra rejim tarafından Makedonya Devlet Arşivi'nde Osmanlıca, Türkçe ve Arapça uzmanı olarak çalışmıştır. 25 Nisan 1963 yılında Üsküp'te vefaat etmiş, cenazesi İsa Bey Camii'nde kılınarak naaşı Butel mezarlığında defnedilmiştir.[1]

Merhum Fettah Efendi, Meddah Medresesi'nden mezun olmuş ve ilk nesil talebeler arasında zekâsıyla, ilmi vukûfiyetiyle ve de şâirliğiyle temâyüz etmiştir. O, yaşadığı dönemde Osmanlı'yı ruhunda yaşayan ve yaşatan bir alim ve şairdir. Belki de Osmanlı sonrası yetişmiş en büyük ve en güçlü İslam şairidir. Binlerce şiiri olan bu şairimizi maalesef biz, yeterince tanımıyor ve de tanıtamıyoruz. Bu gün bile hala hakkında ne bir eser yazılmış nede bir ilmi toplantı düzenlenmiştir. Kendisi hakkında sadece birkaç kısa makele yazılmış olan bu ünlü İslam şairimizi daha çok tanımak ve anlamak zorundayız.[2]

1 Abdülfettah (Fettah) Efendi hakkında daha geniş bilgi için bkz: "Fettah Efendi", Aruçi, Muhammed, DİA, c.12, s.483-484.

2 Fettah Efendi hakkında daha geniş bilgi için bkz: Fahri Kaya, Makedonya Türklerinden İz Bırakanlar, Köprü Derneği Yay, Üsküp, 2008, s.123-147; Bekir Sadak, Rumelide Bir Şair Fettah Efendi, İslami Kültür, Sanat ve Edebiyat, Sayı

Hatifi mahlasını kullanan Fettah Efendi'nin hem hece hem aruz vezniyle yazdığı şiirlerinden Osmanlıca, Farsça ve Arapça'ya vâkıf olduğu anlaşılmaktadır. İlk şiirleri Üsküp'te çıkan Sadâ-yı Millet (1925) gazetesinde yayımlanmıştır. Şiirlerinin muhtevasını daha çok dinî, vatanî ve sosyal konular oluşturmaktadır. Hayatı boyunca Osmanlı münevveri olmanın sağladığı üstünlüğün gururunu taşıyan ve bunu fikirlerine aktaran Fettah Efendi, saltanatın sona ermesine ve vatanında gurbet hayatı yaşamasına rağmen mağlubiyet duygusuna kapılmamış, şiirlerinde cesur bir kişilikle ortaya çıkmıştır. "Hasma teslim olmam amma Rabba teslim olmuşum" mısraı bu tür duygunun bir tezahürüdür.

Şiirlerinin büyük bir kısmında maziye karışmış tarihî mefâhirle kaybolup giden Osmanlı medeniyetinin mirasına karşı duyduğu hasret ve üzüntüyü dile getirmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Yugoslavya'dan Türkiye'ye başlatılan göçe karşı çıkmış ve muhtelif yerlerde bu göçün dinî açıdan caiz olmadığını söylediği gibi, bu kanaatini şiirlerine de aktarmış, "Ah hicret, o mel'ûn akın" mısraı ile tanımlamıştır. Onu Balkanlar'da Osmanlıca yazan ve aruz veznini kullanan son nesil şairlerinden biri olarak kabul etmek mümkündür. Birkaç defter hacmindeki şiirleri henüz toplu olarak yayımlanmamıştır. Bu şiirlerin büyük bir kısmı talebesi Kemal Aruçi tarafından konularına göre tasnif edilip birkaç deftere geçirilmiş (Bugün bu defterler yazma halinde Muhammed Aruçi'nin özel kitaplığındadır ve neşre hazırlanmaktadır.), bir kısmı da Bekir Sadak tarafından yayımlanmak arzusuyla toplanmışsa da bu mümkün olmamıştır .[3]

Bazı gazete makaleleri de yazan Fettah Efendi'nin Mehmed Âkif Ersoy'un ölümü üzerine yazdığı bir yazısı ile mersiyesi Sofya'da neşredilen Medeniyet gazetesinde (6 Şubat 1937); yine

4, sayfa 27-29, Mart 1989, İstanbul; Suat Engüllü, Üsküp'te Abdülfettah Rauf da Yaşıyordu. Yedi İklim, Cilt 9, Sayı 64, sayfa 21-25, İstanbul, 1995.

3 Bkz. Muhammed Aruçi, "Fettah Efendi", DİA, İstanbul 1995, XII, 483-484).

aynı yazı ve ikinci bir mersiyesi Üsküp'te çıkan el-Hilâl dergisinde "Büyük İslâm Şairi Mehmed Âkif Ersoy" başlığıyla yayımlanmıştır (yıl III, sy. 15, [1 Eylül 1989], s. 14). "Bir Ağacın Tarihçesi Yaratan'ın Bir Kitap Kudretidir" makalesi de Osmanlıca'dan sadeleştirilerek yayımlanmıştır (El-Hilâl, yıl I, sy. 4, [1 Kasım 1987], s. 7). Son yıllarda Üsküp'te Makedonya Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından neşredilen El-Hilâl dergisinin sayılarında "Tanrı", "Allah'ım ile birkaç söz", "Vasiyetim", "Şanlı Peygamber Mesih" vb. şiirleri yayımlanmıştır.

Fettah Efendi'nin Mehmet Akif ve Onun Vefaati ile ilgili şiirleri

Büyük Şâir Mehmed Âkif

Âkif denilince koca bir heykel-i irfân

Bir âbide, güyâ ki oyulmuş kayalardan

Kalbinde kudurmuş gibi volkan

Rûhunda köpürmüş gibi tûfân

Her nâlesi bir sâikadır Arş-ı Hudâ'ya

Her âhı birer bârikadır arz u semâya

Seller gibi sahrâlara, dünyalara erzân

Volkan gibi bir âteş-i sûzân u fürûzân

Eyler koca bir âbide-i şi'r ü şehâmet

Bir ümmete bir rehber-i irfân u hamâset

Heycân veriyor kalbe o üslûb-i selîsin

Rûhlarda kasırga yapıyor şi'r-i nefîsin

Mûnisti bütün hislere, mâtemlere mûnis

Bir ma'kes-i rennân idi üslûb-i enîsin

Taht-ı edebin yüksek idi şâhikalardan

İlhâmına fer almış idin bârikalardan

Kalbinse ateşlenmiş idi sâikalardan

Tab'ın yaratılmıştı bütün hârikalardan

Hep fecr-i bahar, ebr-i seher, kavs-i kuzahlar

Elvânını sundu sana ey hâme-i sehhâr

Sen hilkatı hilkat gibi tasvîr ediyordun

Yetmez mi idi sanki ya o hilkat-ı Cebbâr

Sen hâme-i tasvîrini mehtâba batırdın

Nurlarla yazıp fıtratı şi'rinde yatırdın

Her mâteme, her nâleye şehbâlini gerdin

Âlemleri sen meşher-i eş'ârına serdin

Ma'sûmların elhânını şi'rinle duyurdun

Sen ağladın, efgânını dünyaya duyurdun

Mazlûmlara dil oldu o feryâd-ı mehîbin

Ruhlarda bütün çağladı sen her ne buyurdun

(7 Şubat 1956)

Mehmed Âkif Bey Öldü

Bir şâir-i mülhem idi Âkif, o büyük zât

Âkif gibi üstâd-ı beyân geldi mi, heyhât

Âdâb edebiyyât ile zıd addedilirken

Feyzinle bunun zıddını sen eyledin ispât

Şi'r olmuş idi müşhir-i her fuhş-u fezâhat

Şi'rinde edeb buldu edepsiz edebiyyât

Bir münbit-i şer olmuş idi hâk-ı belâgat
Bir tohm-i edeb zerk ederek eyledin inbât
Türk şi‘rini, fen nazmını, âdâb-ı beyânı
Âkif’le beraber alıyor âlem-i emvât
Mefkûre-i İslâmı belâgatla kulûba
Telkîn edecek hâme bugün sustu mu heyhât
Şi‘r ile şuuru o barıştırdı yegâne
Âkif, o yüce şâir-i kahir, o büyük zât
Bir menkıbe-i fahr u rehâ fikr u hayâtın
Bir âbide-i şi‘r u şehâmet Safahât’ın
Ümitlere rûh, rûhlara ümit veriyordu
Coşkun kaleminden taşan ulvî nefehâtın
Hassâs yüreğin âlem-i İslâm’a mekarrdı
Bir cevhere-i rüşd u edepti kelimâtın
Âkif, seni takdîs edemez kavl u kalemler
Timsâl-ı ilâhîsi idin azm u sebâtın
Bîçârelerin derdine dermânını yazdın
Nûrun ile esrârını yırttın zülûmâtın
Şi‘rin elimizde, dilimizde, dilimizde
Ey şâir-i mâhir!, nerede şanlı hayatın
Ey neyyir-i lâmi‘ batıverdin mi nihâyet
Lâkin ebedî sönmeyecektir leme‘âtın
Öksüz kalarak ağlayacak hâme-i irfân
Billâhi kıyâmet oluyor şi‘re memâtın

Tasvîr-i fecâyi'de yegâne kalemindi
Tefhîm-i dekâikte sayılmaz hidemâtın
Tahkîk-i hakâikte sözün söz idi Âkif
A'lây-ı meâlîde büyüktü hem memâtın
Teshîr-i kulûb etti senin sihr u beyânın
Şi'rin ile sihrinle yayıldı hikemâtın
Bir mürdeyi ihyâ edecek mertebe kudret
Telkîn ediverdi o bülend-i rûh kelimâtın
Kudsiyyet-i agrâz ile ulviyyet-i elfâz
Mevlûd-i kemâlin idi şâhid nefehâtın
Bir defter-i îmân ve meâlî Safahat'ın;
Allah'ına ibrâz ediver, elde berâtın
Ey hârikalar mübdi'-i zî kudreti şâir
Dilbeste-i şi'rin oluyor cümle meşâir
Şi'rinle senin gûş u lisanlar mütezeyyin
Feyzinle zuhûr eyledi en şanlı mezâhir
Tasvîr-i menâzırda ne câzipti beyânın
Öldün, ebedî şimdi yetim kaldı menâzır
Ey rûh-i şebâb, ma'şer-i âtî Safahâtı
Al kalbine tak, ondadır en tatlı mefâhir
Bir kenz-i edeb, bâg-ı behâ, mushaf-ı hikmet
Suhfunda defîndir nice kiymetli cevâhir
Ey murg-i hayâl ufk-i tehayyülde yorulma
Gelmez bu gibi âleme bir şâir-i mâhir

Âkif yüreğim savme‘a-i şi‘rine Âkif

Takdîs edecek nâmını ahfâd u evâhır

Kãnûn-i mübînindi senin Şer‘-i Muhammed

Teblîğine hâdimdi hep o şi‘r-i muhalled

Öldünse de, Âkif, ebedîsin, ebedîsin

Ahlâfın unutmaz seni, billâhi, müebbed

Eş‘ârın eder fikrini âlemlere iş‘âr

Âsârın olur sayt-ı cihangîrine ma‘bed

“Hassân” ile sen Cennet-i a‘lâ’da gezerken

Tahsîn ediyor şi‘rini her şi‘r-i mümecced

Bir şâir-i Peygamber idi Hazret-i Hassân

Peygamberimin Şer‘ine sen şi‘r-i mücerred

Şi‘rin ile bir şîr-i beyâbân-ı beyândın

Nârefte yolun yolcusu bir şâir-i ecled

Rabbım seni hem-bezm-i cemâl eylesin, âmîn!

Tavsîfine yetmez nice bin tane mücelled

Ta‘lîk edecek sînesine şi‘rini ahfâd

Her hâfıza hıfz eyleyecektir ile’l-âbâd

(30 Şevvâl 1355)

(Üsküp Kalesi'nde çekilen bir resim. Soldan sağa: Nimetullah Kurtiş, Fettah Efendi, Kemal Aruçi ve Cavit Saraç)

YENİ BİR MEDENİYET DÜŞÜNCESİNİN KURUCULARI OLARAK MEHMET AKİF ERSOY VE FARABİ

Yrd. Doç. Dr. Zübeyir SALTUKLU*

As the Founders of the Idea of a New Civilization, Mehmet Akif Ersoy and Farabi

Farabi Conception of Civilization and Civilization on the concept of Mehmet Akif ErsoyThe last two hundred years of Western civilization to confront when we entered a tight 'civilization' was the heavy use of the concept. Independence, Mehmet Akif Marşı'nda "said one female remained the monster of civilization" verse you use it against him and the enemy of civilization that was put forward. We have the concept of civilization in this study, the analysis of Akif's poems and writings of a flat will do. Farabi understanding of civilization in the Western civilization and culture while also examine the concept pops. United, and they leave the points will put out.

* Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi-Türkiye

Akif, medeniyetler içerisinde en erdemli ve en insani olarak kabul ettirilmek istenen Avrupa medeniyetine karşıdır. Çünkü Batı, medeniyet götüreceğim diye birçok ülkeyi işgal edip, esaret altına alıyordu. Ve o şöyle diyordu:"Avrupa medeniyeti, bir medeniyet-i fazıla, bir medeniyet-i hakikiye-i insaniye değildir." (Timurtaş,1987, s. 62.)

Safahat'ın değişik yerlerinde Akif, medeniyet adına yapılan ancak medeniyet kavramına sığmayan düşünce ve uygulamalara itiraz etmektedir.

"Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar, Medeniyet' dediğin tek dişi kalmış canavar?'Medeniyyet! Size çoktan beridir diş biliyor; Evvela parçalamak, sonra da yutmak diliyor."'Müslüman, fırka belâsiyle zebun bir kavmi, Medeni Avrupa üç lokma edip yutmaz mı? Azıcık kurcala toprakları, seyret ne çıkar: Dipçik altında ezilmiş parçalanmış kafalar! Bereden reng-i hüviyetleri uçmuş yüzler! Kim bilir hangi şenaatle oyulmuş gözler!"Medeniyet" denilen vahşete lanetler eder, Nice yekpare kesilmiş de sırıtmış dişler! Tükürün milleti alçakça vuran darbelere! Tükürün onlara alkış dağıtan kahbelere, Tükürün Ehl-i Salibin o hayâsız yüzüne! Tükürün onların asla güvenilmez sözüne!'Medeniyyet' dediğin maskara mahlûku görün: Tükürün maskeli vicdanına asrın, tükürün! Neredegösterdiği vahşetle 'bu, birAvrupalı'Dedirir- yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi, Maske yırtılmasa hala bize afetti o yüz.'Medeniyet' denilen kahbe, hakikat yüzsüz. (Akif, 1987, s. 246-425).

Akif'in döneminde medeniyetin temsilcisi olarak Fransa ve İngiltere kabul ettirilmek istendiği için Birinci Dünya Savaşından Osmanlı Devleti yenik çıkınca bu bir devletin yenilmesinden daha çok bir medeniyetin yenilmesi ve diğer bir medeniyetin zaferi olarak anlaşıldı. Medeniyet galip gelmiştir düşüncesi, gerek Batı gerek bizim basın ve kamuoyunda yaygınlaştırıldı. Milli Mücadele, medeniyet adına yurdumuzu işgal edenlere karşı verilen bir savaştı, Ülkenin farklı bölgelerinin işgali sonucu çekilen protesto telgraflarında: bu işgalin 'medeniyet' adına yapılamayacağı belirtiliyordu. Mehmet Akif de, " medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar" mısrasıyla bu anlayışa tercüman oluyordu. F. Kadri Timurtaş, "Mehmet Akif

ve Cemiyetimiz" adlı eserinde "Akif, daima tırnak içine aldığı "medeniyyet" kelimesi ile Batı emperyalizmini kastediyor. Onun kaleminde "medeniyyet", müstevli, saldırgan, insaniyetsiz, zalim Avrupa karşılığı hususi bir mana ifade etmektedir. Bir kelimeye gerçek anlamı dışında hususi bir mana vermek, edebiyatta bir sanattır. Buna mecaz-ı mürsel denir. Edebî sözün ne olduğunu bilmeyenler ancak, 'Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar' mısraından dolayı O'na medeniyet düşmanı diyebilirler. Akif'e medeniyet düşmanlığı isnat etmek, bilgisizlik ve anlayışsızlık eseri değilse, muhakkak kötü niyet ve hususi maksattan ileri geliyordur." (Timurtaş, 1987, s. 65)

Akif'in bu anlayışından ötürü medeniyet düşmanı ilan edilmesini anlamakta güçlük çekmekteyiz. Akif'ten çok önceleri Oswald Spengler Batı'nın Çöküşü eserini 1917 yayımladı. Kimse Spengler'e medeniyet düşmanı demedi. 1930'da Uygarlığın Huzursuzluğu'nu yazan Sigmund Freud'a da kimse uygarlık düşmanı demedi. 1948'de Medeniyet Yargılanıyor diye eseri yayınlanan Arnold Toynbee'ye da kimse medeniyet düşmanı demedi. Demokratik Uygarlığın Yazarı Leslie Lipson, kayda değer bir eseri olan Uygarlığın Ahlaki Bunalımları'nda maddi gelişmelere paralel ahlaki erdemler gelişmezse medeniyet adına insanlığın yok olacağını ileri sürerek medeniyet düşmanı olmadı. "Ahlaki bir devrim olmaksızın hiçbir uygarlık kalmayacaktır ve uygarlıkta ilerlemeler olmaksızın da insanlık diye bir şey kalmayacaktır." (Leslie Lipson, Uygarlığın Ahlaki Bunalımları, 2006, s.308 Çev: Jale Çam Yeşiltaş).

Medeniyet kelimesi 1850'lerden sonra Batı'da ve bizde sıkça kullanılan kelime oldu. Batı'da Civilitation (medeniyet) kelimesi oldukça yenidir. Latince civilis, yani 'şehirle ilgili' manasında civis, yani vatandaş' anlamına bir kelimedir. Ancak Johnson, 1772'de yayınladığı Lügat kitabına bunu almadı; medeniyet karşılığı olarak civility kelimesine (medeni davranışlar, nezaket, incelik, terbiye) yer verdi. (Durant, 1996, s. 15).

Bu anlayışladır ki; 1877:J. W.Redhause, A Lexion, English and Turkish sözlüğünde Civilization: a) medeniyet: terbiye: terbiye-i

medeniye: tezhibi-i ahlak ve tervic-i ulum ve funun; ictima'-ı kemalat-ı ebediye ve ilmiye b) vahşilik halinden çıkarub terbiye ve medeniyet yoluna dâhil etmeklik olarak tanımlandı. (Baykara, 1992: 22).

1870'de Prusya ordusu Fransız ordusunu mağlup edince, bu bir ordunun yenilmesi değil, bir medeniyetin yenilmesi olarak anlaşıldı. Her ne kadar Fransa Prusya'ya medeniyet götürmek için savaş ilan etmemişse de yine de medeniyetinin üstünlüğüne güveniyordu. Ancak Prusyalılar medeniyet kavramı yerine "kültür" kavramını kullandı. Bizde Alman düşünce ekolünü benimseyenler, medeniyet kavramından daha çok kültür kavramını öne çıkardılar.

Batı düşüncesinin etkisinde kalan bizler elbette onların kavramlarıyla düşünmek zorundaydık. Ancak bu kavramlar üzerinde bizde de düşünenler olmuştur. Medeniyet kavramı üzerine en derinlikli düşünenimiz Farabi'dir. Bu bilgi şöleni nedeniyle Mehmet Akif ile Farabi'yi yan yana koyarak bu iki abide insanın medeniyet anlayışını ele aldık.

Farabi'nin siyaset ve toplum üzerine eserlerinin adı el Medinetü-l Fazıla ve Siyasetü-l Medeniye'dir. Türkçemize Erdemli Toplum/ Erdemli Devlet, Erdemli Siyaset/Medeni Siyaset adıyla tercüme edebiliriz. Yine Farabi, İhsau'l- Ulum /İlimlerin Taksimi adlı eserinde medeni bilimlere yer verir. Görüyoruz ki, medeni sözü toplum, devlet, siyaset, bilim kavramlarına sıfat olmaktadır. İnsanın medeni kabiliyette siyasi bir varlık olduğunu iler süren Farabi bu görüşünü şöyle temellendirir: " Temel varlık yapısıyla insan kendi suretiyle olması yönünden ne madde ne de alettir ve yardımcı olma yoluyla asla bir tür içinde değildir. Varlık ilkeleri açısından düşünen canlı olan insan, hiçbir mümkün cinsi düşünen canlıdan daha üstün olmayınca, düşünen canlının kendisinden daha üstün olan başka hiçbir mümkün şeye hiçbir biçimde yardımı söz konusu değildir. Bu sebeple düşünen canlı, düşünmesi nedeniyle ne üstünde ne de altında olan hiçbir şeyin maddesi olamaz. Ve kendisinden başka hiçbir şeyin aleti de olmaz. Doğası gereği başkasına hiçbir zaman hizmetçi de olamaz. İnsan doğal olarak değil, düşünme ve irade sayesinde düşünen bir varlık olduğu için kendinden başka mümkün varlıklara ve birbirine yani insan- insana araç olamaz. Çünkü insan amaç bir

varlıktır. Kendisinin dışında herhangi bir şeyin aracı olmayan insan, yaşamak ve yetkinliğe ulaşmak için doğal-varlık yapısıyla birçok şeylere ihtiyaç duyacak şekilde yaratılmıştır. Elbette o, ihtiyaçlarını tek başına sağlayamayacaktır. Zorunlu ihtiyaçları gidermek için insanların bir araya gelmesi kaçınılmazdır. Bu durum onun varlık-koşuludur. Hemen her insan ihtiyaçlarını gidermek için üzerine düşeni yapar. İşte bu bir araya gelme, elle tutulur, gözle görülür somut bir "sosyal birliği" meydana getirir. İnsan, doğasındaki yetkinleşme ihtiyacını bu sosyal birliğin içerisinde gerçekleştirir. Bu sosyalleşme bilinçli ve amaçlıdır. Bundan ötürüdür ki, insan doğal yapısı gereği bir yurtta ve kendi türünden olan diğer insanlarla bir arada oturur. Bu özelliğinden dolayıdır ki insan, medeni (devlet/ il kurabilir) ve ünsi (siyasi kabiliyetli) bir varlıktır. İnsanın, devlet kurmaya kabiliyetli, yetenekli bir yapıda olduğuna göre, insan devlet kuran siyasi varlıktır. Bir başka ifadeyle, doğal yapısı gereği sosyal birliğe katılan insan bu katılmanın sonucunda siyasileşerek daha açık ifadeyle medenileşerek/ insanlaşarak ikinci bir huy kazanır. İkinci bir karakter kazanan insan, kendi doğal yapısından gelen doğal niteliklerle ve kazandığı ikinci huyla içerisinde bulunduğu sosyal birlikle uyuşmaya çalışır.[1] Fârâbî, Siyasetü'l -Medeniyye, Dairetü'l Maarif, Haydarabad- (H). 1346. s.37–39. (Çeviren. Mehmet Aydın, Abdulkadir Şener, Rami Ayas. İstanbul – 1980.) s.1–2–34. Medinetü'l -Fazıla, s.117. (Çeviren, Ahmet Arslan,1990 s. 44-61).

İnsanın sosyal hayatla uzlaşması sonucunda meydana getirdiği toplulukları ve onların oluşturdukları devlet türlerini Fârâbî yapısı ve amaçları açısından şöyle tasnif etmektedir.

1- Yapısı bakımından topluluklar.2- Amaçları bakımından topluluklar.

1 1-Fârâbî, Türklerin "Çayardı", Arapların "Maveraünnehir" dediği bölgede Farab (Otrar)'a bağlı, askeri bir kale olan Vesic kasabasında 870 yıllarına doğru dünyaya geldi. Bu kalenin komutanı dedesi idi. Dedesinin adı Tarhan'dı. Biliyoruz ki; Türklerde Tarhan askeri bir rütbeydi. Böyle üniformalı devleti temsil eden bir ailenin çocuğu olarak büyüdü. Orta mektebi kendi kentinde, yüksek tahsilini Bağdat'ta tamamladı. Bir süre kadılık yaptı. Çayardı bölgesinde hüküm süren Samani hükümdarı tarafından davet edildi. Buradan Bağdat'a oradan Hamdani hükümdarının davetine icabet ederek Halep'e, Şam'a, Mısır'a gitti. 80 yıllık ömürden sonra 950 yılında Şam'da vefat etti.

Yapısı bakımından topluluklar da kendi arasında ikiye ayrılmaktadır:

A-Eksik topluluklar. B-Tam topluluklar.

Eksik topluluklardan anlaşılanlar şunlardır:

A-Ev /Dam, B- Sokak, C-Mahalle, D- Köy

Tam topluluklardan anlaşılanlar da şunlardır:

A-Küçük topluluk (=İl / Kent / Beylik / Medine Devleti).

B-Orta topluluk (=İller Birliği / Ulus /Ümmet Devleti).

C-Büyük Topluluk (= Uluslar Birliği / Devlet-i Aliyye).

Amaçları açısından topluluklar da kendi arasında ikiye ayrılmaktadır:

A-Erdemli topluluklar. B-Erdemsiz topluluklar.

Erdemli topluluklar da üçe ayrılmaktadır:

A-Erdemli İl / Kent / Beylik /Medine. B-Erdemli Ulus / Ümmet. C-Erdemli Uluslar / Ümmetler Birliği Devleti diğer bir ifadeyle Devlet-i Aliyye.

Erdemsiz Topluluklar da dörde ayrılır: A-Kötü / Erdemsiz İl / Kent /Medine. B-Günahkâr İl / Kent / Medine. C-Sapık İl / Kent / Medine. D-Bozulmuş İl / Kent / Medine. Bunlarda kendi arasında yine kendi adlarıyla uluslara /ümmetlere ve uluslar birliğine ayrılmaktadır.

Kötü İl /Erdemsiz devlet kendi arasında altı öbeğe ayrılmaktadır

Aa- Mecburiyet İli / Kent / Medine. Ab- Bayağı İl / Kent / Medine veya Zenginlik İli / Kent / Medine. Ac- Bayağılığını ve Erdemliliğini Kaybeden İl / Kent / Medine. Ad- Şeref Düşkünü İl / Kent / Medine. Ae- Zorba İl / Kent / Medine. Af- Demokratik İl / Kent / Medine.

Yine bu medine / kent devletleri de kendi adlarıyla uluslara / ümmetlere ya da uluslar birliğine ayrılmaktadır. (Fârâbî, Siyasetü'l

Medeniyye, s.39. Medinetü'l Fazıla, (Neşreden A. N. Nadir. 1976, s.117. Çev., Ahmet Arslan, 1990, s.69-90).

Ev, sokak, mahalle ve köy kendi içerisinde bir topluluktur ancak eksik bir topluluktur. Bu eksik toplulukların belli amaçlar çerçevesinde bir araya gelmesinden oluşan düzenli, kurumlu ve kuruluşlu topluluğa tam topluluk denir. Medine / beylik, tabii bir topluluk değil, iradi bir topluluktur. — İradi olmayan tabii topluluklara Fârâbî, behimi (/canlı düzeyde kalan) topluluklar adını vermektedir. İlleşmiş /il tutmuş yani iradi olarak siyasi teşkilat kurmuş topluluklar "en üstün yetkinliğe" oymaklar/aşiretler de dâhil eksik bir toplulukta değil ancak tam topluluklarda -öncelikle Medine de- ulaşabilirler. Farabi'ye göre insan toplulukları devletleşmeden medenileşemezler. Medinelileşmek bir diğer ifadeyle, doğrudan siyasi bir birlik anlayışına ulaşarak devletleşmek olarak anlaşılır. Bu anlayışa uygun olarak Mustafa Kemal Atatürk de kendi el yazısıyla İl'i şöyle tanımlamıştır: "Türk kavmi yukarıda söylediğimiz gibi, çok büyük bir sahada vücut bulmuş ailelerin birleşerek Sop (Klan), Sop'ların birleşerek Boy (Kabile), Boy'ların birleşerek Öz (Aşiret) ve Öz'lerin birleşerek siyasi bir cemiyet olan El (Medine) camia vücuda getirmiştir." (Afetinan, 1969, s. 20).

Bizden farklı olarak Eski Yunan kent devletlerinde ise polis/site önceleri siyasi bir birliktelikten ziyade kan, ırk, dil ve din gibi unsurlara dayanıyordu. Zamanla gelişerek sosyal, siyasi, iktisadi ve askeri bir birliği ifade etti. (Okandan, C.I. s. 104–105).

Farabi ilimlerin sınıflandırılmasını 5'e ayırır. Bu ilimlerden birisi de Medeni Bilimler'dir. O, siyaset, hukuk, teoloji/kelam, fıkıh/hukuk, ahlak ve sanatları bu başlık altında ele alır. Alman düşünce ekollerinin etkisiyle ülkemizde de 'kültür bilimleri' sınıflandırmalarını görüyoruz. Üzülerek ifade etmeliyiz ki, Selçuklu, Osmanlı medreselerine Farabi'nin yaptığı bilim sınıflandırması anlayışı egemen olmamıştır. Şimdi de okullarımızda sosyal bilimler, fen bilimler diye bir sınıflandırılmaya gidildi. Bazı üniversitelerimizde Beşeri Bilimlere rastlıyoruz. Farabi'nin bilimleri sınıflandırılması yeniden iyi okunması gerekir diye düşünüyoruz.

Farabi ile Atatürk arasında geçen zaman farkı yaklaşık 900 yıldır. Bu zaman zarfından sonra Atatürk Kendi el yazısıyla Medeni Bilgiler kitabının içeriğine müdahale ederek yayınlanmasını ve okullarda okutulmasını emreder. Bu kitabın ilk sahifesinde " Vatandaş için medeni bilgiler neden bahseder? Sorusuna Atatürk'ün el yazısıyla ilave bir notla cevap verir: " İşte vatandaşlara, gerek devlet ve hükümet ve gerek aralarındaki münasebete nazaran mevcut vazifeleri ve hakları ve umumiyetle devlet teşkilatını öğreten bilgiler, Medeni Bilgiler namı altında toplanmıştır." (Afetinan, 1969, s. 7).

İbn Haldun da toplumları bedevi ve hazari toplumlar olarak ikiye ayırmaktadır. Bilimleri sınıflandırarak, 'Ümran Bilimine yer vermektedir. O, bu bilimin konularını da şöyle izah etmektedir; "Mülk, devlet (sultan), kazanç (kesp), geçim yolları (maaş), sanatlar, ilimler ve bunların nedenleri." (Arslan,2009, s. 73–74). Bu tanımda da 'ümran' toplum, devlet, siyaset, ekonomi, sanat ve bilimleri kapsamaktadır.

Farabi'de, amaçları açısından insan topluluklarının erdemli /faziletli ve erdemsiz / faziletsiz biçiminde ikiye ayrıldığını görmüştük. Yapısı bakımından insan topluluklarından tam toplulukların hepsi eğer, "gerçek mutluluğu amaç edinmişse erdemli adla adlandırılmaya layıktır. Yok, eğer, gerçek mutluluğu değil de sanılı mutluluğu amaç edinmişlerse, edindikleri amaçlara göre adlandırılırlar. Tam topluluklardan her hangi biri şerefi, zenginliği, zorbalığı, sapıklığı kendine amaç edinirse bu adla adlandırılırlar. (Fârâbî, Medinetü'l Fazıla, s.130–131. Siyasetü'l Fazıla, s.57- 58).

Farabi'ye göre, siyaset de, erdemli siyaset, erdemsiz / kötü / kara siyaset adıyla ikiye ayrılır. Ancak bunların birbiriyle genel bir ad olan siyaset sözünden başka ortak yanları yoktur. (Fârâbî, Fusul, s.92).

Eğer, bu mesleği "mutlak biçimde iyi olan ve bizzat kendisi ve özü için istenen ve insanın yetkinleşmesinin en son noktası olan "en yüksek mutluluğa" saadetü'l kusva'ya yani "kutlu kut"a ulaşma nedeni olarak iyi nitelik ve yetenekleri ilde / devlette /medinede yerleştiren ve onlarda muhafaza eden başkanlık ve bu başkanlığın var olmasına neden olan başkanlık mesleğinden doğan siyaset "erdemli siyaset"tir yani siyasetü'l fazıladır.

Yok, eğer, gerçek mutluluk olmadığı halde mutluluk sanılan halkına iyilik ve hayır adına verdiği mal- mülk (servet), haz ve tatlar veya şan- şöhret, insanın saygı ve hürmet görmesi yahut bu dünya hayatında istenecek ve elde edilecek türden daha başka şeylerden ibaret olan sanılı mutluluğa ulaşma nedeni olan nitelik, iş, davranış ve yetenekleri devlette/ilde yerleştiren ve onlarda muhafaza eden başkanlık ve bu başkanlık mesleğinden doğan siyaset, kara /kötü siyasettir yani siyasetü'l cahiliye'dir. (Fârâbî,İhsau'l Ulum s.103. Medinetü'l Fazıla, s.133–134.

Tam toplulukların başlarında bulunan başkan ve başkanlıkların adları amaçlarına göre olacaktır. Eğer il, erdemli ise başkan ve başkanlığı da erdemli/ak /faziletli olacaktır. Yok, eğer il erdemsiz / cahil / kara ise başkan ve başkanlığı da bu niteliklerle nitelenecektir.

Başkanlıklar amaçları açısından temelde ikiye ayrılmaktadır.

A-Erdemli İlkbaşkan ve başkanlık. B- Cahil İlkbaşkan ve başkanlık.

Bu sınıflandırmayı amaçları açısından yapan Fârâbî, bu amacın merkezine yalnız kendisi ve özü için istenen, hiçbir zaman basamak yapılarak ondan başkasına erişilmek istenmeyen, aksine bütün diğer şeyler sadece ona ulaşılması için istenen ve ona kavuşulunca da isteme işi biten " gerçek mutluluk" öğesini yerleştirmektedir. İlk başkan erdemli ve başkanlığı da erdemli ise tespit ettiği düşünce ve fiillerle kendisinin ve yönetimi altındakilerin yalnızca gerçekten mutluluk olan "en yüksek mutluluğa" ulaşmasını amaçlar. Yine İlk erdemli başkan ve başkanlık, ilk olarak devletinde erdemli nitelik ve yetenekleri daha önce kendilerinde bulunmazken ilk olarak devletine yerleştiren ve buna ilaveten ulusunu kötü niteliklerden ak /erdemli niteliklere ileten bir başkan ve başkanlıktır. İlk erdemli başkanlığa bağlı erdemli başkanlık, tutum ve davranışlarında ilk erdemli başkanlığın izinden giden erdemli başkanlıktır. Bu başkanlığı yerine getiren kimseye "gelenek başkanı" ve onun başkanlığına da "gelenek başkanlığı" denir. (Fârâbî, Kitabu'l Mille, s.52–55, Medinetü'l Fazıla, s.133, Siyasetü'l Medeniyye, s.79- 80).

İlkbaşkanın ikici türü, kötü /cahil başkan ve başkanlıktır. Bu ilk başkanın başkanlığı yüksek ilkelere dayalı olmayan başkanlıktır. Çünkü erdemli başkanlık, gerçek mutluluk olan en yüksek mutluluğa ulaşmayı amaç olarak görmesine karşın bu başkanlık, çoğunluğun birer iyilik sandığı özellikle bu dünya hayatında erişilebilecek iyiliklerden bir iyiliğe erişmeyi amaç olarak gören başkanlıktır. Bu nedenden ötürüdür ki, bu başkanlık kara başkanlıktır. Kara/erdemsiz başkanlığın yerleştirdiği iş, davranış ve yeteneklere katılan ve uyan il, ulus, uluslar birliği kötü/kara/erdemsiz adını almaya layıktır. Bu başkanlık, yukarıda adını saydığımız il ve ulus ve uluslar birliği adınca adlandırılır. (Fârâbî, Medinetü'l Fazıla, s.129).

Burada bu anlayışa ilave edeceğimiz bir başka temel anlayış, siyaset binasının iç ve ince ayrıntısını belirlemektir. İlkbaşkan gerek kendisini gerekse önderi olduğu topluluğunu bir hedefe götürmek istiyor. İlkbaşkanın topluluk için koyduğu belirli bir takım şartlarla kayıtlı görüş ve davranışlara Fârâbî, millet/töre demektedir. İlkbaşkan bu görüş ve davranışları koyarken topluluğun bunları kullanmasıyla ve topluluğun yardımıyla kendisinin tasarladığı sınırlı bir hedefe ulaşmayı amaçlar. İlkbaşkan topluluk için belirli bir takım şartlarla kayıtlı görüş ve davranışları koyarken tam ve gerçek felsefeye/bilgeliğe bağlı olarak yapıyorsa bu millete/töreye tam ve sağlam millet/millet'ü sahihe denir. Yok, eğer, ilkbaşkan görüş ve davranışlarını tam anlamıyla kesin kanıta dayandırmayarak sözlü anlatım, tartışma ve sofistçi yöntemlerle doğrulanıp kabul edilen sanılı ve aldatıcı bilgeliğe bağlı olarak oluşturuyorsa buna bozuk millet/ millet'ü faside denir. (Fârâbî, Kitabu'l Mille, s.54–55).

Farabi'ye göre yapısı bakımından da millet/töre ikiye ayrılmaktadır; a- Nazari millet, belirlenmiş görüşlerden oluşur. b – Ameli millet, belirlenmiş davranışlardan oluşur.

Ulaşılmak istenen mutluluk açısından da milleti Fârâbî ikiye ayırmaktadır; a- Erdemli millet /töre. b –cahil millet /töre. İlkbaşkan

erdemli ve başkanlığı da erdemli bir başkanlık ise, işte o zaman koyulan millet de erdemli millet/milletü'l fazıla olur. Yok, eğer ilkbaşkan cahil /kötü /kara ve başkanlığı da erdemsiz başkanlıksa, koyulan millet de erdemsiz millet / milletü'l cahiliyye olacaktır.

Kötü milletten ayrı olarak iki tür millet daha vardır. İlkbaşkan sapma ve başkanlığı da sapma bir başkanlıksa, koyulan millet de sapma bir millet/töre olacaktır. Eğer ilkbaşkan aldatıcı ve başkanlığı da aldatıcı bir başkanlıksa koyulan millet de aldatıcı bir millet olur.

Erdemli milletin nazari bölümünü de Fârâbî kendi arasında ikiye ayırmaktadır; a-Yalnızca nazari konularla ilgili görüşler. b – Sadece iradi konularla ilgili görüşler. Nazari konularla ilgili görüşlerin de iki türü vardır; a- Zatını göstermesi bakımından kendi özel adıyla belirtilen doğru ve gerçek görüşler. Doğru ve gerçek görüş, insanın ya kendi özünden ilk elden bilmesiyle ya da kanıtla bilmesiyle bildiği görüştür. b – Taklidi ve benzerinin adıyla ifade edilen, doğru ve gerçeğin taklit ve benzeri olan doğru ve gerçek görüşlerdir. Erdemli millet, ya doğru ve gerçek görüşlerden ya da doğru ve gerçeğin benzer ve taklidi olan görüşlerden oluşan millettir. Eğer içinde bu iki tür görüşten hiçbiri bulunmuyorsa, bu millete sapkın millet/töre denir. (Fârâbî, Kitabü'l Mille, s. 43-47).

Fârâbî, erdemli millet kavramının bilgelik /felsefe kavramına benzediğini belirterek şu ayrımı yapar; milleti /töreyi meydana getiren nazari kısım, nazari felsefenin, ameli kısım, ameli felsefenin altında yer alır. Felsefe, erdemli milletin içerdiği görüş ve davranışların kesin kanıtlarını veren kaynağın tam kendisidir. Erdemli milletin ortaya çıkışına sebep olan başkanlık mesleği de bilgeliğin altındadır. (Fârâbî, Kitabu'l Mille, s.46-47).

Farabi, devleti kuran ve yönetenin adı ister imam, ister melik, ister kanun koyucu isterse filozof olsun bunların amaçları ve beslendikleri bilgi kaynakları önemlidir. İslam dünyasında gelişen

ve gelenek halini alan 'yöneticiye mutlak itaat' fikrine Akif karşı çıkarak Sultan Abdülhamit'in yönetimindeki bazı uygulamalarına itiraz ederek Safahat'ında yer alan İstibdat şiirini yazdı.

Kaç çeşit medeniyet vardır? Bu soruya Farabi'nin cevabı: erdemli medeniyet, erdemsiz medeniyet. Eğer erdem adına erdemsizlik, hak adına güç gösterisi, adalet adına zulüm yapılıyorsa bu yapılanları değer açısından değerlendirmemiz gerekir. Her devlet ve onun başkanı ve onun uyguladığı siyaset erdemli değilse medeniyet kelimesi de mutlak anlamda erdemli değildir. İşte bu sınıflandırma anlayışı içerisinde Akif, medeniyet adına yapılan müstemleke uygulamalarına karşı çıkmaktadır. Mutlak anlamda medeniyet kavramına değil.

Akif'in "Avrupa medeniyeti, bir medeniyet-i fazıla, bir medeniyet-i hakikiye-i insaniye değildir" görüşü yukarıda Batılı düşünürlerin şahadetiyle doğrulanmıştır. Akif'te 'medeniyet-i fazıla', 'medeniyet-i hakikiye-i insaniye' anlayışıyla Farabi'ye katılmıştır. Bu cümlenin mefhumu muhalifi elbette 'medeniyet-i cahile' veya ' hakiki olmayan medeniyet' olacaktır.

Farabi'ye göre, erdemli medeniyetin oluşmasında elbette gerçek felsefe temeldir. Akif'in ifadelerinde felsefeye karşı olumsuz bir söze rastlamıyoruz. Medeniyetimizin içerisinde oluşan felsefe geleneğimizin kesildiğine hayıflanarak o şöyle diyor:

'Medresen var mı senin? Bence o çoktan yürüdü. Hadi göster bakayım şimdi de İbn-ür- Rüşt'ü? İbn-i Sina neye yok? Nerde Gazali görelim?

Yine Farabi, toplumları eksik ve tam olarak nitelemektedir. Tam olmayan yani aşiret, kabile, boy boyutunda kalarak tamamlanamayan toplumun medeniyeti olamayacağını ifade etmektedir. Akif insanlığın geldiği noktadan geri giderek tam toplumdan eksik, hazari iken bedevi, medeni iken gayrı medeni

olmaya heves etmek anlaşılır şey değildir. Bir kabileye, aşiret mensup olmak bir erdem değildir. Eğer binlerce yılın insanlığın ulaştığı değerlerden pay alamamışsan bundan sonra da alman elbette zordur. İslamiyet insanlığa üst erdemler teklif ediyor. Akif, İslam'ın kaldırmaya çalıştığı kabile asabiyetini yeniden diriltmeye ve cahiliye dönemi anlayışına geri dönme arzusuna itiraz ediyor.

"Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam, Bağlamak lazım iken, anlamadım, anlıyamam, Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize? Fikr-i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize? Birbirinden müteferrik bu kadar akvamı, Aynı milliyetin altında tutan İslam'ı, Temelinden yıkacak zelzele, kavmiyettir, Bunu bir lahza unutmak ebedi haybettir… İşte Fas, İşte Tunus, işte Cezayir, gitti! İşte İran'ı da taksim ediyorlar şimdi… Müslüman, fırka belasiyle zebun bir kavimi, medeni Avrupa üç lokma edip yutmaz mı?.. " Medeniyet!" size çoktan beridir diş biliyor; Evvela parçalamak sonra da yutmak diliyor." (Timurtaş, 1987, s.134). Ancak Akif'in bu feveranına kulak asılmamış, koskoca Devlet-i Aliyye yıkılmıştır. Bu tarihi tecrübelerden sonra modern bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti kabile asabiyeti üzerine değil, insanlığın ulaştığı üst değerleri kendine temel yaparak tam, medeni bir siyasi yapılanma üzerine kuruldu. Devleti kuran temel irade, tüm erdemlerinden pay almayı ve ona pay vermeyi hedef alarak toplumunun önüne "Türk medeniyeti, bir medeniyet-i fazıla, bir medeniyet-i hakikiye-i insaniye olacaktır" anlayışını koydu.

Farabi, erdemli medeniyetin kurulması için İlimlerin Taksimi'nde de ileri sürdüğü gibi 'medeni bilimler', nazari felsefe ve ameli felsefede olmalıdır diyordu. Mehmet Akif'te şimdiki durumda bu anlayışın bizde olmayışını, olanların yetersizliğini, fen bilimlerinin yeterince anlaşılamaması sonucunda ona düşman ve suçlu olmasını şu cümlelerle dile getirir. "İbn-i Sina'ları yüzlerce doğurmuş iklim, Tek çocuk vermiyor ağuşuna ilmin ne akim!

O rasathane-i dünya, o Semerkant bile; Öyle dalmış ki hurfata o mazisiyle… ‘ Bu fesadın başı hep fen okumak’ dediler; Onu mahvetmeye kalkıştılar artık bu sefer. Neye ilmin adı yok koskoca millette bugün? Çünkü efkâr-i umumiye, aleyhinde bütün; Çünkü yerleşmek için gezdiği yerlerde, fünun, Önce gayretle büyük hürmet arar, sonra sükûn, Asr-ı hazırda geçen fenlere sahip denecek, Bir adam var mı yetişmiş içinizden bir tek? Kuru dava ile olmaz bu, fakat ilim ister; Ben o kudrette adam görmüyorum, sen göster? (Akif,1987, s. 287-372).

Akif, Batının iki yüzünü de doğru okur ve şöyle der; “Avrupalıların ilimleri, irfanları, medeniyetteki, sanayideki terakkileri inkâr olunur şey değildir. Ancak insaniyetlerini, insanlara karşı olan muamelelerini kendilerinin maddiyattaki bu terakkileri ile ölçmek katiyyen doğru değildir. Heriflerin ilimlerini, fenlerini, almalı. Fakat kendilerine asla inanmamalı, kapılmamalıdır.” “Garp medeniyeti maddiyattaki terakkisi maneviyat sahasında gösteremedi. Bil’akis o cihetten büsbütün ihmal etti. Hayır, ihmal etmedi; bile bile paymal etti. Avrupalıların ne mal olduklarını anlamıyanlar zannederim ki, bu sefer artık gözlerile görerek hatalarını tashih etmişlerdir.” (Timurtaş, 1987, s. 144- 145).

Yine Farabi, medeniyetin oluşmasında nazari ve ameli ahlakı temel alır. Mehmet Akif bu konuda da oldukça eleştiricidir: İstanbul’un işgaliyle yeryüzünde üç yüz milyonunu aşan Müslüman nüfusa sahip hiçbir İslam ülkesi tam bağımsız değildi. Osmanlının bağımsızlığı Müslüman topluluklarının şerefi ismetiydi. İstanbul da işgal edilince bunun sebebi sorgulanıyordu. Mustafa Kemal bunun sebebini şuna dayandırıyordu; “…Efendiler; yeryüzünde üç yüz milyonu mütecaviz İslam vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesiyle, terbiye ve ahlak almaktadırlar. Fakat maalesef hakikat-ı hadise şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kütleleri şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları manevi terbiye ve ahlak onlara

bu esaret zincirlerini kırabilecek meziyet-i insaniyeyi vermemiştir, vermiyor. Çünkü hedef-i terbiyeleri milli değildir." (Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Düşünceler,1990, s. 83).

Akif'te "Fakat ahlakın izmihlali en müthiş bir izmihlal, Ne millet kurtulur, zira ne milliyet, ne istiklal, Oyuncak sanmayın; Ahlak-ı milli, ruh-i millidir, Onun iflası en korkunç ölümdür; mevt-i küllidir."

Osmanlının Batı'dan ilk aldığı eğitim kurumlarının başında moda mektepleri değil mühendis, fen eğitimi gören mekteplerdi. 'Kendin "mahiyet-i ruhiyye"miz olsun kılavuz, medeniyet girebilmiş yalnız fenniyle, O da sahiplerinin lahık olan izniyle, Alınız ilmini Garb'ın alınız sanatını, Veriniz hem de mesainize son süratini" Bu ihtiyacı gidermek için Avrupa'ya aynı dönemde Japonya, Rusya ve Osmanlı modern bilimleri almak için öğrenci gönderdi. Ancak bizimkilerin yurda dönüşlerinde felsefe, ilim, teknoloji, sanat getireceği yerde medeniyet adına ne getirdiğini Akif şöyle eleştirir;

Fransız'ın nesi var? Fuhşu, bir de ilhâdı; Kapıştı bunları "yirminci asrın evlâdı!" Ya Alman'ın nesi var zevki okşayan? Birası, Unuttu ayranı, ma'tûha döndü kahrolası, Heriflerin, hani, dünya kadar bedâyi'i var; Ulûmu var, edebiyatı var, sanâyi'i var. Giden birer avuç olsun getirse memlekete; Döner muhîtimiz elbet muhît-i ma'rifete. Kucak kucak taşıyor olmadık mesâvîyi, Beğenmezsek, "medeniyyet!" diyor, inandık, iyi! "Ne var biraz da ma'ârif getirmiş olsa... desek; Emîn olun size "hammallık etmedim?" diyecek. (Düzdağ,1990, s. 235)

Batı medeniyetinin çirkin yanları, onun ahlâkî zaaflarıdır. Akife göre bunlar gibi zaaflar bizde de var. Var olanı ülkeye taşımak bize bir şey kazandırmaz.

O iman hüsn-i hulkun en büyük hamisi olmuşken Nemiz vardır feailden, Nemiz eksik rezailden? Demek: İslam'ın namı kalmış

Müslümanlarda" mısralarıyla Akif kendi medeniyet anlayışında da gerçekçidir. (Akif,1987, s. 244-286).

Akif'in, Şark, Hüsran, Alınlar Terlemeli, Umar mıydın? Ye'is Yok, Azimden Sonra Tevekkül, Uyan, Vaiz Kürsüde, Hakkın Sesleri, Süleymaniye Kürsüsünde, Mahalle Kahvesi, İstibdat, İnsan gibi şiirlerinde sahip olduğumuz olumsuz zihniyeti ve durumu en iyi ifade eder. Akif üzerine çalışmalara bakınca genel kanaat bizim ahlaki yönden Batı medeniyetinden üstün olduğumuz anlayışı yaygın. Oysaki şair olduğu kadar bir toplum gözlemcisi ve sözünü budaktan esirgemeyen Akif'e göre ne ilmi ne de ahlaki yönden güçlü değilizdir. Esaret, zilletler, hileler, batıl itikatlar, taassup, kuru tevekkül, kör kadercilik, cahillikler, tembellikler, iftiralar gibi ahlaki zaaflarımız Akif'in şiirlerinde en sert ifadelerle yerini alır. Akif kadar ahlaki zaaflarımızı ortaya koyan yok gibidir.

Batılı düşünürler kendi medeniyetlerini eleştirince her halde medeniyet düşmanı olmuyorlar, tam aksi medeniyet adına yapılan eksiklikleri, ortaya koyarak yol gösterici rollerini oynuyorlar. Akif de milli şair olarak, münevver olarak medeniyet adına bize yapılanları itiraz etmiştir. O, onurlu, bağımsız, şerefli yaşamış bir milleti esaret çukuruna düşürerek ve bunu da medeniyet adına yapanlara gür sesiyle karşı çıkmıştır. Akif'in isyanı öncelikle kendine, sonra bu duruma düşen kendi medeniyetine, daha sonra da sömürgeci olan Batı medeniyetinedir. Akif, biz şu an en iyi medeniyete sahibiz dememiştir. Bir zamanlarda en insani ve en fazıl olan medeniyetin mirasçılarıyız demiştir. Farabi ve Akif öncelikle devletleşerek ve devleti yaşatarak devletin yardımıyla felsefe, ilim, sanat, ahlak, din, siyaset, hukuk, iktisat gibi değerlerin benimsenerek, geliştirilerek ve korunarak erdemli medeniyete sahip olunacağını öne sürmektedirler.

KAYNAK

Afetinan, Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Ankara–1969. S. 7

Ahmet Arslan, İbn Haldun, İstanbul–2009. s. 73–74.

Fârâbî, Siyasetü'l Medeniyye.

Farabi, Medinetü'l Fazıla, (Neşreden A. N. Nadir. Beyrut-1976), s.117. (Çev., Ahmet Arslan, Ankara –1990),

Farabi, Fusul.

F. Kadri Timurtaş, Mehmet Akif ve Cemiyetimiz, İstanbul, 1987.

Leslie Lipson, Uygarlığın Ahlaki Bunalımları, 2006, s.308 Çev: Jale Çam Yeşiltaş).

Mehmet Akif Ersoy, Safahat, 1987, İstanbul, Hazırlayan, M. Ertuğrul Düzdağ).

Recai G. Okandan, Umumi Amme Hukuku, C.I.

Will Durant, Medeniyetin Temelleri, Çev; Nejat Muallimoğlu, İstanbul- 1996. S. 15.

MEHMET AKİF'İN DÜZYAZILARINDA ÇAĞDAŞ DÜNYA SORUNLARININ ELE ALINIŞI

Asım ÖZ*

Özet

Şairler tarafından kaleme alınan düzyazılar şiirin sıkı disiplinini aşarak kapalı olanı, yoğunlaştırılmış, örtülmüş olanı açtıkları için şairlerin bütün boyutlarıyla görünmeleri, anlaşılmaları bakımından son derece önemlidir. Mehmet Akif, gerek edebi kamuda gerekse diğer düzlemlerde şiire daha çok emek verdiği için tabiî olarak öncelikle Safahat'taki şiirleri ile öne çıkmakta ve şair olarak algılanmaktadır. Zaten çevresinde de "Şair Akif" olarak anılıyor. Ama o düşüncelerini makaleler, söyleşi yazıları, tefsir metinleri ve vaazlar yoluyla da iletmiştir. Bu yönüyle sadece şiirle düşünmekle sınırlı bir yazı sahası olmamıştır. Şiirini düşüncesinin emrine veren Akif, düzyazılarda şiirin sınırlandırıcı özelliklerinden kurtularak çok çeşitli ve canlı bir fikrî yelpaze çizmektedir. Bu bakımdan Akif'in düşüncelerini, eleştirilerini ve beklentilerini yansıttığı yazılı ürünler içinde Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergilerinde yayımlanmış olan yazıları Akif'in düşünce dünyasının

* ozasim76 @yahoo.com.tr

anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Dergilerde yayımlanan bu yazılar, zihinlerdeki eksik Akif portresini tamamlayarak, onun bir bütün halinde algılanmasına, anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Onun bakışını, duruşunu, düşünce ufkunu daha açık görmemizi sağlayan İslâm dünyasının ve Müslümanların durumu, Batıyla ilişkiler, ırkçılık, tefrika, kültür ve ahlak yozlaşması, eğitim, hurafeler, özünden kopmuş aydınlar, dil ve edebiyat tartışmaları gibi konuların bugün de önemini korumakta oluşu Akif'in yazılarının ne kadar öncü ne kadar önemli olduğunu bir kere daha ortaya koymaktadır. Bu metinde Safahat'ta var olan eleştirel söylemi açan Akif'in haksızlığa, zulme, cehalete, ahlak çöküntüsüne, yenilgilere bir başkaldırı, bir isyan olan düzyazıları üzerinden Akif'in içinde yaşadığı çağa bakışı ele alınacaktır.

"Oku, yeniden oku, tanımla, değerlendir, takdir et"

Harold Bloom(2011)

Bazı yazarlar ve şairler vardır ki bütün olarak enine boyuna okunup incelenebilmiş değildir. Belki bu yüzden haklarında oluşan devasa literatür söz konusu kişilerin anlaşılmasına yapmış oldukları katkılar kadar onların kimi yönlerinin sürekli olarak görmezden gelinmesine de kapı aralar. Böyle olunca bu yazarlar ve şairler hakkında yeni bir şeyler söylenemeyeceği düşünülür. Edebiyat okuru ölümünden sonra yazılan yazıların anlattığı Mehmet Akif(1873-1936)'i epik şiirin verimli ve usta bir şairi olarak bilir ve okur. Akif'in sanat ve düşünce ürünlerinden söz açıldı mı, ilkin Safahat akla gelir akla. Kara günlerde, savaşlarda kaleme aldığı şiirlerin anısını süreğen kılan Safahat'ta yer alan ve onun farklı dönemlerdeki düşüncelerini ortaya koyan şiir kitaplarıyla bu tanımlamayı pekiştiren Mehmet Akif'in çok tanınmayan, pek konuşulmayan bir yönü, düzyazıdaki ustalığı ve verimliliğidir. Üstelik o düzyazının şiire engel olabileceği düşüncesini de ciddiye almaz. Bilakis bu konuda nasıl yazılabileceğine ilişkin yazı mimarisinin tekniğine odaklanan düzyazılar bile kaleme alır.

Konuyu açımlamak için, 'düzyazı' kavramını Mehmet Akif üzerinden anlamlandırmak gerekliliği bir zaruret olarak ortada

durmaktadır. Eleştiri dünyasında bile, Mehmet Akif söz konusu olduğunda şiiri ile ilgili bütün boyutlar öne çıkarılırken, düzyazısına neredeyse hiç yer verilmez. Onun çeşitli türlerdeki düzyazıları şairliğinin yanında hep gölgede kalmıştır[1]. Yazarın düşüncelerini, entelektüel dünyaya müdahalelerini ve okur cemaatlerine nasıl dâhil olduğunu görmeyi sağlayan temel metinler olsalar da şiirleri hakkında olumlu olumsuz pek çok şey söyleyen okur cemaatleri en çok bu düzyazıları unutmuştur. Dönemi için çarpan kalp, gören göz ve düşünen kafa olmayı başaran Akif'in düzyazıları hakkındaki yorumsuzluk Hilmi Ziya Ülken'in Şeytanla Konuşmalar (1942:86) adlı yapıtının nesirle ilgili bölümündeki tabiriyle, düzyazıların "nazmın gölgesinde kurumuş ota benzediği" şeklinde bir kanaatin olduğunu izlenimini uyandırır. Çünkü zihninde Akif'ten şiirler, mısralar bulunan çoğu insanın belleğinde Akif'in düzyazı konuları hakkında bile pek malumat yoktur.[2] Bunun sebebi ne olabilir, diye düşündüğümde bizde şiirin düzyazıya önceliği aklıma ilk gelen husus oldu. Oysa, bu alandaki yapıtları incelendiğinde görülecektir ki, Akif, yaşamından dokuduğu gözlemleri, yüreğinden taşırdığı duyarlıkları değişik alanlarda anlatabilmenin de yolunu bulmuştur.

Düzyazıda Kalem Yürütmek

Türkçe kültür ortamında, hem edebiyatla hem de düşünce ile uzaktan yakından uğraşan herkesin Mehmet Akif üzerine iyi kötü bir fikri vardır. Bu fikirlerin birbirinin tersi bir noktada konumlanarak bir yorumsal çatışma alanı meydana getirdiğini anımsatmakta yarar var. Yazıları üzerine yapılan kısmi değerlendirmelerin de uzlaştırılamaz çelişmeler içermesi bu çatışmalı bakışlardan beslenir. Giriş babından bazı tespitler yapmak açısından biraz döneminde bu yazıların nasıl ele alındığını veya yakın çevresinde yazılara ilişkin ne düşünüldüğüne bakmakta fayda var. Yakın çevresinde düzyazılarına

1 Şiirinin Akif için başat husus olmasını Zemahşeri'nin şu sözü üzerinden de okumak mümkün: "İyilikle kötülük aslında ayrı ayrı şeylerdir. Senin önüne iki iyilik çıktığı zaman, nispetle daha büyük olanını seç de düşmanlarının birinden gelen fenalığı onunla def et."Onun şiirinin düzyazısına nispetle daha yoğun görülmesini ve bu türü daha işlevsel kullanması çerçevesinde anlamlandırılabilir bu bakış.

2 Türkiye'nin şiir toplumu olmaktan düzyazı toplumu olmaya geçtiği yolundaki kültürelin türsel değişimine odaklanan yaklaşımların sıklıkla dillendirilmesine karşın eskiler söz konusu olduğunda bellek hâlâ şiirleri anımsamaktadır.

en yüksek değeri biçen ismin Eşref Edip olduğunda şüphe yoktur. Edip, yazıları genel olarak okunması kolay üslubu ve konuşulan Türkçeyi yazı diline taşıması açısından ele almıştır. Yazıların eleştirel tartışma ufkunun yüksek olan boyutlarını ise ihmal etmiştir. Bu eksikliğine rağmen Mehmed Âkif adlı eserinde, büyük bir düzyazı ustası olarak gördüğü Akif'in şiirleri ile yazılarının aynı kumaşın parçaları olduğunu düşünür ve bunu şöyle ele alır: " Üstad'ın şiiri kadar nesri de güzeldi. Şiirde sehl-i mümteniler yapan Üstad, nesirde de yeni bir üslup vücuda getirmiş, izâfetleri parçalayarak öz Türkçe kelimelerle şiire yakın bir âhenk tesir etmiştir.

Zaten onun bütün mümtâziyeti de oradadır. Her sınıf halk onun eserini anlar, onun eserinden zevk duyar. Çok âlimler, çok edipler vardır ki yüksek mefhumların sâde bir kisveye bürünemeyeceğine, fesâhat ve zerafetin sâde kelimelerle zâyi olacağına kanidirler. Bu sebeple yazılarının herkes tarafından anlaşılamamasını tabii görürler. Üstad ise tamamıyla bunun aksine kani idi. En yüksek fikirlerin en sâde, en açık Türkçe ile ifade olunabileceğini her zaman söyler, her zaman da yazıları ile isbat eylerdi "(2011:70-71)

Akif'in şiirde olduğu gibi düzyazıda da sade Türkçeyi kullanışındaki başarısı üzerinde duran tanıdıkların anlatımları yakın tanık Eşref Edip'le sınırlı değil elbette. Farklı bir bakışı ortaya koyan bir başka bakışın da bulunduğunu belirtmek gerekir. Mesela Hasan Basri Çantay, Akif'in düzyazılarında çeviri ve şiirlerinde gösterdiği başarıyı gösteremediği kanaatindedir. Bunun sebepleri olarak da şiirle fazla uğraşmasını, ilmî ve faydalı konulara daha çok önem vermesini ve edebî mensureler yazmak ihtiyacından kendini bağımsız görmesini göstermektedir(2009) Peki bu bakış ikna edici midir? İşte bu noktada bazı şüpheler uyanıyor. Bir defa ölçü gözetilmediği, gelişigüzel söylendiği hemen belli olan Çantay'ın bir hakikat gibi göstermeye çalıştığı bu durum aslında onun hakkındaki hükümler mecellesinin de önemli bir boyutunu oluşturur. Bu yaklaşım tarzı Akif'in şiirini eleştirenlerin de tutundukları bir yorumdur. Zira bu görüşü ifade edenlere göre şiir ve düzyazı, sosyal konulardan uzak tümüyle sanatlı bir söyleyişe sahip olmak durumundadır. Şiirin hasını sevdiği söyleyenlere göre şiir anlayışı bakımından hem döneminde hem de sonraki yıllarda herhangi bir

etkisinin olmamasından dolayı "büyük bir şair" olarak görülemez o. Düzyazıları ise şairliğinden izler taşıdığı için fikriyatın değil hissiyatın sonucudur. Bu iki düzayak bakış farkında olmaksızın aslında Akif'in yazı verimini bütün bütüne imha etmektedir aslında. Çoğu zaman sanatçıların yaşadığı derin bir ikilemden beslenen katıksız bir tereddüt hali vardır: sanatçı yargı gücünü/beğeni ölçütlerini geniş yığınların lehinde mi, yoksa azınlığın kültürel özerkliği lehinde mi kullanacaktır? Akif için sorunun yanıtı yazı tarzını geniş yığınlar için kullanmak olmuştur. Dolayısıyla Akif'in şiirde başarısız olduğunu göstermek için sözgelimi Abdulhak Hamit Tarhan, Ahmet Haşim veya Yahya Kemal gibi düzyazıda ise Halit Ziya, Hüseyin Cahit gibi isimlerin yazı tarzını bekleyen okur cemaatlerinin beklentileri boşa çıkacaktır. Çünkü din ile dünyayı birlikte ıslaha davet eden Akif'in hem hayat telakkisi hem de yazı dünyası bu telakkiye aykırı bir bakıştır.

Eşref Edib'in gerçekliği tasvir eden bakışına düzyazı dünyasının mahiyeti üzerine erken tarihlerde düşünmüş olan Aleksandr Puşkin'in şu ifadelerini de eklediğimizde Akif'in düzyazılarına giriş için önemli bir araç daha elde edilmiş olur: ''Kısa ve tam oluş - işte düzyazının başlıca erdemleri bunlardır. Düzyazı düşünme ve düşünce gerektirir. Düşünce olmadan en parlak ifadeler bile hiçbir işe yaramaz; şiir farklı bir uğraştır...''(akt. Olcay,1999). Türler arasında aşılamaz farklar koyan bu hükümlerin bu yanını görmezden gelirsek düzyazı ve düşünce arasında kurulan bu bağın oldukça mühim olduğu söylenebilir. Çünkü entelektüel dünyada "fikrin cömertliğine" sahip olan Akif'te, düşünce değil sadece hissiyat olduğu yargısına dayalı olarak haksız hükümler veren kayda değer bir yorum külliyatı oluşmuş bulunmaktadır. Hâlbuki onun yazılarına göz ucuyla bile bakıldığında yöntemli bir düşünme gücünü ortaya koyan bir boyut her zaman söz konusudur. Düşüncelerini beğenirsiniz beğenmezsiniz, güzel dersiniz yahut çirkin dersiniz ama onda "fikir yoktur" demek aynı zamanda Akif hakkındaki cehaletin ve bir imha dolayısıyla ihmal siyasetinin de göstergesi olarak okunabilir. Bütün bu çelişkili bakışlar göz önüne alındığında Akif'in düzyazı birikimi üzerinde durulmasının gerekliliği kendiliğinden ortaya çıkar.

"Hangi derdimize ağlayalım? Hangi felaketimizin yasını tutalım?" diyen Mehmet Akif'in düşüncelerini, düşünme ve yazı yazma gerekçelerini, yargılarını ifade ettiği ve bir şiir yazar gibi, fazlalıklardan ayıkladığı, gereksiz her cümleden kaçındığı düzyazıları düşünce dünyasının temel yönelimlerinin belirginleştirilmesi bakımından üzerinde durulması gereken önemli bir toplamdır. Kimi zaman şiirlerinin boşluklarını tamamlayan kimi zaman başka hususları gündemleştiren bir gövde dünyası olarak bu yazılar toplamı üzerinde fazla durulmamasından dolayı bu çalışmada bu yazılardan kenardaki yazılar olarak söz etmenin doğru olacağını düşünüyorum. Bu yazılar tıpkı şiirleri gibi kavramları, durumları belirgin bir biçimde ifade etme görevi üstlenir, hem aklımıza(logos) hem de duyularımıza(pathos) seslenir ve iki yönlü bu seslenme becerisinden kaynaklanan özel bir etki gücüne sahiptir. Yazıların önemli özelliklerinden biri de, Akif'in edebiyat ve dil anlayışına derli toplu bir bakış zemini hazırlamasıdır. "Edebiyat" ve "İntikad" yazıları, "Edebiyat Bahisleri" üst başlığıyla yayımlanan yazılarında üç beceriye yani kanıtlama, zevk verme ve ikna etme becerilerine önem veren Akif, sanatında olduğu gibi düzyazılarına eğitici ve tedavi edici bir görev vermekten rahatsızlık duymaz; bilakis bunu kendi isteğiyle çekince duymaksızın üstlenir. Hayatı değiştirecek sarsıcılıktaki düşünceleri mırıldanarak ağızda gevelemenin bir anlamı olduğunu düşünür sonuç olarak.

Düşünce tarihi çalışmalarında öyle bir yol izlemeli ki, hem görünümler tesadüfi ilişkilerden çok bir arada ve bir sıra bağlamında görülebilmeli; hem de tarihi karmaşanın bütününde her bir unsurun anlamı, rolü ve önemi keşfedilmeye çalışılmalıdır. Dolayısıyla düşünce tarihi veya yalnızca tarih gerçek olduğunu iddia edemez. Ancak çevredeki sosyal, siyasi ve ekonomik güçlerle ilişkileri doğrultusunda ve bunlarla ilişki içinde var olabilir. Yani düşünce tarihinin konularını araştırmak entelektüel dünyanın ötesinde olup bitenleri de anlamayı gerektirir.(Ebu Rebi,1998:24) Mehmet Akif'in Turgut Uyar'ın deyimiyle "öneren" (Uyar, 2009:603) düşünce yazılarını, bu yazılarda ortaya konulan temel düşünceleri, soruları ve problemleri tartışmadan önce bu yazıların bir tarihi zemininin bulunduğunu yani toplumsal bir boşlukta var olmadığı

hatırlanmalıdır. İster makale ister tefsir ister kitap değerlendirme yazısı isterse vaaz türünde olsun Akif'in yazıları uzun ve daraltılmış bir dönemin, bir çağın izlerini taşır.

Gelenek ile Gelecek Arasındaki Şimdi

Osmanlıların on dokuzuncu yüzyıldan itibaren içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve iktisadi gelişmeler edebiyat ve düşünce dünyasında da önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Devlet ve toplum yaşamında İslami olanın yerinin ne olacağından eğitim meselelerine, modernleşmeden Müslümanların bilinç durumlarının yenilenmesi gerekliliğine kadar temel meseleler karşısında nasıl bir yol izleneceği entelektüel dünyada yoğun tartışmaların yapılmasına ve farklı akımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tanzimat döneminden itibaren düşünce dünyasının entelektüelleşmesinin ve bununla bağlantılı olarak "sivilleşmesinin" etkisiyle özellikle de Yeni Osmanlılar hareketinden itibaren farklı akımların dil ve edebiyattan, sosyal ve siyasi konulara kadar kendi, düşüncelerini yayma konusunda başvurdukları araçların en önemlileri arasında gazeteler ve dergiler yer alır. Kitaba nazaran daha genel ve kolektif bir yayın organı olan dergiler düşünce akımlarının belirginlik kazanmasını sağlayan önemli bir araç olmuştur. (Mardin,2011:58, Mertoğlu, 2008:14-19) Bilinçlerin düzgün bir biçimde soluk almasını sağlayan düşüncelerin duyusal sunumu olarak Akif'in düzyazıları bu arka plan içerisinde anlaşılabilir. Akif, kendini muhafazakârlardan siyasi vizyonu ve kapsamıyla olduğu gibi, geleneksel din telakkisinin kimi görünümlerine ilişkin eleştiri nesnesiyle de ayırmıştır. Hem toplumsal düzendeki olumsal adaletsizlikler olarak gördüğü meselelerle ilgilenmiş hem de adaletsizliğin ve tahakkümün meydana gelmesine sebep olduğunu düşündüğü daha temel dinamiklerini eleştirmiştir. Bundan dolayı Akif'in düzyazılarında dile getirdiği düşüncesinde, Müslüman yaşamı ve düşüncesinde yer tutan kurucu bir metin olarak Kuran'ın merkezinde tanımlanan entelektüel bir referans çerçevesi vardır. Onun farklı bir dünya için çıkarılmasına önayak olduğu ve II. Meşrutiyet'in ilanından bir gün sonra yayın hayatına başlayan Sırat-ı Müstakim ve 8 Mart 1912'den itibaren Sebilürreşad adıyla devam eden dergilerde yayımlanan gelenek

ile gelecek arasındaki şimdiki yazılardan oluşur.3 Mehmet Akif'in sermuharriri olduğu bu dergilerdeki yazılar onun bilincinin şimdiye nasıl müdahale edildiğini düşünen ve yazarak/konuşarak eylemini yerine getiren yazıların düşünsel evreni yazarın geleneği ve geleceği iyi duyumsamış olduğunu gösterir. Bu dergilerin yayımlandığı tarihsel ortam ise hallaç pamuğu gibi atılan Müslümanların dolmak bilmeyen çile içinde kıvrandığı, Müslüman dünyanın başından türlü belâların eksik olmadığı, adaletsizliğin, savaşların ve ayrımcılıkların zamanlardır. Hal böyle olunca onun düzyazılarının esas konusunu güncel ve gündemde olan konular belirlemiştir. Dolayısıyla zamanın açık gizli bütün eğilimlerin yankılarını bulmak mümkündür bu yazılarda. Şunu da unutmamak lazım bu noktada: Akif, gönlünün çektiğini dilediğince yazan, canı neyi çekiyorsa, nasıl yazmak istiyorsa öyle yazan biri değildir. Görünümlere karşı hassas bir kişi olmayı ömrünün sonuna değin sürdüren Akif'in aynı zamanda müthiş bir göz acısı çektiğini ve bunu bilinciyle eleştiriye dönüştürdüğünü özellikle belirtmek gerekli. Seyyah Abdürreşid İbrahim'in (1857-1944) 1907–1910 yılları arasında Türkistan, Sibirya, Moğolistan, Çin, Mançurya, Japonya, Kore, Singapur, Endonezya, Hint Adaları, Hicaz'ı kapsayan ve İstanbul'da son bulan seyahatlerindeki gözlem ve düşüncelerini içeren Âlem-i İslâm(2003) adlı eserinin seyahat notlarının önce, Sırat-ı Müstakim dergisinde bölümler hâlinde yayımlanmış olduğunu belirtmek lazım bu göz acısının bir boyutunu kavramak için. Sade bir dille yazılan ve içerisine resimler serpiştirilmiş olarak yayımlanan bu eser Müslüman dünyanın içinde bulunduğu birçok acı gerçeği olanca acılığıyla, olanca çıplaklığıyla gösterir. "Gayet Mühim Bir Eser" başlıklı yazısında büyük bir göz acısı çekmek pahasına bu hastalığın bütün belirtileriyle, devreleriyle meydana çıkarılmasının çareler üretmek için gerekli olduğunu düşünen Akif İslâm âleminin kurtuluşu için mutlaka etrafa bakmak ve felaketlere üzülmenin ötesinde bir şeyler yapmanın gerekli olduğu kanaatindedir. Ayrıca onun Âlem-i İslâm kitabı hakkındaki değerlendirmesinde ortaya koyduğu Seyahatnâme yazarı Evliya Çelebi (1611-1682) hakkındaki eleştiriler sanırım Türkçe kültür

3 Bu dergilerin genel olarak edebiyat dergisi olmadığının da hatırlanması Akif'in siyasal ve düşünsel boyutunun anlaşılması bakımından önemlidir.

dünyasında Evliya Çelebi hakkında gerçeklik temelinden hareketle yapılan ilk eleştiri olması bakımından da önemlidir.(Ersoy,2010:86)

Görünümlerin düşünsel yapısını inceleyerek yazmış olduğu düzyazılarda dönemindeki oryantalist çalışmalardan okul kitapları, milliyetçilik sorunundan sosyalizm tartışmalarına, Cemalettin Afgani'den muhayyileyi işletmeye, çocuk kitapların sahip olması gereken niteliklerden seyahatname anlayışına okuma sorunlarından taklidin olumsuzluğuna kadar uzanan bu düzyazılar temelde bakışı derinleştirmeyi amaçlamaktadır.4 Düşünsel arka plan oluşturmak için kaleme alınan bu yazılarda aynı zamanda onun çağına seslenebilmesini mümkün kılan düşünsel öncülerini de tanıma imkânı buluruz. Said Halim Paşa, Cemaleddin Afganî, Muhammed Abduh, Muhammed İkbal, Abdürreşid İbrahim gibi isimlerden tercümeler de yapan Akif yazılarında bu isimlerden bir kısmına atıflar yaparak alternatif bakışlarla düşünsel akrabalığını derinleştirir. Müslüman dünyanın siyasi, toplumsal ve düşünsel durumunun yansıtıldığı bu yazılar aynı zamanda Akif'in siyasi ve düşünsel duruşunu da gözler önüne serer. Sırat-ı Müstakim dergisinde en fazla tercümesi bulunan ismin Mehmet Akif(Sa'di müstearıyla birlikte) olması da dikkat çekmektedir. Sırat-ı Müstakim'de tercüme edilen yazıların büyük çoğunluğunun Mısır kaynaklı Menar ekolünden olması derginin Cemalettin Afgani ve özellikle de Muhammed Abduh çizgisi doğrultusunda bir İslam algısının sürdürücüsü olduğu çıkarımını yapmayı mümkün kılar. Şunu rahatlıkla ifade edebiliriz: Başka bir zihnin diğeri üzerindeki etkisi olarak tanımlanan etkilenme sayesinde Akif'in bilinci son derece genişlemiştir. Ne yazık ki bu konuda yahut bu etkinin boyutları konusunda ciddi bir bakış kaymasının muhatabı olmak durumunda kalmıştır Akif. Bu konuda şunu da söylemekte yara var: Akif'in düzyazılarında zuhur eden Menar etkisi basit bir hikâye veya geçici bir durum değil kesintisiz

4 Akif'in düzyazılarını yayına hazırlayan A. Vahap Akbaş onun yazıları hakkında şu yorumu yapmaktadır: "Akif'i, onun devrini, çevresini, eserini daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Safahat'ın birçok ham malzemesini bize sunmaktadır. Akif'in fikrine, edebiyata ve dile bakışına ışık tutmaktadır. Cemiyete onun geniş ufkundan bakmamıza zemin hazırlamaktadır. Sahih bir Akif portresi için malzeme ihtiva etmektedir."(2010:23)

devam eden bir düşünsel ikamettir.5 Bu çeviriler sayesinde çağdaş Müslüman düşüncesinin belirli bir hattının gerçekten de Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergileri sayesinde okuyucular için çok daha erişilebilir hale geldiği bilinmektedir. Dolayısıyla bu etkiyi azımsayan yahut hor gören yaklaşımların görünür kılındığı Mehmet Akif biyografilerindeki hükümler mecellesinin tarihsel olarak yanlışlığı kolaylıkla görülebilecek yaklaşımlar olmasına üstelik de radikal önem noktasında Akif imzalı düzyazılar da buna ilişkin yoğun malzeme içermesine karşın bu yaklaşımların dilendirilebilmesinin ve bir yorum tarzı olarak kültürel dünyada süreklilik kazanabilmesinin sebeplerinden biri kanaatimce kenarda kalan düzyazılar üzerinde fazla düşünülmemesinden kaynaklanmaktadır. Çevirilerde ortaya konulan bu düşünsel akrabalığın şahidi olması bakımından Eşref Edib'in şu değerlendirmesi oldukça önemlidir: "Üstadın tercüme ettiği eserler onun fikrine uygun olmak itibariile onlara ehemmiyet-i mahsusa vererek tercüme etmiştir. Zaten fikrine uymayan eserleri ne tercüme eder, ne de okurdu. Bu itibarla tercümeleri de onun fikirleri demektir."(Edip, 2011:612)

Makalelerini tercüme ettiği ve İslam'ı anlama ve yorumlama tarzlarını genel olarak benimsediği isimlerle ilgili yanlış zanları ve söylentileri ortadan kaldırmak ister. Afganî ve Abduh hakkında iki müstakil yazı yazması onun bu iki düşünürü ne kadar benimsediğini gösterir. Akif'i yalınkat sadece şiirleri üzerinden çözümleme yaparak değil, düşünsel açıdan, Türkçe edebiyat dünyasına getirdiği düşünsel yeniliğin ne olduğu açısından da ele almayı gerekli kılar bu değiniler. Parçalanmanın derinleştiği yıllarda bir değerler dünyası kurmak olarak açıklanabilir onun amacı. Bu yüzden yazıların uzmanlaşmaya direnen bir havası vardır. Farklı alanlarda söz almasından dolayı onu bir kültür yorumcusu olarak anmakta bir sakınca yoktur. Çünkü kültür yorumcusu olarak eleştirmen "bir deyiş ile diğeri arasında, toplumsal pratiklerin bir alanı ile diğeri arasında,

5 Mesela Sezai Karakoç bu etkinin abartıldığı görüşündedir. Karakoç'a göre "bizdeki İslâmcılar çekirdekten yetişmeydi. Ötekilerdeyse daha bir sistem ve düşünce İslâmlığı gelişmişti. Bunun için Mehmed Akif, fikirlerini bu düşünürlerden çok, sokaktan, aileden, klasik kültürden, toplumdan, devletin sarsıntılı halinden ve nihayet kendinden alıyordu.(…) Yani arada bir tâbilik yok, belki bir paralellik vardır."(1974)

aşılmaz sınırlar olmadığını teslim eder"(Eagleton,1998:20) Onun bu yazılarını bir milföye benzetmek mümkün. Çok yapraklıdır, çok katmanlıdır, aynı zamanda nettir. Bununla beraber onun yazıları bilinenin, sanılanın, yaygın iddianın aksine, çoğu zaman gündem maddelerinin yavru kayığı değildir. Gündem, güncel olan çoğunlukla sığdır; Akif'in yazma yöntemi, güncelin ardındaki birikimi ortaya koymak ve ona bir müdahalede bulunmayı içerir. O zaman güncel Akif için o konudaki bilgilere bir gönderme tahriki özelliği taşır. Bu yüzden yazılarında sadece güçlü olanın gündemi belirlemesine izin vermek anlamına gelen protesto yoktur. Çünkü o inisiyatifi ele alarak gündemi belirlemeyi amaçlayarak daha fazlasını yapmak istemektedir. Olumsuzlar, ancak olumsuzlamasından bir yaratıcılık, bir başka eyleyiş, sadece güncelin belirlemediği ama zorunluluktan doğan bir alternatif eyleyiş vardır. Onurluca yaşamak için yollar, dayanışma ve elbirliği biçimleri oluşturmak veya var olanları hatırlatmak ister. Bunları yaparken veya gerçekleştirmeye çalışırken bizzat içinde yaşanılan zamanla ilgili acil bir durumun olduğunun da farkına olunması gerekir. Akif'in düzyazılarının altında yatan itici gücü en iyi betimleyen metinlerden biri sanırım Edgar Allan Poe'nun " Kuyu ve Sarkaç" adlı öyküsünde bahsettiği kâbus zamanlarıdır. Akif ve dönemi dört duvarı, bir zemini, bir tavanı bulunan, penceresiz ve kapısız bir odada yaşamaktadır. Odada bazıları rahat rahat otururken diğerleri kesinlikle rahat değildir. Çünkü duvarlar kimi zaman hızlı kimi zaman yavaş giderek içe doğru hareket etmekte ve herkese rahatsızlık vermekte, herkesi ezerek öldürmekle tehdit etmektedir. Yazılarında bugün açısından yüzeysel olarak nitelenebilecek basit bir dil kullanımını benimsediği ifade edilebilir. Düşüncelerini karmaşık ya da çok boyutlu kılmaktansa kendilerini dinlemeye gelenlere yardım etmeyi yeğlemiştir. Mesela camileri sosyal bir mekân olarak tasavvur etmiştir. İbadetlerin Müslümanları bir araya getirerek var olan sorunların çözümü, kardeşliğin pekiştirilmesi gibi bir gayesinin olduğunu hac ibadeti üzerinden ifade eder: "Zenginlerimizin bir kısmı hacca gitmez, bir kısmı bedel gönderir, bir kısmı da on on beş kişiyle beraber gider. Bu sonrakilerin dört beş yüz lira harcayıp götürdüğü adamlar kimlerdir bilir misiniz? Mahallenin ihtiyar bekçisi, muhtar emeklisi, merhum

babasının azatlı kalfası gibi haccın hikmetini dünyada değil, ahirette bile anlayamayacak adamlar!...

Be mübarek adam! Bunların yerine iki üç adam akıllı arkadaş götürsen de Müslümanlar arasında bir tanışma, bir birlik oluşturmaya çalışsan olmaz mı?

Arapça, Acemce, Rusça, Tatarca konferanslar vermek, hutbeler okumak; Magrib-i Aksa'dan gelen Arap'ı Hint'ten, Çin'den, Sibirya'dan, Afgan'dan, buradan giden hacılar ile tanıştırmak; herkesin yakalandığı sosyal hastalıkları ortaya koyarak buna el birliğiyle çare aramak ihmal olunacak bir iş midir?" Haccın bir şeye benzemesi amacına dönük olarak ifade edilen Akif'in bu düşüncelerinin ve ümidinin zamanında olduğu gibi bugün de dikkate alınabildiğini söylemek mümkün değil.

Okur Cemaatinin Bir Parçası Olarak Düzyazılar

Modernleşme sürecinde pek çok Osmanlı yazarı okuma deneyimine ilişkin hatıralarını ve izlenimlerini kaydetme gereği duymuştur.(Strauss;2009:223) Dönemin kültürlü bir Osmanlı yazarının ne tür meselelere kafa yorduğunu ne tür kitaplar okuduğunu göstermektedir Akif'in düzyazıları. Dünyanın en evrensel ama aynı zamanda en eski deneyimi olan köylü deneyimi üzerinde duran ve kültürlü okurların okumayı bıraktığı ama köylüler için hem bir halk edebiyatı ürünü hem de folklorik dinselliğin taşıyıcısı mahiyetinde olan gizem yaratan Âşık Garip'ler'i, Kerem ile Aslı hikâyelerini okutmaya devam etmenin yararsızlığına işaret eder. Bu sadece yararsızlık değil köylüyü de ihmal etmektir ona göre. Bu yazının yazıldığı 1900'lü yıllarda dünya nüfusunun yüzde seksene yakını köylerde yaşamakta ve bu devasa çoğunluğa kimse çok fazla önem atfetmemekteydi. Çünkü köylülere nihayetinde bir veri olarak bakılmaktaydı.(Berger,1998:139-41) Tıpkı yaşadıkları toprağın kendisi gibi biçim verilen, kullanılan, denetlenen bir tür tarihsel hammadde olarak görülen köylülerin bilinç duruma dair din telakkisinden kaynaklı düşünceleri vardır Akif'in. Uryanizade Ali Vahid Efendi(1879-1940) tarafından çıkarılan Köy Hocası adlı gazete üzerine yazarken Müslüman

dünyanın milliyetçilikle parçalanmasının öncesinde ıssız köylerde İslâm bağını sağlamlaştırmak şartıyla okutmak, yazdırmak, ilim ve irfan sahibi etmek, servet, sanat, ticaret konularında ilerletmek için geceli gündüzlü uğraşmak gerektiğini ama bunun ihmal edildiğini düşünmektedir. Bundan dolayı gecikmiş de olsa bu gazeteyi önemli bulmakta ve şöyle demektedir:

[G]eçmişe üzülmenin hiçbir faydası yoktur; ümitsizliğe düşmekse İslâm nazarında intiharın aynıdır. İşte büyük bir şükran ve hürmetle elimizde tuttuğumuz şu mübarek eser, şu Köy Hocası gösteriyor ki bu ümmetten henüz hayır kesilmiş değildir. Hâlâ vatanın selametini, mutluluğunu düşünenler ve bu kutsal amacın gerçekleşmesi için Allah için karşılık beklemeden uğraşanlar bulunuyor.

Öyleyse biz de nurlu izi takip edelim; biz de bu yolda çalışalım. Halkın, köylünün manevî ihtiyaçlarını düşünerek gücümüz yettiği kadar kolaylaştırmaya gayret edelim. Şayet doğrudan doğruya böyle bir girişimde bulunacak kadar cesur ve fedakâr olamayacaksak hiç olmazsa gerek şu derginin, gerek bundan böyle aynı yolda çıkacak dergilerin devamını, yaygınlaşmasını sağlamak için ne yapmak lazımsa yapalım.

Vahid Beyefendi kardeşimize gönülden şükranlar, minnettarlıklar arz ederiz ki vatanın büyük bir ihtiyacını karşılamak üzere fedakârca ortaya çıkıyorlar da bu kadar mükemmel bir eser meydana koyuyorlar. Evet, her eserin kıymeti kendisinden beklenilen maksada edeceği hizmetin derecesiyle ölçülmek gerekeceğine göre "Köy Hocası" için en mükemmel eser demekte hiç tereddüt etmeyiz.

Köy Hocası'nın ilk sayısını okuduğumuz zaman dilinin güzelliğine, fikirlerin temizliğine, üslubun sadeliğine, konuların güzel seçimine hayran olduk. Şüphe duyulmayacak şekilde anladık ki köylülerimize bilinmesi çok gerekli olan gerçekler bu dille pek güzel anlatılabilecek ve ancak bu dille anlatılabilecek. Köylü, Köy Hocası'nı can kulağıyla dinleyecek, dinledikçe zevk duyacak, faydalanacak. Bir kere de bunu dinlemeye alıştı mı artık Âşık Kerem'leri dinleyemez olacak.(Ersoy,2010:56-57)

Derin bir toplumsal ve kültürel bunalımın ortasında şimdiden geri çekilmeyi reddeden düzyazıların egemen kültürün kimi konularını bozguna uğratmayı seçtiği de dikkati çeker. Akif'in düzyazıları bu anlamda hem değerli bilgiler sunar hem de bir okumanın nasıl nitelikli kılınabileceğini gösterir. Ayrıca bu yazılar üzerinden Akif'in düşünsel köklerinin izini şiirine nazaran daha geniş ölçekli olarak görme imkânı elde edilir. Bir kitap üzerine yazı yazmanın onu tanıtmanın büyüten farkını bilen Akif'in beğendiği, sevdiği, yazmaya değer bulduğu kitap tanıtmalarında da çağdaş dünya sorunlarının öne çıktığı görülür. Akif bir kitap hakkında yazı yazarken o kitabın en belirgin özelliklerini, şimdiye kadar yazılanlardan farkını ortaya koyar. Mesela tercümesi Sebilürreşad sayfalarında yayımlanan Said Halim Paşa(1863-1921) imzalı İslâmlaşmak adlı eserinin "anlatamamak felaketi"ni aşan bir eser olduğunu özellikle vurgular. Zaten kitap yazılarının birinci işlevi de, o farkın güzelliğine okuru inandırmak, daha çok okura ulaşmasını sağlamaktır. Her kitabın içinde bir mesaj vardır, en önce Akif'i ilgilendiren bu; düşünce yüküne değinmektir. Gene de her kitaba göre bu kuralların uygulama oranının değiştiğini parantez içine koyalım.

Osmanlı İmparatorluğu'nun okur cemaatlerinden birine dâhil olan Akif, kültürler arası bir okur olarak dikkatli kitap eleştirileri de kaleme alır. Arapların el-Nahda olarak tanımladıkları on dokuzuncu yüzyıl Mısır'ındaki "tenvir/aydınlanma" hareketinin öncülerinden, el-Hilâl dergisini çıkaran aynı zamanda tarihî romanlarıyla da tanınan Corci Zeydan(1861-1914)'ın Osmanlılar arasında İslam medeniyeti kavramının yayılmasında etkili olan Medeniyet-i İslâmiye Tarihi adlı eserini eleştirirken onun Arap dünyasında yayımlanan gazete ve dergileri de takip ettiğini fark ederiz. Hıristiyan bir yazar olan Zeydan'ın etkileri Cumhuriyet dönemine değin uzanmış çeşitli yazıları II. Abdülhamit zamanında Mâlumat dergisinde yayımlanmıştır. Zeki Megamiz tarafından Türkçeye çevrilen Tarihu't-temeddüni'l İslâmî İkinci Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'da basılmıştır.(Strauss, 2009:236) Tarihi roman yazarı olmasının da etkisiyle önemsiz hususları önemli addeden bir bakışla yazılan bu tarih kitabının Türkçe kültür ortamına aktarılmasını şöyle eleştirir Akif:

"Şimdiye kadar bizde bu kitaba dair kimse tarafından bir söz söylenmemesi gerçekten üzüntü vericidir. Hele İslâm tarihi yazmaya kalkışanlar, dedikleri gibi, kaynak olmak üzere yalnız bu eserin tercümesini seçmişlerse pek garip olur.

Bizim tarihçiliğimiz yok ama öyle zannediyoruz ki bu iş masal yazmak gibi bir şey olmayacak. Onun için az zaman zarfında ciltlerce tarih meydana getiren tarihçilerimize hayran olmamak elimizden gelmiyor.

Haydi diyelim ki Batıdaki milletlerin tarihi son zamanlarda mümkün olduğu kadar tarafsız adamlar tarafından yazılmıştır. Onun için o eserleri tercüme edivermekle bir iş görmüş olalım. Fakat tarihin Doğuya, özellikle İslâm'a ait kısmı için de aynı vasıtaya başvurmak pek saflık olmaz mı?

İslâm tarihi, doğrudan doğruya Müslüman tarihçilerin eserlerinden alınmalıdır; ancak bunların hiç olmazsa en güvenilir olarak tanınanları iyice araştırıldıktan, üzerinde uzun uzadıya düşündükten sonra naklolunmalıdır.

Tarih yazmak için tabiî birçok şartı bir arada taşımak gerekecek. Ancak İslâm tarihi için her şeyden önce Arap dilini edebiyatıyla beraber bilmek gerekir. Çünkü başvurulacak kaynaklar arasında herkese söylemeyenleri pek çoktur."(Ersoy,2011:95-96)

Kitap eleştirileri içerisinde Abdullah Cevdet(1869-1932)'in müsteşrik Reinhardt Dozy'nin "Essai Sur l'histoire de l'İslamisme" adlı eserini Tarih-i İslâmiyet (Matbaa-yı İçtihad, Mısır 1908)) adıyla tercüme edilmesi üzerine yaşanan tartışmalara da katılır. Dozy'nin eserini tercüme edenleri Müslümanlık dostu gibi gösterme gayretlerini açıkça eleştirdiğini yazısını şöyle sonlandırır: "Cevdet Efendi, bu eseri yalnız tercüme etseydi, yani ne tenkit, ne beğenme yolunda kendisinden bir söz söylemeseydi kimse bir şey demezdi. Ancak mütercim öyle saçma sapan şeyler kusuyor ki böyle açık bir takdir yazısı ile yaldızlansa yine Müslümanlara yutturulamaz efendim."(Ersoy,2010: 85)

Döneminde genelde Müslüman toplumların özelde ise yakın zamanlara kadar dünyanın üç büyük kıtasına hâkim olan

altı yüz otuz senelik koca bir saltanatın önce Afrika'dan, sonra Avrupa'dan çekilip, ardından da Asya'da bile büyük, hem pek büyük fedakârlıklarla yaşayabilecek kadar küçülen Osmanlı toplumunun hâlâ uyuyan, hâlâ ibret gözünü açmaya yanaşmayışını ağlanacak bir felaket olarak gören Akif yaşanan sefaletin ve mahkumiyeti ironik bir biçimde şöyle tasvir eder:

"Atalarımız bol bol tarih okurlarmış. Hamd olsun, bizim ona ihtiyacımız kalmadı! Çünkü yaşamak isteyen, ancak insanca yaşamak isteyen bir milletin nasıl olması gerekeceğini etrafımıza bakınca görüyor; sonra Allahu Zülcelal'in bu yaratılış âleminde geçerli olan ezelî kanunlarını çiğnemek gibi, çılgınlara bile yakışmaz bir cürette bulunan sefalet, mahkûmiyet adayı toplulukların nasıl perişan olduklarını kendi varlığımızda duyuyoruz.

Öyle zannederim ki: hiçbir tarih bu kadar açık görgü, bu kadar acıklı duygu elde edemez!" Ardından da yaşananlar karşısındaki körlüğe ve duygusuzluğa dikkat kesilir ve yaşanan felaketlerden etkilenmemek felaketine bütün boyutlarıyla ortaya koyar ve her daim ümitli olmayı, bir çıkış yolu aramayı dile getirir:

Evet, okur yazar gençlerimiz hâlâ nefsanî hevesler arkasında koşarken, düşünürlerimiz gençliğin bu sapkınlıklarını doğru yolda yürüme olarak göstermeye sıkılmazken; fen âlimlerimiz çalışma odalarını siyaset ocağına çevirirken; yazarlarımız, şairlerimiz kendilerini Nedîm devrinde sanırken; hatiplerimizin, vaizlerimizin ağzından çıkan sözler hiçbir kulağın sınırlarını aşamamak, hiçbir kalbe girememek özelliğini can gibi saklar dururken; kalemlerimiz masum beyinlere rezillik mayası atılan, yüksek duygulara karşı sonsuz bağışıklık özelliği kazandıran birer lanetli şırınga kesilmekte devam ederken… Yine ümitsizliğe kapılmamak, yine hayırlı bir gelecek beklemek en iyimser, en metin adamların bile kârı olmasa gerekir.(…)

Görüyorsunuz ya biz Müslümanlar önce gitmek, aramak, araştırmakla sonra da ümitsizliğe düşmemekle görevliyiz. Ümitsizlik haramdır, ümitsizlik küfürdür. Çalışalım… Çalışalım… Çalışalım…" (Ersoy,2010:97-100)

Gayet etraflı, bununla beraber gayet veciz bir şekilde kaleme alınan bu yazılar Müslümanların o müthiş yükselişten sonraki düşüşlerinin sebebini anlamayı mümkün kılmasının yanında İslâm'ı kabul eden kavimlerden bilhassa Osmanlıların başlangıçtaki büyüklükleriyle sonradan düştükleri zaafın sebepleri delilleriyle de açıklamaktadır aslında. Bu açıklamaların Said Halim Paşa'nın kimi yaklaşımlarıyla paralellik taşımış olması İslamcılık akımının düşünsel ortaklıklarını anlaşılır kılar. Her iki ismin eserlerinde vazife vurgusunun baskın olması da unutulmaması gereken bir başka husustur.

Osmanlı toplumunun içine girdiği kültürel değişim, kimi temel belirtilerini ve sonuçlarını Mehmet Akif'in yaşadığı dönemde hissettirmektedir. Bu değişimin en önemli yanlarından biri de Batı'dan alınan edebi yeniliklerin işe yaramayışının görülüyor olmasıdır. İşte Akif'in böyle bir kültürel ortamda edebi taklitçiliklerin miskinliğe veya ahlaksızlığa katkı yapışını eleştirdiği yazısında edebiyatın ahlâkla bir ilgisi olması gerekeceğini, bir toplumu düzeltecek en başlı araç olacağını düşündüğünden halkın ağza almaktan utanacağı çıplak bir yığın rezilliği saygın edebiyatçıların mazmunlarla, cinaslarla telleyip söylemekten hiç çekinmemiş olduklarını belirtirken içinde bulunduğu zamanın farkında olarak yazı yazdığını hissettirir. Edebiyatı ve sanatı salt biçimcilik olarak anlamadığını dolayısıyla epistemolojinin estetik değeri belirleyeceğini ortaya koyan Akif şöyle der: "İşte vaktiyle Doğudan nasıl yararlanamamış, zarar görmüşsek bugün de Batı edebiyatından öylece zarar görüyoruz. Bir iki seçkin edebiyatçımızın eserleri istisna edilirse Batının edebî yenilikleri adına aldığımız şeyler hiç işimize yarayacak mahiyette değildir. Biz bugün toplumumuzun gözünü açacak, duygularını yükseltecek, vatanseverlik duygularını galeyana getirecek, ahlâkını süsleyecek, kısaca bize her manasıyla edep dersi verecek bir edebiyata muhtacız."(Ersoy,2010:36)

Kilit Mesele Olarak Umut

Turgut Uyar şiirlerinde insan manzaraları sunan Mehmet Akif'in insanlara eleştirerek paylayarak yaklaştığını ifade eder(2009:554) Zaten çoğu kez eleştirinin kendisinin bir dert

olmasından dolayı eleştiri iyi huylu yahut uysal olmamıştır. Elbette bu paylayan eleştiri sadece eleştirmek için değil bir umudu diri tutmak için yapılır. Müslümanların dünya üzerindeki var oluşlarının karanlık yönlerine vurgulamaya özel bir önem atfeden Akif sefil bir varoluş içerisinde bulunmanın normal olmadığını, olayları gerçeklikleri içinde kavramaya çalışarak anlatır. Sömürgeciliğin kültürel kanadı olarak oryantalizm eleştirisi olarak okunabilecek değerlendirme yazıları olmasına karşın ve bunlar çoğunlukta iken bu alana ilişkin değerlendirmeleri bütünüyle olumsuz değil bilakis onların doğru tespitlerine katılmayı yahut sahiplenmeyi içeren eleştirel dikkatin neticesinde ortaya çıkan farklı bir konumdur. Temel olarak İslam'ın yeniden anlaşılması ile Batı'nın "pozitif" özelliklerinin kabulünün birbirlerine tamamen zıt şeyler olmadığını düşünür. Yani onun bakışının belirginlik kazandığı yazılı verimlerinde somutla evrensel olan yan yana yer alır. Somut evrenselin vazgeçilmez zeminidir.

Teknolojik modernite ve Batılılaşma sorununa bütün olarak nasıl yaklaşacağı konusunda gayet özgün bir uğrağı temsil eden Akif bu meselede her nimetin bir külfetinin olduğunun bilincinde olarak kararsız değildir. Romantiklerin bireysel dünyalarında örgüledikleri bir düşünce dünyası içinden konuşarak meseleyi metafizikleştirmekten de uzak durur. Teknolojik açıdan Batıyı dünyanın tüm diğer uluslarından ve bölgelerinden çok daha ileride görür. Bundan dolayı, o, kendi entelektüel ve ahlâkî gelenekleriyle yoğurmayı sürdürdükleri müddetçe Müslümanların Batı'nın teknolojik üstünlüklerini öğrenmelerini ve bununla donanımlı olmaları gerektiğini savunur. Buna karşın, Batı dünyasının temelini teşkil eden felsefi ruhtan rahatsızdır. Müslüman dünyayı çepeçevre saran tehlikelerin farkında olan Akif'in Müslümanların modern dönemde sömürgeleştirilebilir halde olmasalardı sömürgeleştirilemeyeceklerdi iddiası özellikle tefsir konulu düzyazılarında yoğun olarak işlemesi dikkat çekmektedir. Zor zamanlarda milleti İslam'ın başına gelen bütün korkunç şeyleri, başarısızlıkları, talihsizlikleri son kertede Müslümanlardaki çürümeye, atalete, dağınıklığa, miskinliğe bağlayan bir algısı olan Akif'in yozlaşma durumuna çözümü, radikal bir entelektüel devrimdir. Karşılaşılan olumsuzluklar, eksiklikler, kusurlar bütün

Müslüman dünyada ortak bir durumdur onun tasvirinde. Daha da önemlisi bu çöküş durumu İslam'dan uzaklaşmaktan kaynaklanan bir büyük bozulma olarak algılanmaktadır. Peki, bu bozulma karşısında ne önermektedir Akif? Bir kenara çekilmeyi yahut felaketler karşısında umutsuzluğu büyütmeyi mi yoksa umudu her daim diri tutacak bilinç ışıklarını yakmayı mı? Kuşkusuz o en zor zamanlarında bile umut retoriğini hiç terk etmemiştir. Belki ona özgül rengini veren, içinde bulunulan durum ne olursa olsun oldukça etkili bir sesle hak bildiğini yükseltmesine sebep olan etkili bir retorik olarak umuttur. Çünkü Akif, hayat veren Kuran ve Sünnet'in Müslüman dünyayı yeniden canlandırabileceğine inanır ve bunu coşkulu bir biçimde savunur. Yazılarda yer alan kavramların temel kaynakla irtibatı onun Kuran'ı art arda okuduğunu, onunla yaşadığını, yıllar içinde tekrar tekrar okuduğunu anlaşılır kılar. İnsanları irşat iddiasında bulunanların telkin ettikleri yersiz zanları zihinlerden çıkarmak için sürekli çaba içerisinde bulunan Akif'in yazılarında sa'y, cehd, azim, düşmana karşı güç toplamak, Allah'ın hükümlerini yeryüzünde hâkim kılma çabası için sefere hazırlıklı olmak vd. gibi Kuran'ın bir dizi açık emrini yaşadığı çağa taşıma gayreti baskın bir dil olarak ortaya konur: "Azim... Tevekkül... İşte Müslümanlığın iki büyük esası… Bunlar olmadıkça İslâm için istikrar imkânı yoktur. Şurası da unutulmamalıdır ki: Ne yalnız başına azim; ne de azim olmaksızın tevekkül hiç bir zaman yeterli değildir.

Müslümanların vaktiyle gösterdikleri harikalar hep bu iki esasa sarılmaları sayesindeydi. Evet, seksen seneyi geçmeyen; milletlerin hayatına göre pek kısa sayılması gereken bir zaman zarfında, memleketin bir ucu Pirene dağlarına, diğer ucu Çin surlarına dayanmıştı ki bu müthiş başarının sırrı, Müslümanların sarsılmaz bir azim, yıkılmaz bir tevekkülle donatılmış kahraman yürekli bireylerden teşekkül etmiş olmasından başka bir şey değildi."(Ersoy,2010:297-298)

Ne olduğumuz ile başarılı olduğumuz zamanların simgesel değeri arasında belli bir uzaklığın ve mesafenin olduğunu sıkça dillendirir düzyazıları.

Geriye Doğru Düşünmek

İnsanlar hayati önemi olan kararlar almadan önce yahut şimdinin tarihinde olumsuzluklarıyla öne çıkan olaylar yaşanmadan önceki zamana sıçrama gereksinimi duyarlar. Akif bugünün sorunlarına işaret ederken nihilist bir kötümserlikten uzaktır. Din telakkisinin olumsuzluklarına değinirken hem Müslümanların kurcu tarihsel belleği Hz. Muhammed devrine hem de Osmanlıların görkemli güzelliklerine duygusal nostaljiye kapılmaksızın ümitli olarak vurgu yapar. Bu ikisi aynı kaygıdan doğarlar ve aynı temel meseleyi paylaşırlar: geçmişin özümsenebilmesi bugünün olumsuzluklarının bertaraf edilmesi.6 Müslümanların parçalanmışlığına tıpkı " düşüncelerinin duyusal sunumu" şiirlerinde olduğu gibi sert bir ses tonuyla, Müslümanların bir zamanlar inanç sistemlerinin kuruculuğunda dünyada etkili olan kurumsal yapıları geliştirdikleri anımsatılır. Müslümanlar için birlikteliğin ne anlama geldiği sorusunu hiç güçlük çekmeden açıklar. Okurlarına neyin önemli olduğunu anımsatan bir araç olarak gördüğü vaazlarında da bunu gösterir. Osmanlının son yıllarında Müslüman toplumun yokluğunu en şiddetli biçimde hissettiği kayıplardan biri, topluluk ruhu yahut birlikteliktir. Bir zamanlar var olduğu düşünülen, ancak zaman içinde bu ilişkinin yerini acımasız bir toplu varoluşun aldığı özellikle milliyetçilik hareketlerine bakıldığında rahatlıkla görülebilir. İnsanlar artık birbirleriyle temel olarak sınırlı ve ulusal amaçlara ulaşmak için ilişki kurmaktadırlar. Geçmişteki hayattan çok farklı bir hayat sürdürülmektedir arık. Topluluk ruhunu neyin kemirip yok ettiği üzerinde dikkatle duran Akif, topluluk ruhunu dini temellere oturtarak yeniden yaratmayı düşünür:

[G]eniş sınır içindeki kıtalar, memleketler bütün Müslümanlarla dolmuştu. Müslümanların buralarda yıkılmaz bir saltanatları, bir şevketleri vardı. Hükümetin başına büyük büyük

6 Hayriye Ünal Mehmet Akif'in şiirindeki figürlerden hareketle yapmış olduğu şu tespit Akif'in şiiri ile düzyazısının birbirinin paralelinde olduğu şeklindeki yaklaşımın doğrulanması olarak okunabilir: " Mehmed Âkif şiirindeki figürlerin taşıdığı ve şairin direkt sesiyle inşat ettiği değerler, yine içinde yaşanılan topluma keskin eleştirileridir.Bağlı olunan ruh, ideal ve var olan bir toplum değil,ideal mümkün ve özlenen ütopik bir toplumun ruhudur.Bir Asr-ı Saadet algısıdır"(2011:48)

devlet reisleri geçerek hemen bütün yeryüzünü istedikleri gibi idare ederlerdi. Askerleri hiç bir zaman bozgunluk yüzü görmez, sancakları hiçbir yerde toprağa verilmez, sözleri hiç kimse tarafından geri çevrilmezdi. Sağlam kaleleri bir sıraya dizilmiş dağlar gibi omuz omuza vermiş giderdi. Ovalar, tepeler Müslümanların elleri ile yetiştirilen her türlü ekinlerle, ağaçlarla, ormanlarla, meralarla örtülü bulunurdu. En sağlam kaideler üzerine kurulmuş son derece mamur, muntazam şehirleri, ahalisinin sanatlarıyla, hünerleriyle, yetiştirdiği ilim adamlarıyla, düşünürleriyle bütün dünyaya karşı iftihar ederdi.

Müslümanların Akdeniz'de, Kızıldeniz'de, Hint Okyanusu'nda öyle bir güçlü atılışı vardı ki, karşısına kimse çıkamazdı. Başka dinde olanlar Müslümanlara boyunlarını eğer; Müslümanların faziletleri, adaletleri karşısında el bağlar, saygı gösterirlerdi.

Müslümanlar bu mertebeye nasıl eriştiler? Hep birlik sayesinde.(…) Doğunun en uzak bir köşesinde bir Müslüman'ın kalbi incinseydi, bütün dünyadaki Müslümanların vücudu sızlardı. Dünyanın bir tarafında bir Müslüman hakaret görseydi, bütün İslâm dünyası kükremiş bir aslan gibi ortaya çıkar, kardeşlerini savunurdu. Müslümanlar sayısız kavimlerden meydana geldikleri halde ezelden bir ümmet, bir aile, bir vücutmuş gibi aralarında hiç bir ayrılık gayrılık görmezlerdi.

Buradaki Müslüman'ın duygusu ne ise dünyanın öbür ucundaki Müslüman'ın duygusu da o idi. Milyonlarca Müslüman hep bir türlü düşünür, hep bir noktaya bağlı bulunurdu. Yüreklerdeki fenalıklar, hasetler, açgözlülükler, garazlar yok olmuştu; herkes İslam'ın ilerlemesini, İslâm milletinin yükselmesini düşünürdü. Herkes elinden gelen iyiliği esirgemez, mal ile, can ile, kan ile İslâmiyet'in hesabına çalışırdı." (Ersoy,2010:524-26)

Bu yazı neyi sevip neye şükran duymamız gerektiğini anımsattığı gibi, nelerden uzak durup, nelerden korkmamız gerektiğini de bize etkili bir biçimde sunduğu gibi sömürgeleştirme sürecinden kurtulmanın ve öze dönmenin de mücadelesinin nasıl verildiğini gösterir. Sebilürreşad dergisinde "Tefsir-i Şerifler"

başlığıyla yayımlanan düzyazıları bunun somut örneği olarak görülebilir. Tefsirlerinde ortaya koyduğu bakış açısı günün sorunlarıyla yakından ilgilidir. Mesela milliyetçilik meselesini ele alıp incelerken bu meseleyi önce Kuran açısından sonra da Hz. Peygamber devrinde yaşanan olaylar üzerinden değerlendirir. Ensar ve muhacir arasında kurulan kardeşlik bağından söz ettiği gibi Evs ve Hazrec kabileleri arasında meydana gelen üstünlük yarışının Müslümanlık sayesinde nasıl son bulduğu ayrıntılı olarak anlatılır. Müslüman dünyada milliyetçiliklerin yükseldiği bir devirde Müslümanların akıllarını başlarına almaları gerekliliğine özellikle vurgu yapılır:

"Müslümanlık ırk, renk, lisan, çevre, iklim itibarıyle birbirine büsbütün yabancı unsurları aynı milliyet altında toplayan yegâne bağ iken; hele biz Osmanlılar için dünyada bu bağa dört elle sarılmaktan başka selâmet yolu yokken; şu son senelerde meydana çıkardığımız kavimcilik, ırkçılık gürültülerine şaşmamak elden gelmez! Bu kadar İslâm hükümeti hep ayrılıkçılık yüzünden mahvoldu; hem bir çoğu gözümüzün önünde kaynayıp gitti de biz hâlâ ders almıyoruz; hâlâ milleti sayısız parçalara ayıracak bir siyaset güdüyoruz!" (Ersoy,2010:295-96)

İslâm birlğini darmadağın edecek hareketler şöyle dursun, tahriklerden bile Allah'a sığınalım. Şu son İslâm hükümeti yabancılara karşı yekpare bir kitle, sağlam bir yapı halinde kaldıkça, bütün dünya bir araya gelse devrilmek değil kımıldanmaz bile!

Ey cemaat-ı Müslimîn, siz ne Arapsınız, ne Türksünüz, ne Arnavutsunuz, ne Kürtsünüz, ne Lâzsınız, ne Çerkezsiniz! Siz ancak bir milletin fertlerisiniz ki o büyük millet de İslâm'dır. Müslümanlığa veda etmedikçe kavimcilik iddiasında bulunamazsın ız."(Ersoy,2010:361)

Üstü örtülü veya açık üstünlük varsayımının neticesi olan milliyetçilik üzerine sözler gayet basit birtakım gerçekler olarak görülebilir. Bunu Akif'in kendisi de itiraf eder zaten. Ne var ki bizden evvel yaşayanlar da hep bu gibi basit düşüncelerin meydana getirdiği büyük yanlışların kurbanı olmuşlardır. Öte yandan Mehmet

Akif ve çizgisindeki İslamcılığın; siyaseti, referanslarını ve çözüm önerilerini Kuran ve Sünnet'le kayıt altına aldığını böyle olunca da Doğu veya Batı kaynaklı, geleneksel veya modern bir tezahür olsa da hurafe ve batıl saydığı tüm düşünce ve pratiklere karşı çıktığını, onlarla amansız bir biçimde mücadele ettiğini net biçimde ortaya koyar.

Kuran ve Sünnet'le doğrudan bağ kurulamadığında ise Allah'ın Kitabı'yla, Peygamber'in sünnetiyle amel eden hakiki Müslümanları önder kabul etmeyi teklif eden Mehmet Akif, altmış sonrasında Müslüman dünyada önemli tartışmalara sebep olan sol ve İslam ilişkilerinin mahiyetine ve bir arada düşünülemezliğine ilişkin olarak oldukça erken tarihlerde biri kısa biri uzun olmak üzere iki metin kaleme almıştır. Bu metinlerin kaleme alınmasına sebep olan husus Akif'in Sebilürreşad'ın başyazarı olmasından kaynaklanır. Trabzon'dan yazan Ahmet Hilmi'nin Akif'ten Bolşeviklik'le İslâm'ın aynı olduğu yolundaki kanaatleri kritik etmesini talep eden mektubunu verdiği cevaplardan birinde şöyle der Akif: " Önce iyice bilinmelidir ki Müslümanlık başka Bolşeviklik başkadır. İkisinin bir olduğunu iddia edenler ya İslâm'ın esaslarını anlamamışlar ya da Bolşevikliği araştırmaya lüzum görmemişlerdir. Müslümanların Bolşevik olmasına gelince bir kere buna asla gerek yoktur. Çünkü bu çığırı Rusya'da oluşturan hayatî, sosyal, ekonomik, siyasî, ziraî, sınaî kısacası daha birçok sebep ve amil var ki hiçbiri Müslüman memleketlerinde yok. İkinci olarak bunların varlığı diyelim ki kabul edilse bile Kur'an ile Hadis ortada dururken Bolşevikliğin esaslarını Müslümanların kabul etmesi düşünülemez. Bu yeni çığırın gelecekte alacağı şekle gelince onun için hiçbir şey söyleyemeyiz. Zira gelecek öyle bir muammadır ki Allah'tan başkası çözemez."(Ersoy,2010: 59-60)

Mehmet Akif'in değişik tür ve alanlardaki düzyazıları, toplam olarak bir Müslüman aydının, sırça sarayında oturup ahkâm kesmemişliğinin, yaşamın içinde rüzgârlara karşı duruşunun, edebiyatçı kimliğini onurla taşıyıp çevresine yaymasının belgeleridir. Osmanlının son yıllarından itibaren bir düşünür sanat insanı olarak Akif'in düzyazıları bir yalnız şövalye gibi yiten değerlere,

esaslara vurgu yaptığını, yozluklara karşı kılıç çektiğinin belgesidir. Hükümlerindeki isabet, çalışmasındaki ciddiyet, zekâsındaki kıvraklık itibarıyla olması gerekendir, örnektir. Denilebilir ki; bu düzyazıları Mehmet Akif'in öteki kitapları, yani şiirleri kadar önemlidir.

KAYNAKÇA

BERGER, John.(1998). O Ana Adanmış John Berger'den Seçme Yazılar. (Hazırlayanlar: Yurdanur Salman-Müge Gürsoy Sökmen). İstanbul: Metis Yayınları.

BLOOM, Harold.(2011). The Anatomy of Influence: Literature as a Way of Life. Yale University Press.

ÇANTAY, Hasan Basri.(2009).Âkifnâme. İstanbul :1966.

EAGLETON, Terry.(1998). Eleştirinin Görevi. (Çeviren: İsmail Serin). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları/Ark.

EBU REBİ, İ.M.(1998).İslami Hareketin Entelektüel Kökenleri.(Çeviren: M.Ali Demirci), İstanbul: Yöneliş Yayınları.

EDİP, Eşref.(2011). Mehmed Âkif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları.(Hazırlayan: Fahrettin Gün). İstanbul: Beyan Yayınları.

ERSOY, Mehmet Akif.(2010). Düzyazılar Makaleler, Tefsirler, Vaazlar.(Hazırlayan: A. Vahap Akbaş), İstanbul: Beyan Yayınları.

İBRAHİM, Abdürreşid.(2003) Âlem-i İslam. İstanbul; İşaret Yayınları.

KARAKOÇ,Sezai.(1974) Mehmed Akif. İstanbul: Diriliş Yayınları.

MERTĞLU, Suat.(2008). Sırat-ı Müstakim Mecmuası Açıklamalı Fihrist ve Dizin. İstanbul: Klasik Yayınları.

OLCAY, Türkan.(1999). "Bir Eleştirmen Olarak Puşkin". 24 Haziran 1999. Cumhuriyet Kitap.

STRAUSS, Johann.(2009). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kimler Neleri Okurdu(19.-20.Yüzyıllar)?". (Çeviren: Günil Ayaydın Cebe). Kritik/Altı Aylık Edebiyat Eleştirisi Dergisi/ s.3, 205-265.

ŞERİF, Mardin. (2011). Türkiye, İslam ve Sekülarizm. (Çevirenler: Elçin Gen- Murat Bozluolcay) İstanbul: İletişim Yayınları,

UYAR,Turgut.(2009).Korkulu Ustalık.(Hazırlayan: Alaattin Karaca).İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.

ÜLKEN, Hilmi Ziya.(1942). Şeytanla Konuşmalar. İstanbul:Ülkü Matbaası.

ÜNAL, Hayriye.(2011).Eşikteki Özgürlük Çoksesli Şiir.Ankara: Hece Yayınları.

MEHMET AKİF'İN ŞİİRLERİNDE ANAKRONİZM

Doç. Dr. Cafer ŞEN*

ÖZET

Anakronizm Yunanca geriye karşı anlamına gelen 'ana' önekiyle, zaman anlamındaki 'khronos' sözcüklerinin bileşiminden türetilmiş bir kavram. Anakronizm, bir kavram ve olayın gerçek tarihsel bağlamın dışına çıkartılması anlamına da gelir. Bu noktada bakıldığında anakronizm anti-tarihselcilik bir özellik de taşır. Hiç kuşkusuz Türk şairi Tanzimat'tan Yahya Kemal'e kadar anakronizmi düşünsel dünyasının bir tavrı ve şiirinin de poetikası konumuna taşır. İşte bu şairlerin içerisinde Mehmet Akif çok dikkate değer bir isimdir. Çünkü Mehmet Akif dünya görüşü ve yaşayışı itibarıyla II. Meşrutiyetin çalkantılı siyasi ve sosyal yapısında İslami değerleri ön plana çıkarmıştır. Mehmet Akif'in en önemli eseri olan Safahat incelendiği vakit şairin çeşitli kavramlara ve durumlara yönelik olarak anakronik düşünsel tavrı çok bariz şeklide görülür. Akif, bu eserinde tarih boyunca metaforlar aracılığıyla yüceltilip, aşkınlaştırılan, kavramlar ve durumları tarihsel bağlamından koparır, bütün yüceltmeleri soyar, dönemine taşıyarak bu kavramlara yeni anlamlar yükler. Örneğin 'halifelik', 'saltanat' 'din' inanca ait olan 'tevekkül' 'Hakk-Yaratıcı' 'Kader' gibi kavramları da tarihsel bağlamından koparak anakronik bir düşünüşle şiirinin teması haline getirir.

Anahtar Sözcükler

Mehmet Akif, Safahat, Mehmet Akif ve Anakronizm

*Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ANACHRONISM IN MEHMET AKIF'S POEMS

ABSTRACT:

Anachronism is a concept derived from a combination of words prefix "ana" meaning "anti reactionary" and "Khronos" meaning "time" in Greek. Anachronism meaning that a concept and an event must be taken out of the context of actual historical. When it is looking from this point, anachronisme is a feature of anti-historicism. Undoubtedly, Mehmet Akif has beared the anachronism as to as the situation a poatical in his poem and an attitude of intellectual space from Tanzimat's periode to Yahya Kemal. Here, Mehmet Akif, he is very notable a name among this poets. Because, he has gived preference to Islamic values, in his life and his view of the world, in the social ans political structure turbuled to II. Meşrutiyet's periode. Safahat is most important work of Mehmet Akif. This work, when it is analysing, it can see very simple his anacronic intellectuel attitude aimed to the various situation and concepts. In this work of art, Akif removed from the context historical, the concepts and the situations to be the transcendental, to be sublimated by these metaphors throughout history. Exactly like this, Akif leaves all sublimations and all transendences, installs the new meanings to these concepts by supported its own period. For example, he makes a piece of his poems with an anacronic comprehension by separated from the context historical these concepts, like a "caliphate (halifelik)", "sovereignty (saltanat)", "religion (din)", "resignation (tevekkül)", "God (Hakk-Yaratıcı)", "kader (destiny)".

Key-Words:

Mehmet Akif, Safahat, Mehmet Akif ve Anakronizm

Anakronizm Yunanca geriye karşı anlamına gelen 'ana' önekiyle, zaman anlamındaki 'khronos' sözcüklerinin bileşiminden türetilmiş bir kavram. Anakronizm bir kavram ve olayın gerçek tarihsel bağlamın dışına çıkarılması anlamına da gelir. Bu noktada bakıldığında anakronizm anti-tarihselcilik bir özellik de taşır (Cevizci 2006: 92). Aslında tarihi süreç içerisinde değişmeyen tarih üstü, genel geçer, evrensel ve nesnel ilkeler arayan fenomenolojik

bilinç felsefelerinin bir düşünme yöntemi olan anakronizm, olay, durum, kavram ve değerlerle eklemlenen varlık fenomeni üzerinde dil ve dilin taşıdığı, tarihsel kültürel ve toplumsal değer ve anlamlar karşısında özgürleşmeyi amaçlar. Kavramlara, olaylara, durumlara ve varlık fenomenine anakronik olarak yaklaşılması, bunlara daha önceden yüklenen tarihsel, kültürel ve toplumsal anlamları, transandantal-aşkın görünümündeki bütün değerleri, a priori bilgileri dışlaştırır, askıya alır ve bu kavramları yaşanılan mevcut 'an'a taşır. Bu noktada bakıldığında anakronizm tam bir anti-tarihselciliktir. Hiç kuşkusuz Türk şairi Tanzimat'tan Yahya Kemal'e kadar durum, olay, kavram ve varlık fenomeninin anakronik algılayışını şiirinin poetikasına eklemler. İşte bu şairlerin içerisinde Mehmet Akif çok dikkate değer bir isimdir. Çünkü Mehmet Akif dünya görüşü ve yaşayışı itibarıyla İslami değerleri ön plana çıkarmış, II. Meşrutiyetin çalkantılı siyasi ve sosyal yapısında İslam Birliğini savunmuştur.

Mehmet Akif'in en önemli eseri olan Safahat incelendiği zaman şairin çeşitli kavramlara, durumlar, olaylara ve varlık fenomenlerinea yönelik olarak anakronik düşünme tarzı çok bariz şeklide görülür. Akif, bu eserinde düşünsel olarak eşzamanlılığı, yan yana koymayı, yakın ve uzağı yıkmayı, ortadan kaldırmayı amaçlayacak bütün kavramları, kurumları, durumları ve varlık fenomenlerini yaşanılan an'a göre yeniden yorumlanmasını ister.

Hadi göster bakayım şimdi İbn-ür-Rüş'ü?

İbn-i Sînâ neye yok? Nerde Gazâlî görelim?

Hani Seyyid gibi, Râzi gibi üç beş âlim?

En büyük fâzılınız: bunların âsârından,

Belki on şerhe bakıp, bir kuru mânâ çıkaran

Yedi yüz yıllık eserlerle bu dînin hâlâ,

İhtiyâcâtını kaabil mi telâfi? Asla.

Doğrudan doğruya Kur'an'dan almalıyız İslam'ı

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı"

(Ersoy 1986: 418)

Bu mısralarda Akif, yaşanılan 'an'da-zamanda dinin yedi yüz yıllık eserlerle yorumlanmasını istemediği görülür. Akif'e göre İslam dini böylesine eserlerle yorumlanması durumunda bu yorumların dönemin mevcut ihtiyacını karşılayacağı şüphelidir. Şair, bu yorumların yaşanılan çağın ihtiyacına cevap vermeyeceği görüşündedir. Çünkü bahsi geçen eserlerin dönemindeki üretim ilişkileri, üretim araçlarıyla idealler-ideoloji arasındaki çatışmalar, bireyin ihtiyaçları, yaşanılan 'an'dakiden oldukça farklıdır. İşte bu noktada Akif'in yaşanılan 'an'a göre dine ait kavramların yeniden yorumlanmasını istemesi anakronizmin en bariz örneğidir. Bu noktada Akif, kavramların tarihsel olduğunu da kabul etmiş durumundadır. Şair, altıncı kitabı olan Âsım'da tavrını daha da sertleştirerek dinin ve dine ait kavramların çağa göre anakronik bir tarzda yorumlanmasını "Ölüler dini değil, sen de bilirsin bu din/ Diri doğmuş, duracak dipdiri, durdukça zemin" (Mehmet Akif 1984: 418) mısralarıyla ister. Hiç kuşkusuz bu mısralarda bahsi geçen dirilik dine ait kavramların tarihsel, kültürel ve toplumsal olarak yorumlanışı değil de yaşanılan zamanda fenomenolojik olarak yeniden yorumlanmasıyla mümkün olacaktır.

Bu noktada Mehmet Akif, Ressam Haklı başlıklı şiirinde "Bir zaman vardı ya târîh-i mukaddes modası" mısraıyla dini değer ve kavramların tarihselci bakış açısıyla yorumlanmasının karşısında yer alır. Hatta bununla da kalmaz Namık Kemal nasıl Klasik Türk şiirindeki sembol ve benzetmelere dayalı mazmunlar dünyasının resme döküldüğü vakit gayri tabi olduğunu gösterip ironik olarak eleştirirse (Özgül 1997: 21) Akif de bahsi geçen şiirinde yeni bir zenginin yaptırdığı köşkün büyük odasına dini bir kıssayı konu edinen bir resim yaptırılmasıyla olarak alay eder. Şiirde uzun zaman bir ressam aranır. Sonunda bulunan ressam odanın duvarını kıpkızıla boyar. Bu resmin ne anlattığını soranlara da Musa ile Firavun hikâyesini anlattığını söyler. Resmi yapılır, fakat resimde ne Musa ne de Firavun vardır. Ressam, resimde Firavun'u arayanlara onun boğulduğunu, Musa'yı soranlara ise onun karaya çıktığını söyler. Kızılboyanın ne olduğunu soranlara ise bunun Kızıldeniz olduğu cevabını verir (Ersoy 1986: 130). Akif, bu şiirinde tarihi hadiselerin veya sembolik anlatıların, yaşanılan 'an'a, insanın varoluşuna

veya bilinçlenmesine bir katkı sunmadan dekor olarak taşınmasını eleştirir.

Mehmet Akif Safahat'ta anti-tarihselci, anakronik bir tutumla tarih boyunca benzetmeler, söz sanatları ve metaforlar aracılığıyla yüceltilip, aşkınlaştırılan, transandantala benzer bir görünüme getirilen kavramları, durumları, kurumlar ve varlık fenomenlerini tarihsel bağlamından koparır, bütün yüceltmeleri askıya alıp, dönemine, yaşanılan 'an'a taşıyarak bu kavramlara yeni anlamlar yükler. Felsefede transandantal-aşkın algılamanın fenomenolojisini ortaya koyan Kant, Saf Aklın Eleştirisi adlı esrinde transandantal ilkeleri "uygulamaları yalnızca ve yalnızca olanaklı deneyimin sınırları içinde tutulan temel ilkeleri 'içkin', ama bu sınırları geçecek olanları ise 'aşkın' temel ilkeler olarak" adlandırır (Kant 2008: 337). Kant'ın dikkat çektiği aşkınlaştırılma noktasında, tarihi içerisinde bu türden algılanan kavramlardan biri 'halifelik'tir. Tarihsel bağlamında düşünüldüğünde, tarih boyunca kendine sürekli bir aşkınlık-transandantal görünümündeki anlamlar yüklenip, yüceltilen, kutsiyet atfedilen ve bu nedenle mutlak bir iktidar sahibi olarak yüzyıllar boyu varlığını devam ettiren 'halifelik' ve 'halife' kavramı karşında Akif, anti-tarihselci bir düşünsel tavır sergileyerek II. Meşrutiyet döneminde halife II. Abdülhamid'e' İstibdâd başlıklı şiirinde şu tenkitleri yöneltirken tamamen anakronik olarak düşünür.

Zaman gelsin de görsün, böyle dünyalar kadar zillet

Otuz üç yıl devam etsin, başından gitmesin nekbet

Ne âli kavim idik; hayfa ki sen geldin sefil ettin

Rezil olduk… Sen ey kâbûs u hûnî, sen rezîl ettin

Düşürdün milletin en kahraman evlâdını ye'se

Ne mel'unsun ki rahmetler okuttun rûh u İblise

(Ersoy 1986: 86)

Hiç kuşkusuz bu mısralarıyla 'halifelik' kurumu ve kavramını, tarihsel yüceltmelerinden, aşkınlaştırılmış ve transandantal görünümlü algılardan koparıp yaşadığı 'an'a taşıyan Akif,

Husserl'in sistemleştirdiği fenomenolojik bir tavır sergileyerek hem 'varolan'dan yola çıkar hem de 'varolan'ın kendinde mutlak, öncül bir anlam kabul etmez. Kendinde "varolması dünya açısından hiçbir anlam ifade etmeyen bu varlık" (Barbaras 2010: 15) Sartre'ın 'ne ise o' olan 'kendinde varlık'ıdır (Sartre 2009: 133). Bu çeşit bir 'varolan' yani 'kendinde varlık' "değerlerin kendisi söz konusu olduğunda tinsel çerçevede değerlerin ahlâkî, estetik ve dinsel denen üç büyük öbeğin"den tamamen bağımsızdır (Bochenski 2005: 65). Mehmet Akif'in de kullandığı Husserl'in bahsi geçen fenomenolojik tavrında ise "dış gerçeklikte bulunan 'varolan'ı yeniden kurmak ve anlamlandırmak noktasında kesinliği sağlamak için öncelikle dolaysız deneyimin ötesinde kalan her şeyin görmezden gelinmesi, önceden hazır olarak kabullenilen 'varolan'a ait anlayış ve önyargıların paranteze alınması gerektiğini ileri sürer. Bu "fenomenolojik indirgeme" (phenomenological reduction) dir (Eagleton 2004: 79) Akif eğer 'varlık' fenomeninden değil de, tarihi süreç içerisindeki dil ve dilin taşıdığı toplumsal, tarihsel ve kültürel değer ve anlamlarla aşkın görünüme kavuşturulan ve böylesi bir görünümle algılanan 'halifelik' kavramından ve 'halifelik' kavramının öncül anlam ve değerlerinden yola çıksaydı 'halife'nin dönemi içinde yaptığı yanlışları bu denli sert bir şekilde tenkit edemezdi. Burada yanlış anlamaya yol açmamak için Akif'in 'halife' ve "halifelik" kavramı karşısında fenomenolojik düşünce yöntemini kullanması, halife II. Abdülhamid'i eleştirmesinden kaynaklanmıyor, Akif, yanlışlık yapan halifeyi, 'halife' kavramının toplumsal, tarihsel ve kültürel değerlerinin ve algısının iktidarı, yükü ve baskısı altında kalmadan eleştirmesinden kaynaklanıyor.

Akif'in "halifelik" gibi ana-kronik olarak yaklaştığı bir diğer "kavram" 'saltanat'tır. Süleymaniye Kürsüsünde başlıklı şiir, 'saltanat' kavramının tarihsel, kültürel ve toplumsal anlam ve değer ağırlığı alında ezilmeyen, bu kavrama kaşı fenomenolojik olarak yönelen bir şairin düşüncelerini mısralaştırır.

S*altanat namına, din namına, bin maskaralık*

Ne felaket ne rezaletti o devrin hâli

Başta bir kukla, bütün milletin istikbâli

İki üç kuklacının keyfine mahkûm olmuş

Bir siyaset ki didiklerdi, eminim Karakuş

Nerede bir maskara sivrilse, hayâsızlara pîr

Haydi Mabeyn-i Hümayuna… Ya bâlâ ya vezir

(Ersoy 1984: 163)

Akif, bu mısralarda 'saltanat' kavramını toplumsal, tarihsel ve kültürel değerlerin transandantal-aşkın görünümündeki algısından kurtararak, bu kavramı anakronik bir tavırla mevcut yaşadığı döneme-'an'a taşır. Bununla da kalmaz gerek 'halifelik" gerekse 'saltanat' kavramlarının fenomenine ulaşmak için bu kavramlar üzerindeki dil ve dilin üzerinde taşıdığı bütün tarihsel, toplumsal ve kültürel değer ve anlamları soyar, paranteze alır; çünkü "dışsal olarak deneyimlenmiş olan, her ne kadar ona ilişkin deneyimimiz dışsal olanın bir deneyimi olarak, oraya ait olsa da, yönelimsel "içsel" olana ait değildir. Yalnızca fenomenlere dikkat edecek ve katışıksız bir biçimde kendi "yaşamı"nı bilecek fenomenolojistin bir epokhe uygulaması" gerekir (Husserl 2006: 128).

"Epokhemiz, dünyayı paranteze alır, yalın bir biçimde orada olan! dünyayı öznenin alanının dışında bırakır, onun yerine şu ya da bu şekilde deneyimlenen-algılanan-anımsanan-yargılanan-düşünülen-değerlendirilen, vb. dünyayı, bu haliyle "paranteze alınmış" dünyayı koyar. Görünen, dünya ya da onun bir parçası değil, fakat dünyanın "anlamı"dır. Fenomenolojik deneyime sahip olmak için doğal tutumda konumlanmış nesnelerden, onların çok çeşitli "görünüş" tarzlarına, "paranteze alınmış" nesnelere doğru çekilmek zorundayız" (Husserl 2006: 128).

Benzer şekilde Akif, inanca ait olan 'tevekkül' 'Hakk-Yaratıcı' 'kader' gibi kavramları da tarihsel, toplumsal ve kültürel olarak transandantal-aşkın görünümündeki algılanmasından kopartmak ister. Örneğin 'tevekkül' hakkında Akif, tam bir fenomenolojik tavırla anakronik bir tutum sergiler.

Çalış dedikçe şerîat, çalışmadın durdun,

Onun hesabına birçok hurâfe uydurdun

Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya,

Zavallı dini çevirdin onunla maskaraya

(Ersoy 1986: 268)

Akif'in bu mısralarda tanımladığı "hurâfe" kavramı aslında fenomenolojinin ulaşmak istediği varlık fenomeninin üzerine tarihi süreç içerisinde tortulaşmış dil ve dilin üzerinde taşıdığı toplumsal, tarihsel ve kültürel değer ve anlamlardır. Bu değer ve anlamlar bir durumu, olayı, kavramı veya varlık fenomenini bireye yanlış sunar. Birey doğrudan varlık fenomenini, kavramı, durumu ve olayı algılamak yerine bahsi geçen değer ve anlamlarla kurgulanan yanılsamacı bir varlığı algılar. Bu şekildeki bir algılama ise bireyi 'varolan'ın fenomenine, kavrama, değere ve olaya yabancılaştırır. Bu noktada Akif "Hurâfeler bürümüş en temiz menâbini" (Ersoy 1984: 275) mısraıyla kaynak olarak verilen kavramın, durumun, olayın veya varlık fenomeninin bireye ne kadar yabancılaştığını ortaya koyar. İşte bu tür algılamanın en açık örneği yaşanılan 'an'da Hakk'ın-Yaratıcının algısıdır. Akif, Fatih Kürsüsü'nde bahsi geçen türden yabancılaşmış bir algılamayı çok hazin bir şekilde ortaya koyar.

Havale et ne kadar masrafın varsa… Verir

Silâhı kullanan Allah, hudûdu bekleyen O

Levazımın bitivermiş, değil mi? Ekleyen O

Çekip kumandası altında ordu ordu melek

Senin hesabına küffarı hâk-sâr edecek

Başın sıkıldı mı kâfi senin o nazlı sesin

Yetiş de, kendisi gelsin, ya Hızır'ı göndersin

Demek ki her şeyin Allah, yanaşman, ırgadın O

Çoluk çocuk ona aid; lalan, bacın, dadın O

Vekil-i harcın O; kâhyan müdür veznen O

Alış seninse de mesul olan verişten O

Biraz da saygı gerektir… Ne saygısızlık bu

Huda'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Huda

Utanmadan da 'tevekkül' diyor bu cür'ete… Ha?

(Ersoy 1986: 268)

Hiç kuşkusuz Hakk'ın-Yaratıcının bu mısralarda ortaya konulan yabancılaşmış algısının en önemli nedeni fenomenolojinin durum, olay, kavram ve varolan'ın fenomeni üzerinde askıya almak istediği dil ve dilin taşıdığı tarihsel, kültürel ve toplumsal anlam ve değerlerdir. Akif ise yukarıdaki eleştirel mısralarıyla "Hakk'ın-Yaratıcının" tarihsel, toplumsal ve kültürel değerlerle transandantal-aşkın görünümündeki algısını anakronik bir tarzda ele alarak bu algıyı geleneksel, sunulu, hazır verili tarihsel köklerinden koparmak ister. Akif, Safahat'ında sadece varolan'a ait durum, olay ve kavramlara anakronik yaklaşmakla kalmaz benzer durumda dilde varolan, varlığını devam ettiren kavramları da anakronik tarzda düşünür. Bu kavramlardan biri de 'kader'dir.

Kader senin dediğin yolda şer'a bühtandır.

Tevekklün, hele, hüsrân, için hüsrandır.

Kader ferâiz-i imâna dahil… Amennâ

Fakat yok senin sapmış olduğun mana

Kader; Şerâiti mevcud olup da meydanda

Zuhûra gelmesidir mümkünâtın a'yanda

Niçin, nasıl geliyormuş? O büsbütün meçhul.

(Ersoy 1986: 269)

Akif, yine korunması ve kollanması için oğullarını feda eden ve tarihten itibaren transandantal-aşkın bir duyuş ve düşünüşle algılanan 'yönetimin-iktidarın' tebaasına karşı tavrını eleştirirken, kumların tarihsel süreçteki bu türden algılanışını eleştirir. Şair,

Safahat'ın birinci kitabında asgari yaşam ihtiyaçlarını kazanmaya çalışan ve bu nedenle dilencilik yapan birine karşı yönetimin kollu kuvvetlerince yapılan muamele karşısında eşinin ağzından aktardığı "-Bırakın/ Kocam ne yaptı? Nedir cürmü bî-günâh adamın?/ Zavallının büyük evladı öldü askerde/ İkinci oğlu da sürgün Yemen'de bir yerde./ Acıklı, göğsü sakat koyuverin, didiklemeyin/ Günahtır etmeyin, oğlum, ayıptır eylemeyin" (Ersoy 1986: 86) mısralarla mevcut yönetimi-iktidarı eleştirir. Tebaasına karşı bu acımasızca davranışı sergileyen bürokrasi ve bürokratı da Akif yine aynı kitabında anakronik bir düşünüşle ironikleştirir.

Paşam mı? Nerde paşa?

Şu korkuluk gibi dimdik duran herif mi? Paşa!

Tasavvur et: İki arşın kazık kadar bir boy!

Getir de üstüne kalpaklı bir emik koy.

Ocak süpürgesi şeklinde bir sakal yaparak,

"Senin bu işte yüzün, al!" deyip yüzsüze tak.

(Ersoy 1986: 89)

Bürokrasiyle birlikte Akif'in anti-tarihsel anakronik düşüncesinde eleştirel olarak ele alınan bir diğer kurum-(toplumsala ait mekân)- tarih içerisinde toplumsallığı sağladığına inanılan ve bu nedenle de gerek tarihte gerekse yaşanılan anla transandantal-aşkın görünüme sahip bir duyuşla algılanan toplumsal mekânlar olan kahvehanedir. Akif aşağıdaki tasvirle bahsi geçen bu mekânlara karşı aşkın görünümdeki duyuşu yerle bir ederek bu mekânları içkileştirmeye çalışır.

"Çamurlu bir kapı, üstünde bir değirmi delik;

Önünde tahta mı, toprak mı? Sorma pis bir eşik.

Şu gördüğüm yer için her ne söylese câiz;

Ahırla farkı; o yemliklidir, bu yemliksiz;

(Ersoy 1986: 120)

Akif her tür israfın yaşandığı böylesine mekânlarda vaktini geçirenlerin tarihi yasa(k)ları kendi çıkarlarına göre kullanmalarını ise Köse İmam şiirinde eleştirirken yine anti-tarihsel-anakronik bir tutum sergiler. Bahsi geçen şiirinde Akif, evlilik kurumunun tarihsel değerini, bu kurumda kadının hakkını ve erkeğin bu kurum karşısındaki tarihi, kültürel ve toplumsal değer ve anlamlara göre takındığı tavrı sert bir şekilde eleştirir. Köse İmam şiirinde üzerine kuma getirilmesine karşı çıkan bir kadına, eşi şiddet uygular. Bununla da kalmaz bu durumda kendi haklılığını ileri sürerek bunu dini bir kisveye büründürürken onun bu davranışını karşısına şair çıkar.

Lâkin canımı

Sıktı akşam "edemem, üstüme evlenme" diye

"Ne demek! Dörde kadar evlenir erkek" demeye

Kalmadan başladı şirretliğe… Kızmaz mı kafam?

-Kustuğum herzeyi yutsun diye, her sersem adam!

Dövüyorsun, boşuyorsun elin öksüz kızını"…

Haklı bir kere ya, insan boşamaz haksızını

-Boşamaz? Amma yaptın! Ya şerîat ne için

Bize evlenmeyi tâ dörde kadar emr etsin?

İki alsam ne çıkar sâye-i hürriyette?

Boşamışsam, canım ister boşanırım elbette.

İşte meydanda kitap. Hem alırız, hem boşarız.

-Dara geldi mi, şerîat! Sus ulan iz'ansız!

Ne zaman camiye girdin? Hani tek bir hayrın"

(Ersoy 1986: 129)

Aslında yukarıdaki mısralarda eleştirilen bu durum kurumların tarihsel süreç içerisinde değer yargılarıyla hayatın konforuna olumsuz anlamda nasıl müdahale etiğinin en güzel örneğidir. Hiç kuşkusuz yaşanılan 'an'da bireyin durum, olay, kavram ve varlık

fenomeni karşısında yanılsamacı bir tavra girmesinin en önemli nedeni yukarıdaki mısralarda görüldüğü gibi bu kavram ve varlık fenomeni üzerine eklemlenen dil ve dilin üzerinde taşıdığı tarihsel, kültürel ve toplumsal anlam ve değerlerdir. Bunlardan biri de edebiyat ve edebiyata ait kavramlardır. Akif'in şiirindeki anlatıcı kurgusal olarak Türkmenistan'ı gezerken buranın edebiyatının tarihsel, toplumsal ve kültürel değer ve anlamlarla yüklü olduğu ve bu yükten dolayı edebiyatın yaşanılan 'an'ın estetik duyuş ve düşünüşünden uzak olduğu bu nedenle estetik ihtiyacı karşılamadığı görülür.

Okunandan ne haber? On para etmez fenler

Ne bu dünyada soran var, ne ukbâda geçer

Üdebâ doğrusu pek çok, kimi görsen: şâir

Yalnız şiirine mevzu iki şeyden biridir:

Koca millet! Edebiyatı ya oğlan ya karı.

Nefs-i emmâre hizâsında henüz duyguları

Sonra tenkîde giriş: hepsi tasavvufla dolu

Var mı sofiyye'de bilmem ki ibâhiyye kolu

İçilir türlü şenâatler olur, bî-perva

Hafız'ın ortada dîvânı kitâb-ül-fetva

(Ersoy 1986: 129)

Hiç kuşkusuz Mehmet Akif yukarıdaki mısralarda değişen ve karmaşıklaşan üretim ilişkileri karşısında tarihselciliğe bulaşmış kavram ve varlık fenomenlerinin yaşanılan 'an'daki bireyin ihtiyaçlarını karşılamadığının altını çizer. Yukarıdaki mısralarda hayatı kolaylaştırmak için ortaya konulan 'fen'ler ve pozitif bilimin, misyonundan ve bireyin hayatından gittikçe uzaklaşıldığı görülür. Pozitif bilimin hâli bu iken edebiyatta eserlerin temasının genelde aşk, âşık ve sevgili olduğu vurgulanır. Bu temalara ait duyuş ve hazlar, Lacan'ın imgesel dönem adını verdiği çocukluğun erken devresinde yaşanan ve daha sonra dil ve dilin üzerinde taşıdığı tarihsel,

toplumsal ve kültürel değerleri öğrenmekle bilinçdışına bastırdığı kökensel arzu ve mutlak tatmin alanına aittir. Lacan'a göre bu alana ait olan biyolojik varlık dili öğrenmekle kültürel bir alana geçerek medeniyetleri kurar. Biyolojik varlık ise tümüyle kökensel arzu, istenç ve hazların emri-boyunduruğu altındadır (Nasio 2007: 11-61). Yukarıdaki mısralarda Akif, bu tür kökensel istençlerin tasavvufa bağlandığını görerek her türlü kökensel arzunun yine Lacan'ın kavramıyla kültürel alanda yaşanmak istendiğini eleştirir. Bu tür kökensel arzuları kültürel/dilsel/simgesel alana taşıyan da Akif'e göre Hafız'ın Dîvân'ıdır. Bu noktada Akif, Hafız'ın Divan'ına ait olan bütün tarihsel, kültürel ve toplumsal değer yargıları ve anlamları askıya alarak bahsi geçen kitabın sadece bir şiir kitabı olduğunu, bu kitabın kültürel/simgesel/dilsel alanın yasa(k)larını içeren bir eser olarak algılanmasının önüne geçmek ister. Akif edebiyatın tümüyle bahsi geçen temalar etrafında dönmesine razı değildir; çünkü XVIII yüzyıldan önce sevgilinin yaşadığı yer anlamında kullanılan "vatan" kavramı bu yüzyıldan sonra anlam değiştirerek siyasi anlam kazanmıştır. Akif'in yaşanılan 'an'da edebiyattan beklediği de bu türden bir tema değişikliğidir.

Akif'in aşkın-transandantal görünümde algılanmasını istemediği bir diğer kavram ise II. Meşrutiyet döneminde Mebusan Meclisi'nin açılması nedeniyle herkesin ağzında duyulan "hürriyet" kavramıdır. Şair, "Bir de İstanbul'a geldim ki: bütün çarşı pazar/ Nâradan çalkalanıyor! Öyle ya… Hürriyet var!/ Galeyan geldi mi, mantık savuşurmuş… Doğru:/ Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru" (Ersoy 1986: 177) mısralarda hürriyeti kavramını aşkın bir anlayıştan kurtararak içkin bir anlayışa taşımak ister. Bu nedenle de şair; "Dalkavuk devri değil eski kasâid yerine,/ Üdebânız ana avrat sövüyor birbirine/ Türlü adlarla çıkan nâ-mütenâhî gazete/ Ayrılık tohumu bol bol atıyor memlekete" (Ersoy 1984: 129) mısralarıyla hürriyetin algılanışını eleştirir. Ayrıca bu mısralarda Akif, Klasik edebiyatta birini övmek için yazılan şiirlerden hareketle bahsi geçen dönemi "kasâid devri" olarak eleştirir. Bu devrin eleştirilmesine sebep ise Klasik edebiyat döneminde bir edebi tür olan "kasideler"in çeşitli metafor ve söz sanatlarıyla bildirinin başından beri ifade ettiğimiz aşkın-transandantal görünümdeki bir

algılamaya sürekli zemin hazırlamasıdır. Yine Akif, yukarıdaki mısralarda basın yayındaki özgürlüğün aşkın algılamayla hakarete varacak kadar ileri gitmesini de eleştirir. Akif'e göre bunun sebebi ise üdebanın "bayağı mahlûkat" olmasıdır. Bunlar halka bir şey öğretemez; çünkü kimi Garp'ın "levsiyatını simsar" eder, kimi İran malı, "köhne alır, hurda satar." Hal böyle olunca da üdebanın ortaya koyduğu eserler de "Eski divanlarınız dopdolu oğlanla şarap" (Ersoy 1986: 184) mısraıyla tenkit edilir. Hiç kuşkusuz bu eleştiride Akif, mevcut dönemde edebiyatın aşkınlaştırılan Klasik dönemini de kendine eklemlenen değerler ve anlamlardan uzaklaştırılmak ister. Benzer bir tavrı altıncı kitap olan Âsım'da aşağıdaki mısralarda dinî değerler için de sergiler.

Sofusun farz edelim şimdi boy boy tesbih.

Dalkavuklar bütün insan kesilir, lâ-teşbîh

Taylâsın, cüppe, kavuk, hırka, hep esbâb-ı riyâ

Dış yüzünde Ömer'in devri, muîtin gûyâ

Kimi sâim, kimi kaim, o tavanlar, yerler

"Kul hüva-llahü ehad" zemzemesinden inler.

Sen bu coşkunluğa istersen inan, hepsi yn,

'Hüve'nin mercii artık 'ehad'dir, ne filân

Çünkü mâdem yürüyen sâde senin saltanatın

Şimdilik heykeli sensin tapılan menfaatın

Kanma ey kukla kıyafetli adam, hey sersem!

Herifin ağzı 'samed', midesi yüzlerce 'sanem'"

(Ersoy 1986: 421)

Benzer bir durum kavmiyet fikri içinde geçerlidir. Akif, özellikle de 1789 Fransız İhtilalı'yla gün ışığına çıkan ve imparatorluklar için bir ölüm fermanı taşıyan milliyetçilik fikirlerinin de aşkın olarak algılandığını "Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?/ Birbirinden müeferrik bu kadar akvâmı/ Aynı milliyetin altında tutun İslam'ı/ Temelinden yıkacak olan kavmiyettir." (Ersoy

1986: 129) mısralarıyla ortaya koyarken milli birlik açısından kavmiyetin Osmanlı için yıkıcı unsur olacağının atını çizer.

Hiç kuşkusuz durum, olay kavram veya varlık fenomenlerini aşkın hâlde algılayıp bunları transandantal hale getirmek, hem yanılsamacı bir gerçeklik kurmak hem de Husserl'e göre kendinde bir anlamı olmayan varlık'a anlam yükleyerek insanı bir araç, kavram ve değer ve anlamlarla aşkınlaştırılan varlık fenomenlerini bir amaç haline getirmek insanlığın acı çekmesine neden olur. Bu noktada Kant, töreler metafiziğinin temellendirilişinde bir eylemin genel ve nesnel olması için üç temel kuralını verir. Bunlardan ilki insan öyle davranmalıdır ki eyleminin temel kuralı doğanın bir evrensel yasasında bulunmalıdır. İkincisi, insanın diğer insan kişiliğine her zaman bir amaç orak bakmalı ona hiçbir zaman bir araç gibi davranmamalıdır. Üçüncüsü ise insan, erkler krallığında hem yasa koyucu hem de yasalara uyan bir yurttaş gibi davranmalıdır (Bozkurt 2008: 52). Bu üç yasa her türlü eylemi rasyonalize ederek hayatı yaşanır kılar. Bu noktada Kant bireyin bu üç yasayı uygulayabileceğine inanır. Çünkü Kant kişinin özgürlük ilkelerine göre kendini konumlayan ve belirleyen bir varlık olduğunu düşünürken metafiziğe ait belirsizlikle özgürlüğü daha soyut bir şekilde ele alır (Kant, 2000: 21). İşte olay, kavram, durum veya varlık fenomeninin aşkınlaştırılması-transandantal hâle getirilmesi Kant'ın ortaya koyduğu bahsi geçen üç ilkeyi de yaralayarak hayatı yaşanmaz hale getirir. Bunun en bariz örneği Akif'e medeniyet kavram etrafında şekillenir. Şair medeniyet kavramının aşkın görünümünde algılanmasının insanlığı felâkete götürdüğünü "Dipçik altında ezilmiş, parçalanmış kafalar/ Bereden reng-i hüviyyetleri uçmuş yüzler/ Kim bilir hangi şenâatle oyulmuş gözler/ 'Medeniyyet' denilen vahşete lânetler eder" (Ersoy 1986: 198) mısralarıyla ortaya koyar.

Mehmet Akif'in Safahat'ında böylesine durum, olay, kavram ve varlık fenomenlerinin tespiti ve şairin bunlara nasıl yaklaşıldığı araştırıldığında aslanda Akif'in tarihselliğin anlam belisizliğine bulaşmış olay, durum, kavram ve varlık fenomenlerini fenomenolojik olarak anakronik-anti tarihsel bir tarzda ele aldığı ve şiirlerinde işlediği görülür.

Mehmet Akif şiirlerinde olaylara, durumlara ve kavramlara transandantal-aşkın görünümündeki değer ve anlamlar yüklemeden gündelik hayata indirger. Bu kavramları aşkınlaştırmaz, transandantal hale getirip, yüceltmez. Akif, bu noktada olayları, durumları, kavramları ve varlık fenomenlerini dil ve dilin taşıdığı bütün tarihsel, kültürel ve toplumsal bağlamında ve bağlarından koparıp, Husserl fenomenolojisin bir yöntem olarak sunduğu gibi, bu kavramlara yüklenen bütün değer yargılarını ve anlamları paranteze alarak bu değer ve anlamlar karşısında bir özne olarak özgürleşmeye çalışır. Husserl fenomenolojisi bir "özler sistemidir, çünkü fenomenoloji her nesneyi imgelemde o nesnenin değişmeyen yanını bulana kadar değiştirir" Bir fenomeni "bütünüyle ve katıksız biçimde kavramak, onda özsel ve değişmez olanı kavramak demektir" (Eagleton: 2004: 80). Yukarıda değinildiği gibi Akif'in şiirlerinde 'öz' 'kaynak' imgesiyle sunulur. Akif kavram ve varlık fenomen'lerine ulaşmak için dil ve dilin taşıdığı kültürel, tarihsel ve toplumsal değer yargı ve anlamlardan soyutlayarak 'öz'e doğru yönelir.

"Nesnenin özüne, yani bilinç fenomenlerine ulaşmak için fenomenolojik paranteze alma işlemi uygulanır. Husserl fenomenolojisinde paranteze alma işlemi, "doğal tavır"a ait her şeyin dışta bırakılması anlamına gelir. Tüm değer yargıları, algılar bilincin alanından atılır. Böylece de salt kendi üzerine katlanmış, kendini algılayan bilinç elde edilir. Şimdi paranteze alma ile bütün dünya dışlanmıştır, ama dünya gene de bilinç tarafından içerilmektedir. Çünkü bilinç "ide"lerden oluşur, bu "ide"ler de nesnelerin "ide"sidir. Yani her şey artık "mutlak bilinç"te ya da "aşkın bilinç"te bir bilinç aktı olarak var olmaya devam eder" (Tura 2007: 103).

Yukarıda ortaya konulmaya çalışıldığı gibi Mehmet Akif şiirlerinde kavramlar ve varlık fenomenleri üzerindeki bütün ön varsayımları, yani önceden verili her şeyi, öncülü askıya almak tavrına yönelir. Yani "dünyayı ayraç içine alır, onu algılanan, deneyimlenen, hatırlanan, yargılanan, düşünülen ve değerlendirilen dünya olarak kendi yerinde, yani ayraca alınmış dünya olarak sunmak suretiyle, basit bir biçimde orada bulunan dünyayı, geride yalnızca saf bir biçimde ruhsal (bilince ait). fenomenler kalacak

şekilde, özne alanından" dışlaştırır (Küçükalp 2006: 68). Bu ise bireyin doğumuyla bireye hazır olarak sunulan, kavram, durum, olay ve varlık karşısında mutlak olarak özgür düşünme çabasıdır. Husserl'in aslında "transandantal ego'nun yeniden ve bütünlüklü inşası için önermiş olduğu epokhe yöntemi" sadece "mutlak bene (Absolute Ich) ulaşmak için bütünlüklü bir paranteze alma edimi değildir söz konusu olan epokheye başvurmanın asıl nedeni, içerisinde egonun diğer egolarla birlikte varolduğu yaşam-dünyasını, kendi hakikatinde, doğalcı tutumun nesnel dünya tasarımından bağımsız olarak kavrayabilmektir" (Kartal 2010: 165). Bu noktada Mehmet Akif kavramlara ve varlık fenomenlerine dil ile yüklenen ve eklemlenen bütün tarihsel, kültürel ve toplumsal değerleri askıya alıp dışlaştırarak, 'bilinç felsefeleri'nin anakronik tavrıyla transandantal-aşkın görünümdeki değerlerden arındırdığı kavramlar ve varlık fenomenlerine bahsi geçen öncül yerleşik değerlerden farklı anlamlar yükleyerek özgürlüğünü elde etmeye çalışır.

Mehmet Akif'in kavramlara, durumlara, olaylara ve varlık fenomenlerine fenomenolojik bir tutumla anakronik olarak yaklaşması ve bunları ele alıp şiirlerinde işlemesinin en önemli nedeni onun aldığı eğitime bağlanmalıdır. Akif, rüştiyeyi bitirdikten sonra mülkiyenin idadi kısmına girerek üç yıl sonra buradan mezun olup âli kısmına devam eder. Birinci sınıfta hem babasını kaybeder hem de evleri yanar. İki yıl daha kalıp mülkiyeyi bitirmeden mevcut dönemde ilk kez açılan Mülkiye Baytar (veteriner) mektebine devam eder, dört yıl daha burada okuyarak mezun olur (Doğrul 1986: 15). Hiç kuşkusuz Akif'in mezun olduğu bu okul daha yeni açılmıştır ve Aydınlanma döneminin iyice pekiştirdiği modern bir kurum olarak kurulmuş ve özellikle de Fransız Aydınlanma döneminin değerler dizisiyle varlığına kavuşmuş kurumlardan biridir.

Fransız Aydınlanması XVIII. Fransız Aydınlanmasını gerçekleştiren Montesqueiu, Diderot, D'Alembert, Helvetius, Condillac, Voltaire filozoflar büyük ölçüde XVII. Yüzyıl filozoflarından Descartes, Newton, Locke, Bayle gibi filozofların görüşlerinden etkilenmiştir (Cevizci 2009: 648). Ortaçağ Skolâstik değerler dizisine karşı Descartes'in başını çektiği bu filozoflar ilk

önce Ortaçağ Skolâstik düşüncesinin kendilerine sunduğu bütün kavramlar, değerler, varlık fenomenleri karşısında 'metodik bir şüphe' içine girerler. İkinci adım olarak Descartes'ten Husserl'e hatta Sartre kadar bütün fenomenolojik bilinç felsefeleri kavramlar, durumlara, olaylara ve varlık fenomenlerine yüklenen eklemlenen dil ve dilin üzerinde taşıdığı tarihsel, kültürel ve toplumsal aşkın-transandantal görünümündeki anlam ve algıları Yunanca 'ephoke' kavramıyla karşılanan 'ayraca-paranteze' alarak, anakronik bir tavırla bu kavramları tarihselliğin boyunduruğunda kurtarıp, yaşadıkları dönemde yeniden anlamlandırmaya çalışırlar.

Bu noktada Descartes'ten Sartre kadar gelen felomenolojik bilinç felsefesini savunan filozoflar, kendine hazır sunulu kavramlarla düşünmez, düşünmek için de öncül eklemlerle sunulan varlık fenomeninden hareket etmez. Durum, olay, kavram ve varlık fenomeni üzerinde dil ve dilin taşıdığı tarihsel, kültürel ve toplumsal değerleri 'ayraca-paranteze' alarak varlık-varolan fenomeni üzerine tarihsel değer ve anlamlardan soyutlanan kavramlara düşünür. Bu düşünme esnasında düşünen özne, dış gerçeklikteki eşyayı ve durumu, olayı düşünmez. Dış gerçeklikte görülen eşyanın, durumun veya olayın kendi bilincindeki koetralını düşünür. Dolayısıyla bu noktada insanın düşündüğü dış gerçeklikte olan değil, kendi bilincinde, kendinde olandır (Tura 2007: 101). Bu durum felsefede bilincin kendi üzerine katlanması olan 'düşünmeyi düşünmek'tir. İşte bu noktada, hem düşünen hem de düşündüğü kendinde, bilincinde olan özne, zihninde düşündüğü kavramları, durumları, olayları ve varlık fenomenlerini tarihsel, kültürel ve toplumsal değerlerden yoksun bırakabilir, bulara yeni anlamlar yükleyebilir. İşte özne varoluşunu bu şekilde gerçekleştirir ve özgürlüğünü böylelikle elde eder, belirler. İşte bu nedenledir ki Aydınlanma dönemi Fransız düşüncesi özneye önceden verilmiş değişmez toplumsal, tarihsel ve kültürel değerleri kabul etmez. Bu değerlerin değişmez olduğunu reddederek kavramların bile tarihselliğini düşünerek yeni düşüncelere varmak için kavramlar üzerindeki tarihselci, aşkın-transandantal görünümdeki anlamsal değerleri temizlemeyi tercih ederler. Böylelikle Aydınlanmacı Fransız felsefesi tarihsellikle,

aşkınlıkla, hazır verilenle ve sunulu olan kavram, olay, durum ve varlık fenomenleriyle bağlarını koparmaya çalışır. Aydınlanmadan bu güne kadar da Fransız felsefesi ve düşüncesi Descartes'ten Sartre kadar, anakronik bir tavırla, tarihselliği dışlayan, eşzamanlı düşünen, tarihi kurumlara sırtını dönen bir tavırla düşünsel varlığını devam ettirir. İşte bu nedenledir ki Fransız Aydınlanması "bilimciliği, ilerlemeciliği, bütüncül din eleştirisi, iyimserliği, reformizmi ya da ütopizmi ve de meşhur Encylopedie'siyle Aydınlanmanın bütün karakter özelliklerini sergiler. Bu açıdan bakıldığında, o hem yıkıcı ve eleştirel bir yönelimi hem de kurucu veya yeni baştan inşa edici bir tavır sergiler" (Cevizci 2009: 647)

Hiç kuşkusuz Osmanlı yenileşmek amacıyla Batı'ya yönelirken, karşısında bu saydığımız özelliklerdeki Fransız Aydınlanma felsefesi ve düşünce sistemiyle karşılaşır. Kâmuran Birand Aydınlanma Dönemi Devlet Felsefesinin Tanzimatta Tesirleri adlı çalışmasında Aydınlanma dönemi düşünce ve felsefesinin Osmanlıda Tanzimat dönemini nasıl etkilediğini ayrıntılarıyla otaya koyar. Bu noktada XVIII yüzyılın bütün aydınlanmacıları mülkiyet ve hürriyet haklarını, insanın temel hakları sayarken Montesquieu bu düşünceyi Locke'den Fransa'ya taşır, Rousseau da geniş halk kitlelerin yayar. Bu noktada XVIII. yüzyıl Aydınlanmacıların devletin, fertlerin iradeleriyle meydana geldiğini, devletim menfaatlerinin halkın menfaatlerine aykırı olamayacağı fikri de savunulmaya başlarken (Birand 1955: 15-16) Osmanlı içerisinde bu fikri Sultan III. Selim "Eylemek mahz-ı safâdır bana nâsa hizmet" mısraıyla daha önce kabullenmiş görünür (Özgül 2006: 69). Bu da gösteriyor ki daha henüz Tanzimat dönemine bile varmadan Osmanlı XVIII yüzyıl Aydınlanma felsefesi ve düşüncesiyle tanışmış olur. Bu noktada III. Selim henüz şehzadeliği esnasında doktoru Lorenzo ve Petraki aracılığıyla Fransa'ya ulaşır ve İshak Bey'in kuryeliğinde XVI. Louis ile mektuplaşır (Uzunçarşılı 1938: 6). Osmanlının Fransa'ya yakınlığı ileride Sultan olacak III. Selim'le kalmaz "mühendishane yeniden faaliyete başlar; Fransız, İngiliz ve İsveçli hocalar derslerini Fransızca verirler. Topçuluk, istihkâm ve haritacılıkla görülecek ders programlarına resim de eklenir. Ders

kitapları Fransız elçiliğinin matbaasında bastırılır. Marsilya'dan kalkan bir gemi, arasında Grande Encyclopedie'nin de bulunduğu dört yüz kitaptan oluşan hamûlesini, Batılı b kütüphanenin nüvesi olarak İstanbul'a boşaltır (Özgül 2006: 43). Fransa ve Fransız Aydınlanma felsefesi ve düşüncesiyle kurulan bu tür yakınlıklar Tercüme Odası'nın kurulmasıyla birlikte artık daha sistemli bir hâle gelir. Bu odada yarım gün çalışıp yarım gün Fransızca öğrenen kâtipler, Avrupa gazetelerini okuyup gerekenleri tercüme etmekle kalmaz aynı zamanda sandıklarla gümrüklere gelen 'muzır' kitapları gözden geçirip sansüre tabii tutulacakları belirlerler. Böylece "devlet içinde zararlı görülen fikirleri filtre eden Tercüme Odası, aynı fikirlerin aydınlattığı bir terakki ocağı haline" gelir (Özgül 2006: 51) Tercüme odasına ilk devam edenler Nedim Efendi, Ali ve Safvet Efendiler Osmanlı devlet bünyesinde önemli bürokratlar olurken ikinci nesil olan Ziya Paşa, Nâmık Kemal ve Sâdullah Paşa gibi birçok ihtilalcı isim Tercüme Odası'ndan çıkar. Hilmi Ziya Ülken'in Batıya açılan penceremiz dediği Tercüme Odasında yetişen Namık Kemal, Fransız anakronik düşüncesinin etkisinde Klasik Türk şiirinin bütün aşkın-transandantal görünümdeki değerleriyle alay ederek, bu şiiri gerçeklik düzlemine taşımaya çalışır. Yine onun en samimi dostlarından Ziya Paşa Terc-i Bend'de "Mansur'u kim düşürdü enelhak diyarına/ Kim verdi hükm katli için şer'-i erkeme" (Aktaş 1996: 240) mısralarıyla mevcut dönemde özneye hazır sunulan inanca ait değer ve anlamlar karşısında anakronik bir tavır takınır. 1849'da Tanzimat Edebiyatı'nda yeniliğin öncüsü olarak kabul edilen Şinasi, 19 Kanunusani 1849 tarihli irade-i seniyye ile maliye tahsili için devlet tarafından Paris'e gönderilir (Tanpınar 2001: 183). Fransa'ya ekonomi okumaya giden Şinasi İstanbul'a döndüğü vakit kaleme aldığı Münâcât'ında Hakk'ın "Vahdet-i zâtına aklım(n) ca şahadet lazım" (Aktaş 1996: 221) geldiğini söyleyerek dönemi içinde geleneksel inançtan farklı olarak anakronik bir tavırda inanca rasyonalist bulgular arar

Hiç kuşkusuz Osmanlının yurtdışına öğrenci göndermesi durumunda ilk akla gelen ülke Fransa olmuştur. Öğrenim için 1818'de Fransa'ya gönderilen ilk öğrencilerden olan Osman Nureddin Paris'te Fransızca ve İngilizce öğrenir, matematik öğrenimi

alır. Mehmet Ali Paşa daha sonra 1826'da kırk dört daha öğrenciyi daha Paris'e gönderir (Şişman 2004: 3-4). İşte bu nedenlerden dolayıdır ki Mısır'ın Osmanlıdan daha önce modernleşmesine en büyük katkıyı bu öğrenciler yapar. Osmanlının Avrupa'ya öğrenci göndermesi ise II. Mahmut dönemine rastlar. 1829-1830 yıllarında Londra, Paris ve Viyana gibi Avrupa'nın çeşitli merkezlerine öğrenciler gönderilmesinin amacı Askeri okullara ve Mekteb-i Harbiye-i Şahane'ye hocalar ve Tophane-i Amire ve baruthane, fişekhane, dökümhane gibi askerî fabrikalara teknik bilgiye sahip mühendis subay yetiştirmektir (Şişman 2004: 7) Abdülmecid devrinde ise askerî öğrencilerle beraber devlet dairelerinde çalışan zeki ve kabiliyetli memurlar da Avrupa'ya tahsil için gönderilir. Bu öğrencilerin sayıları günden güne artarken bu öğrenciler için ilk önce Paris'te Mekteb-i Osmanî ardından da 1869'da Talebe-i Osmaniye Müdürlüğü kurulur. Fakat Avrupa'ya giden öğrencilerin bir kısmının eğitimini tamamlayamaması ve devletin bu eğitime büyük mali kaynak ayırması, sonunda devleti yeni arayışlara yöneltir. Bu arayışların başında ise Avrupa'daki okullara benzerlerinin İstanbul'da kurulması gelir. Bu nedenle İstanbul'da kurulan Mekteb-i Sultanî Fransızca eğitim yapar ve Fransız eğitim sistemini model alır (Şişman 2004: 75).

Bununla birlikte Osmanlının modernleşmesini sağlayan pek çok ismin öğreniminin önemli bir kısmını Fransa'da tamamladığı görülür. Bunlar içerisinde ilk Türk eğitimcilerinden olan Selim Sabit Efendi ve Darülfünun'un ilk müdürü Hoca Tahsin Efendi Paris'te eğitim görür. Yine babasının görevi nedeniyle Ahmet Vefik Paşa, onun küçük kardeşi Yahya Efendi ve büyük oğlu Refik Bey de eğitimini Paris'te alır. Abdülhak Hamid de 1862'de ağabeyi Abdülhalik Nasuhi Bey ve Hoca Tahsin Efendi'yle Paris'e giderek eğitimine devam eder. Bu yıllarda yine Mekteb-i Sultanî'nin ilk öğrencileri arasında yer alan Süleyman Seyyid ve Şeker Ahmet Paşa resim eğitimini Fransa'da almıştır. Benzer şekilde Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ilk müdürü ve kurucusu Osman Hamdi Bey ise hukuk eğitimi için Paris'e gönderilmesine rağmen resim eğitimi alarak İstanbul'a döner.

Bu şair ve yazarların başka Tanzimat dönemi bürokrasisinde önemli isimlerin de Fransa'da eğitim aldığı görülür. Bunlar içerisinde en önemlilerinin başında Mustafa Reşit Paşa tarafından Paris'e gönderilen Âli Paşa gelir. Yine Jön Türklerin önemli isimlerinden biri olan Ahmet Rıza da 1884 ziraat öğrenimi, Servet-i Fünun'un en önemli şairlerinden biri olan Cenap Şehabettin, 1890'da cilt ve frengi hastalıkları üzerine Tıp alanında ihtisas yapmak için Paris'e gönderilir. Benzer bir şekilde Jön Türklerden Dr. Nazım da Paris'e gittikten sonra Sorbonne Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğrenimini tamamlar. Yine döneminin önemli kalem sahiplerinden bir olan Ali Kemal 1886'da Fransızcasını ilerletmek, 1903'te Yahya Kemal ise öğrenim görmek için Paris'e gider. Hiç kuşkusuz bütün bu isimler Fransa'da eğitimini tamamlayıp Osmanlıya döndükleri zaman XVIII. yüzyıl Fransız Aydınlanma düşüncesini de Osmanlı topraklarına taşırlar.

Hiç kuşkusuz Yahya Kemal'in gelenekten bir kopuş olarak gördüğü Tanzimat dönemi XVIII. yüzyıl Fransız Aydınlanma düşüncesinin etkisinde kalmıştır ve bu düşünce fenomenolojik bilinç felsefelerinde olduğu gibi tarih ve kültür üstü genel geçer, nesnel ve evrensel ilkeler arayarak duruma, olaya ve varlık fenomenine eklemlenen ve aşkın-transandantal algılar üreten bütün geçmiş, tarihsel kurumları bağlarını koparmaya çalışır. Bunun nedeni de Fransa ve Almanya da kapitalizm birbirinden çok çeşitli süreçlerde ilerlerken Almanya'da bu durum ters istikamette gelişir. Fransa'da burjuvazi radikal bir şekilde toplumdaki geleneksellikle bağlarını tamamen koparıp yönünü aydınlanmaya döner. Almanya'da ise teknolojideki az gelişmişlik nedeniyle burjuvazi feodal toplumun geleneğiyle bağlarını koparmadan, uzlaşmacı bir sınıf tavrıyla güçlenir (Tura 2007: 140). İşte bu nedenlerle Alman düşünür, şair ve yazarları Fransızlar gibi gelenekten, tarihsel olandan bağlarını koparmak yerine yeniliği hep geleneğin tarihselin içerisinde arar. Böylelikle de tarihselcilik, tarih felsefesi ve 'anlamsızlığın da bir anlamı' olduğunu iddia eden Hermeneutik Alman topraklarında boy atar.

Bu noktada Tanzimat'ta geleneksel kurumların yanında- yerine değil- eşzamanlı olarak yeni kurumların kurulması Fransız

aydınlanmacılığının örnek alındığının bir göstergesidir. Tanzimat'ta Fransa'da olduğu gibi tarihten, gelenekten gelen kurumlar Almanlarınkine benzer bir tarzda tarihi olanlardan dönüştürülmez. Fransızlar gibi tarihsel olandan bağlarını koparır. Örneğin medreseler Darülfünuna dönüştürül(e)mez. Her iki kurum da eş zamanlı olarak varlığını birlikte devam ettirir. Benzer şekilde bu tavır sanat, edebiyat ve dile de kendini gösterir. Yeni şiir XVIII. asırdan itibaren ortaya çıkıp gelişirken Klasik şiirde eşzamanlı olarak bu yeni şiir yanında varlığını devam ettirir. Böylelikle yeni şiirin varlığını hissettirmeye başladığı her dönemde Fransa'dakine benzer bir şekilde edebiyatta eskiler-yeniler polemikleri yaşanır.

Türk düşüncesi ve edebiyatında Mehmet Akif'in de içinde bulunduğu XVIII. yüzyıl Fransız aydınlanmacı anakronik, eşzamanlılık, zamandışılık yönelimleri yansıtan düşüncesi 1921 yılında Yahya Kemal'in himayesinde kurulan Dergâh mecmuasıyla kesintiye uğrar. Bu tarihten itibaren başlangıçta Fransız Aydınlanmasına benzer bir felsefî tavırla geçmişteki, gelenekteki kurum ve felsefî düşüncelerle bağını kesmek isteyen birey ilerleyen tarihlerde Alman yenileşmesine benzer şekilde bir dönüşümle geçmişle yeniden bağ kurma çabasına girer. Artık yeni ortaya çıkan ve Türk romanında da çokça işlenen bu tip, ardsüremli düşünen, tarihsel bilgiyle ilişki kurmaya çalışan Husserl'in fenomenolojisinin ephoke ilkesine karşıt bir tarzda 'varolan'ın üzerinde dil ve dilin taşıdığı tarihsel, toplumsal ve kültürel değer yargıları ve anlamlarını paranteze al(a)mayan bir kişilik sergiler. Böylelikle de bu tip, yine Husserl fenomenolojisinin bir diğer ilkesi olan yönelimsellik ilkesine aykırı davranarak 'varolan'ın dil ve dilin taşıdığı tarihsel, toplumsal ve kültürel değer ve anlamlar karşısında bir 'özne' olarak kendi anlam ve değerlerini 'varolan'a yükle(ye)mez, kendi değerlerini paranteze alıp 'varolan'ı bilgi nesnesi yaparak kendini dışlaştır(a)maz. Bu tipin en güzel örneği Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur romanındaki Mümtaz'dır. Huzur'da Mümtaz'ın huzursuzluğunun en önemli nedenlerinden biri yukarıda değinildiği gibi Tanzimatla birlikte Mehmet Akif'in de içinde bulunduğu yüzünü Fransız Aydınlanmasına dönen şair ve yazarların Fransız Aydınlanma hareketinin bir devamı

durumunda olan fenomenolojik bilinç felsefelerinin kabul ettiği eğilimler ile Alman felsefî geleneği olan yorumsamacı, hermeneutik ve tarihselci geleneği arasında sıkışmasıdır. Hiç kuşkusuz Husserl'in kuramsallaştırdığı fenomenoloji, felsefî yapısı itibarıyla bağımsız ve özgür düşünmeyi sağlamak için 'varolan' üzerindeki dil ve dilin taşıdığı bütün tarihsel, kültürel ve toplumsal değer yargıları ve anlamları paranteze almaya çalışır. Bunu yaptıktan sonra ise bütün öncül anlam ve değerlerden arındırdığı 'varolan'a anlam yüklemede özgürleştirmeye çalıştığı 'özne'yi etkin kılar. Bu nedenle fenomenoloji anakronizmi öne çıkarıp, kavramları eşsüremli bir şekilde ele alarak tarih üstü, tarih dışı, genelgeçer evrensel ve nesnel ilkeler arar. Buna karşılık Alman yorumsamacı, hermeneutik ve tarihselci kuramını sistematik bir felsefî söylem bütünlüğünde ortaya koyan Dilthey ise böylesine bir 'ilke'yi reddeder. Dilthey bu noktada 'özne'nin 'varolan'ı karşısına alıp üzerinde düşünemeyeceğini, bilgi nesnesi yapamayacağını, çünkü 'özne'nin 'varolan'-'suje'den etkilendiğini ve bu nedenle de 'özne'nin 'nesne' karşısında hem yapan hem de yapılan bir durumda olduğunu ileri sürer (Özlem, 1996: 228). Huzur'da Mümtaz da felsefî eğilim olarak Dilthey'in bu yorumsamacı ve tarihselci eğilimlerine göre hareket eder. Onun ıstırapları ve huzursuzluğu Fransız Aydınlanmacı fenomenolojik bilinç felsefelerinin eğilimlerine göre yönünü tayin etmiş bir devlet ve toplum sistemindeki gerçeklik düzleminde bulunan 'varolan' üzerindeki dil ve dilin taşıdığı tarihsel, toplumsal ve kültürel değer yargıları ve anlamları paranteze alamaması, bu değer, anlam ve kavramlara anakronik bir tavırda yaklaş(a)mamasından kaynaklanır. Bu durum sadece Huzur'un Mümtaz'ı için geçerli değil, mevcut dönemde tarihselci ve yorumsamacı düşünen bütün okuryazarlar için de söz konusudur. Huzur'un sonunda Mümtaz tarihselci ve yorumsamacı bir düşünüşten ancak bir ideoloji, bir kültür, içinden hareketle değil "tam tersine tarihsel-kültürel oyunun fetişleşmiş gerçekliğine yabancılaş"ma (Tura 2008: 47) hareketiyle kurtulur. Bu tür yabancılaşma aslında Huzur'daki Mümtaz'ın roman boyunca sürdürdüğü huzursuzluğunun son sınırıdır. Mümtaz'daki huzursuzluk romanın sonunda nevrotik bir tavır ve tutuma dönüşür. Bu nevrotik tavır "Julia Kristeva'ya göre bir çeşit oluş/varolma

hastalığıdır. Bu noktada insanoğlu olma hastalığından, varoluşun acısından ve patolojisinden mustariptir. Acıyla ve karmaşayla başlar, devam eder. karışıklıklı yaşar. Freud buna nevroz der. Şu ya da bu ölçüde varoluşu yaşayan birey nevrotiktir" (Kearney 2010: 368).

Şunu belirtmek gerekir ki hep 'geleneksel kurumlardan, sanattan, edebiyattan, düşünceden yenilerini' çıkaramadığımızdan şikâyet eder geleneği dönüştürememekten yakınırız. Hâlbuki bu şikâyet ve yakınma yersizdir. Çünkü bizler Tanzimat'tan beri gelen Fansız düşünce ve felsefesinin ortaya çıkardığı anakronik tavra uyarak yeniyi gelenekselin üzerine kurmak istemiyoruz o kadar. Tarihselciliğe karşı anakronizmi öne çıkaran, simgesel dünya kitabı yerine kuralları belli otomot bir dünya imgesini koyan, Akif'in de aralarında bulunan şair ve yazar grubu Tanzimat'la birlikte kurulan ve tarihsellikten bağını koparan eğitim kurumlarında yetişir. Hiç kuşkusuz Akif'in okuduğu bütün okullar Aydınlanma dönemi Fransız kurumlarına benzer bir tarzda kurulmuş, gerek kuruluşu gerekse verdiği eğitimle tarihsele, irrasyonaliteye, aşkın-transandantal ve spekülatif felsefeye ve düşünce yapısına sırtını dönmüş, kapılarını kapamıştır. Hiç kuşkusuz Akif'te tarihselliğe karşı görülen anakronik tavır mevcut dönemde yetişen okuryazarların çoğunda görmek mümkündür. Bu okuryazar kadrosu aydınlanmacı bir tavırla kurumları dönüştürmek yerine bunların yerine yenilerini kurmayı tercih etmişlerdir. Hiç kuşkusuz bu tavrın nedeni de bu neslin yetiştiği okulların XVIII yüzyıl Fransız fenomenolojik ve anakronik düşüncesinin etkisi altında olmalıdır.

KAYNAKÇA

Aktaş, Prof. Dr. Şerif, (1996), Yenileşme Dönemi Türk Şiiri ve Antolojisi, Ankara, Akçağ Yayınları.

Barbaras, Renaud (2010), "Neden Hâlâ Husserl", Baykuş-Husserl Özel Sayısı, Sayı 6.

Birând, Kâmuran, (1955), Aydınlanma Dönemi Devlet Felsefesinin Tanzimatta Tesirleri, Ankara, Son Havadis Matbaası

Bochenski, J. M (2005), Felsefî Düşünmenin Yolları (çev: Kurtuluş Dinçer), Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

Bozkurt, Nejat (2008), Kant, İstanbul, Say Yayınları.

Cevizci, Ahmet (2005), Felsefe Sözlüğü, İstanbul, Paradigma Yayınları.

Cevizci, Ahmet, (2009), Felsefe Tarihi, İstanbul, Say Yayınları

Doğrul, Ömer Rıza, (1986), Safahat, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.

Eagleton, Terry (2004), Edebiyat Kuramı, (çeviren: Tuncay Barkan), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

Ersoy, Mehmet Akif, (1986), Safahat, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.

Kant, Immanuel (2000), Fragmanlar, (çev. Oruç Aruoba), İstanbul, Altı Kırkbeş Yayınları.

Kant, Immanuel, (2008), Arı Usun Eleştirisi, (çev. Aziz Yardımlı), İstanbul, İdea Yayınları.

Kartal, Onur (2010), "Krizin Fenomenolojisi, Fenomenolojinin Krizi" Baykuş-Husserl Özel Sayısı, Sayı 6.

Kearney, Richard (2010), "Düşünme Tehikelidir", Çağdaş Filozoflarla Söyleşiler, Kıta Felsefesi Tartışmaları (haz. Richard Kearney, çev. Hüsamettin Arslan), İstanbul, Paradigma Yayınları.

Küçükalp, Kasım (2006), Husserl, İstanbul, Say Yayınları.

Nasıo, J. D (2007), Jacoques Lacan'ın Kuramı Üzerine Beş Ders (çev: Özge Erşen-Murat Erşen), Ankara, İmge Yayınevi.

Özgül, M. Kayahan, (1997), Resmin Gölgesi Şiire Düştü-Türk Edebiyatında Tablo Altı Şiirleri, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Özgül, Metin Kayahan, (2006), Divan Yolu'ndan Pera'ya Selametle-Modern Türk Şiirine Doğru, Ankara, Hece Yayınları

Özlem, Doğan (1996), Metinlere Hermeneutik (Yorumbilgisi). Dersleri, Cilt I, II, İstanbul, İnklâp Kitabevi

Sartre, Jean-Paul (2009), Varlık ve Hiçlik (çev. Turhan Ilgaz ve Gaye Çankaya Eksen), İstanbul, İthaki Yayınları

Şişman, Adnan, (2004), Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876), Ankara, TTK Basımevi

Tanpınar, Prof. Dr. Ahmet Hamdi, (2001), 19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, Çağlayan Yayınları,

Tura, Saffet Murat (2007), Freud'dan Lacan'a Psikanaliz, İstanbul, Kanat Kitap.

Tura, Saffet Murat (2008), Şeyh ve Arzu, İstanbul, Metis Yayınları.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1938), "Selim III'ün Veliaht İken Fransız Kralı Lui XVI İle Muhabereleri", Belleten, C.II, 5-6 Nisan

II. MEŞRUTİYET'TE TARTIŞILAN FİKİR AKIMLARI VE MEHMET AKİF ERSOY'UN İSLAMCILIĞA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Cem DOĞAN*

Özet

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı düşün ve yazın hayatı açısından çok önemli bir alanı temsil etmektedir. Zira bu dönemde, yıkılmakta olan İmparatorluğu kurtarmak adına ortaya türlü fikirler atılmış ve hararetle tartışılmıştır. Osmanlıcılık, Batıcılık ve İslamcılık başlıkları altında toparlanabilecek olan bu fikir akımları, dönemin yurtsever düşünür ve şairi Mehmet Akif Ersoy'u da yakından ilgilendirmiştir. Dolayısıyla bu yazıda, Osmanlıcılık ve Batıcılık akımları üzerine kısa ve açıklayıcı bir giriş yapıldıktan sonra, İslamcılık kanadında yer almayı seçen Mehmet Akif Ersoy'un görüşleri üzerine genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık, M. Akif Ersoy.

---

*Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Öğretim Görevlisi. İletişim: dogancem1@hotmail.com.

Abstract

A General Assessment On The Doctrines Of The Second Constitutional Period And Mehmet Akif Ersoy's Opinions Concerning Pan-Islamism

The Period of II. Meşrutiyet is important in terms of the Ottoman thinking and literature. Forasmuch, some ideas was debated to extricate the Empire. These ideas may be sum up under the titles of Ottomanism, Westernism and Pan-Islamism. Patriotic thinker and poet Mehmet Akif Ersoy was interested in these ideas and debate them closely. Thereby, in this article, after making a brief introcution on Ottomanism and Westernism, the ideas of Mehmet Akif Ersoy who choosed to be on the Pan-Islamist side will be evaluated generally.

Keywords: II. Meşrutiyet, Ottomanism, Westernism, Pan-Islamism, M. Akif Ersoy.

Giriş

II. Meşrutiyet dönemi, fikirsel düzlemde yoğun bir gelişmenin yaşandığı ve yeni bir tartışma geleneğinin kök saldığı bir devredir. II. Abdülhamit Kanun-ı Esasi'yi ilan edeceği vaadiyle tahta gelmiş; ancak kısa bir süre sonra verdiği sözü unutarak Anayasayı yürürlükten kaldırmış ve Meclis'i süresiz olarak tatil etmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nun en karmaşa dolu dönemlerinden birisinin de kapısı aralanmıştır. II. Abdülhamit, kurduğu mutlak yönetimi ve hafiye ağı aracılığıyla uzunca bir süre ülkeyi istibdat yönetimi altında tutmuştur.

1908'e gelindiğinde, uzun bir süreden beri istibdat rejimi aleyhinde çalışan ve faaliyetlerini hem fikirsel hem de eylemsel sahada yürüten Jön Türkler grubu, II. Abdülhamit'i 1876 Anayasası'nı yeniden yürürlüğe koymaya zorlayan bir başkaldırı hareketine girişmiştir. Durumun vehametini gören ve gidişatı kendi lehine çevirmek isteyen II. Abdülhamit, 24 Temmuz 1908'de Anayasayı yeniden yürürlüğe koyduğunu duyurmakla, ilki başarısızlıkla sonuçlanmış olan Meşrutiyet dönemini ikinci kez başlatmıştır.

II. Meşrutiyet döneminin başlamasıyla birçok yeni fikir ve düşünce akımı ortaya çıkmıştır. İstibdat döneminden çıkmış olmanın verdiği yoğun coşkunun ve Jön Türkler'in cesurca önerdikleri herkese

eşitlik ve sonsuz özgürlük sloganlarının da bu dönemde serbest bir tartışma zemini oluşturduğu ayrıca belirtilebilir. Tunaya'nın (Tunaya, 2001:18) da belirttiği üzere, II. Meşrutiyet dönemi fikirsel anlamda Cumhuriyet'in temelini oluşturan bir siyaset ve düşün laboratuarı gibidir.

Dağılma evresini yaşayan İmparatorluğun kurtarılması için birçok fikrin öne sürüldüğü bu ortamda, İmparatorluk yöneticileri ve aydınlar, Osmanlıcılık, Batıcılık ve İslamcılık gibi ana başlıklar altında incelenebilecek olan bazı fikirler öne sürmüş ve tartışmışlardır.[1] Bu bağlamda, aşağıda öncelikle Osmanlıcılık, Türkçülük ve Batıcılık akımları ve bu akımların başlıca temsilcileri olarak Namık Kemal, Ziya Gökalp ve Abdullah Cevdet'in düşüncelerine değinilecektir. Bu açıklayıcı bilgilerin ardından, II. Meşrutiyet döneminde İslamcılık akımı, içeriği, başlıca temsilcileri ve bu temsilcilerin en önemlilerinden biri olan Mehmet Akif Ersoy'un İslamcılık akımı kapsamında Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu duruma çare olarak önerdiği fikirler üzerinde durulacaktır.

1- Osmanlıcılık

Osmanlıcılık bugün Osmanlı tarihinin hemen hemen bütün araştırmacıları tarafından iflas etmiş bir ilke olarak görülmektedir ve bunun da başlıca sebebi İmparatorluğun parçalanmasını önleyememiş ve bir birlik ideolojisi olarak İmparatorlukla birlikte tarihe gömülmüş olmasıdır (Karpat, 2010:586). Osmanlıcılık olarak adlandırılan fikir akımının içeriğinde, dağılma aşamasında olan İmparatorluğun unsurlarını bir arada tutabilmek için gerekli olan ideolojinin yaratılması yer almaktaydı. Bir çeşit tutkal, harç işlevi görmesi beklenen bu ideoloji İttihad-ı Anasır yani Unsurların Birliği fikrine dayandırılmaktaydı. İmparatorluk dâhilindeki tüm unsurları tek çatı altında toplayarak dağılmaya karşı direnme isteğini bu unsurlara aşılama düşüncesi olarak Osmanlıcılık, Genç Osmanlılar tarafından Tanzimat ve Tanzimat bürokrasisine karşı girişilen muhalefet hareketinin bir ürünü olarak ortaya çıktı.

1 Bu fikir akımlarına Sosyalizm ve Adem-i Merkeziyetçilik de eklenebilir. Ancak biz burada sadece Osmanlıcılık, Batıcılık ve İslamcılık akımlarını incelemekle yetinecek; Türkçülük akımına ise Osmanlıcılık bahsinde bir alt başlık olarak kısaca değineceğiz.

Bu görüşün en etkili savunucularından biri Namık Kemal'di. O'na göre, tüm Osmanlıların, dinleri ve dilleri ne olursa olsun, Osmanlı Hanedanı'na değil de Osmanlı vatanına bağlılık borcu vardı (Ahmad, 2010: 47). Kemal, hanedana değil de vatana, toprağa olan bağlılığın her şeyden daha öte ve üstün olduğu görüşünü ilk ortaya atan Osmanlı oldu. Kemal'e göre, İslam'ın eski asırlarına dönmek ve o zaman uygulanan yönetim biçimini Osmanlı toplumuna adapte etmek mümkün değildi. Fakat Avrupa'da hali hazırda uygulanan yönetim modelleri şeriat ile kolayca uyum gösterebilirdi. Böylelikle İslami esaslara dayanan ve vatan toprağına bağlılıkla bezendirilecek yeni ve meşru bir yönetim modeli benimsenebilirdi. Namık Kemal, Osmanlıların hızlı gelişme gösterememesinin sebebini İslam'ın engellemesinde değil, İmparatorluğun dünya pazarının bir parçası haline dönüşmüş olmasında, ekonomik ve politik hayatının Avrupa tarafından yönlendirilmesinde görmekteydi (Ahmad, 2010:47-48).

Osmanlıcılık daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nce de benimsenen resmi bir ideoloji haline gelmiştir. İttihat ve Terakki, Osmanlıcılık fikriyle İmparatorluğun unsurlarını kişi olarak değil, toplum olarak ele almak gerektiğini düşünmekteydi. Böylece İttihatçılar, Osmanlı ülkesini bir vatan-ı umumi yani bir genel vatan olarak tanımlamışlardır (Tunaya, 2001:135).

Öte yandan İttihat ve Terakki'nin ekseni plüralist yönetim biçiminden diktatöryal bir yönetim biçimine doğru kaydıkça, Osmanlıcılık fikri de yerini tedricen Türkçülüğe bırakmıştır. Bu eksen kaymasında şüphesiz Balkan Savaşları ve Arap milliyetçilerinin İngilizlerle işbirliği ederek Türklere sırtını dönmeleri gibi olaylar da önemli birer rol oynamıştır. Bu ikincisi, yani Arapların Osmanlılara karşı İngilizleri tercih etmeleri, milliyetçi düşünceleri kuvvetlendirirken Pan-İslamist düşüncelere de darbe indirmiştir. Zira Yavuz Sultan Selim döneminden beri halifelik Osmanlı hanedanına geçmişti ve bu kurum tüm Müslümanlar üzerinde genel anlamda derin bir etkiye sahipti. Ancak bu yeni gelişmeler, halifeliğin artık eski günlerdeki gibi itibar görmediğine işaret etmekteydi.

Öte yandan Tanzimat ve Islahat Fermanları'ndaki düzenlemelerden başka, 1869 yılında Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi yayınlanana dek Müslüman Türkler ülke içinde millet-i hâkime yani hâkim unsur olarak addedilmişlerdir. Bu yeni

düzenlemelerle Müslüman Türkler bu unvanlarından vazgeçmeye ve Osmanlılık çemberi içine alınmaya çalışılıyorlardı.

Ancak Osmanlı ülkesinde yaşayan tüm milletleri birbirleriyle kaynaştırmak ve böylece dağılmanın önünü almak amacını güden bu düşünceden olumlu bir sonuç elde edilemediği gibi Müslüman Türk halktan da birtakım tepkiler alınmıştır. Örneğin Ahmed Cevdet Paşa: "Babalarımızın ve ecdadımızın kanıyla kazanılmış olan mübarek milli hukukumuzu bugün kaybettik. İslam milleti hâkim millet iken böylesi kutsal bir haktan mahrum kaldı. İslam ehli için bu ağlayacak ve yas tutacak bir gündür"[2] (Cevdet Paşa, 1991:68) diyerek gelinen durumdan yakınıyordu. Cevdet Paşa'dan aktarılan bu kısa pasaj, bize Osmanlıcılık politikasının ne kadar etkili olabildiğini göstermesi bakımından anlamlıdır.

Osmanlıcılık ideolojisine ve Osmanlılık fikrine değinmişken bunun milliyetçiliğe doğru evrilmesine de temas etmek yararlı olacaktır. Zira ilk başlarda Osmanlıcılık fikrini benimseyen ve resmi ideolojisi olarak kabullenen İttihat ve Terakki, zamanla bu politikadan vazgeçerek ırkçılığa kayan bir milliyetçilik anlayışını benimsemiştir.

Türk milliyetçiliğini öğütleyen ve ideolojik düzlemde bunun savunusunu gerçekleştirmeye çalışanlar, daha çok II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmışlardır. Avrupa'da Fransız Devrimi'yle gelen milliyetçilik dalgası her yeri sarar ve her milletin kendisine ait bir devlete sahip olması gerektiği fikrini aşılarken; Osmanlı İmparatorluğu gibi çokuluslu bir devletin, kendisi için son derece zararlı bu tür bir ideolojiye yakınlık duyması düşünülemezdi.

Gerçekten de, kendini İslamiyet'le özdeşleştirmiş bir Osmanlı aydını ya da vatandaşı için Türklük kavramının çekici hiçbir yanı yoktu. Türk kelimesi, milliyetçi akım Türkler arasında da yayılana dek daha çok "geri kalmış" ya da "göçebe" anlamında kullanılmaktaydı (Mardin, 2009:95). Osmanlılık fikrinin ve Osmanlıcılık ideolojisinin istenilen başarıyı gösterememesi ve İmparatorlukta ardı ardına meydana gelen milliyetçi isyanlar ve kopmalar, bir Türk milliyetçiliğinin tedricen ortaya çıkmasına neden oldu.

2 İfade yazar tarafından günümüz Türkçesine uyarlanmıştır.

1.1 Osmanlıcılığın İflası ve Türkçülüğün Yükselişi

Bilindiği gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti, önce İttihad-ı Osmani (Osmanlı Birliği) ismi altında 1889'da Askeri Tıbbiye öğrencilerince kurulmuş ve 1894 yılında da İttihad-ı Osmani adını İttihat ve Terakki olarak değiştirmiştir (Mardin, 2009:97). Ancak İttihad-ı Osmani, Osmanlıların bir arada tutulması fikrinin İmparatorluğun parçalanmasını önleyemediğini görmüş ve özellikle de milliyetçi ayaklanmaların yarattığı bir öfke sonucu Türkçülük akımını resmi ideolojisi olarak benimseye başlamıştır.

İttihat ve Terakki ve Türkçülük akımı birlikte anıldığında, akla ilk gelen isim şüphesiz ki Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura'dır. Ancak biz burada sadece Ziya Gökalp'in görüşlerine yer vereceğiz. Gökalp, II. Meşrutiyet döneminin renkli simalarından olduğu kadar, Osmanlıcılık fikrini bir kenara bırakarak Türkçülük fikrini kendine resmi ideoloji olarak alan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de ideologlarından biri olmuştur.

Çağdaşı birçok Türk aydını gibi, Gökalp'in düşünsel yapısı üzerinde de Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecine girdiği dönemde baş gösteren siyasal, askeri, dinsel ve ekonomik sorunların derin izlerini görmek mümkündür (Gürsoy ve Çapcıoğlu, 2006:89-98). Bu bağlamda Gökalp, ülkenin içinde bulunduğu güç durumdan kurtulması için bir çare olarak Türkçülük ideolojisini benimsemiştir. Ancak Gökalp'in Türkçülük anlayışı etno-santrik, yani kan bağına dayanan bir anlayış değildi. Gökalp kültür (hars) temelli bir Türkçülüğe vurgu yapmaktaydı.

Türkçülük ideolojisini kan bağından ayrı olarak kültür kavramı üzerinde temellendiren Gökalp, bu yolla aynı kültürü paylaşan ve buna sahip çıkan ortak bir milliyetçilik anlayışına ilişkin bir kuram oluşturmak ve bunu İmparatorluğun dağılmasını önleyici bir yöntem olarak uygulamak istemiştir. Gökalp'in, milliyetçiliğin kültürel taraflarına özellikle vurgu yapan bu duruşu, Durkheim'in sosyolojik görüşlerinden ve yaklaşımlarından bir dereceye kadar etkilenmesine de bağlanabilir (Heyd, 2002:38-39).

İslamcılar, Türkçülük ideolojisine karşı birtakım eleştirilerde bulunmuşlardır. Örneğin Mehmet Akif (Akif, 1910:63): "Ey cemaat-ı müslimin; siz ne Arapsınız, ne Türksünüz, ne Arnavutsunuz, ne

Lazsınız, ne Çerkezsiniz! Siz ancak bir milletin efradısınız ki o da millet-i muazzama-i İslâmiyedir. Müslümanlığa veda etmedikçe kavmiyet davasında bulunamazsınız, kavmiyet gayretine düştükçe de Müslüman olamazsınız" demekteydi. Görülebileceği gibi, Türkçülük (milliyetçilik) İslamcılara yıkıcı ve devlet hayatını tehlikeye sokan bir cereyan olarak görünmüştür (Tunaya, 2007: 76).

2. Batıcılık (Garpçılık)

Diğer adı Garpçılık olan Batıcılığın, yani Batı medeniyetine öykünerek Batı tarzı kurumlar ve zihniyetler oluşturma hareketinin Osmanlı'da, özellikle 18. yüzyılın sonuyla 19. yüzyılın başlarından itibaren ivme kazanmaya başladığı söylenebilir.

15. yüzyıla gelindiğinde Avrupa, hızlı nüfus artışı ve kentsel yaşam alanlarının bu durumla doğru orantılı olarak sürekli genişlemesi üzerine yoğun bir kentli nüfusa sahip olmaya başladı. Rönesans ve reform hareketleri sonucunda, nesnelerin ve oluşların kökeninde ilahi güçleri aramaktan vazgeçen Batı zihniyeti, modern bilim olarak adlandırdığımız çerçevenin içerisinde yer alan birçok bilimsel disiplinde ciddi ilerlemeler kaydetti.

Rönesans'ın yaydığı yoğun hümanizmin bu yeni bilim anlayışıyla birleşmesi neticesinde, insanı evrendeki hemen her şeyin ölçütü olarak ele alan yeni bir entelektüel anlayış doğdu. Tüm bu gelişmelere en büyük desteği veren ve günümüz Avrupa'sının temellerini atan gelişmeyse Sanayi Devrimi oldu. Bilimden elde edilen yeniliklerin sanayi alanına uygulanmasıyla, üretim inanılmaz boyutlarda artarken, Avrupa da geri kalmış ülkeleri ekonomik ve kültürel anlamda sömürgeleştirmenin yollarını aramaya başladı.

Yönümüzü Batı'dan Doğu'ya, Osmanlı İmparatorluğu'na çevirdiğimizdeyse yukarıda anılan gelişmeleri dışarıdan takip eden; daha doğrusu ilk başlarda yüzlerce yıldır Batı'dan üstün olduğu psikolojisiyle hareket ettiği için Batı'daki gelişmeleri takip bile etmeyen bir zihniyetle karşılaşılmaktadır. Buna göre, Osmanlı Batı'dan her alanda üstündür ve onu takip ve taklit edemez, etmemelidir.

Ancak sürekli askeri yenilgiler alınması ve devletin sürekli olarak toprak kaybetmeye başlamasıyla durumun hiç de böyle olmadığı, Batı'nın teknikten eğitime varana dek birçok alanda

Osmanlı'yı geride bıraktığı gözlemlenmeye başlamıştır. Yurtdışına elçiler göndermekten donanmada ıslahatlara girişmeye, Tıbbiye gibi Batılı tarzda eğitim yapan kurumlara yurtdışından öğretmenler getirtmeye değin birçok girişim, Batılılaşma yolunda atılan adımlara ilk elden verilebilecek örneklerdir.

Batılılaşmanın bir ideoloji, bir ülkü halini alması şüphesiz ki bu ülküyü savunan birtakım entelektüellerin de ortaya çıkmasını beraberinde getirdi. Bu bağlamda bazı isimler sayılabilse de, Osmanlı'da Batılılaşma denildiğinde akla ilk gelen isim olan Abdullah Cevdet'i ve bunun yayın organı olan İctihad Gazetesi'ni burada anmak yeterli olacaktır.

"Avrupa demek üstünlük demektir. Avrupa'ya göre, Osmanlı toplumu ve devleti aşırı derecede geridir. Biz bu medeniyete doğru gitmeliyiz, ona kavuşmalıyız. Nur ondadır ve bizzat kendisidir. Zira başka bir örneğe lüzum yoktur. Çünkü bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet Avrupa medeniyetidir, bunu gülü ve dikeniyle ithal etmek mecburidir" (Cevdet, 1911: 1980-84).

Sadece yukarıda alıntıladığımız pasaja bakmak, bize Abdullah Cevdet'in Batılılaşma projesini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Buna göre, Osmanlı halkı ve devleti, Batı'nın halkı ve devletiyle kıyas kabul etmeyecek derecede geri bir haldedir ve bu durumun yegâne çözümü de Osmanlı'nın yüzünü topyekûn Batı medeniyetine dönmesi ve O'nu taklit etmesidir.

Peki, bu taklidin kapsamı ne olacaktır? Batı medeniyetinden neler ithal edilmelidir? Bu noktada Batıcıların amaçları: "Batı'nın ekonomik ve sosyal hayatını almak, bunun yanında Osmanlı toplumunu ilim ve teknik bakımlarından techiz etmek" (Tunaya, 2010:69) yani donatmaktır. Ancak burada bir diğer sorun belirmektedir. Batı'yı taklit etmenin, sosyo-ekonomik yapısını ve kurumlarını, tekniğini almanın yanı sıra Batı'nın ahlaki yapısı ve kültür öğeleri de örnek alınmalı mıdır? Bu konuda farklı beyanlar mevcuttur.

Örneğin Celal Nuri'ye göre iki tür medeniyet vardır: teknik medeniyet ve gerçek medeniyet. Gerçek medeniyet bakımından Avrupa ve Hıristiyan dünyası asla ileri değildir. Şu halde Batı'dan sadece teknik medeniyet alınmalıdır. Ne yazık ki, Osmanlı

İmparatorluğu'nun hatta diğer İslam devletlerinin idarecileri bu ayrımı anlayamamışlardır. İki medeniyeti aynı sanarak ikisinden de kaçınmışlardır. Ve teknik bakımdan aşağı seviyede kalmışlardır (Tunaya, 2010: 70).

Yukarıda da değinildiği gibi, Abdullah Cevdet'e göre Batı medeniyeti her anlamda ve alanda ulaşılması gereken bir amaçtır. O'na göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun yöneticileri yarım yamalak taklitleri ve Avrupa medeniyetinden esinlenilerek gerçekleştirilen sözde uyarlamaları bir kenara bırakmak zorundaydılar. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin, kendini Avrupa medeniyetine tam anlamıyla eklemlemekten başka hiçbir çıkar yolu yoktu (Artun, 1981:1).

3. İslamcılık

İslamcılık akımı, Said Halim Paşa, Mustafa Sabri Efendi, Derviş Vahdeti ve Mehmet Akif Ersoy gibi birçok ismi bünyesinde barındırma özelliği göstermiştir. 1908 Devrimi ile ortaya çıkan İslamcıları başlıca üç grupta toplamak mümkündür:

1-Derviş Vahdeti'nin başında bulunduğu, yayın organı Volkan Gazetesi olan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti,

2-Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye adlı dernek etrafında toplanan ve Beyan-ül Hak adlı bir dergi yayınlayan, liderliğini Mustafa Sabri Efendi, Şeyhülislam Musa Kazım Efendi gibi muhafazakârların yaptığı grup,

3-Sırat-ı Mustakim/Sebilürreşad Dergisi etrafında toplanan yenilikçi Müslüman aydınlar ve ulema (Efe, 2008: 251).

Görülebileceği gibi, İslamcılar olarak adlandırılan aydınlar ve ulema farklı gruplar çevresinde toplanmışlardı. Bu durumun dezavantajı, İslamcılığın tanımlanması noktasında karşımıza çıkmaktadır. İslam'ı ve ilerlemeyi farklı bakış açılarından ele alan birçok düşünür, ortaya çok farklı tanımlar ve görüşler atmışlardır. Ancak biz Kara'nın getirdiği geniş tanımlamayı, kapsayıcı bir İslamcılık tanımı olarak burada anacağız. Buna göre İslamcılık:

19. ve 20. yüzyılda Batı'nın meydan okumalarına, sömürgeciliğine karşı siyasal; pozitivizme, materyalizme, oryantalizme karşı bilimsel ve felsefi, modernleşme adına uygulanan Batılılaşma politikalarına karşı kültürel ve sosyal bir cevap verme

tarzı olarak beliren ve İslam dünyasının içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulup, yeniden hâkim konuma gelebilmesi için İslam'ın siyasi, bilimsel, kültürel, toplumsal bakımdan yeterli donanımları haiz bir din olduğunu savunan, ancak bunun için Müslümanların din anlayışlarının, sosyal yapılarının değişmesini öngören ve bütün Müslümanların birleşmelerini amaçlayan, aktivist, idealist, modernist, savunmacı ve eklektik yanları olan siyasal, düşünsel ve bilimsel çalışmaların, çözüm arayışlarının, girişimlerin adı olarak tanımlanabilir (Kara, 1987:27).

İslamcı çerçeveye dâhil edilebilecek görüşler genellikle iki ana özellik göstermektedirler. İlki, din bağlarının son derece gevşediği ve bu gevşemenin bir getirisi olarak devletin gerilediği yorumudur. Bu durumda yapılacak yegâne şey, Müslümanlık duygularının kuvvetlendirilmesidir. İkincisi ise, İslam'ın sadece Osmanlı sınırları içerisinde yüceltilmekle kalınmaması, tüm İslam dünyasınca bir İslam birliği yani İttihad-ı İslam oluşturulması gerektiğidir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de üç şeyden kaçınılmalıdır ki bu üçü Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışını hazırlamaktadır: taklit, cehalet ve atalet, iktisadi esaret (Tunaya, 2001:236-238).

İslamcılık akımının en etkili savunucularından biri de Sebilürreşad Dergisi yazarı, şair Mehmet Akif Ersoy'dur. Mehmet Akif (1873-1936), II. Abdülhamit döneminin havasını solumuş, II. Meşrutiyet'i görmüş ve Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına tanıklık etmiş bir şahsiyettir. Bu denli büyük değişimlerin, çöküş ve kuruluşların, milli mücadele olaylarının arasında hayatını geçiren bir yazar ve şair olarak O, dünyadan elini ayağını çekmeyi salık veren bir tasavvuf ehli olmadığı gibi İmparatorluğun kurtuluşunu, Batı medeniyetini körü körüne taklitte bulan bir aydın da olmamıştır.

Mehmet Akif'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü hazırlayan başat neden taklitçiliktir. Çünkü Batı taklit edilmeye çalışılırken Osmanlıyı Osmanlı yapan değerlerden vazgeçilmiştir. Bu sebeple de Osmanlı bir noktadan sonra Batıya öylesine özenmeye başlamıştır ki artık kendisi olmaktan çıkmıştır. Nitekim Mehmet Akif Ersoy taklit konusunda şunları söylemiştir:

"Dini taklit, dünyası taklit, âdatı taklit, kıyafeti taklit, selamı taklit, kelamı taklit, hülasa her şeyi taklit bir milletin efradı da insan

taklidi demektir ki kabil değil, hakiki bir heyet-i içtimaiye vücuda getiremez; binaenaleyh yaşayamaz" (Akif, 1910). Mehmet Akif'in yakın dostu Mithat Cemal Kuntay da taklit konusunda şunları söylemektedir: "Kültür diye Avrupa'yı Japonlar topyekûn mu aldı? Hem Avrupalı oldular hem Japon kaldılar" (Kuntay, 2001:139).

Akif'e göre İmparatorluğu yıkılışa sürükleyen bir diğer etken ise cehalet ve atalettir. Buna göre, aslında İslam'da bulunmayan hurafeler zamanla dine dâhil edilmiş ve bu da İslam âleminde büyük bir cahilliğe neden olmuştur. Ayrıca kısmen bu cahilliklerin kısmen de eski adalet ve çalışma azimlerini yitirmelerinin bir sonucu olarak Osmanlılar, gittikçe daha çok tembelleşmişlerdir. Nitekim Mehmet Akif Ersoy Müslüman halkların tembelliğiyle ilgili olarak "neden azmin süreksiz, yok mudur Allah'a imanın?"(Ersoy, 2011:250) diye sormakta, bu tembelliği bir noktada iman zayıflığına yormaktadır.

Bu cehalet ve tembelliğin bir sonucu olarak gördüğü vurdumduymazlığı ve boş vermişliği ise şu dizelerde dile getirir:

Kurt uzaklardan bakar, dalgın görürmüş merkebi,

Saldırırmış ansızın yaydan boşanmış ok gibi,

Lakin aşk olsun ki aldırmaz da otlarmış eşek,

Sanki tavşanmış gelen yahut kılıksız köstebek!

Kâr sayarmış bir tutam ot fazla olsun yutmayı...

Hasmı, derken çullanırmış yutmadan son lokmayı!..

(Ersoy, 2011:248).

Osmanlı İmparatorluğu'nu olumsuz etkileyen ve geri kalmasına yol açan diğer önemli bir nedense, ekonomik gerilik ve kapitülasyonların ülke ekonomisinin omuzlarına bindirdiği ağır yüktür. Ekonominin yabancıların elinde olması, ülkenin geri gidişinin de nedenlerinden birisidir.

İslamcılar, çöküş halindeki Osmanlı İmparatorluğu'nda gördükleri bu hallerin hepsini, İslamlaşmamanın, Müslümanlığa aykırı gidişin ve İslamcı zihniyeti anlayamamanın eseri addetmektedirler. Bu anormal cemiyet bu sebeplerin eseri ve esiri olunca cemiyeti kurtaracak çare de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti, manen ve maddeten kalkınmak, medenileşmek,

eski azamet ve satvetine sahip olmak arzusunda ise hakiki surette İslamiyet'e dönmeli, İslamlaşmalıdır (Tunaya, 2001:239). Zira İslam'dan uzaklaşmak, Osmanlı İmparatorluğu'na pahalıya mal olmuştur. Mehmet Akif, gerçek İslam anlayışı ve bu anlayışa uygun olan yaşam tarzının terk edilmesi hususunda şu dizeleri kaleme almış ve bu yolla tepkisini ortaya koymuştur:

Demek: İslam'ın ancak namı kalmış Müslümanlarda;

Bu yüzdenmiş demek, hüsran-ı milli son zamanlarda.

Eğer çiğnenmemek isterseler seylab-ı eyyama;

Rucû' etsinler artık Müslümanlar Sadr-ı İslam'a

(Ersoy, 2011:254).

Mehmet Akif, Berlin Hatıraları adlı şiirinde de Müslümanların arasına giren derin ayrılıktan ve yabancıların bu durumu kendi lehlerine nasıl ustaca kullandıklarından yakınarak bir İngiliz'i şöyle konuşturur:

Bilirsiniz ki: Mısır, kâinat-ı İslam'ın

O sıska gövdesi üstünde adeta kafası;

Diyar-ı Hind ise, göğsünde kalb-i hassası;

Sizinkiler de, kımıldanmak isteyen koludur.

Ki boş bırakmaya gelmez, ne olsa korkuludur!

Biz İngilizler olup hali önceden müdrik;

O beyne pençeyi taktık, o göğse yerleştik.

O halde bir kolu kalmış ki bizce çullanacak,

Yolundadır işimiz bağladık mı kıskıvrak!

Hem öyle zorla değil, çünkü 'fikr-i kavmiyyet'

Eder bu gayeyi teshile pek büyük hizmet.

O tohm-u la'neti baştan saçıp da orta yere,

Arap'la Türk'ü ayırdık mı şöyle bir kere,

Ne çarpınır kolu artık, ne çırpınır kanadı;

Halife'nin de kalır sade bir sevimli adı! (Ersoy, 2011: 277).

Sonuç Yerine

Sonuç olarak bakıldığında, Mehmet Akif'in İslamcılık düşüncesi "ihya" ya da reform eksenlidir. İlgisi, yaşanmakta olan İslam'a değil, "Altın Çağ'a", yani İslam'ın Peygamber ve Dört Halife devrindeki "saf" halinedir. Zira bugünkü İslam yozlaştırılmış, aslından uzaklaştırılmıştır ve bu nedenle de geçmişteki, bu ideal olarak algılanan modele bakılarak yenilenmelidir. Yenilenme ihtiyacı ise, İslam toplumlarının Batı karşısında içine düştüğü aciz durumdan kaynaklanmaktadır (Koçak, 2010:160).

O'na göre, İslam âleminin bir birlik oluşturması gerektiği kadar uyanık da olması; dışarıdan gelebilecek tehlikeleri önceden sezerek bunlara karşı önlem alması gerekmektedir. Taklit bırakılmalı, öze dönülmelidir. Aksi takdirde ülkenin içine düştüğü durumdan kurtulmasının imkânı kalmamıştır.

"Fatih Kürsüsünde" adlı eserinde bir vaizin ağzından halkı, hiçbir şeye aldırmayan avam, her şeyden ümidini kesmiş bedbinler, Batı'nın rezillikleri peşinde dolaşan züppeler ve eğlenceden başka bir şey düşünmeyen sefihler olarak dörde ayıran Akif; bu gidişata bir dur demenin, ancak ve ancak İslam'ın saf haline, yani Asr-ı Saadet dönemine dönülmesiyle mümkün olabileceğini ifade etmekteydi (Ersoy, 2011:25).

Akif'e göre, bu aslında bir geri dönüş değil, bilakis İslam âleminin, özellikle de Osmanlıların, üzerlerindeki cehalet ceketini kaldırıp atmaları, bilime ve mantığa önem vermeleri, yitirdikleri değerleri yeniden bulmaları, tembellikten ve uyuşukluktan sıyrılmaları ve ufuklarını yeniden açmaları anlamında bir ilerlemenin temel taşı olacaktı.

Mehmet Akif'in, Safahat adlı eserinde üçüncü kitap olarak yer alan Hakkın Sesleri'nde Balkan Savaşı'nın travmasıyla kaleme aldığı şu şiirle sözlerimizi bitirmek, Akif'in düşünce dünyasını ve İslam âlemi için gerekenin ne olduğunu belirtmesi bakımından yerinde olacaktır:

Olmaz ya…Tabi'i…Biri insan, biri hayvan!

Öyleyse, "cehalet" denilen yüz karasından,

Kurtulmaya azmetmeli baştanbaşa millet.

Kâfi mi değil yoksa, bu son ders-i felâket?

Son ders-i felâket neye mâl oldu? Düşünsen:

Beynin eriyip yaş gibi damlardı gözünden!

"Son ders-i felâket" ne demektir? Şu demektir:

Gelmezse eğer kendine millet, gidecektir!

Zira, yeni bir sadmeye artık dayanılmaz;

Zira, bu sefer uyku ölümdür: Uyanılmaz! (Ersoy, 2011:171).

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz. (2010). Bir Kimlik Peşinde Türkiye. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

CEVDET PAŞA, Ahmed. (1991). Tezakir 1-12.(Yay haz: Cavit Baysun). TTK Basımı.

CEVDET, Abdullah. (1329/1911). Şime-i Muhabbet. İctihad. No, 89:1980-84.

EFE, Adem. (2008). II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1925) İslamcıları ve Çağdaşlaşma Görüşleri. Doğu Batı, no. 11, cilt: 2:251.

ERSOY, Mehmet Akif. (1328/1910). Tefsir-i Şerif. Sebilürreşad Dergisi, no: 27-209.

ERSOY, Mehmet Akif. (1328/1910). Tefsir-i Şerif. Sebilürreşad Dergisi, no: 32-214.

ERSOY, Mehmet Akif. (2011). Safahat. (Yay haz: M. Ertuğrul Düzdağ). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

GÜRSOY Şahin ve İhsan Çapcıoğlu. (2006). Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme. AÜİFD, no. 2: 89-98.

HEYD, Uriel. (2002). Türk Ulusçuluğunun Temelleri. (Çev. Kadir Günay). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

KARA, İsmail. (1987). Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler/Kişiler I. İstanbul: Risale Yayınları.

KARPAT, Kemal. (2010). İslâm'ın Siyasallaşması. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

KOÇAK, Birgül (2010). II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı-Türk Aydınında Batı Eleştirisi: Sırat-ı Müstakim Örneği. İstanbul: İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

KUNTAY, Mithat Cemal. (2009). Mehmet Akif . İstanbul: Timaş Yayınları.

MARDİN, Şerif. (2009). Türk Modernleşmesi. (Der: Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder). İstanbul: İletişim Yayınları.

TUNAYA, Tarık Zafer. (2007). İslâmcılık Akımı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları.

TUNAYA, Tarık Zafer. (2001). Türkiye'de Siyasal Gelişmeler [1876-1938] Kanun-ı Esasi ve Meşrutiyet Dönemi (Birinci Kitap). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

TUNAYA, Tarık Zafer. (2010). Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ÜNSAL, Artun. (1981). Atatürk's Reforms: Realization of An Utopia by A Realist. (Seminar on Nehru and Ataturk'te sunulmuş bildiri metni). Erişim adresi: http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/685/8712.pdf. Erişim tarihi: 16.08.2011.

BİR TOPLUM KURUCU OLARAK MEHMET ÂKİF'İN ŞAİR TİPLERİ

Cevat AKKANAT*

ÖZET/ABSTRACT

Mehmet Âkif, idealleri olan mütefekkir bir şairdir. O, fikrî ve edebî potansiyelini toplum için seferber etmiştir. Mehmet Âkif ölçeğinde bir kanaat önderinin eserlerinin söz konusu potansiyel açısından incelenmesi ve bu inceleme neticesinde ölçülebilir dayanaklara göre sahici sonuçlara ulaşılması, oldukça önemlidir.

Bu bağlamda, tebliğimin başında Âkif'in ideal bir toplumbilimci olduğu; bu kimliğin şair bir iç donanımla estetize edildiği dikkatlere sunulmuştur. Âkif'in şairliği ve şiirinin genel yapısı vurgulandıktan sonra, fikrî ve edebî eserleri üzerinde durulmuş ve poetikası hakkında bilgi verilmiştir.

Tebliğin ana bölümünde ise Âkif'in manzum metinlerinde yer alan sanat, edebiyat, şiir ve şair gibi kavramlar üzerinde durulmuştur. Bunlar, belirli kıstaslara göre sınıflandırılarak tahlil edilmiş ve kimi tespitlere ulaşılmıştır. Bu tespitlerden yola çıkılarak, Âkif'in şiir görüşünün bir yansıması olarak dikkatlere sunduğu şair tipleri olumlu ve olumsuz yönleriyle kategorize edilip adlandırılmıştır.

* Gazeteci, Şair, Yazar; cevatakkanat@gmail.com

ANAHTAR KELİMELER: Türk şiiri, Mehmet Âkif, Safahat, Şair tipi

MEHMET AKIF'S TYPES OF POETS AS A FOUNDER OF SOCIETY

(SUMMARY)

Mehmet Akif is a thinker poet has the ideals. He has mobilized to his intellectual and literary potential for the community. An examination of the works of an opinion leader in the scale of Mehmet Akif, is very important in terms of the potential and to achieve real results in the conclusion of this examination on the measurable basis.

In this context, at the beginning of my paper it is presented that Akif is an ideal sociologist and this feature of his has been aestheticized by the internal qualification. By highlighting Akif's poesy and the general structure of his poem, it is focused on his intellectual and literary works and some information are given about his poetics.

In the main part of the paper it is focused on concepts such as art, literature and poetry cited in poetic texts of Akif. These concepts were classified and analyzed according to certain criteria and some findings were reached. On the basis of these findings, types of poets presented by Akif as a reflection of his poetics, are categorized and named with their positive and negative aspects.

KEYWORDS: Turkish poetry, Mehmet Akif, Safahat, types of poets.

Mehmet Âkif, idealleri olan mütefekkir bir şairdir. Bu cümle, Âkif'in fikrî ve edebî cehdini milletinin hizmetine seferber ettiği anlamına gelir. Âkif, mensubu olduğu Osmanlı Devleti'nin can çekiştiği, bunun yanı sıra, diğer Müslüman toplulukların da birleşik hayattan kopup kavim-kimlik niteliğine büründükleri zorlu bir dönemde yaşamıştır.

Böylesi felaketler çağının mütefekkir şairi olarak Âkif, milletinin bütün ıstıraplarını hissetmiş ve bunların giderilmesi için

hiçbir fedakârlıktan kaçınmamıştır. Gerek yıkımlarla dolu bu sancılı yılların Âkif'i, gerekse bu yılların hemen akabinde başlayan yeniden kuruluş devrinin Âkif'i, ideal bir toplumun inşası için projeler üreten bir kanaat önderi, bir toplum lideridir.

Hal böyleyken, Âkif'in eserlerinin, her yönüyle ve çok boyutlu araştırma ve incelemelere tabi tutulması, bu mesailerle ortaya çıkarılacak sonuçların, onun özlediği bir toplumun inşasında kullanılması önemlidir. Bu noktada, Âkif'le ilgili çalışmaların başında, onun sanat ve edebiyata bakışını, buradan hareket ederek de, idealindeki "şair" algısını ortaya çıkarmak gelmektedir. Çünkü Âkif, idealindeki toplumu, şairane bir iç donanımla estetize etmiştir. Ayrıca, şiir algısının temeline de esasen tefekkürünü yerleştirmiştir. Fikrî ve edebî cehdin bu iç içe geçmişliği içinde, onun eserlerine, özellikle de şiir külliyatı olan Safahat'a yönelmek, önemli bir yolculuk olacaktır.

Sanat ve Edebiyata Bakışı

Âkif, sanat ve edebiyat ile ilgili görüşlerini farklı nitelikteki edebî metinlerinde dile getirmiştir. Bunların başında, kuşkusuz çeşitli vesilelerle kaleme aldığı makaleler yer alır. Bugün, pek çok incelemeye tabi olsa da tekrar tekrar gündeme getirilmesinde hikmet bulunan bu makalelerden bir kısmını anmak istiyoruz: "İstediğimiz Edebiyat" (Doğrul, 1976:215), "Lamartine" (Doğrul, 1976:222), "Hangisi Şiir?" (Doğrul, 1976:229), "Letaifi Arap'tan" (Doğrul, 1976:250) , "Sâ'di" (Doğrul, 1976:255), "Edebiyat Bahisleri (1-7)" (Bu serideki yazılar "İnşad", "Tasvir", "Teşbih", "İntikad", "Plân", "İcad Mevzu", "Muhayyileyi İşletmek" gibi başlıklarla sunulmuştur. - Doğrul, 1976: 267-291) gibi makaleler ile, Şuarâ Suresi'nin 224-227. ayetlerinin tefsirinden oluşan yazısı (Doğrul, 1976:65), vb…

Âkif'in Şiir Külliyatından Yola Çıkmak

Âkif'in sanat, edebiyat, şiir ve şair üzerine olan yaklaşımlarını, fikrî ve edebî nitelikli makalelerinden yola çıkarak tespit etmek mümkündür. Üstelik böylesi bir çaba, işimizi hayli kolaylaştırır. Fakat, bu çalışmanın söz konusu eserler yerine, abidevî Safahat veya bir vesileyle Safahat'a girememiş manzum metinler üzerinde gösterilmesi daha esaslı bir sonucu doğuracaktır.

Öyleyse, Âkif'in bahsettiğimiz şiir külliyatındaki metinleri belirli bir sistem çerçevesinde incelememiz gerekmektedir. Bu çerçeve, şairin sanat, edebiyat, şiir ve şair çerçevesinde dile getirdiği görüşlerin hangi metinlerde, ne tür ilişki ağları ile dikkatlere sunulduğu nokta-i nazarına bağlıdır. Buna göre, gerek genel okumalarımız gerekse işbu çalışma süreci içindeki tetkiklerimiz sonucunda, Âkif'in söz konusu hususlara yaklaşım biçimlerini şu kategorik çerçeveyle incelenebilir bulduk:

1. Kendi Sanatına Dönük Tespitler

2. Başka Şairlerin Tutumlarıyla İlgili Tespitler

3. Şiirsel Duyuş ve Düşünüşlerle İlgili Tespitler

4. Şiir-Sosyal Hayat İlişkisine Bağlı Tespitler

5. Şiir İthaf Ettiği veya Eserlerinden İktibas Yaptığı Şairlere Bağlı Tespitler

Şimdi, ayrıntılara geçerken, üzerinde çalışma yaptığımız ve tebliğimizde şiir alıntıları yaptığımız temel kaynak kitabın M. Ertuğrul Düzdağ tarafından neşre hazırlanan Safahat (Düzdağ, 1989) olduğunu belirtelim.

1. Kendi Sanatına Dönük Tespitler

Âkif'in kendi şiiriyle ilgili ilk tespiti, Safahat külliyatının ilk kitabının girişindedir. Birinci Safahat'ın bu girizgâh metni, aynı zamanda okura yapılmış bir ithaf gibidir. Okura yapılmış olan sade bir seslenişin akabinde, şair şiiriyle ilgili hükümler verir. Fakat dikkatle okunursa bu metin sadece şairin kendi şiirine dönük hükümlerle sınırlı değildir. Aynı zamanda, bir şiirde hangi unsurların bulunması lazım geldiğine dair ipuçları da verir: Şiir, evet, 'samimi'dir, 'hüner'lidir, 'sanatlı'dır, 'hisli'dir, hatta Âkif'in 'dili' olmayan 'kalbi'ne tercüman olursak, 'anlatılamayan'dır. Okuyucuya dönük bu 'ithafname' her ne hikmetse, pek çokları tarafından Âkif'e mahsus bir 'itirafname' olarak takdim edilmekte, nihayet onun şairliğine halel getirici bir sunumla tahlil edilmektedir:

Bana sor sevgili kâari', sana ben söyliyeyim,

Ne hüviyette şu karşında duran eş'ârım:

Bir yığın söz ki, samîmiyyeti ancak hüneri;

Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne san'atkârım.

Şi'r için 'göz yaşı' derler, onu bilmem, yalnız,

Aczimin giryesidir bence bütün âsarım! (s. 5)

Âkif'in çokça tartışılan şiirlerinden birisi olan "İ'tirâf", dört mısradan oluşan bir metindir. Âkif'in Birinci Safahat'ındaki son şiiri olan bu metin, şairin bizzat kendisi tarafından o döneme kadarki kendi şiirlerine yönelik olarak yaptığı öz değerlendirmedir:

Safahât'ımda, evet, şi'r arayan hiç bulamaz;

Yalınız, bir yeri hakkında "Hazîn işte bu!" der.

Küfe? Yok. Kahve? Hayır. Hasta? Değil. Hangisi ya?

Üçbuçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder!" (s. 137)

Metnin künhüne vâkıf olmayanlar şairin bu "İ'tirâf"ını bütün Safahat külliyatı için ve menfî bir üslûp çerçevesinde ele alırlar. Oysa, yukarıda da belirttiğimiz gibi bu metin Birinci Safahat'ın sonunda yer almaktadır. Ayrıca, bu metinde şairin şiir söylemekteki yüksek gücünü de fark edemeyenlere şunu soralım: "heder olmuş koca bir ömrün" "hazin"liğine tekabül eden Safahat'ın o "bir yeri" hangi saf şiirlere tekabül eder?

Safahat'ın dördüncü kitabı olan "Fâtih Kürsüsünde"nin ilk parçası olan "İki Arkadaş Fâtih Yolunda" manzumesinde sohbet ederek Fâtih'e doğru yol alan iki arkadaş, bir ara sözün kullanılışı konusunda konuşmaya başlarlar. Burada karşımıza çıkan anahtar kavramlar, "nükte", "hayâl", "hakîkat"… Şairin tercihi sonuncusundan yanadır:

-Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim…

İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.

Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:

Sözüm odun gibi olsun; hakîkat olsun tek! (s. 208)

Aynı metinde Fatih Camii bağlamında mimarî, fen, hendese gibi hususlar üzerinde konuşulurken, konu sanatta üslup meselesine de gelir. Sanatta aslolanın üslûp olduğu fikrinin verildiği bu metinde,

ecdadın bu yolda güzide eserler yaptığı ve bunların örnek alınması gerektiği bildirilir:

Benim gözümle bakarsan: Ne muhteşem! Ne mehîb!

-O başka… Sorsalar üslûb için "şudur" denemez.

Asâlet olmalı san'atta evvelâ… Bu: Melez!

Hayır, melez de değil… Belki birçok üslûbun

Halîta hâli ki, tahlîle kalkışılsa: Uzun!

Necîb eser arıyorsan: Sebile bak, işte…

Taşıp taşıp dökülürken o şi'r-i berceste,

Safâ-yı fıtratı şâhid ki: Tertemiz aslı;

Damarlarında yüzen kan da, can da Osmanlı! (s. 211)

Beşinci kitap olan "Hatıralar"ın bir parçasında (Âl-i İmrân suresi 173. ayet mealiyle başlayan bölüm) sanatının aslî kaynağını ortaya koyan şair şöyle seslenmektedir:

"Cebânet, meskenet, dünyâda sığmaz rûh-i İslâm'a…

Kitâbullâh'ı işhâd eyledim – gördün ya- da'vâma.

Görürsün, hissedersin varsa vicdânınla îmânın:

Ne müdhiş bir hamâset çarpıyor göğsünde Kur'ân'ın

O vicdan nerdedir, lâkin? O îman kimde var? Heyhât!

Ne olmuş, ben de bilmem, pek karanlık şimdi hissiyyât!" (

s. 279)

Âkif'in (veya eserindeki şair kahramanın) kendi sanatıyla ilgili çeşitli vesilelerle dile getirdiği manzum metinlerden yola çıkarak şu tespiti yapabiliriz: Şairimiz samimi, hisli, yüzü hakikate dönük, orijinal üslup sahibidir. İnce ve ölçülü sözleri, hamasetle söyler. Devrinin ruhundan etkilenmiş, bununla birlikte Kur'an'ı temel kaynak olarak almıştır. Diğer bir ifadeyle, Âkif, bu kıstasları taşıyan şairleri önemsemekte, takdim etmektedir.

2. Başka Şairlerin Tutumlarıyla İlgili Tespitler

Âkif, manzum eserlerinde kendi sanatıyla ilgili hükümlerin yanı sıra, başka şairlerin tutumlarıyla ilgili tespit ve teşhislerde de bulunmuştur. Bunları ayrıntılı olarak incelemeye geçmeden önce, genellikle şairlerin olumsuz tutumlarla ilgili tenkidler şeklinde olduğunu belirtmek isteriz.

Şairimizin bu yoldaki ilk, "Hâtıralar"daki "Berlin Hâtıraları"dır. Bu metin, sanat, edebiyat ve şiir ile ilgili pek çok unsuru ihtiva etmektedir. Bu şiirin başlarında iki arkadaş farklı hususlara ait kanaatleri paylaşırken, söz dönüp dolaşır şehrin sokaklarına gelir. Âkif, şehrin sokaklarının tertibiyle devrin şiiri arasında bir benzerlik görür:

Sokak deyin meselâ… Şimdi baktığım lügate

Mürâca'at yine lâzım mı? Lâzım elbette.

(...)

Zamâne şi'rine benzer zemîn-i tertîbi:

Zalâm içinde mebâdîsi, müntehâsı gibi. (s. 289)

"Berlin Hâtıraları"nda "Avrupalı" ile "Şark"lıyı karşılaştıran şair, bizdeki edebiyatçıların bir takım menfî tutumlarına ait izlenimler sunar. Bunu, onların hakikati saptırmaları, gerçeklerden uzak durmaları, dahası bunları kasten yapmalarıdır.

Ne hisli vâlidelerdir bizim kadınlarımız!

Yazık ki anlatacak yok da yanlış anladınız.

Yazık ki onları tesvir eden birer umacı,

Beş on romancı, sıkılmaz beş on da maksadcı.

Nedir bu anlaşamazlık? Gelin de anlaşınız;

Lisân-ı müşterek olmaz mı kendi göz yaşınız? (s. 300)

Şair, "Hatıralar"daki bu hitabını bir Alman kadına karşı yapmaktadır. Bizdeki sanatkârların niteliğini romancı özelinde

tenkid ettikten sonra, sıra Almanların kısa zamanda yükselişinin sebeplerine gelmiştir:

Zemîni satvetiniz tuttu, cevvi san'atiniz;

Yarın müsahharınızdır, bugün değilse, deniz.

Terakkıyâtınız artık yetişti, bir yere ki:

Ma'arif oldu umûmun gıdâ-yı müştereki.

Havâssınız yazıyorken avâmınız okudu,

Yazanların da okutmaktı, çünkü, maksûdu.(s. 301)

Akîf, yukarıdaki mısralarında topluma yön veren kurumlara da önemli iş düştüğünü, bunların has sanatkâr yetiştirecek şekilde yapılandırılmaları gerektiğini belirtir.

Şair mısralarının devamını "bizim" sanatımızın sırlarına ayırarak, sanat ve edebiyat ortamımıza şedit tenkidler yöneltir: Özellikle geleneklerin ağır bir baskısı vardır üzerimizde. Bunlar köreltici, uyutucu, hatta uyuşturucu bir hâl almıştır. Destânî anlatımlar, halkın muhayyilesinden kaynaklanan anonim metinler, beşikten mezara toplumu olumsuzluğa sevk etmiştir. Bunların sonucunda şiir ve hayal de başıboş bir niteliğe bürünmüş, edebiyatın herhangi bir ihtiyaca cevap vermesini bırakın, esef verici bir şekilde milletin ruhunu efsunladığı görülmektedir. Zira, sefih arzuları kışkırtan bir edebiyattan ancak bu zuhur edebilir:

Ne kaldı? Bir edebiyyâtımız mı? Vâ-esefâ!

Bırak ki ettiği yoktur bir ihtiyâca vefâ;

Yu rûh-i milleti afsunluyor, uyuşturuyor;

Ya sînelerdeki hislerle çarpışıp duruyor! (s. 304)

O dönem edebiyat geçmişi içinde bulunan Divan şiirini zihniyeti itibariyle tenkid eden Âkif, sözü yaşadığı çağın edebî oluşumuna getirmiştir. Şair, bu noktadan itibaren Mehmet Rauf (ki manzumede "Zanbak" ile kastedilen onun 1910'da yazdığı "Bir Zanbağın Hikâyesi" adlı müstehcen romanıdır.) ve özellikle de Tevfik Fikret'in bazı özellikleri üzerinden döneminin algı tarzlarını

olumsuzlayacaktır. Âkif, Tevfik Fikret'le ilgili olarak eserin Sebilürreşad'taki ilk neşrinde yer alan 98 mısrayı, kitap halindeki hiçbir yayıma almamıştır. Şair, bu mısralarda Tevfik Fikret'in "Tarih-i Kâdim" şiirindeki tutumuna cephe alarak, onun din, tarih, vatan ve millet gibi mefhumlarla ilgili küçültücü yaklaşımına taarruzda bulunmaktadır. Âkif'in tercihine saygı duyarak sözkonusu mısralardan herhangi bir iktibas yapmıyoruz.

Altıncı kitap olan "Âsım", Hocazâde ile Köse İmam'ın diyalogları şeklinde tertip edilmiş bir eserdir. Eserin başlarında Köse İmam'ın "Hangi bir fende teâlî edebildin, evlât?/Hangi san'atte rüsûhun göze çarpar? Anlat!/Ulemâdan mı sayıldın? Fukahâdan mı?" ve "Ya siyâsî mi nesin? Kendine bir meslek ayır." gibi soru ve ikazlarına maruz kalan Hocazâde, "Şâirim" cevabını verir. Bu noktadan sonra, ikisi arasında geçen muhavereden, şiirin toplum için önemli bir sanat olduğunu, fakat devrin şairlerinin bu sanata kastettiğini, zira ahlâken kerih işlerle iştigal ettiklerini, edebiyata edepsizliği soktuklarını okuruz:

"Şuarâ" dendi mi, birdenbire oynar sinirim

İyi gün dostu herifler, o ne yardakçı gürûh,

O ne müstekreh adamlar! Hani bakmak mekrûh.

Dalkavukluktaki idmanları sermâyeleri…

Onlar azdırdı, evet, başlıca pespâyeleri. (s. 327)

"Âsım"ın son bölümünde Hocazâde ile Asım diyalog halindedir. Bu bölümde, o dönem Türk edebiyatının sistematik bir tenkidine yer verilmektedir. Aşağıdaki metinde söze ilk başlayan Asım'dır:

-Yeni yazdıklarınız nerde, efendim, okusak?

Aradım kimsede yok…

- Varsa da üç dört eserim,

Zât-ı sâmînizi hoşnûd edemez zannederim:

Demevî zevkiniz elbet demevî şi'r ister!

-Asabî olsa da râzıyız, efendim, bizler…

Bir mizâç istemiyorsak o da: Lenfâîlik;

Çünkü milletler için, doğrusu, gâyet mühlik.

-Edebiyyâtımız Allah'a emânet desene! (s. 403)

Bu bölümde dikkat çeken anahtar kavramlar, Âsım'ın genç ruhuna uygunluk bağlamında "demevî zevk" (asabî, kanlı canlı zevk), "demevî şiir", "asabî şiir", "Lenfâîlik"tir (Kansız cansız olmama hali, diri, kanlı canlı, delikanlı?.). Bu kavramları bir hüküm cümlesi ile bir araya getirirsek, Âsım, diri ve hareketli bir şiirden yanadır.

"Âsım"ın bu bölümü Hocazâde'nin "- Şimdi Âsım, edebiyyâtı bırak, bir tarafa;/Daha ciddi işimiz var, geçelim başka lâfa" ikazıyla sona erer.

Toparlayacak olursak, Âkif, kendisi dışındaki şairleri iyice incelemiş, bunların topluma da yansıyan her türlü olumsuzluklarını tespit etmiştir. Bu çerçevede, Âkif, şiirde düzen ve tertibe önem vermeyenleri tenkid etmiştir. Şairler arasında topluma yabancılaşmış ve bundan ötürü toplumu kasten yanlış aksettirmiş olanları reddetmiştir. Ölü geleneklere bağlı bir takım edebî yapılanmaları reddetmiş, özellikle edep ve hayâyı dikkate almayan, din, tarih, vefa, millet gibi mefhumların karşısında olanları kınamıştır.

3. Şiirsel Duyuş ve Düşünüşlerle İlgili Tespitler

Âkif, bazı metinlerinde bir coşkunluk hali içinde şiir ve şiirle bağlantılı kavramları kullanır. Bu kullanımlarda, şairin şiire yaklaşımına dair ipuçları bulmamız mümkündür.

Birinci Safahat'taki "Mezarlık" şiirinde böylesi bir hâl vardır. Kişinin mezarlıktan ibret alması gerektiği üzerine bir nasihatle başlayan şiir, ikinci bendden itibaren muhatabını değiştirir. Şair artık mezarlığa hitap etmektedir. Nida, mübalağa ve mehdiye dolu bendlerle ilerleyen şiirin bir yerinde şöyle demektedir:

Ey şebistân, ey adem, ey perde perde kibriyâ,

Sendedir ümmîdler: Senden doğar fecr-i bekaa.

Her hacer-pâren okur bin şi'r-i lâhuti-edâ;

Her neşîden rûhu eyler sermediyyet âşinâ.

Ey semâvî hâk, benden bin selâm olsun sana. (s. 38)

Görüldüğü gibi, şair burada mezarlığın her bir taşının 'ilahî ahenkte bin şiir' okuduğunu, bu şiirlerin (neşidelerin) her birinin ruhta ebedîlik hissi uyandırdığını belirtir. Burada Âkif'in "şi'r-i lâhuti-edâ" ve "neşîde" ifadelerini kullanmak yoluyla şiiri 'kutlu söz' kıvamına denk düşündüğünü söyleyebiliriz ki, bu kullanım onun şiir algısıyla ilgili yüksek mevkii işaret eder.

"Şiir" kelimesinin benzeri bir kullanımı "Hasbihal" şiirinde de vardır. "Ey bülbül-i ter-zebân-ı irfan" diyerek "teze sözler söyleyen irfan bülbülü"ne seslenen şair, ona "Ey nûr-ı mübîn-i Kibriyâ'nın/ Sînem olamaz mı âsümânın" hitabı ve davetiyle yaklaşır. Sidre'ye yönelmiş olan bu bülbüle şair gönlünü o kadar açmıştır ki bir ara şöyle der:

Âzadesi büsbütün kuyûdun,

Bir şi'r-i semâ-zemin sürûdun!

Bir şi'r-i revan ki: Cûy-i cârî

Feyziyle bahâr-ı ömre sâri

Bir nağme ki: Rûhtur, ledündür;

Kur'an gibi râsihîn içindir

Bir nâle ki: Şevk-sûz-i idrâk

Havlinde nidâ-ı "mâ-arafnâk!"

Ey şâir-i râzdan-ı mülhem,

Ben râzına olmasam da mahrem,

Hayrân-ı kemâlinim… Beyânın

Güyâ ki hitâbıdır Hudâ'nın! (s. 45-46)

"Hasbihal" şiirinin bu bölümünde görüldüğü üzere, kendisine hitap edilen 'bülbül'ün nağmeleri göklerde yer edinmiş şiire benzetilmiştir. Bir akarsu akıcılığında olan bu şiir ömrün baharına bereket vermekte, -Fuzûlî'nin "Su Kasidesi"ni de hatırlatarak- ruha ilâhî bir haz katmaktadır. Değeri 'hakkıyla bilinemeyen' (Mâ-arafnâk: "Seni, hakkıyla bilemedik ya Rab" hadis-i şerifine telmihen) bu 'bülbül', ilhamını sırlardan alan bir şairdir. Bu şair, Allah'ın hitabına denk sözler söylemektedir. Bu izahtan sonra, Âkif'in söze yüklediği anlamın neş'et ettiği kaynak, kendiliğinden aşikâr olmaktadır.

"Merhum İbrâhim Bey" başlıklı şiirde "Tabâbet-i Baytariye Ulemâsından" olduğu halde kadri pek bilinmeyen İbrahim Bey'in faziletleri takdim edilir. Mersiye niteliğindeki bu metnin ilk bendinde şiir ile bahar arasında bir teşbih ilişkisi kurulur. Âkif, "Bahar"ı, merhum İbrâhim Bey'in şiirini hatırlatan bir mevsim olarak vasfeder: "Şitâ, peyinde hurûşan kıyâmet-i kübrâ/Rebî, hâtıra-i şi'r-i lâ-yezâlindir." (s. 53) Bir benzetme ilişkisi içinde olsa da, şiirin bu şekilde vasfedilmesi, şiir sanatının lirik karşılığıyla açıklanabilir. Aynı şiirde yine merhum İbrahim Bey'in özellikleriyle ilgili olarak kullanılan "Senin sahîfe-i zâtın, senin meâlin iken/ Bütün cihân-ı bedâyi'de müncelî âsâr,/Samîm-i rûhumu pür-cûş ü bî-karâr ediyor/Bugün o sîne-i hilkatte inleyen eş'âr" şeklindeki mısralarda da benzeri bir lirizm dikkatlerden kaçmaz. Şu halde, şunu kolaylıkla söyleyebiliriz: Âkif'te lirizm aramak için, bir parça samimiyet yeterlidir.

"İnsan" şiiri Âkif'in şiirsel duyuş ve düşünüşüyle ilgili olarak okunabilecek metinlerden birisidir. İnsanın kıymeti üzerine hikemî tespitlerin yer aldığı metinde, şiirin de ilâhî bir unsur olarak insana dair bir vasıf şeklinde metne nakşedilmesi önemlidir:

Musaggar cirmin amma gâye-i sun'-i İlâhîsin

Bu haysiyetle pâyânın bulunmaz, bîtenâhîsin!

Edîb-i kudretin beytü'l-kasîd-i şi'ri olmuşsun;

Hakîm-i fıtratin bir anlaşılmaz sırrı olmuşsun. (s. 64)

Kimi şekil özellikleri, fakat özellikle söyleyişi ile Hamid'in "Makber"ine benzer nitelikler gösteren "Canan Yurdu"nda Âkif, ölmüş bir sevgilinin ağıtını yakmaktadır. Yaşadığı kederler içinde Allah'a sitemkâr hitaplarda bulunan acılı şair, sevgilinin hayali ile içli dışlı olmuş bir vaziyette, acılı sözlerini sürdürüp durmaktadır. Bir ara sözü 'şiir'e de getirir:

Ey darbe-i bâda karşı, ra'şân,

İnşâd-ı enîneden nihâlân!

Bir şi'r-i revân olup da cânan,

Geçmez mi bu gölgeden hırâman? (s. 93)

"Fâtih Kürsüsünde"nin "Vaiz Kürsüde" bölümünde genel olarak "sa'y" yani çalışmak üzerinde telkinatta bulunulur. Söz bu minval üzere sürüp giderken, bazı bazı hayatın çeşitli hallerinden, farklı duyuş ve düşünüş zamanlarından bahsedilir. Böylesi duygu anlatımlarının birisinde söz –belki yine bir mesaj vermek gayesiyle- güzelliğe ve şiire gelir dayanır:

Bedâyi'iyle bahârân, şedâidiyle hazân,

Bu şi'r-i hilkati inşâd eder durur her ân:

"Bekayı hak tanıyan sa'yi bir vazîfe bilir;

Çalış çalış ki beka sa'y olursa hakkedilir." (s. 228)

Hâtıralar'daki "Necid Çöllerinden Medineye" şiirinde şairin kişisel duyuşuyla ilgili ipuçlarına rastlarız. "Şerif Ali Haydar Paşa Hazretleri'ne" ithafını taşıyan bu şiir, çölde, bir öğle vaktinde, kendisini güneşe siper eden çıplak bir "sîne"nin anlatımıyla başlanılan şiirde şairin kişisel duyuşuyla ilgili şu mısralar dikkat çeker:

San'atin sırrını Ressâm-ı Ezel'den okuyan;

Rûh-i ma'sûmu bütün hilkati kendinde duyan,

Şimdi yerlerde şafak, şimdi bulutlarda bahar,

Şimdi tûfân-ı ziyâ, şimdi köpük, şimdi buhar,

Şimdi, mahmûr-i tefekkür, uzanan enginler,

Şimdi yalçın kayalar, şimdi oyulmuş inler,

Şimdi dalgın dereler, şimdi zılâl ummânı,

Şimdi bir vâha çizen; şimdi bütün elvânı,

Toplayıp mâvi elekten geçirirken, üryan

Kumların üstüne bin türlü bedâyi' dokuyan,

O güzel sîne, o çöl, şimdi ne korkunç oluyor:

Bir cehennem ki uzanmış, dili çıkmış, soluyor! (s. 311)

Bu mısralarda duygusal yoğunluk ne kadar fazlaysa, şairin asıl kaynakla irtibatı da o kadar yüksektir. Zira, biz "Ressâm-ı Ezel"in Allah olduğunu biliyoruz. Sanatının temeline bu bilinci koyan bir şairden, ancak bu beklenir. Benzeri duygu yoğunluklarına bu şiirde sıkça rastlanır. Bunlar arasında "şiir"e değinilen mısralar da vardır. Tabii aşağıdaki mısralardaki en önemli ifade, üstteki "Ressâm-ı Ezel" ile aynı manaya gelebilecek "Hüsn-i Ezel"dir:

Sanki feyfâ-yı taharrîde yanan ervâha,

Sâyeler dökmek için Sedre'den inmiş vâha.

O cehennem gibi vâdîde bu cennet ne güzel!

En büyük şi'r tezâdın mıdır, ey Hüsn-i Ezel?

Sana bir mısra'-ı bercestedir etmiş ki sünûh:

Duyar amma varamaz yükselen âhengine ruh. (s. 313)

"Asım"ın sonlarına doğru Hocazâde ile Köse İmam, Âsım'ın tutumuyla ilgili bir meseleyi konuşurlarken, Hocazâde Âsım hakkında şu cümleleri kullanır:

-Hocam, evlâdına benzer bulamazsın arasan

Görmedim ben bu kadar dörtbaşı ma'mur insan.

Ne büyük hilkat o Âsım, ne muazzam heykel!

Onu, bir şi'r-i hamâset gibi, ilham-ı ezel,

Sana sunduysa, açıp rûhunu teşrihe çalış… (s. 393)

Hocazâde'nin Âsım'ı tavsif ederken kullandığı "şi'r-i hâmaset" ifadesi, Âkif'in hangi tarz şiiri önceleDiği konusunda fikir vermektedir sanırım. Aynı şekilde, "ilham-ı ezel" ifadesi de, Allah'a tekabül eden bir kullanım olarak, dikkate şayandır…

Gölgeler'in ilk şiiri olan "Hüsran", Âkif'in kişisel duyuşuyla ilgili önemli bir şiirdir. "Ben böyle bakım durmayacaktım, dili bağlı" diye başlayan şiirde şair, sanatını "İslâm'ı uyandırmak" için kullanmak istediği halde, bunu başaramadığı kanaatindedir. Bu kanaate bağlı olarak, yeis içinde şu mısraları söyler:

Feryâdımı artık boğarak, na'şını, tuttum,

Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım

Seller gibi vâdiyi enînim saracakken

Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.

Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;

İnler "Safahat"ımdaki hüsran bile sessiz. (s. 411)

Âkif'in "Hüsran"daki ruh hali ve şiirine yaklaşımı "Safahat İçin" başlıklı dört mısralık şiirinde de devam eder:

"Arkamda kalırsın, beni rahmetle anarsın."

Derdim, sana baktıkça, a bîçâre kitâbım!

Kim derdi ki: Sen çök de senin arkana kalsın,

Uğrunda harâb eylediğim ömr-i harâbım? (s. 457)

Âkif'in Safahat dışında kalmış şiirleri arasında olan 1892 tarihli "Destûr" şiiri geleneksel formda bir metindir. Bu şiirde kendisini şâirliğe sevk eden unsur olarak "mâh"a seslenen şair, o sevgilinin verdiği ıstıraplardan ötürü "Âkif-i zâr" olarak karşımıza çıkmaktadır:

Sensin beni şâirliğe sevk eyleyen ey mâh

Şevkın ile bir Rûhî-i rengîn-edâyım

Âteş saçıyor hâme-i esrâr-nüvîsim

Âciz değilim şâir-i icâz-nümâyım (s. 487)

Safahat dışında kalmış nazım parçalarının birisinde şairin duygu yoğunluğu ve bu yoğunluk içinde şiir algısı şöyle görünür:

Bu bir neşîde-i giryan ki her enîninden

Sımâh-ı dehşete çarpar meâl-ı zâr-ı hayât;

Yazık ki şi'rimizin böyle en güzininden

Nasîbimiz oluyor en acıklı hissiyyât! (s. 542)

Bu bahsi şöyle bağlayabiliriz: Âkif'in şiiri sadece didaktik değildir. O, duyarlı şiirler de yazmıştır. Hatta zaman zaman didaktik metinlerinin aralarına serpiştirdiği içli mısralarla, okuyucusunu gönlünden vurmuştur. Bu yolda söylenecek bir diğer husus, şahsi duyarlılıklarını yansıtsa da, Âkif bunların ilahî ahenkte olmasına dikkat etmiştir.

4. Şiir-Sosyal Hayat İlişkisine Bağlı Tespitler

Âkif'in şiirini sosyal hayatın hizmetine verdiği, hatta bu yüzden sanatı ihmal ettiği söylenir. İşin ihmal kısmını bir tarafa bırakarak, Âkif'in şiir, şair, sosyal hayat bağlamında manzum metinlerde dile getirdiklerine göz atalım:

"Seyfi Baba" şiirinde bir akşam vakti arkadaşının hastalık haberini duyan anlatıcı, zorlu bir yolculuktan sonra Seyfi Baba'nın evine ulaşır. Geçtiği yolların perişan halini anlatarak eve ulaşan şair, Seyfi Baba'nın evindeki perişanlığın da tasvirini yapar. Bu perişanlık öyle derindir ki, anlatımını yapmak şairlerin bile haddine değildir:

Şair olsam yine tasvîri olur bence muhâl:

O perîşanlığı derpîş edemez çünkü hayâl! (s. 62)

Biz, Âkif'in bu söyleminden pek tabii olarak şu sonuca ulaşıyoruz: Şair, şiirini en başta sosyal hayatın hizmetine sunmalıdır. Bunun için de hayalden ziyade, öncelikle gerçek hayat sahnelerine dikkat kesilmelidir. Âkif bunu daima önceliyor…

Âkif'in kişiyi kendinden geçirici, uyuşturucu nazma ve bu tarz nazım oluşturanlara karşı tepkisi "Şâir Huzûrunda Münekkid:" manzumesinde de kendisini gösterir. Bu metinde Âkif, şairlik taslayan bir kişinin anlamca dağınık, söyleyişçe bayat bir gazel yazdıktan

sonra kendinden geçmesine değinilir. Bir ara keyif aldığı parlak sözlerden şüphelenen bu "yâve-gû", eserini güçlü bir münekkide göstermek ister. Nihayet hatır gönül gözetmeyen bir münekkid bulur. Bu münekkid onun eserinde pek çok kusur bulur. Şair taslağı, bu tenkide katlanacak cinsten değildir, söylenenlere öfkelenir, rezil cevaplar verir. Âkif bu metniyle sadece uyuşturucu nitelikte söylenmiş nazımlara değil, bu nazmın söyleyeni durumundaki edepsiz müteşairlere de eleştiri okları göndermektedir:

Düzer yâve-gû bir herif bir gazel

Müeddâ perişan, edâ mübtezel.

Tabi'î o gâyetle parlak bulur;

Okur, dinletir, söyletir, gaşy olur. (s. 119)

Şair, Safahat'ın ikinci kitabı "Süleymâniye Kürsüsünde" daha ilk sayfadan itibaren şairâne hesaplaşmalarla başbaşa bırakır bizi. Sözgelimi, Haliç sahilinin tasvirinin yapıldığı giriş mısralarında, hâlin berbat görüntüsünü yansıtmak için bizi "şair" olmaya davet eder:

Ne Halîc'in o yosun çehreli miskin suları;

Ne onun hilkate küsmüş gibi durgun kenarı!

Herkesin hissi bir olmaz. Meselâ karşıdaki

Sâhilin, başbaşa vermiş, düşünen, pis, eski,

Ağlamış yüzlü, sâkil evleri durdukça, sizin

İçinizden acı şeyler geçecek hep… Lâkin,

Bak benim öyle değil… Siz de biraz şâir olun:

(…) (s. 141)

"Süleymâniye Kürsüsünde"nin 1928 öncesi baskılarında yer aldığı halde sonraki yayımlarında çıkarılan bir bölümde de Âkif şiirle ilgili kanaatlerini dile getirir. Fakat bu kez daha somut bir tenkid konusu vardır huzurumuzda: 1909'da edebiyat sahnesine çıkan Fecr-i Âtî topluluğunun zihniyetini tenkid eder şair. Bu zihniyetin en belirgin özelliği "hissiyatı süflî zevke" dönüştürmesidir:

"Fecr-i Âti" denilip, millet-i merhûme için,

Şeb-i rihlet gibi muzlim görünen bir neslin,

Zevk-i süflisine münkaad olarak hissiyyât,

Ne yüreklerde şehâmet, ne şehâmette hayât

Kalmasın; (...) (s. 143)

Fakat şairin ümitsizlik içindeki gezintisi fazla sürmez. Zira Âkif, esasen bir ümitsizlik şairi değildir:

"Şimdi ey sevgili kaari', azıcık vaktin eğer

Varsa –memnun olacaksın- beni ta'kib ediver.

Gireriz koynuna, düşsek bile şâyed yorgun,

Karşıdan baktığımız heykel-i nûrânûrun.

Göreceksin: O harîmin ebedî zıllinde,

San'atın rûhunu seyyâl bulut şeklinde. (s. 143-144)

Doğrudur, şair bizi Süleymâniye'ye götürmektedir. Bu noktadan itibaren camiin tasvirini yapmaya başlar. Bir mimarî eser tasviri de olsa, bu tasvirde kullanılan sözlerden başta edebiyat olmak üzere diğer güzel sanatlar için de bir takım hisseler çıkarılabilir. Nitekim, "Süleymaniye Kürsüsünden"in ilerleyen bölümlerinde sözü İslâm coğrafyasındaki din, bilim, kültür, sanat çalışmalarının görünümüne getiren Âkif, bir ara edebiyat ve şiirin mevcut haline de temas eder:

Üdebâ doğrusu pek çok, kimi görsen: Şâir,

Yalınız, şi'rine mevzû iki şeyden biridir:

Koca millet! Edebiyyâtı ya oğlan, ya karı…

Nefs-i emmâre hizâsında henüz duyguları! (s. 154)

Edebiyat alanındaki yozlaşmanın önce çoğalma, ardından duygu ve düşüncelerde süflileşme, en nihayet ahlaksızlaşma şeklinde tezahürü başka nasıl sergilenir. Âkif bunu üç beş dizeyle gayet iyi anlatmıştır. Mehmet Âkif, devrinin edebiyatçılarıyla ilgili

eleştirilerini "Süleymaniye Kürsüsünden"in sonraki sayfalarında da sürdürür:

Üdebânız hele gâyetle bayağ mahlûkat…

Halkı irşâd edecek öyle mi bunlar? Heyhât!

Kimi Garb'ın yalınız fuhşuna hasbî simsar;

Kimi, İran malı der, köhne alır, hurda satar! (s. 169)

Safahat dışında kalmış metinlerinden olan "Musâhabe" şiirine "-Yine şâirleniyorsun… ne dedin? Millet mi?" mısraıyla girilir. İki kişinin toplam dört diyalogundan oluşan şiirde "şâirlenmek" milletin sefil hâli, vatanın sıkıntıları karşısında "pesimist" (karamsar, kötümser) bir ruh hali taşımak anlamına gelmektedir.

Toplum hayatının çeşitli hallerini şiirlerinde perde perde yansıtan Âkif, üstte de görüldüğü gibi, bunlarla ilişkili bir vaziyette, sanat ve edebiyata, şiir ve şaire yönelik tespit ve tahliller yapmıştır. O sanatını toplumuna adarken, kuşkusuz, hissiyatın süfli zevklere dönüşmesine tahammül edemezdi.

5. Şiir İthaf Ettiği veya Eserlerinden İktibas Yaptığı Şairlere Bağlı Tespitler

İthaf geleneği, Mehmet Âkif'te önemli bir yer tutar. Bizce, şairimiz ithaf yoluyla iki hassas mesaj vermektedir: "1. Şiirin ithaf edildiği kişinin şahsiyetine, 2. İthaf edilen şiirin ana duygusuna, mesajına." (Akkanat, 2008: 125) Keza eserlerinden iktibaslar yaptığı isimler de birinci maddeyle ilişkili değerlendirilebilir. Şimdi bunları örneklendirelim. Mesela Âkif "Hasbıhâl" şiirine şöyle başlar:

Büyük bir şâirin düstûr-i hikmettir şu ihtârı

Velev duymuş da olsan yolsuz olmaz şimdi tekrârı:

"Geçen geçmiştir artık; ân-ı müstakbelse mübhemdir;

Hayâtından nasîbin: Bir şu geçmek isteyen demdir." (s. 130)

Tamamı, ömrün ve zamanın kıymeti hakkında yapılan bir hâsbihale tekabül eden bu manzumenin daha başında bir hikmetli sözler söyleyen büyük bir şairden iktibas yapması, Âkif'in şiir

sanatına bakışıyla ilgili veriler sunar. Âkif'in şiirde "hikmet" arayan bir şair olduğunu biliyoruz. "Hasbihal" şiirinde bunun yanına "hakikat"i ve "fünun"u da ekler:

Ne var Vehbî değilsem? Ben de elbet nâzımım az çok…

Eğer şâirlik istersen ne Vehbî'den, ne benden yok!

Hakîkat söylemek lâzımsa Vehbî'nin kitâbında

Fünûn inkâr edilmiştir kavâfî pîç ü tâbında (s. 131)

Sa'dî, Âkif'in sık sık müracaat ettiği, eserlerinden zaman zaman iktibaslar yaptığı İslâm şairidir. Safahat dışında kalmış olan şiirlerinden birisi olan "Sa'dî" başlıklı metin ise Âkif'in bu İslâm şairine yaptığı bir ithaf olarak okunabilir. Bu metinde Sa'dî'nin, ümmetin fikir dünyasına mürebbîlik yaptığını, kendisiyle birlikte bu dünyanın şairlerinin Sa'dî'ye talebe olduklarını belirtir. Zira, şiiri hakkıyla söyleyen odur:

Odur şi'ri hikmetle mezc eyleyen

Odur şiir nâmıyle hak söyleyen!

Tasavvur edilsin, olur şey değil

Ki geçmiş iken altı yüz bunca yıl!

Gülistan'ı hâlâ hazan bilmiyor,

Safâ-yı rebi'isi eksilmiyor. (s. 501)

Âkif, Safahat dışında kalmış olan "Fahreddin Râzi" başlıklı metninde bir başka üstadını takdim eder. Metnin ilk dizesi şöyledir ki devamında Râzî ile ilgili olarak anlatacağı fıkıh, tefsir, mantık, riyâzi, fen gibi alanlardaki üstünlüğü (ki bir başka yerde de "Üstâd-ı muazzam" der) ayrı bir bahis konusudur: "Nâmı sernâme-i menzûmem olan Fahreddin"… (s. 503)

Şair, "Hersekli Ârif Hikmet" başlıklı metninde de kendi şiir algısıyla ilgili kıstaslar verir:

Edebiyyâtımızı öyle bilir şair ben

Görmedim, hem göremem şimdiki şâirlerden.

Hangi bir nâdire-i şi'r olunursa inşâd,

Altını üstünü ezberden okurdu üstâd (s. 515)

Safahat dışında kalmış şiirlerden olan "İkinci Ariza" şiiri aynı zamanda Âkif'in kendi şahsi duyuş ve düşünüşü, iç âlemini yansıtıcı bir şiirdir. "Ey bâd-ı sabâ, ahde vefâ, böyle mi sizde?" hitabıyla başlayan şiirin çeşitli bölümlerinde şair kendisinden bahseder. Bu bahisler arasında içinde bulunduğu ruh haline mahsus şiir anlayışından izler de bulunmaktadır:

Ey zevk-i bedi'iye kıyan şâir-i mecnûn!

İflâs-ı karîhayla bunaldın mı? Oh olsun.

(...)

Ey san'ate zincir düşünen şâir-i evhâm!

Hasret misin ilhâma, evet, al sana ilhâm:

(...) (s. 537)

Safahat dışında kalmış şiirlerinden birisi olan ve ûdî bestekâr Şerif Muhiddin Targan'a ithaf edildiği bilinen "Şark'ın Yegâne Dâhisine" şiirinde dönemin şiiri ve sanatı ile ilgili bahisler vardır. "Şark'ın Yegâne Dahisi"ne seslenirken yahut onu anlatırken, memleketin sanat ve edebiyat ortamıyla ilgili tespitlerde de bulunur.

Gel ey Peygamber'in fevka'l-beşer fıtratta evlâdı

Bugün, bî-çâre san'at bekliyor, bir senden imdâdı. (s. 539)

Mehmet Âkif, ithaf ve iktibas yollarıyla, din, ilim, irfan ve ahlâk bakımından timsal olabilecek şahsiyetleri takdim ederken, onların ortaya koyduğu güzel fiillerin (amelleri; bunlar arasında sanat eserleri de vardır kuşkusuz) yaygınlaşmasını hedeflemiş olmalıdır.

Sonuç

Âkif'in şiir külliyatı üzerinden yaptığımız bu çalışmada nihai hedefimiz, şairimizin kabul makamına çıkardığı veya red konumuna indirdiği "şair tipleri"ne dair sonuçlara ulaşmaktı. Buraya kadar yaptığımız tespitlerle maksadımıza ulaştığımızı söyleyebiliriz.

Fakat, bu türden akademik çalışmaların sonuna pratik bir sonuç kaydı yerleştirmemek çalışmayı eksik bırakır. Bu bağlamda çalışmamızı şu nihai hükümle tamamlayabiliriz: Âkif, üç şairane tarzın üzerinde durmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: 1. Sanatını sosyal bir hizmete adamak şeklinde beliren tarz, 2. Sanatını şahsi duyuş ve düşünüşlere sevk ederek icra edenlerin tarzı, 3. Sanatını süfli emeller uğruna harcayanlar…

Peki, Âkif hangi tarzın şairidir? Bizce, onun şahsiyetinin ve eserlerinin tezahürü birinci ve ikinci maddenin sentezinden ibarettir.

KAYNAKÇA:

Düzdağ, M. Ertuğrul (Haz.) (1989), Mehmed Âkif Ersoy, Safahat, İstanbul: Gonca Yayınları

Doğrul, Ö. R. (Der.) (1976) Kur'an-ı Kerim'den Âyetler, Mehmet Âkif Ersoy, İstanbul: Nakışlar Yayınları.

AKKANAT, Cevat. (2008), "Safahat'taki İthaflar Neyi Söyler?" Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi, (Vefatının 71. Yılında Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni Kitabı), Ankara: Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, 116-125.

MEHMET ÂKİF ERSOY'DA BİRLİK VE BERABERLİK FİKRİ

Prof. Dr. Hikmet SAVCI*

Prof. Dr. Mümin YAMANKARADENİZ**

Çağdaş, bağımsız ve güçlü bir ülke olmanın yolu, gençlerini bu idealle yetiştirmek, bilim ve teknolojiye dayalı bilgilerle donatmaktır. Teknoloji ne kadar ilerlerse ilerlesin, eğitim sisteminin en önemli unsuru öğretmendir ve bir millet öğretmeni kadar bilgili, çağdaş ve medenidir.

Ancak; Nasıl bir eğitim, Nasıl bir öğretmen? Sorusuna Mehmet Akif şu cevabı vermektedir.

Hülasa, milletin efradı bilgiden mahrum.

Unutmayın şunu lakin: ' zaman: zaman-ı ulum!

Zaman zaman-ı ulum olmasaydı böyle, yine,

'Kemal-i şevk ile madem atılmışız dine'

Okur yazar olacaktık sıyaneten dini:

*İSZÜ Eğitim Fakültesi Dekanı

** İSZÜ Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Başkanı

Onun ma'arife vabeste, çünkü te'mini

Zavallının yüzü yok cehle, anlaşılmadı mı?

Demek ki: atmalıyız ilme doğru ilk adımı.

Mahalle mektebidir işte en birinci adım;

Fakat; bu hatveyi ilkin tasarlamak lazım.

Muallim ordusu derken, çekirge orduları

Çıkarsa ortaya, artık hesap edin zararı!

'Muallimim' diyen olmak gerektir imanlı;

Edepli, sonra liyakatli, sonra vicdanlı.

Bu dördü olmadan olmaz: Vazife, çünkü, büyük;

Eğitim mahalle mektebiyle başlamalı, ancak ilk adım dikkatli atılmalı, öncelikle muallim ordusu iyi yetiştirilmelidir diyen şairimiz, şayet öğretmenler iyi yetiştirilmezse çekirge sürülerinden daha fazla tahripkar olacağını ifade etmektedir.

Öğretmen imanlı, edepli, liyakatlı ve vicdanlı olmalıdır diyen Akif, vazifenin büyük olduğunu, Bu yükün altından ancak bu özelliğe sahip insanlarla kalkılabileceğini ifade etmektedir.

Amacın gençliğin ilimle yetiştirilmesi olduğunu belirtmekte, mukaddes değerlere saygıyı birinci plana almaktadır.

Evet, ulumunu asrın şebaba öğretelim;

Mukaddesata, fakat, çokça ihtiram edelim.

Eğer hayatını kasteyliyorsanız vatanın:

Akif'e göre vatanın bekası için Garbın kültürüne, inancına değil, sadece ilmine sahip olunmalı, üç yüz senelik duraklama en kısa sürede telafi edilmeli diyor, Almanya'yı örnek gösteriyor. O dönemde ilmin geldiği seviye: atom teorisi, ışığın dalga teorisi, termodinamik yasalar biliniyor, rölativite teorisi, kuantum teorisi, astrofizik ve evrenin yapısı ile ilgili teoriler yeni konuşuluyordu. Atom 1919 da parçalanmış, insanlık bunun 1945 yılında farkına varmıştı. Ancak, O bunun 1925 yılında farkına varmış olup, milleti

uyarıyor, fen ve teknoloji sahasındaki gelişmeleri de Asım'ın neslinden bekliyordu.

'Sade Garbın, yalnız ilmine dönsün yüzümüz.

O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;

Giden üç yüz senelik ilmi tez elden edinin;

Fen diyarında sızan na-mütenahi pınarı,

Hem için, hem getirin yurda o nafi suları

....

Yarının ilmi nedir? Halbuki, gayet müthiş:

'Maddenin kudret-i zerriyesi' uğraştığı iş.

O yaman kudrete hakim olsam diyerek,

Sarf edip durmada bir çok binlerce emek

O'na yükseldi mi, artık, değişir ruy-u zemin:

Çünkü bir damla kömürden edecekler te'min,

Öyle milyonla değil, na-mütenahi kudret!..'

Mehmet Akif kendisini ıstıraba, isyana düşüren devrin durumun şöyle özetliyor.

Bizim muhiti, bizim halkı seyredince nazar;

Görür ki: beyni bozulmuş yığın yığın kafa var.

Düşünceler mütehaliftir istikamette

Şu var ki, hepsi nihayet bulur sakamette!

Birinci zümreyi teşkil eden zavallı avam,

Bıraksalar edecek tatlı uykusunda devam.

Bugün nasibini yerleştirince kursağına;

'yarın' nedir? Onu bilmez, yatar dönüp sağına.

İkinci zümreyi teşkil eden cemaat ise,

Hayata küskün olandır ki: saplanıp ye'se

'Selametin yolu yoktur… ne yapsalar boşuna!'

Demiş de hırkayı çekmiş bütün başına.

Üçüncü zümreyi kimlerdir eyleyen teşkil?

Evet, şebab-ı münevver denen şu nesli sefih.

-Fakat nezihini borcumdur eylemek tenzih-

Bu züppeler acaba hangi cinsin efradı?

Kadın desen, geliyor arkasından erkek adı:

Hayır, kadın değil, erkek desen, nedir o kılık?

Demet demetken o saçlar, ne muhtasar o bıyık?

Sadası baykuşa benzer, hıramı saksağana;

Hülasa, züppe demişti ya artık anlasana!

Halkı üç sınıfa ayırıp inceleyen Akif, birinci sınıfı, tevekkül sözüne sığınan, günü kurtarmaya bakan, dünya yıkılsa ilgilenmeyen tembeller, ikinci sınıfı, hayata küskün, üzüntülü ve ümitsiz insanlar, üçüncü sınıfı ise değer ölçüsü olmayan sıra dışı züppeler olarak tarif etmektedir.

Akif bizi de!

Fakat bu maskaralıklar devam edip gitmez;

'Adam, benim neme lazım!' demekle iş bitmez.

diyerek, memleketin ahvali ve halkın eğitimi ile ilgilenmeye davet ediyor.

Sonunda kuvvetimiz şüphesiz ilerlemeli;

Fakat düşünmeli her şeyde önceden temeli.

Teammüm etmesi lazım ma'arifin mutlak:

Okur yazarsa ahali, ne var yapılmayacak?

Donanma, ordu birer ihtiyacı mübrimdir,

O ihtiyacı, fakat, öğreten 'muallim'dir!

Deyip kararını vermiş ki, aynen icraya,

Konunca ortaya çıkmış, bu günkü Almanya.

İlerlemek, güçlenmek zorunda olduğumuzu, her şeyin temelinin eğitim olduğunu, başarının da başarısızlığında temelinde öğretmen olduğunu belirtmekte ve o günkü Almanya'yı örnek göstermektedir.

Ne derler, bilir misiniz? Hem de öyledir inanın:

'Muallem ordusudur harp eden Prusyalının;

Muallim ordusu lakin, asıl muzaffer olan!'

Bu sözden almalıdır, hiç değilse ibret alan.

Harp eden ordunun da bilgili olması gerektiğini ifade eden Akif, ancak zaferi kazananın öğretmenler olduğunu vurgulamaktadır.

Ülkemizde bugünkü anlamda öğretmen yetiştirme 16 Mart 1848 yılında açılan Darülmuallimin ile başladı. Sonrasında pek çok model denendi. Bazılarından siyasi ve politik düşünceler ile vaz geçildi. Akif'in dikkat çektiği, olmazsa olmaz özellikler göz ardı edilerek, anlamsız değişiklikler, yeniden yıkılıp yapılanmalar süregeldi. Halen öğretmen yetiştirme sistemlerinin tartışılıyor olması, yeni model arayışı içinde bulunulması ne sözden ne de olaylardan ibret alınmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak; Mehmet Akif Ersoy'un model öğretmen konusunda vasiyet niteliğindeki arzusu, ancak bilimin ışığında hazırlanan programlar, bedenen, ruhen sağlıklı, ahlaklı, öğretmen olma idealindeki gençler ve bilgisi becerisi temayüz etmiş, vatan, millet sevgisi ile öğretmen yetiştirmeye yönelmiş öğretim elemanlarıyla gerçekleşebilir.

KAYNAKLAR

1. Ersoy, Mehmed Akif: Safahat, Konak Yayınları İstanbul, Mart 2011

2. Bilgegil, Kaya.: Yakın Çağ Türk Kültür ve Edebiyatı

Üzerine Araştırmalar II, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 1980

3. Koçi Bey Risalesi.: Sadeleştiren: Zuhuri Danışman, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997

4. Kuntay, Mithat Cemal.: Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986

5. Marangoz, C.: Bilim Politikası, http://bilimpolitikasi.tripod.com/

6. Ronan, C.A.: Bilim Tarihi. Çevirenler: Ekmeleddin İhsanoğlu; Feza Günergun, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2005

BALKAN HARBİ VE RUMELİ'DEN GÖÇLER, GÖÇLERİN RUMELİ'DE VE TÜRKİYE'DE ETKİSİ

Halil DELİCE*

BİR OKYANUSTAN DİĞERİNE GÖÇ

Türkoğlu'nun kaderi göç ile yoğrulmuş.

Bilinen üç bin yıllık tarihimizde bir okyanustan (Büyük Okyanus) başlayan göçümüz diğer bir okyanusa (Atlas Okyanus) devam etmiş. Bu iki Okyanus arasındaki üç kıta (Asya-Afrika-Avrupa) üzerinde nice devletler kurmuş, yorulmadan göçmüşüz.

Rumeli diye tabir ettiğimiz Avrupa topraklarına göç edişimiz M.S. 400'lü yıllarda Atilla ile başlamış. Bu göçleri, 1300'lü yıllara kadar, Uz, Peçenek, Avar, Kuman ve Bulgar Türklerinin göçleri takip etmiştir.

Bu Türk boyları buralara göç ettiklerinde Müslüman olmadıkları için Ortodoks Slavların ve Katoliklerin arasında milli kimliklerini kaybetmişlerdir.

Rumeli'ye Anadolu'dan kalıcı göç, Osmanlı'nın bu toprakları fethetmeğe, ebedi güzelliklere açması ile, Orhan Gazi'nin oğlu şehzade Süleyman Rumeli'ye geçişi (1354) ile başlamış, 1700'li yıllara kadar konar göçer Yörüklerin iskanıyla devam etmiştir.

* Türkiye Gazetesi, Gazeteci - Yazar

Rumeli'ye Türklerin iskanı, tamamen yerleşme niyetiyle olmuştur. Bugünkü Trakya topraklarımızla başlayan iskan hareketi Yunanistan ve Bulgaristan topraklarında bütün şiddetiyle devam etmiş, iki yüz yıl içinde buralardaki Müslüman Türk nüfus yoğunluğu Hıristiyanları geçmiştir.

200 SENEDİR SÜRÜYOR

Fransız İhtilali sonrası uyanan milliyetçilik hareketleri sonrası Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan'da başlayan Müslümanların yönelik korkunç katliamların altında hep aynı gerçek yatar: Müslüman nüfusu dehşete düşürerek göçürmek ve azınlık durumuna düşürmek. Sonrada bunların mal varlıklarına konmak…

Rumeli'den Anadolu ve Trakya'ya tersine göçler ilk defa1600'lü yılların sonunda başlamış, asıl hızına 1821 Mora isyanıyla kavuşmuştur. Bu isyandan günümüze geçen yaklaşık 200 seneye rağmen hâla devam etmektedir.

Bu zaman sürecinde (1821-2010) Rumeli topraklarından Türkiye'ye 7 milyon kişinin göç ettiği, 5 milyon kişinin de, vatan bildiği topraklarda katledildiği, göç yollarında ve savaşlarda öldüğü tahmin edilmektedir.

5,5 MİLYON KATLEDİLDİ

Amerikalı tarihçi Justin McCarthy Ölüm ve Sürgün isimli kitabında, son iki yüzyıldır Balkanlardan Türkiye'ye yönelik göçlerle ve sonuçlarıyla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Balkanlardaki Müslümanların çoğu gitmiştir. Ya ölmüşler ya da göç etmek zorunda bırakılmışlardır. Kalanlar Yunanistan'da, Bulgaristan'da, Yugoslavya'da adacık durumundaki yerleşim bölgelerinde yaşamaktadırlar. Onlar da her an diken üzerinde durmakta, göçe hazır beklemektedirler.

Ayaklanmalar, savaşlar sırasında İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde çoğu Türk olan milyonlarca Müslüman ölmüş; milyonlarcası da Türkiye'ye sığınmıştır.

1821 ile 1922 yılları arasında Müslümanların yaklaşık 5.5 milyonu, katliamla, kimisi ise savaşlarda ve göçlerde açlıktan

ve hastalıktan canını yitirerek ölmüş, 5 milyondan fazlası ise ülkelerinden sürülüp atılmıştır.

Balkanlarda olsun diğer bölgelerde olsun, kurulan her yeni devlet, ayrılıp gitmiş, göç etmiş bulunan sakinlerinin çilesi üzerine kurulmuştur."

TÜRKLERİN UĞRADIĞI KATLİAMLARINI YAZAN YOK

McCarthy, ayrıca şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Bulgarların, Ermenilerin, Rumların uğradığı kıyımları anlatan ders kitapları, tarih kitapları, Türklerin uğradığı aynı tür kıyımları anmazlar. Çünkü böyle bir yaklaşım tedirgin edici bir tarih yaklaşımıdır. Çünkü bu yaklaşım, Türkleri kurban olarak göstererek öyküyü anlatmaktadır. Oysa emperyalizmin tarih anlayışında Türklere biçilen rol bu değildir. Emperyalizmin Türklere biçtiği rol barbarlıktır, çağ dışılıktır. Belki de günümüzde uluslararası barışın önündeki en büyük engel batının, doğu halklarına bakışındaki bu çarpıklıktır."

BALKAN BOZGUNU

Türklerdeki göçe ve göçün etkilerine kısaca baktıktan sonra gelelim Balkan Savaşı'na, bu savaşın doğurduğu göçe ve etkilerine…

Balkan Savaşı, Türk tarihinde, benzeri olmayan büyük bir yenilgidir. Hatta bir yenilginin ötesinde bir faciadır, bir bozgun, bir tersyüz oluştur. Bunun içindir ki birçok tarihçi Balkan Savaşı için "felaket" deyimini kullanır.

Bulgarlarla savaş, 18 Ekim'de başladı, 21-23 Ekimde Süloğlu ve Pınarhisar Muharebeleri kaybedildi, Bulgarlar 28-2 Kasım tarihleri arasında Lüleburgaz Muharebesini kazandılar, Türk ordusu dağıldı, bozgun başladı, 15 Kasım'da Çatalca hattına hücum etti. Akıl alır şey değildi, Bulgarlar 25 günlük bir zaman dilimi içinde İstanbul'a dayanmışlardı, bunu ifade etmekte 'bozgun' kelimesi yetersizdi, bu tam manasıyla ihanetti.

Balkan Savaşı'nda yeni gelin olan rahmetli ninem, bu savaştan "Bozgunluk" diye bahsederdi. Evet, bu savaş başta Rumeli

Türklüğü'nün gönlünde ve Osmanlı'yı seven herkesin hafızasında silinmez çok acı izler bırakmış ve bu "bozgunluk" ile ifade edilmiştir.

Bu bir aletin bozulması değil, bir milleti savaşa sokanların ve savaşı idare edenlerin ihaneti sonucunda, cihan devletinin bozulması, fatihlerin soyundan gelenlerin yurtlarından edilmesi ve göç yollarına düşmesiydi.

8 Ekim 1912'de Karadağ Prensliği'nin dev Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilanıyla başlayan ve pek çok değişiklikler gösteren Balkan Savaşı, en sonunda Bulgarlarla 29 Eylül 1913'de imzalanan İstanbul Antlaşması ile bitmişti.

Yunanistan'la ise, 14 Kasım 1913'de Atina'da ayrı bir barış antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Yunan bölgesinde kalan Türklerin hakları tespit edilmiş, sonradan Adalar konusunda Londra'daki büyük elçilerin kararları da dikkate alınarak Gökçeada, Bozcaada dışındaki adaların Yunanistan'a, Meis dışındaki Onikiada'nın İtalya'ya bırakılması kabul edilmişti. Karadağ'la anlaşma, 14 Mart 1914'de gerçekleşti. Böylece, Balkan Savaşı'nın hukuksal yanı tamamlandı.

İKİ DEFA VURULDULAR

Antlaşmalarla, sınırlar yeniden çizildi ama yerlerinden edilenler, göç etmek zorunda kalanlar için çizilen; yalnızca acı, utanç, akıl almaz zulüm, hasret ve yoksulluktu.

Türklerin üzerindeki etkisi bakımından Balkan Savaşları 93 Harbinde görülenlerden çok daha derin etkiler meydana getirmiştir.

93 Harbi sonrası göç etmek zorunda kalanlar, onlar için gecesine-gündüzüne katan, her şeyini feda eden Abdülhamit Han'ın şefkatli kollarına sığınmışlardı. Balkan Harbi sonrası göç edenler ise akıl almaz bir başıbozukluk, korkunç bir siyasi rekabet sonrası sığındıkları anavatanda ikinci büyük bozgunu yaşamışlar, Bulgar süngülerinin yapamadığı yaralar almışlardı.

Her iki savaşta da öldürme, ırza geçme ve soygunlar Türklerle diğer Müslümanları evlerinden barklarından söküp atmış, Osmanlı İmparatorluğunun elinde kalabilmiş topraklara sürmüştür.

Öte yandan, 93 Harbi ile 1912/13 Balkan Savaşları arasında farklar da vardı. 93 Harbi sadece Rusya'nın güdümünde yapılmıştı. Türkleri göç etmeye zorlayacak etkili planı yürürlüğe koymuşlardı. Balkan Savaşlarında ise savaşan birkaç devlet vardı. Zafer kazanan her biri de zapt ettiği topraklarda Müslümanların varlığının son bulunmasını istemekteydi. Ne var ki bu amaçlarına ulaşabilecek kadar iyi bir örgütleniş içinde bulunmadıkları gibi, amaçları uğuruna birleşerek ortak davranış sergiliyorlar da değillerdi. Savaşlara katılan her Balkan ülkesi Türkleri, Müslümanları kendisinin zapt ettiği ülkeden ötekinin ülkesine

sürüyor, hatta oraya sürülenin oradan geriye sürüldüğü de oluyordu. Bunun Müslümanlar üzerindeki etkisi nasıl nitelenirse nitelensin, şurası kesindir ki 93 Harbinden daha kötü oldu.

ÖLÜM DAHA FAZLA OLDU

Balkan Harbi'nde meydana gelen ölüm telefatı,1878'de görüldüğünden daha yüksekti.

1877'de ilk saldırıları, Bulgar köylülerinin ve asilerinin de yardımıyla, Türkleri kıyımdan geçiren ve kaçmaya zorlayan dehşete düşürücü birlikler, Kazak birlikleriydi. Balkan Savaşında ise ön saldırıları yapma işlevini, uzun süreden beri Osmanlı Makedonya'sında çatışmalara girişmiş bulunan milliyetçi çeteler olan komitacılar üstlendi. Bunlar çoğu kez, davasına hizmet ettikleri devletten destek gördüler

Önceki tarihi devirlerde ortaya çıkan haydutluk, çetecilik ve daha sonraları komitacılık harekâtları, yeni tarihi şartlarda da yeni adlar ve yeni biçimleriyleTürklere, Müslümanlara yönelik ırza geçme, yol kesme, öldürme gibi eylemler devam etmiştir.

Şurası kesindir ki Balkan Savaşlarının etkisi 93 Harbinden daha kötü oldu.

Balkan harbindeki göçte de katliam ve hastalık gibi sebeplerle 600 bin kişi hayatını kaybetti. Bu kayıpların tahminen 200 bini Bulgar katliamı yüzündendir. Katledilen göçmen sayısı 93 Harbinden daha fazladır. 400 bin kişi de ata yurtlarını terk ederek göç etmek zorunda

kalmış, elimizde kalan topraklara iskân edilmiştir.

Bulgar, Yunan ve Sırplar akıl almaz zulümler yaptılar.

Bu savaşta, zulme uğrayan yalnızca Türkler olmadı. Ele geçirdikleri yerlerde Bulgarlar Rumlara, Rumlar Bulgarlara en ağır zulmü yaptılar. Bulgarlar, Trakya topraklarına girince buradaki Rumlar, Türklerle birlikte göç ettiler.

ACIMASIZCA KATLİAM

Acımasızlığı ortaya koymak bakımından Bulgar zulmünden birkaç misal vermek istiyorum:

"İskeçe'de Bulgarlar ele geçirdikleri kişileri parça parça etmişler, Kumanova ve Üsküp arasında takriben 3 bin kişiyi katletmişlerdir.

Serez'de ise kendilerini korumaya çalışan Türkler, iki Bulgar askerini öldürdükleri gerekçesiyle subayın saatine bakarak "Şimdi saat yarım. Yarın aynı saate kadar Türklere istediğinizi yapabilirsiniz.' demiş ve katliama başlanmış 24 saat içinde bin dokuz yüz kişi öldürülmüş."

Balkan müttefiklerinin Serez sancağındaki 134 bin müslümandan 20 binini katlettiği kayıtlara geçmiştir.

Rahmetli dedemin sağlığına yetişemedim. O anlatırmış, annem nakletti.

Balkan Harbi sırasında yeni evliymiş. Köyleri Kırcaali'nin Yenipazar kasabasına bağlı Mındırağaç köyüymüş. Savaşın patlak vermesiyle birlikte köyde ne kadar yetişkin, eli silah tutabilecek erkek varsa Bulgar çeteciler toplamışlar. Dedem ve babası da içlerindeymiş. Koca Dere denilen mevkie götürürlerken daha önce dedemlerin yanında çalışan bir Bulgar onları görmüş. Dedemin babasına "Sende mi buradasın Hüseyin ağa" demiş. Hüseyin ağa da "Yalnız ben olsam bir şey değil. Oğlum da burada, ben yaşayacağım kadar yaşadım. O daha yeni evlendi." diye boyun bükmüş. Bulgar, "İkinizden birini kurtarabilirim" deyince Hüseyin Ağa "Oğlumu kurtar, o daha çok genç." diye yalvarmış. Bulgar, çete reisine gide

gele dedemi kurtarmış. Baba-oğul gözyaşları içinde helalleşip vedalaşmışlar, dedem hariç hepsi Koca Dere'de kurşuna dizilmiş. Dedem her hatırlayışında ağlayarak anlatıyormuş.

TÜRKÜLER YAKILMIŞ

Evladı fatihan torunların uğradıkları katliamları, bir gecede saçlarını ak eyleyen zulümleri türkü yakarak dile getirmişler.

Belgrat yolu ince urgan
Üstümüzde yoktur yorgan
Ağla benim anneciğim
Ben Belgrat'ta kaldım kurban

Çıktım Belgrat'ın düzüne
Çizmemi çektim dizime
Haçan baktım düşman geldi
Ölümü aldım gözüme

Eğer arkadan gelen Sırp ise, Bulgar ise yollar ince urgan, tel, olur boyna dolanır, nefes alınmaz hale getirir, kılıç olur boynu koparır.

Düşman arkada iken kaçmak, seni selamete, Edirne'ye, İstanbul'a ulaştıracağına inandığın yoldan düşmanın da geleceğini bilmek akılları baştan alır, yük diye şaşkınlıktan kucağındaki bebekleri attırır.

Bu çaresizlik, kış-kıyamette, yalın ayak, başı kabak, erkeksiz, çoluk-çocuk, ihtiyar-kadın göç yollarına düşmek "Giderim giderim Balkan tükenmez/Arkama bakarım imdat gelmez." feryatlarını, türkülerini dil ve gönüllerden silinmez kılar hem de aradan yüzlerce yıl geçse de…

Bulgaristan-Kricim yöresinden derlenen türküde göçenler turnalarla özdeşleştirilmiş:

İki turnam gelir alnı kareli

Birisini avcı vurmuş aman,

Sinesi yareli

Bu yavruya sorun aslı nereli

Vatan deyip çekmiş gider aman

Telli turnalar

İnme turnam, inme burda kış olur

Turnamın bastığı yerler aman,

Kademi güç olur

Böyle kalmaz, elbet sonu (h)oş olur

Vatan deyip çekmiş gider aman

Garip turnalar

14 Ağustos 1913 tarihinde Tahir-ül Mevlevi tarafından yazılan aşağıdaki şiir, Rumeli Muhacirîn-i İslâmiye Cemiyeti tarafından "Bulgar Mezalimi İntikam Levhası" halinde bastırılarak, muhacirlere gelir sağlamak amacıyla 20 paradan satışa çıkarılmış.

KULAĞINDA KÜPE OLSUN UNUTMA

Rumeli"nin dağı taşı ağlıyor

Kan içinde her şu başı ağlıyor

Parçalanmış gövdelerin yanında

Can çekişen arkadaşı ağlıyor...

Bak şu yurda tek bir ocak tütmüyor

Issız kalmış bülbülleri ötmüyor

O sevimli ovaları kurt almış

Bir çobancık davarları gütmüyor

Kara toprak kandan olmuş kırmızı

Doğrandıkça Türk kadını Türk kızı

Can evine canavarca saldırmış

Sürü sürü ırz ve namus hırsızı

Mihraplara haç asılmış, ezanlar

Susturulmuş güm güm ötüyor çanlar

Camilerin minberleri yakılmış

Çizme ile çiğneniyor Kur'anlar

Ey Müslüman kendini hiç avutma

Yüreğini öç almadan soğutma

İnim inim inleyişi yurdunun

Kulağında küpe olsun unutma...

Şiirde 'öç almaktan' bahsedilmektedir. Hem inancımızda hem de geleneğimizde intikam (öç) almak yoktur. Tarihimizde bunu yaşamamışız. Ancak Balkan Harbi sırasında o kadar akıl almaz, vicdana sığmaz katliamlar yaşamışız ki tarihleri boyunca intikam nedir bilmeyen bir millet dahi intikamı düşünür olmuş.

Bir Doğu Trakyalı olarak Edirne'deki çok sayıdaki Balkan Şehitliklerinde, Havsa'da Tekirdağ-Malkara'da ve Enez-Hasköy'ündeki şehitlerde 'intikam', 'Öcümüzü Bulgar Keferesinde Koymayın' yazılarına rastladım.

Düşmandan en anlamlı intikam; çok çalışarak, maddi-manevi güçlenerek insanlara unutulan insanlık değerlerini tekrar yaşatmaktır herhalde…

İntikam, bilgisayarın tuşlarındadır…

GÖÇLERLE MİLLİ DEVLET DOĞMUŞTUR

Peki, yaklaşık 200 yıldır Trakya ve Anadolu'ya göçlerin Türkiye'ye etkisi ne olmuştur?

Göç edenler, Osmanlı Devleti'nin kurucusu unsuru olan Müslüman Türkler ve Osmanlı sayesinde İslamiyet'le tanışan çeşitli etnik kimlikten Müslümanlardır. Farklı etnik kimlikteki olup da Avrupa'dan göç edenlere misal olarak Boşnakları, Arnavutları

ve Ulahları sayabiliriz. Yine Avrupa topraklarında yaşayıp da Müslüman olan Rum, Sırp ve Bulgarlar da vardır, ama bunların sayısı çok azdır.

Avrupa topraklarında yaşayıp da kitle halinde Müslüman olan bir kavim vardır ki bunlar Pomaklardır. Tarihçiler, Pomakların Kuman ve Peçenek Türklerinden olduğunu söylemektedirler.

Kafkaslar üzerinden de farklı etnik kimlikte olan Müslümanlardan kitlesel olarak Anadolu ve Trakya'ya göç edenler olmuştur. Bunlar, Çerkez ve Abazalardır.

Göçlerin Türkiye'ye faydası ne olmuştur sualinin cevabına gelince… Göçlerle, Türkiye'nin nüfusunun yüzde 99'a yakını Müslüman üst kimliği ve Osmanlı geçmişi olan fertlerden meydana gelir olmuştur.

En önemlisi de göçlerle gelenlerin tamamına yakınının Türk üst kimliğini severek kabul etmesidir.

Göç edenlerin çok büyük kısmı, eğitimli, hayat seviyesi yüksek, meslek sahibi kişilerdi.

Bütün bunları değerlendirdiğimizde göçlerin, milli bir Türk devletinin meydana gelmesinde büyük rolü olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça:

-Rumeli'ni Kaybımız/Yılmaz Öztuna

-Ölüm ve Sürgün/McCarthy

-Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri/Ahmet Halaçoğlu

-Rumeli'den Göçler/Yıldırım Aganoğlu

-Rumeli'den Türk Göçleri/Bilal Şimşir

BURDUR MİLLETVEKİLİ MEHMET AKİF'E GÖRE EĞİTİM ve KALKINMA

Yrd. Doç. Dr. Mahmut BABACAN*

Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936), İstanbul'da Baytar Mektebi'ni bitirmiş, bu meslekle ilgili olarak ülkenin birçok yerlerini gezmiştir. II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Halkalı Ziraat Mektebi'nde Kitabet (Yazılı Anlatım), Darülfünun'da (İstanbul Üniversitesi) Edebiyat müderrisliği yapmıştır. Milli Mücadeleyi desteklemek için Ankara'ya gelmiş, Kastamonu, Konya ve başka kentlerde halka istiklal savaşını desteklemeleri ve kurtuluş mücadelesinde bilinçlendirmek için cami kürsülerinde vaazlar vermiştir. Burdur milletvekili olarak Büyük Millet Meclisi'ne girmiş, Şubat 1921'de İstiklal Marşı'nı yazmıştır. 1926-1936 arasında kaldığı Mısır'da üniversitede Türk edebiyatı okutmuştur.

Prof. Yahya Akyüz'ün de ifade ettiği gibi Mehmet Âkif, I. Dünya Savaşı yıllarına kadar İslâm birliğini savunan bir şairdir ve "kavmiyet" dediği milliyetçilik akımına karşı çıkmış; fakat gelişen tarihî olayların milliyetçilik akımını haklı çıkarması üzerine o da bu görüşe yaklaşmış ve İstiklal Marşı'nda "ırk" terimini benimseyerek kullanmıştır.[1]

*Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

1 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S.2004), Ankara, Eylül 2004, PegemA Yay., 458 sf.

Mehmet Âkif, Türk edebiyatında sanatını toplum ve ülke sorunlarını deşmek ve sosyal meselelere dikkat çekmek için kullanan şairlerden biridir. Özellikle yaşadığı dönemin II. Meşrutiyet olması, onun siyasal ve sosyal olaylarla daha yoğun ilgilenmesine yol açmıştır. Nitekim çağdaşı olan şair Tevfik Fikret, Mehmet Emin ve Ziya Gökalp gibi isimler de eserlerinde Âkif'le bu bakımdan ortak anlayış sergilerler.

Toplum sorunlarının çözümü, devlet ve milletimizin başına gelen felâketlerin önüne geçmek ve bir daha tekrar etmemesi için büyük gayret gösteren Mehmet Âkif, bu konuda ilk olarak, Balkan Savaşları'nın yenilgiyle sonuçlanması üzerine Türk milletinin yaşadığı felâketler üzerine eğitimin bu gibi sosyal olaylarda önemli görevi olması açısından eğitim ve öğretmenler üzerinde durur.

Ekim 1912 - Kasım 1913 tarihleri arasında tüm Balkan halklarının Osmanlılara karşı giriştikleri bu savaş, yenilgi ile sonuçlanmış; bunu izleyen günlerde düşman eline geçen topraklarda yaşayan yöre insanımızın perişan bir durumda anayurda göç edişleri, açlık ve hastalıklarla uğraşmaları, o dönem bir çok Türk aydınını olduğu kadar Mehmet Âkif'i de derinden etkilemiştir. Biz onun bu gibi sosyal sorunlara çözüm olarak önerileri ve eğitici görüşlerini bu tarihten itibaren basın organlarında yer alan yazılarında görebiliriz:

"Dünkü çoban Bulgarlar adam oldular da bizi ezdiler. Bu herifler otuz sene evvel sayı bilmezlerdi! Hesabı yüze kadar hiç biri çıkaramazdı ! Fakat bugün bakın ne hale geldiler. Askeri, askerimizi perişan etti. Siyasiyyûnu (politikacıları) siyasiyyûnumuzu bastırdı. Muallimleri bizim muallimlerimizden fazla yararlık gösterdi. Mağlup olan yalnız ordumuz değil. Evet, sen bu memlekette hangi mevkide isen, kendi memleketinde senin mevkiini işgal eden Bulgar sana galip. Bakın, bunlar otuz sene içinde bu hale geldiler. Dün bir vilâyet iken bugün kral(lık) oldular, yarın imparator(luk) olacaklar ! Metbuların (bağlı oldukları Osmanlıları) çiğnediler, geçtiler. Çünkü çalıştılar. O sayede insaniyete katıldılar. Biz ise etrafı görmedik, uyumak istedik, onun için çiğnendik."

Mehmet Âkif, yazısının devamında yüksek eğitimli memurlarımızın, Bulgar memurlar gibi görevlerine bağlı olmadıklarını ve halkı eğitmek için aralarında girmediklerine dikkati çeker:

"Bizde vazife hissi yok. Onlar ise vazifelerini yaptıktan başka fedakârlık da gösterdiler. Benim evvelce Edirne vilâyeti içinde memuriyetim vardı. Ara sıra Bulgaristan'a geçerdim. Köylerde heriflerin ne kadar çalıştıklarını gözümle gördüm. Hatta bir kere köyün birinde çarıklı, kebeli bir Bulgar gördüm. Çoban zannettim. Lâkin azıcık konuştuktan sonra pek yaman buldum. Darülfünun (üniversite) mezunu olduğunu öğrendim. Bakınız, yüksek tahsil görmüş bir herif, çoban kıyafetine giriyor da köylüleri irşad ediyor (aydınlatıyor)."

"İşte düşmanlarımız böyle çalıştılar. Biz ne yaptık? Hiçbir şey. Bundan sonra da yapmazsak, yaşamak yok."

Mehmet Âkif'e göre bu gibi sorunlardan bizi kurtaracak tek çare eğitimdir; doğru, gerçekçi ve yararlı eğitimdir; hayatı öğreten eğitimdir:

"Bizi kurtaracak yegâne çare; maarifdir. Maarif-i sahiha (doğru eğitim), maarif-i hakikiye (gerçek eğitim) dir. Maarif-i nâfia (yararlı, işe yarar eğitim) hâlâ memlekete girmedi. Avam kısmı (halk) okumuyor, yazmıyor. Okuyup yazanlar ise ne dünyaya, ne âhirete yarar bir yığın nazariyat (teorik bilgiler) ile uğraşıyorlar…"[2]

Mehmet Âkif, şiirlerini yedi bölümde topladığı temel eseri olan Safahat'ında yer alan "Fatih Kürsüsünde" isimli şiirinde imparatorluk coğrafyasına mahalle mekteplerini (ilkokulları) yayamadığımız ve temel eğitimi sağlayamadığımız için Arnavutluk'taki "üç buçuk zibidi"nin halkı isyana kaldırabildiğini şöyle ifade eder:

Şu cehlimizle musibet mi kaldı uğramadık?

Mahalle mektebi lâzım, düşünmeyin artık.

2 Sebilürreşad, c. 9, nr. 232; Ayrıca bkz. Yahya Akyüz, "Mehmet Âkif'in Eğitim Görüşleri ve Türk Eğitim Tarihi'ndeki Yeri", Mehmet Âkif İlmî Toplantısı, Milli Kütüphane, Kültür Bak. Yay. Ankara 1989, s. 33-40.

Mahalle mektebi olsaydı bizde vaktiyle,

Ya uğrasaydı kalanlar güzelce tadile

Yarım pabuçla gezen donsuz üç buçuk zibidi

Bir Arnavutluğu isyana kaldırır mı idi? (...)

(Safahat -IV, s.280)

Burada açıkça anlaşılacağı gibi Mehmet Âkif, mahalle mekteplerini millî birlik ve beraberliği sağlayan bir unsur olarak bakmaktadır. Unsurlar arasındaki bu ayrılık ve ayrıcalıkların ona göre cehalet yüzünden olmaktadır.

Mehmet Âkif, yine aynı eserinde yer alan başka bir şiirinde, okullarda teorik bilginin değil, uygulamanın yani pratiğin esas alınmasını ister:

"Nazariyâta boğulmakla geçen ömre yazık !

Ameli kıymetidir kıymeti ilmin artık !"

(Safahat – IV, 248)

Mehmet Âkif, insan ve toplumun ilerlemesine engel olan faktörlerin başında gelen bilgisizlikle savaşmaya yürekten inanmış, onun millet hayatındaki önemini çok iyi anlamış bir şairdir. Ona göre eğitimin ve bilgi edinmenin temel yeri "mektep" olmakla birlikte, ilk eğitimin alınacağı yer olarak âileyi gösterir:

"Bu cehâlet yürümez; asra bakın: asr-ı ulûm

Başlasın terbiyeniz, âilelerden, oğlum !"

(....)

"Kimse evlâdını câhil komak ister mi ayol?

Bize lâzım iki şey var: Biri mektep, biri yol !

(Safahat-IV, s. 280)

Şaire göre milleti kurtarmanın, ancak bilgisizliği, yani cehaleti yenmekle mümkün olacaktır; yoksa bu millet batıp gidecektir.

Asırlarca süren uykudan artık uyanmanın zamanı gelip geçmiştir bile:

"Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;

Bu derde çare bulunmaz – ne de olsa – mektepsiz!

(Safahat-IV, s. 280)

Ona göre milletin bilgisizliğini ve ülkenin geri kalış nedenlerinden birisi yüksek tabakanın halka üstten bakması ve aydınlarla halk arasındaki varolan uçurumdur. Eğer halk, önde giden aydınını kendinden bilir ve onunla zihnen anlaşabilirse, yapılan yenilik ve hareketler çabuk gelişir. Halk kendisinden olanı veya kendine yakın hissettiğini benimser:

"Sizde erbâb-ı tefekkürle âvâmın arası

Pek açık, işte budur bence vücûdun yarası"

(Safahat – II, 181)

Mehmet Âkif'e göre devletimizin çökmeye yüz tutmasının asıl nedeni, beşikten itibaren çocukların kulaklarına fısıldanan ve daha sonra öğretmenler, yazar ve devlet adamları tarafından işlenen karamsarlık ve korkak bir hayat ve eğitim felsefesidir. Ayrıca dayakla terbiye vermeyi amaçlayan öğretmenler, öğrencilere cesaret aşılayacak ve özgüvenlerini arttıracakları yerde, korkak, ürkek, hareketsiz ve karamsar nesiller yetiştirerek devletimizin ayakta durmasını engellemişlerdir. Şimdiye kadar gençliğe hep ümitsizlik ezberletilmiştir. Halbuki ürkek ve korkak nesilden hayır yoktur. Onun için gençliğin ümitleri kırılmamalıdır. Her fırsatta onların azimlerini bilemek gerekir. Gençliğe doğduğu günden itibaren aile ve çevresinin, istikbal için mücadele ruhu telkin etmesi, ümitsizlik ruhu aşılamaması gerekir. Eğitimde en büyük "hatamız" budur.[3] Şair, Safahat'ın 6.sında Türk gençliğini temsil eden Âsım'ın söyleyişiyle duygu ve düşüncelerini şöyle dile getirir:

"Zerk etmediler kalbime bir damla ümid,

Hoca, dünyada yaşanmaz, yaşamaktan nevmîd.

3 Sebilürreşad, c. 18, nr. 458.

Daha mektepte çocuktuk, bizi yıldırdı hayat,

Oysa hiç korku bilmeyecektik, heyhat !

Neslim ürkekmiş, evet, yoktu ki ürkütmeyeni,

"Yürü oğlum!" diye teşci edecek yerde beni,

Diktiler karşıma bir kapkara müstakbel ki,

Öyle korkunç olamaz hortlasa devler belki !

Bana dünyaya çıkarken "batacaksın !"dediler. (...)

Bir ışık gösteren olsaydı eğer, tek bir ışık,

Biz o zulmetleri bin parça edip çıkmıştık.

İki üç yüz senedir serpemiyor bizde şebâb,

Çünkü bîçarenin âtisine imanı harap." (Safahat –VI, 395)

Mehmet Âkif, Safahat'ın 7. bölümü olan Gölgeler'de de o devirde karamsar yetiştirilen gençlik konusunu tekrar ele almıştır:

"Doğduk, "yaşamak yok size!" derlerdi, beşikten,

Dünyayı mezarlık bilerek indik eşikten,

Telkîn-i hayat etmedi asla bize bir ses

Yurdur ezelî yasçısı baykuş gibi herkes,

Ye'sin bulanık ruhunu zerketmeye baktı;

Mel'un aşı bir nesli uyuşturdu, bıraktı.

"Devlet batacak!" işte bu öldürdü şebâbı.

Git yokla da bak, var mı kımıldanmaya tâbı?

Âfâkına yüklense de binlerce mehâlik,

Batmazdı, hayır, batmadı, hem batmayacaktır,

Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır!"

Mehmet Âkif, çocukların kafalarının peri masallarıyla, umacı hikâyeleriyle doldurulmaması ister. Kafalarının dışını değil, içini

nizama sokmak gerekir. Ayrıca dayakla yapılan eğitim ise tamamen faydasızdır:

"Gül değil, kıl bile bitmez sopa altında! Hele!

Öyle olsaydı, şu karşındaki yalçın kelle,

Fark olunmazdı Kızanlıktaki[4] *güllüklerden !*

(Safahat –V, 365)

Şair, bilgili ve çevresine ışık saçan öğretmenlere çok değer verir, onları savunur, Bu arada gençlerin Avrupa'da öğrenim görmeleri, orada kendilerini çok iyi yetiştirip yurda dönmeleri ve hizmet vermeleri üzerinde durur. Gece gündüz çalışarak Batının sadece bilimini alarak yurdumuza yararlı bilgilerle gelmeleri gerektiğini şöyle ifade eder:

Sade garbın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz,

O çocuklarla beraber, gece gündüz didinin

Giden üç yüz senelik ilmi sık elde edinin

Fen diyarında sızan namütenahi pınarı

Hem için, hem getirin yurda o nafi suları

Aynı menbaları ihya için artık burada

Kafanız işlesin, oğlum kanal olsun arada.

Ülkenin geleceğinin temeli olan gençliğe önemli uyarılarda bulunur. Bunu Safahat'ında gençliğe Asım'ın şahsında öğütler verirken dört konuya önem verilmesini tavsiye etmektedir. Birincisi: Marifet (ilim, teknik, sanat, her konuda ustalık..) ve ikincisi de fazilet (iyi huy , iyi ahlâk, tutarlı kişilik..) tir. Marifet, milleti mutlu kılacak bütün maddi imkanların hazırlanmasını temin edecek, fazilet de bunu olgunlaştıracak ve tamamlayacaktır. Üçüncü olarak da liyakatli (nitelikli, iyi yetişmiş) olmalı. Dördüncü ve son olarak da vicdanlı olmalıdır.

4 Kızanlık: Bugün Bulgaristan sınırları içerisinde bulanan, gül bahçeleri ve gül yağıyla meşhur bir yer.

Mehmet Âkif, iyi bir öğretimde, öğretmenler kadar iyi ve uygun yazılmış ders kitaplarının da önemini belirtir. Âkif, çocuklar için yazılan birçok kitapların, büyükler tarafından bile zor anlaşıldığını, öğretmenlerin ise bunları anlatmakta güçlük çektiğini dile getirir. İlköğretim ve Lise kitaplarının Maarifçe yapılacak bir yarışma ile yazdırılması gerektiğine inanır.[5]

Ona göre, bizim arzulanan biçimde bir toplum olamamamız eğitimimizin hatasıdır. Bizi sadece birey olarak değil, toplum olarak da değiştirip iyileştirecek bir eğitime ihtiyacımız vardır:

"Bakıyorum, ayrı ayrı pek iyi adamlarız. Bizi medeniyette dünyalar kadar geride bırakan milletlerin fertlerinde bizdeki büyüklük yok. Sonra bakıyorum, bir yere gelince bir heyet-i içtimaîye(topluluk) teşkil edemiyoruz. Çünkü o terbiyeden mahrumuz. İşte bizim muhtaç olduğumuz terbiye asıl bu ikinci terbiye olacak."[6]

O zamanki yüksek öğretim kurumları olan medreselere dikkat çeken Mehmet Akif, bu kurumların artık İbni Sina, Gazali vb. gibi bilim adamları yetiştiremediğini; medreselilerin Kur'an'dan "kuru mânâ" çıkarmakla uğraştıklarını, "yalancı dünya" felsefesi ile toplumu uyuttuklarını ifade eder. Ayrıca Mehmet Âkif, "asrın icabına uymak zorunda bulunduğunu, ıslah edilmeleri gerektiğini" ileri sürer. Eğer gerekli olan düzeltmeler yapılmazsa ve hep iskolastiğe (kalıplaşmış ortaçağdan kalma bilgilere) bağlanıp kalınırsa sanayi olmaz, ülke ilerleyemez:

"Bunu temin edemezlerse nihâyet hocalar,

İskolastikle sanayi yola gelmez, bocalar !"

(Safahat - VI, 391)

Şair, Tanzimat'tan sonra açılan yeni okulları da eleştirir: Bu kurumlar "müstehlik" (tüketici) adam yetiştirmekte, ülkenin işine yarayacak, ihtiyaçlarını giderecek insanlar çıkarmamaktadır. Çünkü öğrenciler "görmeden okumakta, hayatı anlamamaktadırlar. Bu

5 Mehmet Âkif, Kur'andan Âyetler, s. 274-275.

6 "Hasbihâl", Sırat-i Müstakim, c. V, nr. 108.

tür okullardan mezun olanlar, Batı'nın müsbet bilimlerini değil, kötülüklerini alıp gelmektedirler. Bu durumun baş sorumluları, millî ve dinî değerleri tanımayan, halkından kopuk "muallimlerdir".

Mehmet Âkif, çoğu branşlarda meslek adamı yetişmediğini, dışardan eleman getirtildiğini; açılacak yeni okulların da ülke ihtiyaçlarına cevap vermesini, bizi yabancılara muhtaç olmaktan kurtarmasını, ayrıca bu okulların kendileri için yapılan masraflara lâyık olarak millî ihtiyaçlarımızı karşılamasını ister:

"Bir alay mekteb-i âli denen yerler var;

Sorunuz, bunlara millet ne verir? Milyonlar.

Şu ne? Mülkiye. Bu? Tıbbiye. Bu? Bahriye. O ne?

O mu? Baytar. Bu? Ziraat. Şu? Mühendishâne.

Çok güzel, hiçbiri hakkında sözüm yok, yalnız,

Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız!

İşimiz düştü mü tersaneye, yahut denize,

Mutlaka âdetimizdir, koşarız İngiliz'e.

Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;

Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir,

Meselâ bütçe hesabâtını yoktur çıkaran,

Hadi maliyeye gelsin bakalım Mösyö Loran

Hani tezgâhlarımız nerde? Sanayi nerde?

Ya Brüksel'de, ya Berlin'de, ya Mançester'de.

(Safahat – VI, 393)

Mehmet Âkif, Tanzimat'tan sonra açılmaya başlamış ve ülkenin her tarafına yayılmış olan yabancı okullarda, Cizvit, Frere, Amerikan v.s. gibi Hristiyan tarikat mekteplerinde pek çok Müslüman'ın çocuklarını okumak için vermesini de eleştirir ve bu durumun Türk toplumuna açabileceği zararlara da dikkati çeker.

Çünkü buralarda çoğu derslere Türk-İslâm düşmanı papaz ve misyonerler girmektedir:

"Biz ne hamiyetsiz adamlar ve ne vazifesiz babalarız ki mevcut mekteplerimizi işe yarar hale getirmek, yahut yeniden adamakıllı müesseseler yapmak tarafına hiç yanaşmayız da geleceğimizi teşkil edecek ciğerpârelerimizin terbiyesini o geleceğin hayalinden bile ürken yabancılara bırakıyoruz…"[7]

SONUÇ:

Mehmet Âkif'e göre,

Öncelikli olarak, halkı eğitmeli, yükseltmeli; cehaleti ve tembelliği yenecek bir eğitim sistemi kurmalıyız; ayrıca halkla aydın arasındaki mesafeyi kaldırmalıyız.

Topluma bilim ve çalışma sevgisi aşılamalıyız,

Karamsarlığı bırakıp azimli olmalıyız,

Eğitim sistemindeki bozukluğu gidermeliyiz,

Mükemmel öğretmenler (edepli, marifetli, liyakatli, vicdanlı) yetiştirmeliyiz.

İlköğretim okullarını yaygınlaştırmalıyız,

Yarışmalar açarak çocukların anlayacağı düzeyde ders kitapları hazırlamalıyız,

Yüksek öğretime önem vermeliyiz.

KAYNAKÇA:

AKYÜZ, Yahya; Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S.2004), Ankara, Eylül 2004, PegemA Yay., 458 sf.

AKYÜZ, Yahya; "Mehmet Âkif'in Eğitim Görüşleri ve Türk Eğitim Tarihi'ndeki Yeri", Mehmet Âkif İlmî Toplantısı, Milli Kütüphane, Kültür Bak. Yay. Ankara 1989, s. 33-40.

7 "Hasbihal", Sırat-ı Müstakim, c. 4, nr. 98.

KAVCAR, Cahit; "Mehmet Âkif'in Şiirlerinde Eğitim Değerleri", Mehmet Âkif İlmî Toplantısı, Milli Kütüphane, Kültür Bak. Yay. Ankara 1989, s. 169-178.

ÖZBEK, Abdullah; Bir Eğitimci Olarak Âkif, Selam Yay. Konya 1988. 94 sf.

YETİŞ, Kâzım; Mehmet Âkif'in Sanat, Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurum Yay., Ankara 1992 , VI+218 sf.

ABDÜRREŞİD İBRAHİM'İN İZİNDE: "Alem-i İslâm'ın Hâli ve İttihad-ı İslâm'ın İmkânları Üzerine"

Yrd. Doç. Dr. Mehmet KAYGANA*

Yoruma açık oluş ve çok anlamlılık edebî eserin temel vasıflarındandır. Bu noktadan hareketle bir edebî metinde söylenmeyen de söylenen kadar dikkat çekici olabilir. Mehmet Akif'in Safahât'ın ikinci kitabında Abdürreşid İbrahim Efendiye çizdiği rota ve söylettikleri, böyle bir okuma için son derece elverişlidir. İlk olarak Süleymaniye Camii ve Galata Köprüsü'nü betimleyen şair, bu iki eseri İslâm toplumunun ideal görünümü adına birer sembol olarak kullanır. Sözkonusu eserde Abdürreşid İbrahim Efendi, öncelikle hilafetin emanetçisi olarak ümmetin sorumluluğunu taşıyan Osmanlı payitahtının içinde bulunduğu durumu gözler önüne serer. Ardından Osmanlı siyasi egemenliği dışındaki İslam topluluklarına ait gerçekçi gözlemlerle tabloyu tamamlar. Böylece okuyucu bütün İslâm âleminin ilmî, siyasi ve ekonomik açıdan ne durumda olduğunu görme imkânı yakalar.

Abdürreşid İbrahim'in yolculuğu İstanbul'da başlar, İdil-Ural bölgesi üzerinden Türkistan'a, oradan Uygur bölgesine (Doğu Türkistan) uzanır ve Hindistan üzerinden dönülen İstanbul'da son bulur. Söz konusu güzergâh, İslâm coğrafyasını Osmanlı merkezinde

* Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, mehmetkaygana@hotmail.com

ele alan bir zihniyeti yansıtır. İstanbul, Osmanlı Devletinin –tüm Arap coğrafyasını ve Balkanları kapsayacak şekilde- dolayısıyla hilafetin sembolüdür. Yukarıda zikredilen diğer mekân adları Osmanlı dışındaki İslam coğrafyasını temsil edecek genişliktedir. Meşrutiyet öncesi İstanbul'u, Türkistan ve Uygur bölgesi, İslam toplumlarının maddî manevî anakronizmini teşrih için seçilmiş bir kesittir. İdil-Ural bölgesi, Hindistan ve Meşrutiyet sonrası İstanbul'u modernleşme sürecinde yaşanan aksaklıkların takdimi için biraya getirilmiş örneklerdir. Kanaatimiz odur ki Akif'in Abdürreşid İbrahim Efendi'nin cümleleriyle dile getirdiği tenkitler mefhum-u muhalifiyle ele alındığında 'olması gerekeni' işaret eden bir okumaya izin vermektedir. Çalışmamızda böyle bir okumayla İslâm birliğinin önündeki engellerin ve yeniden diriliş için yapılması gerekenlerin millî şair tarafından nasıl takdim edildiğini ele almayı amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Akif Ersoy, Süleymaniye Camii, Galata Köprüsü, Şiir Tahlili, İttihadı İslâm

Abstract

In The Lead of Abdürreşid Ibrahim

"On the State of the World of Islam and the Means of the Islamic Unity"

Phd Mehmet KAYGANA

The key features of this literary work are being open to critics and being polysemantic. Taking these into consideration we should say things that are not stressed in the literary work can be as conspicuous as those stressed. The route set up for Abdürreşid Ibrahim Efendi by Mehmet Akif in the second book of "Safahat" and the text written for Abdürreşid Ibrahim Efendi to articulate are extremely suitable for such kind of reading of a literary work.

To begin with, the poet having described The Süleymaniye Mosque and the Galata Bridge, used these two masterpieces as a symbol of the ideal view of the Islamic community.

In the literary work mentioned above Abdurreşid Ibrahim Efendi observes the condition of the capital city of the Ottoman

Empire, as the trustee of the former caliphate and the bearer of the responsibility of the all the Islamic community.

Them he completes the picture by the realistic portrait of the part of the Islamic community outside the political dominance of the Ottoman Empire. Thus the reader can observe the scientific, political and economic state of the Islamic world. The journey of Abdurresid Ibrahim begins in Istanbul, then stretches to Turkistan via İdil-Ural region, then to Uygur region (The Eastern Turkistan), finally in India turning back and ending in Istanbul. The route under discussion reflects the dominant mentality of the Islamic community in the central region of the Ottoman Empire.

Istanbul representing the Ottoman Empire that covers all the Arabic territories and the Balkans, is also the symbol of the caliphate. The locations mentioned above all have the potentiality of representing the Islamic world outside the Ottoman borders.

Istanbul before the Constitutional Monarchy, Turkistan and Uygur region are the locations chosen for establishing both physical and spiritual anachronism of the Islamic Communities. The examples of defects in the period of modernization of the İdil-Ural region, India and Istanbul in the period after the Constitutional Monarchy are gathered separately. We firmly believe that by the sentences full of criticism that Akif makes his protagonist Abdürreşid Ibrahim Efendi articulate let the reader interpret the work as mentioned above.

In this work we aimed at emphasizing the way the National poet represented the important and necessary changes that night be done for overcoming the barriers ahead of the Islamic unity and for ıts revival.

Key Words: Mehmet Akif Ersoy, Süleymaniye Mosque, Galata Bridge, Anlysis of poem, Islamic Unity

Giriş

"İslâm'ı inanç, düşünce, ahlâk, siyaset, idare ve hukuk bakımından hayata hâkim kılmak, Müslümanlar arasında birlik ve dayanışmayı tesis ederek İslam ülkelerini Batı karşısında geri kalmışlıktan kurtarmak amacına yönelik bir çözüm arayışı" olarak (Türköne, 2001: 60) İslâmcılık, edebiyatta en güçlü ve samimi

sesini Akif'te bulmuştur. "Safahat'ın ikinci kitabı olan Süleymaniye Kürsüsü'nden itibaren Mehmet Âkif'in şiiri İslamcılık anlayışını en geniş biçimde ifade eden bir edebî metindir." (Okay ve Kahraman, 2001: 70)

Sahahat1 İslâm birliği düşüncesini ele alış noktasında dikkat çekici bir üsluba sahiptir. Akif, istediğini yazabilen, vezni kafiyeyi, kelimeyi dilediği yere sürükleyebilen bunları yapabilmek için şiirini mekanik denilebilecek bir plan etrafında kurgulayan bir şairdir. (Kuntay,2011: 323) Safahat'ın genelinde görülen bu dikkat Süleymaniye Kürsüsünde de mevcuttur. Bu açıdan yaklaşıldığında şiirin Galata Köprüsü ve Süleymaniye Camii tasvirleriyle başlaması bir tesadüf değildir. Aksine bu mısralar metne içkin anlamın inşası noktasında şiirin genelini birbirine bağlar ve sözü edilen mimari yapılara yüklediği sembolik anlamlarla bu eserleri âlemi-i İslâm'ın durumu ve ittihadı-ı İslâm'ın imkânı adına bir değerlendirme ölçütü haline getirir.

Süleymaniye Kürsüsünde, "ye's, yosun çehreli miskin sular, hilkate küsmüş durgun kenar, pis, eski, ağlamış yüzlü sakil evler ve acı" gibi ifadelerle yoğunlaştırılan bir panorama ile başlar. Kapkaranlık bir halet-i ruhiyeyi yansıtan bu tablonun orta yerine, insanda tüm bu olumsuzlukların müsebbibiymiş hissi uyaran 'köprü'[2] yerleştirilmiştir. Sonrasında keskin bir istihza ile ayrıntıları belirginleştirilen bu köprü, yaşanılan zamanın (sosyal, siyasi ve ekonomik) gerçekliğini temsil edecek bir kıvama getirilmiş ve okuyucusunu böyle bir gerçekliğe şahit olmanın, ondan kaçamamanın hüznüne hapsedilmiştir.[3]

Sanat ve iktidar arasındaki ilişki daima insan zihnini meşgul etmiştir. Hemen her sanat dalını kapsayan bu hakikatin en somut ve göz alıcı sonuçlarını mimaride görmek mümkündür. Goethe,

1 Mehmed Âkif Ersoy, Safahat, Haz.: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul 1991. Eserler ilgili atıflar bu baskıdan yapılacaktır.

2 Akif'in sözünü ettiği köprü 1875'te yapılan ve 1912'ye kadar kullanılan 3. Köprü olmalıdır. Resimdeki bu köprü artık miadını doldurmuş olduğundan -1912'de yenilenmiştir- şairin eleştirileri yerinde ve gerçekçi gözlemlere dayanmaktadır diyebiliriz.

3 Bu biraz eşelediğinizde gözyaşı bulacağınız tam da Akif'e has bir istihzadır. (Kuntay, 2011:377)

mimariyi dondurulmuş müziğe benzetirken iktidar ile mimari arasındaki ilişkiye de açıklama getiriyor bir bakıma. Bazı eserleri bir devrin, şahsın ya da zihniyetin sembolü olarak görmemize sebep olan mimari ile iktidar arasındaki bu ilişki, Akif'in de dikkatinden kaçmamıştır. Zira Süleymaniye Kürsüsünde'ki Galata Köprüsü'nün hangi dönemin, şahsın ya da zihniyetin temsilcisi olduğu sorusunun cevabı, sözü edilen metnin niyetini bulabilmek adına son derece önemlidir.

Şiirin planlanışı, yukarıdaki soruya cevap verebilmek için okumanın sürdürülmesini gerekli kılar. Bakışlarını Süleymaniye Camii'ne çeviren şairin söyledikleri, bir yandan Süleymaniye'yi ve temsil ettiği değerleri yüceltirken diğer yandan kıyas unsuru olarak kullanıldığı Galata Köprüsü'nün biraz önce değindiğimiz kesif görünümünü karartır da karartır. Sanatkâr böylece, Köprü'yü betimlerken kullandığı ironik üslubu Süleymaniye'yi anlatırken de sürdürmüş olur. Cami için söylenen her olumlu söz, bu ironi sebebiyle, Köprü'yü ve şiirde kazandığı sembolik manayı güçlendirir. Meseleyi daha anlaşılır kılmak için Süleymaniye Külliyesi'ne yakından bakmakta fayda var:

Tarihi yarımadayı oluşturan tepelerin en yükseği üzerine kurulan Süleymaniye Camii, Boğaz, Marmara ve Haliç'i gören Galata ve Karaköy'e nazır muhteşem bir mevkie sahiptir ve geçmişte olduğu gibi bugün de İstanbul'un en görkemli yapıtlarındandır.

"Cami, dört medrese, tıp medresesi, darûşşifa, darûlhadis medresesi, sıbyan mektebi, darûlkurra, tabhane, dâruzziyafe, kervansaray, dükkanlar, hamam ve türbelerden oluşur. Osmanlı döneminin en büyük külliyesidir ve mimarlık tarihinin en büyük şantiye organizasyonlarından biriyle gerçekleşmiştir. Menzil külliyelerinin kervansaray-imaret-hamam üçlüsü ile kent külliyelerinin darûşşifa ve medrese yapılarını görkemli bir caminin çevresine toplayan, ancak esasen çeşitli bilim dallarının bir arada okutulduğu geniş kapsamlı bir yüksek öğretim sitesi olarak tasarlanan Süleymaniye Külliyesi, çok işlevli külliye modelinin ileri bir aşamasını yaratmıştır. Osmanlı Devleti'nin en parlak döneminin, en güçlü hükümdarının ve en iyi mimarının ortaya koyduğu bir

simge yapıdır." (http://www.mimarlikmuzesi.org/Collection/Detail_suleymaniye-kulliyesi_10014.html)

Akif için Süleymaniye, her şeyden önce yaşanılan gerçekliğin sebep olduğu acıyı ve karamsarlığı[4] bertaraf edecek bir kıymettedir. Yeryüzünün kirinden pasından uzak, adeta nurani bir yapıdır.[5] Bu emsalsiz eser, Müslüman imanın somut halidir. (Ersoy, 1991: 142) Söz konusu iman son derece fıtrîdir. Süleymaniye nasıl üzerinde kurulduğu tepenin tabii bir uzantısı gibi duruyorsa bu iman da temellerindeki ilim, inşasındaki gayret ve irade ile insan fıtratının gereklerine uygun; sarsılmaz, yıkılmaz bir nüvedir. Akif'in peşinde olduğu da işte sarsılmayan, yıkılamaz ve aşılamaz bu imandır.

Süleymaniye'yi ortaya çıkaran imanın temelinde tabiatla boy ölçüşebilecek bir ilmi birikim yer almaktadır. Gerçekte de Süleymaniye çevresindeki medreseler Osmanlı ilmiyesinin Fatih'ten sonraki merkezidir. Böyle bir ilmî birikim tekrara düşen, yeniliğe kapalı bir medreseyle değil İbni Rüştleri, İbni Sinaları yetiştiren medreselerle sağlanabilir.[6]

Süleymaniye'yi inşa etmek için ilim ve imanla birlikte böyle bir çalışmayı baştan sonra idare edebilecek bir organizasyon becerisi, bu çalışma için gerekli insan kaynaklarına ve tüm bunları idare etmek için yönetim kudretine ihtiyaç vardır. Ayrıca bunlara imkân tanıyacak güçlü bir ekonomi de söz konusu işin olmazsa olmazlarındandır.

Süleymaniye Kürsüsünde adlı eserin yirmi üçüncü mısraından başlayarak neredeyse 100 mısra boyunca Mehmet Akif, Süleymaniye'yi sembolleştiren bu özellikleri betimler.(Ersoy, 1991:142-147) Kusursuz kabul ettiği bu eserin tüm bileşenlerini izah ederek ona sembolik bir mana yükler. Süleymaniye ile Galata'nın

4 Safahat'ın bu ve benzeri satırlarında bahsedilen ıstırabı metni okumayanlara anlatmak gerçekten zor. Ardı ardına yaşanan siyasi, askeri ve ekonomik yıkımların hassas ruhlardaki yankısını yine Akif'ten bir örnekle anlatalım: " Akif bana iki defa ağladığını söyledi: Biri bu çocuğu (Hasta şiirindeki veremli öğrenci. MK) yazarken; bir de Süleymaniye Kürsüsünde inkıraz tasvir ederken." (Kuntay, 2011: 80)

5 Eserin ilk baskısında Cami tam da buna uygun bir mısra ile tavsif edilir: "O semâvî yuva: O Hudâ lânesi" (Ersoy,1991: 142)

6 Kuntay, Akif için medresenin tam da bu anlama geldiğini belirtir. (Kuntay,2011: 281)

ironik bir zıtlıkla birbiriyle ilişkilendirildiğini hatırladığımızda Galata da benzer bir sembolik mananın taşıyıcısı kılınır.

Bizce Akif, böyle bir kompozisyon ile Süleymaniye'yi, ideal İslam toplumunun sahip olması gereken özelliklerin temsilcisi kılmıştır. İman paydasında buluşmuş, ilme ve çalışmaya değer veren, ekonomik anlamda kendine yeterli, güçlü bir yönetim organizasyonuna sahip bu toplum, ideal bir devlet yapılanmasına vücut verecek böylece bütün ümmeti bir arada toplamasa bile koruyabilecek bir imkâna ulaşılacaktır.

Galata Köprüsü ise yukarıdaki idealden uzaklaşmış, gerçek manada imana ulaşamamış, ilme gereken değeri vermeyen, çalışma ve gayretten uzak, başkasına muhtaç olmaktan gocunmayan, yaşadığı acılara ve daha fazlasına müstahak bir toplumsal yapıyı sembolize etmektedir. Şiirin ilerleyen bölümlerinde bu özelliklere köleliği kader zannetmek, dinin ruhuna yabancılık, vurdumduymazlık, aydın ve halk arasındaki kopukluk ve yabancılaşma, zevkperestlik, ahlaksızlık ve nifak gibi olgular da eklenecektir.

Süleymaniye Camii ve Galata Köprüsü'ne yüklenen bu anlamı düşündüğümüzde, İslâm âleminin durumu teşrih masasına yatırılabilir, sorunlar tespit edilip çözüm için olması gereken işaret edilebilir. Manzumenin geri kalanında yapılmak istenen de budur.

Âlemi İslâm'ın Halleri ve İttihadı İslâm'ın İmkânları

Mehmet Akif, bu iki mimari eseri yukarıda izah etmeye çalıştığımız sembolik manayı taşıyacak şekilde tasvir ettikten sonra onları bir ölçü birimi gibi okuyucunun eline verir ve okuyucu da Abdürreşid İbrahim Efendi'nin ardından İslam âleminde gezdirir. İlk durak hilafetin merkezi, Osmanlı'nın başkenti İstanbul'dur. Abdülhamit dönemi İstanbul'u…Saltanat namına, din namına türlü maskaralıkların yaşandığı, rezaletlerin, felaketlerin üst üste yığıldığı, saraylarını maskaraların, hayâsızların adımladığı bir payitaht. Medrese, mektep, siyaset ve askeriyesi kokuşmuş bir başkent. İlim merkezlerini, ilmin babadan oğla geçeceğini zannedecek kadar cahillerin işgal ettiği, bürokrasinin en önemli makamlarında ehliyetsiz kişilerin oturduğu Osmanlı başkentinin

sorunları bunlarla da bitmez. Fazilet sahibi bireyler içine düştükleri ümitsizlik nedeniyle kımıldamaksızın kaçınılmaz sonu beklerken, dini de kendi ümitsizliklerine alet etmektedir. Halk ise ölü toprağı serpilmişçesine vurdumduymaz, olanlardan habersiz, tepkisiz. Kamuoyu yok. Vaiz, bu hasta adamın ruhuna Fatiha okumanın uzak olmadığı kanısındadır. (Ersoy, 1991: 148-150)

Evet Osmanlı, kürsüdeki vaizin de belirttiği gibi, değil ümmeti bir arada tutmak kendi varlığını dahi devam ettiremeyecek bir durumdadır. Yani, metnin başında Süleymaniye Camii ile sembolize edilen ideal İslam toplumu olmaktan çok uzaktır. Öyleyse Müslümanları bir arda tutacak, koruyup gözetecek, toplum nerededir?

Abdürreşid İbrahim bu sorunun cevabını aramak üzere Rusya'dadır. Hükmettiği insanları baskı, korku ve ölümle bir arada tutmaya çalışan bu ülkenin Müslümanları arasında çağın gereklerini dikkate alarak bir diriliş hareketi başlatmıştır. Kurduğu matbaa ile insanları aydınlatmaya çalışmış, bir kamuoyu oluşturmuştur. Başlatılan bu hareket, halkı bir araya getirmiş, zenginler imkânları seferber ederek okuması için Avrupa'ya öğrenci göndermeye başlamıştır. Ancak tüm bu olumlu gelişmeler, gidenlerin kendi değerlerine yabancılaşması ve Rusya'nın baskıları gibi nedenlerle meyvelerini veremeden engellenmiştir. (Ersoy, 1991: 150-152) Öyleyse Rusya Müslümanları da Süleymaniye ile temsil edilen mükemmellikten uzaktırlar. Çünkü bunu gerçekleştirmek için öncelikle kendi kendini idare edebilecek kudrete ihtiyaç vardır. Kendi bağımsızlığını koruyamayanlar hem sahip oldukları manevi değerleri sonraki nesillere aktarmakta zorlanırlar hem de diğer Müslümanlara yardım edemezler. İdeal İslam toplumunu arama yolculuğu devam etmektedir.

Bir dönem Türklüğün, ilmin ve imanın ata yurdu olan Türkistan'da da manzara korkunçtur. Sokaklarında sayısız medresenin bulunduğu Buhara'da ilim yoktur. Rasathaneleriyle ünlü Semerkant, hurafelerin karanlığında nefessiz kalmıştır. Cehalet nifakı azdırmış, ahlâk sükût etmiştir. Taassup her hayırlı hamlenin önünü alırken cahil hocalar rezilliklerini sünnet diye pazarlamaktadır.

İlmin ve ahlâkın neslinin tükendiği Türkistan'da bolluk yaşanan şeylerin ilki cehaletken ikincisi şuaradır. Kadın ve oğlana ağız suyu akıtmayı şiir zanneden bu sanatkârları eleştirmek mümkün değil, çünkü tasavvuf her şeye kılıf. (Ersoy, 1991: 152-155)

Doğu Türkistan'da benzer bir durum söz konusu. Din ancak bir görenek… Dünyadan kopuk bu coğrafya ne ilmî ne de dinî yeniliklerden haberdar. Adeta zaman donmuş… Kur'an'ı Çince gibi kıraat eden bu insanların dini anlamaları mümkün değil… Bu durum yalnız onların değil tüm Müslümanların ortak meselesi… (Ersoy, 1991: 155-156) Ümmet adına Osmanlı padişahının halini sormaktan başka bir şey yapamayacak durumda olan Doğu Türkistan, Akif'in aradığı ideal toplum olmaktan uzaktır.

Doğruluk, ahde vefa, vaade sadakat, şefkat, zayıfın hakkını gözetme, az ile kanaat, cömertlik, namusa düşkünlük, kutsal için canını feda edebilecek adanmışlık, kişisel ihtiraslardan kurtulmuş olma, batının yalnızca fenni ile ilgilenip moda vb. zararlı özelliklerine mesafeli durabilme gibi vasıflarıyla Akif'in ideal toplumunda bulunması gereken tüm özellikler Japon toplumunda mevcuttur. (Ersoy, 1991:157) Eksik olan tek şey kelime-i şahadettir. Bunun için de Osmanlının himmetine ihtiyaç vardır.

Hindistan'da, İngiliz mektebinde tahsil gören, mana köklerine bağlı, mukallit olmayan, fuhuş ve içkinin tuzağına düşmemiş yeni bir nesil yetişmektedir. Ancak bu milletin Müslüman Türk'ün ruh-i şehametine sahip olmayışı esaretten kurtulmalarını zorlaştırmaktadır. (Ersoy, 1991: 158-159) Her ne kadar kalabalıklar kendilerine rehberlik edecek münevver beklese de Hint Müslümanlarının da aranan ideal toplum olmadığı ortadadır.

Meşrutiyetin ilanı, Müslüman dünyasını kuşatan bu karanlık gecenin içinde yalancı bir şafak gibi parlayıp sönmüştür. İlme, sanayiye, kanuna ve eğitime sarılmak varken kargaşaya teslim olan Osmanlı, fikir özgürlüğü diye nifakı beslemiş, kardeşliğin birleştiriciliği yerine kavmiyetçiliğin ayrıştırıcılığına sarılmış, aydını ile halkı arasında iletişim olmayan felçli duruma sürüklenmiştir. (Ersoy, 1991: 163- 165)

Sonuç

Abdürreşid İbrahim ile yaptığımız gezinti de bize gösteriyor ki ideal İslam toplumunu temsil etme noktasında Müslüman halklar Süleymaniye'nin karşısındaki Galata Köprüsü durumundadırlar. Osmanlı da bunların arasındadır. Oysa İslâm'ın son lem'a-i ümidi bu millettir (Ersoy, 1991: 187) . Mevcut durum ıslah edilmediğinde yaşanacakların bugüne kadar yaşanan acılarla kıyası mümkün değildir.

Ailelerin aç ve çıplak, milletin vatansız kalmaması için, namusun payimal, camilerin opera ve kilise olmaması için, sahip olunan bu topraklarda dilenci durumuna düşmemek için gözyaşı yerine ter dökmek gerekmektedir. (Ersoy, 1991: 168-170) Aydın ile halk arasındaki yabancılaşmayı bitirmek ve içtimai bünyedeki felci yenmek gerekmektedir. 'Her şeyden önce millet ve devlet olarak hayatta kalmak, sonrasında yeni Süleymaniyeler inşa edebilmek için, dini asr-ı saadetteki gibi algılayıp mana köklerimizden kopmadan batının ilim ve tekniğini tevarüs etmeliyiz' mesajı bizce metnin olması gerekeni işaret ederken söylediklerididir.

Mehmet Âkif, Süleymaniye Kürsüsünde adlı eserinde seçtiği mimari yapıları birer sembol olarak kullanmış, okuyucusuna İslam âleminin içinde bulunduğu durumu son derece gerçekçi gözlemlerle[7] anlatmış ve olması gerekene işaret ederek metnini sonlandırmıştır. Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki Âkif'in ortaya koyduğu ölçütün günümüzde de geçerliliğini koruduğu bir gerçekliktir.

7 Âkif'in Tatar Türkleri, Türkistan, Uygur ve Japonya'ya dair bilgileri Abdürreşid İbrahim'in Sırat-ı Müstakim'de yayınlanan mektuplarından ve 'Âlem-i İslam' adlı eserinden edindiği bilinmektedir. (Karabiber, 2009: 596)

KAYNAKÇA

ERSOY, Mehmet Âkif. (1991). SAFAHAT. (Haz. : Ertuğrul DÜZDAĞ). İstanbul: İz Yayıncılık.

KARABİBER, Namık Kemal. (2009). 'Süleymaniye Kürsüsündeki Vaiz: Abdürreşid İbrahim Efendi (1857/1944)'. Uluslararası1. Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı. C. 2. Burdur: 593-604.

OKAY, Orhan; KAHRAMAN, Âlim. (2001), 'İslâmcılık'. TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 23. İstanbul: TDV, 70-71.

TÜRKÖNE, Mümtazer, (2001). 'İslâmcılık'. TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 23. İstanbul: TDV, 60-62.

(http://www.mimarlikmuzesi.org/Collection/Detail_suleymaniye-kulliyesi_10014.html)

MEHMET AKİF'İN GELENEK VE YENİLİĞE BAKIŞI

Nazmi YILDIRIM*

Özet

XIX. Yüzyılda İslam dünyasında ortaya çıkan fikir hareketleri, bugüne olan etkisi bakımından Batıdaki aydınlanma dönemine benzetilebilir. Nasıl ki Batıda aydınlanma ile birlikte, başta din olmak üzere felsefe, sanat, edebiyat ve bilim alanında geçmişe yönelik bir sorgulama ve hesaplaşma yaşanmış ve birtakım yeni fikir ve düşünceler gündeme getirilmiş ise İslam dünyasında da Batıyla olan ilişkilerin etkisiyle benzer bir sürece girilmiştir. Bu süreç bir etkilenme, dönüşüm ve çatışma olgusunu da beraberinde getirmiştir. Gelenek ile yeniliğin çatışması olarak nitelendirilen bu gelişmenin, İslam dünyasında yeni bazı düşünce akımlarının doğmasına yol açtığı bilinmektedir. Bu akımlardan biri de İslamcılık olarak adlandırılan fikir hareketi olup, Mehmet Akif de bu hareketin önde gelen simalarından sayılmaktadır. Hiçbir şartta geçmiş, tarih ve inanç değerlerinden yüz çevirmeyi düşünmediği gibi çağın gerçeklerine bigâne kalmayı da onaylamadığı eserlerinde açıkça görülen Mehmet Akif'in, bu duruşu "ne bütünüyle eski hal, ne de tümüyle yeni hal" şeklinde ifade edilebilir.

* Araştırmacı-Eğitimci (Çekmeköyİ.Ö.O) nazmi1617@gmail.com

Abstract

The Perspective Of Mehmet Akif To Tradition And Modernity

Thought movements that arose in the XIX. Century in the Islamic World can be compared to the Enlightenment in the Western World, in terms of their influence on the present. Similar to the effects of the Enlightenment which brought about the questioning of and confrontation with the prevalent conceptions of religion, philosophy, art, literature and science, new ideas and thoughts have flourished in the Islamic World, as aresult of a new process stemming from relations with the West. This process has also led to influence, transformation and conflict. This development, described as the conlict between tradition and modernity, has given birth of some new tought movements in the Islamic World. Mehmet Akif is one of the prominent characters of Islamism, as accepted as one of these new movements. Mehmet Akif's position, which never disconciders the values of past, history and faith, can be defined as'' neither totally past, nor present, all in all''.

Mehmet Akif'te Gelenek - Yenilik

XIX. Yüzyılda İslam dünyasında ortaya çıkan fikir hareketleri, bugüne olan etkisi bakımından Batıdaki aydınlanma dönemine benzetilebilir. Nasıl ki Batıda aydınlanma ile birlikte, başta din olmak üzere felsefe, sanat, edebiyat ve bilim alanında geçmişe yönelik bir sorgulama ve hesaplaşma yaşanmış ve birtakım yeni fikir ve düşünceler gündeme getirilmiş ise İslam dünyasında da Batıyla olan ilişkilerin etkisiyle benzer bir sürece girilmiştir. Bu süreç bir etkilenme, dönüşüm ve çatışma olgusunu da beraberinde getirmiştir. Gelenek ile yeniliğin çatışması olarak nitelendirilen bu gelişmenin, İslam dünyasında yeni bazı düşünce akımlarının doğmasına yol açtığı bilinmektedir. Bu akımlardan biri de İslamcılık olarak adlandırılan fikir hareketi olup, Mehmet Akif de bu hareketin önde gelen simalarından sayılmaktadır. Hiçbir şartta geçmiş, tarih ve inanç değerlerinden yüz çevirmeyi düşünmediği gibi çağın gerçeklerine bigâne kalmayı da onaylamadığı eserlerinde açıkça görülen Mehmet Akif'in, bu duruşu "ne bütünüyle eski hal, ne de tümüyle yeni hal" şeklinde ifade edilebilir.

Bu çalışmada yaşadığı çağdaki bütün gelişmeleri yakından takip eden, milletinin geri kalmışlıktan kurtulması için çaba harcayan, eserleriyle dünümüzü olduğu kadar bugünümüzü ve yarınımızı da anlamamızda yol gösterici olan Akif'in gelenek ile yenilik hakkındaki görüşleri irdelenmektedir.

Gelenek ve yenilik, bütün çağlar boyunca çatışmış, biri diğerini hep reddetmiştir. Bu reddedişle beraber her ikisi de varlıklarını diğerine borçlu olduğunun farkındadır. Her şey zıddıyla kaimdir ilkesinde de olduğu gibi ikisi de haklılıklarını ispat için karşısındakine muhtaçtır. Aslında Geleneğin modernlikle ve çağdaşlıkla, geleceğin geçmişle çatışması gelenek ve yenilik kavramlarına kesin sınırlar koymaktan kaynaklanmaktadır. Oysa hem geleneğin hem de yeniliğin tartıştığımız bölümlerde de gördüğümüz gibi birbirinin devamı veya biri diğerinin tamamlayıcısıdır. Gelenek olmasa yenilik olmazdı, yenilik olmasa geleneğin değeri bilinmezdi. Bu nedenle 'eski' ile 'yeni' arasında sistematik bir 'gidiş-geliş' söz konusudur. Aslında yeni sırf yeni olduğundan, eski de geçmişte kökleştiğinden dolayı değer taşımazlar. Her ikisi de onları aşan bağlayıcı değerlere göre kıymetlendirilirler.(Çiftçi , 2001:7)

Bu konunun her dönemde aynı şekilde tartışma konusu olması ciddiyetini hala sürdürdüğünün göstergesidir. Eski ile yeninin, gelenek ile yeniliğin doğru anlaşılmamasından ve her ikisine de kesin tanımlar ve sınırlar konmasındandır ki bunların taraftarları da hep yanlış değerlendirilmiştir. Bir kişi eğer gelenekçi ise yenilik fikrini taşıyamaz, yenilikçi olan biri de geleneğe ait bir düşünceyi savunamaz olarak görülmüştür. Bu şekilde insanlar belli fikir kalıplarına sokulmaya çalışılmıştır. Hâlbuki bir kişi geleneğe bağlı kalmakla birlikte, yaşadığı devrin yeniliklerine de pekâlâ sahip olabilir. İşte Mehmet Akif de kendisini tanıyanlar ve eserlerini iyi tahlil edenlerce böyle değerlendirilen bir kişiliktir. Bunun yanında belirli bir görüşe mensubiyetlerinden dolayı onu gelenekçi veya yenilikçi olarak tanımlayanlar da olmuştur. Fakat "Akif'i merkez edinerek sadece gelenek veya sadece yenilik taraftarlığı yapmak yanlış bir tercihtir." (Karaismailoğlu , 2007:61). Belki de Akif'in gelenek ve gelecek kavşağında durması böyle anlaşılmasına neden

olmaktadır. Bu nedenle onun gelenek ve yenilik açısından doğru değerlendirilmesi gerekmektedir.

M. Akif'in, gelenekçi veya yenilikçi/reformist olarak nitelendirilmesinin iki temel sebebi vardır. Onun dinine bağlı, İslam'ın bir hayat nizamı olarak yaşanmasını arzu eden bir anlayışa sahip olması, Batıcı aydınlarca dinci veya gelenekçi olarak adlandırılmasına neden olurken; yaşanan İslamî anlayışın dinin özüyle bağdaşmadığını, dinin yeniden özüne döndürülmesi gerektiğini savunması nedeniyle de mevcut dini anlayışın devamını isteyen medrese mensuplarınca yenilikçi veya dinde reform yapma taraftarı olarak nitelendirilmiştir.

Batıcı aydınların dini anlamadığını ve onların dine bakışlarının çok yanlış olduğunu belirterek, bir kimsenin dindar olmasının çağın yeniliklerine karşı olmasını gerektirmeyeceğini yaşantısı ve fikirleriyle ortaya koyan Akif, Batı medeniyetini her yönüyle benimseyen, geri kalışımızın sebebini din olarak gören ve bu nedenle dine karşı tavır alan Batıcıları, dini de Batıyı da bilmemekle suçlar. Akif, Batının da dinine bağlı olduğunu, dinsiz olmalarının mümkün olmadığını taklit edilmek istenen Batıyı örnek vererek ifade eder. Milletinin her sahada en ileri seviyede olmasını, asırların verdiği tembellik ve ataletten silkinip kalkmasını, yirminci yüzyılın ilim, fen ve sanayisinin kendi milletinde de olmasını herkesten çok isteyen Akif'in, bir ömür boyu eserlerinde bunu dile getirmesi onun gerici, yobaz olarak nitelendirilmesinin haksızlığını açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü O, "İslam'ın ruhuna aykırı olmamak şartıyla, devrindeki diğer fikir sahipleriyle işbirliği, gönül birliği yapmaya her zaman hazır" (Okay, 1989:53) bir aydındı.

Öte taraftan, dini anlayış konusunda dönemindeki yanlış uygulama ve yaşayışlarına karşı mücadele veren, dinin özüne dönmeyi savunan bir anlayışa sahip olması onun yenilikçi olarak adlandırılmasını gerektirmez. Çünkü O, bugüne alışkanlık olarak taşınmaması gerektiğini düşündüğü, geçmişe ait bazı olumsuz alışkanlıkları "görenek" olarak nitelendirmekte ve reddetmekteydi. (Karaismailoğlu , 2007:56). İnsanların zamanla geliştirmiş oldukları adet ve göreneklerle, günlük hayata dair inanç ve kabullerle,

hatta ibadet adına geliştirdikleri bir takım yaşantı ve davranışlarla İslam'dan uzaklaştıklarını, böylece bambaşka bir din ortaya çıktığını düşünür. İslam toplumunun taassuba sarıldığı bir dönemde doğunun dirilişini, İslam üzerinde yeniden düşünmekte ve mevcut İslam anlayışını değiştirip yenilenmekte gören (Cebeci, 2008:54) Akif, kutsal değerlere hürmet eden, aynı zamanda dini yaşayan ve an'ane olarak nitelediği geleneğe bağlı bir kimsedir. Öyle ki onun bu duruşunu, geleneksel bilgi ve irfanımızdan aktardığı hayata bakış tarzından anlamak mümkündür.

İslam'ı bir varlık meselesi olarak gören, İslam'ın gönüllere yerleşmesi için, ayrıntılı bir yenilik programı ortaya koyan Akif, bu programın birinci basamağında yanlış anlaşılan kader, kaza, tevekkül, çalışmak gibi günlük ameli hayatla ilgili kavramları yeniden tarif ederek, zihinlerdeki bulanıklığı gidermeyi hedeflemektedir. İkinci olarak ise, ileriye dönük faaliyet sahasında canlı ve dinamik bir ulûhiyet, insan ve cemiyet anlayışı ortaya koymaya çalışıyor (Bolay, 2007:53). Bu nedenle o, İslam'ı bir inanç sistemi olmakla birlikte bir dünya nizamı olarak ele alır ve çağının meseleleriyle karşı karşıya getirir. Ona göre İslam, dünün ve bugünün insanına olduğu kadar yarının insanına da hitap etmelidir. Çünkü onun cevherinde bu ebedilik vardır (Okay, 1989:63). Akif'in, görenek halini almış dinin, yanlış anlaşılmasına karşı durarak, "İslam'ı asrın idrakine söyletme" formülü (Okay, 1989:63) de İslam'daki bu cevheri keşfetmesinin bir sonucudur. "Bir defa inanç, temeli üzerine oturdu mu, artık, geçmişte bu konularda söylenmiş her şeyin doğru olması gerekmez. Geçmiş kültürü, tanımak, bilmek, onlardan faydalanmak başkadır, yeniye açık olmak başka." (Okay, 1989:63). O, taklitle değil, kendimize dönerek, mazimizin altın sayfalarından yararlanıp çıkış yolu bulmaya çalışmaktadır.

Akif, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnete dönülerek bugünün bilgileri ile bu kaynakların yeniden anlaşılması, bu kaynaklara dayanmayan anlayış ve söylemlerin terk edilmesi gerektiğine inanıyordu. O gün için yeni sayılacak düşünceleri hiç çekinmeden dile getiren Akif'in, "Doğrudan doğruya Kur'an'dan alarak ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı" sözündeki

"doğrudan doğruya" ifadesinden, arada geçen yılları reddettiği ve direk ana kaynaklara yönelmek gerektiği çıkarımında bulunmak Akif'i anlamamak demektir. Önceki bölümlerde şiir ve yazılarından yaptığımız alıntılar, bunun böyle olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. O, geçmişteki bazı yanlış anlayış ve uygulamaların terk edilmesi, bunların yerine İslam'ın ana kaynakları ve geçmiş âlimlerin görüşlerini dikkate alarak çağın getirdiği sorunlara yeni çözümler getirmenin zorunluluğunu ifade etmiştir.

Onun reformcu olarak nitelendirilmesinde etken olan amillerden biri de Cemaleddin Efgani, Muhammed Abduh gibi zamanının yenilikçi düşüncelere sahip bilginlerine karşı derin bir saygı ve muhabbet içinde olmasıdır. Onun devrinin birçok Doğulu ya da Batılı yazardan yaptığı çevirileri bir tarafa bırakarak, bu iki bilginden yaptığı çevirileri veya onların düşüncelerinden alıntı yapmasını gerekçe göstererek; "Akif'in silüetini çizebilmek için Efganlı Cemaleddin'le Mısırlı Abduh'un portrelerini bir an bile gözden ayıramayız" (Cerrahoğlu,2001:6-8) gibi değerlendirmeler, haksız, abartılı ve parçacı bir yaklaşımın ürünüdür. "Hâlbuki Akif'in bütün dini söylemlerinde ortaya koymak istediği şey, İslamî umdelerde kural ve kaidelerde bir reforma gidilmesi değil, toplumdaki İslamî anlayışın düzeltilmesi ve İslamî söylemin her asırda geçerliliğini koruyacak bir canlılıkta olmasıdır." (Cebeci, 2008:57)

Bir kişiyi anlamak için onun fikir dünyasını iyi tahlil etmek ve yaşantısının genel istikametine bakmak gerekir. Akif'i doğru anlamak için de onun şiirlerini dikkatle okumak, düşünce dünyasını doğru tahlil etmek ve o düşünce dünyasından yaşamına yansıttığı davranış biçimlerini doğru değerlendirmek gerekir. Yazdıklarının siyak ve sibakını göz ardı ederek, yazıldığı ruh halini bilmeden yapılan değerlendirmeler doğruyu bulmada bizi yanıltabilir. Onun eleştiri konusu olan diğer ifadeleri de bu konuyla alakalıdır. Bunlardan biri Çanakkale kahramanları için söylediği "Bedrin aslanları ancak, bu kadar şanlı idi" ifadesidir. Dikkatsiz davranılarak yapılan vurgulama hatası ile " Bedrin aslanları, ancak bu kadar şanlı idi" şeklinde okunursa yanlış bir anlam ortaya çıkabilir

(Cebeci, 2008:57). Burada Akif'in kasdının hiçbir zaman Bedir kahramanlarını Çanakkale kahramanlarıyla kıyaslamak olmadığını, Çanakkale'de verilen mücadelenin Bedir'de verilen mücadele gibi, bir varlık-yokluk mücadelesi olduğunu vurgu için söylendiği, ancak onun fikir dünyasına bir bütün olarak bakıldığında görülür.

Yine onun, savaşlar nedeniyle milletin içine düştüğü sıkıntılardan yakınırken söylediği "Ağzım kurusun yok musun ey adl-i ilâhî" gibi Allah'a yakarış ve kader konularındaki söylemleri de onun yanlış anlaşılmasına neden olmuştur. Bu onun İslam âleminin maruz kaldığı sıkıntı ve bunalımları kabullenememenin verdiği ıstırapla söylenmiş, aslında İslam toplumunu oluşturan fertlerin yanlış anlayışlara teslim oluşlarına olan bir serzenişin ve sonsuz güç ve kudret sahibi Yüce Allah'tan yardım isteyen aciz bir kulluğun ifadesidir. "Akif bu ifadesiyle en zor şartlarda insanı isyana sürükleyen ruh halini isyan ve inkâra düşmeden nasıl gösterileceğini ortaya koymuştur." (Cebeci, 2008:57).

Akif'in, gelenek ve yenilik açısından yerini tespitte yanılmaya veya gelenek ve yenilik ilişkisi açısından yanlış değerlendirilmesine konu olan bir diğer söylemi; "Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı" düşüncesidir. Yukarıda da ifade edildiği gibi şiirleri dikkatle değerlendirilmediği ve düşünce dünyası doğru tahlil edilmediği takdirde onun bu söylemle dinde reform talebinde bulunduğu kanaatine varılabilir. Her şeyden önce onun, dinin ana kaynaklarını referans olarak göstermesi, hurafe ve batıl inançlarla görenek halini almış mevcut uygulamaları bu ana kaynaklar açısından değerlendirmesi, böyle bir talebinin olmadığını ortaya koymaktadır. Onun derdi daha önceden olduğu gibi İslam'ın insanı harekete geçiren ve geliştiren itici gücünün tekrar kazanılması, toplumdaki uyuşukluk ve atalete dayalı anlayış yerine İslam'ın ilk devirlerinde olduğu gibi çağının en ileri toplumunu oluşturmasını sağlamaktır. Bunun için yapılması gereken asrın bilgi birikimi ile Kur'an'ı anlamak, Kur'an'dan yeni ilhamlar alarak geleceği inşa etmek. Akif'in bu düşüncede olduğunu belirten Hilmi Yücebaş şöyle diyor:

…Bu iki mısra İslam kalkınmasının şiarı sayılmağa lâyıktır. İslamın kitabı olan Kur'an'ın bir mucizesi, her asrın idrakine ilham vermesidir. Nitekim ilhamı doğrudan doğruya Kur'an'dan alan Müslümanlar, İslamiyeti, hakikaten asırların idrakine söyletmişlerdi. Çünkü kafaları, asrın idrakini taşıyordu ve asırlarının bütün irfanını kafalarına sığdırdıktan sonra bu irfan nuru ile Kur'an'dan aldıkları ilhamı ifade ediyorlardı…. Bunların hepsi de asırlarının idrakine sahip ve hâkim olan kimselerdi. Eserleri, bunun en kat'i delilidir. Daha sonraki İslam uleması ise, yaşadıkları asrın idraki ile değil, fakat daha eski asırların idrakiyle düşünmek yolunu tuttular, kendi asırlarının idrakiyle düşünmedikleri ve düşünemedikleri için geri kaldılar. (Yücebaş, 1958:47)

Akif'e göre İslam dini, hayat dinidir; hayatla beraber yürüyen, beraber ilerleyen, ilerledikçe yeni ufuklar açan bir dindir. Bir dünya nizamı olarak İslam, çağdaş medeniyetin meselelerinden koparılmış bir din değildir. Bu nedenle "Akif'in İslam'ı asrın idrakine söyletme gayreti, çağdaş insanın problemlerine İslam'ın açık olduğu inancından doğmaktadır. İnançta, emir ve nehiylerde kaynağını İslam'dan alan bir yaşama tarzı ile, çağdaş medeniyetin İslam'a aykırı olmayan nimetlerinin telif edilmesi bu idealin esasını oluşturur." (Okay, 1989:64).

Bazılarının Doğu- Batı sentezi, bazılarının ise Batının değerlerine karşı seçmeci tavır olarak nitelenen "Asrın idrakine İslam'ı söyletme" işinin nasıl olacağına yönelik Akif, "marifet ve fazilet"i işaret eder. İslamiyeti daima asrın idraki ile beslemenin ancak ilim ve içtihad kudretine sahip ilim adamları ve onları yetiştirecek okullarla olacağını öngören Akif, aksi halde yetersiz ve işin ehli olmayan kimselerin yapacağı bir hareketin sonuçsuz kalacağını ifade etmektedir.

Akif'in, "Alınız ilmini Garbın yalnız" diyerek ortaya koyduğu bu "seçmeci" tavrı dolayısıyla Batı karşıtlarının, "Batının teknolojisi alındığında kültürü de kendiliğinden alınmış olur" şeklindeki itirazları, onun eleştirildiği noktalardan birisidir. Kültürü çeşitli müesseselerden mürekkep, parçaları ayrılmaz bir bütün olarak tanımlayan Bronislav Malinowski göre; her kültür ve medeniyet

kendi içinde unsurları birbirine fonksiyonel olarak bağlı bir sistem teşkil eder. Bir kültür ve medeniyet sisteminde bir müesseseyi değiştirince, başka şeyleri de değiştirmek gerekir (Kaplan, 1989:111). Bu düşüncelerden hareketle İslamcı entelektüeller, Tanzimat'tan beri özellikle de Cumhuriyet dönemini örnek göstererek Batıdan aldıklarımızdan hareketle; teknik ile kültürün birbirinden ayrılamayacağı, çünkü tekniği bir kültürün yarattığı ve tekniğin alınmasıyla kültürün de zorunlu olarak alınacağını ifade etmişlerdir (Aktay, 2008:69). Halbuki Akif'in formüle ettiği bu "seçmeci" tavır, Türkiye'de hiç gerçekleşmemiştir ki eleştiri konusu olsun. Çünkü Batının teknolojisi alındığı için kültürü kendiliğinden girmiş değildir. Aksine Batı kültürü, bütün tarihsel ve sosyolojik şartlar zorlanarak ithal edilmiştir (Aktay, 2008:72).

Türk toplumu bu manada Tanzimat'tan beri kırılışlar yaşamaktadır. Bunun sebebi toplumu ve onu oluşturan fertleri hemen değiştirebilecek, istenen şekle sokabilecek birer eşya gibi gören devlet ve aydınların hayata sürekli müdahale etmesidir (Ayvazoğlu,1997:225). Tanpınar'a göre devletin hayata sürekli müdahalesi, önce toplum hayatında başlayan, sonra cemiyetimizi zihniyet bakımından ikiye bölen ve nihayet derinleşerek toplumda bir ikiliğin oluşmasına neden olmuştur. Ona göre 1850'lerden sonra gitgide hızlanan ekonomik çöküş ve bu çöküşü hazırlayan siyasi hadiseler, Tanzimat'ın işe programsız başlaması ve hedefinin olmamasıdır. Eğer bu sebepler olmasaydı Tanpınar'a göre, medeniyet krizinden doğan bu ikilik hiç yaşanmayacak veya bu kadar sarsıcı olmayacaktı. Belki sadece ilerlemenin safhalarına göre mahiyetleri değişen bir eski-yeni mücadelesi şeklinde kalacaktı (Ayvazoğlu,1997:226). Görüldüğü gibi o dönem İslamcı ve Türkçü olarak bilinen aydınların, Batıcı aydınların toptancı yaklaşımlarına karşı savundukları seçmeci tavırlarının temelinde, devleti yönetenlerin ve onları yönlendiren bazı aydın ve sanatçıların- ki bunlar Batı eğitiminden geçmiş kişilerdir- halka rağmen halkın inanç ve değerlerine aykırı tutum ve davranışları vardır. Bu nedenle onların bu tavırlarını halkın Batı örf, adet ve değerlerinden en az şekilde etkilenmeleri için gösterilen bir çaba olarak değerlendirmek gerekir. Yine Mehmet Akif ve onun gibi düşünenlerin ilim ve

teknolojiyi, Batının sosyal kültürel ve ekonomik gelişimin dışında bir süreç olarak görmeleri, ilerlemeyi sırf çalışkanlık ve benzeri motiflere bağlamaları bir hatadan çok onların, kültür, medeniyet, ilim, teknoloji gibi kavramları fazla kurcalamadığına yorulabilir (Ayvazoğlu,1996:58). Batının ve onun toplumdaki temsilcilerinin tazyiklerine karşı M. Akif ve onun gibi düşünenlerin ileri sürdükleri seçmeci tavrın hiçbir zaman gerçekleşmesi mümkün olmayan çözümler olduğunu düşünmek haksızlık olur. Çünkü onların öne sürdükleri bu çözüm hiçbir zaman gerçekleşme imkânı bulamamıştır. Daha doğrusu Batı'yla bu anlamda ilk karşılaşmadan beri Batının önce kültürel değerleri, kılık- kıyafet gibi toplumsal yaşam alanlarını ilgilendiren yönleri alınmıştır. Üstelik bu Tanpınar'ın da dediği gibi programsız ve hedefsiz yapılmıştır.

İslam dünyasında, Batıda ortaya çıkıp kendisini de etkisi altına alan modern duruma nasıl karşılık verileceği ve kendisi kalarak değişime nasıl ayak uyduracağı tartışması, son bir asırdan beri ciddi tartışmalara ve yeni fikir akımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Eskiyi aynen devam ettirmek isteyen gelenekçilerle, değişimi, Batılılaşmayı savunun modernistlerin bu tartışmalarının en yoğun olduğu bir dönemde yaşayan M.Akif, Fazlurrahman gibi; "gelenek ve modern durumu karşılaştırıp, İslam'ın ana kaynakları açısından ikisini de değerlendirip, gerekli yerlerde geleneği, gerekli yerlerde de modern durumu" (Çiftçi, 2001:11) almayı savunan bir anlayışa sahip olduğu söylenebilir. Onun bu yöndeki ilkesi şudur:

"Yeniliği iyiliğinden, hususiyle lüzûmundan dolayı almak, eskiyi de fenalığı sabit olduğu için atmak" (Timurtaş, 1987:67).

KAYNAKÇA

Makale

Aktay, Yasin. (2008). "Reform, İctihad ve Tecdid Bağlamında İslam ve Hayat", Milel ve Nihal (İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi), Cilt:5 Sayı: 2 : 43-73

Bolay, Süleyman Hayri.(2007). "Mehmed Âkif'in Gençliğe Bakışı ve Âsım'ın Nesli", Mehmet Âkif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik, Ankara,TYB Yay.: 28

Cebeci, Suat. (2008). "Mehmet Akif'in Din Anlayış ve Sunuş Tarzı", Mehmet Âkif Dönemi ve Çevresi, T.Y.B. Yay: 32 Mart, Ankara:52-57

Karaismailoğlu, Adnan. (2007). "Gelenek ve Gelecek Kavşağında Mehmet Akif", Mehmet Âkif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik, Ankara, TYB Yay.: 28: 56-61

Kitap

Ayvazoğlu, Beşir. (1997). Geleneğin Direnişi, İstanbul, Ötüken Neşriyat,

Ayvazoğlu, Beşir. (1996).Yahya Kemal Eve Dönen Adam, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2. Basım,

Cerrahoğlu, Ahmet.(1964). Bir İslam Reformatörü, İstanbul Matbaası, İstanbul

Çiftçi, Adil: (2001). Fazlurrahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek, İstanbul, Kitabiyat,

Kaplan, Mehmet. (1989). Kültür ve Dil, İstanbul, Dergâh Yay. 6. Baskı,

Okay, M.Orhan: (1989). Mehmed Akif- Bir Karakter Heykelinin Anatomisi-, Ankara, Akçağ Yay.

Timurtaş, F. Kadri.(1987). Mehmet Akif ve Cemiyetimiz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara

Yücebaş, Hilmi.(1958).Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif, İstanbul, Dizerkonca Matbaası.

MEHMET AKİF'İN DÜŞÜNCESİNDE DEĞİŞİM TEKLİFLERİ

Tahsin YILDIRIM*

Özet/Abstract

Mehmet Akif Ersoy'un 1920'de Ankara'ya gidişi ve 1923 yılındaki seçim sürecine kadar milli birlik ve beraberliğe ait çabaları anlatılmıştır.

Mehmet Âkif Ersoy going to Ankara in 1920 his efforts on the way of indipendence until 1923.

Giriş

Mehmed Âkif modern Türk edebiyatının önemli ediplerinden birisidir. Sanatını inancının emrine veren Âkif, fikirlerini, dertlerini, ümitlerini, heyecanlarınının ifadesi olan şiirleri yedi ayrı kitaptan oluşan Safahât'ta toplamıştır. Onun hayata bakışının merkezinde İslâm vardır.

O; sanatını, cemiyeti daha ilerilere götürmek için vasıta yapmıştır. Fakat bunu yaparken de sanatından taviz vermediği gibi, şiirini de kuru sloganlara âlet etmemiştir. Âkif'in şiirinde hayatın tüm renkleri vardır.

* Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Komisyonu yazarı. tahsinyildirim1972@gmail.com

Mehmed Âkif Ersoy, iyi bir şair olmasının yanı sıra bu ülkenin bağımsızlığını dosta düşmana ilan eden millî marşımızın şairi olması dolayısıyla da önemli bir edebî kişiliktir. Bu sebepten onun hayatı, sanatı, kişiliği hakkında herkesin merak ettiği konular hemen her zaman olmuş ve gelecekte de olacaktır.

Kültürümüze bir çok katkılar sağlayan Mehmed Âkif ülkemizin kara günlerinde insanların ne yapacağını bilmediği bir dönemde yollara düşmüş ve insanımıza kurtuluş için hak ve hakikati anlatmıştır.

İstiklal Aşığı Şairin Milli Mücadele'ye Bakışı

30 Ekim 1918'de imzalanan Osmanlı için yıkım olan Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra "Tek dişi kalmış canavar" ülkenin her tarafına fütursuzca saldırmaya işgale başlamıştır. Bu tarihten itibaren vatan topraklarının düşmanlarımız tarafından birer birer işgale başlaması Mehmed Âkif'i derin bir ıstırap İçinde bırakmıştır. 16 Ekim 1919'da Sebîlürreşâd'da yayımladığı "Hüsran" adlı şiiri onun o günlerde içinde bulunduğu durumu göstermesi açısından önemlidir. Âkif, hissiyatını Hüsran şiirinde şu mısralarla ifade etmiştir.

"Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,

İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım.

Gür hisli gür imanlı beyinler coşar ancak,

Ben zâten uzun boylu düşünmekten uzaktım!

Haykır! Kime, lâkin? Hani sahipleri yurdun ?

Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım;

Feryâdımı artık boğarak, na'şını, tuttum,

Bin parça edip şi'rime gömdüm de bıraktım;

Seller gibi vâdiyi eninim saracakken,

Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.

Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;

İnler "Safahaf'ımdaki hüsran bile sessiz!" (Ersoy, 2006, s. 437)

Yıllardır savaşta verdiği kayıplar yüzünden halk, yorgun ve bitkindir. Ordunun çok büyük bir bölümü ise terhis edilmiştir. Bu durum, işgalcileri cesaretlendirmekte, işgalciler istedikleri her yeri kolayca ele geçirebileceklerini sanmaktadırlar. Türk milleti ise tarihten aldığı güç ve inançla harekete geçmek gereğini hissetmiştir. O karanlık günlerde ülkenin durumunu iyi görmeyen aydınlar, kurtuluş için farklı çözüm çareleri aramaktaydılar. Yaşanan acı günlerde İstiklâl Marşı şairi, ülkenin kurtuluşu için bir şeyler yapmanın gereğini hisseden sorumlu aydın anlayışını sergileyerek kendisinden beklenen olumlu ve yol gösterici tavrı sergilemiştir. Milli şairimiz, Milli Mücadele'nin tohumlarının atıldığı zamanlarda İstanbul'dadır. Ülke için bir şeyler yapması gerektiğini hissetmektedir. Bunun yolunun Anadolu insanını uyarıp Milli Mücadele safında yer alması gerektiğini anlatmaktan geçtiğini bilmektedir. "İstiklal" aşığı şairin milli birlik yolundaki çabalarını Milli Mücadelenin her safhasında ve yerinde görebiliriz.

Âkif'e göre vatan üzerinde yaşanan kara parçası olmaktan ziyade bütün mukaddes değerleri temsil eden, varlığımızın, şanlı geçmiş ve geleceğimizin sembolü ve kaynağıdır. Ona göre yaşanan olumsuz günlerde insanımızın umudunu yitirmesi ile vatanın elden gitmesi demek her şeyimizle yok olmamız demektir. Mehmed Âkif bu durumu Süleymaniye Kürsüsü'nde şu mısralarla anlatmıştır.

"Enbiyâ yurdu bu toprak, şühedâ burcu bu yer;

Bir yıkık türbesinin üstüne Mevlâ titrer!

Dışı baştanbaşa bir nesl-i kerîmin yâdı;

İçi boydan boya milyonla şehîd ecsâdı.

Öyle meşbû-i şehâdet ki bu öksüz toprak;

Oh, bir sıksa adam otları, kan fışkıracak!

Böyle bir yurdu elinden çıkaran nesl-i sefîl,

Yerin üstünde muhakkar, yerin altında rezîl!

Hem vatan gitti mi, yoktur size bir başka vatan;

Çünkü mirasyedi sâil kovulur her kapıdan!" (Ersoy, 2006, s. 165)

Mehmed Âkif ülkenin içindeki durumu ve Milli Mücadeleye bakışını şu mısralarla ifade etmiştir.

"Ah! Karşımda vatan namına bir kabristan yatıyor şimdi!

Nasıl yerlere geçmez insan

Şu mezarlık ki uzanmış gidiyor, ey yolcu!

Nerede başladı yükselmeye, bak, nerde ucu,

Bu hicran-ı müebbed, bu ne hüsran-ı mübin…

Ezilir ruh-ı sema, parçalanır kalb-i zemin." (Ersoy, 2006, s. 165)

Birlik ve Beraberlikle İlgili Mesajları

Mehmed Âkif, milletin birlik ve bütünlüğünü dinde görmektedir. İslâm'ın birçok etnik gurubu bir potada eriterek sağlam bir millet haline getirdiğini ifade eden Âkif, kavmiyyet fikrinin milleti birleştirmek yerine ayrılığa sebep olacağına dair inancını ifade etmiştir. Kavmiyet fikrinin, vatanın elden çıkmasına sebep olmayacağını, dini de temelinden yıkabilecek bir âmil olabileceğini vurgulamıştır.

"Müslümanlık sizi gâyet sıkı, gâyet sağlam,

Bağlamak lâzım iken, anlamadım, anlıyamam,

Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?

Fikr-i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize?

Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,

Aynı milliyetin altında tutan İslâm'ı,

Temelinden yıkacak zelzele kavmiyettir.

Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.

Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez…

Son siyâsetse bu, hiç böyle siyâset yürümez.

Sizi bir aile efrâdı yaratmış Yaradan;

Kaldırın ayrılık esbâbını artık aradan.

Siz bu da'vâda iken yoksa iyâzen-billâh,

Ecnebîler olacak sâhibi mülkün nâgâh." (Ersoy, 2006, s. 168)

Şair, ayrılıkların düşmanlıkların girmediği bir milletin parçalanmasının mümkün olmadığını aşağıdaki mısralarda çok açık bir ifade ile dile getirmiştir.

"Girmeden tefrîka bir millete, düşman giremez;

Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez."

(Ersoy, 2006, s. 169)

Kamuoyu Oluşturma Mekanı Olarak Cami

İslâm dini birliğe ve beraberliğe önem veren bir dindir. Üç kişinin olduğu yerde bile birliğin ve dirliğin olması adına kendilerine bir temsilci seçmelerini vaz etmiştir. İslam'da camiyi bir ibadet yeri olarak görmenin yanında birleştirici, bütünleştirici ve toplumsal dayanışmayı sağlayıcı sembol mekan olarak görmektedir.

Mehmed Âkif'te peygamberimiz döneminden itibaren kamuoyunun aktif bir mekanı olan cami ile ilişkisini küçük yaşlardan itibaren kurmuştur. Bundan dolayı Mehmed Âkif'le cami arasında çocukluktan başlayan bir ilişki vardır. Âkif'e "Camideki Şair" unvanı belki de bu yüzden verilmiştir. Mehmed Âkif, cami kürsülerini farklı amaçlarla kullanmıştır. Gerek itibâri eserlerinde, gerekse şahsi hayatında camiler onun iç içe olduğu mekânlardır. Hatta diyebiliriz ki, cami, onun çarşısı, pazarı, dinlenme mekanı olmuştur.. Bu noktada İstanbul'un Süleymaniye ve Fatih camilerinin kürsüleriyle Balıkesir'deki Zaganos Paşa Camii, Ankara'da Hacıbayram Camisi'nde ve Kastamonu'daki Nasrullah Camii kürsülerinde halka hitabetmiş; ayet ve hadis tefsirlerinden de yararlanarak, İslamiyet'in ilerlemeye mâni olmayan bir din olduğunu, İslam dünyasının içinde bulunduğu tembellik ve cahillikten bir an önce sıyrılarak Batı medeniyetini benimsemesi gerektiğini, kurtuluş için birlik ve beraberliğe ihtiyacımızın olduğunu cami kürsülerinden yaptığı konuşmalarda vurgulamış, halkı uyandırmaya, aydınlatmaya çalışmıştır. Mehmet Âkif Milli Mücadele yıllarında birlik ve beraberlik adına gösterdiği çabaların çoğunun icra mekanı camilerdir.

Camideki Şair

"İçi boydan boya milyonla şehîd ecsâdı." ile dolu ülkede yaşamanın onur kırıcılığını her daim yüreğinde hisseden Âkif Milli

Mücadele'nin stratejisinin bir parçası olan bölgesel kongreler ve değişik çabalara destek vermek için yapılan örgütlenmelere manevi destek vermiştir.

Balıkesir insanı tarafından verilmeye başlanan Yunanlıların Ayvalık'ı işgaline duyulan tepkinin bir yansıması olarak 1919 Haziranın ilk haftası içinde de Balıkesir'de Kuva-yı Millîye teşkilâtı kurulmuştur. Bölgede millî direnişi genişletmek ve daha iyi organize olmak amacıyla ilk toplantı haziran sonlarında yapılmıştır. Ardından da 26 Temmuzda İkinci Balıkesir Kongresi toplanmış ve yurttan düşmanlar kovuluncaya kadar mücadele azmi ortaya konmuştur. Balıkesir'deki bu çabaları gören Âkif, kendini sorumlu sayarak burada bir şeyler yapmak gereğini hissetmiştir. Mehmed Âkif, Balıkesir'de dostu Hasan Basri Çantay tarafından çıkarılan "Ses" adlı haftalık bir gazetenin 21 Teşrinisani 1918 tarihli sayısında "Yeis-Bedbinlik" başlıklı bir yazı yayınlamıştır. (Sarıhan, 1996, s. 100.) Bu yazının ardından orada olma ihtiyacını hissederek Balıkesir'e gitme kararı almıştır. Mehmed Âkif, 23 Ocak 1920'de Zağanos Paşa Camii'nde vaaz vermiştir. Bu vaazdan bir ya da iki gün önce yani 21-22 Ocak 1920 tarihlerinden birinde Balıkesir'e ulaşmıştır.(Yıldırım, 2007, s. 141.)

Balıkesir'deki heyecanı bizzat gören ve Millî Mücadele'yi "büyük bir gaza" olarak değerlendiren Mehmed Âkif, burada son derece heyecanlanarak "zafer yolu bu yoldur" diyerek halka ışık tutmuştur.

Hasan Basri Çantay onun Balıkesir'deki hizmetleri için şunları yazmıştır:

"Balıkesir'de başlayan millî hareketlerde bile Âkif'in bir rolü vardır. O, İstanbul'da Darü'l-hikme âzasındandı. Balıkesir'e koşup geldi. Halka müessir bir hitabe verdi, millî hareketleri teşci etti. O tunç hitabenin tanîni hâlâ Balıkesirlilerin kulaklarında çınlar."(Çantay, 1966, s.120)

Mehmed Âkif, Balıkesir'in en büyük camisi olan Zağanos Paşa'da cemaate bir kısmını aşağıda aktardığımız bir vaaz vermiştir. Âkif'in Cuma namazında vaaz vereceğini duyan halk akın akın

camiye koşmuş, cemaat camiden dolup taşmıştır. Âkif, kürsüde Kur'ân-ı Kerîm'den Âl-i İmran süresinden bir ayet okuyarak vaazına başlamıştır.[1]

Bu vaazında ülkenin başına gelenleri, sebepleri ve çözüm çarelerini ortaya koymuştur. Başımıza gelen felaketlerin ana kaynağının "din işlerinde olduğu gibi, dünya işlerinde de gevşek davranmamız..." olduğunu ifade etmiştir. Bu vaazında çözüm yolu olarak da "ümitsizlik ve azimsizlikten sakınma"mız gerektiğini ifade ile Ankara merkezli başlayan kurtuluş hareketine herkesin katılarak birlik olunmasının elzem olduğunu ifade etmiştir. Buradaki vaazında aşağıda bir kısmını verdiğimiz 3 Ekim 1918'de yazdığı "Alınlar Terlemeli" şiirini okumuştur.

Ey Müslüman

"Cihan altüst olurken, seyre baktın, öyle durdun da,

Bugün bir serserisin, bir derbedersin kendi yurdunda!

Hayat elbette hakkın… Lâkin ettir haykırıp ihkaak;

Sağırdır kubbeler, bir ses duyar: da'va-yı istihkak.

Bu milyarlarca da'vadan ki inler dağlar, enginler;

Oturmuş ağlayan âvâre bir ma'sûmu kim dinler?

Emeklerken sabî tavrıyle, topraklarda sen hâlâ;

Beşer doğrulmuş, etmiş, bir de baktın, cevvi istîlâ!

Yanar dağlar uçurmuş gezdirir beyninde dünyanın;

Cehennemler batırmış, yüzdürür kalbinde deryanın;

Deşer âfâkı, birşeyler sezer esrâr-ı kudretten;

Eser a'mâkı, izler keşfeder edvâr-ı hilkatten.

Zemin mahkûmu olmuştur. Zaman mahkûmu olmakta;

O, heyhât, istiyor hâkim kesilmek bu'd-i mutlakta!"

(Ersoy, 2006, s.441)

1 Âli İmran suresinin 203. ayeti mealen şöyledir: Hepiniz birden Allah'ın bağına sımsıkı sarılınız. Sakın aranıza ayrılık girmesine imkan vermeyiniz. Allah'ın hakkınızdaki nimetini düşününüz. Hani sizler, birbirinize düşmandınız? Cenab-Hak kalplerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Hani sizler bir zaman ateş çukurunun ta kenarına kadar gelmiştiniz de Cenab-ı Hak sizi oradan kurtarmıştı.

Bu şiirinden sonra camideki insanlara birliğin beraberliğin ülkenin kurtuluşu için tek geçer şart olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

"Ey cemaat-i Müslimin!

Memleketlerinizi kurtarmak için devam eden mücahedatınızda bir noktaya son derecede dikkat etmelisiniz. Bu hareketlerin, bu himmetlerin sırf müdafaa-i din ve vatan gayesine müteveccih olduğu yâr u ağyar nazarında tamamiyle anlaşılmalıdır. Fırkacılık, menfaatçilik, kavmiyetçilik gibi hislerden külliyyen müberra olduğuna yakındakilere, uzaktakilere tamamiyle kanaat gelmelidir. Bu kanaati zerre kadar sarsacak bir harekete, bir söze kimse tarafından meydan verilmemelidir. Hususî emeller, hususî içtihatlar, yine hususi olarak sahiplerinin kafalarında, kalbinde kalmalıdır. Çünkü gaye birdir. Efrad tarafından o müşterek gayeye karşı gösterilecek ufacık bir inhiraf son derece muhtaç olduğumuz vahdeti temelinden sarsmaya kâfîdir. Onun için bundan son derecede sakınılmalıdır.

Cemaat içinde herkesin uhdesine düşen bir vazife-i vataniye, bir fariza-i diniye vardır ki onu îfâda zerre kadar ihmal göstermek caiz değildir. Bu hususta hiçbir fert kenara çekilerek seyirci kalamaz. Çünkü düşman kapılarımıza kadar dayanmış, onu kırıp içeri girmek, harîm-i namus ve şerefimizi çiğnemek istiyor. Bu nâmerd taarruza karşı koymak kadın erkek, çoluk çocuk, genç ihtiyar… her fert için farz-ı ayn olduğu bir lâhza hatırdan çıkarılmamalıdır. Bu gün herkes vüs'unu sarf ile mükelleftir. Osmanlı saltanatını i'lâ için "Karesi"nin, bu kahraman İslam muhitinin vaktiyle büyük fedakârlıklar gösterdiği herkesin malûmudur. Rumeli'yi baştan başa fetheden, hep bu topraktan yetişen babayiğitlerdi. O kahraman ecdadın torunları olduğunuzu ispat etmelisiniz. Anadolu'yu müdafaa konusunda diğer vilayetlere ön ayak olmak şerefini siz ihrâz ettiniz. Sayiniz meşkûrdur. İnşaallah bu şan ve şeref kıyamete kadar artar gider. İnşallah vatanımızın haysiyeti, istiklâli, saadeti, refahı, umranı dünyalar durdukça masûn ve mahfûz kalır."[2]

2 Âkif'in 6 Şubat 1920 tarihinde Zağanos Paşa Camisi'nde verdiği bu vaazın tam metni için bak. Sebilürreşad, cilt 18, sayı 458, 12 Şubat 1336 (1920) s. 183-186. Ayrıca bak. Hasan Boşnakoğlu, İstiklâl Marşı Şairimizin İstiklâl Harbindeki Vaazları, İstanbul 1981, s.71-80; Bahar Yayınevi, Mehmed Âkif, İstiklâl Savaşı Hitabeleri-Manastırlı İsmail Hakkı, Vaizler, İstanbul 1983, s.475-487.

Âkif'i Bekleyen Kötü Haber

Âkif bu vaazından birkaç gün sonra İstanbul'a geçer. Ancak onu İstanbul'da Darülhikmetül İslamiye'deki resmi görevinin sona ereceği haberi beklemektedir. Millî Mücadele'yi desteklediği sabit olunca İstanbul Hükümeti tarafından 16 Mayıs 1920 tarihinde Darülhikmetül İslamiye'deki görevine son verildiği iddiaları vardır. (Albayrak, 1998, s. 93.) Bu görevinden ayrılışı hakkında farklı kanaatler izhar edilmiştir, Kimine göre Darülhikmetül İslamiye onun Milli Mücadeleye katıldığı için görevine son vermiştir. Kimilerine göre ise o görevinden izinsiz ayrılıp gittiği için görevine son verilmiştir.

Mehmed Âkif'i İstanbul'da iken bekleyen asıl acı haber ise son Osmanlı Meclis-i Mebusânı'nın 16 Mart 1920'de İngilizler tarafından basılarak dağıtılmasıdır. Maalesef İstanbul artık fiilen de işgal edilmiştir. İşgal kuvvetlerinin akıl almaz uygulamaları İstanbul'daki Müslüman halkı canından bezdirir hâle getirmiştir.

İşgal güçleri İstanbul'da taşkınlıklar yaparken son Osmanlı Meclis-i Mebusânı'nın üyelerinin bazıları 23 Nisan 1920 günü Ankara'da açılacak meclise katılmak üzere Ankara'ya geçmişlerdir. Seçilen bazı milletvekilleri ile işgal altındaki İstanbul'dan kaçabilen bir kısım milletvekillerinin katılımıyla Büyük Millet Meclisi açılmıştır. (Budak, 2003, s. 131.) Mehmed Âkif de milletvekilleri ile aynı zamanlarda Ankara'ya geçmiştir.

Mehmed Âkif Ankara'da

Mehmed Âkif, Millî Mücadele'nin kalbi olan Ankara'ya geçip bu kutlu görevde yer almak heyecanını duymaktadır. O, Ankara'ya geçişini sadece damadı Ömer Rıza Doğrul ile birlikte seyahat edeceği yakın arkadaşı Eşref Edip'e haber verir. Onlarla bir sırrı paylaşır gibi konuşurak:

"Artık burada duracak zaman değildir. Gidip çalışmak lâzım. Bizim tarafımızdan halkın tenvirine ihtiyaç varmış. Çağırıyorlar... Mutlaka gitmeliyiz. Ben yarın Ankara'ya hareket ediyorum. Hiç kimsenin haberi olmasın. Sen de idarehanenin işlerini derle topla, Sebilürreşad klişesini al, arkamdan gel. Meşihattakilerle de temas et, harekât-ı milliye aleyhinde bir halt etmesinler." (Edip, 1962 s. 139.)

Demiştir..

Âkif, 11 Nisan 1920 tarihinde başlayan İstanbul'dan hareket eden Milli şairimiz bir söyleşisinde de Ankara'ya geçişini şöyle anlatmıştır:

"İstanbul'dan, mücadele aleyhine fetva çıktığı gün ayrılmıştım. Üsküdar'dan araba ile şimdi ismini hatırlamadığım bir köye gittik, oradan 'Cuma'yı tuttuk. O zaman Adapazarı'nda karışıklıklar vardı, kenarından geçtik, kâh öküz arabalarıyla, kâh beygirlerle Lefke'ye geldik ve trenle Ankara'ya ulaştık. Ankara … Ya Rabbi, ne heyecanlı, helecanlı günler geçirmiştik. Hele Bursa'nın düştüğü gün… Ya Sakarya günleri… Fakat bir gün bile ümidimizi kaybetmedik, asla yeise düşmedik. Zaten başka türlü çalışılabilir miydi? Ne topumuz vardı, ne tüfeğimiz. Fakat imanımız büyüktü."(Kandemir, 1936, S. 175)

Mehmed Âkif, Ankara'ya Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı olan 23 Nisan 1920 tarihinden bir gün sonra yani 24 Nisan 1920'de ulaşmıştır. Âkif, burada sevinçle karşılanmıştır.

Âkif, Ankara'da İttihat ve Terakki iktidarından sonra halkta oluşan İttihat ve Terakki aleyhtarlığını bundan hareketle de Milli Mücadele aleyhine bir tavır görmüştür. Bunun sebebi de bazı eski İttihatçıların Millî Mücadele saflarında yer almasıdır. O böyle kötü bir günde insanlara ayrışmak yerine birlik olmayı her zaman tavsiye etmiş ve bunu hayatına şiar edinmiştir. Mehmed Âkif, işgal yaşananları izlerken büyük bir ızdırap çekmektedir. Hele bazı kişilerin Anadolu'da başlamış olan Millî Mücadele'ye saldırmalarına hiç tahammül edemiyor ve bu kanaatte olanlara ciddi tepki duyuyordu. Onun bu yöndeki bir tepkisini Kurun Gazetesi başyazarı Âsım Us şöyle naklediyor:

"Anadolu hareketinin ilk başladığı sıralarda idi. Bir gün Babıâli Caddesi'nde Sebilürreşad idarehanesinde birkaç kişi konuşuyordu. Hâzirûndan biri Anadolu hareketinin bir İttihatçılık eseri olduğunu söyledi. O zamana kadar düşünceli bir tavır içinde hemen hiçbir şey söylemeyen merhum Âkif birdenbire heyecanlandı; bu sözü söyleyene dönerek: -Hayır; Artık buna da İttihatçılık denemez. Bu memleket meselesidir. Buna herkes el birliğiyle sarılmalıdır." (M.Ertuğrul, Düzdağ, 1996, s.251.)

Hacıbayram Camisinde

28 Nisan 1920 tarihli "Hâkimiyet-i Milliye" gazetesinde haber verildiği gibi, 30 Nisan Cuma günü Hacı Bayram Camiinde kürsüye çıkarak halka hitap etmiştir.

Ankara'ya gelen "Mehmed Âkif, Hacıbayram Camisi'nde vaaza başlamıştır.. Mehmed Âkif, sadece Ankara'nın kalbinin attığı bu camide değil ülkenin değişik yerlerinde de vaazlar vermiştir. Halkın bir kez daha kendisini hatırlaması ve üzerine serpilmiş olan ölü toprağından arınması gerekiyordu. Bu sayede yurdu saran düşmanlara karşı halk bilinçlendiriliyor, gelecek günlerde onları ne gibi tehlikelerin beklediği söyleniyordu.

Yaralı da olsa aslan, aslandı. Ve karşısına geçip onu esaret altına almanın hazzını yaşayan, bununla keyiflenen metal yığınlarına, taş kalplilere ve başkasının toprağında gözü olanlara cevap verilecekti." (Kaya, 2007, s. 49.)

Mehmed Âkif Burdur Milletvekili

Milli Mücadele'ye katkı sağlamak üzere Ankara'ya gelen Mehmed Âkif, 4 Haziran 1920'de Biga milletvekili seçilmiştir. Bir gün sonra da meclisteki çalışmalara katılmıştır. 8 Temmuz 1920'de de Burdur'dan da milletvekili seçilmiştir. 18 Temmuz 1920'de Biga milletvekilliğinden istifa ederek sadece Burdur milletvekili olarak görev yapmıştır. Hayatının her anını dolu dolu yaşayan Mehmed Âkif, Burdur Milletvekili sıfatı ile I. Meclisin çalışmalarına katkıda bulunmuş; başyazarlığını da yaptığı Sebilürreşad dergisinde yazdığı şiir ve makaleleri ile Millî Mücadele'ye tam destek vermiştir. (Yalçın, Aralık 1983.)

Ankara'ya giden Âkif kısa bir süre sonra yakın şehirlere seyahatler yapmıştır. Burdur'a yapılan seyahati Âkif'in oğlu Emin hatıralarında muazzam bir kalabalığın karşıladığını yazmıştır. Burdur'da sevgi ile karşılanan Âkif burada Millî Mücadele lehine bir hava oluşturmak için çeşitli çabalar içine girerek halkı aydınlatmaya çalışmıştır.

Çankırı Ziyareti ve Vaazı

Mehmet Akif, Ersoy'un Meclisin izni ile Kastamonu'ya giderken uğradığı güzergahlardan biri de Çankırı olmuştur. Mehmet Akif, Çankırı'ya uğradığında onu Çankırı (Kengırı) mebusu Hacı Tevfik Bey, Binbaşı Halim Bey ile Çankırı Kafkas topçu alayı kumandanı Yahya Bey tarafından Kalecik ilçesi yakınlarında karşılanmıştır. Mehmet Akif ve yanındakiler Yahya Bey'in delaletiyle yol üzerinde bulunan köylere uğrayarak, onları vaazları ile irşat edip, Milli Mücadeleye katılmaya davet ettiler. Çankırı'da Kafkas Topçu Alayının oluşu ve Çankırı'nın Kuvâ-yı Milliye ruhu ile çalkalanması Mehmet Akif'i çok memnun etmiştir.

Bilim dünyasına yeni kazandırılan Çankırı vaazı Mustafa Durlanık'ın gayri matbu hatırasında kaydedilmiştir. Bu hatırada Mehmet Akif'in Çankırı ziyareti ve vaazı kaydedilmiştir.

"Mehmet Akif'in Çankırı'da bulunduğu günlerde şehirdeki en aktif sivil toplum örgütlerinden birisi de Çankırı Müdafaa-ı Hukuk Teşkilatıdır. Çankırı Müdafaa-ı Hukuk cemiyetinin reisi Balcızade Müfti Ata Efendi,8 azalar ise; encümen-i liva azasından Şeyhzâde Hilmi Efendi9, meclis-i idare azalarından Hacı Şükrü Efendi, Dumluzade İsmail Efendi, Fevzizade Abdullah Efendi, Belediye reisi Cemal Efendi ve Saraçzade Hasan Efendi'dir.10 Daha sonra kurulan Çankırı Gençler Mahfeli, (Kuruluşu: 12 Temmuz 1920) Milli Mücadele boyunca Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetine yardımcı olmuştur.11 Mehmet Akif'in, bu cemiyetlerle yaptığı çalışmalardan dolayı ile yakından ilgilendiğini söylemek mümkündür.

Milli şairimiz Mehmet Akif, 15 Ekim 1920 Cuma günü Çankırı'nın en büyük camisi olan ve halk arasında Büyük cami olarak bilinen, Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı Ulu camiinde bir vaaz vermiştir. Mehmet Akif, ibadetten önce hürriyetin geldiğini ve hürriyet olmadan yapılan ibadetlerin kabul olmayacağını, kâfirin işgali altında olan halifenin de esir olduğu dolayısıyla gerçek halife olamayacağını, Yunanlılara ve kâfirlere karşı cihad bayrağını açan Mustafa Kemal etrafında toplanmak gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. Mehmet Akif vaazında şunları söylemiştir:

'Muhterem Müslümanlar, Aziz Çankırılılar, Allah'a hamd u senalar olsun. Aylardan beri Cuma namazını kılmak fırsatını Çankırı'da buldum. İstanbul ve civarında kılamadım. Çünkü o yörelerde kâfirlerin bayrağı dalgalanıyordu. O bayrağın altında kâfirin kölesi idik. Rabbü'l-âlemin müslümanlara köleliği haram kılmıştır. Kölenin [Cuma] namazı kabul değildir. Hürriyetinizi kazanacak sonra cumaya koşacaksınız. Kâfirin bayrağı altında halifelik de kuru bir sözden ibarettir. Halifelik İslam bayrağı altında olur. Yoksa halife de bir köledir. Allah'ın reddettiği bir haleftir. Öyleyse müslüman için evvela hürriyet sonra ibadet.

Aziz Çankırılılar, kâfirlerin köleliğini kabul etmeyip hürriyet için cihad açan Mustafa Kemal Paşa etrafında toplanınız ve ülkemizi yakıp yıkan hamile kadınların karınlarını deşen hiçbir günahı olmayan çocuklarımızı süngüleyip havada dolaştıran kız ve kadınlarımızın namuslarına tecavüz eden Yunan ordusunu ve onları destekleyen kafirleri kovmadıkça ve eli kolu bağlı yörelerimizde İslam'ın bayrağını dalgalandırmadıkça sizlerin de ameli noksan [kalır] ibadeti makbul olamaz. Köleliği kaldıran ona cihad açan Kuvva-yı Milliye ordusuna katılınız. Cennetin kapısı daima şehitlere ve gazilere açıktır. Her iki cihanda da Allah'ın makbul kulları şehitler ve gazilerdir.'

Hatırat şöyle devam ediyor: [Mehmet Akif'in] Sözü hıçkırıklarla boğazına tıkanarak gözyaşları ile duasını yapmıştır. Mehmet Akif Bey söylemiş Çankırılılar ağlamış, ağlamak neye yarar namazdan çıkan evine koşmuş, hazırlığını yapıp [askerlik] şubesine koşmuş, gönüllü erlerle şube önü dolup taşmıştır." (Akyol, 2008, s. 410)

Mehmed Âkif Kastamonu'da

Silah ve cephane naklinin yanında, cephe gerisindeki bir vilayet itibarıyla Kastamonu önemli bir bölgedir. Mehmed Âkif, Millî Mücadele aleyhinde fetva yayınlayan İstanbul Hükümetinin bu tavrından sonra arkadaşı Eşref Edip ile Sebilürreşad dergisinin klişeleri ile birlikte halkın Millî Mücadele'ye katılmasını teşvik etmek ve moral değerleri yükseltmek için meclis tarafından

görevlendirilmiştir. Mehmet Akif 4 Ekim 1920'de TBMM'ne başvurarak Kastamonu'ya gitmek için izin istemiştir. Meclis zabıtlarından ise Akif'in "Propaganda" için Kastamonu'ya gönderildiği yazılıdır. Konu ile ilgili Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğünün yazısı şöyledir:

"B.M.M. Riyaset-i Celilesine,

Burdur Mebusu Mehmet Akif Bey'in berâ-yı irşad Kastamonu havalisine izam edilmesi mücih-i fevaid görülmüş, mumaileyh müftehî-i azimet bulunmuş olduğundan kendisine me'zûniyet i'tasiyle keyfiyetin heyet-i idareye tebliği istirham olunur, efendim.

4 Teşrinievvel 1336, Matbuat ve İstihbarat Müdir-i Umûmîsi Galip Bahtiyar"

Meclis Başkanı, 7 Ekim 1920'de Akif'i 1,5 ay izinli saydıklarını bildirerek divanın bu kararını onaylamış, Meclis kabul etmiştir.

Mehmed Âkif ile beraber, uzun yıllar başyazarlığını yaptığı Sebilürreşad dergisi de Kastamonu'ya taşınmış ve bu derginin 464, 465 ve 466. sayıları Kastamonu'da basılmıştır.

Kastamonu Mehmed Âkif için önemli duraklardan biridir. Âkif Kastamonu'ya Anadolu'ya geçişinden üç ay sonra 15 Temmuz 1920'de ulaşır. Burada büyük bir coşkuyla karşılanmıştır.

Onun Kastamonu'ya gelişini Açıksöz gazetesi şu haberle duyurur:

"Mehmed Âkif Bey şehrimizde. Büyük İslâm şairi, edib-i âzam, Mehmed Âkif Beyefendi, iki gün evvel şehrimize gelmiştir. Sebilürreşad'daki yazıları ve birçok âsâr-ı ber-güzidesiyle İslâmlık âleminin yegâne şairi olarak tanınan Mehmed Âkif Beyefendi'ye gazetemiz namına beyân-ı hoş amedî ederiz." (Sarıhan, 1996, s. 117.)

Yaylı bir araba ile Kastamonu'ya gelen Mehmed Âkif'i Kastamonu Müdafaa-i Hukuk ve Gençler Mahfeli3 tarafından sevgi

3 Gençler Mahfili ya da Kastamonu Gençler Kulübü 1920 yılının Şubat ayında kurulmuştur. Özellikle gençleri bedenen ve fikren Millî Mücadele'ye hazırlamak için önemli gayretler göstermiştir. 17 Ekim 1920 den itibaren 18 sayı süren Gençlik Mecmuası adıyla dergi çıkarmışlardır. Bu dergide çeşitli ilmî, edebî ve içtimaî

ile karşılanmıştır. Âkif bu gençlerle bazı akşamlar çeşitli sohbetler yaparak onların Millî Mücadele ateşini körüklemiştir. (Sarıhan, 2004, s. 90.) Kastamonu'da yayınlanan gazeteler onun gelişine geniş yer vermişlerdir. Âkif buraya geldiğinde Nasrullah Camisi, İmamı Hacı Ömer Fazıl Aköz'ün yardımı ile camiye yakın bir yerde "Tabur Katiplerinin Evi" olarak bilinen evde kalmıştır. (Abdulkadiroğlu, 1997, s. 326.) Mehmed Âkif burada özellikle Yılanlı Dergâhı'ndaki toplantılara katılmış ve halkın maneviyatını yükseltici konuşmalar yapmıştır. (Eski,, S: 45, C: XV, Kasım 1999.)

Mehmed Âkif 19 Ekim- 25 Aralık 1920 tarihleri arasında burada ikamet ederek Millî Mücadele lehinde vaazlar vermiştir.4

Nasrullah Camisi'nde Bir Vaiz

Mehmed Âkif cami kürsülerinde halka yol göstermiştir. Sebilürreşad'ın Kastamonu'da yayınlanan bir sayısında Mehmed Âkif'in 19 Kasım 1920 Cuma günü Nasrullah Camisi'nde verdiği vaazın özeti on bir sayfa olarak o ayki sayısında yayınlanmıştır.5 Basılan bu sayı Anadolu'nun bütün illeri ile sancak ve kazalarındaki valilere, mutasarrıflara, kaymakamlara ve müftülere gönderilmiştir. Anadolu coğrafyasında okuyucularda büyük bir heyecan uyandıran bu vaaza her yerden olumlu eleştiriler gelmiştir.

Bu vaazında Âkif, Batı hayranlığının bize verdiği zararları anlatmıştır. Birlik olmanın gereğini her yerde vurgulayan Âkif

"Ey cemaat-i Müslimîn!

Milletler topla, tüfekle, zırhlı ile, ordularla, tayyarelerle yıkılmıyor, yıkılmaz. Milletler ancak aralarındaki rabıtalar çözülerek herkes başının derdine, kendi havasına düştüğü zaman

yazılar yayınlanmıştır. Gençler Mahfili, vilayette ağırlığı olan bir teşkilat olup gelip geçen önemli kişiler buraya uğramışlardır.

4 Buradaki hayatına ait kısmi bilgi için:

a. Mustafa Eski, Millî Mücadele'de Mehmet Âkif Kastamonu'da, Ankara, 1983.

b. M.Ertuğrul, Düzdağ, Mehmed Âkif Ersoy, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.

c. Hayrettin Karan, Eşref Edip, Millî Mücadele Yılları, Haz: Fahrettin Gün, Beyan Yay., İst., 2002.

5 Mehmed Âkif, Nasrullah Kürsüsünden, Sebilürreşad, 25 Teşrinisani 1336, 15 Rebiülevvel 1339, C. 18, S. 464, s. 249-259

yıkılır... İslâm tarihini şöyle bir gözden geçirecek olursak Cenup'ta, Şark'ta, Şimal'de, Garp'ta yetişen ne kadar Müslüman hükümetleri varsa hepsinin tefrika yüzünden aralarında hadis olan fitneler, fesadlar, nifaklar, şikaklar yüzünden istiklâllerine veda ettiklerini, başka milletlerin esareti altına girdiklerini görüyoruz."

"Düşmandan asla dost olmaz, düşman hiçbir zaman 'mahrem-i esrar' kabul edilemez. Türk milleti arasında öteden beri yaygın olan 'İngiliz adaleti', 'Fransız hamiyeti', 'Alman dehâsı', ' 'İtalyan terakkiyâtı 'gibi sloganlar itibâr edilmemesi gereken, gerçek dışı sözlerdir. Mehmed Âkif'e göre: 'Avrupalıların ilimleri, irfanları, medeniyetleri, sanayideki terakkileri inkâr olunur şey değildir. Ancak insaniyetlerini, insanlara karşı olan muamelelerini kendilerinin maddiyattaki terakkîleriyle ölçmek kat'iyyen doğru değildir".

"Sık sık vicdan hürriyetinden bahseden batılılar aslında dünyanın en mutaassıp cemaatidir. Bu yüzden, çocukları doğar doğmaz dinî ve millî telkinatla büyütülen, bilhassa Müslümanlara karşı büyük bir düşmanlık hissiyle yetiştirilen bir Hıristiyanın bir şarklıyı, hele bir Müslümanı sevmesine imkân ye ihtimal yoktur.

"Müslümanların en büyük düşmanı fitne, fesat, nifak ve şikaktır; bunlar yüzünden Emevîler 'den başlayarak Abbasîler, Endülüslüler, Gazneliler ve Selçuklular saltanatlarını, Osmanlılar da eski büyüklüklerini kaybetmişledir. Avrupa medeniyetine ulaşabilmek için yapılacak tek şey, ilk önce, aramıza sokulan fitne ve fesatları ortadan kaldırarak baş başa verip çalışmaktır.

"Düşmanın bizden istediği, herhangi bir vilâyet veya sancak değil, doğrudan doğruya başımız, boynumuz, hayatımız, saltanatımız, devletimiz, hilâfetimiz, dinimiz ve imânımızdır. Bu yüzden, artık aklımızı başımıza almanın zamanı gelmiştir; çünkü artık 'çekilip gitmek için arka tarafta bir karış yerimiz yoktur!" [6] diyerek doğru halka yolu göstermiştir.

6 Bu Sebilürreşad dergisinde yayınlanmış metnin Latin harflerine aktarılmış hâli için: Açıklamalı Mehmed Âkif Ersoy Külliyatı, Haz: İsmail Hakkı Şengüler, Hikmet Neşriyat, İst., 1992, C. 9, s. 257-302.

Mehmed Âkif'in, Millî Mücadele yıllarında Kastamonu'daki Nasrullah Camisi'nde verdiği vaaz son derece önemli ve etkileyicidir. Bu vaaz için M. Emin Erişirgil, Kurtuluş Savaşı'nda, halkın ve onu gerçekleştiren büyük adamların inancını en açık şekilde gösteren yazılı belge, Atatürk'ün Nutuk isimli eserinden sonra, Âkif'in Nasrullah Camisi'ndeki bu vaazı olduğunu ifade eder. Çünkü ikisi de aynı düşünceyi farklı cümlelerle anlatmaktadır. Emin Erişirgil bu düşüncelerini şu cümlelerle anlatmıştır:

"Yaşamak diğer milletler gibi bizim de hakkımızdır. Fakat bilirsiniz ki haklı olmak başka haklı çıkmak gene başkadır. Haklı çıkmak için kuvvet lâzımdır. Hangi milletin adalet muhakemesine müracaat ederseniz ediniz, kuvvetiniz varsa hakkınızı verirler; duygusuna ilticaya kalkmakla bir şey elde edemezsiniz, hüsrandan başka netice alamazsınız.'

Bu sözler Atatürk'ün o zamanlar ve ondan sonra söylediği şu sözün başka türlüsü idi: Merhamet dilenmekle millet işleri, devlet işleri görülmez. Milletin ve devletin şeref ve istiklâli sağlanamaz. Merhamet dilenmek diye bir prensip yoktur."(Erişirgil, 1986, s. 337.)

Mehmed Âkif, Kastamonu'nun ilçelerinde bazı konuşmalarını yapmıştır. Aşağıda yaptığımız şu alıntı bize Âkif'in buradaki çalışmaları hakkında farklı bilgiler de vermektedir:

"Bunların hangileri olduğu konusunda yeterli bilgimiz yoktur. Bu ilçeler muhtemelen Taşköprü. İnebolu ve Daday olmalıdır. Sebilürreşad dergisinin 3 Aralık 1920 tarihli 465. sayısında onun ikinci konuşması yayınlanmıştır. 'Müslümanların Terakkileri İslâm'a Sarılmalarına Bağlıdır' başlığı ile yayınlanan konuşmada. İslâm dünyasının perişanlığı ve bunun sebepleri üzerinde durmuştur.

Mehmed Âkif'in üçüncü konuşmasının da ilçelerde yapıldığı anlaşılmaktadır. 'Tam Müslüman Olmadıkça Felah Yoktur' başlığını taşıyan bu konuşma, yine Sebilürreşad dergisinin 13 Aralık 1920 tarihli 466. sayısında yayınlanmıştır. Bu konuşmasında da Müslümanların perişanlığını ve bunun sebeplerini anlatmıştır.

Onun son konuşması 'Ye'se Düşenler Müslüman Değildir' başlığı altında Sebilürreşad dergisinin 3 Şubat 1921 tarihli 467. sayısında neşredilmiştir. Burada ümitsizliğe düşmenin yaratacağı tehlikelere işaret etmiştir.

Mehmed Âkif 24 Aralık 1920 günü Kastamonu'dan ayrılmış ve Ankara'ya gitmiştir. Onunla beraber Sebilürreşad dergisi de Ankara'ya taşınmış ve derginin 467. sayısı ve sonrakiler burada basılmıştır. Dolayısıyla Mehmed Âkif'in son konuşması derginin Ankara'da basılan nüshasında yayınlanmıştır.

Mehmed Âkif'in Kastamonu'ya ve Açıksöz gazetesine özel bir sevgisi vardır. Zamanının büyük bir kısmını Açıksöz idarehanesinde geçirmiş; yazılarını, konuşmalarını burada hazırlamış; kahvesini, nargilesini yine burada içmiştir. Onun, 5 Kasım 1920 tarihinden itibaren Açıksöz gazetesinin çeşitli sayılarında 'Kır Ağasının Rüyası, Köse İmamın Dertlerinden, Ey Müslüman, Umar mıydı, Ye's Küfürdür, Mevlid-i Nebî Gecesi, Ey Cemaat Uyan, Leyla' başlıklarını taşıyan şiirlerinin yayınlandığı görülmektedir. " (Eski, 1999, Cilt: XV, Sayı 45.)

Taceddin Dergâhı'nda Bir Misafir

Kastamonu'da iki ay kadar kalan Mehmed Âkif, 25 Aralık 1920'de Eşref Edip'le birlikte Sebilürreşad'ın klişelerini alarak Ankara'ya dönmek için yola çıkmıştır. Taceddin Dergâhı şeyhi, Ankara'ya dönen Âkif'e oturduğu yerin bir odasını tahsis etmiştir. Dergâha yerleşen Âkif, ilginin merkezi olmuştur. Buraya gelen dostları ile bir "edebî meclis," bir "sohbet meclisi" oluşturmuştur.

Mehmed Âkif'in Ankara'ya gelişinden bir süre sonra Atatürk tarafından kabul edilmiş Millî Mücadele'ye ait hizmetleri övgüyle zikredilmiştir. Atatürk, ona:

"Kastamonu'daki vatanseverliğe yakışır yoldaki çalışmalarınızdan çok memnun oldum. Sevr Anlaşması'nın memleket için ne feci bir idam hükmü olduğunu Sebilürreşad kadar hiçbir gazete memlekete neşredemedi. Manevî cephemizin kuvvetlenmesine Sebilürreşad'ın büyük hizmeti oldu. Her ikinize de bilhassa teşekkür ederim." (Karan, Edip, 2002, s. 94.) demiştir.

İstanbul Hükümetine Çekilecek Telgraf Meselesi

8 Şubat 1337 (1921) Salı günü TBMM'de gizli bir oturum yapılır. Ankara Hükümeti I. İnönü Savaşı'ndan sonra gündeme gelen Londra Konferansı'nda Türkiye'yi ancak kendilerinin temsil etmeye yetkili olduğunu İstanbul'daki Tevfik Paşa Hükümeti'ne açık bir ifade ile daha önce bildirmişti. Meclisin bu oturumunda ise Londra Konferans'ı için İstanbul'da sadrazam Tevfik Paşa'ya çekilecek telgraf tartışılmıştır.

Bu oturumu yöneten oturum Başkanı Hasan Fehmi Beyin celseyi açmasından sonra ilk sözü Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa almış Ankara hükümetinin bu görüşmeler için kanaatlerini ifade etmiştir. Âkif bu geçiş sürecinde Ankara ve İstanbul Hükümetlerinin yanlış adım atmamaları ve milletimiz için doğru olduğuna inandığı fikirlerini söylemiştir.

Bu telgraf meselesi yüzünden Mehmed Âkif ve Mustafa Kemal arasında kısa süreli kırgınlığa sebep olmuştur. Ancak bu kırgınlık kısa süre sonra açılan İstiklâl Marşı yarışmasında sona ermiştir. İstiklâl Marşı konusu meclise gelmiş, 1 Martta Âkif'in şiiri mecliste okunmuş, 12 Martta da hükümetin de ısrarıyla İstiklâl Marşı, millî marş olarak kabul edilmiştir.

Bülbül:"Kelimeler Ağlıyor, Millet ise Kan Ağlıyordu."

Kastamonu'dan Ankara'ya gelen Âkif'in yaşadığı acılardan biri de Yunanlıların Bursa'yı işgali idi. Bu işgal çoğu insanın moralini bozarak onları karamsarlığa itmiştir.

Batı'nın desteğini arkasına alarak zulmünü kat kat artıran Yunanlılar, Anadolu köylerine saldırmışlardır. Bu karışık ortamdan istifade eden vatan haini isyancılar da bu nazik durumdan yararlanarak kirli emellerine ulaşmak için çeşitli yerlerde isyan çıkarmışlardır.

Yunanlılar 8 Temmuz 1920'de Bursa'ya girerek burayı işgal etmişlerdir. Bursa'nın işgalinden hemen sonra 12 Temmuz 1920'de Hakimiyet-i Milliye gazetesinde "Bahtsız Bursa" başlıklı bir yazı ile yapılan zulümler anlatılmıştır.

"...Bahtsız Bursa, artık altı yüz senedir gönül verdiği Türk'ün sesinden uzak yabancı bayrakların gölgesinde sıtmalı bir hâlde kurtuluş yolunu bekliyor. Kara Osman'ın, Keşiş'in yamaçlarına yüksekten bakan türbesi artık bu yeşil Türk beldesine başını uzatamaz. Başının üstünde parlayan bir Yunan satırı asılı. Günde beş defa bu fâni, toprak adamlarına ilk ümit sesini veren vakur minareler, minarelerinde cihat hutbeleri okunan camiler belki bir keyif için, bir eğlence için atılan bomba ve silah seslerinin aksiyle inliyor. Nilüfer Sultan'ın asırlardır sönmeyen aşk fısıldayan türbesi, şimdi harap bir mezarlıktan başka bir şey değil, belki de bir penceresi bir Ayasofya eder denen Türk mabetleri yıkılıyor."

Hakimiyet-i Milliye'de yer alan bu haberden başka Meclis'te de bu kara gün için bir oturum düzenlenmiştir. Milletvekillerinin önergesi ile oturuma ara verilip kürsüye siyah örtü örtülmüştür. Bu matem örtüsünün önünde Meclis'teki görüşme başlamış ve cennet Bursa'nın kurtuluşu için neler yapılması gerektiği tartışılmıştır.

İlk Osmanlı başkenti Bursa, Yunanlılar tarafından işgal edilir, aynı zamanda Osmanlı devletinin kurucusu Osman Gazi'nin türbesine, Türk'ün mukaddesâtına hakaret edilir. Âkif bu hâl karşısında keder ve ıstırap içinde haykıran ilk Türk şairidir. Âkif, bu sırada bir hüzün destanı olan Bülbül'ü yazmış ve âdetameclisi inletmiştir.

Meclis'te yapılan bu görüşmelere anlamlı bir şiir tercüman olmuştur. Âkif'in yazıp yakın dostu Hasan Basri'ye (Çantay) ithaf ettiği "Bülbül" onun Milli Mücadele'de çektiği ıstırabı en iyi anlatan eser olmuştur. Nihad Sami Banarlı, "Bülbül" şiiri için "kelimeler ağlıyor, millet ise kan ağlıyordu." demektedir.

İstiklal Aşığı Şairin Millete Hediyesi: İstiklâl Marşı

İnönü Zaferi, Millî Mücadele'de yüzlerin gülmeye başladığı bir galibiyettir. Bu zaferden sonra kazanılmış morali muhafaza edecek bir millî marşa ihtiyaç olduğu dillendirilmeye başlanmıştır. Meclis, yeni bir ordu kurarken bu orduyu ayakta tutacak, ona moral verecek güçleri de harekete geçirme çabasındadır. Yayınlanan

gazeteler halkı işgal güçlerine karşı direnmeye, birlik olmaya, cesur olmaya çağırmaktadır. Bu arada kamuoyu oluşturmak için bazı gazete ve dergiler hükümet tarafından önemli miktarlarda satın alınarak cephelere gönderilmektedir. Ayrıca mitingler düzenlemekte ve camilerde vaazlar verilmektedir.

Millî Marş konusu TBMM'nin gündemine bir kez daha 26 Şubat 1921 tarihinde gelmiştir. Görüşmelerden sonra Mehmed Âkif'in de şiirine itirazlar olmuştur. Tartışmaların yoğunlaşması üzerine başkan, ortaya çıkan görüşleri basılıp dağıtılmasını isteyenler, istemeyenler şeklinde oylamıştır. Bu oylama sonucunda metnin basılıp dağıtılması kararı çıkmıştır.

Bu ilk görüşmeden üç gün sonra 1 Mart 1921'de konu yeniden meclise gelmiştir. O günün oturumunda İstiklâl Marşı çeşitli yönleri ile tartışılmıştır. O günkü oturumun başkanlığını da yapan Mustafa Kemal Paşa önemli bir konuşma yapmış, ardından Basri Bey'in, Hamdullah Suphi Bey'in İstiklâl Marşı'nı kürsüden okumasına dair teklifi oylatmıştır. Teklifin kabul edilmesi üzerine Başkan, Hamdullah Suphi Bey'i kürsüye davet etmiştir. Hamdullah Suphi'de Mehmed Âkif'in metni lehinde sözler sarf etmiştir.

Marşın resmen kabulü için TBMM'nin 12 Mart 1921 tarihli ikinci oturumunda ele alınmıştır. Bazı mebusların marşla ilgili görüşlerini açıklamalarından sonra yapılan oylamada Mehmed Âkif'in şiiri "ekseriyet-i azîme ile" İstiklâl Marşı olarak kabul edilmiştir.

Marşın kabulünden sonra kendisine verilen 500 lira nakdî mükâfatı almayan Âkif bu parayı yoksul kadın ve çocuklarına iş öğreterek sefaletlerine son vermek amacıyla kurulan "Darülmesai"ye hibe etmiştir. (Sarıhan, 2000, s. 59.)

Seçilen bu marş halkın ve ordunun manevî cephesini güçlendirmiştir. Millî Mücadele döneminin en büyük hediyelerinden biri olmuştur. İstiklâl Marşı'nı kahraman ordumuza armağan eden Mehmed Âkif bu şiirin karşılığını daha o günlerde yavaş yavaş görmeye başlar. Çünkü kahraman ordumuz ard arda galibiyetler kazanmaktadır. Ancak yine de moral veren bu galibiyetlerin yanında can sıkıcı bazı olaylarda yaşanmaktadır.

Millete Seslenen Bir Şair

İstiklâl Marşı milletimize seslenen bir şiirdir. Âkif, İstiklâl Marşı'ndaki bu seslenişte vatanıyla ve milletiyle ilgili duygularını, düşüncelerini, hayallerini dile getirmiştir.

İstiklâl Marşı yukarıda da değindiğimiz gibi milletimizin yaşadığı kara günlerin bir ifadesidir. Yani İstiklâl Marşı'nı yazıldığı şartlar belirlemiştir. Onu değerlendirirken yazıldığı dönemin olumsuz şartları göz önünde bulundurulmazsa İstiklâl Marşı'nı gereği gibi anlamamız mümkün değildir.

Bu şiir, herşeyden önce ölüm kalım mücadelesinin şiiridir. O günlerde yaşanan kaygılar, düşmana karşı hissedilen cesaret, ordumuza duyulan ümit, başarıların getirdiği gurur bütün bir milletin temel duyguları olarak İstiklâl Marşı'nda tezahür eder.

Mehmed Âkif, İstiklâl Marşı'nda kendisini milletinin sözcüsü yerine koymuş âdeta milleti adına konuşmuştur. Zaten o da bunu söylemiyor mu? Bu şiiri ile milletimizin gür sesi olmuştur.

Ancak üzülerek belirtelim ki gerek döneminde gerekse günümüzde çeşitli anlayışlarla İstiklâl Marşı'na saldırılmaktadır. Bir milletin en kara günlerinin ızdırabını hafızalarda daima canlı tutacak bu mısralara, bazen dilinin eskiliğinden, bazen içeriğinden dolayı hep itiraz sesleri yükselmiştir. Bu itirazlarla halkımızı geçmişin değerlerinden mahrum bırakmak amaçlanmaktadır. Halbuki Âkif, bu şiiri, o kara günlerin ızdırap ve inancını gelecek nesillere ulaştırmak için yazmıştır ve bu amacına da ulaşmıştır.

İstiklâl Marşı 11 Mart 1924'te İstanbul Muzıkâ-yı Hümâyûn şefi Osman Zeki (Üngör) tarafından bestelenmiştir.

"Benim Öldüğüm Yerde, Oğlum da Ölsün"

10–24 Temmuz 1921 tarihleri arasında yapılan savaşta Kütahya, Afyon gibi büyük stratejik önemi bulunan şehirlerin Yunanlıların eline geçmesi insanları umutsuzluğa düşürmüştür.

Bu umutsuzluk ve moral bozukluğu meclise de yansımıştır. TBMM'nin 23 ve 30 Temmuz 1337 (1921) tarihli gizli oturumlarında "Yunan taarruzu üzerine vaziyet-i harbiye hakkında müzakerât ve

TBMM'nin Kayseri'ye nakli" tartışılmıştır. Bu oturumda söz alanlar hükümetin Anadolu'nun göbeği addolunan Kayseri'ye taşınması fikrini ortaya atmışlardır. Bu fikri savunanlardan biri de Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Çakmak'tır.

Meclis'te milletvekilleri "çekilmenin manevî zararlarının orduya kadar sirâyet edebileceği"ni hususunun altını çizerek hükümetin Kayseri'ye taşınmasının mahzurlarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Mecliste az konuşan Âkif bu hususta hiç konuşmamakla beraber meclisin Kayseri'ye taşınmasına karşı çıkıyordu. Bu konu hakkındaki fikirlerini çeşitli sohbet ve tartışma ortamlarında ifade etmiştir.

Ailesini Ali Şükrü Bey ve ailesi ile birlikte Kayseri'ye gönderen Âkif, "Benim öldüğüm yerde, oğlum da ölsün." diyerek oğlu Emin'i Kayseri'ye göndermemiştir.

Hasan Basri Çantay da Âkifnâme'de, Âkif'in bu günlerini şu cümlelerle anlatmaktadır:

"İstiklâl muharebelerinin devam ettiği sırada Âkif'i görmeli idiniz. O, kafesleri yırtan arslanlar gibi kükrüyordu. Düşman Ankara'ya yaklaştığı sırada Âkif hiç istifini bozmadı, onun kuvve-i maneviyesi zerre kadar sarsılmadı; Etrafındakilere hep ümit, hep iman, hep cesaret telkin etti. Sanki o kocaman bir dağ idi." Onun: 'Cihan yıkılsa emin ol bu cephe sarsılmaz' diye biten şiiri düşmanın tam Ankara'ya doğru gelmeye başladığı bir zamanda intişâr etmiş ve bu şiir halkın imanına âdeta yeni bir can katmıştır." (Çantay, 1966, s.23-25.) diyerek Âkif'in Kurtuluş Savaşı'ndaki heyecanını ortaya koymuştur.

Mehmed Âkif, Milli Mücadele'nin kazanılmasının tek şartının birlik ve beraberlik içinde yeis ve ümitsizliğe düşülmeden yapılacak mücadele ile olacağını her zaman ifade etmiş bunu da vaazları, konuşmaları ile ortaya koymuştur.

Kazanılan Sakarya zaferinden sonra Kayseri'ye giden resmî kurumlar ve kişiler yavaş yavaş tekrar Ankara'ya dönmeye başlamıştır. Eşref Edip'le Kayseri'ye giden Sebilürreşad klişeleri de geri gelmiştir. Artık Sebilürreşad tekrar Ankara'da çıkacaktır.

Millî Şair Cephede

Ordu ve halk Büyük Taarruz'un ne zaman yapılacağını beklerken TBMM'nin 24 Temmuz 1922 tarihli oturumunda ordunun manevî kuvvetini artırmak ve bu amaçla orduya moral vermek üzere cepheye milletvekillerinden meydana gelen bir heyetin cepheye gönderilmesine karar verilmiştir.

Oluşturulan bu heyet 4 Ağustos 1922 tarihi i Kurban Bayramına rastladığından 1 Ağustos sabahı erkenden otomobillerle Batı Cephesi Karargâhı'na gitmek üzere Ankara'dan ayrılan heyet ertesi gün karargâha varmıştır. Yapılan programa göre bayramın ilk günü tebrik merasimine Cephe Kumandanlığı'ndan başlanacak daha sonra I. ve II. Ordularla, Kolordu ve Tümen Karargâhları'na gidilecekti. Durumları uygun olan tümenlerin hepsini, olmayanların da bazı kıtalarını merasim düzeninde görecek, TBMM'nin tebrikleri ve başarı dilekleri Heyet Başkanı sıfatıyla bizzat Ali Fuat Paşa tarafından tebliğ edilmiştir.

Nihayet beklenen gün gelmiş ve ordumuz 26 Ağustos 1922'de Büyük Taarruzu başlatmıştır. Kısa zaman sonra da zafer kazanılmıştır. Sebilürreşad'da zaferle ilgili ilk yazı 31 Ağustos 1922 tarihinde yayınlanır. Son anda dergiye girdiği izlenimini veren ve "Allahu Ekber" başlığını taşıyan imzasız yazı şöyledir:

"Ey bin üç yüz seneden beri namuslu, dini müdafaa eden kahraman millet! Sen şimdi bu son gaza-yı ekberle dünyadaki davaların en haklı, en kutsî, en şerefli olanını müdafaa ile, o şeref ve şanı yaşatıyorsun. Yürü..."

Sebilürreşad'ın 7 Eylül 1922 tarihli sayısında ise

"... Müslümanlar için namazgâhlara toplanarak hep bir arada cuma namazını kılmak, İslâm'ın hürriyet ve istiklâlini tebcil etmek icap eder." denmektedir.

Ordunun muzafferiyeti Âkif tarafından çeşitli vesilelerle övülmüş bu galibiyetin ülkemizi refaha çıkaracak olan önemli başarılardan biri olduğunu ifade etmiştir. Bu zafer onun eserlerine de yansımıştır.

İrşad Heyeti Üyesi Âkif

Mehmed Âkif'in Ankara'ya ayak bastığı günlerde henüz düzenli ordu aşamasına geçmemiş olan Ankara Hükümeti için ülke huzurunu bozan en büyük tehdit iç ayaklanmalardır. Ankara hükümeti bu ayaklandırmaları kan dökmeden önlemek için çeşitli arayışlar içinde olmuştur. Bunlardan biri de isyancıları sözü geçen insanlar aracılığı ile uyarmaktır. Bu amaca hizmet etmesi amacıyla "Heyet-i Nasiha"lar kurulmuştur. Bu düşünceden hareketle BMM tarafından Mehmed Âkif Bey de bu komisyonda görevlendirilmiştir. Ankara Hükümeti ile birlikte çalışan Mehmed Âkif sıradan bir vaiz değildir. O gerektiğinde Ankara Hükümeti'nin bir görevlisi olarak inceleme heyeti üyesi olarak da görev yapmıştır. Milli Mücadele esnasında çıkan Bozkır isyanlarının çıkış sebepleri ve sonuçlarını araştırmak, muhtemel isyanı önlemek için Ankara Hükümeti tarafından bir kurul oluşturur. Hükümet bu isyanın ardından Antalya Mebusu Hamdullah Suphi, Trabzon Mebusu Ali Şükrü ve Konya Mebusu Refik Beyler ile birlikte Mehmed Âkif'i "İrşad Heyeti" adı verilen bir kurulla Konya'ya gönderir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Ankara Heyet-i Merkeziyesi karar defterinin 5 no.lu kararında

"Heyet-i İrşadiye riyasetini ifa etmekte olan şair Mehmed Âkif Bey'e - mesarif-ı zaruriyesini tesfiye etmek üzere- ikiyüz liranın itasına karar verildi."

2 Mayıs 1336 (1920), denmektedir.

Konya'ya *"İrşad Heyeti"* üyesi olarak giden Âkif'in Konya'daki Milli Mücadele lehine çabalarını oğlu şu cümlelerle anlatmıştır:

"Babam Konya'da Kuva-yı Milliye'yi takviye edebilecek gönüllü kafilelerini çoğaltmak, bu yol uğrunda milletin gönlünde heyecanlar yaratmak maksadıyla nutuklar söyledi. Konferanslar verdi. Kalabalık insan kütleleri onu huşu içinde dinliyor, sözlerine hak veriyorlardı." (Yıldırım, 2007, s. 176.)

Milletvekilliği boyunca Meclis Millî Eğitim ve İrşad Komisyonlarında görev almış; II. Toplantı Yılı'nda Millî Eğitim

Komisyonu başkanlığını, III. Toplantı Yılı'nda İrşad Komisyonu kâtipliğini yapmıştır. Millî Eğitim Komisyonu'ndaki (Maarif Encümeni) görevinden sağlık nedenlerini ileri sürerek 9 Aralık 1922'de istifa etmiştir (TBMM ZC, I.Devre; C.25:408). Millî Eğitim Komisyonu'ndan istifa etmesine rağmen 8 Mart 1923 tarihinde yine İrşad Heyetine seçilmiştir.

Tarihî misyonunu tamamlamış olan I. Meclis'te 1 Nisan 1923'te seçim kararı alınmıştır. Mehmed Âkif, 27 Mart 1923'te en yakın arkadaşlarından biri olan Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey'in, Muhafız Tabur Komutanı Topal Osman tarafından öldürülmesinden sonra Meclis'ten iyice soğumuştur. Âkif, Meclis'te bu olayın haricinde yaşadığı diğer bazı olumsuzluklardan dolayı tekrar aday olmamıştır.

Sonuç

Sözün özü Mehmed Âkif camilerde vaazlar verir. Millî Mücadele'ye katkısı olabilecek bazı şehirlere gider, orada nabız yoklar ve o kentlerde verdiği vaazların yanında konferanslarla, çeşitli konuşmalarla halkta o dönem yaygın bir kanaat olarak beliren Kuvâ-yı Milliye'nin İttihatçı bir hareket olduğu fikrinin doğru olmadığını anlatır. Zamanın birlik zamanı olduğu fikrini her yerde ısrarla vurgulayarak eğer vatanı kaybedersek gidecek yerimizin kalmayacağını söyler. Bu savaşın dine ve halifeye hıyanet için yapılmadığını anlatır. Aksine Millî Mücadele'nin bir cihat olduğunu ve bu savaşa katılmanın dinen farz olduğunu aktarır. Bunda da başarılı olmuştur.

Milletimiz için ölüm kalım savaşı olan "Kurtuluş Savaşı" verilirken herkes bir şeyler yapmanın gayreti içindeydi. Bu gayret herkesin kalbinin tüm zerrelerine kadar sinmiştir. Bir gönül insanı olan Mehmed Âkif de gönlünün sesini dinlemiş ve Milli Mücadele'deki saflara katılmıştır. Milli Mücadele'yi tenkit edip elde edilen zaferlerden sonra Ankara'ya gelenler her ne hikmetse dönemin iktidarının nimetlerinden yararlanmış, canını ortaya koyarak hak ve hakikati haykıran Mehmed Âkif'in bahtına ise maalesef gönüllü sürgünlük düşmüştür.

Mehmed Âkif'in Anadolu'nun Müslüman halkı üzerinde büyük tesiri vardır. Onun gerçek bir dindar, katıksız bir vatansever ve halis bir mücahit olduğunu bilen Müslüman aydınlar ve halk, ona tam bir güven beslemektedirler. Gerçekten de Âkif bu güvene layıktı ve geçmişi olduğu gibi, yaşadığı hâl de bunun şahididir.

KAYNAKLAR

Abdulkadiroğlu, Prof. Dr. Abdulkerim, (1997), Kültürümüzden Esintiler, Anıl Matbaa ve Ciltevi, Ankara.

Açıklamalı Mehmed Âkif Ersoy Külliyatı, Haz: İsmail Hakkı Şengüler, Hikmet Neşriyat, İstanbul.C. 9.

Akyol, İbrahim , (2008), Mehmet Akif Ersoy'un Milli Mücadele Yıllarında Çankırı'ya Gelişi ve Çankırı Vaazı, 1. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.

Albayrak, Sadık, (1998), Son Devrin İslâm Akademisi, Darü'l-Hikmet'ül-İslâmiye, İz Yay., İstanbul.

Boşnakoğlu, Hasan, (1981), İstiklâl Marşı Şairimizin İstiklâl Harbindeki Vaazları, İstanbul.

Budak, Mustafa, (2003), İdealden Gerçeğe, Misak-ı Millî'den Lozan'a Dış Politika, Küre Yay., İstanbul.

Çantay, Hasan Basri, (1966), Âkifname (Mehmed Âkif), İstanbul, Ahmed Said Mat., İstanbul.

Düzdağ, M.Ertuğrul, (1996), Mehmed Âkif Ersoy, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.

Edip, Eşref Mehmed Âkif, Hayatı-Eserleri, 1962 s. 139.

Erişirgil, Emin, (1986)Ölümünün 50. Yılında İslâmcı Bir Şairin Romanı, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Aykut Kazancıgil-Prof. Dr. Cem Alpar, T.İ B. Yay., Ankara.

Eski, Mustafa, (1983), Millî Mücadele'de Mehmet Âkif Kastamonu'da, Ankara.

Eski, Yrd. Doç. Dr. Mustafa, (1999) "Mütareke Sonrasında Kastamonu'ya Gelen Önemli Kişiler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S: 45, C: XV, Kasım 1999.

Kandemir, Feridun (Konuşan) Yedigün, 1 Temmuz 1936, S. 173.

Karan, Hayrettin - Edip, Eşref, (2002), Millî Mücadele Yılları, Haz: Fahrettin Gün, Beyan Yay., İstanbul.

Kaya, Murat,(2007) Alkışı Sevmeyen Şair, Gonca Yay., İstanbul.

Mehmed Âkif Ersoy, Safahat, Haz: M.Ertuğrul Düzdağ, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2006.

Mehmed Âkif, Nasrullah Kürsüsünden, Sebilürreşad, 25 Teşrinisani 1336, 15 Rebiülevvel 1339, C. 18, S. 464, s. 249-259

Sarıhan, Zeki(1996), Mehmet Âkif, Kaynak Yay. İstanbul.

Sarıhan, Zeki(2004), Kurtuluş Savaşı Gençliği, Kaynak Yay., İstanbul.

Sarıhan, Zeki, (2000) Vatan Türküsü, İstiklâl Marşı, Tarihi ve Anlamı, K.T.B., Ankara.

Yalçın, Dr. Alemdar, (1983) "Mecliste Âkif", Türk Edebiyatı der., Mehmed Âkif Özel Sayısı, Aralık 1983.

Yıldırım, Tahsin(2007), Millî Mücadele'de Mehmet Âkif, Selis Kitaplar, İstanbul.

MEHMET AKİF'İN İTTİHAD-I İSLAM (İSLAM BİRLİĞİ) İDEALİ

Nevzat UYAROĞLU *

Yusuf TEKE **

Özet/Abstract

Idea of The Unity of Muslims of Mehmet Akif

The aim of this essay is to study "the unity of the Muslims" in the light of thoughts and activities of Mehmet Akif Ersoy as a major thinker who regards Muslim unity as a cause of the existence of his life. Akif on one hand emphases on the Cause of regressin and preciqitate in all his works considering general social issues, on the other hand, seeks to find out the ways to reach to a highier and advanced social state. He also tries to show solutions of social affairs by analysing their reasons. His greatest desire was to see the Muslims reached to the advanced level of social life in unity. Thus, he always focused on the issues which corrupt both physical and moral values of the society as a whole. Our aim is to assess how he handled these corruptions and the way he offered solutions by studying his theory of the unity of the Muslims.

*Yrd. Doç. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, nuyaroglu@gmail.com

**Öğrt. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, yusufteke@hotmail.com

Key Words: The unity of muslims, Panislamism, nationalism, racialism, morality, acquirement,excellence, dissension, dejection, idleness.

Özet

Bu makalenin amacı İttihad-ı İslam konusunu hayatının var oluş gayesi olarak kabul eden; büyük mütefekkir ve aksiyon adamı Mehmet Akif'in görüşleri ve aktiviteleri ışığında irdelemektir. Akif, bütün eserlerinde cemiyet meselelerini ele alarak gerilemenin, çöküntünün sebepleri üzerinde durur ve kalkınmanın, ileri ve yüksek bir seviyeye ulaşmanın çare ve yollarını arayarak tedbirlerini düşünmüştür. O, toplumsal sorunların sebeplerini tahlil ederek çözüm yollarını kurtuluş çarelerini göstermeye çalışmıştır. Onun gayesi, Müslümanları birlik ve beraberlik içerisinde ileri ve yüksek seviyeye ulaşmış görmekti. Bu sebeple Akif, bütün mesaisini, toplumun maddi ve manevi değerlerini kemiren ve onun yaşam kaynaklarını ortadan kaldıran meselelere teksif etmişti. Bizim bu çalışmamız onun bu meseleleri eserlerinde nasıl işlediğini ele alarak İttihad-ı İslam nazariyesinden hareketle değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: İttihad-ı İslam, İslamcılık, milliyetçilik, ırkçılık, ahlâk, marifet, fazilet, tefrika, ümitsizlik, tembellik.

Giriş

Mehmet Akif Ersoy, şairliği ile edebiyatımızda önemli bir yere sahip olduğu gibi düşünce tarihimizdeki tesirleriyle de mümtaz şahsiyetlerden biridir. O, şairliğinin yanı sıra devrinin siyasi ve sosyal hayatını çok başarılı bir şekilde değerlendirip eserlerinde işlemiştir. Temeli Tanzimat öncesine de dayanan, ancak daha kapsamlı bir proje olarak Tanzimat'la başlayan modernleşme girişimlerinin genel atmosferi içinde 1873'te İstanbul'un Fatih semtinde doğan Akif, yaşamı boyunca sürekli ilim çevreleri içinde bulunmuş ve bu durumdan istifadeyle kendini iyi bir şekilde yetiştirmiştir. Fatih medreselerinde tefsir hocası olan babası, Akif'in iyi bir din eğitimi almasını sağlamış, batılı tarzda eğitim veren okullarda eğitim hayatına devam etmesi de onun pozitif ilimleri iyice öğrenmesine yardımcı olmuştur. Bu itibarla Akif cemiyet meselelerini çok yönlü

düşünebilmiştir. O ailesinden ve çevresinden aldığı terbiye ve İslam kültürünü hayatı boyunca muhafaza etmiş ve bu onun fikriyatının şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Her mütefekkirin fikri yapısında şüphesiz kendi devrinin ve toplumunun özelliklerini görürüz. Akif, yaşadığı dönem itibariyle çok çalkantılı bir süreçten geçmiştir: Mutlakıyet, Meşrutiyet, Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşı ve nihayet Kurtuluş Savaşını görmüş bir kimsedir. Bu dönemler büyük devrilişler, yıkılışlar, çöküşlerle doludur. Devletin ve toplumun geçirmiş olduğu bu süreç Osmanlı fikir hayatında yeni yeni çığırlar açmıştır. Devletin içtimai ve siyasi yapısı bazı mülahazaların Osmanlı aydınları arasında tartışılmasına sebep olmuştur. O, dönem itibariyle bir milletin yaşadığı ve hissettiği tüm acıları, ızdırabı, sıkıntıları ve nihayetinde büyük bir zaferle kazanılan hürriyetin sevinç ve mutluluğunu hissetmiş ve bunu eserlerinde işlemiştir. Bu durum aynı zamanda onun fikri olgunluğa erişmesini sağlamıştır. Her mütefekkirin kendine mahsus bir tefekkür sistemi, fikri hayatında takip ettiği bir gayesi ve bütün gönlü ile bağlandığı bir "İdeal"i vardır. Akif'in yaşamış olduğu bu süreç onun gaye ve idealinin oluşmasına vesilelikle birlikte fikri olgunluğa erişmesine de katkıda bulunmuştur. Akif'in tefekkür sistemi, gaye ve ideali, uzun izahlarla zihinleri karıştırmadan bir cümle ile hülasa edilebilir: İttihad-ı İslam (İslam Birliği). Akif önce içinde bulunduğu ortamı tahlil edip şiirle fikri mücadelesine başlamıştır. Onun dinî, içtimâî ve millî karakterde sistemleşen şiirleri basit meselelerden başlayarak İslam toplumunun ittihadı noktasında hitama erer. Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberlik, batı karşısında geri kalan İslam dünyasının refaha ulaşması için gerekli olan hal çarelerini konu edinen eseri Safahat'ta Akif bu sorunları teker teker ele alıp değerlendirir ve çözüm önerilerinde bulunur. Kabaklı'ya göre; Akif'in bu görüşleri iki esas noktaya dayanmaktadır: 1) Millet ülküsü, 2) İslamlık ülküsü. Bu iki düşünce; Safahat'ta iç içe olarak birbirini tamamlar. Çünkü Akif, Türk milletini, İslamlığın öncüsü, kurtarıcısı olarak benimser. Türklük yıkılırsa İslamlık da sönecektir. Türkiye İslam'ın en güçlü, en ileri ve son kalesidir. (1984:67)

İttihad-ı İslam (İslamcılık)

Mehmet Akif'in İttihad-ı İslam düşüncesinin oluşum sürecini anlatmadan evvel İttihad-ı İslamı diğer bir tabirle İslamcılığı açmak faydalı olacaktır.

İslamcılık için İslam dünyasında "tecdid, ıslah, ittihad-ı İslam (çoklukla panislamizmin karşılığı olarak kullanılır), ihya…"; batıda "panislamizm", özellikle yeni araştırmalarda "modern İslam(iyet), çağdaş İslam düşüncesi, İslam'da reformist düşünce…" gibi kelime ve terkipler kullanılmaktadır.(Kara, 1997:16)

İslamcılık İslam'ı inanç, düşünce, ahlak, siyaset, idare ve hukuk bakımından hayata hakim kılmak, Müslümanlar arasında birlik ve dayanışmayı tesis ederek İslam ülkelerini Batı karşısında geri kalmışlıktan kurtarmak amacına yönelik bir çözüm arayışı olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı aydınları tarafından dile getirilmeye ve tartışılmaya başlanmıştır.(Türköne, 2001: 60).

Fuller'e göre;

"İslam, tanımı gereği, Müslüman dünya için ortak bir kimlik kaynağıdır. Ancak yüzyıllar boyunca İslam'ın farklı bölgelerde, farklı insanlar tarafından uygulanışı çeşitli biçimler ve çeşitli ifade tarzları ortaya çıkarmıştır. Siyasal İslam, en azından kişinin manevi hayatında, ulusal kimlik karşısında bile önceliği olan tek bir İslami kimlik yaratma arayışındadır. Bu anlamda siyasal bir vizyon olan İslamcılık, her ne kadar pratikte tek tek devletlerin çatısı altında faaliyette bulunsa da, gayet açık bir şekilde ulus-üstüdür. İslamcıların çoğuna göre, İslam ilk ve en önemli kimliktir ancak tek kimlik değildir." (2004:58-59).

Akif'e göre kavmiyet peşinde koşmak Müslüman milletlerin parçalanmasına, İttihad-ı İslâm'ın yok olmasına yol açacaktır. Irk ve milliyet fikirleri İslâm'ın ruhuna ters düşer. Akif bu düşünceyi Nasrullah Camiinde vermiş olduğu vaazlarında da dile getirir ve der ki; "Cenab-ı Hak "İnneme'l-mü'minûneihvetun" mü'minler, birbirlerinin kardeşinden başka bir şey değildir (Hucurat, 49/10), buyuruyorken yazıklar olsun ki biz, o kardeşlikten çok uzakta

bulunuyoruz." (Kara, 1997:502). Akif'in kavmiyet fikrine karşı olduğunu onun Sebilürreşad'da neşrettiği şu ifadelerinden de anlıyoruz;

"Ey cemaati müslimin; Siz ne Arapsınız, ne Türksünüz, ne Arnavutsunuz, ne Kürtsünüz, ne Lazsınız, ne Çerkezsiniz. Siz ancak bir milletin efradısınız ki o da millet-i muazzama-i İslamiyedir. Müslümanlığa veda etmedikçe kavmiyet davasında bulunamazsınız, kavmiyet gayretine düştükçe de Müslüman olamazsınız." (Tunaya, 1962:80)

Tunaya'ya göre ise;

İslamcılık, bütün sosyal ve siyasal hayata uygulanması istenen inanç, fikir ve davranış kaidelerini içine alan iki yönlü bir 'ideolojik formül' haline getirilmiştir. Bir yönü 'ferdi' plandadır. İslam dünyasında yaşayan fertlerin, bilhassa Müslümanların tek tek hayatlarını düzenlemek ister. Özel hayatlarına karışır. Onlara bir yaşama yolu çizer. Öteki yönü ile de, 'kolektif plandadır'. İslam dünyasında, henüz milletleşmemiş halk kitlelerine, bağımsızlığa kavuşmamış milletlere, Devletlere kurtuluş, kuruluş ve kalkınma yolu çizer, birbirleriyle münasebetlerini sağlayan kaideler yapar. Kısaca İslam dünyasında yaşayan insanların ve toplumların hayat prensibidir. (1962:18-19)

Karaya göre;

İslamcılık, XIX-XX. yüzyılda, İslam'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlâk, felsefe, siyaset hukuk, eğitim…) "yeniden" hayata hakim kılmak ve akılcı bir metodla müslümanları, İslam dünyasını batı sömürüsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden esaretten, taklitten, hurafelerden… kurtarmak; medenîleştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasî, fikrî ve ilmî çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününü ihtiva eden bir hareket olarak tarif edilebilir. (1997:16)

Said Halim Paşa'ya göre; "Bizim için İslamlaşmak demek, İslamiyet'in inanç, ahlâk, yaşayış ve siyâsete ait esaslarının tam olarak tatbik edilmesi demektir." (2009:186).

Kutluer'e göre;

İslamcılık hareketi, modern Avrupa medeniyetinin İslam dünyası aleyhinde oluşturduğu tehditlere etkili bir karşı koymanın ancak modernleşmenin gereklerine uygun bir zihniyet dünyası inşa etmekle ve dinin kılavuzluğunda gerçekleşecek bir modernleşme ile mümkün olacağı fikrine dayanır; bu modernizm anlayışı, İslamcılığı İslam dünyasında ortaya çıkan birçok benzeri akımdan farklı kılan önemli bir ayraçtır. (Kutluer, 2001:65)

Türköne'ye göre; "İslamcılık, Batıdan gelen ideolojik düşünce yapısı ile geleneksel İslamî değerlerin bireşimi neticesinde, İslamiyetin ideoloji formu içinde yeniden sistemleştirilmesiyle ortaya çıkmaktadır." (1991:25). Türköne İslam'ın modern anlamda siyasi ideoloji olarak formüle edilmesini Tanzimat döneminin aydınları olan Yeni Osmanlılar tarafından gerçekleştirildiğini söylemektedir. (Türköne, 2001:60). Yeni Osmanlılar Batı'daki ırk kavramına dayanan milliyetçi ideolojiler karşısında Müslümanların inançta ve coğrafyada birliği fikrine dayalı bir "İslam milleti" kavramına ulaşıp bir medeniyet tasavvuru düşünmektedirler. (Kutluer, 2001:65)

Kara'ya göre; Klasik İslam düşüncesinden modern İslam düşüncesine geçiş "(…)İslam'ın iç dinamiklerinden, tarihi tecrübelerinden ve kendi iç mantığından ziyade dış şartların ve dış baskıların doğrudan etkisi altında olmuştur." (Kara, 2002:14). Zira XIX. yüzyılda Müslümanlar eğitim, ilim ve teknoloji alanındaki geri kalmışlıktan kurtulmak için Batı'nın ilim ve teknolojisini almanın gerekliliği üzerinde durmuşlar Batı'nın pozitivist ve materyalist kültürüne karşı kendi inanç ve geleneklerini koruyup geliştirme amacını gütmüşlerdir. (Türköne, 2001:60). Aynı zamanda bu durum İslamcılık fikrinin oluşumunu sağlayan sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

"İslamcılığı geleneksel İslâm'dan ayıran en önemli fark, Batı'dan gelen akültürasyon sürecinin ürünü olarak, dinin kendisini doğrulama-meşrulaştırma biçiminin değişmesidir. İslâmcı ideolojide İslâm, Batılı ideolojiler modelinde bir dünya görüşü olarak karşımıza çıkmaktadır." (Türköne, 1991:26).

İslamcılığın ideolojik yapısı iki farklı boyutta gelişti. Birincisi İslam'ın genel prensiplerini ve evrensel tebliğini asrın idrakine göre yeniden yorumlayıp modern tezler üretmektir. İkincisi ise modern anlamda bir milliyetçilik olarak sonuçlandırabilecek tarzda geliştirilen İttihad-ı İslam düşüncesidir. İslamcılık Batı'nın sosyal ve siyasal alanın merkezine yerleştirdiği birçok yeni kavram ve kurumu dikkate alarak bunları kabul veya red ile kendi kavram ve kurumlarıyla telif etme çabası içine girmiştir. Böylece İslamiyet bu yeni sistemler karşısında savunulabilecek ve bu yeni formdan evrensel tezler, kuramlar üretebilecektir. (Türköne, 2001:61)

Bu dönemde Osmanlı aydınları tarafından dile getirilen temel yaklaşım ve tezler şöylece sıralanabilir: 1) İslamiyet modern ihtiyaçları karşılayacak, gelişmeler karşısında insanın dünyaya bakışını tayin edecek, değişmeleri açıklayacak ve hayatın her alanına hâkim kılınabilecek evrensel bir siyasi-sosyal muhtevaya sahip akla uygun bir dindir. 2) İslam bütün gelişmelere açık bir dindir, çağın yeniliklerine intibak edebilir, gelişmeye engel olmadığı gibi bizzat gelişmeyi emreder. Onun gelişmelere kapalı görünen tarafları ona sonradan ilave edilen geleneklerde aranmalıdır. Bundandır ki onu sınırlandıran geleneklerin bağından kurtarıp onu asli şekline döndürmek gerekir. Aslî kaynaklar yeniden yorumlanmalıdır. Bu sebeple ictihad kapısı yeniden açılmalı ve yeni hükümler üretilmelidir. 3) Müslümanlar Batı'yı üstün kılan ilim, teknik ve medeni usulleri alarak kendi toplumlarını kalkındırmak zorundadır. Bu işlem seçmeci bir tarzda yapılacaktır. 4) Müslümanlar Batılı milletler gibi İslamiyet'in öngördüğü tarzda bir milliyet prensibi etrafında siyasi bir topluluk oluşturmalıdır. İslamiyet Müslümanların siyasi kimliğini temel alacakları milliyet esasını vermektedir. (Türköne, 2001:61-62).

Siyasi anlamda İttihad-ı İslam'ı, son dönemde yaşamış Osmanlı mütefekkirlerinin Batı'da ortaya çıkan milliyetçilik fikri akımı etkisiyle İslam toplumları içerisinde neşv-ü nema bulan tefrikadan kurtarıp teavün ve tesanüd düsturlarını aralarında ikame etmek amacıyla bir takım toplumsal sorunlara çözüm üretmek için geleneksel İslam'dan ayrı düşmeden fikri zemine oturttukları

bir ideoloji olarak tanımlayabiliriz. Buraya kadar aktarılanlar İslamcılığın veya İttihad-ı İslam'ın ne olduğunu belirtmeye matuftu. Çalışmamız bundan sonra Akif'in hayatını adadığı bu davada nasıl ve ne şekilde rol aldığını göstermeye yönelik olacaktır.

I.Bölüm

Akif'in İttihad-ı İslam Düşüncesinin Tarihsel Süreci

1)Akif'in İttihad-ı İslam Düşüncesinden Etkilendiği Önemli Şahsiyetler

Akif'in fikirlerinin oluşmasında en önemli faktörler arasında din ve toplumu sayabiliriz. (Kılıç, 2008:77). Bir üçüncüsü ise entelektüel çevrenin etkisidir. O, gerek aile gerek yetiştiği muhit itibariyle dini hissiyatın yoğun bir şekilde yaşandığı bir yerde yetişmiştir. Bu durum onun fikirlerinin şekillenmesinde önemli derecede bir etkiye sahiptir. O, çocukluk döneminde alınmış olan terbiyenin kişilik gelişimine etkisini şöyle ifade eder:

"Beşikte her birimiz bir terânedir işitir,

Ki bestekârı tabiat değil de an'anedir." (Ersoy, 2009:299)

Yine Akif'in kendi tabiriyle: "ilk dini terbiyemi veren, ev ve mahalle, iptidai, rüşdi, tahsilde aldığım telkinler olmuştur. Bilhassa evin bu hususteki tesiri büyüktür. Annem çok abid ve zahid bir hanımdı. Babam da öyle." (Fergan, 1938:518).

Akif'in ailesinin ve çevresinin dini duyarlılığa sahip kimseler olması onun düşünce yapısını şekillendiren etkenlerin başında yer alır.

Akif'in fikrî oluşumunda ikinci önemli faktör olarak toplum gelmektedir. Maddi ve manevi gelenekleriyle, siyasi, sosyal, ekonomik faktörleriyle ve geleceğe ait yönelimleri ile dinamik bir yapı sergileyen toplum Akif'in fikir yapısını etkilemiştir. Akif mesleği gereği Anadolu'yu dolaşması ve toplumla birebir iç içe bulunuşu halkın içinde bulunduğu durumu bizzat halkla temas halinde bulunarak onların dertlerini, ızdıraplarını bilmesine sebep olmuş ve neticede Akif bunları şiirlerinde işlemiştir. Devletin içinde

bulunduğu sosyal ve ekonomik çöküntü ve Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında –bilhassa bilim-teknik ve ekonomi alanlarında- geri kalmışlığı ve yaşadığı dönemde karşılaştığı yanlış fikirler Akif'i derinden etkilemiştir. Toplumsal ahlakın yozlaşması ve milliyetçilik fikrinin Osmanlı halkları arasında yer edinmesi onun bu sorunlara karşı duyarlılık göstermesine ve bunları şiirlerinde işlemesine sebep olmuştur. (Kılıç, 2008:78-80). Bütün bunların yanında, sosyal çalkantılar içerisindeki İslam dünyasının çırpınışları başka bir deyişle İslam Birliği idealinin ortaya atılmış olması ve Akif'in bununla ilgilenmesi Akif'in bildiğimiz düşünce yapısını oluşturmuştur.

Akif'in fikri yapısının temellenmesinde etkili üçüncü unsur olarak ilim ve fikir adamlarını sayabiliriz. Onu etkileyen en önemli şahısların başında Sa'di gelir. Kendisi "Zannediyorum ki okuduğum Şark ve Garp muhalledatı içinde Sa'di'nin eserleri kadar üzerimde hiç biri müessir olmamıştır." (Fergan, 1938:523) diyerek Sa'di'nin üzerindeki etkisine vurgu yapar. Şiirlerinde ve makalelerinde Sa'di'den alıntı ve tercümelerde de bulunan Akif, fikir ve duygu yönünden Sa'di'den çok etkilenmiştir. (Kılıç, 2008:80).

Büyük bir seyyah olan ve İslam beldelerini büyük bir oranda gezen, Japonya'da da uzun yıllar bulunan Abdürreşid İbrahim İslam âleminin durumu ile ilgili verdiği bilgilerle Akif'i etkilediği söylenebilir. (Kılıç, 2008:80).

İlk şiirlerinde Ziya Paşa'yı kendine örnek aldığını söyleyen Akif, ayrıca Namık Kemal ve Abdülhak Hamid'den de yararlandığını ifade etmektedir. (Fergan, 1938:522).

Akif'in düşünce dünyasına derin etkiler bırakan kişilerden biri de Safahat'ta ismine bir ön yazı ve mersiye yazdığı baytar miralayı İbrahim Bey'dir. Yüksek ilmî ve ahlakî özellikler taşıyan bu zatın Akif'e etkisi büyüktür. (Kılıç, 2008:81).

Akif'in İttihad-ı İslam düşüncesinin oluşumunda Cemalettin Efgani ile Muhammed Abduh da etkili olmuştur. Fahri, Efgani ve Abduh hakkında; "Efganî esasen İslâm halklarının hürriyeti ve ilerlemesi için şiddetli bir dinî gayretle tutuşan bir inkılâpçı idi… O'nun Panislamizm ve modernizme verdiği fikrî güç, O'nun

öğrencilerinin çalışmalarında, özellikle Muhammed Abduh'da ifadesini buldu." (Fahri, 2008:382) diyerek İslamcılık düşüncesi içerisinde önem arz eden bu şahsiyetleri tanıtmaktadır. Akif, İnkılap taraftarı Efgani'den ziyade Abduh gibi maarif ve ıslahat yoluyla İslâm âleminin kalkındırılmasını istemektedir. (Düzdağ, 2002:25). Akif'in bu düşünürlerden etkilendiği ve onları takdir ettiği kesindir. Fakat Akif'in bu düşünürlerin etkisi altında kaldığını abartılı bulan Karakoç, "Bu İslam mütefekkirlerinin tesiri, kendisinde İslam fikrini doğurmuyor, esasında var olan bir ülküyü geliştirmeye ve beslemeye yarıyordu. Yani arada, bir tabilik yok, belki bir parelellik vardır." (Karakoç, 1996:20) görüşündedir. Kara'da; "Akif'in ve fikriyatının İslâm modernizmi ile ilişkisi gündeme geldiğinde Efgani ve Abduh etkisine özel vurgular yapıldığı bilinen bir husustur. Fakat Akif'in metinleri esas alındığında -döneminin tek Abduh mütercimi olmasına rağmen- bu vurguların abartılı hatta yersiz olduğu söylenebilir…" (Kara, 1996:49) görüşündedir. Akif'in Efgani ve Abduh'dan abartılı bir şekilde etkilendiğini söylemek zordur ama o dönem İslam âleminin içinde bulunduğu olumsuz tablo karşısında bir takviye kuvvet veya ona müşevvik bir güç olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak Akif'in düşünce yapısının oluşumunda yukarıda saymış olduğumuz faktörler etkili olmuştur. Bunlar bir düşünce ve aksiyon adamının fikirlerinin ortaya çıkıp gelişmesinde birbirini tamamlar mahiyettedir. Kanaatimizce Akif'in fikri kaynaklarını sadece din, toplumun içinde bulunduğu hal ya da bir takım ilim ve fikir adamlarının salt düşüncelerinden ilhamla oluşturduğunu söylemek eksik olacaktır. Bu faktörleri birbirini tamamlayan bir zincirin halkaları olarak görmek daha isabetli olacaktır.

2) Akif'in İttihad-ı İslam Düşüncesinin Oluşumunda Devrinin Bazı Önemli Siyasi Hadiseleri

1912 yılında başlayan Balkan Savaşları milletimizin geçmişinde unutamayacağı en büyük felaketlerden birini netice vermiştir. Öyle ki yaklaşık beş yüz yıldan ziyade Balkanlar da mutavattın Müslüman halk Bulgar ve Yunanlı çeteler tarafından katledilmiş ve buradaki halk Anadolu'ya göçe zorlanmıştır. Balkan Savaşlarında alınan yenilginin sebebi ordudaki subayların ırkçılık

ve particilik saikiyle birbirlerine düşüp hatalı davranmaları olarak görülmüştür. Akif 1913'ten itibaren Rumeli'den gelen göçmenler ile duyduğu, gördüğü, hissettiği acıları yazdığı manzum tefsirlerle dile getirmiştir. O ele aldığı sosyal ve siyasal meselelerde sadece Osmanlı Devletini ilgilendiren konulara değil tüm İslam âleminin sorunlarını dert edinerek çözüm önerilerinde bulunur. Akif Sebilürreşad'da;

"Gerçekten ırkı, dili, muhiti, adetleri, kısaca herşeyi bir diğerine zıt olan bu kadar milleti Müslümanlık kardeş yapmıştı, milliyetçiliği (kavmiyet), ırkçılığı (cinsiyet) aradan kaldırmıştı. Fakat son zamanlarda biz Müslümanlar bu hakikattan gafil olduk. Aramıza sonsuz tefrika girdi… Pekalâ! Hepsinin arasındaki bağ nedir? Diyanet bağı! Şimdiye kadar bu bağ sayesinde kardeş gibi yaşadık…" (Kara, 1997:488).diyerek İslam aleminin içinde bulunduğu felaketin birçok sebeplerinden en önemlisi olarak milliyetçilik yüzünden meydan alan tefrikayı dile getirir.

Akif Balkan Harbi mağlubiyeti neticesinde ortaya çıkan elim tablo karşısında İstanbul'da vaazlar vererek halka hitap etmiştir. Esasen bu vaazlar Sebilürreşad dergisinde yayınlanmıştır. O bu vaazlarında, İslamiyet'in insanları kardeş yapan özellikleri, Müslümanların başına gelen felaketlerin sebepleri, dinde ırkçılık olmadığı, milleti birbirine düşüren en büyük fitnenin ırkçılıktan ileri geldiği ve bunun yabancılar tarafından içimize sokulduğu; felaketimizin ikinci mühim sebebinin ise ahlâk düşüklüğü olduğu, İslam âleminin son ümidinin devletimiz olup, el birliği ile devleti ve orduyu kuvvetlendirmemiz gerektiği… (Düzdağ, 2002:43) gibi meseleler üzerinde durmuş, İslam Birliği idealinin gerçekleşmesi için ön ayak olması ileri sürülen Osmanlı Devleti'nin uğradığı bu zaaf yüzünden duyduğu endişeleri dile getirmiştir.

Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin ve İslam âleminin içinde bulunduğu durum onu bedbinliğe sevk etmiştir. Çünkü Osmanlı savaşta yenik düşmüş, Araplar'ın istiklal mücadeleleri boşa çıkmış, İslam âlemi çökmeğe yüz tutmuştur. Bu durumdan İslamları ancak elbirliğiyle mücadeleleri kurtarabilecektir. Bu durum karşısında Akif'in "İslam Birliği" ideali artık sarsılmıştır. Fakat İstiklal Harbi ümitlerini besleyen bir kuvvet kaynağı olmuştur. Bu mücadelede

Türkiye kuvvetlendiği takdirde, diğer İslam memleketlerinin uyanmasına ve İttihad-ı İslama ön ayak olabilirdi. Bunun için evvela Türkiye'nin kendisini toparlaması mühimdi.(Tansel, 1945:94). Okay da bu doğrultuda; "Mehmet Akif'in iki büyük idealinden birisi; İslam idealinin gerçekleşmesiydi. Mehmet Akif İslâmın ayakta kalan son kalesi olarak Türkiye'yi biliyor, Türkiye'nin kurtulmasıyla da büyük İslam idealinin gerçekleşeceğine inanıyordu." (2008:14) demektedir. Bu sebeple Akif İstiklal Savaşı boyunca Anadolu'da halka yönelik vaaz ve nasihatlerine devam etmiştir. Ülke topraklarının işgal altında bulunması sebebiyle halkın işgalcileri kovabilmek için maneviyatlarını güçlendirmek düşüncesiyle Kastamonu Nasrullah Camiinde ve civar kazalarda verdiği vaazlarla halka ümit ve gayret vermeyi hedeflemiştir. Bu vaazlar Sebilürreşad'da yayınlanarak diğer vilayetlere, hatta cephelere de gönderilmiştir. İstiklal Harbi, Akif'e vatan mefhumunun ifade ettiği manayı, bütün heyecanıyla duyurmuştur. İslam birliği mefkûresinin tahakkuku için, Türkiye'nin istiklali uğrunda da mücadeleye girişen Akif, evvelki yıllardan farklı olarak, vatani duygularla imtizaç etmiştir. (Tansel, 1945:101).

Akif İttihad-ı İslam düşüncesinin toplumda oluşması ve yayılması için Teşkilat-ı Mahsusa Cemiyeti içerisinde görev almıştır. 1914 yılı sonunda, devlet tarafından vazifeli olarak bir heyetle Almanya'ya gönderilmiştir. Almanlar, Müslümanların lideri olan Osmanlılara, Müslüman esirlere karşı güzel davranışlarını göstererek bir cemîle yapmak; esirleri ise, Halife'lerinin kendileriyle birlik olduğunu göstererek kazanmak istiyorlardı. Bu vesileyle Akif Almanya'da Müslüman esirlere hitaben konuşmalar yapıyor ve Cihan Harbinde İtilaf devletleri orduları içinde bulunan Müslüman askerlere hitaben yazılan beyannameleri Arapça olarak kaleme alıyordu. (Düzdağ, 2002:55).

1915 yılında vazifeli olarak Teşkilat-ı Mahsusa'nın başkanı Kuşçubaşı Eşref Bey'in idaresinde Arabistan'ın Necid bölgesine seyahate çıktı. Amaç İngilizlerle anlaşan ve isyan hazırlığı içinde olan Şerif Hüseyin'e karşı devlete sadık kalmış olan Necid meliki İbnürreşid ile görüşülüp muvafakatını sağlamaktı. İttihad ve Terakki Hükümeti'nin düşünce ve idare şekline muhalif olan Mehmed

Akif'in resmî vazife kabul ederek Berlin'e ve Necid'e gitmesi, onun, hükümet ile devleti birbirinden ayrı görebilen vatanseverliğinin bir gereği idi. (Düzdağ, 2002:70).

II. Bölüm

Akif'e Göre İslam Birliğini Oluşturmanın Engelleri

1)Sosyo-Kültürel Sorunlar

Akif, fikrî mücadelesine yaşadığı toplumu tahlil edip beğenmediği ve karşı çıktığı düşünceleri eleştiren şiirleriyle başlar.

"Dinî, içtimaî ve millî karakterdeki şiirlerinde sistemleşen düşünceleri, basitten karmaşığa, dar çevreden gittikçe genişleyen bir çevreye doğru yayılan fikir halkalarından müteşekkildir. Basit cemiyet meselelerinden başlayan bu fikir halkaları İslam Ümmeti'nin ittihadı noktasında nihayet bulur." (Celkan, 1986:169).

Akif'in cemiyetimizde müşahede ettiği esas nokta, her sahada kendini gösteren geriliktir. Ticaret ve sanayinin olmaması, ziraatta gerilik, ülkenin bakımsız halde bulunması… bunlara sebep ise uyanık olmama ve cehalettir. Ahlâk bozukluğu ve atalet gibi diğer amilleri de doğuran bunlardır. (Timurtaş, 1987:79).

"Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık,

Silkin de: muhitindeki zulmetleri yak, yık!

Bir baksana: gökler uyanık, yer uyanıktır;

Dünya uyanıkken uyumak maskaralıktır!" (Ersoy, 2009:190).

"Zavallı milletin idrâki, târumâr olalı:

Muhit-i ilme giren yok, diyâr-ı fen kapalı;

Sanâyi'in adı batmış, ticaret öylesine,

Zirâ'at olsa da… Âdem nebi usulü yine!

Hülâsa, hepsi çalışmak, yorulmak isteyecek.

Fakat çalışmak için önce şart olan: İstek.

O yoksa, hangi vesileyle biz ilerleyelim?" (Ersoy, 2009:238).

Akif toplumun kader ve tevekkülü de yanlış anladığından dem vurmaktadır. Halkın bütün işini Allah'a havale edip esbaba müracaat etmediğini, buna bağlı olarak cehaletle birlikte münteşir ataleti ve ümitsizliği de dile getirir. Neticede dinin yanlış anlaşıldığını ve hurafelerle dolduğunu söyler.

"Kadermiş! Öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru:

Belânı istedin, Allah da verdi… Doğrusu bu.

Taleb nasılsa, tabî'î, netîce öyle çıkar,

Meşiyyetin sana zulmetmek ihtimâlimi var?

"Çalış" dedikçe Şerîat, çalışmadın, durdun,

Onun hesâbına birçok hurâfe uydurdun!

Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya,

Zavallı dîni çevirdin onunla maskaraya!" (Ersoy, 2009:229).

Akif Safahat'ta çalışma, gayret, azim, umut…vs gibi kelimeleri sıklıkla severek kullanırken; tembellik, gayretsizlik, hissizlik, lakaytlık, karamsarlık, bedbinlik, hurafecilik vs. gibi kavramları da o an için toplumda var olup bu olumsuzlukların ortadan kalkması için ve bir durum tespiti için nazar-ı dikkatlere sunar.

Akif ilimsizlikten, cehaletten, halkın müsbet ilimleri her fesadın başı zannetmesinden, tefrikadan zemmederek bahseder.

"Eyvah! Bu zilletlere sensin yine illet…

Ey derd-i cehalet, sana düşmekle bu millet,

Bir hale getirdin ki: ne din kaldı, ne namus!"

(Ersoy, 2009:190).

"Sayısız medrese var gerçi Buhara'da bugün.

Okunandan ne haber? On para etmez fenler,

Ne bu dünyada soran var, ne de ukbada geçer!"

(Ersoy, 2009:151-152).

"Nedir bu tefrika yahu! Utanmıyor musunuz?

Geçen fecayia hâlâ inanmıyor musunuz?

Gömülmek istemeyenler boyunca hüsrana;

Nifakı gömmeli artık mezar-ı nisyana." (Ersoy, 2009:246).

Burada Akif çeşit çeşit sâri hastalıklar gibi toplum bünyesinde intişar eden atâlet ve ahlaksızlığı şiar edindiğimizi, çalışmayı bıraktığımızı ve bu sebeple Avrupa karşısında terakki edemediğimizi nazar-ı dikkate sunmaktadır. Aynı zamanda çalışmanın farz-ı ayn olduğunu, aramıza sokulan fitneleri, fesatları, fırkacılıkları, komitecilikleri ve bunun gibi ayrılık ve gayrılığa sebep bütün menfi şeyleri bünyemizden atmayı ve birlik, beraberlik ve bütünlük içerisinde yaşamayı tavsiye etmektedir. Elbette ki bunu İslam dininin bir emri olarak ayet ve hadislerle takviye ederek dillendirmektedir.

Kabaklı'ya göre;

"Akif çağdaş millet görüşünü iki sütun üstüne kurmuştur: Ma'rifet ve fazilet:

Çünkü milletlerin ikbali için evlâdım,

Ma'rifet bir de fazîlet, iki kudret lâzım." (1984:70).

Akif Fatih Kürsüsünde İslâm birliğinin tahakkuku için Batı'nın bilim ve tekniği ile çalışkanlığını almamızın zorunluluğundan bahseder. Asım'da ise azim ve imanın temsilcisi bir gençliği idealize eder. Böyle bir ruhla yetişen neslin başarısı marifet ve fazilete dayanacaktır. Fazilet İslâm'ın ruhunda, marifet ise Batı'nın ilim ve tekniğinde mevcuttur. Marifet fazilete dayandığı ölçüde cemiyeti refaha götürür. Fazilet de marifetle beslendiği müddetçe tesirini daha iyi icra eder. Akif marifet ve fazilete dayalı iki inkılâbı hedef almıştır; milletin ve dinin inkılâbı. İslâm âleminin birliği bu iki inkılâbı başarmasına bağlıdır. (Celkan, 1986:171).

Kabaklı Akif'in toplumda olmasını istediği marifet ve fazilet anlayışını şu şekilde değerlendirmektedir: Akif'e göre marifet ilim, fen, metod, teknik ve hüner mefhumlarını içine almaktadır. Bunlar halka refah ve saadet yolunu açacaktır. Fazilet ise Türklüğün öz

benliği, dini, ahlakı, cevheri demektir. Akif'e göre faziletle marifeti birleştirmek gerekir. Bir millette fazilet olurda marifet olmazsa, o millet yükselemez. Çünkü sinirlere, ilkel insanlara mahsus avarelik çöker. Faydasız geri bir hayata alışır giderler. Marifet olur da fazilet olmazsa, bu ötekinden daha büyük felâkettir. Çünkü, ahlaksız ilim, bizi hayvanlaştırır. (1984:70-72).

Sonuç itibariyle Akif eserlerinde İttihad-ı İslam'ın tahakkuku için engel olabilecek sorunları işlemekle kalmaz, bunların yerine nelerin toplumda vaz' edilmesi gerektiğini de ifade eder.

2) Menfi Milliyetçilik

"Millet, en basit şekliyle, kendilerinin millet olduğunu hisseden insanların topluluğu olarak tarif edilmektedir." (Türköne, 1991:250). Calhoun ise milliyetçiliği şu şekilde tarif eder;

"…insanların ulus olarak algıladıkları toplulukların çıkarlarını, bir bileşim ya da tarihsel gelişme içinde, ya genellikle var olan bir devlete daha fazla katılarak ya da ulusal özerklik, bağımsızlık ve kendi kaderini tayin veya belirli toprak parçalarını birleştirme yoluyla ilerletmeye çalıştıkları, toplumsal hareketler ve devlet politikaları." (2007:8)

Akif, özünde İslam olan bir milliyetçilik fikrinin davacısıdır. O İslamcılık ile milliyetçiliği mezcetmiştir, hatta denilebilir ki milliyetçiliği İslami ideolojinin altında onun taht-ı emrine vermiştir. Esasen Akif milli değerlere son derece düşkün bir şahsiyettir. O ırkçı ve kavmiyeti esas alan bir milliyetçiliğe karşıdır. Zaten İslamiyet kavmiyetçiliği tel'in etmiştir. Unsuriyetperverliğin Müslüman milletlerin dağılmasına, İttihad-ı İslam'ın yok olmasına yol açacağını dile getirmiştir. Akif bu hususta

"Diyanet bağı! Şimdiye kadar bu bağ sayesinde kardeş gibi yaşadık. Türk, Türklüğünün ne olduğunu bilmiyordu, Arnavut milliyetinden dem vurmuyordu. Zaten Müslümanlıkta milliyetçilik yoktur. Hz. Peygamber buyuruyor ki: "Milliyet gayreti güdenler bizden değildir, milliyet sebebiyle vuruşan da bizden değildir, milliyet güderek ölenler de bizden değildir… Şimdiki felaketin sonsuz sebepleri var ki en birincisi milliyetçilik yüzünden meydan alan tefrikadır." (Kara, 1997:52)

Akif Safahat'ta kavmiyetçiliğin ayrılık sebeplerinin en en önemlilerinden biri olduğunu şiirinde şöyle dile getirir:

"Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam,

Bağlamak lâzım iken, anlamadım, anlayamam,

Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?

Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?

Birbirinden müteferrik bu kadar akvâmı,

Aynı milliyetin altında tutan İslâm'ı,

Temelinden yıkacak zelzele kavmiyettir.

Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.

Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez.

Son siyâset ise Türklük, o siyâset yürümez." (2009:162).

III. Bölüm

Akif'e Göre İslam Birliği İçin Yapılması Gerekenler

Akif hayatı boyunca cemiyet meseleleriyle uğraşmış, toplumun içinde bulunduğu durumu mükemmel bir şekilde tahlil ederek bunlara çözüm bulmayı hayatının gayesi bilmiştir. O eserlerinde toplumdaki geriliğin, çöküntünün, yozlaşmanın sebepleri, amilleri üzerinde durmuş, kalkınmamızın ve bu halden kurtulmanın hal çarelerini aramış, tedbirlerini düşünmüştür. Bu çareleri ve tedbirleri biz onun eserlerinde görmekteyiz. Evvela Müslümanları saf bir inanç sahibi kılma gayretini kendinde bulur. Bu sebeple toplumun batıl inanışlardan ve hurafelerden uzaklaşarak İslam'ın esas kaynaklarına uygun bir şekilde yaşanmasını gerekli görmektedir. Bu hususta Akif şöyle demektedir:

"Din işini taklit ile kaim bilmenin kötü neticesidir ki, nesilden nesile birer ikişer bidat, üçer beşer hurafe miras olarak gele gele bugün inançlarımız, taat ve ibadetlerimiz, muamelelerimiz adeta hurafeler toplamı, bidat yığını haline gelmiş! Dinin sahih şeklini kolay kolay hatıra bile getiremiyoruz!... Dini taklit, dünyası taklit, âdetleri taklit, kıyafeti taklit, selâmı taklit, kelâmı taklit, hulasa herşeyi taklit olan

bir milletin fertleri de insan taklidi demektir ki kabil değil ictiamî bir heyet vücuda getiremez, binaenaleyh yaşayamaz." (Kara, 1997:467)

Akif cemiyetin hal çaresi için maarifin geliştirilmesi, ilmin değerinin takdir edilmesi, müsbet ilimlerin tahsiline önem verilmesi, cehaletin ortadan kaldırılması gibi konuları eserlerinde işler. "Maarif, Maarif!.. Bizim için başka çare yok; eğer yaşamak istersek her şeyden evvel maarife sarılmalıyız. Dünya da maarifle, din de maarifle, ahiret de maarifle… hepsi, herşey maarifle kaim." (Kara, 1997:481)

O eserlerinde toplumda birlik kurma engellerinin kaldırılmasını ve İslam dünyasında yaygın olarak beliren ahlaki çöküşün önlenmesi gerekliliğini de hal çareleri içinde sayar.

"Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;

Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez."

(Ersoy, 2009:162)

"Fırkacılık, komitecilik… Bunlar artık susmalı. El birliğiyle bugün vatanı müdafaa etmeli. Asla me'yus olmamalı. Emin olmalıyız ki canla başla çalışırsak, arkadaki esbab-ı tefrikayı kaldıracak olursak vatan-ı islâmı kurtarırız." (Timurtaş, 1987:122)

"Fakat ahlakın izmihlâli en müthiş bir izmihlâl;

Ne millet kurtulur, zîrâ, ne milliyyet, ne istiklâl.

Oyuncak sanmayın! Ahlâk-i millî rûh-i millîdir;

Onun iflâsı en korkunç ölümdür: Mevt-i küllîdir.

(Ersoy, 2009:267)

Akif emperyalizmin İslam âlemini tahakkümü altına aldığını ve onu fakirleştirdiğini, aralarındaki manevi rabıtaları ortadan kaldırdığını belirtir. O'nun Batının sömürgeci siyasetine karşı değerlendirmelerindeki bir yöntemi, eleştirilerini akılcı bir temele oturtmak, maddi yönüne ilişkin örnekler sunmaktır. Burada emperyalist güçlerin Müslümanlar arasına nifak ve fesat tohumları ekip onların birlik ve beraberliğini ortadan kaldırmayı ve

mukavemetlerini engellemek istediklerini anlatır. Bu sebeple teavün ve tesanüte Müslümanların ihtiyacı olduğunu söyler.

"Yetmiş sene evvel bir yerli, günde bizim para ile kırk para kazanırken, bugün bu kazanç onbeş paraya inmiştir. Bununla beraber zavallı yerli, sömürgeciden üç kat fazla vergi verir. Peki, bu vergiler ne olur, bilir misiniz? Sömürgecilerin hazinelerine toplanıp müstemlekât ahalisi arasında nifak çıkarmaya, fesat çıkarmaya sarf edilir... Bunlar yerli sanayii mahvetmek için hiçbir melanetten geri durmazlar. Seksen milyon Müslüman yerli için lise derecesi bir tek mektep var. Sömürgeciler bu mektebe son derece düşmandırlar." (Kara, 1997:515)

Sonuç

Mehmet Akif, Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş döneminde yaşamış, fikri dönüşümlere yazıları, konuşmaları, vaazları ve şiirleriyle damgasını vurmuş, nihayet İstiklal Marşımızı kaleme almış son derece önemli bir kişiliktir. Bu özellikleri dolayısıyla onun etkisi sadece dönemiyle sınırlı kalmamış, sonraki tarihlerde de fikirlerine, heyecanlarına katılan, bunları kendi zamanlarının ruhu içinde yeniden gündeme taşıyan çok geniş toplumsal kesimler var olmuştur. Onun, İstiklal Marşı'nın şairi olması kadar, kuvvetli imanı, etkileyici kişiliği, toplumsal sorunları yürekten anlatışı ve bunlara çözümler üretmesi, her zaman toplumun ortak bir değeri olmasını sağlamış olmakla birlikte, bazı toplumsal ve politik çevreler onun fikirlerini kendi kimliklerinin temel bir karakteristiği olarak kabul etmiştir. O dönemi içinde bir ideoloji olarak mütefekkirlerimiz arasında kabul gören İttihad-ı İslam (İslamcılık) ideolojisinin içinde yer almış ve bu düşüncenin önemli bir savunucusu olmuştur. O davasını, hedef ve gayesini Müslümanların birlik ve beraberliği -ittihadı- noktasında, İslam'ın asliyetine ve ruhuna uygun, hurafelerden arındırılmış bir inanca sahip olmalarını ve bu sayede gelişip terakki ederek ilim ve teknikte yüksek bir seviyeye gelinmesi olarak belirlemiştir. Akif İslam dininin ilmi, terakkiyi, çalışmayı emrettiğini savunmuştur. Önemli olan dinin ruhunu muhafaza ederek asrın icabına göre İslam'ı gelen nesillere aktarmaktır. Bunu ifade için şöyle der;

"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâmı" (2009:378)

İçtimaî hayatın birçok alanını ihata eden İslam dini Akif'in fikirlerinin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. O bütün felaketlerin cehaletten, kötülüklere karşı koymayı bırakmaktan ve tembellikten ileri geldiğini ileri sürerek ümitsizliği, hissizliği bırakıp azimle çalışmayı tavsiye etmektedir. O'na göre İslam dini toplumun şuan içinde bulunduğu olumsuz yapıyı düzeltecek bir etki ve güce sahiptir. Akif dinin bu fonksiyonunu icra edebilmesi için mütefekkirlerle halk arasındaki uçurumun giderilmesini, aralarında iyi bir diyalog ve birlikteliğin olmasını şart koşmaktadır. Bu şartlar mevcut olduktan sonra Müslümanların birlik olmamaları için hiçbir sebep kalmayacaktır.

Âlem-i İslam'ın ittihadı için Müslümanların birlikte yaşamayı öğrenmeleri gerektiğini vurgulayan Akif, bu sebeple Osmanlı Devleti'nin yıkılmaması gerektiğini ve devletin bekası ve selametinin önemini eserlerinde dile getirmiştir. Akif'in gençliğinden beri bağlandığı İttihad-ı İslam idealini ne Balkan Savaşları, ne I. Dünya Savaşı ne de Arapların milliyetçi ayaklanmaları yıkabilmiştir. Bunlar Akif'i ara sıra ümitsizliğe sevk etmiştir lakin onu bütün bütün bu idealinden geri bırakmamıştır. Hatta İstiklâl mücadelesi onu istikbal için ümitlendirmiş ve ona ilham ve kuvvet kaynağı olmuştur. Ancak İstiklâl Harbinden sonra laik esaslar üzere kurulan Türkiye Cumhuriyeti onu yıllardan beri bağlandığı İttihad-ı İslam idealini sukut-u hayale uğratmıştır. O bunu "Leyla" isimli şiirinde büyük bir ümitsizlik içerisinde dile getirir;

Helal olsun o kurbanlar, o kanlar, tek sen ey Leylâ,

Görün bir kerrecik, ye's etmeden Mecnun'u istîlâ.

Niçin hilkat zemininden henüz pervâzın?

Şu topraklarda, şâyed, yoksa hiç imkânı-ı i'zâzın,

Şafaklar ferş-i râhın, fecr-i sâdıklar çerâğındır;

Hilâl'im göklerin kalbinde yer tutmuş, otâğındır;

Ezanlar nevbetindir: İnletir eb'adı haşyetten;

Cihâzındır alemler, kubbeler, inmiş meşiyyetten;

Cemâ'atler kölendir, Kâ'be'ler haclen….. Gel ey Leylâ,

Gel ey candan yakın cânan ki, gâiblerdesin, hâlâ!

Bu nâzın el verir, Leylâ, in artık in ki bâlâdan,

Müebbet bir bahâr insin şu yanmış yurda Mevlâ'dan

(2009:432)

Akif, bu ruhî sıkıntılar içerisinde ülkeyi terk eder ve Mısır'a yerleşir. Vefatından birkaç ay evveline kadar da ülkeye gelmez.

KAYNAKÇA

CALHOUN, Craig. (2007). Milliyetçilik. (Çev. Bilgen Sütçüoğlu). İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

CELKAN, Hikmet. (1986). "İttihad-ı İslam ve Mehmet Akif". Ölümünün 50. Yılında M. A. ERSOY, Marmara Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi.

DÜZDAĞ, Ertuğrul. (2002). İstiklâl Şâiri Mehmet Akif Ersoy. İstanbul. İski Yayınları.

ERSOY, Mehmet Akif. (2009). Safahat. (Neşre Haz. Ertuğrul Düzdağ). Ankara. Türkiye Diyanet Vakfı Yayıncılık.

FAHRİ, MACİT. (2008). İslam Felsefesi Tarihi. (Çev. Kasım Turhan). İstanbul: Şato Yayınları.

FERGAN, Eşref Edip. (1938). Mehmed Akif Hayatı, Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları. İstanbul. Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı.

FULLER, Graham E. (2004) Siyasal İslam'ın Geleceği. (Çev. Mustafa Acar). İstanbul: Timaş Yayınları.

KABAKLI, Ahmet. (1984). Mehmet Akif. İstanbul. Türk Edebiyatı Vakfı Edebi Eserler Dizisi:4. Emek Gazete ve Matbaacılık.

KARA, İsmail. (1996). "İslam Modernizmi ve Akif'e Dair Birkaç Not". Vefatının 60. Yılında M. Akif Sempozyumu Bildirileri.

KARA, İsmail. (1997). Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi. İstanbul. Kitabevi Yay.

KARA, İsmail. (2002). Din İle Modernleşme Arasında. İstanbul. Dergâh Yay.

KARAKOÇ, Sezai. (1979). Mehmed Akif. İstanbul. Diriliş Yayınları.

KILIÇ, Ahmet Faruk. (2008). Milli Yürek Mehmet Akif Ersoy'un Din ve Toplum Anlayışı. İstanbul. Değişim Yayınları.

KUTLUER, İlhan. (2001). "İslamcılık". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. c.23

OKAY, Orhan. (2008). "Mehmet Akif'in Karakteri ve Sanatı". Hece Dergisi. Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı.

Said Halim Paşa. (2009). Buhranlarımız ve Son Eserleri. (Haz. Ertuğrul Düzdağ). İstanbul. İz Yay.

TANSEL, Fevziye Abdullah. (1945). Mehmet Akif ve Eserleri. İstanbul. Kanaat Kitabevi

TİMURTAŞ, Faruk Kadri. (1987). Mehmet Akif ve Cemiyetimiz. Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

TUNAYA, Tarık Zafer. (1962). İslamcılık Cereyanı. İstanbul. Baha Matbaası.

TÜRKÖNE, Mümtazer. (1991). Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu. İstanbul. İletişim Yay.

TÜRKÖNE, Mümtazer. (2001). "İslamcılık". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. c.23

MEHMET AKİF'TE VATAN DÜŞÜNCESİ

İbrahim Ethem ÖZKAN*

Özet

Büyük Türk milletinin yetiştirdiği deha karakterlerden biri olan, vatan ve millet şairi diyebileceğimiz üstad Mehmet Akif Ersoy'un eserlerinden hareketle onun vatan algısı ve bu konudaki düşünceleri üzerinde durulacaktır.

Abstract

Mehmet Akif Ersoy, as a master poet, is one of the great genius of the Turkish nation and can be considered as the national poet of Turkey. In this study, with references to his works, his perception of homeland and his thoughts on this issue will be discussed.

Büyük milletlerin, yüzyıllar içinde idealleştirdikleri fikirleri, hayalleri ve arzuları vardır. Bir millette bu unsurlar olmadığı takdirde o millet, dağılıp parçalanmaya müstahak görülür. Tarihin bize gösterdiğine göre toplumlar, millî ve manevî kültürlerinden ne zaman uzaklaşmışlarsa tarih sahnesinden silinmeye yüz tutmuşlardır.

Milli ve manevi kültürün geçmişten geleceğe intikali, bir bakıma "köprü" görevi yapan "abidevi şahsiyetlerle" olmaktadır. Öz

* Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yrd.Doç.Dr. ,eozkan@nevsehir.edu.tr

mayasından uzaklaşan bir toplumun milli şuur dinamiğini faaliyete geçiren bu abidevi karakterler, tarihî tecrübe ve birikimlerin toplandığı bir noktadan saçılan heyecan, düşünce ve milli şuuru sembolize ederek, yeni nesillere ve dolayısıyla milletin geleceğine hayat verecek her an taze bir güç kaynağıdır.

Milletler çoğu zaman kara günlerinde veya kara günler yaşamamak için bu şahsiyetlere sığınırlar. Birçok milletin ise, kendisiyle övünebileceği bir "milli şahsiyeti" yahut "kahramanı" yoktur.

İşte Türk milleti, binlerce yıllık tarihinin içinde o kadar çok övünebileceği adam yetiştirmiştir ki, bu şahsiyetlerin her hangi birinden söz etmekle, sanki diğerini anlatmış oluruz. Bilge Kağan'dan Atatürk'e kadar hangi devlet adamımızı ele alırsak alalım, hepsinde de milli birlik ve beraberlik, milli şahsiyet ve yüce gelecek endişesi gibi ortak özellikler göze çarpar; hangi âlim ve düşünce adamımızı ele alırsak alalım, bunlarda da ortak bir ruh, fikir ve his göze çarpar. Türk Milletinin yetiştirdiği bu büyük insanların ön saflarında olanlardan biri de "İstiklal Marşı" şairimiz "Mehmet Akif Ersoy"dur.

Şair, "Allah bu millete bir daha İstiklal Marşı yazdırtmasın" niyazında bulunurken, "hür ve müstakil" bir vatan fikrini, ruhunda taşan milli bir heyecanla dile getirmektedir. Kurtuluş savaşımız esnasında Anadolu'nun uyanışı ve şahlanışında M. Akif'in ve halkı aydınlatmak için yaptığı konuşmaların payı oldukça büyüktür. M. Akif, Mustafa Kemal Atatürk'ün arzuladığı milli birlik ve beraberlik fikrinin birinci derecede destekçisi olmuş, ona inanmış ve bu sebeple yüce önderimizin takdirini kazanmıştır.

Vatanından uzakta olduğu zamanlarda bile onun gözü, kulağı vatandan gelecek haberlerdedir. Çanakkale savaşları esnasında Teşkilat-ı Mahsusa reisi Kuşçubaşı Eşref Bey'le Arabistan'da bulunmaktadır. El Muazzam tren istasyonunda iken Eşref Bey'e Enver Paşa'dan şu telgraf gelir. "Çanakkale Savaşında, Ordumuz muzaffer oldu. Düşman kuvvetleri perişan ve mağlup bir şekilde geri çekiliyorlar!..." Bu müjde adeta bir bomba gibi istasyonda

patladığında orada bulunanlardan biri (yani Akif) Eşref Bey'in boynuna atılarak, bir çocuk gibi hıçkıra hıçkıra ağlar. Eşref Bey o geceyi şöyle anlatır: "Ay bedir halindeydi. Çöl gecelerinin parlak yıldızlı semasını, zaferimizin şerefine aydınlatan ayın bu efsanevi ışıkları altında, Mehmet Akif bu güneşi unutturacak kadar parlak çöl gecesinde sabahladı. İstasyon binasının arkasındaki hurmalığın içine çekildi. Sadece hıçkırıklarını duyuyorduk. İçli derin hıçkırıklar… İşte o Çanakkale'ye layık olan destan bu hıçkırıklar içinde meydana geldi." "Sabahleyin, vazifesini tamamlamış fanilerin az kula nasip olan rahatlığıyla yüzüme derin derin baktı:- Artık ölebilirim Eşref! dedi. Gözlerim açık gitmez."

Vatan kavramı şairimiz için kutsal bir kavram olduğundan şiirinde kürsüden konuşturduğu vaize şöyle dedirtir.

"Vatan muhabbeti, millet yolunda bezl-i hayât:

Hulâsa, âile hissiyle cümle hissiyât;

Mukaddesâtı için çırpınan yürekte olur."

Vatana bu derece gönülden bağlı olan şairimiz 1913 yılında Edirne'nin işgali ve orada yaşayan milletimize yapılanlardan dolayı ızdırabından yüce Yaratıcımıza "Yine hicran ile çılgınlığım üstümde bugün… Ağzım kurusun yok musun ey adli İlahi." diyerek seslenir. Vatan onun için bu derece kutsaldır.

Dört yüz yıl adaletle hükmettiğimiz Balkan devletleri kendi aralarında birleşerek devletimize savaş açarlar. Şairimiz "Issız Yurt" adlı şiirinde bu savaşın ızdıraplı sonucunu bir bir anlatır. Vatanın parçalandığını her yerinin mezar olduğunu, ziyaretçisiz kalan bu mezarların durumunu şöyle dile getirir.

"Geçenler varsa İslâmın şu çiğnenmiş diyârından

Şu yüzbinlerce yurdun kanlı, zairsiz mezârından"

Bu elem verici tablo karşısında şair gözünde maziyi bütün haşmetiyle canlandırır.

"Bu ıssız âşinâlar, bir zaman gayet muazzezdi.

Bu damlar böyle baykuş seslerinden çın çın ötmezdi."

Derinden gelen bu haykırış gittikçe acının gücünü artırmaktadır. Çaresiz kalan şair, olanlardan adeta ezilmektedir. Bu eksikliği şöyle anlatır.

"Vefâsız yurt! Öz evladın için olsun vefâ yok mu?

Neden kalbin kabarmış? Bir ocaktan bir ziya yok mu?

İlâhi! Kimsesizlikten bunaldım, âşinâ yok mu?

Vatansız, hânumânsız bir garibim, mültecâ yok mu?

Bütün yokluk mu her yer? Bari bir "yok" der sedâ yok mu?"

Osmanlı Devleti bu acıklı ve perişan durumda gittikçe çökerken; çöküntüyü gören şairimiz kendisinini tutamaz ve şöyle der.

"Gitme ey yolcu, beraber oturup ağlaşalım.

Elemin bir yüreğin kârı değil, paylaşalım!"

Bu acılar karşısında haykırışlarını göğe salan şairimiz, gözü o güzel ve mukaddes vatan topraklarındaki müthiş görüntüler karşısında kendisini de suçlayarak şöyle der.

"Âh! Karşımda vatan nâmına bir kabristan,

Yatıyor şimdi… Nasıl yerlere geçmez insan?"

1919 yılı, işgal altındaki İstanbul'da yaşayan bütün Müslümanlar gibi, Mehmet Akif ve arkadaşları içinde bir ızdırap senesi oldu. Batı Anadolu ve vatanın çeşitli parçaları düşman istilası ve zulmü altına girince, Sebilürreşad, bütün yazıları ile halka sabır, ümit ve cesaret aşılamaya çalışmıştır. O dönemde yazdığı bir şiirinde:

"Batmazdı bu devlet, batacaktır demeyeydik

Batmazdı, hayır batmadı, hem batmayacaktır:

Tek sen uluyan ye'si gebert azmi uyandır.

Bir parça kımıldan, diyorum, mahvolacaksın!

Ey yolcu, uyan! Yoksa çıkarsın ki sabaha:

Bir kupkuru çöl var; ne ışık var ne de vaha!" demektedir.

Vatan kavramı onun için en önemli kavramlardandır. Şiirlerinde konu ile ilgili örneklerde her fırsatta vatan ve yurt kavramlarını kullanmıştır. "Bülbül" şiirinde de şöyle seslenir.

"Eşin var, âşiyanın var, baharın var, ki beklerdin;

Kıyametler koparmak neydi, ey bülbül derdin?

O zümrüt tahta kondun, bir semâvi saltanat kurdun.

Cihânın yurdu çiğnense, çiğnenmez senin yurdun."

Şairin gözünde vatan, bir toprak parçası olarak değil, bütün mukaddes değerlerin temsilcisi, varlığımızın, şanlı geçmiş ve geleceğimizin sembolüdür. Ona göre vatanın elden gitmesi demek her şeyimizle yok olmamız demektir. Şair, vatanı toprak parçası olarak görenleri ve elinden çıkaranları sefil ve rezil olarak suçlamaktadır.

"Enbiyâ yurdu bu toprak, şühedâ burcu bu yer;

Bir yıkık türbesinin üstüne Mevlâ titrer!

Dışı baştan başa bir nesl-i kerîmin yâdı;

İçi boydan boya milyonla şehîd ecsâdı.

Öyle meşbû-i şehâdet ki bu öksüz toprak;

Oh, bir sıksa adam otları, kan fışkıracak!

Böyle bir yurdu elinden çıkaran nesl-i sefîl,

Yerin üstünde muhakkar, yerin altında rezîl!

Hem vatan gitti mi, yoktur size bir başka vatan;

Çünkü mirasyedi sâil kovulur her kapıdan!"

Balıkesir hutbesinde vatan savunmasına dikkat çekmiş ve milleti bu konuda uyandırmaya çalışmıştır. Konuşmasını "- İnşallah vatanımızın haysiyeti, istiklali, saadeti, refahı, ümranı dünyalar durdukça masun ve mahfuz kalır." diyerek bitirmiştir.

Halkı her fırsatta vatana sahip çıkmaya ve uyandırmaya çalışan M. Akif Kastamonu vaazında Sevr Antlaşmasının Türk

milleti için ölümden başka bir şey olmadığının üstünde durarak, bütün milleti bu antlaşmayı yırtmaya davet etmiştir. Vatan işgaline ses çıkarmayanlara "Fatih Kürsüsünden" şiirinde İstiklâl savaşı mücadelemize şöyle diyerek, bütün varlığıyla katılır.

"Fakat sen öyle değilsin: senin yanar ciğerin:

Vatan! Deyip öleceksin semâda olsun yerin.

Nasıl tahammül eder hür olan esaretine?

Kör olsun, ağlamayan, ey vatan felâketine!"

Vatan ve memleket kavramları M.Akif'in vazgeçemediği ve ne pahasına olursa olsun savunduğu kavramlardır. Bunlara sahip çıkılırken de birlik ve beraberlik içinde olunmasını istemektedir. Milli mücadele döneminde Anadolu hareketinin İttihatçılık eseri olduğu söylendiğinde : "Hayır, artık buna da İttihatçılık denemez. Bu memleket meselesidir. Buna el birliğiyle sarılmalıdır." demektedir. Vatan müdafaası onun için en önde gelen farzlardandır.

Şiirinde birilerine ağır bir söz söylerken yine vatan kavramını kullanmaktadır. "Ey vatansız derbederler, ey deni kundakçılar!" demektedir. Çünkü vatansızlık onun gözünde en aşağılayıcı bir durum olarak görünmektedir.

Dünyadaki bütün Müslümanların hâlâ dinlerini kaybetmeden yaşamalarını da 6 Şubat 1913 tarihinde Beyazıt Camisinde verdiği vaazda yine bu vatana bağlamaktadır.

Vatana olan sevgi ve bağlılığının en büyük göstergesi olan "İstiklal Marşı"'mızda

"Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?

Şuheda fışkıracak toprağı sıksan, şuheda!

Canı, cananı, bütün varımı alsın da Hüda

Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda."

diyerek sevgi ve bağlılığını herkese duyurmaktadır.

Sözlerimi, vatan ve millet şairimiz Mehmet Akif Ersoy'u rahmet ve minnetle anarak aşağıdaki beyitinin hiç unutulmaması temennisiyle bitiriyorum.

"Sahipsiz olan memleketin batması haktır,

Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır."

KAYNAKÇA:

CÜNDİOĞLU. Dücane.(2004). Bir Kur'an Şairi. İstanbul. Gelenek Yayıncılık.

ÇANTAY. Hasan Basri.(2008). Âkifnâme. İstanbul. Erguvan Yayınevi.

DÜZDAĞ. Ertuğrul.(1996). Mehmet Akif Ersoy. Ankara. T.C.Kültür Bakanlığı.

ERGİN. Muharrem. (1986). "Atatürk ve Âkif".Millî Kültür. 55: 2-6.

ERSOY. Mehmet Akif. (2008). İstanbul. Çağrı Yayınları

MEHMED ÂKİF ERSOY'UN AÇIKSÖZ GAZETESİNDE YAYINLANAN ŞİİRLERİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Nazlı Rânâ GÜREL *

ÖZET

"Millî Mücahade"nin önemli simalarından biri nasıl Mehmed Âkif Ersoy ise, bu mücadelenin önemli sözcülerinden biri de o zamanlar Kastamonu'da yayımlanan AÇIKSÖZ gazetesidir diyebiliriz.

Mehmed Âkif Ersoy, 19 Ekim 1920'de irşat için Kastamonu'ya geldiğinde Açıksöz gazetesi de aynı dava için irşat faaliyetinin bir parçası olarak Millî Mücadeleye desteğini sürdürmekteydi.

Kastamonu, İstiklâl Yolu üzerinde bir kavşak noktası olması bakımından bu süreçte oldukca önemli bir merkezdir. Âkif'in ve Açıksöz gazetesinin bu süreçte burada buluşmaları, Âkif'in irşat konuşmaları ve bazı şiirlerini Açıksöz gazetesinde yayınlamış olması bir tesadüf değildir. Konuşma metinleri ve bu şiirlerde anlatılanlar bunun delilidir.

(*) Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü nrgurel@yahoo.com

Mehmed Âkif Ersoy'un Açıksöz gazetesinde 1920 yılında bir dizi şiiri yayınlanmıştır: "Kır Ağasının Rüyası","Köse İmamın Dertlerinden", "Ey Müslüman", Umar mıydın?", "Yeis Küfürdür", "Mevlid-i Nebi Gecesi", "Ey Cemaat Uyan", ve "İstiklâl Marşı"

Biz bu tebliğimizde Mehmed Âkif Ersoy'un Millî Mücadele yıllarında Açıksöz gazetesinde yayınlanan şiirlerini eski harfli baskılarından yeni harflere aktarırken Safahattaki yerlerine de işaret ettik. Safahatta yer almayanları da ayrıca belirttik. Söz konusu şiirlerin, Âkif'in Millî mücadelede Kastamonu'da yaptığı konuşmalarla olan paralelliğine de dikkatleri çekerken bu çalışmalarında öne çıkarttığı hususlar üzerinde yoğunlaşarak verilmek istenen mesajı özellikle vurguladık.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu, Açıksöz Gazetesi, Mehmed Âkif, Millî Mücadele

Anadolu'nun en eski kültür merkezlerinden biri olan Kastamonu'da yüz yılı aşkın bir zamandır devam eden basın yayın hayatı bulunmaktadır. Kastamonu'nun ve burada yayınlanan **Açıksöz** Gazetesinin **Millî Mücadele'deki** yerini tespit ederken **Mehmed Âkif'i** burada doğru konumlandırabilmemiz için tarihî sürece kısaca bakmakta fayda vardır.

Osmanlının devlet adamları için bir sürgün yeri olarak belirlediği Kastamonu'ya o zaman için Bolu, Çankırı, Sinop, Zonguldak illeri ile Çorum ve Ankara'nın bazı ilçelerinin de bağlı olduğunu ilk başta belirtmeliyiz. Kastamonu'da ilk matbaa 1868 yılında kurulmuştur. (Demircioğlu, 1972:1) Kastamonu'da ilk gazete ise 1872 yılında vilayetin resmî yayın organı olarak çıkmaya başlayan **Kastamonu Gazetesidir.** Kastamonu gazetesini ilk çıkaranın kendisine Rumeli Beylerbeyi payesi verilerek Kastamonu'ya vali olarak sürgüne gönderilen İbrahim Edhem Pertev Paşa olduğunu da belirtmemizde fayda var. (Gürel, 2004:) 1876 yılına gelindiğinde koskoca Osmanlı Devleti'nde İstanbul hariç yirmi dokuz (29) gazete çıkmaktaydı. Bunlardan sadece on biri (11) bugünkü Türkiye sınırları içinde yayınlanmaktaydı. **Kastamonu** gazetesi ile birlikte diğer gazetelerin isimleri ve çıktığı iller şunlardır: Ankara'da

Ankara, Bursa'da **Hüdavendiger**, Diyarbakır'da **Diyarbekir**, Edirne'de **Edirne**, Erzurum'da **Envarı Şarkiye**, İzmir'de **Aydın** ve gayrı resmî olarak **İntibah** ve **Karasinan,** Konya'da **Konya**, Trabzon'da **Trabzon.**

Bu da gösteriyor ki, Kastamonu gazetesi ve daha sonra Kastamonu'da yayınlanan diğer gazeteler Anadolu basını yönünden büyük bir önem taşımaktadırlar. İlin her köşesinden gelen haberlere yer veren ve kültürleme faaliyetlerinde bulunan bu gazeteler, bugün her biri birer il olan eski sancak ve livaların birer tarihî vesika hazinesi değerini taşımaktadırlar.

1908 yılında ilân edilen İkinci Meşrutiyetle birlikte gelen basın hürriyeti sayesinde Kastamonu'da da önce **Köroğlu** (1908) daha sonra da **Serbaz** (1909) ve Nazikter (1910) gazeteleri yayın hayatına girmişlerdir. Bunları sırasıyla **Şule** (1910), **Ilgaz** (1911), **Zafer** (1911), **Yeşil Ilgaz** (1918), **Açıksöz** (1919)

"Sabreden Zafere Erişir" adlı Zafer gazetesi, tam da Kastamonu'nun Millî Mücadeleye katıldığının ertesi günü olan 17 Eylül 1919 tarihinde "Artık çıkmayacağını" belirterek yayınına son verdiği günlerde; Millî Mücadelenin Anadolu'da bayraktarlığını yapacak Açıksöz gazetesinin çıkma hazırlıkları da çoktan başlamıştır.

İlk sayısı 15 Haziran 1919 tarihinde çıkan Açıksöz gazetesinin mesul müdürü Hüsnü (Açıksöz), yıllar sonra gazetenin çıkış macerasını şöyle anlatmıştır:

"Gazete çıkaracağız. Fakat nasıl ve ne ile beş on paramız vardı bunu böyle sarf edebilirdik. Fakat bu para ancak üç ay yahut beş ay gazeteyi yaşatabilirdi. Sonra en mühim mesele gazetecilik nedir hiç bilmiyorduk. Böyle en nazik bir zamanda düşmanların, sarayın divanı harplerin bütün milletin nıshı hayatını kemirmek için diş biledikleri bir zamanda bu kadar maddî noksanlıklarla (Millî)ci bir gazete çıkarmak ne demekti. Fikrimizi açtığımız büyüklerin ekserisi bize bu hususta nasihat etti. Fikrimizden feragat ettirmeye uğraştı. Fakat gönlümüzde çok kudretli bir ateş yanıyordu. (Mâkulâne ve mûtedilâne nasihatlar) bu ateşler arasında kavruluyor, azmimizi arttırmaktan başka bir işe yaramıyordu.

Her gün toplanan, dertleşen on beş kadar arkadaştık. Enini boyunu her türlü ihtimali düşünmüştük. Benle Hamdi gazete çıkaracaktık. Tahir Karaoğuz da ilk sayılarda memleketine gitmeyecek bize yardım edecekti. Emin (Tatlı), Baki (Tümtürk), Nâmi, Celâl vesair arkadaşlar burada, kazalı arkadaşlar da kazalarda, gazetenin hem muhabirliğini yapacaklar hem de abone işlerini takip edeceklerdi. İlk sayıyı çıkarabilmek için icap eden hazırlıklara giriştik. İlk iş matbaa ile uyuşmaktı. Matbaa o zaman haftalık bir gazete çıkmasına rağmen bu gazeteyi işi çok olduğu için yetiştiremeyeceğini söyledi. Kadı Baha Molla beyin tavassutu ile muvafakat cevabı aldık. O vakitki lise müdürü Behcet Bey de bize her hususta yardım edeceğini vaad etti. Ve ilk nüshalarda hakikaten çok büyük yardımlarını gördüğümüz bu zatı burada lisanı şükranla yâd etmek bir vazifedir. Artık her türlü hazırlığımız bitmişti. Gazetenin neşri için icap eden resmi muamelenin de tamamlanmasından sonra işe başladık. Bir dükkânı idarehane olarak kiraya tuttuk. Haziranın onuna doğru bütün arkadaşlar faaliyete geçmişlerdi. Bir taraftan gazeteye abone teminine çalışılıyor, diğer taraftan çıkacak gazetenin mesleği hakkında tenviratta bulunuluyordu.

Arkadaşlar tarafından bütün duvarlar gazetenin reklamları ile doldurulmuştu. Mülhakattaki arkadaşlarında fiili müzaheretleri başlamıştı. Nihayet 15 Haziran günü Kastamonu'nun bütün sokaklarında ilk defa olarak (Açıksöz) nidası işitildi. İlk nüshamızın satışı bize çok ümit verdi Hele abone hususunda gösterilen müzaheret ümidimizin çok fevkinde idi. Daha üçüncü, dördüncü nüshamızda baskı adedimiz 1200'ü geçmiş idi." (Açıksöz,1928)

16 Eylül 1919'da Kastamonu'nun Kuvayi Millîye katılmasıyla Açıksöz Gazetesi etrafında kenetlenmiş olan gençler mücadelenin daha yeni başlamakta olduğuna inanmışlardı. Bunun için Açıksöz'ü Anadolu'da başlayan millî mücahedenin kudretli kürsüsü haline getirmeye kararlıydılar. Maddi her türlü destekten mahrum bu gençlerin bir gazeteyi yaşatmaları da kolay olmuyordu. Bu zorluklar içinde yayınına devam eden Açıksöz'ün 24 Ağustos 1919 tarihli 10. sayısında Hüsnü imzalı baş makalede "Mandadan Evvel istiklâl" başlığı altında yazılanlar aslında her şeyi izah etmekteydi:

"İstiklâlimize yan gözle bakan bir müzahiri, velev bizi hazinelere garketse ve şu bir iki asırlık uzun süren terakki yolunu bize beş on senede kattetiriverecek bile olsa istemeyiz. İstiklâlimizden zerre kadar fedakârlığa razı değiliz. Buna rıza gösterecek hiçbir Türk yoktur."

Bu sert çıkıştan da anlıyoruz ki, Açıksöz, susturulmak istenmiş, yazarlarına Millî Mücahedeye verdikleri destekten vazgeçmeleri halinde bazı vaatlerde bulunulmuştur. Pek çok sıkıntılarına rağmen inandıkları davadan taviz vermeyen bu genç ve dinamik gurup, İstanbul'un işgalini kınarken "millet her zamandan daha ziyade müttehit görünmeli ve aynı gayeyi istihdaf ile yekvücut bulunmalıdır." Dedikten sonra devamlı olarak millî birliği kuvvetlendirici ve Ankara'da toplanan meçlisi tanıtıcı yazılar yayınlamaya başlamışlardır. İstiklâl ve millî birlikle ilgili yazılarına devam eden Açıksöz, tenkit görevini daha tesirli yapabilmek ve millî mücadelenin aleyhinde yapılan kara propagandanın etkilerini silebilmek amacıyla "İnanmayınız" başlıklı bir de köşe açmıştır. Açıksöz, Bolu, Düzce ve Safranbolu isyanlarına karşı da şiddetli davranılması gerektiğini savunarak şöyle diyordu: "Artık yeter, Türk milleti ölmekten kırılmaktan bıktı. Fakat bu alçaklara ezcümle vatan hainlerine hak ettikleri cezayı verecek kudret ve dermana maliktir. İslâm arasına nifak sokup birbirini kırdırmaya çalışan bu hainlerin hainane propagandalarına son vermek için kararlarda olduğu gibi süratli ve şiddetli icraatı hakkiyle bekliyoruz."

Açıksöz'ün, Millî Mücadelenin propagandasını yapmak için parasız dağıtılmak üzere ilçelere ve köylere gönderilmeye başladığı bir süreçte Mehmed Âkif de İstiklâl Yolu üzerinde önemli bir kavşak noktası olan Kastamonu'ya gelir. Kastamonulu aslında Mehmed Âkif'i Sebîlürreşad'la zaten tanımıştı.

Sırat-ı Müstakim Mecmuası 14 Ağustos 1908 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Mecmuanın başyazarlığını ise Mehmed Âkif üstlenmiştir. 1912 yılına kadar bu isimle yayınlanan mecmua, daha sonra Sebilü'r-reşad adıyla yayınına devam etmiştir. Bu durum 1925 yılına kadar sürmüş, bu tarihten sonra mecmua uzun süre yayınına ara vermek zorunda kalmıştır.

Sebilü'r-reşad Mecmuası bilhassa Kurtuluş Savaşı sürecinde çok büyük hizmetler görmüştür. Ayrıca Türkiye ile İslâm ülkeleri arasında köprü vazifesi de yapmıştır. Dış ülkelerdeki muhabirleri vasıtasıyla da dünyada olup bitenlerden okuyucularını haberdar kılmıştır.

Yayın hayatı boyunca millî, dinî, ictimaî, edebî, siyasî konulara ağırlık veren mecmuanın yazı ailesi içinde zamanın en seçkin kalemleri bulunmaktadır. Bunlardan biri de Mehmed Âkif'tir. (Ceylan,1998:V)

Sebilü'r-reşad, 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali üzerine Kastamonu'ya taşındı. Sebilü'r-reşad'ın sahibi Eşref Edip, yakın dostu Mehmed Âkif'in isteği doğrultusunda Sebilü'r-reşad'ın klişesini de yanına alarak bir gemi ile İnebolu'ya oradan da 15 Temmuz 1920'de Kastamonu'ya gelmiştir. Bu süreçte Mehmed Âkif'de Ankara'dan davet almış ve Millî Mücadelenin kalbi Ankara'ya avdet etmiştir. Millî Mücadele ile ilgili bütün gelişmeleri yakından takip eden ve halka duyuran Açıksöz gazetesi de Mehmed Âkif'İN Ankara'ya gidişini Kastamonululara şu cümlelerle duyurmuştur:

"Sebilü'r-reşad Mecmuayi İslâmiyesi Başmuharriri, büyük İslâm şairi Mehmed Âkif Beyefendi'nin ahiren Ankara'ya vasıl olduğu, Ankara gazetelerinde okunmuştur. Zulme, hakarete tahammül edemeyerek ailesini, refahını, İstanbul'da terk ile Anadolu'ya firar edebilen bu vicdanlı şairin Anadolumuzun ahvalini şiirleriyle terennüm etmesini temenni ederiz." (Açıksöz, 1920)

Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü'nün 4 Teşrin-i evvel 1336 tarihli yazısından öğreniyoruz ki, Matbuat ve İstihbarat genel müdürü Galip Bahtiyar, propaganda için Âkif'in Kastamonu'ya gönderilmesini istemektedir. Bu arada Mehmed Âkif, Burdur milletvekili olarak Büyük Millet Meclisine girmiştir. Mehmed Âkif'in bir buçuk ay izinli sayılmasını onaya bağlayan 7 Ekim 1920 tarihli Büyük Millet Meclisi kararına sepep yazı aynen şöyledir:

"B. M. M. Riyaset-i Celilesine,

Burdur Mebusu Mehmed Âkif Bey'in berâ-yı irşad Kastamonu

havalisine izam edilmesi mücih-i fevaid görülmüş, mumaileyh müftehî-i azimet bulunmuş olduğundan kendisine me'zûniyet i'tasiyle keyfiyetin heyet-i idareye tebliği istirham olunur, efendim. 4 Teşrini evvel 1336, Matbuat ve İstihbarat Müdir-i Umûmîsi Galip Bahtiyar" (Akandere, 2002:18)

19 Ekim 1920 tarihinde Kastamonu'ya gelen Âkif'i Müdafaa-i Hukuk ve Gençler Mahfili üyeleri karşılamışlardır. Bunlardan bir kısmı Açıksöz gazetesinin yazar kadrosundan, tamamı da bu gazetenin okuyucularındandırlar. Açıksöz, Âkif'in Kastamonu'ya gelişini şu cümlelerle duyurmuştur:

"Büyük İslâm Şairi Edib-i Azam Mehmed Âkif Beyefendi iki gün evvel şehrimize gelmiştir. Sebilü'-reşed'daki yazıları ve birçok asar-ı bergüdesiyle İslâmlık âleminin yegâne şairi tanınan Âkif Beyefendi'ye gazetemiz namına beyanı hoş Amedî eyleriz." (Açıksöz,21 Ekim 1920)

"Mehmed Âkif Bey, Açıksöz'ü ziyaret ederek yazarları ile tanışıp sohbet ediyor. Kastamonu'da kaldığı sürece her gün Açıksöz yazıhanesine giden üstat, bu arada yapılan rica üzerine bazı şiirlerini Açıksöz'e vererek yayınına müsaade etmiştir." (Demircioğlu, 1972:71)

Mehmed Âkif'in Kastamonu'da Açıksöz gazetesine ve onun çalışanları karşı özel bir muhabbetinin olduğu muhakkak. Bu sevginin bir nişanesi olarak Açısöz gazetesine ardardına yedi şiirini vermiştir. Mehmed Âkif'in bu şiirlerini yayınlama şerefine ve ayrıcalığına sahip olan Açıksöz gazetesi üstadın bu jestiyle halk nezdinde daha da güçlenmiş ve populeritesi artmıştır. Söz konusu şiirler sırasıyla şunlardır: Kır Ağasının Rüyası, Köse İmamın Dertlerinden, Ey Müslüman, Umar mıydın?, Yeis Küfürdür, Mevlid-i Nebi Gecesi ve Ey Cemaat Uyanın başlıklı eserlerdir.

KIR AĞASININ RÜYASI

Oruç sıcaklara gelmiş, kır â'sı bakmış ki:

Sabahlar akşam olur şey değil, bu tiryâki;

Bütün gün esnemeden, hiddet etmeden bıkmış;

Al atla bağdaşarak "ya sefer!" demiş çıkmış.
Takım rahat, pala uygun, gazâ mübârek ola:
Tavuklu, hindili köylerde haftalarca mola.
Refiki arpayı bulmuş keser ferîh ü fahûr;
Bu dört öğün yiyip ister sonunda bir de sahûr!
Bedâva sofraya düştü mü, hoş geçer Ramazan;
Misâfirim diye insan mukîm olur ba'zan.
Nasılsa bir gece bir düş görür bizim yolcu;
Sabâhı bekleyemez, yok ya hâinin orucu;
Uyandırır ne kadar köylü varsa, der: "Çabucak,
Gidin bulun bana bir şöyle zorlu düş yoracak."
Çarıkçı Emmi'yi sa'lık verir cemâ'at de,
— Fakat sahurda yatar, kalkmaz bu sâ'atte.
Biraz sabırlı olun…
— Şimdi isterim, gelecek:
Ben öyle bekleyemem, kalkamaz demek ne demek?
Çarıkçı Emmi gelen halkı uğratır kapıdan.
İkinci def'a gelirler:
— Ocâ'na düştük, aman,
Herif lâf anlamıyor, gel de sonra yat, haydi!
— Sabah sabah bu ne düştür be? Görmez olsaydı!
Henüz yatâ'ma uzandım bakındı aksiliğe…
Gebermediydi ya!
— Sen git de söz geçir deliye!
Ne söylersen kızıyor… Hak şaşırtmasın kulunu.
Adamcağız çıkar evden, tutar köyün yolunu,

Ki uyku sersemi tak der zavallının canına;

Düşer gelince nihâyet kır â'sının yanına.

— Aman be Emmi!

— Ne var?

— Düş yorar mısın?

— Be adam,

Biraz nefesleneyim, dur ki, yorgunum…

— Duramam.

— Neden?

— Fenâma gider beklemek de…

— Vah! Vah! Vah!

Bilir misin ki ne gördüm…

— Hayırdır inşallâh!

— Yemek yiyip yatıverdim, tamam yarıydı gece,

Bir öyle hayvana bindim ki, seçmedim iyice.

— Peki, o bindiğin at mıydı, anlasak neydi?

— Bilir miyim? Yalınız dört ayaklı bir şeydi…

Katır mı desem? Eşek mi desem?

Öküz mü desem? İnek mi desem?

Al at mı desem? İdiş mi desem?

Koyun mu desem? Çepiç mi desem?

— Güzel!

— Biraz yürüdük…

— Geçtiğin nasıl yerdi?

-- Nasıl mı yerdi?.. Unuttum, görür müsün derdi?

Yokuş mu desen? İniş mi desem?

Uzun mu desem? Geniş mi desem?

Çorak mı desem? Çayır mı desem?

Sulak mı desem? Hayır mı desem?

— Tamam! İlerde ne gördün?

— İlerde bir kocaman,

Karartı vardı…

— Peki, ismi yok mu?

— Bilmem aman!

Ağaç mı desem? Kütük mü desem?

Duvar mı desem? Höyük mü desem?

Ağıl mı desem? Hamam mı desem?

Yıkık mı desem? Tamam mı desem?..

— Ya sonra?

— Karşıma, baktım dikildi…

— Kim?

— Bir adam!

— Tanıştınız mı?

— O, bilmem tanır mı, ben tanımam…

Babam mı desem? Kızım mı desem?

Hasım mı desem? Hısım mı desem?

Çıfıt mı desem? Gâvur mu desem?

Şudur mu desem? Budur mu desem?

— Uzatma, sen buluyorsun belânı Allah'tan…

Bu: Elde bir; yalınız pek seçilmiyor ne zaman…

Uzak mı desem? Yakın mı desem?

Bugün mü desem? Yarın mı desem?

Bahar mı desem? Yazın mı desem?

Kışın mı desem? Güzün mü desem? (*)

Bu şiir, Açıksöz'ün 5 Kasım 1920 tarihli ve 92 numaralı nüshasında birinci sayfada ve tam sayfa olarak yer almıştır. Bu yayının en önemli özelliği şudur: "Asım" adlı eserin bir bölümü olan bu şiir (Safahat, s. 472–475) daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olup ilk defa Kastamonu'da çıkan Açıksöz gazetesi vasıtasıyla okuyucuyla buluşmaktadır. Bu da Âkif'in

Açıksöz'e verdiği değerin bir göstergesi olarak algılanmalıdır. Gazete bu nüshasında okurlarına iki de müjde vermektedir: Bunlardan birincisi, "Gazetemiz hakkında hususi bir tevcihe perverde buyuran İslâmlığın medar-ı iftihar-ı şairi Mehmed Âkif beyefendi atideki latif şiirlerini lutfetikleri gibi ba'demade fırsat düştükçe lütfu muavenetlerini diriğ etmeyeceklerini vaad buyurdular. Bugün İslâm âleminde muhterem ve muazzam bir İslâm şairi olarak tanınan mümaileyhe gazetemiz arzı teşekkürat eder. Aziz karilerimize bundan sonra büyük şairimizin lâyemut yazılarını okuyacaklarını tebşir ederiz." (Açıksöz, 5 Kasım 1920)

Açıksöz gazetesinin şiiri yayınlarken düştüğü nottan öğrendiğimize göre "Sebilü'r-reşad'ta baş tarafı neşrolunan Asım'ın henüz basılmayan kısmından bir parçadır." Bu şiir. Bu şiirle birlikte gazete okuyucusuna hem Âkif'i takdim etmiş hem de ikinci bir müjde daha vermiştir:

"Nasrullah Kürsüsünde

Yarın Cuma namazından evvel Sebilü'r-reşad Başmuharriri Mehmed Âkif Beyefendi Nasrullah Camii Şerifinde bir meviza irad buyuracaktır." (Açıksöz, 1920)

(*) Bu kısım Safahat'ta: "Bugün mü desem? Yarın mı desem?
Uzak mı desem? Yakın mı desem?
Yazın mı desem? Güzün mü desem?
Güzün mü desem? Yazın mı desem?
Şeklinde yazılıdır

Mehmed Âkif, Kastamonu'ya geldiğinde bir müddet çevreyi incelemiş, halkla güzel münasebetler kurmuştur. Çoğu zaman Açıksöz idarehanesine gelmiş; şehrin aydınlarıyla fikir alış verişinde bulunmuştur. Bu özel sohbetlerinin dışında halka/cemaate hitaben ilk konuşmasını ise Kastamonu'nun tarihi ve merkezi camilerinden biri olan Nasrullah Camiinde 6 Kasım 1920 Cuma günü Cuma namazı öncesinde yapmıştır. Bu konuşma, Âkif'in daha önce Bayazid Kürsüsünde, Fatih Camiinde, Süleymaniye Kürsüsünde ve Zağnos Paşa Camiindeki hutbe ve mevizalarından sonraki Millî Mücadeleyle ilgili olarak Kastamonu'daki ilk mevızadır. Daha sonra Kastamonu'nun kazalarında ve Kastamonu havalisinde Millî Mücadeleyle ilgili üç tane daha mevıza sunacaktır. Âkif'in Kastamonu konuşmaları dört ana başlık altında toplanmış ve Sebilü'r-reşad dergisinde yayımlanmıştır. Bu konuşmalarında Kur'andan seçtiği ayetler ile bazı hadisleri tefsir etmiş ve bunlardan hareketle memleketin ve Müslümanların içine düştüğü durumlarla ilgili yorumlarda bulunmuştur. Özetle söylemek gerekirse emperyalist güçlerin İslâm dünyasında yaptığı kötülükleri, oynadıkları oyunları, vahşetleri; özellikle de böl, parçala ve yönet siyasetlerini bütün çıplaklığı ile anlatarak Osmanlı içinde Türklerin başlattığı Millî mücahedenin haklılığına vurgu yapmıştır. İçine düştüğümüz durumdan kurtulmak içinse birlik ve beraberlik içinde hareket edilmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Çağdaş dünyada tutunabilmek, emperyalizmle mücadele edebilmek için İslâm'ın özünü kavramaya çağırdığı Müslümanlara başarıya ulaşmak için ahlaki ve manevi değerlerin önemini bilerek çalışmak çok çalışmak, okumak, öğrenmek, araştırmak modern bilimle uğraşmak gerektiğini ısrarla söylemiştir. Onun bu mesajları bugün için de maalesef geçerliliğini korumaktadır…

Kastamonu'daki çalışmalarını tamamlayan Mehmed Âkif, 24 Aralık 1920 günü buradan ayrılmış ve Ankara'ya dönmüştür. Âkif'in Kastamonu konuşmaları, Açıksöz'de yayınlanan şiirleriyle eş zamanlı olarak Sebilü'r-reşad dergisinin Kastamonu'da çıkan üç sayısında (25 Kasım 1920, sayı:464; 3 Aralık 1920, Sayı: 465; 13 Aralık 1920, Sayı:466) yayımlanmış, son konuşması da derginin Ankara'da çıkan 3 Şubat 1921 tarihli 467. sayısında yayımlanmıştır.

Onun içindir ki, bu şiirlerle bu mevızalar birlikte okunarak ve Millî Mücadele günlerinin şartları düşünülerek tefekkür edilmelidir diyoruz. Âkif'i doğru okumanın ve onun eserlerinden hakkıyla nasiplenmenin yolu da buradan geçmektedir…

Sebilü'r-reşad'ın, Kastamonu'da üç sayı çıktıktan sonra 13 Ocak 1921 tarihinde Ankara'ya gelerek neşriyatını burada devam ettirdiğini de burada belirtmeliyiz.

Mehmed Âkif'in Kastamonu'da Açıksöz'de yayımlanan ve Kır Ağasının Rüyası başlıklı bu şiirini biz aslında bir siyasî rüya olarak algılamalıyız. Türk Edebiyatında buna benzer pek çok siyasî rüya örneği bulunmaktadır. Mizahî bir Üslûpla kaleme alınmış olan bu eser İstiklâl Harbi günleri şartları düşünülerek okunduğunda bu hiçbir tereddüde mahal bırakmaksızın hal-i pür melalimizi anlatmak için yazılmış bir hikâyedir diyebiliriz. Fefziye Abdullah Tansel'in bu hikâye ile ilgili olarak anlattıkları da bizim kanaatimizi doğrular niteliktedir:

"Köse İmam, bu harbin (Birinci Cihan Savaşı) sonucu hakkındaki sezgilerini anlatmak için, Kır Ağası'nın Rüyası mevzûlu bir hikâye de anlatır. (Âkif bu hikâyesini, eski Maârif Nâzırlarından Emrullah Efendi'den vaktiyle dinlediği bir fıkrayı genişleterek yazmıştır. Bu fıkra ile kastedilen, Abdülhamit devridir. Ramazan bir sene sıcaklara rastlamış… Ağa bakmış, günlerin biteceği yok, yolculuğa çıkmış… Bir gece rüyasında bir hayvana bindiğini görmüş, fakat bu hayvanın ne olduğunu seçememiş… Geçtiği yolun neresi olduğunu hatırlayamamış… Bir karartı görmüş, fakat ne idüğünü fark edememiş… Bir adam görmüş, kim olduğunu bir türlü tanıyamamış… Bu vakanın geçtiği zamanı da pek ta'yin edemiyormuş, Kır Ağası'nın, bu rüyasını tabir ettirdiği hoca demiş ki:

— Sen o rüyaya hakikat deyiver, tam bizim iş.

Herifin hâlini gördün ya, bugün millet de,

Aynı meslekte, o fıtratta, o mâhiyette.

Tanımaz bindiğini mahlûku sürer körü körüne,

Tanımaz gittiği yer hangi taraf, gördüğü ne?

Âkif vaktiyle Maârif Nâzırı Emrullah Efendi'nin dinlediği bu fıkrayı, Asım'da sahifelerce süren güzel bir hikâye tarzında nazmetmiştir." (Tansel, 1991:113)

Âkif'in Açıksöz'de yayımlanan ikinci şiiri "Köse İmam'ın Dertlerinden" başlığını taşımaktadır. Bu şiir de "Asım"dan bir bölümdür (Safahat, s. 460–462). 8 Kasım 1920 tarihli ve 93 numaralı Açıksöz'de yer alan bu şiir de gazetenin birinci sayfasında okurlarla buluşmuştur. "Kır Ağasının Rüyası"yla okuru üslûbuna ısındıran Âkif, bu şiirinde birden bire Osmanlı'nın kuruluş devrine aftta bulunarak yeni bir kuruluşa gebe Millî Mücadeleye dikkatleri çekmektedir. Adeta Bilge Kağan'ın bengi taşlara kazdırarak günümüze ulaştırdığı "Yukarda mavi gök çökmedikçe aşağıda yağız yer delinmedikçe senin ilini ve töreni kim boza bilir. Titre ve kendine dön ey Türk!" hitabını görürüz bu şiirde. Sorularla okurun aklını başına getirmeye Millî mücadeleye uyandırmaya çalışan bir mücahit hatiple karşılaşıyoruz bu şiirde:

KÖSE İMAM'IN DERTLERİNDEN

B*ittim artık… Bilmezsin ne kadar bittiğimi;*

Âh görsen şu cihanda yıkılıp gittiğimi!

Ne gebermez, ne kütük bünye ki, hiç kağsamamış!

Bunu Rabbim, bana "sağlık" diye nerden yamamış?

Bana dünyâda ne yer kaldı, emîn ol, ne de yâr;

Arar mı göçmek için başka zemin, başka diyâr.

Bunalan rûhuma ister bir uzun boylu sefer…

Yaşamaktan ne çıkar günlerim oldukça heder?

Bir güler çehre sezip güldüğü yoktur yüzümün;

Geceden farkını görmüş değilim gündüzümün!

Seneler var ki hârab olmadığım gün bilmem..

Gezerim abdala çıkmış gibi sersem sersem!

Dikilir karşıma hep görmediğim bilmediğim;

Sorarım kendime: Gurbette mi, hayrette miyim?
Yoklarım taşları, toprakları: İzler kan izi;
Yurdumun kan kusuyor mosmor uzanmış denizleri!
Tüter üç baca kalmış… O da seyrek seyrek…
Âşinâ bir yuva olsun seçebilsem diyerek,
Bakınırken duyarım gözlerimin yandığını:
Sarar etrafımı milyonlarca sıcak kül yığını! (*)
Ne o gömgök dereler var, ne o zümrüt dağlar;
Ne o fışkırmış (**) ekinler, ne o çoşkun bağlar.
Şimdi kızgın günün altında pinekler, bekler,
Sâde yalçın kayalar, sâde ıpıssız çöller.
Yurdu baştanbaşa vîrâneye dönmüş Türk'ün;
Dünkü şen, şâtır ocaklar yatıyor yerde bugün.
Gündüz insan sesi duymaz, gece görmez bir ışık
Yolcu haykırsa da baykuş gibi, çığlık çığlık.
"Bu diyârın hani sâhipleri?" dersin; cinler,
"Hani sâhipleri?.." der, karşıki dağdan bu sefer!
Nerde Ertuğrul'u koynunda büyütmüş obalar?
Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?
Hani bir şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selim?
Âh, bir Yıldırım olsun göremezsin, ne elîm!
Hani, cündîleri, şâhin gibi, ceylân kovalar,
Köpürür, dalgalanır, yemyeşil engin ovalar?
Hani târîhi soruldukça, mefâhir söyler,
Kahramanlar yetişen toprağı zenin köyler?
Hani orman gibi âfâkı deşen mızraklar?

Hani atlar gibi sahrâyı eşen kısraklar?

Hani ay parçası kızlar ki, koşup oynardı?

Hani dağ parçası milyonla bahâdır vardı?

Bugün artık biri yok… Hepsi masal, hepsi yalan!

Bir onulmaz yaradır, varsa yüreklerde kalan.

Mehmed Âkif, Açıksöz'de yayınlanan bu şiiriyle hem Osmanlı'nın içine düştüğü durumu anlatıyor hem de kurtuluş reçetesine işaret ediyor. Aslında yıkılmışlığın mahzunluğunda diriliş kararlılığıyla Tük milletini atalarının yolundan giderek yeni bir ruh-ı milliye çağırıyor.

Bu şiirin o zaman için bir de hicvedici yanı var. O da şudur: Bütün yurtta olduğu gibi Kastamonu'da da 1920 Eylül ayında sivil Halkın silah kullanma alışkanlıklarını arttırmak için haftanın Cuma günleri talim yapılması kararlaştırılmıştı. (O tarihlerde hafta sonu tatili Müslümanların bayram günü kabul ettikleri Cuma günleri idi) Bu şiirin yayımlandığı Açıksöz gazetesi de bu talimlere katılmayı teşvik için yayın yapıyor bu arada talimlere katılmayanları tenkit ediyordu. 27 Eylül 1920 tarihli 81. sayısında bu tenkidi oldukça sert bir şekilde okuyoruz:

"… İş döne dolaşa yine Mehmed ağanın, Ahmed ağanın başına geliyor. Bölüklerde üstü başı yeni, hali vakti yerinde hiç kimseye tesadüf edilmez oldu. Tekrar istirham ederiz. Memurlardan, eşraftan, hocalardan katılan bir şey değil kabilinde. Bu vatan, bu memleket, yalnız Demirci Ahmed'in, recber Mehmed'in değil, onda eşraf beylerin, müdür, memur, büyük efendilerin daha büyük hisse-i hayatı var…"

"Zenginimiz bedel verir

Askerimiz fakirdendir."

Türküsünün yakıldığı günlerden gelinmiştir Millî mücadele zeminine, bunları unutmamak, unutturmamak lazımdır.

(*)Safahat'ta bu mısra "Sarar âfakımı binlerce sıcak kül yığını" şeklindedir.

(**) Safahat'ta bu kelimenin yerine "çıldırmış" yazılıdır.

Mehmed Akif, Açıksöz'ün 11 Kasım 1920 tarihli 94. sayısında yer alan "Ey Müslüman!" başlıklı şiirinde ise gelinen durumda Müslümanların olup bitenden, memleketin işgalle karşı karşıya kaldığından habersiz olmasından, vurdumduymazlığından yakınmaktadır. Hâlbuki Müslüman'ın en önemli vasıflarından biri de "uyanık olmaktır" Ne yazıktır ki, gelinen durumda Müslümanlar olup bitenden habersiz oldukları gibi İslâm'ı da doğru anlayıp yaşamamaktadırlar. Bu şiir Bakınız o sancılı günlerde Müslümanları nasıl uyandırmaya çalışıyor, birlikte rahmet vardır diye adeta feryat ediyor:

EY MÜSLÜMAN

Cihan alt üst olurken seyre baktın, öyle durdun da,

Bugün bir serserisin, derbedersin kendi yurdunda!

Hayat elbette hakkın… Lâkin, ettir haykırıp ihhak;

Sağırdır kubbeler, bir ses duyar: Da'vâ-yı istihkak.

Bu milyarlarca da'vâdan ki, inler dağlar, enginler;

Oturmuş ağlayan âvâre bir mâsumu kim dinler?

Emeklerken sabî tavrıyla topraklarda sen hâlâ;

Beşer doğrulmuş etmiş, bir de baktın cevvi istîlâ:

Yanardağlar uçurmuş gezdirir beyninde dünyanın;

Cehennemler uçurmuş gezdirir beyninde dünyanın;

Deşer âfâkı, bir şeyler sezer esrâr-ı kudretten;

Eşer âmâkı, izler keşfeder edvâr-ı hilkatten.

Zemin mahkûmu olmuştur, zaman mahkûmu olmakta;

O heyhât, istiyor hâkim kesilmek bu'd-ı mutlakta!

Tabîat bin çelik bâzûya sahipken, cılız bir kol,

Ne kâhir saltanat sürmektedir, bak bak da hayrân ol!

Hayır, bir kol değil, binlerce milyonlarca kollardır,

Yek-âhenk olmuş işler, çünkü birleşmekte muztardır:

Bugün ferdî mesâînin bütün mahsûlü bir hüsrân,
Birer beyhude yaştır damlayan efrâdın alnından!
Cihan artık değişmiş, infiradın yoktur imkânı,
Göçüp mâmûrelerden boylasan, hatta beyâbânı.
Yaşanmaz böyle tek tek, devr-i hâzır: Devr-i cem'iyyet.
Gebermek istemezsen, yoksa izmihlâl için niyet,
Şu vahdet târumâr olsun deyip saldırma İslâm'a;
Uzaklaşsam da îmândan, cemaatten uzaklaşma.
İşit, bir hükm-ikat'î var ki istînâfa yok meydan:
'Cemaatten uzaklaşmak, uzaklaşmaktır Allah'tan.'
Nedir iman kadar yükselterek alçak bir ilhâdı?
Perîşân eylemek zaten perîşân olmuş âhâdı,
Nasıl yekpâre milletler var etrafında bir seyret,
Nasıl tevhid-i âhenk eyliyor, bak da al ibret.
Gebermek istiyorsan başka.. Lâkin korkarım, yandın.
Ya sen mahkûm iken, sağlık, ölüm hak mıdır sandın?
Zimznın hangi ellerdeyse artık onlarınsın sen;
Behî bir tahammül varlığından en büyük hissen!
Ezilmek, inlemek, yatmak, sürünmek var ki âdettir;
Ölüm dünyada mahkûmîne en son bir saadettir.
Desen bir kere 'insanım!' o kanmaz, hem niçin kansın.
Ya sen hürriyetin, hakkın mâsun oldukca insansın.
Bu hürriyet, bu hak bizden bugün âheng-i sa'y ister;
Değil üç beş alından, hep alınlardan boşansın ter.

Rusya'nın kuzeyinde yaşayan Müslümanların âlim liderlerinden Ataullah Bahaeddin'in 3 Ekim 1918 tarihli Sebilü'r-reşad dergisinin 372. sayısında bir yazısı yayımlanır. Bu yazıda

anlatılanlar Mehmed Âkif'i çok etkilemiş olmalı ki, o yazıdan bir bölümü de şiirinin başına alarak şu şiiri kaleme alır. "Umar mıydın" başlıklı bu şiirinde Âkif, yok aslında birbirimizden farkımız demeye getirerek uzaktaki kardeşlerine bir selâm gönderirken Osmanlı tebaası Müslümanlaradır asıl sitemi ve seslenişi. Perişan halimize ağlamak yetmez. "Çalışmak!.. Başka yol yok hem nasıl? Canlarla başlarla. /Alınlar terlesin, derhal iner mev'ûd olan rahmet,/

Nasıl hâsir kalır 'tevfiki hak ettim' diyen millet?" diyerek çıkış yolunu göstermektedir. Ve bütün samimiyetinle Allah'a yalvarır: "İlâhî! Bir müeyyed bir kerim el yok mu, tutsun da,/Çıkarsın Şark'ı zulmetten, götürsün fecr-i maksûda"

Açıksöz'ün 15 Kasım 1920 tarihli 95. sayısında yayımlanan "Umar mıydın?" başlıklı bu şiir Safahat'ta yedinci kitap Gölgeler'de üçüncü şiir olarak yer almaktadır (Safahat, 2010:567-569). Bu şiir ilk defa Sebilü'r-reşad dergisinin 375. sayısında 24 Ekim 1918 tarihinde yayımlanmıştır:

UMAR MIYDIN?

"*Odama girdim; kapıyı kapadım; ağlamaya*
başladım: O gün akşama kadar İslâm'ın
garipli ğine, Müslümanların inhitâtına ağladım."

Sebilü'r-reşad

Şimal Müslümanlarından Atâ'ullah Beha'eddin

Görünmez âşina bir çehre olsun reh-güzârında;

Ne gurbettir çöken İslâm'a İslâm'ın diyarında?

Umar mıydım ki: Ma'betler, ibâdetler yetim olsun?

Ezanlar arkasından ağlasın bir nesl-i me'yusun?

Umar mıydın: Cemaat bekleyip durdukça minberler,

Dikilmiş dört direk görsün, serilmiş bir yığın mermer?

Umar mıydın: Tavanlar yerde yatsın, rahneden îtâb?

Eşiklerden yosun bitsin, örümcek bağlasın mihrâb?
Umar mıydın: O, taş taş devrilen, Bünyan-ı merbûsun,
Şu vîran kubbelerden böyle son feryâdı dem tutsun?
İşit: On dört asırlık bir cihânın inhidâmından,
Kopan ra'dın, ufuklar inliyor, hâlâ devâmından!
Civârın, manzarın, cevvin, muhîtin, her yerin mâtem:
Kulak ver: Çarpıyor bir mâtemin kalbinde binâlem!
Ne hüsrandır ki: Doldursun bugün tevhîdin enkâzı,
O, hâkinden nebîler fışkıran, iklîm-i feyyâzı!
Gezerken tavr-ı istilâ alıp meydanda bin münker,
Şu milyonlarca îman "nehye kalkışsam" demez, ürker!
Ömürlerdir bir alçak zulme miskin inkıyâdından,
Silinmiş emr-i bi'l-ma'rûfun artık ismi yâdından.
Hayâ sıyrılmış, inmiş: Öyle yüzsüzlük ki her yerde…
Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!
Vefâ yok ahde hürmet hiç, emânet lâfz-ı bî-medlûl;
Yalan râic, hıyânet mültezem her yerde, hak meçhûl.
Yürekler merhemetsiz, duygular süflî, emeller hâr;
Nazarlardan taşan ma'nâ ibâdullâhı istihkâr.
Beyinler ürperir, yâ Rab, ne korkunç inkılâp olmuş!
Mefâhir kaynasın gitsin de, vicdanlar kesilsin lâl…

Bu izmihlâl-i ahlâki yürürken, durmaz istiklâl!
Sen ey bîçâre dindaş, sanki bizden hayr ümîd ettin;
Nihâyet, ye'se düştün, ağladın, ağlattın, inlettin.
Samîmî yaşlarında çoştu rûhum, herc ü merc oldu;

Fakat, mâtem halâs etmez cehennemler saran yurdu.

Cemâ'at intibâh ister, uyanmaz gizli yaşlarla?

Çalışmak!... Başka yol yok hem nasıl? Canlarla, başlarla.

Alınlar terlesin, derhal iner mev'ûd olan rahmet,

Nasıl hâsir kalır "tevfiki hak ettim" diyen millet?

İlâhî! Bir müeyyed bir kerim el yok mu, tutsun da,

Çıkarsın Şark'ı zulmetten, götürsün fecr-i maksûda?

O, bu şiirinde Kur'an-ı Kerm'in birçok ayetinde bahsi geçen "Emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker" iyiliğe yöneltme ve kötülükten sakındırma şeklindeki bir göreve de işaret ederek Müslümanların başına gelen belalın takva sahibi olmamaktan kaynaklandığına da işaret etmekte, kurtuluşu da battığımız yerden Allah'ın ipine sarılmakla gerçekleşeceğine dair inançını vurğulayarak ümid var olunması gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü, Açıksöz'de yayımlanan bir sonraki şiirinde Müslümanlara seslenirken "Yeis Küfürdür" demekte ve Hicr Sûresi'nden şu hatırlatmayı yapmaktadır: Kur'an-ı Kerm'in 15. suresi olan Hicr suresinin 56. ayetinde şöyle denilmektedir: "(İbrahim) deki: Dalâlete düşmüşlerden (sapkınlardan) başka kim, Rabb'inin rahmetinden ümidini keser."

"Yeis Küfürdür" başlıklı şiir daha önce 30 Ekim 1919 tarikühli Sebil'r-reşad dergisinin 446. sayısında yayımlanmış olup Safahat'ta yedinci kitap olan Gölgeler'de "Ye's Yok!" başlığıyla yer almıştır (Safahat, 2010:574–576). Bu şiir Açıksöz'ün 18 Kasım 1920 tarihli 96. sayısında birinci sayfasında okurla buluşmuştur:

YEİS KÜFÜRDÜR

"Dalâlete düşmüşlerden başka kim, Allah'ın rahmetinden ümidini kesebilir?"

Hicr Suresi

Lakin hani bir nefhası yok sende ümîdin?

'Ölmüş' mü dedin? Ah, onu öldürmeli midin!

Hakk'ın ezelî fecri boğulmazdı, a zâlim,
Ferdaların artık, göreceksin ki, ne muzlim!
Onsuz yürürüm, dersen, emin ol ki yürünmez;
Yıllarca bakınsan bir ufak lem'a görünmez.
Beyninde uğuldar durur emvâcı leyâlin;
Girdâba vurur alnını, koştukca hayâlin!
Hüsran sarar âfakını yırtıp gecemezsin.
Arkanda mı, karşında mı sahil seçemezsin.
Ey, yolda kalan yolcusu yeldâ-yı hayatın!
Göklerde değil, yerde değil, sende necâtın:
Ölmüş dediğin rûhu alevlendiriver de,
Bir parça açılsın şu muhîtindeki perde.
Bir parça açılsın, diyorum, çünkü bunaldın;

Nevmîd olarak mihr-i ezelden dona kaldın!
Ey Hakk'a taparken şaşıran kalb-i muvahhid
Bir sîne emelsiz yaşar ancak, o da: Mülhid.
Birleşmesi kabil mi ya îmân ile ye'sin?
Hâşâ! Bunun imkânı yok, elbette bilirsin.
Öyleyse neden boynunu bükmüş duruyorsun?
Hiç merhametin yok mudur evlâdına olsun!
Doğduk.. 'Yaşamak yok size!' derlerdi, beşikten;
Dünyayı 'mezarlık' bilerek inindik eşikten!
Telkîn-i hayat etmedi asla bize bir ses…
Yurdun ezeli yasçısı baykuş gibi herkes,
Ye'sin bulanık ruhunu zerketmeye baktı…

Mel'un aşı bir nesli uyuşturdu bıraktı…

'Devlet batacak' çığlığı beyninde öter de,

Millette beka hissi ezilmez mi ki? Nerde?..

'Devlet batacak' İşte bu öldürdü şebâbı…

Git yokla da bak, var mı kımıldanmaya tâbı?

Âfâkına yüklense de binlerce mehâlik,

Batmazdı bu devlet, "Batacaktır" demeyeydik.

Batmazdı, hayır batmadı, hem de batmayacaktır:

Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır.

Kâfî ona can vermeye bir nefha-i îman;

Davransın ümîdin, bu ne haybet, bu ne hırman!

Mâzîdeki hicranları susturmaya başla;

Evlâdına sağlam bir emel mâyesi aş'la,

Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol…

Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol!

"Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol / Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol!" diyerek tek çıkış yolunu gösteren Âkif, 22 Kasım 1920 tarihli Açıksöz gazetesinin 97. sayısında ilk sayfanın sağ üst köşesinde yayımlanan "Mevlid-i Nebi Gecesi" başlıklı şiiriyle de Allah'ın Habibi'nden yardım istemektedir:

Allah için, ey Nebiyy-i ma'sûm,

İslâm'ı bırakma böyle bîkes,

İslâm'ı bırakma böyle mazlûm.

Bu şiir önce 20 şubat 1913 tarihli Sebilü'r-reşad dergisinde "Peygamber Aleyhissalâtu Vesselâm Efendimizin Doğduğu Gece" adıyla yayımlanmış olup Safahat'ta Üçüncü kitat "Hakkın Sesleri"nde "Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi" adıyla yer almıştır (Safahat, 2010:286)

MEVLİD-İ NEBİ GECESİ

Yıllar geçiyor ki, yâ Muhammed,

Aylar bize hep muharrem oldu!

Akşam ne güneşli bir geceydi…

Eyvah, o da leyl-i mâtem oldu!

Âlem bugün üç yüz elli milyon

Mazlûma yaman bir âlem oldu!

Çiğnendi harîm-i pâki ser'in;

Nâmûsa yabancı mahrem oldu!

Beyninde öten çanın sesinden

Binlerce minâre ebkem oldu.

Allah için, ey Nebiyy-i ma'sûm,

İslâm'ı bırakma böyle bîkes,

İslâm'ı bırakma böyle mazlûm.

Mehmed Âkif'in Açıksöz gazetesinde yayımlanan son şiiri "Ey Cemaat Uyanın!" başlığını taşımaktadır. Safahat'ta Süleymaniye Kürsüsünde yer alan bu şiirinde Âkif, Anadolu'da Müslümanları hep birlikte uyanarak kıyama davet etmektedir. Yahya Kemal'in "Galip et bu son ordusudur İslâm'ın" dediği Müslüman Türk milletini Âkif'de aynı şekilde görmekte ve cemaate adeta yalvarmaktadır:

Etmeyin… Memleketin hâli fenalaştı… Gelin!

Gelin Allah için olsun ki zaman buhranlı;

Perdenin arkası –Mevlâ bilir amma-- kanlı!

Siz ki son lem'a-i ümidisiniz İslâm'ın

Bu şiirin ön tarafında Âkif, "İşte Fas, işte Tunus, işte Cezayir, gitti! / İşte İran'ı da taksim ediyorlar şimdi." Diyerek Müslümanların arasındaki tefrikanın, başıbozukluğun nelere sebebiyet verdiğini vurguladıktan sonra çok önemli bir tespitte bulunmaktadır:

Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;

Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez.

EY CEMAAT UYANIN!

Ey cemâ'at, uyanın! Yoksa hemen gün batacak.
Uyanın! Korkuyorum: Leyl-i nedâmet çatacak!
Ne vapurlarla trenler sizi bîdâr etti!
Sizi kim kaldıracak, sûru mu İsrâfil'in
Etmeyin… Memleketin hâli fenalaştı… Gelin!
Gelin Allah için olsun ki zaman buhranlı;
Perdenin arkası –Mevlâ bilir amma-- kanlı!
Siz ki son lem'a-i ümidisiniz İslâm'ın
Dayanın gayzına artık medenî akvâmın!
Şimdilik sulha sebep ordunuzun kuvvetidir
Bir de vaz'iyyet-i mülkiyenizin kıymetidir.
Bu tezebzüble o kuvvet de fakat sarsılacak…
Çünkü isyanları bastırmaya me'mûr ancak!
Ordu mâdâm ki efradını milletten alır;
Milletin keşmikeşinden nasıl âzâde kalır
Öyledir, memleketin hâli düzelmezse eğer,
Kışlalar evlere, asker de ahâlîye döner!
Durmasın sonra kazan kaldıra dursun ordu,
Düşmanın safları çiğner bu mukaddes yurdu.
Enbiyâ yurdu bu toprak; şühedâ burcu bu yer;
Bir yıkık türbesinin üstüne Mevlâ titrer!
Dışı baştanbaşa bir nesl-i kerîmin yâdı;
İçi boydan boya milyonla şehîd ecsâdı,
Öyle meşbû-ı şehâdet ki bu öksüz toprak;
Oh, bir sıksa adam otları, kan fışkıracak!

Böyle bir yurdu elinden çıkaran nesl-i sefil,
Yerin üstünde muhakkar, yerin altında rezil!
Hem vatan gitti mi, yoktur size bir başka vatan;
Çünkü mîrasyedi sâil kovulur her kapıdan!
Göçebeyken koca bir devlete kurmuş bünyâd;
Çerge halinde mi görsün sizi kalkıp ecdâd
"Çerge halinde…" dedim… Korkarım ondan da tebâh:
Yurdunuz bir çökecek olsa, iyâzen-billâh:
Öyle iğrenç olacak âkibetin manzarası!
Azıcık bilmek için kadrini istiklâlin,
Bakınız çehre-i meş'ûmuna izmihl^lin:
Yarılıp sanki zemin uğrayıverin yer yer,
Bin sefil ordu ki efrâdı: Bütün âileler.
Hepsi aç, bir paralar yok, kadın erkek çıplak;
Sokağın ortası ev, kaldırımın sırtı yatak!
Geziyor çiğneyerek bunları yüzlerce köpek,
Satılık cevher-i nâmûs arıyor. Kâr edecek!
Sen işin yoksa namaz kılmak için mescid ara…
Kimi câmi'lerin artık kocaman bir opera;
Kiminin göğsüne haç, boynuna takmışlar çan,
Kimi olmuş balo vermek için a'lâ meydan!
Vuruyor bando şu karşımda duran minberde,
O, sizin secdeye baş koyduğunuz, mermerde,
Dişi, erkek bir alay murdar ayak dans ediyor;
İşveler, kahkahalar kubbeyi gümbürdetiyor!
Avlu baştanbaşa binlerce dilenciyle dolu…

Eski sâhipleri mülkün kaplamışlar da yolu,

El açıp yalvarıyorlar yeni sâhiplerine!

……..

……..

Bu sizin ağlamanız benzedi mi dîğerine:

Endülüs tâcı elinden alınan bahtı kara,

Savuşurken, o güzel mülkü verip ağyâra,

Tırmanır bir kayanın sırtına, etrafa bakar.

Bırakıp çıktığı cennet gibi zümrüt ovalar,

Başlar ağlatmaya biçâreyi hüngür hüngür!

Karşıdan vâlide sultan bunu pek haklı görür,

Der ki: "Çarpışmadan erkek gibi düşmanlarla;

Şimdi, hiç yoksa kadınlar gibi olsun ağla!"

Mehmed Âkif, 19 Aralık 1920 tarihinde Kastamonu'dan ayrılarak Ankara'ya dönmüştür. Bu gidişi Açıksöz gazetesi 27 Aralık 1920 tarihli 106 nolu nüshasında ikinci sayfadan okurlarına duyururken şunları yazar:

"Sebilü'r-reşad Ankara'ya Gitti

Üç nüshasını şehrimizde çıkardıktan sonra Sebilü'r-reşad Ceridei İslâmiyesi Heyeti Tahririyesi Ankara'da neşriyatına devam etmek üzere bu Cuma günü şehrimizden müfarekat eylemişlerdir. Üstad fazilet Mehmed Âkif Beyefendinin sevimli ve zevk alud yazılarını alemi İslâm'ın her bucağından gelen mektuplarla ahvali İslâmı olanca üryanlığıyla bize bildirecek olan bu muhterem risalenin Ankara'da ibtidarla karilerini tenvir ve tenşir hususundaki vazifesini ifaya başlamasını sabırla intizar ve temenni eyleriz."

Âkif, Ankara'ya gelmiştir ama aklı ve kulağı İstiklâl Yolunda bir kavşak noktası olan Kastamonu'dadır. Kastamonu'nun ve Kastamonulunun Millî Mücadeleye olan katkısını unutmamıştır. Hele Açıksöz gazetesinin tavizsiz bir Kuvva-yı milliye sözcüsü

olması onda derin izler bırakmış olmalı ki, bu gazetenin 22 Kasım 1920 tarihli 97. sayısında dördüncü sayfada çıkan ilanın cevabı olan İstiklâl Marşını yazdığında onu Anadolu kamuoyuna duyurma şerefini de Açıksöz gazetesine verir. "Şairlerimizin Nazar-ı dikkatine" diye başlayan o ilanda şunlar yazmaktaydı:

"Milletimizin dahili ve harici İstiklâl uğruna girişmiş olduğu mücedelatı ifade ve terennüm için bir İstiklâl Marşı, umur-u Maarif Vekaleti Celilesi'nce müsabakaya va'z edilmiştir. İş bu müsabaka, 23 Kanun-u evvel sene 36 tarihine kadar olup heyeti edebiye tarafından, gönderilen eserlerden intihap olunacak ve kabul edilen eserin güftesi için beş yüz lira mükâfat verilecektir.

Ve yine lâakal beş yüz lira tahsis edilecek olan beste için bilahere ayrıca bir müsabaka açılacaktır. Bütün müracaatlar Ankara'da Büyük Millet Meclisi Maarif Vekâletine yapılacaktır."

Mehmed Âkif, Ankara'da Taceddin Dergâhında kaleme aldığı ve Kahraman Ordumuza ithaf ettiği İstiklâl Marşı başlıklı şiiri Ankara'da çıkan Sebilü'r-reşad'da yayımlandıktan sonra Anadolu'da ilk kez Açıksöz gazetesinde yayımlanmıştır. Bu şeref Âkif'in Kastamonu ve Kastamonuluya verdiği değerin bir nişanıdır elbette...

Kastamonu Açıksöz gazetesi 21 Şubat 1921 tarihli 123. sayısında, lk sayfasında yayımladığı İstiklâl Marşı'nı şu cümlelerle kamuoyuna duyurmuştur:

"Şairi azam ve muhterem Mehmed Âkif Bey Efendi üstadımız İstiklâl Marşı unvanlı bir bedai Nefiselerinin ilk neşri şerefini gazetemize lutuf buyurdular. Her mısraında Türk ve İslâm ruhunun ulvi ve mübarek hisleri titreyen bu abidei sanatı kemali hürmet ve muhabatla derç ederiz."

İstiklâl Marşı başlıklı şiir, Açıksöz'de yayımlandıktan günler sonra yarışmanın sonuçları belli olmuş ve Büyük Millet Meclisi tarafından Âkif'in şiiri Millî Marş olarak kabul edilmiştir. Bu sonuç da büyük bir coşku ve memnuniyetle Açıksöz gazetesinin 21 Mart 1921 tarihli 138. sayısında ilk sayfada ilan edilmiştir:

"Mehmed Âkif Beyefendi'nin İstiklâl Marşı Kabul Edildi. Beste için de beş yüz lira mükâfat var. Ankara, (1–1) – Maarif Vekâletinden: Mehmed Âkif Bey tarafından yazılıp Büyük Millet Meclisi'nce kabul ve gazetelerde ilan edilen İstiklâl Marşı'nın bestesi Maarif Vekâleti'nce müsabakaya konulmuştur. Notanın mayıs gayesine kadar gönderilmesi ve kabul edilecek beste için beş yüz lira mükâfat-ı nakdiye verileceği ilan olunur."

Müslüman Türk miletinin millî mutabakat metni olan İstiklâl Marşı Mehmed Âkif'in Kastamonu'da Açıksöz gazetesinde yayımlanan son şiiri olmuştur. Bu şiirle ilgili olarak biz bu çalışmamızda bir açıklama yapmayacağız. Çünkü bu konu başlı başına bir çalışmayı gerekli kılmaktadır.

Sonuç Yerine:

"Edebiyatı nasıl telakki ettiğimizi, nasıl bir meslek tutmak istediğimizi şimdiye kadar çıkan yazılarımız elbette göstermiştir. Şiir için, edebiyat için 'süs', 'çerez' diyenler var. Karnı tok, sırtı pek milletlere göre bu söz belki doğrudur. Lâkin bizim gibi aç, çıplak milletlere süsten, çerezden evvel giyecek, yiyecek lâzım. Onun için ne kadar süslü, ne kadar tatlı olursa olsun, libas hizmetini, gıda vazifesini görmeyen edebiyat bize hiçbir şey söylemez.

Hele 'san'at san'at içindir. San'atta gaye yine san'attır. Edebiyatta edebiyattan başka bir gaye aramak san'atı takyîd etmektir.' Gibi yüksek nazariyeler bizim idrakimizin pek fevkindedir. Zâten bu türlü nazariyeler ahlaksızlığa felsefe şekli veren; edebiyat namına milletin namusuna, hayatına, mevcûdiyetine yürüyen bir takım hazelenin eser diye ortaya koydukları bâhnâmelere revac verilmek için ileri sürülüyor.

Bir de biz edebiyatın vatanı olduğuna iman edenlerdeniz. O sebepten hiçbir milletin edebiyatını memleketimize mal etmeyiz.

(…) Yazılarımız en namuslu aileler arasında okunabilmek üzere yazılıyor. Zaten bizim içtihadımıza göre edepsizlik başladığı noktada edebiyat biter. Elverişli bulduğumuz her mevzûu yazacağız.

Hele içtimâî dertlerimizi dökmekten, yaralarımızı açıp göstermekten hiç çekinmeyeceğiz. Bundan maksadımız bir takım zavallıların zannettiği gibi milleti ele, düşmana maskara etmek değildir. Meramımız kendimizi değil maskaralıklarımızı maskara etmektir. Tâ ki ülfet neticesi olarak, her gün yapmaktan sıkılmadığımız hiç azap duymadığımız bir sürü fenalıkları yavaş yavaş bırakalım da elbirliği ile insanlığa doğru bir adım atalım,

Görülüyor ki biz edebiyattan çok şeyler bekliyoruz. Evet, memleketin aklı başında olan evladı bize yan bakamz da yardım edecek olursa neden Osmanlıların millî, hakikî, insanî bir edebiyatı vücuda gelmesin?"

Diyen Mehmed Âkif'in İstikl^l Harbi yıllarında İstiklâl yolu güzergâhında önemli bir kavşak noktası olan Kastamonu'da; Kuvva-yı Milliyenin sözcüsü Açıksöz gazetesinde yayımlanan şiirlerinde de bu anlayış ve kabulün izlerinin yansımasından daha tabii ne olabilir. Bu şiirler ile eş zamanlı olarak camilerde cemaate hitap ederken anlattıkları arasında tamamen bir paralellik bulunmasını da başka bir şekilde izaha gerek yoktur diye düşünüyoruz.

Âkif, Balkan Harbi yıllarında İstanbul'un Beyazid, Fâtih ve Süleymaniye gibi camilerinde, Millî Mücadele yıllarında Balıkesir Zağnos Paşa ve Kastamonu Nasrullah camilerinde halka vaaz eder; bu vaazlardan bazıları ile bazı şiirleri çoğaltılarak, harbeden askerlerin arasına İstanbul Harbiye Nezâreti ve Ankara hükümetinin Başkumandanlığı'nca dağıtılır. O, vaaz eden bir şair-hoca, şair-mürşit olarak diğer şairlerin girmediği bir mekânın aslî unsurlarından olmuş, camideki şair olarak da Müslüman Türk milleti onu bağrına basmış, okumuş ve okumaya da devam ediyor.

"Türk edebiyatında onun kadar içinde yaşadığı devri bütün teferruatıyla gören ve gösteren başka bir şair yoktur." (Kaplan, 1969:154) Âkif, hemen hemen bütün şiirlerinde halkıyla bütünleşebilen, hâricî âlem ile rûhî bağları, sade bir muhakeme içinde Türk-İslâm halkının bakışı ile ifâdelendiren şairdir.

İslâmiyet, Âkif'in şiirini yoğurur. Âkif, dindarlığını açıkça söyleyen ve müdafaa eden yürekli bir yeni dindardır. Eski tip dindar umumiyetle Allah'ı ve ahreti düşünür, cemiyete ve dünyaya ehemmiyet vermezdi. Âkif'in esas mevzuu dünya ve cemiyettir. Onun için din, insanları nizama sokan ve yükselten bir kuvvettir.

Âkif'in Kastamonu günleri bu tespitler ışığında değerlendirilecek olursa doğru çıkarımlar yapılacaktır diye düşünüyoruz.

KAYNAKLAR

DEMİRCİOĞLU, Aziz (1972) Yüz Yıllık Kastamonu Basını, Kastamonu

GÜREL, Nazlı Rânâ (2004) Bir Osmanlı Aydını İbrahim Edhem Pertev Paşa, Ankara

(AÇIKSÖZ), Hüsnü (1928) "Onuncu Yıl", Açıksöz, 15 Haziran

CEYHAN, Abdullah (1991) Sırat-ı Müstakim ve Sebîlürreşad Mecmuaları Fihristi, Ankara

ERSOY, Mehmed Âkif (2010) Safahât, Yayına Hazırlayanlar: Dr. Kâmil Akarsu-Mustafa Yücel, Ankara

ESKİ, Yrd. Doç. Dr. Mustafa (2008) Millî Mücadele'de Mehmet Akif Kastamonu'da, Ankara

ABDÜLKADİROĞLU, Doç. Dr. Abdülkerim – Nuran Abdülkadiroğlu (1991) Mehmed Akif'in Kur'an-ı Kerim'i Tefsiri Mev'ıza ve Hutbeleri, Ankara

TURAL, Sadık (2003) "Mehmed Âkif'in Bir şiirinin Edebiyat Sosyolojisi Açısından Tahlili" Zamanın Elinden Tutmak, 4. baskı, Ankara

"Mehmed Âkif Ankara'da", Açıksöz, 9 Mayıs 1920, Nu.:46

AKANDERE, Oaman (2002) "Millî Mücadelede Mehmed Akif Beyin Faaliyetleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Kasım sayısı.

Mehmed Âkif (1920) "Kır Ağasının Rüyası", Açıksöz, 5 Kasım, Nu. 92, s.1

(1920) "Nasrullah Kürsüsünde", Açıksöz, 5 Kasım, Nu. 92, s.3

Mehmed Âkif (1920) "Nasrullah Kürsüsünde", Sebilü'r-reşad, 25 Kasım, Sayı:464

Mehmed Âkif (1920) Müslümanların Terakkileri İslâma Sarılmalarına Bağlıdır", Sebilü'r-reşad, 3 Aralık, Sayı: 465

Mehmed Âkif (1920) "Tam Müslüman Olmadıkça Felâh Yoktur", Sebilü'r-reşad, 13 Aralık, Sayı: 466

Mehmed Âkif (1920) "Ye'se Düşenler Müslüman Değildir", Sebilü'r-reşad, 3 Şubat, Sayı: 467

ÖZGÜL, Metin Kayahan (1986) Türk Edebiyatında Siyasi Rüyalar, Ankara.

TANSEL, Fevziye Abdullah (1991) Mehmed Âkif Hayatı ve Eserleri, 3. bs., Ankara.

(ERSOY, Mhmed Âkif), "Edebiyat", Sebilü'r-reşad, 24 Şubat 1327, Cilt:8, Nu. 183, s. 9–10

KAPLAN, Mehmet (1969) Şiir Tahlilleri. Tanzimat'tan Cumhuriyete Kadar, 4. bs., İstanbul

GÜNÜMÜZ TÜRK GENÇLİĞİNİN MEHMED ÂKİF ERSOY'A YAZDIĞI MEKTUPLAR VE BUNLARLA İLGİLİ TESBİT VE YORUMLAR

Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel*

"Ol deyince olduranın

Yeri göğü kaldıranın

Donatarak dolduranın

Doksan dokuz adıyla"

Hepinizi sevgi ve saygılarımla selamlayarak sözlerime başlarken,

*Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü
zekigurel@yahoo.com

"Doğrudan doğruya Kuran'dan alarak ilhamı

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâmı"

Diyen samimi, çağdaş bir Müslüman-Türk olan ve İstiklal Marşı adıyla kaleme aldığı şiiri bize millî marş olan Mehmed Akif Ersoy'u da bu ölüm yıldönümünde rahmet ve minnetle anıyorum.

Müslüman-Türk milleti, binlerce yıllık tarihinin içinde bugün öğünebileceği o kadar çok adam yetiştirmiştir ki, bugün bu şahsiyetlerden hangisini hatırlayıp anlatsak, hep aynı özellik ve güzellikleri sayarız. Çünkü hepsinde milli birlik ve beraberlik, milli şahsiyet ve ulvi hürriyet endişesi gibi ortak özellikler göze çarpar. Bunların hepsinde ortak bir ruh, fikir ve his birliğine şahit oluruz. İşte Türk milletinin yetiştirdiği bu ölümsüz ve örnek insanların ön saflarında bulunanlarından biri de; bugün bizim "milli mutabakat metnimiz" olan İstiklal Marşı'mızın şairi Mehmed Akif Ersoy'dur.

İstiklal Marşı ve Akif'le ilgili söylenebilecek çok şey var elbette. Bugün burada ben sizleri Türk gençlerinin Akif'e yazdıkları mektuplarla tanıştıracağım. Akif'in ölümünün 70. yıldönümünde (2006), Abant İzzet Baysal Üniversitesi'ndeki (Bolu) öğrencilerime Akif'e mektuplar yazdırttım. Daha sonra bu mektupları bir kitapta toplayıp hiç sansürsüz yayınladım.

(Zeki Gürel, Ölümünün 70. Yılında Akif'e Mektup Var, Ankara,2007, 303 s.,Işık Eğitim Kültür Hizmetleri yayını) Şimdi burada vaktimiz el verdiğince bu mektuplardan bazılarını okumak isterim.

Mehmed Akif'i anlamak, geçmişimizi tanımak, dini, milli, ahlaki ve medeni vasıflarımızı öğrenmek; Müslüman-Türk milletini yeryüzünden kaldırmak isteyen düşman ve dostlarımızı (!) bilmek ve bundan daha da mühimi, neler yapmamız gerektiğini, hür ve müstakil kalarak, insan haklarına ve hukuka saygılı, çağdaş medeni ve teknik seviyeye nasıl çıkmamız gerektiğini –yeniden ve her an taze fikirlerle- anlamak demektir.

" AKİF'E MEKTUP

Selam sana üstadım

Kabrin geniş olsun, cennet mekânın

Hoca ödev vermiş mektup yazılacak

Nesir olur mu hiç, nazım yakışır ancak

Aldım kalemi elime kelimeler tutsak

Nerde o üslup, o ahenk, o deha, o renk

Sana yazmak için düştüm yollara

Memleket perişan rezil manzara

Seni aradım bütün sokaklarda

Asım'ın nesli hani nerelerde?

Arıyorum üstadım Asım'ın nesli hani

Memlekete bir dön bak etraf Hans ve Coni

A.B. diye tutturmuşlar bir kutlu yol

Canavar dediğine sarılmışlar omuz kol

İşte Akifim memleketin safahatı

Kimi el etek öper, kimi düşünür rahatı

Kaynağı bilir oradan içerdin.

Bir yudum su için, derede eğilmedin.

Vaiz kürsülerinde bülbül gibi öterdin
İstiklal için ülkeyi adım adım teperdin.

Onurlu yaşadın namerde boyun eğmedin
Vatanından uzakta gurbette aç sefildin

Bu şikayettir hem sitem hem de fikir
Zaman sağır dilsiz olmuş basiretsiz ve de kör

Nerede başladı üstadım bu kesik dans
Hakkı haykıranlara konuşma, sus ve hapis

İşte budur ahval zamana dair
Sen üzülme dert etme Mevla daima kadir

Heyhat üstadım sen göçüp gittin
Ülkeme söven bedbaht itibarlı ve emin

Senin bir mısranı yazamayanlar bugün
El üstünde tutulur, methedilir her zaman

Yerinde rahat uyu dünya fani neylersin
Mahşerde hesap günü Allah utandırmasın

Basralı'nın gözü yaşlı sözü yok
Allah sana rahmet eylesin çok çok…"

Vatanımızın güney doğusundan okumak için üniversiteye gelmiş gencimiz duygu ve düşüncelerini şiir şeklinde yazdığı bu mektupla dile getirirken (Gürel 2007:179–180), Ahıska Türkü bir genç kızımız ise, mektubunda Asım'ın nesinden haber verirken bakınız neler yazıyor:

"Sayın Mehmet Akif Ersoy,

(…)

Bugün bilmem kaçıncı kezdir, yazdığım bir yazıyı makaslamak –sakıncalı kısımlarını çıkartmak- zorunda kaldım. Bilemezsiniz; her keskin darbe, fikrime, yüreğime indi sanki… Sonra yazıyı temize çekmek yerine o haliyle teslim ettim. Soranlara cevabım gayet basitti: "Kesiklerin içimdeki izi geçmedikçe kağıt üzerindekiler nasıl geçsin!..."

Söyleyin ne olur! Kaç kere makasladınız fikirlerinizi? Ya da kaç geceyi pencere başında, gözleriniz meçhul bir ufukta Asım'ın Nesli'ni bekleyerek geçirdiniz?

Aslında mektubu yazma sebebim, dolayısıyla anlatacaklarım başkaydı. Fakat dervişin fikir ve zikir mevzusu…

Mektubumda, kesiklerin açtığı yaralar dışında bir de nevbaharı müjdeleyen güller getirdim size. Asım'ın Nesli'nden haber getirdim.

Hani demiştiniz ya:

"Asım'ın Nesli dedim ya, nesilmiş gerçek

İşte çiğnetmedi vatanını, çiğnetmeyecek!"

Size o kutlu neslin Çanakkale cephelerinde kalmadığını müjdeliyorum. İşte yıllar sonra, Asım'ın Nesli yine davanızı, sancağınızı aldı. Fakat bir bilseniz şimdi savaştığımız şeyleri… Bir bilseniz düşmanın İngiliz'den, Fransız'dan daha çetin olduğunu…

Hatırlarsanız Çanakkale'de savaşan yiğitlerimizin çoğunun mesleği başka başka idi. Fakat düşman karşısında tek yürek olmuş, tek meslek bilmişlerdi: Askerlik…

Ah bir bilseniz, ah! Kimi talebe, kimi esnaf, kimisi ev hanımı, kimi öğretmen, mühendis, doktor, kimi bilmem ne meslekteler… Ama işte hepsinin mesleği bir şimdi: Hepsi Asım'ın Nesli…

Ey İstiklal Marşı'nın Şairi!

Istıraptan yanan alnını önce soğuk duvarlara, sonra Mısır'ın kızgın kumlarına, nihayetinde ebedi kucağa dayadınız. Kaldırın başınızı da bir lahza bakın:

Görün, öz yurdunda garip kalanları, öz yurdunda parya muamelesi görenleri ve buna rağmen gül yetiştirenleri…

Ne denir bilmem ki?..

Belki yine Necip Fazıl'dan bir dörtlükle veda edilir:

"Kurtulur, dil, tarih, ahlak ve iman

Görürler, nasılmış neymiş kahraman

Yer ve gök su vermem dediği zaman

Her tarlayı sular arkımız bizim."

Gözünüz arkada kalmasın Yiğidim! Zira Sancak yerde, dava dilde kalmayacaktır.

Allah'a emanet olun…" (Gürel 2007:137–138)

Bir başka gencimiz de mektubunda, günümüz insanı için milletinin "istiklal"inden çok kendi "istikbal" davasının öne çıktığına vurgu yaparken Cem Yılmaz'ın "İstikbal Marşı" başlıklı sosyal tenkit içerikli mizahi şiirini mektubuna almış:

" İ*STİKBAL MARŞI*

Bakma, dönmez şafak vakti yurttan kaçan o alçak
Dönmeyip Amerika'da, arlanmaksızın yaşayacak.
O benim milletimin hırsızıdır, yurdu soyacak,
Hortumladıkları benimdir, milletimindir ancak.
Çalma kurban olayım hepsini, ey hırslı çakal
Gariban halkıma da bir pul, bırakacak kadar al
Olmaz sana götürdüğün paralar sonra helal
Hakkını vermezsen buradaki ortaklarının behemehal

Ben ezelden beri aç yaşadım, aç yaşarım
Hangi hükümet beni kurtaracakmış? Şaşarım
Kurumuş musluk gibiyim, ne akar ne taşarım
Yırtsam da bir tarafımı, hiç görülmez başarım.

Mali Krizler, yoluna örmüşse çelikten duvar,
Benim cağız, ceğiz diyen bir hükümetim var
Bağırsın korkma, nasıl işimize burnunu sokar
Avrupa Birliği denen tek dişi kalmış canavar.

Arkadaş, Meclise namusuyla çalışanları uğratma sakın
İşe aldıracakların, olsun hep sana yakın
Gelecektir, cezanı vereceği günler Hakkın
Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın.

Yaktığın yerleri orman diyerek geçme, tanı
Çalışanı işten at, doldur kadroya yatanı
Gözleri açık yatır seni kurtaran atanı
Satılmadık o kaldı, durma satıver vatanı.

Sermaye mutlu olsun, olsa da çevre feda
Semizletin Apo'yu, mezarında dönsün Şüheda
Uydurma kanunlarla Meclisten getirin seda
On bin yıllık tarihe, yurdum ederken veda.

Cümlenizin bu yurdu yok etmek mi emeli?
Yediğiniz herzelere başka ne demeli?
Oyuverin altını, iyice sallansın temeli
Yurdumun ki, sonunda vatandaş kükremeli....

O zaman durur belki gözümden akan yaşım
O zaman doğrulur belim, yukarı kalkar başım
O zaman boşa gitmez yıllar süren uğraşım
Hesabını verip gittiğiniz gün arkadaşım…

Dalgalanın sizde dolar gibi şimdi ey suçlular
Olsun artık soyguncuya vurulacak bir yular
Ebediyen, öyle yok hesapsız bir iktidar
Hakkıdır Garip yasamış vatandaşın da gülmek
Hakkıdır ezilmiş milletimin aydınlık bir İstikbal..."

(Gürel 2007:181–184)

Evet, acı ama gerçek.Öz kültürümüzün tarih olan ve tarihî olan değerlerinden her gün biraz daha koparılarak; küreselleşme uğruna, kendisiyle, milletiyle, tarihiyle, devletiyle ve Yaratanıyla kavgalı hale getirilen insanımız süratle yalnızlaştırılmaktadır.Sosyal bütün birlikteliklerin dağılışını hazırlayan dış mihraklı ve destekli projelerle iyice yalnızlaştırılan, milli ve dini, hatta insani hiçbir değer tanımaz hale getirilen insanlarımızın ; "milli istiklal" mi? Yoksa "istikbal" mi? İkileminde önceliğinin istikbal olmasından daha tabi ne olabilir?..

Gün geçirilmeden, bu sosyal aşınma milli bir felakete dönüşmeden bu gidişe dur diyecek; ilham ve güç kaynağı bizatihi milletimizin kendisinin olduğu sosyal projeler hayata geçirilmelidir.

Milletimizin ahlaki karakterinin bir akıl ve mantık dini olan İslamiyet ile "bir" olacağına,"diri" olacağına ve "iri" olacağına inanan, "asrın idrakine" göre yeniden yorumlanması gereken Kur'an-ı Kerim ile medeni bir seviyeye ulaşabileceğine inanan Mehmed Akif Ersoy, hurafesiz, bid'atsız, daima ileriye bakan bir İslam anlayışıyla "İslam şairi" kimliği kazanırken, milli ve medeni gayeleri ile de "milli şair" unvanını hak etmiştir. Akif, bütün insanlığın huzurunu arzulayan Türk-İslam ülküsünü gerçekleştirmeye çalışırken daha ziyade "milli birlik ve beraberlik" hususu üzerinde ısrarla durmakta,"tefrika/ayrımcılık/bölücülük" fikrini ise yerin dibine batırmaktadır. Onun içindir ki:

"Girmeden tefrika bir millete düşman giremez,

Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez"

Diyen, büyük düşünce ve aksiyon adamı, Milli Marşımızın şairi, fazilet ve ilim mücahidi Mehmed Akif Ersoy'u çok daha yakından tanımalı, onu yetişen yeni nesillerimize tanıtmalıyız. Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli Marşı'nın şairi Mehmed Akif öldüğünde onun için bir devlet töreni düzenlenmemiş olması da oldukça manidardır. Hâlbuki Mehmed Akif, İstiklal Savaşımızın manevi komutanlarından biriydi. Cephede çarpışan Mehmetçiğin, cephe gerisinde yaşayan milletin, düşmana başkaldırma gücünü ayakta tutan, ümitsizliği, korkuyu, yılgınlığı dağıtan büyük bir iman kaynağıydı. Milli Mücahededen zaferle çıktıktan sonra, yeni Türkiye'nin kurucuları arasında O'nu da görüyoruz. O, müspet ilimler okuyan, Doğu ve Batı dünyasını gezerek, yaşayarak gören, Doğu ve Batı edebiyatlarını çok iyi bilen bir mütefekkir şairimizdi. Bu bakımdan çağdaş bir Türkiye ideali, O'nun yaşayışına ve

şiirlerine yansıyan bir sevdadır. Akif'in cenazesinde yaşananları, o günün canlı tanığı Doktor Fethi Tevetoğlu rahmetliden, yine böyle bir Mehmed Akif anma programında dinlediğimde henüz bir üniversite öğrencisiydim. 27 Aralık 1936 tarihinde, Müslüman-Türk Gençliğinin omuzlarında İstanbul'da Beyazıt'tan taa Edirnekapı Kabristanına kadar Ay-Yıldızlı Al Bayrağımıza sarılı tabutuyla omuzlarda taşınan ve çok sevdiği vatanının toprağına Türk Bayrağına sarılı olarak emanet edilen Akif'in ruhu rahat etsin istiyor musunuz? O halde sizleri, milli mutabakat metnimiz olan İstiklal Marş'ımızı anlayarak bir daha aşk ve şevk ile okumaya ve ondaki ruhu yaşamaya, her ne pahasına olursa olsun yaşatmaya davet ediyorum…

Ali Ulvi Kurucu'nun Mehmed Akif için yazdığı bir şiirini okuyarak konuşmamı tamamlamak istiyorum.

"Marşın okunurken vatanın her bir ucunda,

Bin meş'ale yanmakta, ilahi avucunda;

Marşında bir umman kesilen devreye girdin,

Mehmetçiğin imanını hep vecde getirdin!..

Yükseldiğin iklim, bulut ermez tepelerdir;

Ruhundaki yıldız, o güneşlerden eserdir;

Duydukça coşar, vecde gelir, Marşını her yer..

Gök kubbenin altında, kefensiz yatan erler!.."

Başbakan Recep Tayyip ERDOĞAN Açılış Konuşmasını Yapıyor

Başbakan Recep Tayyip ERDOĞAN' Murakka Hediye Takdim Edilirken

Prof. Dr. Ramazan EVREN
İSZÜ Mütevveli Heyeti Başkanı

Prof. Dr. Yusuf Ziya ÖZCAN
YÖK Başkanı

Protokolden Genel Görünüm

Protokolden Genel Görünüm

SEMPOZYUM FOTOĞRAFLARI

Adem ESEN

Ertuğrul ORAL

Halil DELİCE

Cevat AKKANAT

Cem DOĞAN

Elif KAYA

Erdoğan ERBAY

Aydan ENER

Funda ÇAPAN

Cafer SEN

Hasan YÜREK

Ahmet MERCAN

İbrahim Ethem ÖZKAN

İbrahim ÖZTÜRKÇÜ

Kadir KON

Mehmet KAYGANA

Mehmet SÜMER

Mehmet TÖRENEK

Nazlı Rânâ GÜREL

Nazmi YILDIRIM

Necati DEMİR

Nevzat UYAROĞLU

Nurettin TURGAY

Selim CERRAH

Prof. Dr. Hikmet Savcı - Prof. Dr. Mümin Yamankaradeniz - Prof. Dr. Yahya Kemal Yoğurtçu

Sempozyum Bildirileri İlgiyle Dinlendi

Beykoz'da Sempozyum Yemeği